

Turinys

Įvadas / 7

I skyrius. Vilniaus draugijų steigimo ir veiklos XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje istorinės sąlygos / 13

Nuo XIX a. pabaigos iki 1905 m. revoliucijos / 14

Pavergtų tautų pasipriešinimas tautinei carizmo politikai / 14

Žemės ūkio bei technikų draugijų steigimas / 19

Lietuvių ir lenkų siekiai išlaikyti tautinį tapatumą sustiprėjusios rusų kultūrinės ekspansijos sąlygomis / 23

Nuo 1905 m. revoliucijos iki carinės Rusijos viešpatavimo pabaigos / 34

Režimo pokyčiai po 1905 m.: politinio Šiaurės vakarų krašto gyvenimo suaktyvėjimas / 34

Šiaurės vakarų krašto tautų kultūrinio gyvenimo raida po 1905–1907 m. revoliucijos / 41

Naujų švietimo, kultūros ir mokslo draugijų steigimas / 41

II skyrius. Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius (1899–1915) / 47

Šaltiniai ir literatūra / 48

Skyriaus įkūrimas / 49

Nariai / 51

Skyriaus veikla / 53

III skyrius. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija (1899–1907) / 85

Šaltiniai ir literatūra / 86

Draugijos įkūrimas / 87

Draugijos nariai / 89

Draugijos veikla / 90

IV skyrius. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija (1907–1914) / 103

Šaltiniai ir literatūra / 104

Draugijos įkūrimas / 107

Draugijos nariai / 110

Draugijos veikla / 111

Mokslo ir meno muziejaus draugijos susijungimas su Vilniaus mokslo bičiulių draugija / 120

V skyrius. Vilniaus mokslo bičiulių draugija (1907–1914) / 125

Šaltiniai ir literatūra / 126

Draugijos įkūrimas / 131

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai / 133

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veikla 1907–1914 m. / 136

VI skyrius. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius (1910–1915) / 169

Šaltiniai ir literatūra / 170

Skyriaus atkūrimas / 172

Skyriaus nariai / 177

Skyriaus veikla / 180

Baigiamosios išvados / 201

Priedai / 206

Žymių Vilniaus draugijų veikėjų biografijos / 206

Lentelės / 254

1 lentelė. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos nariai / 254

2 lentelė. Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus nariai / 255

3 lentelė. Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus valdybos sudėtis / 259

4 lentelė. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos nariai / 261

5 lentelė. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos komiteto, valdybos ir revizijos komisijos sudėtis / 262

6 lentelė. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus fondų augimas 1907–1914 m. / 263

7 lentelė. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai 1907–1914 m. / 263

8 lentelė. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narių skaičius 1907–1914 m. / 281

9 lentelė. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos valdybos ir revizinės komisijos sudėtis 1907–1915 m. / 282

10 lentelė. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos bibliotekos ir muziejaus fondų augimas 1907–1914 m. / 283

11 lentelė. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariai 1910–1915 m. / 283

12 lentelė. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus tarybos sudėtis 1910–1915 m. / 295

Lentelių sąrašas / 296

Naudoti šaltiniai ir literatūra / 297

Archyvų ir bibliotekų rankraštyių fondai / 297

**Lovers of Vilnius antiquity and science
at the beginning of the 20th century. Summary** / 320

Ilustracijų sąrašas / 322

Asmenvardžių rodyklė / 326

Įvadas

Knyga yra skirta kelioms mokslinėms ir mokslą remiančioms Vilniaus draugijoms, įsikūrusioms XIX ir XX a. sandūroje, tokioms kaip: Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija (*Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa*), Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius (*Виленский Отдел Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III*), Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija (*Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie*), Vilniaus mokslo bičiulių draugija (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*) bei Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius (*Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества*). Rusijos draugijų Vilniaus skyriai buvo įkurti rusų valdžios iniciatyva, aukščiau išvardytos draugijos – lenkų dvarininkų ir inteligentų pastangomis. Šios draugijos buvo pasirinktos todėl, kad visos jos, nepaisant skirtingų ideologinių nuostatų, prisidėjo didesniu ar mažesniu mastu prie buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos ir kultūros tyrinėjimo bei kultūrinio paveldo išsaugojimo. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija bei Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius iki šiol buvo netyrinėti ir beveik nežinomi lietuvių skaitytojui. Lietuvių autorių apžvalginiai straipsniai apie Vilniaus mokslo bičiulių draugiją bei Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių publikuoti prieš keturiasdešimt metų. Naujesniuose lietuvių istorikų darbuose šios draugijos paminimos bendrame kultūros ar mokslo raidos kontekste arba liečiami atskiri jų veiklos aspektai, dažniausiai apžvelgiami buvusių Vilniaus mokslo ir meno bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijų muziejų fondai.

Šio darbo tikslas – remiantis publikuota ir archyvine medžiaga iširti, kokią vietą minėtosios draugijos užėmė to meto Vilniaus mokslo ir kultūros gyvenime, kiek jų veikla prisidėjo prie buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių istorinio ir kultūrinio paveldo tyrinėjimo ir išsaugojimo, gyvenančių tose žemėse tautų (lietuvių, lenkų, baltarusių) nacionalinės savimonės formavimo ir stiprinimo. Bus siekiama parodyti, kada ir kaip tos draugijos atsirado, kas buvo jų įkūrėjai, kokius mokslinius ir politinius tikslus jie buvo išsikėlę. Kita svarbi užduotis – parodyti aptariamų draugijų vidaus struktūrą, veiklos sritis, finansavimo šaltinius ir pasiekimus. Taip pat apžvelgta draugijų leidybinė veikla, nurodomi leidiniai, jų autoriai, skaitytojų ratas bei platinimo būdai. Ypatingas dėmesys skirtas draugijų personalinei sudėčiai, stengiantis nustatyti tiksliai, kiek tai leidžia išlikę šaltiniai, narių ir darbuotojų skaičių, jų vardus ir pavardes, luominę kilmę, išsilavinimą, profesiją, išpažįstamą tikėjimą bei tautybę. Nagrinėjamas taip pat tų draugijų ir atskirų jų veikėjų santykis su visuomene, jų pastangos formuoti visuomenės pasaulėvaizdį (per spaudą, bibliotekas, skaityklas,

viešuosius renginius), minėtųjų draugijų ryšiai su kitomis draugijomis, kultūros bei mokslo įstaigomis Rusijos imperijoje ir užsienyje, tų ryšių pobūdis ir reikšmė.

Chronologiškai darbas apima iš esmės pirmąjį XX a. ketvirtį. Šį palyginti trumpą laikotarpį dar galima padalinti į du periodus: pirmąjį, apimantį paskutinius XIX a. metus ir XX amžiaus pradžią, kol dar vyravo įvestas po 1863–1864 sukilimo režimas, ir antrąjį – nuo 1905 metų iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios, kada dėl revoliucinių įvykių caro valdžia buvo priversta padaryti eilę esminių nuolaidų vidaus politikoje. Pirmuoju periodu rusų valdžia, vadovaudamasi politiniais sumetimais, skatino Vilniuje rusų draugijų padalinių, taip pat ir nagrinėjamo knygoje Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus steigimą, rėmė juos finansiškai, bet kartu sekė jų veiklą ir darė ideologinį spaudimą. Tuo metu rusų vyriausybė neleido Vilniuje steigti jokių lietuvių ir lenkų draugijų, skirtų tirti tų tautų istoriją ir užsiimti kultūrinio paveldo apsauga. Negalėdami veikti legaliai, lietuvių ir lenkų inteligentai kūrė slaptas draugijas. Prie tokių nelegalių draugijų priklausė knygoje nagrinėjama Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija. Po 1905 m. sušvelninus okupacinį režimą vadinamame Šiaurės vakarų krašte atgimė iki tol slopintas politinis ir kultūrinis gyvenimas, įsikūrė daug švietimo, meno ir mokslo draugijų, tarp jų nagrinėjamos šiame darbe Vilniaus mokslo ir meno muziejaus bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijos, o 1910 m. atkurtas Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius, prieš tai veikęs 1867–1875 metais. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija veikė septynerius metus. 1907 m. ji pačių narių nutarimu buvo likviduota, o jos sukauptos knygos bei kitos vertybės perduotos Vilniaus mokslo bičiulių draugijai. 1914 m. tą patį padarė Mokslo ir meno muziejaus draugija. Ilgiausiai iš minėtų draugijų veikė Vilniaus mokslo bičiulių draugija. Ji pergyveno Pirmąjį pasaulinį karą bei sunkius kovų su bolševikine Rusija metus ir sėkmingai tęsė veiklą iki 1939 metų rudens, tačiau šiame darbe apžvelgiamas tik pirmasis jos veiklos laikotarpis (1907–1914). Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius ir Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius baigė egzistavimą 1915 m. vasarą, evakavus rusų įstaigas iš Vilniaus.

Knygą sudaro „Įvadas“, šeši skyriai ir „Baigiamosios išvados“. Skyriai savo ruožtu skirstomi į poskyrius. „Įvade“ nurodomas tyrimo objektas, darbo tikslas, apžvelgiama svarbiausia literatūra ir šaltiniai. Pirmajame skyriuje trumpai nušviečiamos XIX a. pabaigos – XX a. pradžioje Vilniaus mokslinių draugijų veiklos sąlygos, paminimos to metu veikusios švietimo, mokslo ir kultūros draugijos, kurioms neskiriami atskiri knygos skyriai, tarp jų ir Lietuvių mokslo draugija. Kiti penki skyriai skirti atskiroms draugijoms: Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijai (1899–1907), Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriui (1899–1915), Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijai (1907–1914), Vilniaus mokslo bičiulių draugijai (1907–1914) bei Imperatoriškosios Rusijos geografų

draugijos Šiaurės vakarų skyriui (1910–1915). Knygos pabaigoje, remiantis išnagrinėta literatūra ir šaltinių medžiaga, daromos išvados, parodoma kiekvienos aptariamų draugijos reikšmė Vilniaus kultūrinio gyvenimo raidai, kultūros paveldo išsaugojimui ir krašto gyventojų tautinio tapatumo formavimui. Knygoje yra pateikiamos lentelės, bibliografija, asmenvardžių rodyklė ir iliustracijos.

Paminėtųjų draugijų veikla mokslinėje literatūroje nušviesta labai nevienodai. Vilniaus mokslo bičiulių draugiją tyrinėjo dažniau lenkų istorikai. Prie svarbiausių darbų, skirtų šiai draugijai, reikia paminėti: Michała Brenszejno *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1931*¹, Stanisława Kościałkowskiego *Pamiętna, choć przemilczana rocznica: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957)*², Leonido Żytkowicziaus *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940*³, Romano Jurkowskiego *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1939: przyczynek do życia kulturalnego Wilna* ir *Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914*⁴, Leszeka Zasztowto *Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914*⁵, Arturo Kijaso *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1918–1939*⁶. Apie šią draugiją taip pat rašė lietuvių istorikė Irena Petrauskienė bei meno istorikė Jolanta Širkaitė⁷.

Paminėtini Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriui skirti darbai: Dmitrijaus Dovygialo *К истории Северо-Западного Отдела (Материалы и заметки)*⁸, Vasilijaus Bondarčiko *Северо-Западный отдел Русского географического общества и его деятельность по изучению быта и культуры*

- 1 Brenszejn, Michał. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1937, 13 p. (Odbitka z *Wilno i Ziemia Wileńska*, t. 2); Tas pats. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1931*. Wilno, 1932, 8 p. (Odbitka z czasopisma *Ateneum Wileńskie*, t. 8.)
- 2 Kościałkowski, Stanisław. *Pamiętna, choć przemilczana rocznica: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957)*. *Teki Historyczne*, 1956/1957, t. 8, p. 94–121.
- 3 Żytkowicz, Leonid. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940*. *Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa TNT 1875–1975*. Warszawa, 1975, p. 49–75.
- 4 Jurkowski, Roman. *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1939: przyczynek do życia kulturalnego Wilna*. *Zapiski Historyczne*, 1986, t. 51, z. 4, p. 113–135; Tas pats. *Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914*. *Zapiski Historyczne*, 1990, t. 55, z. 1, p. 59–88.
- 5 Zasztowt, Leszek. *Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914*. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 35, nr 2–3, p. 259–283.
- 6 Kijas, Artur. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1918–1939*. *Wilno i kresy północno-wschodnie*, t. 2: *Kultura i trwanie*. Białystok, 1996, p. 297–313.
- 7 Petrauskienė, Irena. Vilniaus mokslo bičiulių draugija 1907–1941. *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979, p. 76–142; Širkaitė, Jolanta. Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai. *Kultūros istorijos tyrinėjimai: Straipsnių rinkinys*, t. 5. Vilnius, 1999, p. 336–361.
- 8 Довгялло, Дмитрий. *К истории Северо-Западного Отдела (Материалы и заметки)*. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 10–32; 1911, t. 2, p. 17–46.

белорусов. 1867–1914⁹, Eglės Tamulevičienės *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius (1867–1915)*¹⁰ bei Leono Mulevičiaus *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų skyriaus surinkta medžiaga apie žemės ūkio padėtį ir jos panaudojimas*¹¹.

Daug mažiau darbų yra apie Senovės ir etnografijos mylėtojų bei Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijas. Apie jas trumpai rašė lenkų mokslininkai Romanas Jurkowski ir Leszekas Zasztowtas Vilniaus kultūrinio gyvenimo 1899–1914 m. kontekste¹². Paminėtinas lietuvių istorikės I. Petrauskienės straipsnis, skirtas Vilniaus mokslo ir meno muziejui¹³. Smulkiau literatūra ir šaltiniai nagrinėjami poskyriuose „Šaltiniai ir literatūra“.

Besidomintiems Vilniaus draugijomis pravers Henryko Baranowskio sudaryta ir Torunėje išleista Vilniaus bibliografija, ypač jos antrasis tomas, kuriame pateikiamos svarbiausios publikacijos apie Vilniaus miestą iki 1998 m. imtinai. Bibliografijoje surinktos publikacijos, nagrinėjančios įvairias miesto gyvenimo sritis, tarp jų ir tos, kuriose rašoma apie draugijų steigimą ir veiklą¹⁴. Verta paminėti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidžiamą seriją knygų apie Vilniaus kultūrinį gyvenimą. Beveik visose jose galima rasti žinių apie įvairių Vilniaus draugijų steigimą ir veiklą, šių draugijų veikėjus ir jų nuopelnus mokslui ir kultūrai¹⁵.

Svarbiausi archyviniai šaltiniai, susijusieji su knygoje nagrinėjamomis Vilniaus draugijomis, yra Lietuvos valstybės istorijos archyve, Lietuvos mokslo akademijos ir Vilniaus universiteto bibliotekų rankraščių skyriuose. Visų pirma reikia paminėti Lietuvos valstybės istorijos archyve esantį turtingą Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fondą (Fondas 1135), kurį sudaro dokumentai apie pačios draugijos darbą (bendrų susirinkimų ir valdybos posėdžių protokolai, įstatų projektai ir patvirtinti jų variantai, ataskaitos, finansinė dokumentacija, revizijos komisijos aktai, draugijos narių sąrašai,

9 Бондарчик, Василий. Северо-Западный отдел Русского географического общества и его деятельность по изучению быта и культуры белорусов. 1867–1914. *Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии*, вып. 7. Ленинград, 1977.

10 Tamulevičienė, Eglė. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius (1867–1915). *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979, p. 32–65.

11 Mulevičius, Leonas. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų skyriaus surinkta medžiaga apie žemės ūkio padėtį ir jos panaudojimas. *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979, p. 66–75.

12 Jurkowski, Roman. Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914. *Zapiski Historyczne*, 1990, t. 55, z. 1, p. 59–88; Zasztowt, Leszek. Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 35, nr 2–3, p. 259–283.

13 Petrauskienė, Irena. Vilniaus mokslo ir meno muziejus. *Muziejai ir paminklai*, 1985, t. 7, p. 42–49.

14 Baranowski, Henryk. *Bibliografia Wilna*, t. 2: *Miasto*. Toruń, 2000.

15 *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900–1904*. Vilnius, 1998; *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1939–1945*. Vilnius, 1999; *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001; *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Moterų indėlis 1900–1945*. Vilnius, 2005; *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Dvasininkų vaidmuo 1900–1945*. Vilnius, 2006; *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900–1945*. Vilnius, 2008; *Imperinis Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius, 2009.

aukotojų ir paaukotų knygų, archyvinių bei muziejinių vertybių sąrašai, dokumentai, liečiantys draugijos bibliotekos ir muziejaus veiklą, gausi susirašinėjimo su kitomis draugijomis, valstybės įstaigomis bei privačiais asmenimis medžiaga, laikraščių iškarpos ir panašiai) bei gausi jos sukaupta istorinių dokumentų kolekcija¹⁶.

Archyvinė medžiaga apie Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugiją yra saugoma Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje Lucjano Uziėblos fonde (Fondas 151). Fondą sudaro Vilniaus mokslo ir meno muziejaus fondų saugotojo L. Uziėblos personalijos, jo rankraščiai ir sukaupta istorinė medžiaga bei dokumentai, betarpiškai liečiantys Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugiją (draugijos statusas, steigiamojo susirinkimo dienotvarkė, posėdžių protokolai, ataskaitos, revizijos komisijos aktai, įvairūs oficialūs raštai, inventoriai, aukotojų sąrašai, kasos knygos, eksponatų sąrašai, aukų lapai ir panašiai¹⁷.

Archyvinė medžiaga apie Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyrių yra Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (Fondas 34-GD). Vieną fondo dalį sudaro dokumentai apie patį skyrių ir jo narius (skyriaus įstatai, informacija apie skyriaus įsteigimą 1867 metais ir atkūrimą 1910 metais, susirinkimų protokolai, ataskaitos, dokumentai apie finansinę veiklą, skyriaus narių sąrašai, susirašinėjimas su Rusijos geografų draugijos vadovybe Peterburge, valstybinėmis ir mokslinėmis rusų įstaigomis, kitomis mokslinėmis draugijomis bei mokslininkais, iškarpos iš laikraščių apie skyriaus veiklą ir panašiai), kitą dalį – skyriaus sukaupta statistinė ir etnografinė medžiaga¹⁸.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje taip pat saugomi archyviniai dokumentai apie Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrių (Fondas 42). Jį sudaro Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus susirinkimų ir tarybos posėdžių protokolai, ataskaitos, finansinė dokumentacija, tarnybinis susirašinėjimas, programos ir kvietimai į renginius, skyriaus globojamų bibliotekų ataskaitos¹⁹.

Mažiausiai archyvinių šaltinių išliko apie nelegalią Senovės ir etnografijos mylėtojų draugiją. Pavieniai dokumentai apie šios draugijos įkūrimą ir veiklą yra Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje²⁰ ir Lietuvos valstybės istorijos

16 Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Fondas 1135 (Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fondas, toliau LVIA, f. 1135).

17 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, Fondas 151 (Lucjano Uziėblos fondas, toliau LMAVB, RS, f. 151).

18 Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, Fondas 34-GD (Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyriaus fondas, toliau VUB, RS, f. 34-GD).

19 Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, Fondas 42 (Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus fondas, toliau VUB, RS, f. 42).

20 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, Fondas 151.

archyve Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fonde²¹. Kai kurie lenkų veikėjų laišakai, kuriuose minima Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija, saugomi Varšuvoje Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje²².

Dalis dokumentų, liečiančių draugijas, yra publikuota. Tai draugijų įstatai²³, protokolai ir metinės ataskaitos, išspausdintos Vilniaus spaudoje arba išleistos atskiromis brošiūrėlėmis lenkų ir rusų kalbomis²⁴. Naudingos informacijos apie Vilniaus mokslo bičiulių draugijos įkūrimą ir veiklą galima rasti šios draugijos leidinyje „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“, leistame 1908–1921 m., kuriame buvo spausdinami svarbiausi draugijos dokumentai: įstatai, ataskaitos, narių sąrašai²⁵. Daug duomenų apie Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyriaus veiklą yra jo leistame leidinyje „Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, ėjusiam 1910–1913 metais. Jame buvo publikuojami skyriaus posėdžių protokolai, ataskaitos ir paminimi svarbiausi įvykiai skyriaus gyvenime²⁶. Be to, trumpa informacija apie Vilniaus draugijas pateikiama Vilniaus gubernijos informaciniame leidinyje „Памятная книжка Виленской губернии“, lenkų ir rusų periodiniuose leidiniuose „Kurier Litewski“, „Gazeta Wileńska“, „Goniec Wileński“, „Wiadomości Ilustrowane“, „Litwa i Ruś“, „Виленский Вестник“, „Виленский календарь“, „Литовские епархиальные ведомости“ ir kituose. Nereikėtų praleisti laikraščiuose ir žurnaluose spausdintų nekrologų bei pomirtinių atsiminimų, skirtų nusipelnusiems draugijos nariams.

21 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 8; LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 263.

22 Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dział Rękopisów, sygn. III-2941-2947 (pagal R. Jurkowskį).

23 *Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie*. Wilno, 1907; *Ustawa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1907; *Устав Общества Любителей Наук в г. Вильна*. Вильна, 1907; *Извлечение из Устава Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III*. С. Петербург, 1897; *Положение о Северо-Западном Отделе Императорского Русского Географического Общества*, Высочайше утвержденное 26 февраля 1867 года, § 2, 3. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1.

24 *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1911–1915, 1926–1938; *Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна*. Вильна, 1910–1914; *Годичное общее собрание Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Литовские епархиальные ведомости*. Вильна, 1904, № 1–2, p. 8–9.

25 *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. 1–7. Wilno, 1908–1921.

26 *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, t. 1–4. Вильна, 1910–1914.

I skyrius

Vilniaus draugijų steigimo ir veiklos
XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje
istorinės sąlygos

Nuo XIX a. pabaigos iki 1905 m. revoliucijos

Pavertgų tautų pasipriešinimas tautinei carizmo politikai

Nuo XVIII a. pabaigos iki 1915 m. rusų evakuacijos Vilnius, kaip ir didžioji Lietuvos dalis, priklausė Rusijos imperijai. Carinė Rusija, XVIII a. pabaigoje užgrobusi Lenkijos-Lietuvos valstybės žemes, siekė jas integruoti į savo imperiją. Oficialioje nomenklatūroje nuo 1840 m. atsisakyta net istorinių pavadinimų ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės, sudarančios dabartinės Baltarusijos ir Lietuvos teritorijos didžiąją dalį, oficialiai pradėtos vadinti Rusijos Šiaurės vakarų kraštu. Šis kraštas apėmė šešias gubernijas: Vilniaus, Gardino, Kauno, Minsko, Mogiliavo ir Vitebsko. 1897 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis toje teritorijoje gyveno apie 12 milijonų įvairių tautybių gyventojų. Lietuviai gyveno daugiausia Kauno (per 66 proc. visų gyventojų), mažiau Vilniaus (17,5 proc.) ir Gardino (0,2 proc.) gubernijose. Baltarusiai sudarė didesnę dalį Mogiliavo (82,6 proc.), Minsko (76,5 proc.), Vilniaus (56 proc.), Vitebsko (52,9 proc.) ir beveik pusę Gardino (43,9 proc.) gubernijos gyventojų. Lenkai gyveno daugiausia vakarinėje krašto dalyje. Vilniaus gubernijoje jie sudarė 8,2 proc. visų gubernijos gyventojų, Gardino – 10,1 proc., Kauno – 9,04 proc., Minsko – 3,1 proc., Vitebsko – 3,3 proc. ir Mogiliavo – 0,9 proc.. Rusų daugiausia buvo Vitebsko gubernijoje (13,3 proc. visų gyventojų), kitose gubernijose jų buvo apie 3,4 – 4,9 proc. Žydai buvo pasklidę beveik tolygiai visame krašte. Vilniaus gubernijoje jie sudarė 12,7 proc. visų gyventojų, Gardino – 17,4 proc., Kauno – 13,8 proc., Minsko – 16,0 proc., Vitebsko – 11,2 proc., Mogiliavo – 12,0 proc.²⁷ Vilniaus mieste 1897 m. buvo 140 200 gyventojų, iš jų žydų – 45 proc., lenkų – 37,8 proc., rusų – 12,2 proc., lietuvių – 2,1 proc., kitų tautybių – 2,9 proc.²⁸ Kauno miestas tuo metu turėjo 70 920 gyventojų, iš jų žydų – 38,3 proc., rusų – 29,8 proc., lenkų – 24,6 proc., lietuvių – 6,3 proc., žemaičių – 0,9 proc. Didelį procentą rusų Kauno mieste sudarė kariškiai, todėl susidarė didelė rusų vyrų ir moterų disproporcija (16263 vyrai ir 3238 moterys)²⁹.

Po 1863–1864 m. sukilimo nuslopinimo Šiaurės vakarų krašte buvo įvestas griežtas politinis režimas, kuris išsilaikė su labai mažais pakitimais iki XX a. pradžios. Tautinę spaudą patyrė visi šių žemių vietiniai gyventojai. Be politinių ir ekonominių priemonių (ypatingo karinio režimo įvedimas, sukilimo

27 Jurkiewicz, Jan. *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*. Poznań, 1983, p. 13.

28 Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. 4. Виленская губерния. Тетрадь 1. Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. С. Петербург, 1900, p. 1–3; Eberhardt, Piotr. Przemiany narodowościowe na Litwie w XX wieku. *Przegląd Wschodni*, 1991, t. 1, z. 3, p. 453.

29 Ковенская губерния. Под ред. Н. А. Тройницкого. С. Петербург, 1904, p. 80–82.

dalyvių dvarų konfiskavimas, reikalavimas iš lenkų dvarininkų mokėti dideles kontribucijas, draudimas katalikams dirbti valstybinėse įstaigose, pirkti žemę ir panašūs), įvesta daug apribojimų kultūros srityje. Visų pirma siekta apriboti „maištingos“ lenkų kultūros įtaką ir paruošti dirvą Šiaurės vakarų krašto tautų surusinimui. Uždarytos arba pertvarkytos į rusiškas visos lenkiškos mokyklos, bibliotekos, skaityklos, teatrai, laikraščių redakcijos. Daug istorinių ir kultūrinių vertybių išvežta į Rusiją arba sunaikinta. Visame Šiaurės vakarų krašte uždrausta spausdinti knygas lenkų kalba. Generalgubernatorius Michailas Muravjovas įsakė netgi sunaikinti spaustuvėse lenkų šriftą. Varšuvoje ar Peterburge leidžiama spauda lenkų kalba patekdavo į Lietuvą, bet buvo griežtai cenzūruojama. Už cenzūros uždraustų leidinių platinimą ir laikymą grėsė visokios sankcijos³⁰. Kad rusų cenzoriams lengviau būtų sekti lenkišką spaudą, svarstyta galimybė lenkų raštijoje pritaikyti rusišką raidyną³¹.

Ukrainiečius ir baltarusius rusinimo politikos šalininkai laikė trinarės rusų tautos sudėtinėmis dalimis ir slopino bundantį jų tautinį savitumą, persekiojo Rytų apeigų katalikus (unitus)³². Dar 1859 m. buvo uždrausta spausdinti leidinius liaudžiai ukrainiečių ir baltarusių kalbomis, vartojant „lenkiškas raides“, o 1863 m. liepos 18 d. vidaus reikalų ministro Piotro Valujevo cirkuliaru uždrausta spausdinti bet kokias knygas „mažrusių kalba“, išskyrus grožinę literatūrą. Tokia

- 30 Распоряжения графа М. Н. Муравьева по делу народного образования в Северо-Западном крае в 1863–1865 годах. Витебск, 1898; Миловидов, Александр. Распоряжения и переписка графа М. Н. Муравьева относительно римско-католического духовенства в Северо-западном крае. Вильна, 1910; Сборник распоряжений графа М. Н. Муравьева по усмирению польского мятежа в Северо-западных губерниях 1863–1964. Составил Н. Цылов. Вильна, 1866; Корнилов, Иван. Русское дело в Северо-Западном крае. Материалы для истории Виленского учебного округа преимущественно в муравьевскую эпоху. С. Петербург, 1901; Pobóg-Malinowski, Władysław. *Najnowsza historia polityczna Polski*, wyd. 2, t. 1. Londyn, 1963, p. 9–186; Aleksandravičius, Egidijus, Kulakauskas, Antanas. *Carų valdžioje: XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius, 1990, p. 53–106; Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Fotografuotinis leidimas, t. 1. Vilnius 1992, p. 101–128; *Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a.–XX a. pradžioje: Faksimilinis valdininkų ataskaitų ir dokumentų rinkinys*. Sudarytojas ir įvado autorius Rimantas Vėbra. Vilnius, 2001; Briedis, Laimonas. *Imperial Fragments: European Vilnius in Russia. Imperinis Vilnius (1785–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius, 2009, p. 11–31.
- 31 Uspenskij, Boris. Nikolajus I ir lenkų kalba (Rusijos imperijos kalbinė politika Lenkijos Karalystėje: grafikos ir rašybos klausimai). *Raidžių draudimo metai: straipsnių rinkinys*. Sudarytojas Darius Staliūnas. Vilnius, 2004, p. 27–44.
- 32 *Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów slawiańskich*. Red. Ryszard Luźny i in. Kraków, 1994; Wereda, Dorota. Unia brzeska 1596 roku – ludność unicka i dyzunicka czynnikami integrującym czy dezintegrującym? *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej tradycje: Studia i szkice*. Red. naukowa Marek Wagner, Janusz Wojtasik. Siedlce, 2004, p. 65–71; Bresto unija – Lenkijos-Lietuvos Respublikos Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių sąjungos sutartis pasirašyta 1596 m. Florencijos bažnytinės unijos pagrindu (1439). Žlugus Respublikai ir prijungus ukrainiečių ir baltarusių žemes prie Rusijos, Bresto bažnytinė unija buvo panaikinta, o jos šalininkai persekiojami.

pat politika vykdyta ir baltarusių kalbos atžvilgiu, nors formalaus draudimo greičiausiai nebūta³³.

Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas skaudžiai atsiliepė taip pat lietuvių kultūros raidai. Rusų valdžia, versdama pakeisti tradicinį lotynišką raidyną lietuviškoje raštijoje rusiškais rašmenimis (kirilica) siekė atitolinti lietuvius nuo lenkų ir įtvirtinti lietuvių priklausomybę Rusijos imperijai. Lietuviai niekada nesusitaikė su spaudos lotyniškais rašmenimis draudimu ir visokiais būdais jam priešinosi: boikotavo knygas parašytas rusiškais rašmenimis, taip vadinama graždanka, spausdino savo leidinius užsienyje, gabeno juos per sieną ir platino per slaptas spaudos rėmėjų, platintojų ir skaitytojų organizacijas, nors už tai grėsė griežtos baismės. Ypač atkakliai buvo persekiojama spauda, kritikuojanti patvaldystę ir rusų politiką pavergtų tautų atžvilgiu³⁴.

Kitas veiksmingas kovos už gimtąją kalbą ir kultūrą būdas buvo slaptas vaikų mokymas. Po 1863–1864 sukilimo uždraudus mokymą gimtąja kalba, slaptos mokyklėlės kūrėsi bajorų dvareliuose, katalikų vienuolynuose, klebonijose, mieste gyvenančių inteligentų butuose, valstiečių pirkiose. Jų steigėjomis būdavo apsišvietusios dvarininkės, kunigai, slaptų mokyklų mokytojai, vadinami „daraktoriais“ arba patys valstiečiai³⁵. Už slaptą vaikų mokymą, lygiai kaip už nelegalios spaudos platinimą, grėsė areštas ir didelės piniginės baudos. Generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo 1864 m. sausio 1 d. aplinkraštyje rusų vietinės valdžios atstovams primygtinai buvo įsakyta neleisti tarp kaimo gyventojų platinti lenkiškus elementorius ir kitus vadovėlius lenkų kalba. Jeigu paaiškėtų, kad dvarininkas, jo įgaliotinis arba dvaro valdytojas aprūpina valstiečius lenkiškais vadovėliais ir platina lenkišką katekizmą tarp stačiatikių, liepta šiuos dvarininkus bausti nuo 200 iki 600 rublių bauda priklausomai nuo dvaro dydžio, be to, iš dvaro valdytojų išieškojus baudą nuo 100 iki 200 rublių, skirti jiems griežtą policinę priežiūrą; mokytojus bausti 100 rublių bauda, po to juos suimti iki bus priimti tolesni

33 Miller, Aleksej. Kalba, tapatybė ir lojalumas Rusijos imperijos valdžios politikoje. *Raidžių draudimo metai...*, p. 15–26; Głębocki, Henryk. Aleksandras Hilferdingas ir slavofilų Rusijos imperijos vakarinių pakraščių tautų kultūrinio atgimimo koncepcija, *ibidem*, p. 45–78; Staliūnas, Darius. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*. Vilnius, 2009.

34 Vėbra, Rimantas. *Lietuvių visuomenė XIX a. antroje pusėje*. Vilnius, 1990, p. 46–47; Merkys, Vytautas. *Knygnešių laikai 1864–1904*. Vilnius, 1994, p. 30–101; *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*. Sudarė Antanas Tyla. Vilnius, 2004, p. 282–291; *Didžiosios knygnešių bylos. Dokumentų rinkinys*, sudarė Algimantas Katilius. Vilnius, 2006; Subačius, Giedrius. *Lietuvių kalbos ekspertai Rusijos imperijos tarnyboje: Dmitrijus Kaširinas, Zacharijus Liackis, Andrius Poidėnas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.

35 Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie. Polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białorusko-inflackich w latach 1864–1904*. Kraków, 2003, p. 283–297; Koluškevičius, Benjaminas, Misius, Kazys. *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*. Vilnius, 2004.

sprendimai³⁶, Vėliau tokie draudimai, kurie apėmė ir slaptą mokymą lietuvių kalba, ne kartą buvo atnaujinami. 1892 m. balandžio 3 d. caras Aleksandras III patvirtino „Laikinąsias taisykles“ dėl baudų už slaptą mokymą Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliavo, Kijevo, Podolės ir Voluinės gubernijose. 1900 m. gegužės 26 d. caro Nikolajaus II įsaku šios taisyklės buvo pritaikytos taip pat Suvalkų gubernijai bei visai Lenkijos Karalystei³⁷.

Nepaisant represijų, slaptų mokyklėlių tinklas sparčiai plėtėsi. Apie jų gausumą galima spręsti iš to, kiek jų susekdavo caro policija. Vien 1871–1878 m. Vilniaus švietimo apygardos teritorijoje ji susekė 194 nelegalias mokyklas, iš jų 149 lenkiškas, 19 rusišką, 14 lietuvišką ir 12 žydišką. 1882–1883 m. toje pačioje apygardoje buvo su-sekta ir likviduota apie 100 slaptųjų mokyklėlių³⁸. Lietuvių istoriko Vytautas Merkio duomenimis, 1883–1904 m. Kauno gubernijoje išaiškintos 126 slaptos lietuviškos mokyklos, Vilniaus gubernijoje – keturios (Švenčionių ir Trakų apskrityse). Duomenų apie lenkiškas slaptas mokyklas lietuvių istorikas nepateikia³⁹.

Taip pat kūrėsi ir slapti moksleivių savišvietos būreliai, bibliotekėlės, liaudies mokytojų rengimo kursai. Slaptam švietimui koordinuoti 1890 m. Vilniuje buvo įsteigta nelegali Lenkų švietimo draugija „Oświata“. Draugijai iš pradžių vadovavo advokatas Michał Węśławski, 1893 m. pirmininko pareigas perėmė jo brolis gydytojas Witoldas Węśławski. Draugijoje aktyviai darbavosi gydytojai Michał Burhardtas, Ludwikas Czarkowski, Władysławas Zahorski, dailininkai Franciszek Jurjewiczius ir Stanisławas Jarockis, leidėjas Waclawas Makowski, publicistas Adamas Karpowiczius, rašytoja Emma Jeleńska-Dmochowska, kunigas Karolis Lubianiecas ir kiti Vilniaus inteligentai⁴⁰.

Slaptas mokymas, kaip ir nelegalios literatūros platinimas, buvo svarbus veiksnys, skatinantis pavergtų Šiaurės vakarų krašto tautų išsivaduojamojo judėjimo naują pakilimą. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuvių tautiniame judėjime pradėjo ryškėti trys pagrindinės politinės srovės: liberalioji, tautinė-klerikalinė ir socialdemokratinė. Liberaliosios srovės šalininkai telkėsi apie Vinco Kudirkos įkurtą žurnalą „Varpas“ (1889–1905), klerikalinės – apie žurnalus „Šviesa“ (1887–1887), „Tėvynės sargas“ (1896–1904) bei laikraštį „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“ (1890–1904). Socialdemokratijos šalininkai 1896 m. įkūrė Lietuvos socialdemokratų partiją. Vienu iš

36 *Lietuvių spaudos draudimo...*, p. 282–283.

37 Merkys, Vytautas. *Knygnešių laikai...*, p. 309–310.

38 Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie ...*, p. 295.

39 Merkys, Vytautas. *Knygnešių laikai...*, p. 294–301.

40 *Ustawa Polskiego Towarzystwa „Oświata“*. Wilno, 1907; *Instrukcja Polskiego Towarzystwa „Oświata“*. Wilno, 1906; Krajewska-Tartakowska, Barbara. *Polskie Towarzystwo „Oświata“ w Wilnie. Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*. Cz. 2. Warszawa, 1994, p. 415–416; Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie...*, p. 296–306.

jos įkūrėjų ir vadovų buvo gydytojas ginekologas Andrius Domaševičius (1865–1935). 1902 m. radikalieji varpininkai susiorganizavo į Lietuvos demokratų partiją⁴¹.

Lenkų tautinis išsivadujamasis judėjimas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje taip pat išgyveno naują pakilimo etapą. 1892 m. įsikūrė Lenkijos socialistų partija (*Polska Partia Socjalistyczna, PPS*), europietiško socializmo visuomeninių pokyčių reikalavimus jungianti su ginkluotos kovos už nepriklausomybę idėja, o 1897 m. – Tautinė demokratų partija (*Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, SND*). Pirmajai vadovavo Józefas Piłsudskis (1867–1935), antrajai – Romanas Dmowski (1864–1939). 1900 m. nelegalių politinių partijų sąrašą papildė Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratija (*Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy, SKPL*), atsiradusi susijungus kairiosioms socialistų grupuotėms⁴².

XIX a. pabaigoje Šiaurės vakarų krašte, greta lenkų ir lietuvių nacionalinio-išsivadujamojo judėjimo, vis aktyviau pradėjo reikštis žydų judėjimas, veikiamas sionizmo ir socializmo idėjų. Sionizmo (pavadinimas kilęs nuo Siono kalno Palestinoje) propagotojai ir šalininkai siekė atkurti žydų valstybę ir suvienyti žydų tautą jų istorinėje tėvynėje Palestinoje. Pagrindinius sionizmo principus suformulavo Theodoras Herzlis (1860–1904). Sionizmo idėjos plačiai prigijo tarp Lietuvos žydų, dar kitaip vadinamų litvakų. Visoje buvusioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje kūrėsi sionistų kuopelės, vėliau jos jungėsi į didesnes organizacijas. XIX a. pabaigoje Kauno gubernijoje buvo 13 sionistinių organizacijų, Vilniaus gubernijoje – 14, Gardino gubernijoje – 19. 1884 m. Katovicuose (Lenkija) buvo sušauktas pirmasis visų Rusijoje veikusių sionistinių organizacijų pasitarimas. Antrasis toks pasitarimas įvyko 1887 m. Druskininkuose, trečiasis – 1889 m. Vilniuje. Susikūrus Pasaulinei sionistų organizacijai (1897 m.) Šiaurės vakarų krašto sionistų didžioji dalis įsiliejo į šią organizaciją. XX a. pradžioje sionistiniame judėjime išsiskyrė kelios srovės (politinė, praktinė ir religinė), kūrėsi naujos sionistinės organizacijos, tokios kaip *Paolei cion*, religinė sionistinės krypties organizacija *Mizrachi*, Sionistų socialistų partija, sionistinė besimokančio jaunimo organizacija *Ceirei Cion* ir kitos⁴³.

41 Wielhorski, Władysław. *Polska a Litwa: Stosunki wzajemne w biegu dziejów*. London, 1947, p. 199–239; Ochmański, Jerzy. *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku (do 1890 r.)*. Białystok, 1965, p. 135–197; Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1. Vilnius, 1992, p. 263–284; Berenis, Vytautas. Lietuvos inteligentijos genezė ir nacionalinės savimonės problema. *Kultūros istorijos tyrinėjimai: Straipsnių rinkinys*, t. 5. Vilnius, 1999, p. 442–462.

42 Ochmański, Jerzy. *Historia Litwy*. Wrocław i in., 1990, p. 217–233; *Słownik polityków polskich XX wieku*. Pod redakcją Przemysława Hausera i Stanisława Żerki. Poznań, 1998, p. 63–69; 274–278.

43 Dieckhoff, Alain. Litvakija – sionizmo dirva. *Lietuvos žydai 1918–1940: Prarasto pasaulio aidas*. Sudarė Yves Plasseraud ir Henri Minczeles. Iš prancūzų kalbos vertė Elena Bielskytė ir Liucija Baranauskaitė. Vilnius, 2001, p. 166–176; Levin, Dov. *Trumpa žydų istorija Lietuvoje*. Iš hebrajų kalbos vertė Jonas Morkus. Vilnius, 2000, p. 59–64.

XIX a. pabaigoje Šiaurės vakarų krašte plito ne tik sionistų, bet ir žydų socialistų veikla. 1897 m. Vilniuje buvo įkurta Visuotinė Rusijos ir Lenkijos žydų darbininkų sąjunga (*Algemeiner Jidischer Arbeter Bund in Rusland un Poiln*), sutrumpintai vadinama Bundu. 1901 m. organizacijos pavadinimas buvo pakeistas į Visuotinę Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų sąjungą (*Algemeiner Jidischer Arbeter Bund in Lite, Poiln un Rusland*). Bundo programoje buvo numatyta kovoti dėl žydų tautos išsivadavimo, laisvo jos tautinio vystymosi ir pilietinių bei nacionalinių teisių, taip pat dėl žydų kalbos pripažinimo valstybine kalba šalia rusų kalbos. Savo idėjoms skleisti 1897 m. Bundas Vilniuje pradėjo leisti nelegalų laikraštį jidiš kalba *Di Arbeiter Stime* („Darbininkų balsas“). Bundas taip pat stengėsi užmegzti ryšius su kitais socialdemokratais. 1898 m. jo pastangomis Minske įvyko Rusijos socialdemokratų suvažiavimas, kuriame įkurta Rusijos socialdemokratų darbininkų partija (RSDDP). Vilniuje veikusios RSDDP kuopelės nariai gabeno per sieną ir platino leidžiamą užsienyje laikraštį *Iskra* (Kibirkštis)⁴⁴.

Žemės ūkio bei technikų draugijų steigimas

Rusų vyriausybė su nerimu stebėjo vakarinėse gubernijose vykstančius procesus ir, norėdama sušvelninti visuomenėje augančią įtampą, padarė tam tikras neįžymias nuolaidas. 1897 m. buvo panaikintos kontribucijos, kurias mokėjo lenkų dvarininkai po 1863–1864 m. sukilimo, leista atnaujinti ar atstatyti laiko ir stichinių nelaimių sunaikintus katalikų sakralinius objektus, sušvelnintas įstatymas, ribojantis lenkų dvarininkų žemėvaldą⁴⁵. Kartu padaryta šiek tiek nuolaidų ir kitose srityse. Pavyzdžiui, leista įsteigti kelias žemės ūkio draugijas, kurioms leidimo seniai prašė vietiniai dvarininkai. Pirmiausia tokios draugijos įsikūrė rytinėse Šiaurės vakarų krašto gubernijose, kur buvo daugiau rusų tautybės ir stačiatikių tikėjimo stambių žemvaldžių. 1870 m. įsteigtos žemės ūkio draugijos Minske ir Vitebske, 1879 m. – Mogiliaje. Sėkmingiausiai iš jų veikė Minsko draugija. Didele dalimi tai buvo jos vadovo, išsilavinusio dvarininko ir gabaus organizatoriaus Edwardo Woyniłowicziaus (1847–1928) nuopelnas⁴⁶.

44 Atamukas, Solomonas. *Lietuvos žydų kelias: Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius, 1998, p. 79–90; *Polski słownik judaistyczny: Dzieje, kultura, religia, ludzie*, t. 1. Opracowali Zofia Borzymińska i Rafał Żebrowski. Warszawa, 2003, p. 242–244.

45 Smykowski, Janusz. Ukaz z 10 XII 1865 r. i jego konsekwencje dla stanu posiadania ziemiaństwa polskiego w zachodnich guberniach Imperium Rosyjskiego. *Wilno i Kresy północno-wschodnie*, t. 1: *Historia i ludzkie losy*. Białystok, 1996, p. 111–125; Jaśkiewicz, Leszek. *Carat i sprawy polskie na przełomie XIX i XX wieku*. Pułtusk, 2001, p. 118–119.

46 Отчет о выставке Минского общества сельского хозяйства и Минского отдела Императорского Российского общества садоводства, бывшей с 7 по 12 сентября 1883 г. В Минске. Минск, 1883; Kotwicka, Wanda. Ś. p. Edward Woyniłowicz: w dwuletnią rocznicę zgonu 16 czerwca 1928 roku. *Słowo*,

Vilniaus ir Kauno gubernijos dvarininkai irgi buvo suinteresuoti turėti draugijas, skatinančias žemės ūkio plėtrą. Vadovaujami bajorų maršalkos grafo Adomo Bröel-Platerio 1881 m. jie įkūrė Vilniaus žemės ūkio draugiją (*Wileńskie Towarzystwo Wiejskiego Gospodarstwa*, Виленское общество сельского хозяйства). 1881 m. gruodžio 16 (28) d. draugijos įstatus patvirtino Rusijos ūkio ministras, tačiau ji taip ir nepraadėjo veikti. Vilniaus gubernijos valdžia, pamačiusi, jog į pirmąją draugijos susirinkimą 1882 m. sausio mėnesį atvyko 140 lenkų ir tik 5 rusų dvarininkai, išsi-gando „lenkų intrigos“ ir sustabdė draugijos veiklą, nors formaliai jos nepaleido⁴⁷.

Nematydami galimybių greitai laiku gauti leidimą Vilniaus žemės ūkio draugijos veiklai, Vilniaus gubernijos dvarininkai nutarė įsteigti Vilniaus žirgų lenktynių draugiją (*Wileńskie Towarzystwo Wyścigów Konnych*, Виленское скаковое общество), kurios daug siauresnė veiklos programa atrodė mažiau pavojinga rusų valdžiai. Draugijos steigimo iniciatyvai pritarė kunigaikštis Piotras Gagarinas, atsakingas už Vilniaus gubernijos valstybinio žirgyno veiklą. Jam tarpininkaujant 1884 m. draugija buvo įregistruota ir galėjo pradėti veiklą. Pirmuoju Vilniaus žirgų lenktynių draugijos pirmininku tapo grafas Jonas Tiškevičius (Jan Tyszkiewicz), 1895 m. jį pakeitė Vladislovas Tiškevičius (Władysław Tyszkiewicz). Draugija kasmet organizuodavo žirgų lenktynes ir parodas. Pastarosiose dalyvaudavo taip pat ir valstiečiai, kurie neprivalėjo mokėti parodos dalyvio mokesčio bei gaudavo piniginius prizus. Rusų valdžia toleravo Vilniaus žirgų lenktynių draugiją, kadangi geri arkliai tais laikais buvo labai svarbūs karo atveju, bet kartu atidžiai sekė, kad jos veikla neišplistų už nustatytų siaurų ribų⁴⁸.

Pačioje XIX a. pabaigoje žemės ūkio draugijas leista steigti Gardino ir Kauno gubernijose. 1897 m. tokios draugijos įsteigtos Raseiniuose ir Kėdainiuose, 1898 m. – Gardine, 1900 m. – Kaune⁴⁹. Vilniaus gubernijos žemvaldžiai, matydami kaimynų sėkmę, suskato iš naujo rūpintis Vilniaus žemės ūkio draugijos steigimu. Šį kartą jiems pasisekė – 1899 m. balandžio 27 d. Rusijos žemės ūkio ministras Aleksejus

19.06.1930, Nr 138 (2348), p. 2–3; Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-wschodnich 1864–1904: Działalność społeczno-gospodarcza*. Warszawa, 2001, p. 179–318; Augusiewicz, Sławomir. Rodowód Woyniłłowiczów na Sawiczach: Próba rekonstrukcji genealogii rodu w XV– XX w. *Przegląd Wschodni*, 1906, t. 10, z. 1 (37), p. 21–42.

47 Устав Виленского общества сельского хозяйства. Вильна, 1882; Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-wschodnich ...*, p. 318–319.

48 Отчет действий Виленского скакового общества. Вильна, 1886–1901; Виленское скаковое общество. Программа скачек 1901. Вильна, 1900; Виленское скаковое общество. Программа скачек 1902. Вильна, 1901; Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie ...*, p. 319–324.

49 Устав Ковенского общества сельского хозяйства. Ковна, 1900; Отчет о деятельности Россиенского общества сельского хозяйства и скотоводства за 1902 г. Россиены, 1903; Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-wschodnich...*, p. 412–421; Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie...*, p. 278–279; Szpopel, Dariusz, Bielecki, Andrzej. *Aleksander Meysztowicz. Portret polityczny konserwatysty*. Gdańsk, 2001, p. 23.

Jermolovas (Алексей Сергеевич Ермолов) patvirtino draugijos nuostatus ir leido pradėti veiklą. 1899 m. lapkričio 20 d. Vilniuje įvyko steigiamasis draugijos susirinkimas ir išrinkta taryba⁵⁰.

Pačioje XIX a. pabaigoje Vilniuje taip pat pradėjo veikti keli Rusijos draugijų skyriai, turintys tikslą tirti atskiras krašto ūkio šakas ir skatinti jų plėtrą: Imperatoriškosios Rusijos technikų draugijos Vilniaus skyrius (Виленское отделение Императорского русского технического общества, 1897–1915), Imperatoriškosios Rusijos sodininkystės draugijos Vilniaus skyriaus (Виленский отдел Императорского русского общества плодоводства, 1897–1915), Imperatoriškosios Rusijos žuvininkystės ir žvejybos draugijos Vilniaus skyrius (Виленский отдел Императорского русского общества рыбководства и рыболовства, 1900–1915)⁵¹.

Vilniaus žemės ūkio draugija ir anksčiau paminėtų rusiškų draugijų Vilniaus skyriai, greta grynai ūkinių interesų, puoselėjo taip pat mokslinius tikslus. Rusijos sodininkystės draugijos Vilniaus skyrius turėjo įsteigęs eksperimentinį Pomologijos sodą, atrinkinėjo šiam regionui tinkamas vaismedžių rūšis, konsultavo pradedančius sodininkus, organizavo konkursus ir parodas⁵². Rusijos žuvininkystės ir žvejybos draugijos Vilniaus skyriaus nariai dalyvaudavo parodose ir kongresuose, propagavo pažangius žuvivaisos būdus, 1904 m. dalyvavo rusų mokslininkų ekspedicijose Šiaurės vakarų krašto vandenims tirti, 1907 m. įsteigė Panevėžyje biologinę bandymų stotį, skirtą Panevėžyje gyvenusio geologo paleontologo Česlovo Chmielevskio (Czesław Chmielewski) eksperimentams, susijusiems su perlų auginimu. Stotis taip pat tyrė

50 Устав Виленского общества сельского хозяйства. Вильна, 1899; Журнал общего собрания членов Виленского общества сельского хозяйства. Вильна 1901–1914; Cz. J [Jankowski, Czesław]. Towarzystwo Rolnicze w Wilnie. *Kraj*, 1900, t. 19, nr. 36, p. 8; Korwin-Milewski, Hipolit. *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*. Wstęp Andrzej Szwarz, Paweł Wieczorkiewicz. Warszawa, 1993, p. 117–118; Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-wschodnich...*, p. 325–328; Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie ...*, p. 275–276.

51 Очерк возникновения и деятельности Виленского Отделения Императорского Русского Технического Общества 1898–1900 гг. Записки Виленского Отделения Императорского Русского Технического Общества, 1900, Вып. 1, p. 1–15; Отчет Виленского отдела Императорского русского общества плодоводства. Вильна, 1899–1915, Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыбоводства и Рыболовства за 1903 год. Вильна, 1904, p. 5; Виноградов, Александр. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям. Вильна, 1908, p. 229–230.

52 Отчет Виленского отдела Императорского русского общества плодоводства за 1898 год. Вильна, 1899; Отчет Виленского отдела Императорского русского общества плодоводства за 1900 год. Вильна, 1901; Отчет Виленского отдела Императорского русского общества плодоводства за 1901 год. Вильна, 1902; Отчет Виленского отдела Императорского русского общества плодоводства за 1902 год. Вильна, 1903; Отчет Виленского отдела Императорского русского общества плодоводства за 1908 год. Вильна, 1909; Отчет Виленского отдела Императорского русского общества плодоводства за 1914 год. Вильна, 1915.

vandens baseino florą ir fauną⁵³. Vilniaus žemės ūkio draugijos nariai 1900 m. svarstė Vilniaus aukštosios žemės ūkio mokyklos įsteigimo klausimą, įsitikinę, jog be aukštosios mokyklos ir joje paruoštų specialistų neįmanoma Šiaurės vakarų krašte pakelti ūkininkavimo lygį⁵⁴. Tačiau ir ši kartą aukštosios mokyklos Vilniuje įsteigimo planai liko neįgyvendinti. Pagrindinis motyvas nesteigti aukštosios mokyklos Šiaurės vakarų krašte visą laiką buvo tas pats – rusų valdžios baimė, kad tokioje įstaigoje įsigalės lenkai ir ji taps patvaldystei pavojingų idėjų sklaidos židiniu. XX a. pradžioje atsirado dar viena priežastis, kuri trukdė įsteigti aukštąją mokyklą šiame krašte. Tai žydų įsigalėjimo pavojus. Tiek centrinė, tiek vietinė rusų valdžia baiminosi, kad įsteigus aukštąją mokyklą Šiaurės vakarų krašte, į ją stos daug žydų jaunuolių, kurie skleis antivyriausybinės nuotaikas tarp studentų. Įkurti universitetą Šiaurės vakarų krašte trukdė ir finansinių išteklių bei kadru trūkumas. Be to, aukštuosiuose valdžios sluoksniuose vyravo klaidinga nuomonė, jog Rusijoje universitetų ir kitų aukštųjų mokyklų yra pakankamai ir nėra reikalo steigti naujų⁵⁵.

Nesant Vilniuje universiteto nei kitokios aukštosios mokyklos, visuomeninės draugijos tapo vieninteliais židiniais, skleidžiančiais naujausius mokslo pasiekimus. Naujų draugijų įsteigimas taip pat pagyvino Vilniaus kultūrinį gyvenimą. Lankydami draugijų metiniuose susirinkimuose, žirgų lenktynėse, žemės ūkio, gyvulininkystės, sodininkystės ir žuvininkystės pasiekimų parodose jų nariai ir svečiai turėjo progą ne tik susipažinti su atskirų ūkio šakų pasiekimais, pasidalinti patirtimi, bet ir sužinoti kultūros naujienas, apžiūrėti dailės kūrinius, pasiklausyti geros muzikos. Pavyzdžiui, 1897 ir 1899 m. žirgų lenktynių dalyviai ir žiūrovai galėjo apžiūrėti brolių Antano ir Vladislavo Tiškevičių paveikslų kolekcijas, o 1902 m. žemės ūkio parodos dalyviai – pasiklausyti specialiai ta proga surengto Varšuvos filharmonijos koncerto.

53 Рыболовство и рыбоводство в Северо-Западном крае (Ковенская, Виленская и Гродненская губернии): Отчеты экспедиции 1904 года организованной Отделом Ихтиологии Императорского Русского Общества Акклиматизации Животных и Растений. Под ред. Н. Ю. Зографа. Ю. Н. Зографа. Москва, 1907; Отчет экспедиции 1904 года, организованной Отделом Ихтиологии Императорского Русского Общества Акклиматизации Животных и Растений по поручению генерал-губернатора Северо-Западного края князя П. Д. Святополка-Мирского. Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыбоводства и Рыболовства за 1907 г. Вильна, 1908, p. 47–52; Хмелевский, Чеслав. Биологическая Станция Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыбоводства и Рыболовства в г. Поневеже Ковенской губ. Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыбоводства и Рыболовства за 1907 год..., p. 60–70; Доклад о Биологической Станции за 1908 год. Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыбоводства и Рыболовства за 1908 год..., p. 33–43.

54 Cz. J. [Jankowski, Czesław]. *Towarzystwo Rolnicze w Wilnie...*, p. 9; *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*. Vilnius, 1994, p. 184.

55 Staliūnas, Darius. *Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje XIX a. viduryje – XX a. pradžia)*. Vilnius, 2000, p. 168–169, 206–207.

Visas gautas už šį koncertą pajamas (1456 rubliai 19 kapeikų) lenkų atlikėjai skyrė Šv. Onos bažnyčios restauravimui⁵⁶.

Be to, narystė Vilniaus žemės ūkio draugijoje ir rusiškų draugijų Vilniaus skyriuose leido lenkų ir lietuvių veikėjams geriau pažinti krašto visuomenės poreikius, įgyti organizacinio darbo patirtį, kurią jie vėliau panaudojo politinėje veikloje ir visuomeninio darbo baruose⁵⁷.

Lietuvių ir lenkų siekiai išlaikyti tautinį tapatumą sustiprėjusios rusų kultūrinės ekspansijos sąlygomis

Nežymios nuolaidos Šiaurės vakarų krašto gyventojams, padarytos XIX a. pabaigoje, sukėlė nerimą konservatyviuose rusų visuomenės sluoksniuose. Imperinės politikos šalininkai baiminosi, kad režimo švelnėjimas bus suprastas kaip valdžios silpnumo apraiška. Jiems spaudžiant, vyriausybė išplėtojo plačią propagandinę akciją, turinčią tikslą parodyti Rusijos galybę ir jos viešpatavimo buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse amžinumą. Ideologizuota buvo net stačiatikių cerkvių statyba. Kaip tik tuo metu Vilniuje iškilo kelios didelės stačiatikių šventyklos. 1892–1895 m. pastatyta Mykolo Arkangelo cerkvė Šnipiškėse, dabartinėje Kalvarijų gatvėje (architektai V. S. Merežkovskis ir Michailas Prozorovas), 1895–1898 m. – Aleksandro Nevskio cerkvė Naujininkuose (architektas Michailas Prozorovas), 1899–1903 m. – Dievo Motinos Dangaus Ženklo cerkvė Žvėryne, dar kitaip vadinama Znamenskaja (architektas Michailas Prozorovas), 1913 m. – Šv. Konstantino ir Mykolo cerkvė tuometiniame Vilniaus priemiestyje Pohuliankoje (architektai Vladimiras Adamovičius, Aleksandras Špakovskis). Pastaroji buvo pastatyta Romanovų dinastijos viešpatavimo Rusijoje 300 metinių proga, dėl to dažnai vadinama Romanovų cerkve. Propagandos sumetimais visi šių cerkvių statybos etapai buvo pažymimi labai iškilmingai, dalyvaujant stačiatikių dvasininkams, bažnytinių brolių nariams, rusų valdininkams ir kariškiams⁵⁸. Vėliau naujas

56 Sprawozdanie z czynności komitetu odnowienia kościoła św. Anny (1902–1910). *Goniec Codzienny*, 1910, nr 127, 12(25) sierpnia, p. 2; Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie...*, p. 319–324.

57 Tyszkiewicz, Władysław. *Memoriał złożony ministrowi spraw wewnętrznych w Petersburgu*. Kraków, 1905; Nowodworski, Franciszek, Tyszkiewicz, Władysław. *Koło polskie w pierwszej Izbie państwowej rosyjskiej*. Warszawa, 1907; Jurkowski, Roman. *Sukcesy i porażki: Ziemiaństwo polskie Ziem Zabrzanych w wyborach do Dumy Państwowej i Rady Państwa 1906–1913*. Olsztyn, 2009, p. 467–468; Kieniewicz, Stefan. *Puttkamer Wawrzyniec (1859–1923), ziemianin i polityk. Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław i in., 1986, t. 29/3, z. 122, p. 477–478; Korwin-Milewski, Hipolit. *Siedemdziesiąt lat wspomnień...*, p. 142–201.

58 Список пожертвованных, поступивших на построение храма в городе Вильне на Новом Свете. Виленский вестник, 1899, № 277. 23 ноября, p. 2–3; Посещение Его Высокопреосвященством [Ювеналием] новостроящейся церкви в местности Зверинец. Литовские епархиальные ведомости, 1900. № 35, p. 317–318; Щедрое пожертвование на новостроящуюся церковь в Вильне, в

cerkves stengtasi paversti svarbiais rusinimo ir stačiatikybės skleidimo židiniais. Prie cerkvių veikė chorai, rusų parapijinės mokyklos, bibliotekos ir skaityklos⁵⁹. Daug ką pasakanti buvo naujų cerkvių architektūra ir puošyba. Pastatytos šiam kraštui nebūdingu maskvietišku stiliumi, jos turėjo pakeisti Vilniaus vaizdą ir suteikti jam panašumą į kitus Rusijos provincijos miestus⁶⁰.

Katalikiškų sakralinių objektų statyba ir restauravimas Vilniuje buvo ribojami praktiškai iki pat rusų viešpatavimo pabaigos 1915 m., tačiau XX amžiaus pradžioje šis draudimas buvo šiek tiek sušvelnintas. Tuo pasinaudojo katalikiškoji Vilniaus visuomenė ir pradėjo sakralinių objektų gelbėjimo akciją. 1902–1909 m. restauruota Šv. Onos, 1906–1912 m. – Šv. Mykolo bažnyčia Vilniuje, dalinai atnaujinti ir kiti sakraliniai objektai, pavyzdžiui, Šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus katedroje (1900 m.), Šv. Jackaus koplytėlė (1901 m.), Šv. Petro ir Povilo bažnyčia (1902 m.)⁶¹. Naujų bažnyčių statyba Vilniuje tapo įmanoma tik po 1905–1907 m. revoliucinių įvykių. 1910 m. pastatyta nedidelė bažnyčia Gerosios Vilties gatvėje, 1911 m. – Šv. Kazimiero bažnyčia Naujojoje Vilnioje (architektas Sewerynas Houwaltas) bei pradėta statyti Švenčiausiosios Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčią Žvėryne (architektas Wacławas Michniewiczus), kurios statyba baigta tik 1922 metais. 1913 m. pavasarį buvo pradėta statyti Vilniuje moderni Antano Vivulskio (Antoni Wiwulski, 1877–1919) suprojektuota Švenčiausiosios Jėzaus Širdies bažnyčia, kuri, deja, niekada nebuvo pabaigta statyti. Bažnyčių restauravimas ir statyba turėjo ne tik religinį, bet ir svarbų visuomeninį aspektą, nes aktyvizavo Vilniaus lenkų visuomenę steigti restauravimo ir statybos komitetus, aukoti lėšas, stebėti restauravimo

Зверинце. Литовские епархиальные ведомости, 1900. № 36, p. 324; Смольский, Климент. Слово на освещение Знаменской церкви в местности «Зверинец-Александрия». Литовские епархиальные ведомости, 1903. № 28, p. 180–182; Виноградов, Александр. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям, 2 изд. Вильна, 1911; Миловичов, Александр. Торжество закладки исторического храма-памятника в Вильне и значение этого памятника. Вильна, 1911; Миловичов, Александр. Виленский храм-памятник в ознаменовании 300-летия царствования Дома Романовых и в память князя К. К. Острожского (ко дню освещения храма 9 – ого мая 1913 г.). Вильна, 1913; Шлевис, Герман. Православные храмы Литвы. Вильнюс, 2006, p. 47–52.

59 VUB, RS, f. 42, b. 1–6; Устав общества под названием Совет прихода светской Александро-Невской церкви, 1907; Отчет Знаменской приходской общины за 1909 год доложенный общему собранию 31 января 1910 года. Литовские епархиальные ведомости, 1910, № 20, p. 110–111, № 21, p. 118–119, № 22, p. 124–125.

60 Lietuvos architektūros istorija, t. 3: Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m. vidurio. Vilnius, 2000, p. 318–326; Encyklopedia Ziemi Wileńskiej. T. 4: Architektura. Dzieła i twórcy od XVI w. do 1945. Vilnius, 2006, p. 147–149.

61 Sprawozdanie z czynności komitetu odnowienia kościoła św. Anny (1902–1910). Goniac Codzienny, 1910, nr 127,12(25) sierpnia, p. 2; Drėma, Vladas. Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais. Vilnius, 1991, p. 136–137, 174; Uziębło, Lucjan. Kościół św. Michała w Wilnie (po przerwie 25-letniej), Świat, 1912, R. 7, nr 49, p. 11–12; Tas pats. Kartki luźne: pomniki wileńskie (A. E. Odyńca, L. Borowskiego, misyjny św. Jacka). Tygodnik Polski, 1901, nr 33(46), 3(16) listopada, p. 262.

bei statybos darbus, tyrinėti restauruojamų bažnyčių istoriją ir menines savybes, užmegzti ryšius su Krokuvos bei Varšuvos restauratoriais ir meno mecenatais⁶².

Propagandinėje akcijoje, turinčioje parodyti Rusijos galybę ir jos viešpatavimo buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse amžinumą, svarbus vaidmuo buvo skirtas taip pat paminklų statybai. XIX ir XX a. sandūroje Vilniuje buvo pastatyti generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo (1796–1866) ir Rusijos imperatorės Jekaterinos II (1729–1796) paminklai. Muravjovo paminklas (autorius Matvejus Čižovas) atidengtas aikštėje priešais generalgubernatoriaus rūmus 1898 m. lapkričio 8 d., Jekaterinos II (autorius Markas Antokolskis) – Katedros aikštėje 1904 m. rugsėjo 10 d.⁶³ Paminklų statybos proga oficialioji rusų spauda ir proginių brošiūrų autoriai liaupsino Muravjovo ir Jekaterinos II nuopelnus Rusijos valstybei ir Stačiatikių Bažnyčiai, vaizdavo juos dideliais lietuvių, žemaičių, baltarusių (oficialiai vadinamų „vakarų rusais“) valstiečių geradariais, išvadavusiais juos nuo lenkų ponų ir kunigų priespaudos⁶⁴.

Muravjovo ir Jekaterinos II paminklų atidengimo ceremonijos vyko labai iškilmingai. Jose lankėsi aukšti valstybės pareigūnai, kariškiai, valdininkai ir stačiatikių dvasininkai, lojalūs vietiniai dvarininkai, kurių dalyvavimą stengėsi užtikrinti Vilniaus generalgubernatoriai, norėdami pademonstruoti, kad buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės elitas susitaikė su rusų valdymu⁶⁵. Muravjovo paminklo atidengimo ceremonijoje dalyvavo Vilniaus vyskupas Zvierovičius (Stefan Zwierowicz) ir bajorų maršalka grafas Adomas Bröel-Plateris. Į Jekaterinos II paminklo

62 Wiwulski Antoni (1877–1919), rzeźbiarz, architekt. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 4: *Architektura. Dzieła i twórcy od XVI w. do 1945 r.* Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2006, p. 215–216, 218; Poklewski, Józef. *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*. Toruń 1994, p. 60–63; Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. *Antanas Vivulskis (1877–1919): tradicijų ir modernumo dėrmė*. Vilnius 2002, p. 96–117.

63 Виноградов, Александр. Как создавался в г. Вильне памятник графу М. Н. Муравьеву. Издание Высочайше учрежденного Комитета по сооружению памятника. Вильна, 1898; Открытие в г. Вильне памятника Императрице Екатерине Второй 10-го сентября 1904 г. Литовские епархиальные ведомости, 1904. № 37–38, p. 296; № 39–40, p. 310–311; № 41–42, p. 319–320; № 43, p. 326–327; № 44, p. 335; № 45–46, p. 344–345; № 47–48, p. 354.

64 Подвиг Муравьева – настольная книга правителям и правительствам. С. Петербург, 1898; Памяти графа Михаила Николаевича Муравьева, искоренителя латинско-польской крамолы в 1863 году и восстановителя русской народности и православной церкви в Северо-западном крае России (Ко дню открытия в г. Вильне памятника М. Н. Муравьеву). Издание Свято-Духовского Братства. Вильна, 1898; Виноградов, Александр. Значение царствования императрицы Екатерины II для Северо-Западного края. Краткий исторический очерк. Изд. 1-е. Вильна, 1900, Изд. 2-е. Вильна, 1904.

65 LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 274 (medžiaga apie Jekaterinos II paminklo atidengimą Vilniuje); Памятник Императрице Екатерине II в г. Вильне. Литовские епархиальные ведомости, 1900, № 31–32, p. 286–287; Виноградов, Александр. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям. Ч. 1. Вильна, 1904, p. 194–195; Tas pats. Памятник Императрице Екатерине Великой в г. Вильне. Тамбов, 1902; Tas pats. Императрица Екатерина II и Западный край. Значение царствования императрицы для края и памятник ей в Вильне. Исторический очерк. Вильна, 1904.

atidengimo iškilmes, generalgubernatoriui Piotrui Sviatopolkui-Mirskiui paraginus, atėjo apie 60 vietinių žemvaldžių. Visus juos griežtai pasmerkę patriotiškai nusiteikusi lenkų visuomenė. Iškilmių dalyviai teisinosi, kad jie nuėjo į tą žeminančią ceremoniją, tikėdamiesi sulaukti politinių nuolaidų. Vėliau daugelis iš jų, norėdami atgauti gerą vardą ir visuomenės pasitikėjimą, paaukojo dideles pinigų sumas lenkų švietimo ir kultūros reikalams ir patys dalyvavo politinėje ir visuomeninėje veikloje⁶⁶. Tad neišsipildė rusų politikų viltys – visuomenėje įtampa ne sumažėjo, o sustiprėjo. Lietuviai ir lenkai žiūrėjo į Muravjovo „Koriko“ ir Jekaterinos II paminklų pastatymą Vilniuje kaip į dar vieną jų tautinio orumo pažeminimą⁶⁷.

Tuo metu, kai caro valdžios iniciatyva Vilniuje buvo statomi paminkai Muravjovui Korikui ir Jekaterinai II, lietuvių ir lenkų visuomenė neturėjo galimybių statyti viešose vietose paminklų nusipelnusiems kultūros veikėjams ar kovotojams už laisvę ir įamžinti jų atminimą, o tai buvo svarbu palaikant tautinį sąmoningumą. Negalėdami to daryti legaliai patriotiškai nusiteikę lenkų inteligentai ėmėsi nelegalios veiklos. Akstiną tokiai veiklai davė artėjančios 1898 m. garsaus lenkų poeto Adomo Mickevičiaus (Adam Mickiewicz, 1798–1855), kurio gyvenimas ir kūryba buvo glaudžiai susiję su Lietuva, šimtosios gimimo metinės. „Tautos dainiumi“ vadinamo poeto jubiliejų nutarta iškilmingai paminėti visose buvusios Lenkijos-Lietuvos valstybės žemėse, padalytose Austrijai, Rusijai ir Prūsijai. Ta proga numatyta pastatyti paminklus poetui Krokuvoje (skulptorius – Teodoras Rygieris) ir Varšuvoje (skulptorius – Cyprianas Godebskis). Mickiewicziaus paminklo atidengimas 1898 m. gruodžio 24 d. Varšuvoje virto tikra lenkų patriotizmo demonstracija. Iškilmėse dalyvavo taip pat delegacija iš Vilniaus ir prie paminklo padėjo vainiką⁶⁸.

Mickevičiaus atminimą ypač buvo svarbu įamžinti Vilniuje, kur poetas praleido gražiausius jaunystės metus, studijavo universitete ir parašė pirmuosius savo kūrinius. 1897 m. rudenį grupė Vilniaus inteligentų, nesitikėdami gauti valdžios leidimo „Tautos dainiaus“ jubiliejui minėti (jo kūryba Šiaurės vakarų krašte buvo uždrausta), sudarė slaptą komitetą, kurio pastangomis 1899 m. Šv. Jonų bažnyčioje, be valdžios žinios, buvo pastatytas poeto A. Mickevičiaus sieninis paminklas. 1901 m. toje pačioje bažnyčioje iškilo Vilniaus universiteto auklėtinio poeto Antonio Edwardo Odynieco (1804–1885), o 1908 m. Ludwiko Kondratowicziaus (1823–1862), žinomo Vladislavo Sirokomlės (Władysław Syrokomla) slapyvardžiu, paminklai. Mickevičiaus paminklo

66 Meysztowicz, Aleksander. *List otwarty obywatela z Litwy do profesora Zdziechowskiego w sprawie obecności szlachty litewskiej pod pomnikiem imperatorowej Katarzyny*. Kraków, 1905; Korwin-Milewski, Hipolit. *Siedemdziesiąt lat wspomnień...*, p. 135–139.

67 LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 215 (Karikatūros, pasirodžiusios 1898 m. Michailo Muravjovo paminklo atidengimo Vilniuje proga); Ślepowron [Miłkowski, Edward]. *Dwa pomniki w Wilnie* [generał-gubernatora M. Murawjowa i carycy Katarzyny II], napisał ksiądz Ślepowron. Wilno, 1904.

68 Sobczak, Jan. *Cesarz Mikołaj II: Cz. I. Młodość i pierwsze lata panowania. Cz. II. Na tronie*. Olsztyn, 1998, s. 181–195; Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie ...*, s. 407.

autorais yra žymus lenkų skulptorius Marceli Guyskis ir architektas Tadeusz Stryeński, Odynieco – Hipolitas Marczewskis, Kondratowicziaus – Pius Weloński⁶⁹.

Lenkų poetų paminklų atidengimas Šv. Jonų bažnyčioje buvo didelis įvykis tuometiniame Vilniaus gyvenime. Buvęs A. Mickevičiaus paminklo statybos komiteto narys Kazimierz Stefanowski 1921 m. laikraštyje „Rzeczpospolita“ rašė, kad jie, tai yra karta, gimusi po 1863 m., neturėjo jokios vilties greitu laiku nusimesti Rusijos jungą. Svarbiausia buvo išverti ir išsaugoti savo kultūrinį bei tautinį tapatumą. Mickevičiaus paminklas, pastatytas Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje, liudijo, kad, nepaisant persekiojimų, išsaugotas ne tik prisirišimas prie gimtosios kultūros, bet ir sugebėjimas priešintis pavergėjams⁷⁰.

Pastačius Šv. Jonų bažnyčioje kelis žymių poetų paminklus ateidami į pamaldas vilniečiai dažnai padėdavo prie tų paminklų gėles taip pagerbdami įamžintų asmenybių atminimą. Sunerimusi rusų administracija ėmėsi priemonių užkirsti tam kelią. 1911 m. pradžioje pasirodė Rusijos vidaus reikalų ministerijos aplinkraštis, draudžiantis bažnyčiose statyti paminklus, tiesiogiai nesusijusius su religiniu kultu. Už draudimo nepaisymą grėsė įvairios bausmės ir vilniečiams iki pat rusų viešpatavimo pabaigos teko atsisakyti minčių atidengti naujus paminklus ar paminklines lentas⁷¹.

Naujų bandymų įamžinti iškilių asmenybių ir tautos didvyrių atminimą imtasi tikrai Pirmojo pasaulinio karo metais. 1916 m. per sunkią vokiečių okupaciją už vilniečių suaukotas lėšas buvo pastatytas Antano Vivulskio (Antoni Wiwulski, 1877–1919) sukurtas *Trijų Kryžių* paminklas ant kalno dešiniajame Vilnios krante, 1917 m. – medinis kryžius ant sukilėlių kapo Pilies kalne (vokiečių nuverstas) ir atidengta 1794 m. sukilimo vado generolo Tado Kosciuškos (Tadeusz Kościuszko, 1746–1817) paminklinė lenta Šv. Jonų bažnyčioje⁷².

Svarbus vaidmuo valstybinėje politikoje buvo skirtas ideologizuotoms rusų mokslo ir kultūros institucijoms. XIX a. pabaigoje Vilniuje veikė vos kelios įstaigos, kurios

69 LVIA, f.1135, ap. 8, b. 69, p. 1; Stefanowski, Kazimierz. Jak powstał pomnik Adama Mickiewicza w kościele św. Jana w Wilnie. *Rzeczpospolita*, 1921, nr 200; Uziębło, Lucjan. Nowy pomnik kościelny Adama Mickiewicza. *Tygodnik Ilustrowany*, 1899, nr 44, p. 863; Drėma, Vladas. *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*. Vilnius, 1997, p. 232; Pomnik Władysława Syrokomli w kościele św. Jana w Wilnie. *Biesiada Literacka*, 1908, nr 5, 30 października, p. 354; Poświęcenie pomnika Syrokomli. *Goniec Wileński*, 1908, nr 191, 7 października (24 września), p. 1; Pomnik Syrokomli. *Biesiada Literacka*, 1907, nr 7, 15 lutego, p. 139; Poświęcenie pomnika Syrokomli. *Kurier Litewski*, 1908, nr 219, 7 października (24 września), p. 2.

70 Stefanowski, Kazimierz. Jak powstał pomnik Adama Mickiewicza w kościele św. Jana w Wilnie. *Rzeczpospolita*, 1921, nr 200.

71 O pomniki u św. Jana. *Kurier Wileński*, 1911, nr 7, 10(24) stycznia.

72 Kurczewski, Jan. *Pamiątka zbudowania i poświęcenia Trzech Krzyży w Wilnie na Górze Trzykrzyskiej w roku 1916*. Wilno, 1916, p. 28–29; Poklewski, Józef. Antoni Wiwulski: twórca niesłusznie zapomniany. *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie*. Białystok, 1996, p. 184–187; Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. *Antanas Vivulskis (1877–1919): tradicijų ir modernizmo dermė*. Vilnius, 2002, p. 63–71; Jackiewicz, Mieczysław. Odbudowa Trzy Krzyże wileńskie. *Tygodnik Powszechny*, 1988, Nr. 33, p. 5; Srebrakowski, Aleksander. Trzy Krzyże w Wilnie. *Spotkanie z Zabytkami*, 1989, t. 13, nr 6, p. 19–22.

tarnavo mokslinei ir kultūrinei veiklai ar pačios ja užsiėmė. Prie tokių įstaigų buvo priskiriamas Centrinis Vilniaus archyvas (Виленский центральный архив древних актовых книг Виленской, Ковенской, Гродненской и Минской губерний, 1852–1915), Archeografinė Vilniaus komisija dar kitaip vadinama Vilniaus komisija seniesiems aktams tirti ir skelbti (Виленская комиссия для разбора и издания древних актов, 1864–1915), Vilniaus viešoji biblioteka (Виленская публичная библиотека) ir jos patalpose esantis rusų Senienų muziejus, kurių darbą prižiūrėjo Vilniaus viešosios bibliotekos įrengimo ir valdymo laikinoji komisija (Временная комиссия по устройству и управлению Виленской публичной библиотеки с состоящим при ней музеем). Vyriausybė rėmė minėtąsias įstaigas finansškai, tačiau kartu kontroliavo jų darbą ir siekė jį nukreipti sau naudinga linkme. Visos jos turėjo prisidėti prie rusų viešpatavimo Šiaurės vakarų krašte stiprinimo, rusų kultūros bei stačiatikybės propagavimo, Šiaurės vakarų krašto ryšių su Rusijos mokslo ir kultūros centrais palaikymo. Ypatingą dėmesį jos skyrė istorinių šaltinių kaupimui, atrinkimui ir publikavimui. Jų dėka tikėtasi įrodyti, kad užgrobtos žemės nuo senų laikų buvo Stačiatikių Bažnyčios bei rusų kultūros ir politikos įtakoje⁷³.

Mažiausiai ideologiniam spaudimui pasidavė Imperatoriškoji Vilniaus medicinos draugija – seniausia ir ilgą laiką buvusi vienintelė mokslo draugija Vilniuje. Įsteigta 1805 m. Vilniaus universiteto profesoriaus Jozefo Franko iniciatyva ji glaudžiai bendradarbiavo su Vilniaus universitetu, o po jo uždarymo 1832 m. – su Vilniaus medicinos-chirurgijos akademija (uždaryta 1842 m.). Draugija daug nuveikė skleidama naujausias medicinos mokslo žinias bei keldama Vilniaus gydytojų profesinį lygį. Atsižvelgdama į draugijos nuopelnus caro vyriausybė leido jai veikti net sunkiais represijų po sukilimo metais, kai visos kitos lenkų mokslo įstaigos ir organizacijos buvo uždarytos. Tačiau draugija turėjo atsakyti lenkų kalbos vartojimo posėdžiuose ir leidyboje, susitaikyti su griežta veikos ir narių kontrole. Nežiūrint į apribojimus ir sunkumus Vilniaus medicinos draugija tęsė veiklą, išsaugojo daug universiteto tradicijų, palaikė ryšius su mokslo centrais Rusijos imperijoje ir užsienyje ir liko svarbiu mokslo židiniu pavergtame krašte⁷⁴.

73 Добрянский, Флавиан. Путеводитель по Виленской публичной библиотеке. Вильна, 1879; Миловидов, Александр. Из истории Виленской публичной библиотеки. Вильна, 1911; Турцевич, Арсений. Краткий исторический очерк Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1906. Вильна, 1906; Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 17 IV 1864–17 IV 1914. Юбилейная записка. Вильна, 1914; Mienicki, Ryszard. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku*. Rys historyczny opracował Ryszard Mienicki, starszy archiwista Archiwum Państwowego w Wilnie. Warszawa, 1923; Keršytė, Nastazija. Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus viešosios bibliotekos paveldo globos misija. *Imperinis Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius, 2009, p. 221–240; Kova dėl istorijos: *Vilniaus senienų muziejus (1855–1915): Mokslo straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.

74 Zahorski, Władysław. *Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie 1805–1897*. Warsza-

XIX pabaigoje, be anksčiau minėtų žemės ūkio ir technikos draugijų, įsteigta porą naujų mokslo ir kultūros institucijų. 1898 m. Vilniuje buvo įsteigtas valstybinis grafo Michailo Muravjovo muziejus, o 1899 m. – glaudžiai su jo bendradarbiaujantis visuomeninis Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius. Abi šios institucijos turėjo kaupti ir tyrinėti istorinę medžiagą, įrodančią senas rusų kultūros ir stačiatikybės šaknis Lietuvoje ir Baltarusijoje bei teisėtą tų žemių „susigražinimą“ Rusijos imperijai. Pirmuoju Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininku tapo Vilniaus generalgubernatorius Vitalijus Trockis (Виталий Николаевич Троицкий, 1835–1901), kas rodė kokią didžiulę reikšmę teikė valdžia šiam skyriui⁷⁵. Vilniaus generalgubernatorius Trockis, didelis rusų draugijų steigimo entuziastas, rūpinosi atkurti veikusį 1867–1875 m. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių, tačiau nesėkmingai. Dėl įvairių priežasčių šis skyrius atgaivintas tik 1910 m.⁷⁶.

Lietuvių ir lenkų inteligentija taip pat buvo suinteresuota burtis į draugijas, skirtas gimtosios istorijos bei kultūros paveldo išsaugojimui ir tyrinėjimui, tačiau iki 1905 m. caro valdžia nedavė leidimo tokių draugijų steigimui ir veiklai. Negalėdami veikti legaliai, lietuvių ir lenkų inteligentai ėmėsi burti nelegalias draugijas. Lenkų inteligentų grupelė 1899 m. įsteigė Vilniuje slaptą Senovės ir etnografijos mylėtojų draugiją, skirtą tirti ir globoti gimtojo krašto istorinį ir kultūrinį palikimą bei puoselėti tautinį tapatumą⁷⁷. 1899 m. pabaigoje ar 1900 m. pačioje pradžioje (įvairūs šaltiniai nurodo skirtingas datas) atsirado dar vienas nelegalus Vilniaus inteligentų sambūris – Nenaudėlių draugija (*Towarzystwo Szubrawców*), mokslinėje literatūroje dažnai vadinama Naujųjų nenaudėlių draugija (*Towarzystwo Neo-Szubrawców*), kad būtų patogiau atskirti ją nuo tokio pat pavadinimo draugijos, veikusios 1817–1822 m. Jos įkūrėjas buvo žymus advokatas ir visuomenės veikėjas Tadas Vrublevskis (Tadeusz Stanisław Wróblewski, 1858–1925). Draugijai, kurios narių skaičius negalėjo viršyti 33, be paties T. Vrublevskio, priklausė nemažai žinomų Vilniuje visuomenės veikėjų: teisininkai Michałas Węśławskis, Restytutas Sumorokas, Adolfas Zmaczyński,

wa, 1898; Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych...*, p. 27–30; Ilgiewicz, Henryka. *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*. Toruń, 2005, p. 52–104.

75 Белецкий, Алексей. Отчет Комиссии по устройству Музея графа М. И. Муравьева. Вильна, 1901; Tas pats. Открытие Музея графа М. И. Муравьева. Вильна, 1901; Ilgiewicz, Henryka. *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe ...*, p. 252–275.

76 Виноградов, Александр. Генерал-адъютант Виталий Николаевич Троицкий. Вильна, 1901.

77 LMAB, RS, f. 151–62; LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, p. 39; Uziębło, Lucjan. Kółko miłośników starożytnictwa i ludoznawstwa. *Kurier Wileński*, 24.03.1907, nr 68; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna [O powstaniu Towarzystwa Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa, czyli Kółka Archeologicznego w r. 1898]. *Słowo*, 1929, nr 300 (2210), 31 grudnia, p. 2; Tas pats. O niezapomnianym archeologu wileńskim: kilku dat i wspomnień [o W. Szukiewiczzu i jego działalności w Towarzystwie Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa]. *Słowo*, 1934, nr 351 (3843), 23 grudnia, p. 6.

Bronisławas Krzyżanowski, Mykolas Römeris (Michał Römer), gydytojai Michał Minkiewicz, W. Zahorski, W. Węśławski, Marianas Kiewliczius, Kazimierz Dmochowski, dailininkas Ferdinandas Ruščicas (Ferdynand Ryszczyc), lenkiškų laikraščių redaktoriai Ludwikas Abramowicz, Józefas Hłasko, Vilniaus prekybos banko direktorius Konradas Niedziałkowski ir kiti. Priimant į draugiją naujus narius laikytasi masoniškų ritualų⁷⁸.

„Naujieji nenaudėliai“ kiekvieną šeštadienio vakarą rinkdavosi erdviam Vrublevskio bute Universiteto g. 9. Pats šeimininkas butą pašaipiai vadino „Gospoda pod Rakarzem“ („Šunlupio užėiga“), kadangi pro jo langus matėsi Muravjovo paminklas. Susirinkę draugijos nariai iki pusiaunakčio diskutuodavo įvairiais mokslo, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo klausimais. 1900 m. draugijos nariai surinko pinigų ir užsakė auksakaliui pagaminti gražų skeptrą, kurį Vilniaus lenkų visuomenės vardu padovanojo Jogailaičių universiteto rektoriui. 1908 m. draugija paskelbė konkursą Vrublevskių bibliotekos ekslibrisui. Tais pačiais metais lapkričio 1 d. ji išleido vieno lapo spaudinį „Nowe Wiadomości Brukowe“. 1910 m. pasirodė Józefo Bielińskiego knyga apie Nenaudėlių draugiją 1817–1822 m., už ką jam buvo suteiktas Naujųjų nenaudėlių draugijos garbės nario vardas⁷⁹. „Naujųjų nenaudėlių“ veikla po 1913 m. apmirė, bet pats sambūris egzistavo iki 1919 metų. Lenkų istoriko Andrzejaus Romanowskio nuomone, Naujųjų nenaudėlių draugijos veikla pagyvino Vilniaus kultūrinį gyvenimą, skatino intelektualias diskusijas, formavo inteligentijos nuomonę apie svarbiausius politinius bei kultūrinius šalies įvykius⁸⁰.

Būrėsi taip pat gyvenantys Vilniuje lietuvių inteligentai. Pačioje XIX a. pabaigoje jie įkūrė nelegalią „Dvylikos Vilniaus apaštalu“ draugiją. Jos nariai buvo kun. Juozas Ambraziejus, Andrius Domaševičius, Gabrielius Landsbergis, Filomena Malinauskaitė, Donatas Malinauskas, Povilas Matulionis, Elijas Nonevičius, Mečislovas Stankevičius, Valentinas Urbonavičius, Antanas, Jonas ir Petras Vileišiai. Draugijos nariai turėjo tikslą žadinti lietuvių tautinę sąmonę ir įvesti lietuvių kalbą į viešąjį gyvenimą. Ypač aktyviai jie kovojo dėl lietuviškų pamaldų Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Ši akcija pasitarnavo lietuviybės skleidimui, bet mišriose tautiniu požiūriu parapijose skatino tikinčiųjų supriešinimą ir konfliktus bažnyčiose. 1904 m. „Dvylikos Vilniaus apaštalu“ draugija buvo pertvarkyta į legalią Vilniaus lietuvių savišalpos draugiją⁸¹.

78 Romanowski, Andrzej. *Towarzystwo Neo-Szubrawców. Wilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001, p. 166–175.

79 Bieliński, Józef. *Szubrawcy w Wilnie (1817–1822): zarys historyczny*. Wilno, 1910.

80 Romanowski, Andrzej. *Towarzystwo Neo-Szubrawców...*, p. 172.

81 „Dvylika Vilniaus apaštalu“ slapta lietuvių kultūros draugija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 5: *Dis - Fatva*. Vilnius, 2004, p. 252; Petkus, Viktoras. Vienas iš „Dvylikos Vilniaus apaštalu“ – Juozas Ambraziejus. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: dvasininkų vaidmuo 1900–1945 m.* Vilnius, 2006, p. 88–94; Merkys, Vytautas. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.* Vilnius, 2006, p. 429–446; Korwin-Milewski, Hipolit. *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*. Warszawa, 1993, p. 244–245.

XX a. pradžioje Šiaurės vakarų krašto valdyme įvyko nauji pakitimai. 1901 m. gegužės 9 d. staigiai mirė generalgubernatorius V. Trockis ir jo postas ilgesnį laiką liko neužimtas⁸². Peterburgo valdančiuose sluoksniuose svarstyta, ar iš viso tikslinga skirti į Vilnių generalgubernatorių, turintį ypatingus karinius ir politinius įgaliojimus. Vieni rusų politikai manė, jog padėtis Šiaurės vakarų krašte yra gana stabili ir pakanka civilinių gubernatorių valdžios, o kiti buvo įsitikinę, kad Vilniaus generalgubernatoriaus valdžią būtina išlaikyti (Vilniaus generalgubernatoriaus postas panaikintas 1912 m.). Imperatorius Nikolajus II paklausė konservatyvių politikų nuomonės ir 1902 m. rugsėjo mėnesį naujuoju Vilniaus generalgubernatoriumi paskyrė kunigaikštį Piotrą Sviatopolką-Mirskį (Петр Дмитриевич Святополк-Мирский, 1857–1914). Šiame poste jis išbuvo iki 1904 m. rugpjūčio mėnesio, paskui buvo paskirtas Rusijos vidaus reikalų ministru vietoj teroristų nužudyto Viačeslavo Plėvės (Вячеслав Константинович Плеве, 1846–1904) ir išvyko į Peterburgą⁸³.

Generalgubernatorius Sviatopolkas-Mirskis pritarė strateginiams Rusijos vyriausybės siekiams vakarinėse gubernijose (išsaugoti ir sustiprinti krašte rusų valdymą, ugdyti gyventojų ištikimybę sostui ir diegti krašto nesutraukiamų ryšių su Rusija dvasią, panaikinti „lenkiškų elementų“ įtaką žemesniems gyventojų sluoksniams), tačiau buvo įsitikinęs, jog reikia keisti valdymo metodus ir priemones šioms tikslams pasiekti⁸⁴. Ypatinę vaidmenį jis skyrė kultūrinėms priemonėms, turinčioms susilpninti krašte lenkų ir sustiprinti rusų kultūrinę įtaką. „Lenkija – sena Rusijos varžovė. Daug amžių vykusi rusų ir lenkų kultūrinė bei politinė kova dar nesibaigė“, – rašė Sviatopolkas-Mirskis valdinėje ataskaitoje Rusijos imperatoriui ir įrodinėjo, kad „Rusijos uždavinys esąs, ginklu pavergus lenkų tautą, pavergti ją ir kultūros srityje“⁸⁵. Siekdamas šio tikslo jis pasistengė administracinėmis priemonėmis aktyvizuoti Vilniaus rusų bendruomenę. Visų pirma liepė pakeisti laikraščio „Виленский Вестник“ redakciją ir iškėlė jai užduotį paversti šį laikraštį solidžiu ir dalykišku, puoselėjančiu valstybinius interesus leidiniu. Antra, jis rėmė valstybinių kultūros ir mokslo įstaigų bei visuomeninių Rusijos draugijų Vilniaus skyrių veiklą. Kaip ir jo pirmtakas Trockis jis tapo Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininku ir pritarė minčiai atgaivinti Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių. 1903 m. su jo žinia ir pritarimu prie Vilniaus švietimo apygardos įsteigtas rusų Pedagoginis

82 Кончина В. Н. Троцкого. Литовские епархиальные ведомости. Вильна, 1901, № 20, p. 158–159.

83 Виноградов, Александр. Князь Петр Дмитриевич Святополк-Мирский, Виленский, Ковенский и Гродненский генерал-губернатор. Виленский календарь на 1904 г. Вильна, 1903, p. 167–176; *Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a.–XX a. pradžioje: faksimilinis valdininkų ataskaitų ir dokumentų rinkinys*. Sudarytojas ir įvado autorius Rimantas Vėbra. Vilnius, 2001, p. 8–10.

84 *Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje...*, p. 8–10.

85 Всеподданнейший отчет Виленского, Ковенского и Гродненского генерал-губернатора, генерал-лейтенанта князя П. Святополк-Мирского за 1902–1903 гг. *Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje...*, p. 215.

muziejus, kuris turėjo kaupti muziejinę medžiagą, susijusią su Šiaurės vakarų krašto mokyklomis ir skleisti rusų švietimo idėjas. Muziejaus direktorius 1903–1913 m. buvo Vsevolodas Bogojavlenskis (Всеволод Семенович Богоявленский), 1914–1915 m. – Vasilijus Spaskis (Василий Петрович Спасский), muziejaus fondų saugotojas – Maksimilijanas Kosakovskis (Максимилиан Григорович Коссаковский, sekretorius – Antonas Žabinskis (Антон Викентьевич Жабинский). Be to, buvo sudarytas Mokymo-auklėjimo komitetas, turėjęs padėti direkcijai atrinkti muziejinius eksponatus, pedagoginę literatūrą ir organizuoti muziejaus patalpose viešąsias paskaitas pedagogikos temomis. Į komitetą buvo renkami Vilniuje dirbę rusų mokytojai ir mokyklų direktoriai. Muziejus, Vilniaus švietimo apygardos globėjo Vasilijaus Popovo remiamas, gana sparčiai plėtėsi. Jam buvo skirti penki kambariai Vilniaus švietimo apygardos patalpose Didžiojoje gatvėje Nr. 37. Juose eksponuojama medžiaga buvo suskirstyta į dvylika skyrių: 1. Bendrosios pedagogikos; 2. Religijos pagrindų; 3. Rusų kalbos ir literatūros; 4. Istorijos, geografijos ir etnografijos; 5. Fizikos, chemijos ir mechanikos; 6. Matematikos; 7. Gamtos mokslų; 8. Užsienio kalbų; 9. Piešimo ir grafikos; 10. Mokyklinės higienos; 11. Vaikų žaidimų; 12. Rankdarbių. Muziejuje taip pat buvo įrengta skaitykla. Joje Vilniaus rusiškų mokyklų pedagogai galėjo susipažinti su mokymo priemonėmis bei pedagogine literatūra, gaunama iš Rusijos švietimo ir mokymo įstaigų, leidyklų ir periodinių leidinių redakcijų, su kuriomis muziejus palaikė ryšius⁸⁶.

Generalgubernatorius Sviatopolkas-Mirskis taip pat skatino krašto gamtos ir kultūros tyrinėjimus. Jis išrūpino Peterburge leidimą ir skyrė lėšas dviem mokslinėms ekspedicijoms. Pirmoji iš jų įvyko 1903 metais. Jos dalyviai tyrė Šiaurės vakarų krašto gyventojų buitį ir kultūrą. Ekspedicijai vadovavo Varšuvos universiteto profesorius, filologas-slavistas, etnografas Jefimijus Karskis (rus. *Евфимий Фёдорович Карский*, baltarus. *Яўхим Фёдаравіч Карскі*, 1860–1931) ir Kazanės universiteto profesorius slavistas Aleksandras Aleksandrovas (*Александр Иванович Александров*, 1861–1918)⁸⁷. Ekspedicijose surinktą medžiagą profesorius Karskis panaudojo rašydamas darbą apie baltarusių kalbą ir tautosaką, kuris buvo išleistas 1904 m. kaip serijinio leidinio „Виленский Временник“ pirmasis tomas⁸⁸.

Antroji mokslinė ekspedicija 1904 m. tyrė Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijos vandenį ir žuvų išteklius. Ekspedicijai vadovavo Maskvos universiteto profeso-

86 *Памятная книжка Виленской губернии*. Вильна, 1904–1914; Коссаковский, Максимилиан. Педагогический музей при Виленском учебном округе. Виленский календарь на 1905 год. Вильна, 1904, p. 142–145.

87 Всеподданнейший отчет Виленского, Ковенского и Гродненского генерал-губернатора, генерал-лейтенанта князя П. Святополк-Мирского за 1902–1903 гг. *Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje...*, p. 146.

88 Карский, Евфимий. Белорусы. Введение к изучению языка и народной словестности. *Виленский Временник*. Кн. 1. Вильна, 1904.

rius, zoologijos mokslų daktaras Nikolajus Zografas (Николай Юрьевич Зограф, 1851–1919). Ekspedicijoje kartu su rusų mokslininkais, Imeratoriškosios Rusijos gyvūnų ir augalų aklimatizacijos draugijos Ichtiologijos skyriaus (Отдел Ихтиологии Императорского Русского Общества Акклиматизации Животных и Растений) nariais dalyvavo Rusijos žuvininkystės ir žvejybos draugijos Vilniaus skyriaus nariai Č. Chmielevskis ir Stefanas Romanowskis⁸⁹.

Sviatopolkas-Mirskis, norėdamas apriboti Šiaurės vakarų krašte lenkų kultūros įtaką, siekė priešpriešinti jai ne tik rusų, bet taip pat baltarusių ir lietuvių kultūrinius judėjimus. Jis tikėjosi, kad išvadavus baltarusius iš lenkų kultūros ir polonizuotos katalikų dvasininkijos įtakos, jie susilies su rusais, su kuriais juos siejo bendra etninė kilmė⁹⁰. Panašiais sumetimais jis skatino lietuvių išsivadavimą iš lenkų įtakos. Norėdamas paspartinti šį procesą generalgubernatorius davė nurodymą, kad į papapijas, kur gyveno mišrūs tautiniu požiūriu gyventojai, būtų skiriami tik lietuviai kunigai⁹¹. Jis taip pat įtikinėjo carą ir aukštus valstybės pareigūnus Peterburge, jog būtina panaikinti lietuvių spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą, nes jis esąs visai beprasmis ir ugdąs tik priešišumą. Pasak generalgubernatoriaus, „nėra jokie pagrindai įžvelgti pavojus Rusijos valstybiniam tikslams lietuvių savarankiškoje raidoje. Lietuvių tauta – tai tauta, neturinti istorinių ir kultūrinių tradicijų. Šis dalykas, jos negausumas ir priklausymas mūsų valstybei, lemia jos istorinį likimą: įeiti į Rusijos gyventojų sudėtį. Lietuvių genties likimas nulemtas lygiai taip pat, kaip ir estų, latvių bei kitų tautų, neturėjusių kultūrinės praeities“⁹². Toks požiūris rodė, kad net aukštieji rusų pareigūnai galutinai nesuprato Šiaurės vakarų krašte vykstančių procesų ir gyventojų nuotaikų. Peterburge Vilniaus generalgubernatoriaus pasiūlymai buvo apsvarstyti ir pripažinti pagrįstais. 1904 m. vasario 29 d. Ministrų komitetas priėmė nutarimą atšaukti lietuvių spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą, o balandžio 24 (gegužės 7) dieną jį patvirtino pats caras Nikolajus II. Gubernatoriams, sričių viršininkams, miestų ir policijos viršininkams buvo išsiuntinėtas Vidaus reikalų

89 Рыболовство и рыбоводство в Северо-Западном крае (Ковенская, Виленская и Гродненская губернии): Отчеты экспедиции 1904 года организованной Отделом Ихтиологии Императорского Русского Общества Акклиматизации Животных и Растений. Под ред. Н. Ю. Зографа. Ю. Н. Зографа. Москва, 1907; Отчет экспедиции 1904 года, организованной Отделом Ихтиологии Императорского Русского Общества Акклиматизации Животных и Растений по поручению генерал-губернатора Северо-Западного края князя П. Д. Святополка-Мирского. Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыбоводства и Рыболовства за 1907 г. Вильна, 1908, p. 47–52.

90 Всеподданнейший отчет Виленского, Ковенского и Гродненского генерал-губернатора, генерал-лейтенанта князя П. Святополк-Мирского за 1902–1903 гг. *Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje...*, p. 47–51.

91 *Ibidem*, p. 154–176.

92 Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus [Pietro Sviatopolko-Mirskio] 1903 m. vasario 3 d. raštas Nr. 787 jo aukštajai prakilnybei V. K. Plėvei. *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla...*, p. 322.

ministro Plėvės pasirašytas aplinkraštis Nr. 706, informuojantis apie visų ankstesnių vyriausybės nutarimų ir potvarkių, ribojusių lietuvių ir žemaičių raštiją lotyniškais rašmenimis, atšaukimą⁹³.

Kai žinia apie lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimą pasiekė Lietuvą, grupė lietuvių veikėjų, vadovaujama kun. Juozo Ambraziejaus pasirašė padėkos raštą carui ir surengė padėkos pamaldas. Tose pamaldose dalyvavo taip pat kiti „Dvylikos Vilniaus apaštalų“ draugijos nariai: Povilas Matulionis, Valentinas Urbonavičius, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Petras Vileišis, kunigas Juozapas Kukta. Radikalieji lietuvių veikėjai tokias padėkas smerkė ir teigė, kad spaudą lietuviams grąžino ne caro malonė, o lietuvių tautos ilgametė kova. Be to, legaliai leidžiama spauda turėjo skaitytis su griežta cenzūra, nepraleidžiančia jokių patvaldystei pavojingų minčių. Dėl tos priežasties siekta išlaikyti kartu su legaliąja ir nelegalią, cenzūros nevaržomą spaudą. Tiek legalioji, tiek nelegalioji spauda tapo veiksminga kovos už lietuvių teises priemone, atsivėrė platesnės galimybės kurti lietuvių grožinę literatūrą, plėtoti liaudies švietimą ir gimtąją kultūrą⁹⁴.

Nuo 1905 m. revoliucijos iki carinės Rusijos viešpatavimo pabaigos

Režimo pokyčiai po 1905 m.: politinio Šiaurės vakarų krašto gyvenimo suaktyvėjimas

Nepaisant visų pastangų, XX a. pradžioje Rusijos vyriausybei nepavyko įveikti viduje bręstančios krizės. 1904 m. pradėtas nesėkmingas karas su Japonija dar smarkiau pagilino visuomenės nepasitenkinimą ir 1905 m. sausio 9 d. Peterburge „Kruvinojo sekmadienio“ įvykiais prasidėjo revoliucija, kuri greitai išplito po visą imperiją, apimdama ir vakarinius jos pakraščius. Rusijos imperijai priklausančioje Lietuvos dalyje nuvilnijo mitingų, demonstracijų ir streikų banga. Į revoliucinį judėjimą įsijungė visų tautybių ir visuomenės sluoksnių gyventojai. Be bendrų reikalavimų (patvaldystės apribojimo, valdymo reformų pravedimo), jie turėjo ir savus, dažnai skirtingus, socialinius ir kultūrinius siekius⁹⁵.

93 Vidaus reikalų ministerijos Ministro kanceliarijos 1904 m. gegužės 1 aplinkraštis Nr. 796. *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla...*, p. 382.

94 Merkys, Vytautas. *Knygnešių laikai...*, p. 391–394; Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1. Vilnius, 1992, p. 250–252; Petkus, Viktoras. Vienas iš „Dvylikos Vilniaus apaštalų“ – Juozas Ambraziejus..., p. 91.

95 LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 277 (Vilniaus švietimo apygardos globėjo pranešimai apie neramumus Vilniaus mokyklose 1905 m. rudenį), b. 284, (Vilniaus miesto mokyklų mokinių tėvų prašymai dėstyti šiose mokyklose lenkų kalbą); Tyla, Antanas. *1905 m. revoliucija Lietuvos kaime*. Vilnius, 1968; Pobóg-Malinowski, Władysław. *Najnowsza historia polityczna Polski*. London, 1963, t. 1, p. 501–584; Bazyłow, Ludwik. *Historia powszechna 1789–1918*. Warszawa, 1981, p. 797–814; Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1. Vilnius, 1992, p. 321–395.

Išsigandusi revoliucinių įvykių masto caro vyriausybė padarė nuolaidų vidaus politikoje. 1905 m. rugpjūčio 6 d. Nikolajus II pasirašė įstatymą dėl visų luomų atstovybės – Rusijos imperijos Valstybės Dūmos sušaukimo, o tų pačių metų spalio 17 d. paskelbė žymųjį manifestą, suteikiantį imperijos gyventojams sąžinės, asmens neliečiamumo, susirinkimų ir sąjungų laisvę bei praplečiantį Dūmos teises⁹⁶. Pasirodžius šiam manifestui atgijo ilgai slopintas visuomeninis ir politinis vakarinių gubernijų krašto gyvenimas. 1905 m. birželio 9–10 d. Vilniuje įvyko pirmieji laisvi rinkimai į miesto tarybą. Buvo išrinkti 64 nariai, iš jų 46 lenkai. Vilniaus miesto prezidentu (burmistru) tapo žinomas visuomenės veikėjas, slaptų lenkų draugijų „Oświata“, Senovės ir etnografijos mylėtojų, Naujųjų nenaudėlių draugijos narys, advokatas M. Węśławski (1849–1917)⁹⁷.

1905 m. lapkričio 21–22 (gruodžio 4–5) d. įvyko lietuvių suvažiavimas Vilniuje, vadinamas ir Didžiuoju Vilniaus seimu. Jame dalyvavo apie 2 tūkst. atstovų iš lietuviškų gubernijų, Rusijos miestų, Lenkijos bei Prūsijos, taip pat ir visų lietuvių politinių susigrupavimų atstovai: socialdemokratai, demokratai liaudininkai, krikščionys demokratai, tautininkai. Suvažiavime buvo nutarta reikalauti Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje. Toji autonominė Lietuva turėjo apimti Rusijos sudėtyje esančią Lietuvos dalį ir Suvalkų guberniją. Taip pat buvo kviečiama suvienyti visų Lietuvos politinių partijų jėgas, nemokėti jokių mokesčių, uždarinėti monopolius, neleisti vaikų į rusiškas pradines mokyklas, neiti Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose į valsčiaus teismus ir kitas rusų valdžios įstaigas, neleisti vyrų į kariuomenę, reikalui esant visiems darbo žmonėms streikuoti. Neužmiršti ir kultūros reikalai – buvo reikalaujama leisti vartoti gimtąją kalbą visuose Lietuvos valsčiuose bei pradinėse mokyklose ir patiems gyventojams rinkti liaudies mokyklų mokytojus⁹⁸.

1907–1907 m. revoliucijoje aktyviai reikėsi žydų gyventojai, kurių kovos veiksmus koordinavo Vilniuje veikęs Bundo centro komitetas. Rusijos sionistų partija, vadovaujanti visoms sionistinėms organizacijoms, veikiama revoliucijos dvasios, irgi pakeitė taktiką. Jeigu iki tol jos vadovybė stovėjo nuošalyje nuo Rusijos imperijoje vykusių procesų ir visą dėmesį skyrė žydų persikėlimui į Palestiną, matydama žydų aktyvų dalyvavimą revoliucijos įvykiuose, 1906 m. sušaukė Helsinkio (Helsingfors) suvažiavimą, kuriame buvo nutarta rūpintis ne tik žydų persikėlimu į Palestiną, bet ir plėtoti veiklą pačioje Rusijos imperijoje, siekti kartu su kitomis opozicinėmis

96 Высочайший Манифест, Божей милостью Мы Николай Второй Император и Самодержец Всероссийский, Царь польский, великий князь финляндский и прочая, и прочая. Виленский календарь на 1906 год. Вильна, 1905, p. 13–14.

97 Nowy prezydent [miasta Wilna Michał Węślawski]. *Kurier Litewski*, 1905, nr 17, 21 września (4 października), p. 2; Wołkanowski, Waldemar. *Michał Węślawski: Biografia prezydenta Wilna w latach 1905–1916*. Opole, 2015.

98 Motieka, Egidijus. *Didysis Vilniaus seimas*. Vilnius, 2005, p. 168–190, priedas Nr. 9.

revoliucinėmis jėgomis valstybinės santvarkos pertvarkymo, tautinių mažumų teisių garantavimo, besąlygiško žydų lygiateisiškumo pripažinimo. Svarbų vaidmenį žydų gyvenime taip pat suvaidino 1909 m. lapkričio 19–22 d. Kaune įvykęs žydų veikėjų pasitarimas. Jame dalyvavo 120 žydų organizacijų atstovų iš 46 Rusijos imperijos miestų. Pasitarime priimtas nutarimas atkurti žydų kahalus (Kahalas, hebr. Kahal, žydų bendruomeninė institucija, kuri turėjo įgaliojimus administruoti miesto bendruomenę, o dažnai ir aplinkinių vietovių žydus), kurie 1844 m. Rusijos imperijoje buvo panaikinti. Atkurti kahalai turėjo tvarkyti žydų religinius, labdaros ir švietimo reikalus. Pasitarime buvo išrinktas vykdomasis komitetas. Jis turėjo įgyvendinti priimtus nutarimus ir koordinuoti žydų organizacijų veiklą. Komiteto buveinė buvo Peterburge⁹⁹.

Šiaurės vakarų krašto, kaip ir visos Rusijos imperijos politinį gyvenimą pagyvino rinkimai į Rusijos imperijos Valstybės Dūmą (rus. Государственная Дума Российской империи). Kaip jau minėta, 1905 m. rugpjūčio 6 d. Nikolajus II pasirašė įstatymą dėl Dūmos sušaukimo, o spalio 17 d. manifestu praplėtė Dūmos teises. 1905 m. gruodžio 11 d. buvo patvirtinta rinkimų tvarka. Prieš rinkimus buvo sudaromos gubernijų ir apskričių rinkimų komisijos. Rinkėjai pagal jų luominę ir turtinę padėtį buvo suskirstyti į keturias kurijas: žemvaldžių, miestiečių, valstiečių ir darbininkų. Rinkimai vyko keliomis pakopomis. Valstiečiai pirmiausia rinko savo įgaliotinius valsčiuose, o pastarieji, susirinkę į apskrities susirinkimą, išrinkdavo įgaliotinius į gubernijos rinkimų suvažiavimą, kur buvo išrenkamas gubernijai numatytas Dūmos atstovų skaičius. Rinkimų teisės turėjo tik vyrai nuo 25 m. amžiaus, moterys rinkimuose nedalyvavo¹⁰⁰.

Pirmoji Rusijos Valstybės Dūma posėdžiavo nuo 1906 m. balandžio 27 d. iki liepos 8 d., antroji – nuo 1907 m. vasario 20 d. iki birželio 2 d., trečioji – nuo 1907 m. lapkričio 1 d. iki 1912 m. birželio 9 d., ketvirtoji – nuo 1912 m. lapkričio 15 d. iki 1917 m. lapkričio 6 d. Dūmos narių pradžioje buvo per 500, nuo 1907 m. sumažėjo iki 442. Šiaurės vakarų krašto gubernijoms Dūmoje atstovavo įvairių luomų ir tautybių žmonės: rusai, baltarusiai, lenkai, lietuviai ir žydai. Be to, Šiaurės vakarų krašto atstovai buvo renkami ir į Rusijos Valstybės Tarybą, 1906 m. balandžio 24 d. caro įsaku tapusia parlamento antraisiais arba Aukštesniaisiais Rūmais¹⁰¹.

Dalyvavimas Rusijos Valstybės Dūmoje suteikė atstovaujantys Šiaurės vakarų kraštą lenkams ir lietuviams viešai prabilti apie visuomeninio, politinio, ekonominio

99 Atamukas, Solomonas. *Lietuvos žydų kelias: Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius, 1998, p. 92–93.

100 Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1, p. 397–401; Jurkowski, Roman. *Sukcesy i porażki: Ziemiaństwo polskie Ziem zabranych w wyborach do Dumy Państwowej i Rady Państwa. 1906–1913*. Olsztyn, 2009, p. 23–25.

101 Jurkowski, Roman. *Sukcesy i porażki...*, p. 467–468, 480–481; Gaigalaitė, Aldona. *Lietuvos atstovai Rusijos valstybės Dūmoje 1906–1917*. Vilnius, 2006.

ir kultūrinio gyvenimo carinėje Rusijoje trūkumus, kritikuoti monarchistinę valdžios sistemą, pasisakyti prieš prievartinę stačiatikybės propagavimą ir katalikų religinių teisių apribojimus¹⁰².

1905–1907 m. revoliuciniai įvykiai ir dėl jų suaktyvėjęs politinis gyvenimas išryškino skirtingus Šiaurės vakarų krašto tautų politinius ir kultūrinius siekius ir bręstančius konfliktus. Ypač pasireiškė nesutarimai tarp šio krašto lenkų ir lietuvių. Pradžią jiems davė lietuvių laikraščio „Aušra“ pasirodymas (1883 m.) ir ryškiai išreikšta jo leidėjų antilenkiška pozicija. Šiuos nesutarimus pagilino 1905 m. lietuvių suvažiavimas Vilniuje, kuriame netrūko antilenkiškų pasisakymų¹⁰³. Istorikai teigia, jog šis konfliktas turėjo galias politines, visuomenines ir ekonomines šaknis ir daug panašumų su kitais tautiniais konfliktais, brendusiais Vidurio ir Rytų Europos regione¹⁰⁴.

Po 1905 m. bręstantis lietuvių ir lenkų konfliktas atsidadė visuomenės dėmesio centre, kadangi buvo manoma, kad nuo šių tautų, atkakliausiai kovojusių dėl nepriklausomybės, tarpusavio santykių priklausys krašto ateitis. Lietuvių–lenkų santykius ir tolesnę jų raidą svarstė įvairių visuomenės sluoksnių ir politinių grupuočių atstovai. Lietuvių dešiniojo bloko politikai (krikščionys demokratai ir tautiniai demokratai) lietuvių idėją gynė vadovaudamiesi principu „Lietuva – lietuviams“. Oficialiai pripažindami visų tautinių mažumų kultūrinės teises, jie buvo pabrėžtinai priešiški lenkiškumui Lietuvoje. Lietuvos lenkus jie laikė kolonistais, o visuomeninę jų veiklą dažniausiai siejo su endekais (Lenkijos tautiniais demokratais), pasiruošusiais, jų manymu, polonizuoti Lietuvą ir atiduoti ją Lenkijai¹⁰⁵.

Lietuvių kairieji radikalai (demokratai, socialdemokratai) kritikavo dešiniųjų nuostatą „Lietuva – lietuviams“ ir buvo linkę bendradarbiauti su lenkais ir baltarusiais šviečiamoje-kultūrinėje veikloje. Dešiniojo bloko politikai lietuvių kairiųjų bendradarbiavimą su kitų tautybių atstovais laikė lietuvių tautos interesų išdavimu. Tačiau, nepaisant programinių skirtumų ir iš to kylančių nesutarimų, visos lietuvių politinės

102 Gaigalaitė, Aldona. *Lietuvos atstovai Rusijos valstybės Dūmoje...*, p. 229, 303–304; Kieniewicz, Stefan. Puttkamer Wawrzyniec (1859–1923), ziemianin i polityk. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław i in., 1986, t. 29/3, z. 122, p. 477–478; Korwin-Milewski, Hipolit. *Siedemdziesiąt lat wspomnień...*, p. 142–201.

103 Motieka, Egidijus. *Didysis Vilniaus seimas...*, p. 289, 293–295.

104 Łossowski, Piotr. *Po tej i tamtej stronie Niemna: Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*. Warszawa, 1985, p. 53–61; Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-Wschodnich 1864–1904*. Warszawa, 2001, p. 554; Buchowski, Krzysztof. *Litwomani i polonizatorzy: Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*. Białystok, 2006, p. 53; Szpoper, Dariusz. *Stosunki polsko-litewskie na przełomie XIX i XX wieku – wybrane aspekty = Lenkų ir lietuvių santykiai XIX ir XX a. sandūroje – pasirinkti aspektai. Lietuvi–lenkų santykiai amžių tėkmėje: Istorinė atmintis = Stosunki polsk-litewskie na przestrzeni wieków: pamięć historyczna*. Vilnius, 2009, p. 121–151.

105 Miknys, Rimantas. *Lietuvių mokslo draugijos kūrimosi ir veiklos iki 1915 metų kontekstas. Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900–1945*. Vilnius, 2008, p. 15–17.

grupuotės sugebėdavo susitarti ir bendrai veikti etninės kultūros puoselėjimo ir lietuvių liaudies švietimo srityse¹⁰⁶.

Vilniaus lenkai irgi buvo susiskirstę į kelias politines grupuotes. Stambiais dvarininkams atstovaujantieji krajojcai-tradicionalistai žiūrėjo į Lietuvos ir Baltarusijos žemes, jų vadintas „Kraštu“ (lenk. „Kraj“; iš čia politinės grupuotės pavadinimas lenk. „krajowcy“, liet. „kraštiečiai“) kaip į vieningą nedalomą politinę, visuomeninę, kultūrinę ir ekonominę visumą, turinčią savitas istorines tradicijas ir specifinę gyventojų struktūrą. Jų supratimu, istorinės Lietuvos visuomenę jungia bendra praeitis bei amžių suformuota visuomenės hierarchija, kuri turi būti išlaikyta. Krajojcai demokratams traktavo buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes kaip integralų kraštą ir nematė galimybių joms atsiskirti dėl neišvengiamų teritorinių konfliktų, tačiau pasisakė už demokratinę visuomenės modelį, kuris, jų manymu, leis suderinti krašto tautų kultūrinius poreikius ir siekius, užtikrins visoms tautoms lygias teises ir palankias tolesnės raidos sąlygas. Dalis krajojvcų 1904 m. pabaigoje įkūrė Vilniaus „autonomistų“ ratelį, į kurį įėjo lenkų, lietuvių, baltarusių ir žydų atstovai. Lietuviams šiame ratelyje atstovavo Lietuvių demokratų partija. „Autonomistai“ deklaravo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijų perimamumą ir reikalavo suteikti įeinančioms į Rusijos sudėtį Lietuvos ir Baltarusijos žemėms autonomiją¹⁰⁷.

Lenkų socialistai pripažino lietuvių apsisprendimo teisę, bet laikė, kad valstybinio saugumo sumetimais reikia sudaryti Lietuvos ir Lenkijos valstybių federaciją, kurioje abi tautos turėtų lygias teises. Dar kitokią poziciją užėmė Vilniaus lenkų tautiniai demokratams, vadinami endekais. Jie teikė pirmumą ne krašto, bet bendriems lenkų tautos interesams. 1905–1907 jie nepalaikė „autonomistų“ idėjos siekti Lietuvos ir Baltarusijos autonomijos Rusijos sudėtyje, nes tai, jų nuomone, tik pagilintų šių žemių gyventojų atsiribojimą nuo Lenkijos Karalystės ir apsunkintų bendrą kovą už savo politines ir kultūrines teises. Vėliau jie atmetė Lenkijos ir Lietuvos federacijos planus ir pasisakė už Vilniaus krašto bei kitų buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų, kuriose daugumą gyventojų sudarė lenkai, įjungimą į Lenkijos valstybės sudėtį¹⁰⁸.

106 *Ibidem*, p. 17–21.

107 Miknys, Rimantas. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 3. Vilnius, 1991, p. 173–198; Motieka, Egidijus. *Didysis Vilniaus seimas...*, p. 50–52; Szpoper, Dariusz. Stosunki polsko-litewskie na przełomie XIX i XX wieku – wybrane aspekty. *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje: Istorinė atmintis = Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków: Pamięć historyczna*. Vilnius, 2009, p. 121–151.

108 Jurkiewicz, Jan. *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*. Poznań, 1983; Bardach, Juliusz. *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988; p. 260–279; Solak, Zbigniew. *Między Polską a Litwą. Życie i działalność Michała Romera 1880–1920*. Kraków, 2004; Szpoper, Dariusz. *Sukcesorzy Wielkiego Księstwa: myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904–1939*. Gdańsk, 1999; Szpoper, Dariusz. Bielecki, Andrzej. *Aleksander Meysztołowicz: portret*

Lietuvių-lenkų santykių klausimu pasisakydavo ne tik politikai, bet poetai, kunigai, mokslo ir kultūros veikėjai. Iš tų pasisakymų galima spręsti, kad tiek lietuvių, tiek lenkų veikėjai iki galo nesuprato šio konflikto priežasčių ir pasekmių. Lietuvių veikėjai daugiausia minėjo skriaudas, kurias patyrė istorijos bėgyje lietuvių liaudis nuo lenkų ponų ir kunigų, lenkų autoriai įrodinėjo tų priekaištų nepagrįstumą¹⁰⁹.

Politinių permainų metais labai išaugo spaudos vaidmuo. Vilniuje, greta rusiškų, pradėti leisti legalūs lietuviški, lenkiški, žydiški ir baltarusiški laikraščiai. 1904 m. gruodžio 10 d. pasirodė lietuviškas laikraštis „Vilniaus žinios“. Leidimą leisti lietuvišką laikraštį išrūpino Petras Vileišis. Laikraščio bendradarbiais jis pakvietė lietuvių kalbos žinovą Joną Jablonskį, buvusius ir tuometinius „Varpo“ redaktorius Joną Kriauciūną ir Povilą Višinskį, publicistą ir rašytoją Gabrielių Landsbergį ir kitus. 1905 m. pasitraukus iš redakcijos P. Višinskiui ir J. Jablonskiui, laikraštį redagavo J. Krikščiūnas, paskui Kazys Puida ir Ona Pleirytė-Puidienė. 1907 m. į laikraščio redakciją buvo pakviestas kun. Juozas Tumas-Vaižgantas. „Vilniaus žinios“ skelbė valdžios įsakymus ir įstatymus, politikos bei visuomeninio gyvenimo naujienas, rašė ūkininkavimo, prekybos, amatų klausimais, spausdino vadinamuosius mokslo ir literatūros feljtonus, dėjo daug skelbimų ir reklamos. Apie šį laikraštį kurį laiką sukosi visas visuomeninis Vilniaus lietuvių gyvenimas. Dienraštis daug prisidėjo prie Lietuvių suvažiavimo Vilniuje organizavimo, Lietuvos autonomijos idėjos skelbimo, Lietuvos mokslo ir kitų draugijų steigimo. „Vilniaus žinios“ taip pat daug nusipelnė bendrinės lietuvių kalbos formavimui ir plėtrai, lietuvių kultūros labui. Jo puslapiuose buvo spausdinami pranešimai apie lietuvių koncertus, parodas, recenzijos, Šatrijos Raganos, Žemaitės, Vaižganto, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir kitų lietuvių autorių kūriniai. „Vilniaus žinios“ ėjo su pertraukomis iki 1909 m. pavasario. Paskutinis jo

polityczny konserwatysty. Gdańsk, 2001; Szpoper, Dariusz. Między caratem a snem o Rzeczypospolitej. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich w guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego w latach 1855–1862. Gdańsk 2003; Miknys, Rimantas. Lietuvos demokratų partija 1902–1915. Kaunas, 1995 (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 10); Sawicki, Jan. Mykolas Römeris ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės problemos. Vilnius, 1999 (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 15).

- 109 Sękta Sobiesław (Czarkowski, Ludwik). *Ostrzeżenie w kwestii litewskiej słów kilka*. Wilno, 1906; *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*. Warszawa, 1914; Korwin-Milewski, Hipolit. *Uwagi o konflikcie języków polskiego i litewskiego w diecezji wileńskiej*. Wilno, 1913; Obst, Jan. *W imię prawdy. Odpowiedź ks. Prapolanisowi na „Polskie Apostolstwo w Litwie”*. Wyd. 2. Wilno, 1914; Jakštās-Dambrauskas, Adomas, Głos Litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie. *W kregu sporów polsko-litewskich na przełomie XIX i XX wieku. Wybór materiałów*, t. 1. Kraków, 2004, p. 45–58; *Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose. Lietuvių raštas, paduotas Jo Šventenybei Pijui X Popiežiui ir visiems S.R. Katalikų Bažnyčios Kardinolams*, paruošė Jonas Basanavičius, Donatas Malinauskas, kun. Juozas Ambraziejus, Mečys Davajna-Silvestraitis. Kaunas, 1906; Prapuolenis, Kazimieras. *Polskie Apostolstwo w Litwie (Szkic historyczny 1387–1912)*. Wilno, 1913; Buchowski, Krzysztof. *Litwomani i polonizatorzy: Mity, wzajemne postrzeżenie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*. Białystok, 2006; Merkys, Vytautas. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*. Vilnius, 2006.

numeris pasirodė 1909 m. kovo 4 d.¹¹⁰. 1905 m. greta „Vilniaus žinių“ pradėdamas leisti savaitinis laikraštis „Lietuvos ūkininkas“, atstovaujantis Lietuvos demokratų partijai. Socialdemokratai leido „Naują gadynę“ (1906), „Skardą“ (1907), „Žariją“ (1907–1908). 1907 m. Antano Smetonos ir Juozo Tumo-Vaižganto iniciatyva pradėtas leisti laikraštis „Viltis“, ėjęs iki 1915 m. rugsėjo 19 d. 1909 m. mėnesį paliovus eiti „Vilniaus žinioms“ po kelių mėnesių pasirodė „Lietuvos žinios“, leidžiamos Jono Vileišio, Felicijos Bartkevičienės ir Kazio Griniaus. Laikraštis priklausė Lietuvos valstiečių sąjungai. Labai svarbus lietuvių kultūrai buvo literatūrinis žurnalas „Vaivorykštė“ (1913–1914). Iš viso 1904–1915 m. Vilniuje ilgiau ar trumpiau ėjo per 30 lietuviškų periodinių leidinių¹¹¹.

1905 m. rugsėjo 14 d. pasirodė dienraštis „Kurier Litewski“ – pirmasis po keturiasdešimties metų draudimo legalus lenkiškas laikraštis Vilniuje. Laikraščio leidyba rūpinuosi Hipolitas Korwin-Milewski, redagavo Józefas Ostroróg-Sadowskis. 1905 m. pabaigoje H. Korwin-Milewski perdavė laikraščio leidybą Feliksui Zawadzkiui. Naujas leidėjas laikraščio redaktoriumi paskyrė Cz. Jankowską. Laikraštyje bendradarbiavo Napoleonas Rouba, L. Uziębło, Janas Ursynas. Jame buvo spausdinamos politikos naujienos, pranešimai apie svarbiausius visuomeninius ir kultūros reikinius, lenkų autorių trumpi apsakymai, eilėraščiai, recenzijos. 1906 m. architekto Seweryno Houwalto inicjatyva Vilniuje pradėtas leisti iliustruotas savaitraštis „Zorza Wileńska“ („Vilniaus aušra“). 1908 m. šio savaitraščio leidybą perėmė F. Zawadzki. Laikraštį redagavo A. Karpowiczius, nuo 1908 m. gegužės – E. Jeleńska-Dmochowska. Savaitraštis buvo skirtas plačiam skaitytojų ratui. Jame buvo spausdinami apsakymai, eilėraščiai, publicistiniai straipsniai. 1909 m. gruodžio 16 d., išspausdinus raginimą neleisti katalikų vaikų ir parapijines stačiatikių mokyklas, savaitraštis „Zorza Wileńska“ rusų valdžios įsakymu buvo uždarytas, o jo redaktorė E. Jeleńska-Dmochowska, apkaltinta nesantaikos tarp rusų ir lenkų kurstymu, mėnesį laiko praleido Lukiškių kalėjime¹¹². Iš viso 1905–1915 m. Vilniuje buvo leidžiama apie 40 legalių lenkų periodinių leidinių ir daug proginių, informacinių, agitacinių laikraščių¹¹³.

Revoliucinių permainų metais sparčiai daugėjo periodinių leidinių hebrajų ir jidiš kalbomis. Daugelis jų ėjo trumpą laiką, jų leidimą tekdavo nutraukti dėl cenzūros arba finansinių sunkumų, tačiau vietoj uždarytų leidinių buvo pradėdami leisti kiti¹¹⁴.

110 *Vilniaus žinios. Pirmasis lietuvių dienraštis*. Vilnius, 1904–1909; Lapinskienė, Alma. *Vilniaus žinios* – pirmasis Lietuvos dienraštis. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001, p. 20–27.

111 *Viltis. Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis*. Vilnius, 1907–1915; Lapinskienė, Alma. Periodika – „Viltis“ – literatūra. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900–1940*. Vilnius, 1998, p. 95–101; *Vilniaus periodiniai leidiniai 1760–1918: Bibliografinė rodyklė*. Sudarė Jadvyga Kazlauskaitė. Vilnius, 1988.

112 Romanowski, Andrzej. *Młoda Polska wileńska*. Kraków, 1999, p. 28–38.

113 *Vilniaus periodiniai leidiniai 1760–1918: Bibliografinė rodyklė*. Sudarė Jadvyga Kazlauskaitė. Vilnius, 1988.

114 *Polski słownik judaistyczny: Dzieje, kultura, religija, ludzie*, t. 1. Warszawa, 2003, p. 543; *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 6: *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej*. Drukarnie, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopisma XVI–1945 r. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2008.

Ilgiau ėjo dienraštis hebrajų kalba „Ha Zman“. Jis buvo leidžiamas 1905–1907 m. ir 1911–1915 m. Be to, 1905 m. ėjo tokio paties pavadinimo mokslinis-literatūrinis žurnalas. Dienraštis „Volkszeitung“ ėjo 1906–1907 m. Sionistų žurnalas „Dos Jidische Volk“ buvo leidžiamas 1906–1908 m. Populiarus žurnalas vaikams „Grininke Bojmelech“ buvo leidžiamas 1914–1915 m. (pasirodė 22 numeriai), paskui jo leidyba nutraukta dėl karo sunkumų, tačiau pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui jis buvo atgaivintas ir leidžiamas iki Antrojo pasaulinio karo¹¹⁵.

Baltarusių kultūrinio sąjūdžio veikėjai taip pat organizavo spaudos leidybą. 1906 m. rugsėjo 14 d. Vilniuje pasirodė pirmais baltarusių laikraščio „Наша доля“ numeris. Jo steigėjai buvo broliai Janas ir Antonas Luckevičiai (Иван Луцкевич, Антон Луцкевич), rašytoja Aloiza Paškevič-Ciotka (baltarus. Алаіза Пашкевіч-Цетка) ir Pranciškus Umiastovskis (lenk. *Franciszek Umiastowski*, baltarus. Франук Умястоўскі), redaktorius – Janas Tukerkis (Ян Тукеркіс). Tačiau šis laikraštis greitai buvo uždarytas (išėjo vos šeši numeriai), o redaktorius nuteistas metams laiko kalėti. Nustojus eiti „Наша доля“ pradėtas leisti naujas laikraštis baltarusių kalba „Наша Ніва“, kuris ėjo iki 1915 m. Be minėtųjų laikraščių, 1912–1914 m. Vilniuje pasirodė dar keli periodiniai leidiniai baltarusių kalba: žurnalas „Зборник „Нашай Нівы“, satyrinis žurnalas „Крапива“ („Dilgelė“), mėnraštis žemdirbiams „Саха“, katalikiškos pakraipos laikraštis „Bielarus“¹¹⁶.

Spaudos lietuvių, lenkų, žydų, baltarusių kalbomis pagausėjimas paspartino tų tautų kultūrinę raidą ir tautinės savimonės formavimąsi, palengvino politinę agitaciją, o tai buvo ypač svarbu audringais revoliucijos metais.

Šiaurės vakarų krašto tautų kultūrinio gyvenimo raida po 1905–1907 m. revoliucijos

Naujų švietimo, kultūros ir mokslo draugijų steigimas

Po 1905–1907 m. revoliucinių įvykių suaktyvėjo ne tik politinis, bet ir kultūrinis Šiaurės vakarų krašto tautų gyvenimas. Buvo atidaromi knygynai, skaityklos, steigiami chorai, mėgėjiško ir profesionalaus teatro trupės, organizuojamos parodos ir koncertai, kuriamos įvairios meno šakas globojančios draugijos, kaip lenkų menininkų draugija „Lutnia“, Lenkų teatro rėmimo draugija (*Towarzystwo Popierania Sceny Polskiej*), Vilniaus dailės draugija (*Wileńskie Towarzystwo Artystyczne*), Lietuvių

115 *Vilniaus periodiniai leidiniai...*, p. 18, 22, 25, 65; *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 6..., p. 126–127; 139, 152; 326–327.

116 Voicik, Halina. Беларуская культура Вільні на чатку XX ст. (1900–1920). *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis...*, p. 88–93; *Vilniaus periodiniai leidiniai 1760–1918: Bibliografinė rodyklė*. Sudarė Jadvyga Kazlauskaitė. Vilnius, 1988.

dailės draugija, lietuvių muzikos ir teatro draugija „Daina“ (įkurta Kaune 1899 m., oficialiai įregistruota 1905 m.), „Vilniaus kanklės“ (1905–1908), „Rūta“ (1909–1914), Vilniaus lietuvių artistų sąjunga, 1912 m. pertvarkyta į Vilniaus lietuvių artistų bendrovę ir kitos¹¹⁷.

Pasiektos kai kurios nuolaidos švietimo srityje. Lenkų ir lietuvių mokytojams leista dirbti mokyklose, o moksleiviams – mokytis gimtosios kalbos, tačiau gimtosios kalbos pamokas (ne daugiau kaip 2 valandas per savaitę) turėjo apmokėti mokinių tėvai. 1906 m. trumpam buvo legalizuota veikusi slaptai nuo 1890 m. švietimo draugija „Oświata“, tačiau 1908 m. pradžioje ji vėl buvo rusų valdžios uždrausta ir toliau tęsė veiklą nelegaliai¹¹⁸. Švietimo ir mokslo žinių sklaidos reikalais taip pat rūpinosi Vilniaus besimokančio jaunimo bičiulių draugija (*Wileńskie Towarzystwo Przyjaciół Uczącej się Młodzieży*), įsteigta 1907 m. gruodžio 21 d. ir Vilniaus žinių mylėtojų draugija (*Wileńskie Towarzystwo Miłośników Wiedzy*), įsteigta 1907 m. sausio 16 d.¹¹⁹. Tuo pat metu kūrėsi ir lietuvių švietimo organizacijos: Lietuvių mokytojų sąjunga (veikė Vilniuje 1905–1914 m.), draugijos „Šviesa“, „Žiburys“, „Saulė“ (veikė Suvalkų ir Kauno gubernijose). Vilniaus „Aušra“ (dar vadinama Vilniaus lietuvių apšvietimo draugija „Aušra“) bei įsteigta 1913 m. draugija „Rytas“¹²⁰.

Permainų atsirado taip pat ir Vilniaus mokslo gyvenime. 1907 m. kovo 25 d. Vilniuje buvo įsteigta Lietuvių mokslo draugija. Draugijos įstatuose pažymėta, kad ji tyrinės

117 *Ustawa Wileńskiego Towarzystwa Muzycznego „Lutnia”*. Wilno, 1905; *Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta” įstatai*. Vilnius, 1909; Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach...*, p. 69–85; Romanowski, Andrzej. Feniks z popiołów. Odrodzenie kultury polskiej w b. Wielkim Księstwie Litewskim w 1905 r. *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*, t. 2. Białystok, 1992, p. 151–177; Kozłowska, Mirosława. Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant (1906–1910) Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai. *Menotyra*, 2005, t. 41, Nr. 4, p. 21–26; Fedorovič, Irena. Ji [draugija „Lutnia“] tiesė Vilniuje takus Varšuvos Redutai. *Menotyra*, 2005, t. 41, Nr. 4, p. 27–31; Wileńskie Towarzystwo Artystyczne. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka, malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2006, p. 226; Towarzystwo Artystyczne „Lutnia“. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 5: *Teatr i muzyka na Ziemi Wileńskiej*. Opracował M. Jackiewicz. Bydgoszcz, 2007, p. 320–321; Towarzystwo Popierania Sceny Polskiej. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 5: *Teatr i muzyka na Ziemi Wileńskiej...*, p. 321; LMAVB, RS, F. 96–15 („Dainos“ draugiją liečianti medžiaga); LMAVB, RS, f. 244–22 („Rūtos“ draugiją liečianti medžiaga); Burokaitė, Jūratė. Vilniaus lietuvių kultūrinės draugijos ir Vileišiai. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001, p. 130–136; *Lietuvos muzikos istorija*. Kn. 1: *Tautinio atgimimo metai, 1883–1918*. Sudarytoja Dana Palionytė-Banevičienė. Vilnius, 2002.

118 *Ustawa Polskiego Towarzystwa „Oświata”*, Wilno, 1907; Krajewska-Tartakowska, Barbara. *Polskie Towarzystwo „Oświata” w Wilnie. Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 2. Warszawa, 1994, p. 415–416.

119 *Ustawa Wileńskiego Towarzystwa Przyjaciół Uczącej się Młodzieży*. Wilno, 1908; *Statut Wileńskiego Towarzystwa Miłośników Wiedzy*. Wilno, 1907.

120 Kuzmaitė, Jūratė. Vilniaus „Ryto“ lietuvių švietimo draugija. *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*, Vilnius, 1975, p. 119–151; Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1. Vilnius, 1992, p. 466–524; Pukienė, Vida. *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915)*. Vilnius, 1994.

lietuvių tautą ir jos apgyventą kraštą, domėsis: a) lietuvių antropologija ir etnografija; b) Lietuvos archeologija ir istorija; c) geografija ir statistika; d) geologija, flora, fauna ir kitais gamtos mokslais¹²¹. Draugijos steigėjas ir pirmasis pirmininkas buvo žymus lietuvių veikėjas, gydytojas Jonas Basanavičius. Draugijos darbe aktyviai reikėsi Povilas Matulionis, Stasys Matulaitis, broliai Antanas, Jonas ir Petras Vileišiai, Antanas Smetona, kun. Juozas Tumas-Vaižgantas ir daugelis kitų lietuvių inteligentų¹²². Lietuvių mokslininkai atidžiai tyrinėja šios draugijos veiklą ir pabrėžia, kad ji suvaidino labai svarbų vaidmenį konsoliduojant lietuvių inteligentiją, formuojant ir stiprinant lietuvių tautinį tapatumą. Taip pat ji rūpinosi liaudies švietimu, lietuvių kalbos sunorminimu, žadino susidomėjimą gimtąja istorija ir kultūra. Be to, kaupdama vertingus muziejinius eksponatus, ikonografinę medžiagą, lietuvių rašytojų ir poetų rankraščius, rinkdama žodinę lietuvių liaudies kūrybą, keldama istorinių paminklų apsaugos būtinumą draugija daug prisidėjo prie lietuvių kultūrinio paveldo išsaugojimo¹²³.

Rusijos valdžia, priversta duoti leidimą veikti lenkų ir lietuvių mokslo draugijoms, pati suskato kurti Vilniuje naujas rusų mokslo draugijas arba Rusijos draugijų skyrius, kurie turėjo tapti savotiška atsvara lenkų ir lietuvių draugijoms. 1909 m. gegužės 6 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo Grigorijaus Levickio (Григорий Васильевич Левицкий) iniciatyva buvo įkurta Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugija (Виленское общество любителей естествознания), 1910 m. sausio 16 d. atgaivintas Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius. Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugija kėlė sau tikslą skatinti domėjimąsi gamtos

121 *Lietuvių mokslo draugijos įstatai*. Vilnius, 1907.

122 Gerulis, L. [Gira, Liudas]. „Lietuvių Mokslo Draugija“ ir jos įsteigimas, *Lietuvių tauta*, 1910, t. 1, p. 155–157; Lietuvių mokslo draugijos nariai nuo kovo 25 d. 1907 m. iki liepos 1 d. 1908 m., *Lietuvių tauta*, 1910, t. 1, dalis 1–4, p. 309–311; Lietuvių mokslo draugijos nariai 1908/9 m. *Lietuvių tauta*, 1910, t. 1, dalis 1–4, p. 446–450; Lietuvių mokslo draugijos nariai 1910/1911 m., *Lietuvių tauta*, 1911, t. 2, dalis 1, p. 145–151; Lietuvių mokslo draugijos nariai 1911/1912 m., *Lietuvių tauta*, 1912, t. 2, dalis 2, p. 306–315; Lietuvių mokslo draugijos nariai 1912/1913 m., *Lietuvių tauta*, 1914, t. 2, dalis 3, p. 455–465.

123 Alseika, Danielius. Daktaras Basanavičius kaipo Lietuvių mokslo draugijos įkūrėjas, vedėjas ir mokslininkas, *Lietuvių tauta*, 1928, t. 4, Nr. 2, p. 163–184; Valaitis, Antanas. Iš lietuvių mokslo draugijos istorijos, *Lietuvių tauta*, 1934, t. 4, Nr. 3, p. 337–399; Jurginis, Juozas. Lietuvių mokslo draugija. *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*. Vilnius, 1975, p. 37–118; Visockis, Albinas. *Jonas Basanavičius*. Kaunas, 1991; Milius, Vacys. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė–XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, 1993; Niezabitauskis, Adolfas. *Basanavičius: Monografija*. Vilnius, 2001; Seselskytė, Adelė. Lietuvių mokslo draugijos vaidmuo Vilniaus kultūriniame gyvenime. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900–1940*. Vilnius, 1998, p. 18–27; Miknys, Rimantas. Istorinis Lietuvių mokslo draugijos kūrimosi ir veiklos iki 1915 m. kontekstas. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: draugijų reikšmė 1900–1945 m.* Vilnius, 2008, p. 12–24; Čiužauskaitė, Ilona. Lietuvių mokslo draugija ir Juozas Tumas-Vaižgantas, *ibidem*, p. 25–34; Krikščionas, Povilas. Lietuvių mokslo draugija: keletas pamąstymų apie nuopelnus folkloristikai, *ibidem*, p. 53–60; Juzefovičius, Romas. Mėginimai atnaujinti Lietuvių mokslo draugijos veiklą 1938–1939 m, *ibidem*, p. 61–69; Makariūnienė, Eglė. Lietuvių mokslo draugijos šimtmečiui: vadovėlių leidyba – svarbus draugijos uždavinys, *ibidem*, p. 70–76.

mokslais, kaupti šios srities mokslinę literatūrą, atlikti laboratorinius bandymus, stebėti Vilniaus apylinkių florą ir fauną. Draugija pirmaisiais veiklos metais turėjo 75 narius. Daugiausia tai buvo gamtos, chemijos, fizikos, matematikos mokytojai, mokyklų direktoriai, švietimo inspektoriai, rečiau gydytojai bei vaistininkai. Draugijos garbės pirmininku buvo išrinktas Vilniaus švietimo apygardos globėjas Grigorijus Levickis, valdybos pirmininku – Nikolajus Sobolevas, vicepirmininku – Michailas Pavlovskis, valdybos nariais: Aleksandras Barščevskis, Vladimiras Zagrebinas, Antonas Zdrojevskis, Aleksandras Morovskis, Leonidas Savinskis ir Josifas Solomko. Draugijos nariai kas du mėnesius rinkdavosi į bendrus susirinkimus. Kadangi draugija neturėjo savo buveinės, iškilmingi jos susirinkimai vykdavo Vilniaus I gimnazijos aktų salėje, eiliniai susirinkimai ir valdybos posėdžiai bei fizikos ir chemijos laboratoriniai užsiėmimai – Vilniaus chemijos-technikos mokykloje. Bendruose susirinkimuose buvo aptariami draugijos reikalai ir skaitomi moksliniai pranešimai gamtos mokslų temomis. Draugijos nariai organizavo mokslines ekspedicijas, 1910 m. išleido mokslinį leidinį „Записки Виленского общества любителей естествознания“. 1910 m. atgaivinus Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių, Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugija užmezgė su jo glaudžius kontaktus, o daugelis jos narių tapo skyriaus nariais¹²⁴.

Nuslopinus revoliuciją Šiaurės vakarų krašto administracija vėl bandė sugrąžinti senąją tvarką: katalikus mokytojus šalino iš mokyklų, reikalavo viešose vietose vartoti rusų kalbą¹²⁵. Tačiau laikai pasikeitė ir valdžia negalėjo panaikinti visų revoliucijos laimėjimų. Nors ir griežtoje valdžios priežiūroje, bet toliau ėjo periodiniai leidiniai tautinėmis kalbomis, veikė ir kūrėsi naujos bibliotekos, skaityklos, švietimo, kultūros ir mokslo draugijos. 1909 m. įsikūrė Kauno lenkų švietimo draugija (*Towarzystwo szerzenia oświaty wśród Polaków w Kownie*), turėjusi tikslą organizuoti Kauno mieste kursus ir paskaitas, įsteigti lenkų literatūros biblioteką ir skaityklą, padėti lenkų besimokančiam jaunimui¹²⁶. 1912 m. Vilniuje T. Vrublevskis įsteigė savo tėvų Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo bibliotekos draugiją (*Towarzystwo Biblioteki imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie*), turėjusią tikslą įkurti biblioteką ir skaityklą. Tačiau greitai kilęs Pirmasis pasaulinis karas sujaukė visus tuos planus ir sumanymas buvo įgyvendintas tikrai tarpukaryje¹²⁷.

124 Отчет Виленского общества любителей естествознания за 1909–1910 г. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*. 1910, т. 1, p. 255–264; Klimka, Libertas. Vilniaus gamtos mokslų mėgėjų draugija. *Mokslo ir technikos raida Lietuvoj: 13-osios mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2009 m. gruodžio 10 d. pranešimai*. Vilnius, 2009, p. 120–124.

125 Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1. Vilnius, 1992, p. 366–377.

126 Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach...*, p. 60–63; Jackiewicz, Mieczysław. *Polskie życie kulturalne w Republice Litewskiej 1919–1940*. Olsztyn, 1997, p. 233–235.

127 Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach...*, p. 50–53; Krajewska-Tartakowska, Barbara, Zajceva, Aleksandra. *Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich. Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości*

XX a. pradžioje Vilniuje daugėjo taip pat žydų draugijų ir kultūros įstaigų. 1893 m. žydų veikėjas Mathijas Strašūnas (*Mattijahu Straszun, Mattityahu Strashun, Матитьягу Страшун, 1817–1885*) Vilniaus žydų bendruomenei užrašė turtingus savo knygų ir rankraščių. A hebrajų kalba rinkinius bei namą Siklių gatvėje ir tokiu būdu davė pradžią žydų bibliotekai. Po Strašūno mirties (1885 m.) namas Stiklių gatvėje buvo parduotas, o knygos ir rankraščiai 1896 m. perkelti į Vilniaus Didžiosios sinagogos patalpas, kur pradėjo veikti Viešioji žydų Mathijo Strašūno vardo biblioteka. 1902 m. Žydų labdaros draugijos (*Cedaka Gedola*) pastangomis Didžiosios sinagogos kieme pastatytas atskiras pastatas ir ten perkelta biblioteka, įrengta skaitykla. Bibliotekos fondai nuolat gausėjo. Bibliotekai knygas, rankraščius, senus spaudinius dovanojo privatūs asmenys, leidyklos, draugijos ir mokslo įstaigos. 1937 m. biblioteka turėjo 39126 knygas hebrajų, jidiš, rusų, vokiečių, lenkų ir kitomis kalbomis, 150 rankraščius, vertingus senus spaudinius. Bibliotekos fondais dažnai naudojosi mokslininkai, tyrinėjantis žydų istoriją, religiją ir kultūrą. Vokiečiams okupavus Vilnių, Antrojo pasaulinio karo metais bibliotekos darbas buvo nutrauktas, o vertingi jos fondai išblaškyti arba sunaikinti¹²⁸.

XX a. pradžioje Vilniuje kūrėsi ir kitos žydų bibliotekos. 1909 m. Žydų vaikų globos draugija (*Kinderfarzorgung*) atidarė Vilniuje žydų vaikų biblioteką (*Kinderbibliotek*), o 1910 m. Žydų švietimo skleidėjų draugija (*Mefitse Haskalah*) – viešąją biblioteką, kurioje buvo knygų ir periodinių leidinių jidiš, lenkų, hebrajų, rusų, anglų, prancūzų, vokiečių ir kitomis kalbomis. Ši biblioteka buvo labai populiari žydų vilniečių tarpe. Ja naudojosi besimokantis žydų jaunimas, mokytojai ir visi inteligentai. Žydų bibliotekos steigėsi taip pat Kaune, Gardine ir visuose Šiaurės vakarų krašto miestuose, kur buvo didesnės žydų bendruomenės. Visos jos naudojosi vietinių ir užsienio žydų bendruomenių parama¹²⁹.

Susirūpinta ir žydų liaudies kūrybos tyrimu bei kultūros paveldo išsaugojimu. 1913 m. kovo 14 d. įkurta Žydų senovės mylėtojų draugija. Per beveik porą metų į draugiją įstojo apie 150 žmonių. Draugija turėjo muziejų, biblioteką, archyvą. Tačiau prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas ir vokiečių okupacija nutraukė draugijos veiklą. Vertingiausi muziejaus eksponatai, daugiausia aukso ir sidabro indai, buvo išvežti į Maskvą ir perduoti tenykštei žydų bendruomenei¹³⁰.

na ziemiach polskich. Cz. 2. Warszawa, 1994, p. 480–482; Ilgiewicz, Henryka. Biblioteka Państwowa im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie (1912 – 1939) oraz towarzystwa ją popierające. Toruń, 2015.

128 *Polski słownik judaistyczny: dzieje, kultura, religia, ludzie, t. 1. Opracowali Zofia Borzymińska i Rafał Żebrowski. Warszawa, 2003, p. 189; Encyklopedia Ziemi Wileńskiej, t. 6: Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej...*, p. 270, 337; *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej: Informator. Poznań, 1998, p. 615.*

129 *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej, t. 6: Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej...*, p. 335–337; *Polski słownik judaistyczny...*, p. 189.

130 *Lempertas, Izraelis. Žydų kultūros draugijos tarpukario Vilniuje. Vilniaus kultūrinis gyvenimas: draugijų reikšmė 1900–1945 m. Vilnius, 2008, p. 126.*

Pirmasis pasaulinis karas sutrikdė taip pat visų kitų Vilniaus draugijų veiklą. Pirmaisiais karo metais jos dar galėjo veikti, tačiau turėjo prisitaikyti prie karo meto reikalavimų ir vis sunkėjančių materialinių sąlygų. 1915 m. vasarą, evakavus rusų įstaigas ir jų tarnautojus iš Vilniaus, nustojo veikti Rusijos draugijų Vilniaus skyriai, taip pat ir Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius bei Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius. Jų nariai išvyko į frontą arba evakavosi į Rusijos gilumą. Karas išblaškė taip pat daugelį lietuvių ir lenkų draugijų narių, bet tie, kurie liko Vilniuje, tęsė veiklą vokiečių okupacijos sąlygomis, nors okupacinio režimo ir gilėjančio krašto nuskurdimo sąlygomis tą daryti buvo vis sunkiau. 1916 m. pradžioje vokiečių okupacinė valdžia uždraudė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veiklą, tačiau likę Vilniuje jos nariai tęsė ją nelegaliai: slapta nuo vokiečių rinkosi į valdybos posėdžius, tvarkė knygas ir muziejaus eksponatus, stengėsi išgelbėti nuo sunaikinimo svarbius istorinius dokumentus, palaikyti ryšius su karo išblaškytais nariais ir rėmėjais. Tačiau atgaivinti ir toliau sėkmingai plėtoti veiklą ji galėjo tik pasibaigus karui¹³¹.

131 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 8, p. 148–149, b. 81, p. 28–30, 36; *Zarys stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1907–1932*. Wilno, 1932, p. 8.

II skyrius

Imperatoriaus Aleksandro III
atminimui skirtos Rusijos istorinio
švietimo puoselėtojų draugijos
Vilniaus skyrius (1899–1915)

Šaltiniai ir literatūra

Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus (Виленский Отдел Общества Ревнителѣй Русскаго Историческаго Просвещенія в память Императора Александра III) veikla yra mažai tyrinėta. Trumpai šį skyrių ir jo išlaikomas bibliotekas pamini Aleksandras Vinogradovas rusiškame vadove po Vilnių ir jo apylinkes¹³² bei Aleksejus Beleckis pratarinėje 1906 metais išleistam Vilniuje grafo M. Muravjovo vardo muziejaus dokumentų rinkiniui¹³³. Vilniaus gubernijos informaciniame leidinyje *Памятная книжка Виленской губернии* galima rasti duomenis apie šio skyriaus vadovybę, bet ne visi jie tikslūs¹³⁴. Po pirmojo pasaulinio karo Lietuvai ir Lenkijai atgavus valstybinę nepriklausomybę, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius ir jo veikėjai buvo visiškai užmiršti. Tylėta apie juos ir sovietinėje Rusijoje. Tiktai žlugus komunistiniam režimui prisiminti kai kurie buvę skyriaus nariai, pavyzdžiui, rusų prozininkas ir poetas generolas majoras Aleksandras Žirkevičius¹³⁵, metropolitas Agaфangelas (Aleksandras Preobraženskis)¹³⁶.

Istoriniai šaltiniai, susiję su Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriumi, yra Vilniaus universiteto bibliotekoje, Rankraščių skyriuje, fonde 42. Juos sudaro skyriaus susirinkimų ir tarybos posėdžių protokolai, ataskaitos, finansinė dokumentacija, tarnybinis susirašinėjimas, programos ir kvietimai į renginius, skyriaus globojamų bibliotekų ataskaitos¹³⁷. Atskiri dokumentai yra skyriaus nario Aleksandro Milovidovo fonde Vilniaus universiteto bibliotekoje¹³⁸ ir Michailo Muravjovo vardo muziejaus fonde Lietuvos valstybės istorijos archyve¹³⁹.

Šiek tiek žinių apie istorinio švietimo puoselėtojus galima rasti to meto ru-

132. Виноградов, Александр. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям. Вильна, 1904, p. 228.

133. Белецкий, Алексей. Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева, т. 1. Составил А. Белецкий. Издание Общества ревнителѣй русскаго историческаго просвещенія в память Императора Александра III. Вильна, 1906, 233 p.

134. *Памятная книжка Виленской губернии*, 1901–1915.

135. Жиркевич-Подлеских, Н. Г., Хмелевская, Н. А. Жиркевич Александр Впадимирович. Русские писатели. 1800-1917: *Биографический словарь*, гл. ред. П. А. Николаев, т. 2: Г–К. Москва, 1992, p. 269–271; Лавринец, Павел. *Русская литература Литвы (XIX–первая половина XX века)*. Вильнюс, 1999, p. 77–85.

136. Агафангел (Преображенский Александр Лаврентьевич), священномученик, митрополит Ярославский и Ростовский. *Православная Энциклопедия*, т. 1. Москва, 2000, p. 235–237; Агафангел (Преображенский Александр Лаврентьевич), митрополит. *За Христа пострадавшие: Гонения на Русскую Православную Церковь. 1917–1956: Биографический справочник*. Кн. 1. Москва, 1997, p. 32–37.

137. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, fondas 42 (Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus fondas).

138. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, fondas 36 (Aleksandro Milovidovo asmeninis fondas).

139. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, fondas 439 (Grafo Michailo Muravjovo fondas).

siškoje Vilniaus spaudoje, daugiausia Lietuvos stačiatikių leidinyje „Литовские епархиальные ведомости“ ir kalendoriuje „Виленский календарь“. Juose buvo spausdinamos skyriaus metinės veiklos ataskaitos¹⁴⁰, biografiniai straipsniai apie skyriaus vadovus: generalgubernatorius Vitalijų Trockį (straipsnis išleistas ir kaip atskira 53 puslapių knygutė)¹⁴¹ ir Piotrą Sviatopolką-Mirskį, stačiatikių arkivyskupas Nikandrą (Nikolajų Molčanovą) bei Agafangelą (Aleksandrą Preobraženskį)¹⁴², nekrologai skirti pirmininkui V. Trockui ir mirusiems skyriaus nariams: Vilniaus archeografijos komisijos pirmininkui Julijonui Kračkovskui, atsargos generolui leitenantui Aleksandriui Božerjanovui, Vilniaus švietimo apygardos globėjui Vasilijui Popovui, Vilniaus švietimo apygardos globėjo pavaduotojui Aleksejui Beleckui bei Vilniaus I berniukų gimnazijos direktoriui Pavelui Jachontovui¹⁴³.

Skyriaus įkūrimas

Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirta Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugija įkurta 1896 m. Peterburge. Jos tikslas buvo „kaupti ir skleisti gimtosios istorijos žinias rusų dvasioje, kokia vyravo mirusio Monarcho šlovingo viešpatavimo metais“¹⁴⁴. Draugijos nariais buvo aukšti valstybės pareigūnai, kariškiai, Stačiatikių Bažnyčios hierarchai, Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos profesoriai. Socialinė draugijos narių sudėtis ir valdovo, kurio atminimui buvo skirta ši draugija, pasirinkimas rodė jos politinę-idėjinę kryptį. Aleksandras III Romanovas (1845–1894), Rusijos imperatorius 1881–1894 m. buvo valdymo „tvirta ranka“ šalininkas. Jis rėmėsi konservatyviausiais rusiškojo imperinio nacionalizmo idealus išpažįstančiais visuo-

140 Годичное общее собрание Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. *Литовские епархиальные ведомости*. Вильна, 1904, № 1–2, р. 8–9.

141 Виноградов, Александр. *Генерал-адъютант Виталий Николаевич Троицкий*. Вильна, 1901, 58 р. (Оттиск из «Виленского календаря»).

142 Виноградов, Александр. Князь Петр Дмитриевич Святополк-Мирский, Виленский, Ковенский и Гродненский генерал-губернатор. *Виленский календарь на 1904 год*. Вильна, 1903, р. 167–176; Высокопреосвященнейший Агафангел, архиепископ Литовский и Виленский. *Виленский календарь на 1911 год*. Вильна, 1910, р. 134–136; Высокопреосвященнейший Никандр, архиепископ Литовский и Виленский, *ibidem*, р. 160–167.

143 Вольнец, А. Памяти В. Н. Троицкого. Литовские епархиальные ведомости, № 21, р. 171–172; Голуб, В. К. Юлиан Фомич Крачковский. *Виленский календарь на 1904 год*, 1903, р. 337–532; Божерянов Александр Михайлович, отставной генерал-лейтенант. *Виленский календарь на 1904 год*, 1903, р. 357–362; В. А. Попов, *Виленский календарь на 1907 год*, 1906, р. 112–114; Белецкий Алексей Викторович, *Виленский календарь на 1909 год*, 1908, р. 131–132; Яхонтов Павел Яковлевич, *Виленский календарь на 1911 год*, 1910, р. 187–188.

144 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 3.

menės sluoksniais. Valdymo pradžioje, ekonominių aplinkybių skatinamas, darė ir pažangių reformų: panaikino pagalvės mokestį, valstiečiams sumažino įvestus po baudžiovos panaikinimo 1861 m. skirtinių sklypų išperkamuosius mokesčius. Tačiau įsitvirtinęs valdžioje ėmėsi naikinti nuolaidas, kurias buvo priverstas padaryti jo tėvas Aleksandras II (1818–1881 m., Rusijos imperatorius 1855–1881 m.) ir jis pats valdymo pradžioje: apribojo žemietijų (zemstvų) ir miestų savivaldą, panaikino universitetų autonomiją, sustiprino pavergtų tautų rusinimą. 1885 m. priimtas Lenkijos Karalystės pradžios mokyklų įstatymas įteisinantis dėstymą rusų kalba. Šiaurės vakarų krašte, kuriame rusiškai buvo mokoma nuo 1864 m., 1892 m. priimtos Laikiniosios taisyklės, numatančios administracines priemones slaptosioms mokykloms persekioti. Dauguma draugijos narių taip pat buvo karštais patvaldytės, stačiatikybės ir rusiškojo nacionalizmo šalininkais¹⁴⁵.

Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugija rinko istorinę medžiagą apie imperatorių Aleksandrą III ir jo viešpatavimą bei visus kitus, jų manymu, vertus dėmesio istorinius šaltinius. Surinkti dokumentai buvo kaupiami 1897 m. įkurtame Istorijos archyve¹⁴⁶. Įdomiausi iš jų buvo publikuojami draugijos tęstiniame leidinyje *Старина и Новизна* (*Senovė ir naujovė*). Leidinio pavadinimas irgi nebuvo atsitiktinis. Jis turėjo priminti panašiu pavadinimu ėjusį istorinį – literatūrinį žurnalą patvaldytės šalininkų garbinamos imperatorės Jekaterinos II valdymo metais (1762–1796)¹⁴⁷.

Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugija, kad kuo plačiau paskleistų savo idėjas, ieškojo šalininkų ne tik Peterburge, bet ir kituose svarbesniuose Rusijos imperijos miestuose. 1898 m. pavasarį jos vadovybė užmezgė ryšius su Vilniumi. Draugijos pirmininkas grafas Sergejus Šeremetjevas informavo Vilniaus generalgubernatorių Trockį apie draugijos veiklą ir kvietė ją paremti. Generalgubernatorius Trockis – didelis rusų draugijų steigimo Šiaurės vakarų krašte entuziastas, ne tik pats pareiškė norą tapti Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos nariu, bet ir pasiūlė įsteigti Vilniuje tos draugijos skyrių. Draugijos taryba Peterburge pritarė Trockio minčiai, tačiau tam, kad būtų įkurtas skyrius, reikėjo mažiausiai dešimties gyvenančių šiame mieste draugijos tikrųjų narių parašų. Pasirodė, kad be paties Trockio tuo metu Vilniuje gyveno keturi tikrieji Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos nariai: Fedoras Ivanovas, Vasilijus Olferovas, Ivanas Leontjevas ir Sergejus Tatiščevas. Taigi skyriui įkurti trūko dar penkių narių. Trockiui paraginus jais tapti pareiškė

145 Bazyłow, Ludwik. *Historia powszechna 1789–1918*. Warszawa, 1981, p. 677–678; Kulakauskas, Antanas. Aleksandras III (1845.II.26–1894.X.20), Rusijos imperatorius (1881–1894). *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1: A–Ar. Vilnius, 2001, p. 308.

146 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 3–4.

147 Старина и Новизна. Исторический сборник издаваемый при Обществе ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III. С. Петербург – Москва, т. 1–21, 1897–1916.

norą penki Vilniuje tarnaujantys rusų kariškiai ir valdininkai: Ivanas Vinogradovas, Julijanas Kračkovskis, Polikarpas Byvalkevičius, Viktoras Boasas bei Aleksandras Žirkevičius. 1899 m. lapkričio 25 d. draugijos tarybos posėdyje Peterburge jie buvo išrinkti tikraisiais Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos nariais¹⁴⁸. Paskui visi gyvenantys Vilniuje draugijos nariai (V. Trockis, F. Ivanovas, V. Olfierovas, I. Leontjevas, S. Tatiščevas, I. Vinogradovas, J. Kračkovskis, P. Byvalkevičius, V. Boasas, A. Žirkevičius) išsiuntė į Peterburgą prašymą įsteigti Vilniuje Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos skyrių. Centrinė draugijos taryba 1899 m. gruodžio 15 d. posėdyje apsvarstė šį prašymą ir priėmė sprendimą įsteigti Vilniuje skyrių. Apie tai draugijos pirmininkas Sergejus Šeremetjevas nedelsdamas pranešė Vilniaus generalgubernatoriui Vitalijui Trockiui¹⁴⁹.

Generalgubernatorius Trockis, gavęs oficialų pranešimą apie Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus įkūrimą, pavedė Vilniuje esantiems draugijos nariams organizuoti pirmąjį skyriaus susirinkimą. Toks susirinkimas įvyko 1900 m. sausio 21 d. Jame dalyvavo skyriaus įkūrimo iniciatoriai ir pakviesti svečiai – rusų kariškiai, valdininkai, gimnazijų ir realinių mokyklų direktoriai, mokytojai ir stačiatikių dvasininkai. Generalgubernatorius V. Trockis pranešė apie naujai įkurtą skyrių ir kvietė susirinkusius aktyviai dalyvauti jo veikloje. Išklausus dar kelių pasisakymų buvo išrinkta skyriaus taryba, susidedanti iš pirmininko V. Trockio, vicepirmininko – generolo-leitenanto Arkadijaus Skugarevskio, sekretoriaus – karinio tardytojo (военный следователь) Aleksandro Žirkevičiaus bei išdininko – realinės mokyklos mokytojo Polikarpo Byvalkevičiaus. 1900 m. vasario 6 d. draugijos centrinė taryba Peterburge patvirtino naujai išrinktą Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus tarybą ir paskyrė 150 rublių organizacinėms išlaidoms. Skyrius galėjo pradėti darbą¹⁵⁰.

Nariai

Draugijos įstatai numatė dvi skyriaus narių kategorijas – tikruosius narius ir narius bendradarbius¹⁵¹. Kai kurie iš jų kartu buvo Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikraisiais nariais. Pirmutinė naujai išrinktos skyriaus tarybos užduotis buvo pritraukti kuo daugiau naujų narių.

148 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 5–10.

149 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 14–17.

150 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 32–33.

151 *Извлечение из Устава Общества ревнителее русского исторического просвещения в память Императора Александра III*. С. Петербург, 1897.

Kandidatų į skyriaus narius ieškota tarp rusų kariškių, valdininkų, švietimo darbuotojų ir stačiatikių dvasininkų. Rimta kliūtimi buvo dideli narystės mokesčiai – tikriesiems nariams 20 rublių, nariams bendradarbiams – 10 rublių kasmet. Mažiau uždirbančioms valdininkams bei mokytojams tokią sumą buvo sunku sumokėti, nes dažnai jie priklausė kelioms rusų draugijoms ir visose turėjo mokėti nario mokesčius. Turint visa tai omenyje, pirmame skyriaus posėdyje nutarta prašyti centrinę draugijos tarybą Peterburge sumažinti nario mokesčius per pusę. Taryba nenorėjo šito daryti, nes nario mokesčiai buvo pagrindinis jos pajamų šaltinis. Ji tik sutiko atleisti nuo mokesčių asmenis, aktyviai dalyvaujančius skyriaus darbe¹⁵². Vėliau draugijos taryba atsižvelgė į vilniečių prašymą ir 1903 m. gruodžio 27 d. priėmė nutarimą sumažinti nario mokesčius per pusę. Nuo to laiko Vilniaus skyriaus tikrieji nariai turėjo mokėti 10 rublių, nariai bendradarbiai – 5 rublius per metus¹⁵³. Nedaug tai padėjo, nes ir toliau daug skyriaus narių nemokėjo nario mokesčio ir nustodavo buvę jo nariais (iš narių sąrašo būdavo išbraukiami asmenys, nemokėję nario mokesčio trejus metus)¹⁵⁴. Vis tik per pirmuosius penkerius veiklos metus skyriaus narių skaičius augo ir 1906 m. pradžioje jų buvo 65. Tačiau jau tais pačiais metais, plintant šalyje revoliucinėms nuotaikoms, jų skaičius pradėjo mažėti¹⁵⁵. Vieni nariai išvyko iš Vilniaus ir nutraukė su skyriumi ryšius, kiti įsitraukė į kitų, demokratiškesnių, rusų draugijų veiklą. Norinčių įstoti į skyriaus narių gretas buvo labai mažai. 1907 m. priimti trys asmenys, o vėlesniais metais iš viso nėra žinių apie naujų narių priėmimą. Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius ir jo skelbiamos idėjos aiškiai prarado populiarumą¹⁵⁶.

Skyriaus nariai rinko iš saviškių vadovaujančią skyriaus organą – tarybą. Pagal bendruosius įstatus skyriaus tarybą turėjo sudaryti trys asmenys: pirmininkas, vice-

152 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 33.

153 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 81.

154 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 120.

155 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 97; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2, l. 11; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905. II.7–1907.XII.30, VUB, RS, f. 42–3, l. 31; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть IV. 1906.I.30–1906.XII.31, VUB, RS, f. 42–4, l. 2.

156 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть V. 1907–1908 г., VUB, RS, f. 42–5, l. 30; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть VI. 1909–1914 г., VUB, RS, f. 42–6, l. 3–4, 6.

pirmininkas ir sekretorius¹⁵⁷. Vilniaus skyrius, suderinęs su centrine taryba, į valdybą įtraukdavo dar išdininką, o vėliau ir skyriaus įsteigtų liaudies bibliotekų vedėjus. Vilniaus skyriaus pirmininkais buvo: generalgubernatoriai V. Trockis (1900–1901) ir P. Sviatopolkas-Mirskis (1903–1904), stačiatikių arkivyskupai Nikandras (1905–1910) ir Agafangelas (1911–1914) bei 1902 m. pirmininko pareigas ėjęs generolas Viktoras von Wahlis, vicepirmininkais: generolas leitenantas A. Skugarevskis (1900–1902), Vilniaus švietimo apygardos globėjas Vasilijus Popovas (1903–1905), Vilniaus švietimo apygardos globėjo pavaduotojas Aleksejus Beleckis (1906–1907), sekretoriais: tardytojas A. Žirkevičius (1900–1902) ir Vilniaus stačiatikių seminarijos dėstytojas Aleksandras Milovidovas (1903–1915).

Skyriaus veikla

Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius vadovavosi bendrais draugijos įstatais, o tiksliau sutrumpinta jų versija, pritaikyta skyriaus poreikiams¹⁵⁸. Įstatuose buvo numatyti trys pagrindiniai darbo barai: 1) istorinių tyrinėjimų, 2) leidybos, 3) organizacinės veiklos. Istoriniai tyrinėjimai turėjo liesti imperatoriaus Aleksandro III Romanovo asmenį ir jo valdymo laikotarpį, tačiau praktikoje šitų apibrėžtų rėmų nesilaikyta ir rinkta istorinė medžiaga, kuri draugijos nariams atrodė įdomi ir naudinga Rusijos valstybės ir joje viešpataujančios dinastijos istorijai. Surinkti istoriniai šaltiniai buvo tvarkomi ir tyrinėjami, o įdomiausi iš jų publikuojami. Vėliau jie buvo naudingi draugijos nariams ir kitiems istorikams rašant mokslinius ar mokslo populiarinimo darbus. Draugijos narius, neturinčius reikiamo pasiruošimo rašyti mokslinius straipsnius ir monografijas, skatinta rinkti publikacijų bibliografiją, sudarinėti rusų ir užsienio leidinių katalogus. Draugijos nariai, nutarę dirbti leidyboje, turėjo skaityti ir redaguoti spaudai ruošiamus darbus, palaikyti ryšius su autoriais, spaustuvėmis ir knygynais. Pasirinkę trečiąją veiklos barą organizuodavo susirinkimus, viešas paskaitas, diskusijas, steigdavo liaudies bibliotekas, siuntinėdavo kitoms draugijos bei įstaigoms draugijos leidinius¹⁵⁹.

Be šitų pagrindinių užduočių, jie skleidė žinias apie draugiją ir jos tikslus, ieškojo finansavimo šaltinių, vykdė draugijos centrinės vadovybės nurodymus. Vadovaudamasis

157 Извлечение из Устава Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III. С. Петербург, 1897, § 67.

158 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г.), VUB, RS, f. 42–1. l. 2; Извлечение из Устава Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III. С. Петербург, 1897.

159 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 2.

įstatais Vilniaus skyrius sudarydavo veiklos programą ir pateikdavo ją centrinei tarybai Peterburge, kuri ją apsvarstydavo ir patvirtindavo. Skyrius taip pat siūsdavo centrinei draugijos tarybai protokolus, narių sąrašus ir ataskaitas, konsultuodavosi organizaciniais ir mokslinio darbo klausimais, prašydavo paremti finansiškai jo veiklą¹⁶⁰.

Naujai įkurtas skyrius negalėjo aprėpti visų įstatuose numatytų veiklos sričių. 1900 m. sausio 21 d. vykusiam posėdyje nutarta apsiriboti liaudies bibliotekų steigimu ir paskaitų organizavimu¹⁶¹. Pradėta ieškoti patalpų bibliotekai ir lėšų jos įrengimui, tai užtruko porą metų. Geriau sekėsi organizuoti paskaitas. A. Milovidovas buvo atsakingas už šią veiklos sritį. Paskaitos apie caro Aleksandro III gyvenimą ir valdymą, pagyventos „gyvais paveikslėliais“, turėjo pasisėkimą tarp Vilniaus rusų tautybės gyventojų, labiausiai tarp Šv. Dvasios brolijos narių ir stačiatikių parapijų aktyvistų¹⁶².

Centrinė taryba, norėdama paspartinti Vilniaus skyriaus darbą, pareikalavo iš jo vadovų paruošti platesnę ir konkretesnę veiklos programą. Tačiau skyriaus taryba, susidedanti iš kariškių ir valdininkų, sunkiai tą galėjo padaryti. Su panašiais sunkumais susidūrė ir kiti draugijos padaliniai, todėl 1900 m. lapkričio 19 d. centrinė taryba priėmė nutarimą steigti skyriuose patarėjų komisijas, kurios padėtų skyriaus vadovams organizuoti darbą¹⁶³. Vilniuje tokia komisija buvo sudaryta 1901 m. pradžioje. Ją sudarė Nikolajus Agapejevas (pirmininkas), Viktoras Boasas, Pavelas Dublianskis, Fedoras Ivanovas, A. Milovidovas, Konstantinas Černcovas bei A. Žirkevičius. Komisija turėjo apsvarstyti ir priimti veiklos programą, o paskui padėti ją įgyvendinti. Programos projektą paruošė skyriaus vicepirmininkas A. Skugarevskis. Projektas buvo apsvarstytas 1901 m. kovo 23 d. komisijos posėdyje. Svarstant Skugarevskis ir komisijos nariai priėjo prie vieningos nuomonės, kad skyriaus vadovavimui reikia suteikti daugiau lankstumo, o jo veiklai mokslškumo. Atsižvelgiant į draugijos įstatuose nubrėžtus tikslus, nutarta sutelkti dėmesį į istorinių dokumentų apie imperatorių Aleksandrą III ir jo viešpatavimą rinkimą. Pabrėžta, kad turi būti renkami visi dokumentai, kuriuos tik pavyks surasti, taip pat ir tokie, kurie valdovo asmenį ir jo viešpatavimą rodo nepalankiai, nes, pažymėta posėdžio protokole, norint sėkmingai kovoti su priešininku, reikia žinoti jo ginklą¹⁶⁴.

160 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителѣй Русскаго Историческаго Просвещенія въ память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 51–52.

161 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителѣй Русскаго Историческаго Просвещенія въ память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 32–33.

162 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителѣй Русскаго Историческаго Просвещенія въ память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 44.

163 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителѣй Русскаго Историческаго Просвещенія въ память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 45.

164 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителѣй Русскаго Историческаго Просвещенія въ память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 49–52.

Pradėjus įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, paaiškėjo, jog taip vadinamose lietuviškose gubernijose (Vilniaus, Kauno ir Gardino) nėra daug istorinės medžiagos apie Aleksandrą III ir jo viešpatavimą. Daug daugiau svarbių dokumentų buvo rasta apie jo tėvo Aleksandro II Romanovo valdymo epochą (1818–1881, Rusijos imperatorius 1855–1881), ypač apie tokius svarbius istorinius įvykius, kaip baudžios panaikinimas (1861 vasario 19 d. manifestas) ir 1863–1864 m. sukilimas. Rusų istorikai ir politikai jau anksčiau domėjosi sukilimo laikų dokumentais, turėdami užduotį išsiaiškinti jo kilimo priežastis ir būdą, kaip užkirsti kelią naujam „maištui“. Dar 1866 m. Vilniuje pasirodė generalgubernatoriaus M. Muravjovo potvarkių, išleistų „lenkų sukilimo“ metais (1863–1864), rinkinys, kuris 1886 m. buvo išleistas pakartotinai¹⁶⁵. Vėliau istorinius šaltinius apie šį sukilimą rinko Muravjovo muziejaus Vilniuje steigėjai (Grafo Michailo Muravjovo muziejus Vilniuje įsteigtas 1898 m. liepos 9 d. caro Nikolajaus II įsakymu, iškilmingai atidarytas 1901 m. balandžio 17 d.)¹⁶⁶. Istorinio švietimo puoselėtojai irgi nutarė įsijungti į šį darbą. Renkant istorinę medžiagą, labiausiai pasižymėjo A. Žirkevičius. Ieškodamas istorinių dokumentų jis vyko į tolimiausius dabartinės Baltarusijos ir Lietuvos kampelius. Kiti skyriaus nariai pasitenkindavo peržiūrėdami savo įstaigų ankstesnių metų dokumentus, dažnai sunėstus ir rūsius ar palėpes, ir atrinkdami reikalingus. Gausėjant surinktų dokumentų kiekiui, iškilo klausimas, kur juos laikyti, nes skyrius savo patalpų neturėjo. Posėdžiai vykdavo generalgubernatoriaus rūmuose, kai pirmininkais buvo generalgubernatoriai V. Trockis ir P. Sviatopolkas-Mirskis, arba stačiatikių arkivyskupijos patalpose, kai pirmininkais buvo arkivyskapai Nikandras ir Agafangelas. Iškilmingi minėjimai buvo rengiami generalgubernatoriaus rūmuose arba Vilniaus I berniukų gimnazijos salėje (uždaryto universiteto patalpose). Neturėdami kur laikyti surinktos archyvinės medžiagos skyriaus vadovai nutarė ją atiduoti Muravjovo muziejui. Tačiau muziejus pradžioje irgi gyvavo be savų patalpų ir glaudėsi Vilniaus viešojoje bibliotekoje, kur bendrojoje skaitykloje jam buvo atitvertas 17 aršinių ilgio ir 4 aršinių pločio kampas (aršinas – ilgio matas, lygus 0,711 m). Tame kampe buvo eksponuojami Rusijos carų, generalgubernatoriaus M. Muravjovo ir jo bendražygių portretai, baldai, kai kurie asmeniniai daiktai, knygos ir žurnalai, laidotuvių vainikai, atnaujintų ir pastatytų M. Muravjovo įsakymu cerkvių vaizdai. Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus vadovybė pasiūlė papildyti muziejaus ekspoziciją archyviniais dokumentais. Skyriaus nariai V. Boasas, P. Byvalkevičius ir A. Milovidovas kartu su generalgubernatoriaus kanceliarijos tarnautojais Ivanu Viedenskiu ir Vsevolodu Nikolskiu peržiūrėjo surinktus istorinius dokumentus ir iš jų 191 atrinko ekspozicijai. Visa kita

165 Сборник распоряжений графа М. Н. Муравьева по усмирению польского мятежа в Северо-западных губерниях 1863–1964. Составил Н. Цылов. Вып. Первый. Вильна, 1866, Вып. второй, Вильна, 1886.

166 Белецкий, Алексей. Отчет Комиссии по устройству Музея графа М. Н. Муравьева. Вильна, 1901; Tas pats. Открытие Музея графа М. Н. Муравьева. Вильна, 1901.

turima ir gaunama archyvinė medžiaga dėl vietos stokos buvo laikoma skryniose ir ryšuliuose, o tai, žinoma, labai apsunkino jos apskaitą ir tvarkymą. Padėtis pagerėjo tiktai 1904 m. rugsėjo mėnesį Muravjovo muziejų perkėlus į specialiai tam skirtas patalpas generalgubernatoriaus rūmų kieme, bet ir tada daug archyvinių dokumentų liko neišpakuota ir nesutvarkyta¹⁶⁷.

Skyriaus veiklai pradėjus įsibėgėti, 1901 m. gegužės 9 d. mirė jo pirmininkas, generalgubernatorius V. Trockis. Po jo mirties skyrius apmirė, nes likę nariai nesukūrė išrinkti naujo vadovo. Tiktai paraginta centrinės tarybos Peterburge Vilniaus skyriaus taryba 1902 m. kovo 14 d. sušaukė visuotinį narių susirinkimą ir pavadė eiti pirmininko pareigas generolui-leitenantui Viktorui von Wahliui. Vicepirmininku liko A. Skugarevskis, sekretoriumi – A. Žirkevičius, išdininku – P. Byvalkevičius¹⁶⁸.

Įvertinus skyriaus galimybes, nutarta visas pastangas nukreipti seniai planuotų liaudies bibliotekų steigimui. Pirmąją skyriaus globojamą biblioteką nutarta įsteigti prie naujos Aleksandro Nevskio cerkvės (pastatytos 1895–1898 m.) tuometiniame Vilniaus Naujininkų (*Nowy Świat*) priemiestyje. Prie jos buvo specialus priestatas, kuriame veikė rusų parapijinė mokykla ir jame galima buvo patalpinti nedidelę biblioteką. Suderinus bibliotekos įsteigimo ir jos darbo sąlygas su centrine taryba, Peterburge buvo gautas jos leidimas ir 200 rublių finansinė parama. Už tuos pinigus nupirktą knygų, užsakyta bibliotekos iškaba bei skaitytojų kortelės. Biblioteka buvo atidaryta 1902 m. rugsėjo 13 d. Bibliotekos vedėjo pareigos patikėtos A. Milovidovui, bibliotekininko – mokytojui Sergejui Sologubui. Be to, bibliotekos darbą prižiūrėjo Aleksandro Nevskio cerkvės šventikas Vladimiras Vasilevskis. Bibliotekininkui Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius mokėjo 6 rublius per mėnesį, išskyrus vasaros mėnesius, kai biblioteka neveikė. Milovidovas ir Vasilevskis dirbo visuomeniniais pagrindais¹⁶⁹.

Biblioteka prie Aleksandro Nevskio cerkvės greitai tapo populiari tarp Vilniaus rusų gyventojų. Kadangi biblioteka veikė parapijinės mokyklos patalpose, skaitytojai buvo aptarnaujami pasibaigus pamokoms. Knygos buvo išduodamos į namus, o laikraščius galima buvo skaityti tik vietoje. Skaitytojų skaičius greitai augo. 1903 m. rugsėjo mėnesį biblioteka turėjo 77 skaitytojus (50 vyrai ir 27 moterys), o tų pačių metų gruodyje jau 233 (171 vyras ir 62 moterys). Daugiausia biblioteka naudojosi stačiatikiai ir sentikiai rusai bei tik nedaug katalikų, kurių tautybė nėra žinoma.

167 LVIA, f. 439, ap. 1, b. 88, mikrofilmas 1, p. 63–64, b. 101, mikrofilmas 1, p. 6, mikrofilmas 3, p. 136; Муравьевский музей в г. Вильне. *Виленский календарь на 1902 год*, 1901, p. 131–157; Mienicki, Ryszard. *Archiwum Murawjewskie w Wilnie (189–1901-1936)*. Warszawa, 1937, p. 36–40.

168 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 55–56.

169 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 82–83.

Didžiausią paklausą turėjo grožinė ir istorinė literatūra. Religine literatūra domėjosi daugiausia rusai sentikiai. Visados noriai buvo skaitoma periodinė spauda, bet ypač jos paklausa išaugo 1904 m. prasidėjus Rusijos karui su Japonija. Mažiau turtingi vilniečiai, kurie negalėjo nusipirkti laikraščių, ateidavo į biblioteką, kad perskaitytų juos vietoje ir sužinotų fronto naujienas. Biblioteka gaudavo specialų biuletinį „*Летопись войны с Японией*“, kuris informuodavo apie karo eigą. Gaušėjant skaitytojų biblioteka pradėjo jausti knygų ir periodinių leidinių trūkumą. Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius, kurio globoje buvo biblioteka, turėjo nuolatinį rūpestį, kaip parūpinti pinigų bibliotekos išlaikymui ir jos fondų papildymui¹⁷⁰.

1903 m. pradžioje pirmininkui generolui-leitenantui Viktorui von Wahliui išvykus iš Vilniaus, skyrius vėl paliko be vadovo. Vicepirmininkas A. Skugarevskis ir sekretorius A. Žirkevičius irgi atsisakė savo pareigų dėl užimtumo kitose veiklos sferose. Naujoji skyriaus taryba buvo išrinkta 1903 m. kovo 7 d. skyriaus bendrame susirinkime. Skyriaus pirmininku tapo naujas Vilniaus generalgubernatorius P. Sviatopolkas-Mirskis, vicepirmininku – Vilniaus švietimo apygardos globėjas Vasilijus Popovas, sekretoriumi – A. Milovidovas. Iš ankstesnės tarybos liko vien išdininkas P. Byvalkevičius. Į skyriaus tarybos sudėtį liko įtrauktas ir einantis bibliotekininko pareigas mokytojas S. Sologubas. 1903 m. naujus tarybos narius patvirtino centrinė draugijos taryba Peterburge ir jie galėjo pradėti darbą¹⁷¹. Visų pirma buvo stengiamasi pritraukti į skyriaus gretas kuo daugiau naujų narių. Sviatopolkas-Mirskis ragino sau pavaldžius kariškius ir generalgubernatoriaus kanceliarijos tarnautojus, o Popovas švietimo darbuotojus tapti skyriaus nariais ir dalyvauti jo veikloje. Jų pastangų dėka skyriaus narių skaičius ženkliai padidėjo: 1903 m. priimta 30 naujų narių, 1904 m. – 28. Pagausėjus narių jų mokami nario mokesčiai papildė kuklias skyriaus pajamas ir atsirado daugiau norinčių ir galinčių aktyviai dalyvauti organizaciniame ir moksliniame veikloje. Skyriaus pirmininkas Sviatopolkas-Mirskis primygtinai ragino skyriaus narius neapsiriboti švietėjiška veikla ir imtis surinktos istorinės medžiagos apdorojimo bei tyrinėjimo. 1903 m. gruodžio 2 d. įvyko metinis skyriaus narių susirinkimas. Jame buvo išklaudyta ataskaita už ankstesnius metus ir numatytos ateinančių metų užduotys. Tam, kad būtų įmanoma užtikrinti sėkmingą prisiimtų užduočių vykdymą, buvo sudarytos dvi komisijos: vykdomoji ir leidybinė. Vykdomoji

170 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903, VUB, RS, f. 42–1. l. 115; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2. l. 31, 63; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1905.XII.30, VUB, RS, f. 42–3. l. 65.

171 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1. l. 69–71, 75.

komisija buvo atsakinga už švietėjišką veiklą, liaudies bibliotekų steigimą ir išlaikymą, leidybinė – už istorinių dokumentų apie 1863–1864 m. sukilimą, saugomų Muravjovo muziejuje, atrinkimą ir paruošimą spaudai, Vykdomajai komisijai priklausė Nikolajus Agapejevas (pirmininkas) Fedoras Ivanovas, A. Milovidovas, Aleksejus Beleckis, Aleksandras Vinogradovas, Jurijus Onoško, Levas Sliozkinas ir Michailas Treskinas, leidybinei – A. Beleckis (pirmininkas), Flavijanas Dobrianskis, Ivanas Glebovas, Arsenijus Turcevičius, A. Milovidovas bei Vladimiras Golubas. Kai kurių asmenų (A. Beleckis, A. Milovidovas) įtraukimas į vienos ir kitos komisijos sudėtį rodė, kad, nepaisant skyriaus narių skaičiaus didėjimo, nedaug iš jų norėjo prisimti konkrečius įsipareigojimus¹⁷².

Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus veiklos programa, priimta 1903 m. gruodžio 2 d. visuotiniame narių susirinkime, kartu su ataskaita už ankstesnius metus ir kita dokumentacija buvo nusiųsta į Peterburgą. Centrinė Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos taryba su ja susipažino ir 1904 m. sausio 11 d. patvirtino¹⁷³. Pradėjusi vykdyti prisiimtus įsipareigojimus, Vilniaus skyriaus vadovybė susidūrė su tais pačiais sunkumais kaip ir pirmaisiais veiklos metais. Dauguma narių, tapę skyriaus nariais savo viršininkų ir kolegų įtakojami, abejingai žiūrėjo į jo likimą, nedalyvavo veikloje ir nereguliariai mokėjo arba iš vis nemokėjo narystės mokesčių. 1903 m. iš narių surinkti 126 rubliai¹⁷⁴. Tų pinigų pakako padengti kanceliarinėms ir bibliotekos išlaikymo išlaidoms, bet nebuvo už ką nupirkti naujų knygų ir užsakyti periodinių leidinių, taip pat puoselėti leidybą. Skyriaus taryba ne kartą kreipėsi į savo narius ir visuomenę prašydama paramos, tačiau be didesnių rezultatų. Vien tik Gardino gubernijos bajorų maršalka Mikalojus Nieverovičius (Mikołaj Niewiarowicz) paaukojo 50 rublių bibliotekos prie Aleksandro Nevskio cerkvės reikmėms. Už tuos pinigus buvo nupirkti baldai (stalas, suolai ir taburetės) bibliotekos skaityklai, užprenumeruoti periodiniai leidiniai „Свет“, „Природа и люди“ ir nupirktos 35 naujos knygos¹⁷⁵. 1904 m. sausio 16 d. buvo sudaryta revizinė komisija, kuri turėjo ne tik patikrinti skyriaus finansinę dokumentaciją, bet ir ieškoti būdų, kaip pagerinti finansinę padėtį¹⁷⁶.

172 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 95; Годичное общее собрание Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Литовские епархиальные ведомости. Вильна, 1904, № 1–2, р. 8–9.

173 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2, l. 9.

174 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть I. 1896–1903 г., VUB, RS, f. 42–1, l. 96, 119.

175 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2, l. 24.

176 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2, l. 25.

Tačiau nei revizinės komisijos, nei tarybos nariai negalėjo iš esmės nieko pakeisti. Surenkamų iš narių pinigų nepakako, o dovanojimų beveik nebuvo, o tai rodė visuomenės abejingumą skyriaus veiklai¹⁷⁷.

Nepaisant finansinių sunkumų, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius 1904 m. veikė gana aktyviai. Leidybinė komisija M. Muravjovo archyve atrinkinėjo dokumentus planuojamam rinkiniui išleisti, o Vykdomoji komisija kartu su skyriaus taryba nutarė Šnipiškių priemiestyje, prie Mykolo Arkangelo cerkvės, pastatytos 1892–1895 m. dabartinėje Kalvarijų gatvėje, atidaryti antrą biblioteką. Cerkvės priestate veikė parapijinė mokykla. Skyrius, suderinęs su Stačiatikių Bažnyčios vadovybe ir Vilniaus švietimo apygarda, nutarė tame priestate įrengti dar ir biblioteką. Centrinė draugijos taryba pritarė tam sumanymui ir atsiuntė bibliotekai 200 rublių vertės knygų komplektą¹⁷⁸.

Biblioteka Šnipiškėse buvo atidaryta 1904 m. rugsėjo 9 d. Jos atidarymo iškilmėse dalyvavo skyriaus nariai, mokytojai, stačiatikių dvasininkai, mokiniai. Vilniaus švietimo apygardos globėjas ir kartu skyriaus vicepirmininkas V. Popovas pasakė kalbą, kurioje pabrėžė bibliotekos reikšmę rusų kultūros ir stačiatikybės stiprinimui. Globėjas užtikrino susirinkusius, kad bibliotekai buvo atrinktos knygos, kurios „auklėja tikintį, mylintį mūsų tėvynę ir jos garbingą istoriją Rusijos pilietį“, tad galima drąsiai jas skaityti, nebijant užsikrėsti laisvamaniškomis idėjomis. Po to buvo sugiedotas himnas „Dieve, saugok carą“ ir giesmė, skirta Šv. Vladimirui – švietimo ir stačiatikių tikėjimo globėjui¹⁷⁹.

Biblioteką Šnipiškėse pavesta globoti skyriaus nariams Andrejui Vasiljevui, Vladimirui Golubui, A. Milovidovui bei Mykolo Arkangelo cerkvės šventikui Dmitrijui Modestovui. Jie turėjo ieškoti rėmėjų, padedančių išlaikyti biblioteką bei aprūpinti ją naujomis knygomis ir kartu sekti, kad į biblioteką nepatektų revoliucinė spauda¹⁸⁰.

177 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1905.XII.30, VUB, RS, f. 42–3, l. 7, 10; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть IV. 1906.I.30–1906.XII.31, VUB, RS, f. 43–4, l. 29–30.

178 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2, l. 47–57.

179 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2, l. 58.

180 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2, l. 47–48, 76; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1907.XII.30, VUB, RS, f. 42–3, l. 4, 56; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть IV. 1906.I.30–1906.XII.31, VUB, RS, f. 42–4, l. 40, 56; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть V. 1907–1908, VUB, RS, f. 42–5, l. 30, 46.

Bibliotekos skaitytojais buvo daugiausia rusų tautybės žemesnių visuomenės sluoksnių žmonės: smulkus prekyautojai, amatininkai, tarnai, kareiviai, parapijinių mokyklų moksleiviai. 1905 m. pradžioje biblioteka turėjo 35 nuolatinis skaitytojus, 1906 m. jų skaičius išaugo iki 241, iš jų – 45 suaugę, 46 jaunuoliai ir 110 vaikai. 1905 m. biblioteka skaitytojams galėjo pasiūlyti 365 knygas (65 religines, 52 istorines, 35 apie geografiją, 241 grožinės literatūros), laikraščius „Слово“, „Свет“, žurnalus „Досуг и дело“, „Сельский вестник“ bei informacinį biuletinį „Летопись войны с Японией“¹⁸¹. Biblioteka aptarnaudavo skaitytojus po pamokų (nuo 5 iki 6 valandos popiet). Švenčių ir atostogų metu biblioteka būdavo uždaryta. Bibliotekos išlaikymas kainavo 8 rublius per mėnesį (bibliotekininko atlyginimas – 6 rubliai, patalpų tvarkymas ir apšvietimas – 2 rubliai). Bibliotekininku Šnipiškėse dirbo mokytojas Borisas Titlinovas, po kurio laiko jį pakeitė Dmitrijus Tomko, paskui Vladimiras Šatrovskis¹⁸².

1904–1905 m. Rusijos karas su Japonija ir 1905–1907 m. revoliuciniai įvykiai, sukrėtę visą Rusijos imperiją, neigiamai atsiliepė ir Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus darbui. Vieni nariai pakeitė tarnybos vietą ir išvyko iš Vilniaus, kiti, paveikti politinių permainų, atsisakė visuomeninės veiklos. Tuo sunkiu momentu skyrius eilinį kartą liko be vadovo. 1904 m. Vilniaus generalgubernatorius P. Sviatopolkas-Mirskis buvo paskirtas vidaus reikalų ministru ir išvyko į Peterburgą. Vilniaus skyriaus nariai, gavę draugijos centrinės vadovybės pritarimą, suteikė jam garbės pirmininko vardą¹⁸³. Nauju Vilniaus generalgubernatoriumi paskirtas Aleksandras Freze (Александр Александрович Фрезе). Skyriaus taryba kreipėsi į jį prašydama perimti vadovavimą skyriui, tačiau jis atsisakė teisindamasis, kad esant įtemptai politinei situacijai, turi skirti visą dėmesį tvarkai šalyje palaikyti. Generalgubernatoriui atsisakius užimti pirmininko postą skyrius kurį laiką dirbo be oficialaus vadovo ir tiktai 1905 m. vasario 10 d. išrinko naują pirmininką. Juo tapo Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas Nikandras (Nikolajus Molčanovas). Išdininku buvo išrinktas Stepanas Beleckis, nes P. Byvalkevičius atsisakė šitų pareigų¹⁸⁴. Kitais metais skyrius neteko dar vieno aktyvaus veikėjo. 1905 m. vicepirmininkas V. Popovas išvyko į Vokietiją gydytis ir į Vilnių jau nebegrįžo. 1906 m. birželio 6 d. jis mirė Nauheimo klinikoje¹⁸⁵. 1906 m. rugsėjo 6 d. nauju vicepirmininku skyrius išrinko Vilniaus švietimo apygardos globėjo padėjėją Aleksejų Beleckį. Pirmininkas Nikandras

181 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1907.XII.30, VUB, RS, f. 42–3, l. 62.

182 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть IV. 1906.I.30–1906.XII.31, VUB, RS, f. 42–4, l. 40–41.

183 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1907.XII.30, VUB, RS, f. 42–3, l. 63.

184 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1907. XII.30, VUB, RS, f. 42–3, l. 3, 32.

185 В. А. Попов [Некролог], *Виленский календарь на 1907 год*, 1906, p. 112–114.

vertino skyriaus veiklą, sunkiais momentais paremdavo jį finansiškai, tačiau kaip arkivyskupas ir vienuolis neturėjo galimybių užsiimti jo kasdieniais reikalais. Tie reikalai gulė ant vicepirmininko ir kitų tarybos narių pečių¹⁸⁶.

Atnaujintos skyriaus tarybos svarbiausia užduotimi buvo išleisti M. Muravjovo muziejaus dokumentų, kuriuos atrinko ir paruošė spaudai Aleksejus Beleckis, padedamas kitų leidybinės komisijos narių, rinkinį. Pats skyrius pinigų leidybai neturėjo ir kreipėsi į draugijos vadovybę Peterburge. Draugijos taryba pažadėjo pagelbėti, bet prieš tai norėjo susipažinti su paruošta spaudai medžiaga. A. Beleckis nuvyko į Peterburgą ir 1905 m. balandžio 10 d. draugijos tarybos posėdyje pristatė surinktą medžiagą bei paties parašytą įvadą. Draugijos tarybos nariai teigiamai įvertino Belecko darbą ir skyrė pinigų leidybai (805 rublius 56 kapeikas), tačiau dalį tiražo Vilniaus skyrius turėjo atiduoti centrinės tarybos dispozicijon (rinkinį nutarta išleisti 600 egzempliorių tiražu)¹⁸⁷.

Pirmas dokumentų tomas, pavadintas *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева (Grafo M. N. Muravjovo muziejaus dokumentų rinkinys)*, pasirodė spaudoje 1906 m. Vilniuje. Jis buvo išspausdintas spaustuvėje „Русский Почин“. Jame buvo 235 įvairaus pobūdžio 1860–1862 metų dokumentai apie vakarines gubernijas: Vilniaus generalgubernatoriaus ir Kauno bei Gardino gubernatorių raštai, žandarų raportai, pranešimai apie rastus įvairiose dabartinės Lietuvos ir Baltarusijos vietovėse nelegaliai laikomus ginklus, slaptai platinamus atsišaukimus, bažnyčiose giedamas lenkiškas patriotines giesmes, pastebėtus įtartinus asmenys ir panašiai. Publikuojami rinkinyje dokumentai rodė kylančią šalyje įtampą ir bręstantį sukilimą¹⁸⁸. Rinkinio pradžioje patalpintas platus A. Belecko parašytas įvadas, kuriame nagrinėjama rusų valdžios politika vakarinėse gubernijose ir „lenkų sukilimo“ priežastys. Beleckio manymu, pagrindine sukilimo priežastimi buvo lenkų siekiai viešpatauti politiniame, ūkiniame ir kultūriniame krašto gyvenime. Maištininkai pasinaudojo caro Aleksandro II vedama švelnia politika ir rusų valdžios atstovų Vilniuje aplaidumu. Vilniaus generalgubernatorius Vladimiras Nazimovas ir jo padėjėjai laiku nepastebėjo lenkų politikų ir katalikų kunigų antivalstybinės veiklos ir neužkirto jai kelio. Išdėstydamas tuos samprotavimus Beleckis išreiškė konservatyviausių rusų valdančių sluoksnių pažiūras. Jiems atrodė, kad bet kokios nuolaidos pavergto krašto gyventojams silpnina valstybinę valdžią ir sudaro sąlygas kilti maištams. Tik „tvirtos rankos“ politika gali

186 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть IV. 1906. I.30–1906. XII.31, VUB, RS, f. 42–4. l. 38–41.

187 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителее Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905. II.7–1907. XII.30, VUB, RS, f. 42–3. l. 37, 42, 44, 46–47.

188 Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева. Т. 1. Составил А. Белецкий. / Издание Общества ревнителее русского исторического просвещения в память Императора Александра III. Вильна, 1906, 233 p.

užtikrinti valstybėje tvarką ir saugumą. Griežta valdžia jiems atrodė ypač reikalinga Šiaurės vakarų krašte, besiribojančiame su lenkiškomis gubernijomis ir Prūsija, iš kur plito visokios maištingos idėjos. Tokios pažiūros rodė, kaip menkai daugelis rusų valdžios atstovų suprato procesus, vykstančius Šiaurės vakarų krašte ir visoje Rusijos imperijoje¹⁸⁹.

Sėkmingai išleidęs pirmąjį Muravjovo muziejaus dokumentų tomą, skyrius planavo šį darbą tęsti ir išleisti dokumentus apie pačius sukilimo metus (1863–1864), tačiau apėmę visą šalį neramumai privertė planus atidėti. Vėliau pasirodė, kad ir nuslopinus revoliucinius įvykius nusilpęs skyrius nepajėgė pats vienas tęsti planuoto dokumentų publikavimo. Šį kartą negalėjo padėti ir draugijos centrinė taryba Peterburge, nes pati išgyveno sunkumus. Aptarius visas galimybes, nutarta dokumentų publikavimą perduoti Muravjovo muziejui, su kurio glaudžiai bendradarbiauta. Atsakomybę už dokumentų atranką ir paruošimą spaudai prisiėmė A. Milovidovas. Medžiagą apie karo veiksmus padėjo atrinkti profesionalūs kariškiai – pulkininkas Alančykovas ir generolas-majoras Mustafinas. Atrinktus dokumentus kopijavo Ivanas Vinogradovas ir Ivanas Laptevas. Dokumentų rinkinys, pavadintas Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 г. г. в пределах Северо-Западного края (*Muravjovo muziejaus archyvinė medžiaga, liečianti 1863–1864 m. lenkų sukilimą Šiaurės vakarų krašto teritorijoje*), išleistas dviem dalimis. Pirmą dalis pasirodė 1913 m., antra – 1915 metais. Prie dokumentų rinkinio pridėti A. Milovidovo parašyti įvada (atskiri abiem dalims), asmenvardžių ir geografinių pavadinimų rodyklės, mūšių ir žuvusių kovose su sukilėliais rusų karių sąrašai. Dokumentai publikuojami originalo kalbomis (lenkų, rusų, lietuvių, prancūzų ir vokiečių) ir pridedami dokumentų vertimai į rusų kalbą, jei originalai yra kitomis kalbomis. Leidinys išleistas 400 egzempliorių tiražu. Jo išleidimas kainavo 1600 rublių¹⁹⁰.

Dokumentų rinkiniai išleisti bendromis Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius ir Muravjovo muziejaus pastangomis turi išliekamąją vertę, nes kai kurių juose publikuotų dokumentų originalai yra dingę, tačiau jais naudojantis reikia atsiminti jų leidėjų politinius tikslus. Po 1905 m. sušvelninus cenzūros gnaužtus, prabilta apie griežtą carinį režimą pavergtose Lietuvos ir Baltarusijos žemėse ir apie žiaurų susidorojimą su to režimo priešininkais. Dau-

189 Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева..., р. III–LXXXIX; Виноградов, Александр. Генерал-адъютант Виталий Николаевич Троцкий. Вильна, 1901, р. 44–55.

190 LVIA, f. 439, ар. 1, б. 104; Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 г.г. в пределах Северо-Западного края. Часть I. Переписка по политическим делам гражданского управления с 1 января 1862 г. по май 1863 г. Составил А. И. Миловидов. Часть II. Переписка о военных действиях с 10-го января 1863 года по 7-е января 1864 года. *Виленский Временник*. Кн. VI. Вильна, 1913–1915.

giausia emocijų kėlė kruvinas 1863–1864 m. sukilimo nuslopinimas, dar gyvas vietinių gyventojų atmintyje. Rusijos imperinės politikos ir patvaldystės šalininkai užsibrėžė tikslą įrodyti, kad sukilimas nebuvo vietinių Šiaurės vakarų krašto gyventojų (rusų, baltarusių, lietuvių, žemaičių) nacionalinis-išsivadujamasis judėjimas, bet lenkų politinių partijų inspiruotas maištas. Lietuvių ir žemaičių valstiečiai prisidėjo prie maištininkų suklaidinti lenkų ponų ir katalikų kunigų. Rusų valdžia griežtai nubausdama maištininkus gynė ne tik tvarką valstybėje, bet lietuvių, žemaičių ir baltarusių valstiečius nuo lenkų ponų ir katalikų kunigų išnaudojimo. Pagristai galima daryti prielaidą, kad iš turimos masės dokumentų sudarytojai atrinko tuos, kurie tokį teiginį patvirtino ir atmetė jam prieštaraujancius¹⁹¹.

Abi dokumentų rinkinio *Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 г. г. в пределах Северо-Западного края* dalys išleistos kaip serijinio leidinio *Виленский Временник* šeštas tomas (kai kada antra leidinio dalis yra klaidingai žymima kaip septintas *Виленский Временник* tomas). Serijinis leidinys *Виленский Временник* pradėtas leisti 1904 m. generalgubernatoriaus kanceliarijos vedėjo Aleksejaus Charuzino iniciatyva. 1904–1913 m. pasirodė penki leidinio tomai. Juose buvo darbai iš kalbotyros, tautosakos ir istorijos¹⁹². 1913 m. serijinis leidinys perduotas M. Muravjovo muziejui. Jame turėjo būti publikuojami šio muziejaus dokumentai, tačiau suspėta išleisti tik minėtą 1863–1864 m. sukilimo dokumentų rinkinį. Tolesnę leidybą nutraukė rusų evakuacija iš Vilniaus 1915 m. vasarą¹⁹³.

Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius neturėjo galimybių publikuoti nuosavo žurnalo ar finansuoti mokslinių knygų leidimą, tačiau ragino narius tyrinėti surinktą istorinę medžiagą ir rašyti mokslo arba mokslo populiarius darbus. Straipsniai buvo publikuojami Vilniuje leidžiamuose rusiškuose laikraščiuose bei žurnaluose, o knygoms ar brošiūroms išleisti tekdavo

191 Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 г. г. в пределах Северо-Западного края. Часть II. Переписка о военных действиях с 10-го января 1863 года по 7-е января 1864 года. In *Виленский Временник*. Кн. VI. Вильна, 1915, р. XVI–XVII.

192 Карский, Е. Белоруссы. Введение к изучению языка и народной словестности. *Виленский Временник*. Кн. 1. Вильна, 1904; Никифоровский, Н. Нечистики. Свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе и другие. *Виленский Временник*. Кн. 2. Вильна, 1907; Крестьянское землевладение Виленской губернии. *Виленский Временник*. Кн. 3. Вильна, 1909; Русские поселения Ковенской губернии с приложением карт и 8 фотографических снимков. *Виленский Временник*. Кн. 4. Вильна, 1909; Акты и документы архива Виленского, Ковенского и Гродненского генерал-губернаторского управления, относящиеся к истории 1812–1813 г.г. Часть первая. Переписка по военной части. С двумя портретами, одной фотографией и тремя картами. Часть вторая. Переписка по части гражданского управления, *Виленский Временник*. Кн. 5. Вильна, 1912–1913.

193 LVIA, f. 439, ap. 1, b. 108, 117.

ieškoti lėšų kitose įstaigose ar visuomeninėse organizacijose. Skyriaus vaidmuo apsiribojo ruošiamų spaudai tekstų aptarimu tarybos arba leidybos komisijos posėdžiuose. Labiausiai buvo laukiami darbai istorijos, Stačiatikių Bažnyčios istorijos, etnografijos ir kultūros temomis, o taip pat bibliografiniai straipsniai apie Šiaurės vakarų krašto rusų politinius ir kultūros veikėjus. Skyriaus narių parašyti straipsniai dažnai buvo publikuojami rusiškame Vilniaus kalendoriuje *Виленский календарь*. 1893–1904 metais jo redaktoriumi buvo skyriaus narys Pavelas Jachontovas, o nuo 1904 m. Flavijanas Dobrianskis. Minėtame leidinyje Arsenijus Turcevičius rašė apie generalgubernatorių Michailą Muravjovą¹⁹⁴, Aleksandras Vinogradovas – apie Vitalijų Trockį ir Piotrą Sviatopolką-Mirskį¹⁹⁵, Fadejus Kudrinskis – apie baltarusius, lietuvius ir kazokus¹⁹⁶, Aleksejus Beleckis – apie Vilniaus švietimo apygardą XIX amžiuje, Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų gyventojų konfesiją ir gimtąją kalbą pagal 1897 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenis bei apie Šv. Dvasios cerkvės Vilniuje statybą¹⁹⁷, Ivanas Glebovas – apie Aukštutinę ir Žemutinę Vilniaus piliis¹⁹⁸, Maksimilijanas Kosakovskis – apie Pedagoginį muziejų prie Vilniaus Švietimo apygardos¹⁹⁹ Dmitrijus Dovgialo – apie Petro I apsilankymą Šiaurės vakarų krašte 1705 metais (straipsnio pavadinimas yra aiškus anachronizmas, nes XVIII amžiaus pradžioje tokio administracinio vieneto kaip „Šiaurės vakarų kraštas“ Lenkijos-Lietuvos valstybėje nebuvo. Jis paplito rusų valdiškoje nomenklatūroje po 1843 m.)²⁰⁰, o A. Milovidovas – apie patį rusišką Vilniaus kalendorių parašytą jo išleidimo dvidešimt penktųjų metinių progą²⁰¹.

194 Турцевич, Арсений. Граф Михаил Николаевич Муравьев. Виленский календарь на 1899 год, 1898, p. 205–254.

195 Виноградов, Александр. Генерал-адъютант Виталий Николаевич Троцкий. Виленский календарь на 1902 год, 1901, p. 159–213; Tas pats. Князь Петр Дмитриевич Святополк-Мирский, Виленский, Ковенский и Гродненский генерал-губернатор. Виленский календарь на 1904 год, 1903, p. 167–176.

196 Кудринский, Фадей. Белоруссы (Общий очерк). Виленский календарь на 1905 год, 1904, p. 93–128; Tas pats. Литовцы (Общий очерк), Виленский календарь на 1906 год, 1905, p. 75–124; Tas pats. Казаки (Общий очерк казачества до XVII в.). Виленский календарь на 1907 год, 1906, p. 17–54.

197 Белецкий, Алексей. Краткий исторический обзор деятельности управления Виленского учебного округа в XIX столетии. Виленский календарь на 1904 год, 1903, p. 237–291; Tas pats. Вероисповедание и родной язык коренного населения Виленской, Ковенской и Гродненской губернии по данным переписи 1897 года. Виленский календарь на 1906 год. Вильна, 1905, p. 29–36; Tas pats. К вопросу о сооружении в Вильне в 1597 году храма во имя св. Духа. Виленский календарь на 1906 год, 1905, p. 25–28.

198 Глебов, Иван. Виленские замки верхний и нижний. Исторический очерк. Виленский календарь на 1904 год, 1903, p. 292–336.

199 Коссаковский, Максимилиан. Педагогический музей при Виленском учебном округе. Виленский календарь на 1905 год, 1904, p. 142–145

200 Довгялло, Дмитрий. Петр Великий в Северо-Западном крае в 1705 году. Виленский календарь на 1905 год, 1904, p. 36–52.

201 Миловидов, Александр. Русский календарь в Северо-Западном крае 1883–1908 (К 25-летию «Виленского календаря»). Виленский календарь на 1908 год, 1907, p. 118–136.

Didesni darbai leisti kaip atskiros knygelės. Ant jų viršelių irgi matome tas pačias autorių pavardes. A. Vinogradovas išleido knygas apie Vilniaus cerkves, imperatorės Jekaterinos II viešpatavimo reikšmę Šiaurės vakarų kraštui ir jos paminklą Vilniuje bei populiarių vadovą po Vilnių²⁰², A. Beleckis – apie rusų švietimo problemas Šiaurės vakarų krašte²⁰³, Ivanas Glebovas – apie Slucko miestą ir gimnaziją²⁰⁴, Arsenijus Turcevičius – istorines apybraižas apie Trakų pilį, Vilniaus archeografijos komisiją, generalgubernatorių M. Muravjovą, imperatorę Jekateriną II bei rusų valstiečių padėtį Lenkijos-Lietuvos valstybėje²⁰⁵, A. Milovidovas – apie generalgubernatoriaus Muravjovo politiką ir cerkvių Šiaurės vakarų krašte statybą²⁰⁶.

Skyriaus vadovybė taip pat ragino narius siųsti savo darbus ir į rusiškus laikraščius bei žurnalus, leidžiamus Peterburge ar Maskvoje, tačiau tik nedaugelis iš jų išdrįsdavo tą padaryti. Pavyzdžiui, žurnale „*Журнал Министерства Народного Просвещения*“ išspausdinti A. Milovidovo straipsniai apie Vilniaus centrinę archyva, Vilniaus viešąją biblioteką ir Vilniaus archeografijos komisiją²⁰⁷ bei I. Glebovo straipsnis apie Slucko gimnazijos istoriją²⁰⁸. Milovidovas taip pat siūsdavo straipsnius

- 202 Виноградов, Александр. Православная Вильна. Описание виленских храмов. Вильна, 1904; Tas pats. Православные святыни г. Вильны. Вильна, 1906; Tas pats. Императрица Екатерина II и Западный край. Значение царствования императрицы для края и памятник ей в Вильне. *Исторический очерк*. Вильна, 1904; Tas pats. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям. Вильна, 1904.
- 203 Белецкий, Алексей. Вопрос об образовании русских евреев в царствование императора Николая I. С. Петербург, 1894; Tas pats. Сорокалетие русской начальной школы в Северо-Западном крае России. Вильна, 1905; Tas pats. Заботы императрицы Екатерины II о распространении образования в Полоцкой и Могилевской губерниях. Вильна, 1905; Tas pats. Перемены в русском законодательстве о вере и церкви православной, последовавшие с 17-го апреля 1905 г. Вильна, 1907.
- 204 **Глебов, Иван**. Город Слуцк. Исторический очерк. Вильна, 1904; Tas pats. Историческая записка о Слуцкой гимназии с 1617-1630-1901 гг. Вильна, 1903.
- 205 **Турцевич, Арсений**. Трокский замок: исторический очерк. Вильна, 1901; Tas pats. Краткий очерк жизни и деятельности графа М. Н. Муравьева. Вильна, 1898; Tas pats. Краткий очерк жизни и деятельности Екатерины II. Вильна, 1901; Tas pats. Краткий исторический очерк Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1906. Вильна, 1906; Tas pats. Русские крестьяне под владычеством Литвы и Польши. Краткий исторический очерк. Вильна, 1911.
- 206 **Миловидов, Александр**. Меры принятые графом М. Н. Муравьевым к ограждению православного населения от латинско – польской пропаганды в Северо-Западном крае. Вильна, 1900; Tas pats. Распоряжения и переписка графа М. Н. Муравьева относительно римско-католического духовенства в Северо-западном крае. Вильна, 1910; Tas pats. Церковно-строительное дело при графе М. Н. Муравьеве. Вильна, 1913.
- 207 Миловидов, Александр. Виленский центральный архив (1852–1902). *Журнал Министерства Народного Просвещения*, С. Петербург, 1902 март, р. 53–68; Tas pats. Важнейшее просветительное учреждение в Северо-западном крае (К 35-летию Виленской публичной библиотеки), *ibidem*, 1903, № 2; Tas pats. Прошлое и современное положение археографии в Северо-западном крае, *ibidem*, 1904 сентябрь.
- 208 **Глебов, Иван**. Из истории старейшей гимназии в Виленском учебном округе. Слуцкая Радзивилловская гимназия в XVII и XVIII в.в. (1617–1670–1775 г.г.). *Журнал Министерства Народного Просвещения*, С. Петербург, 1904, № 6.

žurnalams „Исторический Вестник“, „Русский Вестник“, „Христианское Чтение“. o V. Popovas, pasirašinėdamas paseudonimu „Старик“ („Senis“), perduodavo laikraščiai „Московские Ведомости“ žinutes apie Šiaurės vakarų krašto švietimą ir kultūrinį gyvenimą²⁰⁹.

Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius užmezgė ryšius su kitomis rusų draugijomis (Императорское Общество Истории и Древностей Российских при Императорском Московском университете, Императорское Московское Археологическое Общество, Русское Библиографическое Общество при Императорском Московском университете, Императорское Русское Географическое Общество). Skyrius apsikeisdavo su tomis draugijomis laiškais ir leidiniais, gaudavo iš jų kvietimus į suvažiavimus, jubiliejinius minėjimus ir panašius renginius²¹⁰.

Nepavyko rasti žinių apie skyriaus bendradarbiavimą su užsienio draugijomis ar mokslo įstaigomis. Tikriausia tokių ryšių nebuvo. Vilniuje skyrius artimiausiai bendradarbiavo su Muravjovo muziejumi, su kuriuo jį siejo bendra ideologija ir tikslai. Glaudžius ryšius skyrius palaikė su Komisija Vilniaus viešajai bibliotekai kurti ir valdyti (Комиссия по устройству Виленской публичной библиотеки). Skyrius atiduodavo bibliotekai gaunamus iš kitų draugijų mokslinius leidinius ir istorinius dokumentus, jeigu jie netiko Muravjovo muziejui. Šv. Dvasios brolija ir Knygų ir brošiūrų liaudžiai leidimo komitetas (Комитет по изданию народных книг и брошюр) padėdavo skyriaus nariams išleisti kai kuriuos darbus, brolijos nariai lankydavosi skyriaus organizuojamose paskaitose ir naudojosi jo bibliotekų paslaugomis²¹¹.

Skyrius taip pat buvo atsakingas už iškilmingą imperatoriaus Aleksandro III gimimo dienos paminėjimą, rengiamą kasmet vasario 26 dieną. Jame dalyvaudavo Vilniaus gubernijos ir Vilniaus švietimo apygardos aukšti pareigūnai, kitų valstybinių įstaigų tarnautojai, kariškiai, stačiatikių šventikai, rusų mokyklų direktoriai ir mokytojai. Jie turėjo atvykti apsirangę paradinėmis uniformomis, su visais ordiniais ir medaliai, jeigu tokius turėjo. Minėjimas prasidėdavo gedulingomis pamaldomis generalgubernatoriaus rūmų koplyčioje, paskui persikeldavo į rūmų arba Vilniaus I berniukų gimnazijos salę. Susirinkusieji nariai ir svečiai išklausedavo skyriaus veiklos ataskaitos už praėjusius metus ir specialiai tai progai skirto pranešimo. Pranešimo temos buvo susijusios su Šiaurės vakarų krašto gyvenimu Aleksandro III

209 VUB, RS, f. 36-AM, l. 2, 6; Миловидов, Александр. *Судьба русской книги в Северо-западном крае в связи с его культурной историей*. С. Петербург, 1903, 34 р. (Оттиск из «Христианские чтения» за 1903 год); В. А. Попов [Некролог]. *Виленский календарь на 1907 год*, 1906, р. 114.

210 VUB, RS, f. 36-AM 48a, l. 1-4.

211 VUB, RS, f. 36-AM 47, l. 2; VUB, RS, f. 36-AM 49; *Виленский календарь на 1902 год*, 1901, р. 131-157; *Виленский календарь на 1909 год*, 1908, р. 131.

valdymo laikais, pavyzdžiui, 1904 m. F. Dobranskis skaitė pranešimą „Aleksandro III lankymasis Vilniuje 1884 metais“, 1907 m. – A. Beleckis „Rusų savimonės augimas Šiaurės vakarų krašte Aleksandro III valdymo laikais“. Paskui vykdavo rusų klasikinės muzikos koncertas. Parinkti muzikiniai kūriniai šlovino carus ir rusų liaudies patriotizmą. Dažnai buvo atliekamos arijos ir chorai iš Glinkos operos *Ivanas Susaninas* (tuo metu opera vadinosi „Gyvybė už carą“ (Жизнь за царя)). Koncerto pabaigai buvo giedamas Rusijos himnas²¹². Imperatoriaus Aleksandro III gimimo dienos minėjimui teikta didelė reikšmė. 1913 m. Vilniaus skyriaus vadovybė nutarė iškilmingo minėjimo neorganizuoti dėl trunkančios Gavėnios (skyriaus pirmininku tuo metu buvo arkivyskupas Agafangelas). Sužinojusi apie tai draugijos centrinė vadovybė pareikalavo, kad minėjimas būtinais įvyktų, motyvuodama tuo, kad ypač Vilniuje svarbu pademonstruoti rusų patriotizmą ir ištikimybę patvaldystei²¹³.

Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius vadovybė iki pat skyriaus egzistavimo pabaigos daug dėmesio skyrė liaudies bibliotekoms. Jose buvo ne tik išduodamos knygos, bet ir vykdavo paskaitos, pašnekesiai religijos ir moralės klausimais. Tačiau po 1905 m. išlaikyti nemokamas bibliotekas darėsi vis sunkiau. Mažėjant skyriaus narių skaičiui, mažėjo ir pinigai surenkami iš narių mokesčių. Skyriaus kasa dažniausiai būdavo tuščia. Dėl lėšų trūkumo skyriaus vadovybė buvo priversta trumpinti bibliotekų darbo laiką ir mažinti bibliotekininkų atlyginimus. Stokodamos lėšų bibliotekos neturėjo iš ko nupirkti naujų knygų ir prenumeruoti laikraščių bei žurnalų, kurie domino skaitytojus. Skyriaus vadovybė ne kartą kreipėsi į kitas rusų organizacijas ir privačius asmenys prašydama padėti. 1905 m. stačiatikių arkivyskupas Nikandras paaukėjo 100 rublių bibliotekų reikmėms, tačiau tai neįkvėpė kitų narių pasekti jo pavyzdžiu. Plintant šalyje revoliucinėms nuotaikoms Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugija, uoli patvaldystės rėmėja, prarado populiarumą ir visuomenės paramą. Vienintelė proga surinkti šiek tiek pinigų liko iškilmingas Aleksandro III gimimo dienos minėjimas. 1906 m. A. Milovidovas iš susirinkusių į minėjimą narių ir svečių surinko 60 rublių, kurie papildė skyriaus kasą. Taip pat mažai atsirasdavo norinčių dovanoti knygas ir žurnalus. 1906 m. vien Julija Snitko padovanojo skyriaus bibliotekoms 214 knygas ir žurnalus, o 1908 m. mirusio vicepirmininko A. Belecko šeima 50 knygų. Šios kuklios dovanos papildė skurdžius bibliotekų fondus, tačiau iš esmės nekeitė sunkios jų padėties²¹⁴.

212 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть IV.1906.I.30–1906.XII.31, VUB, RS, f. 42–4, l. 63.

213 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2. l. 5.

214 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть II. 1904.I.2–1904.XII.3, VUB, RS, f. 42–2. l. 24; Дело Виленского

1910 m. birželio 5 d. netikėtai mirus arkivyskupui Nikandriui skyrius eilinį kartą liko be vadovo. Nauju, ir kai vėliau pasirodė, paskutiniu skyrius pirmininku buvo išrinktas stačiatikių arkivyskupas Agafangelas (Aleksandras Preobraženskis). Arkivyskupas atvyko į Vilnių 1910 m. rugsėjo mėnesį, tačiau pirmaisiais mėnesiais buvo užsiėmęs stačiatikių vyskupijos reikalais ir tik 1911 m. pradžioje, skyriaus tarybos narių prašomas, jis sutiko užimti pirmininko postą. Tačiau Agafangelas, kaip ir jo pirmtakas, negalėjo skirti daug laiko kasdieniams skyriaus reikalams. Anksčiau tais reikalais rūpindavosi vicepirmininkai, bet mirus A. Beleckiui (1907 m. gruodžio 24/1908 m. sausio 5 d.) naujo vicepirmininko skyrius neišrinko²¹⁵. Daug skyriaus narių; F. Dobrianskis, Dmitrijus Dvgialo, I. Glebovas, Aleksandras Vrucevičius ir kiti įsitraukė į 1910 m. pradžioje atkurto Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus veiklą, kurio programa geriau atitiko naujų laikų dvasią. Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus gretose liko vis mažiau narių, nes vieni išvyko iš Vilniaus, kitus reikėjo išbraukti dėl nario mokesčių nemokėjimo, o norinčių tapti naujais skyriaus nariais nebuvo. Sunerimęs dėl tokios padėties pirmininkas pavedė tarybos nariams 1913 m. vasario 7 d. sušaukti skyriaus posėdį. Jame dalyvavo pirmininkas Agafangelas, sekretorius A. Milovidovas, išdininkas Aleksandras Bileckis, nariai F. Dobrianskis, D. Modestovas, V. Vasilevskis ir P. Družininas. Jie svarstė, kaip pagyventi skyriaus darbą. Nutarta atnaujinti ryšius su buvusiais nariais ir pritraukti naujus. Be to, kreiptis į Vilniaus rusų gyventojus ir prašyti dovanoti skyriaus bibliotekoms knygas arba pinigines lėšas joms įsigyti²¹⁶. Deja, ir šį kartą skyriaus vadovybės kreipimasis liko neišgirstas. Nebuvo nei piniginių lėšų, nei knygų, kurių labai trūko bibliotekoms, dovanojimų. 1913 m. biblioteka Naujininkuose turėjo 171 skaitytoją (stačiatikius 159, sentikius 8, katalikus 4) ir 470 knygas, biblioteka Šnipiškėse – 3963 skaitytojus (stačiatikius 3173, sentikius 380, katalikus 410) ir 885 knygas. Trūko ne tik knygų, bet ir pinigų bibliotekininkų atlyginimams. Eilinį kartą turėta trumpinti bibliotekų darbo laiką ir mažinti atlyginimus bibliotekininkams²¹⁷. Draugijos centrinė taryba, Vilniaus skyriaus vadovybės prašoma, 1914 m. pradžioje

Отдела Общества Ревнителй Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1907.XII.30, VUB, RS, f. 42–3. l. 27; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителй Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть V. 1907–1908, VUB, RS, f. 42–5, l. 40.

215 Белецкий Алексей Викторович [Некролог], *Виленский календарь на 1909 год*, 1908, p. 131–132; Высокопреосвященнейший Никандр, архиепископ Литовский и Виленский. *Виленский календарь на 1911 год*, 1910, p. 160–167; Высокопреосвященнейший Агафангел, архиепископ Литовский и Виленский. *Виленский календарь на 1911 год*, 1910, p. 134–136.

216 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителй Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть VI. 1909–1914, VUB, RS, f. 42–6, l. 5.

217 Отчет Виленского Отдела Общества Ревнителй Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III за 1913 г., VUB, RS, f. 42–6, l. 3–4.

atsiuntė 120 rublių paramą. Iš tų pinigų buvo gražinti įsiskolinimai bibliotekininkams ir nupirktos kai kurios labiausiai skaitytojų ieškomos knygos.

Tolesnį Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus darbą nutraukė Pirmasis pasaulinis karas. Tiesa, karo pradžioje susidomėjimas skyriaus veikla pagyvėjo. Skyriaus globojamose bibliotekose padaugėjo skaitytojų, norinčių sužinoti fronto naujienas. Tačiau greitai padėtis pasikeitė į blogąją pusę. Arkivyskupui Agafangelui išvykus iš Vilniaus (jis buvo paskirtas Jaroslavlio arkivyskupu 1913 m. gruodžio 22 d. senu stiliumi), naujo pirmininko skyrius neišrinko ir formaliai juo liko Agafangelas. Einamaisiais skyriaus reikalais daugiausia rūpinosi sekretorius A. Milovidovas. Jisai priiminėjo siunčiamus skyriui raštus ir knygų siuntas, rūpinosi bibliotekomis. Pirmaisiais karo metais jam padėjo Vilniuje likę išdininkas A. Bileckis ir Šnipiškių bibliotekos vedėjas Vladimiras Šatrovskis. Aptarnaujantis Naujininkų biblioteką Sergejus Sologubas buvo išsiųstas į frontą, o į jo vietą paskirtas mokytojas S. Golosuj. 1915 m. sausio mėnesį pasibaigė atsiųsti iš Peterburgo pinigai ir nebuvo iš ko atlyginti bibliotekininkams už darbą, tačiau, skyriaus vadovybės prašomi, jie sutiko aptarnauti skaitytojus be užmokesčio. Skyrius baigė darbą 1915 m. liepos mėnesį, kada rusų įstaigos buvo evakuotos iš Vilniaus²¹⁸.

218 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть VI. 1909–1914, VUB, RS, f. 42–6, l. 6.

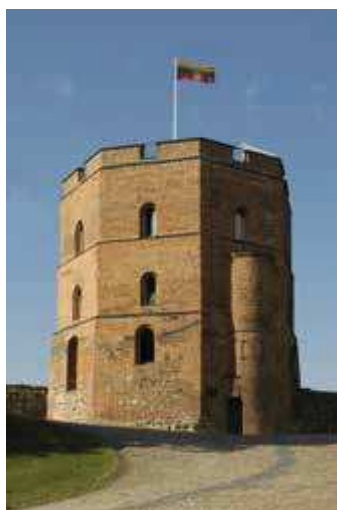
1. Vilnius. Senamiesčio vaizdas. Fot. Vytautas Balčytis.

2. Vilnius. Aukštutinė pilis. Dabartinis vaizdas. Fot. Vytautas Balčytis.

3. Vilnius. Pilies bokštas. Fot. Janas Bułhakas [iš knygos *Wilno i Ziemia Wileńska: Zarys monograficzny*, t. 1. Wilno, 1931].

4. Vilnius. Pilies bokštas. Dabartinis vaizdas. Fot. Vytautas Balčytis.

5. Vilnius. Generalgubernatoriaus rūmai ir Michailo Muravjovo paminklas. Atvirukas. A. Fijalko [iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fondų].

6. Carienės Jekaterinos II paminklo statyba Vilniuje. Fot. [iš knygos Виноградов, Александр. *Императрица Екатерина II и Западный край*. Значение царствования императрицы для края и памятник ей в Вильне. Исторический очерк. Вильна, 1904].

7. Skulptorius Markas Antokolskis ir komiteto nariai apžiūri Jekaterinos II paminklo pamatus Katedros aikštėje. Fot. [iš knygos Виноградов, Александр. *Императрица Екатерина II и Западный край*. Значение царствования императрицы для края и памятник ей в Вильне. Исторический очерк. Вильна, 1904].

8. Jekaterinos II paminklo Vilniuje atidengimas 1904 m. Fot. Leonas Butkovskis [iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fondų].

9. Jekaterinos II paminklas Vilniuje. Fot. L. Butkovskis [iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fondų].

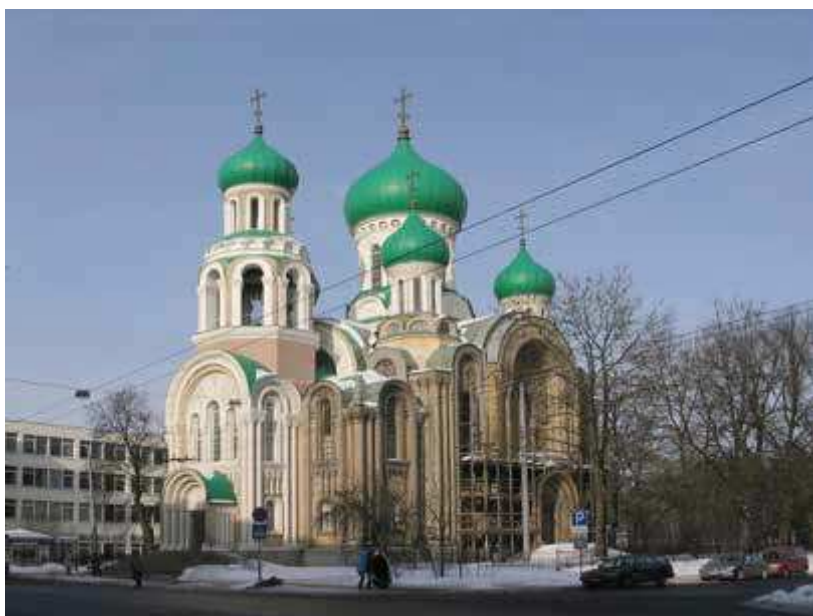
10. Vilnius. Mykolo
Arkangelo cerkvė. Fot.
V. Balčytis.

11. Vilnius. Aleksandro Nevskio cerkvė. Fot. V. Balčytis.

12. Vilnius. Dievo Motinos ženklė iš dangaus (Znamenskaja) cerkvė Žvėryne. Fot. V. Balčytis.

13. Vilnius. Šv. Konstantino ir Šv. Mykolo (Romanovų) cerkvė. Fot. V. Balčytis.

14. Varšuva. Adamo Mickiewicziaus paminklas
(skulptorius – Cyprianas Godebskis).
Fot. Tomasz Dziągiewski.

15. Vilnius. Šv. Jonų bažnyčia. Fot. V. Balčytis.

16. Vilnius. A. Mickiewicziaus paminklas Šv. Jonų bažnyčioje (skulptorius – Marcelis Guyskis, architektas – Tadeusz Stryjeński). Fot. V. Balčytis.

17. Vilnius. A. Mickiewicziaus paminklo Šv. Jonų bažnyčioje fragmentas. Bronzinis poeto biustas (skulptorius – Marcelis Guyskis). Fot. V. Balčytis.

18. Vilnius. Antonio Edwardo Odynieco paminklas Šv. Jonų bažnyčioje (skulptorius – Hipolitas Marczewskis). Fot. V. Balčytis.

19. Vilnius. Ludwiko Kondratowicziaus (Vladislovo Sirokomlės) paminklas Šv. Jonų bažnyčioje (skulptorius – Pius Weloński).

20. Ludwiko Kondratowicziaus (Vladislovo Sirokomišs) antkapis Rasų kapinėse.
Fot. V. Balčytis.

21. Vilnius. Tadeuszo Kościuszkos paminklinė lenta Šv. Jonų bažnyčioje (skulptorius – A. Wiwulskis). Fot. V. Balčytis.

22. Vilnius. *Trijų kryžių* paminklas (skulptorius – A. Wiwulskis). Fot. V. Balčytis.

23. Lietuvių mokslo draugijos nariai. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].

24. Vitalijus Trockis, Vilniaus generalgubernatorius, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Fot. [iš „Виленский календарь на 1902 год“. Вильна, 1901].

25. Piotras Sviatopolkas-Mirskis, Vilniaus generalgubernatorius, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Fot. [iš „Виленский календарь на 1904 год“. Вильна, 1903].

26. Nikandras, Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Fot. [iš „Виленский календарь на 1911 год“. Вильна, 1910].

27. Agafangelas, Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Fot. [iš „Виленский календарь на 1911 год“. Вильна, 1910].

28. Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus 1906 m. išleisto dokumentų rinkinio *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева* titulinis puslapis.

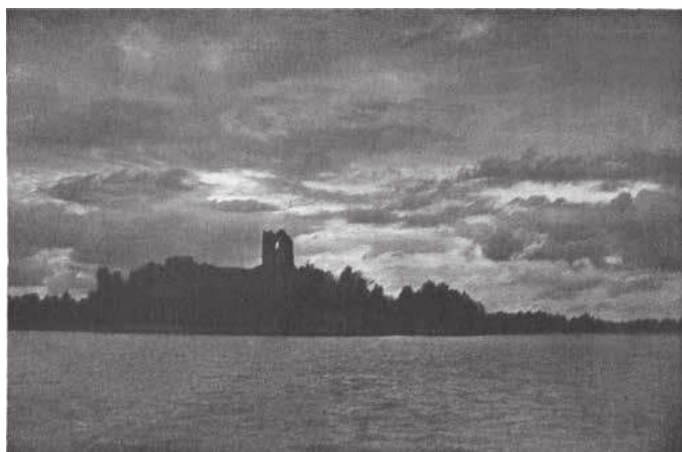

29. Nočia. Wandalino Szukiewicziaus, archeologo, Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos pirmininko dvarelis. Fot. [iš knygos Bulhak, Jan. *Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie*, t. 6: *Człowiek twórcą krajobrazu*. Wilno, 1936.

30. Trakai. Pusiasalio pilies griuvėsiai. Fot. iš knygos Bułhak, Jan. *Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie*, t. 3: *Przez Ponary do Trok*. Wilno, 1933].

31. Trakai. Pilies saloje griuvėsiai. Fot. [iš knygos Bułhak, Jan. *Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie*, t. 3: *Przez Ponary do Trok*. Wilno, 1933.

32. Trakai. Pilis saloje.
Dabartinis vaizdas.
Fot. V. Balčytis.

33. Trakai. Pusiasalio
pilies liekanos.
Dabartinis vaizdas.
Fot. V. Balčytis.

34. Vilnius. Šv. Jackaus koplytėlė. Fot. V. Balčytis.

35. Vilnius. Šv. Jackaus koplytėlės fragmentas. Bronzinė Šv. Jackaus figūra (skulptorius – Bolesławas Bażukiewiczzius). Fot. V. Balčytis.

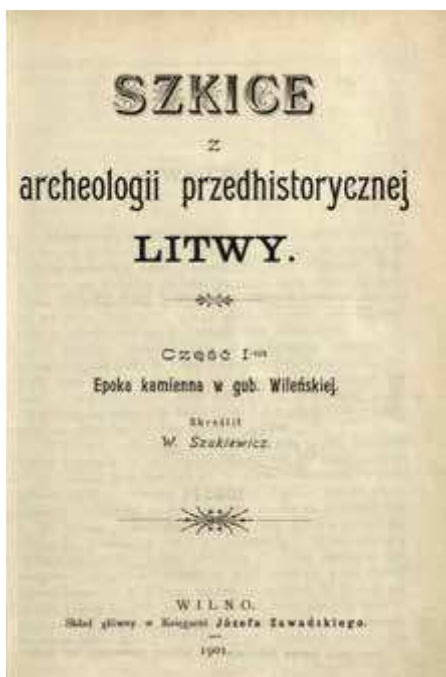
36. Vilnius. Šv. Onos bažnyčia. Fot. V. Balčytis.

37. Vilnius. Šv. Mykolo bažnyčia. Fot. V. Balčytis.

38. Vilnius. Šv. Mykolo bažnyčia. Matyti bažnyčią juosianti siena, dėl kurios ginčijosi vilniečiai ir bažnyčios restauracijos komisijos nariai. Fot. V. Balčytis.

39. Wandalino Szukiewicziaus knygos *Szkice z archeologii przedhistorycznej Litwy Cz. 1: Epoka kamienan w gub. wileńskiej*, išleistos 1901 m. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos lėšomis titulinis puslapis.

40. Vilnius. Tiškevičių rūmai prie Neries, kuriuose 1907–1914 m. buvo Mokslo ir meno muziejus, dabar yra Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. Fot. V. Balčytis.

III skyrius

Senovės ir etnografijos mylėtojų
draugija (1899–1907)

Šaltiniai ir literatūra

Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija (*Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa*), dar vadinama Archeologijos rateliu (*Kółko Archeologiczne*), yra mažai tyrinėta. Draugijos įkūrimą ir veiklą trumpai nušvietė lenkų istorikai Romanas Jurkowski²¹⁹, Leszekas Zasztowtas²²⁰ ir Andrzejus Romanowski²²¹. Pagrindines žinias apie Senovės ir etnografijos mylėtojų draugiją pateikė Barbara Krajewska-Tartakowska lenkų mokslo draugijų žodyno antrajame tome, išleistame 1994 m. Varšuvoje²²². Be minėtųjų darbų, verta paminėti išsamias Marijos Magdalenos Blombergowos recenzijas, kuriose jį papildė R. Jurkowskio ir L. Zasztowto darbuose pateiktas žinias naujais duomenimis²²³. Šią draugiją trumpai mini savo darbuose lenkų ir lietuvių meno istorikai: Józefas Poklewskis ir Jolanta Širkaitė²²⁴. Be to, biografiniuose žodynuose galima rasti trumpus biografinius duomenis apie draugijos veikėjus: L. Uzięblą, Kazimierzą Podernią, Stanisławą Bułharowską ir kitus²²⁵.

Archyviniai šaltiniai apie draugiją yra negausūs. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija buvo nelegali ir slapta, todėl saugumo sumetimais nebuvo rašomi protokolai ir ataskaitos, nesudarinijami narių sąrašai, taigi žinių apie tos draugijos veiklą tenka ieškoti mažiau patikimuose šaltiniuose: veikėjų laiškuose, atsiminimuose,

- 219 Jurkowski, Roman. Z życia kulturalnego Wilna w Latach 1899–1914. *Zapiski Historyczne*, 1990, t. 55, z. 1, p. 59–88.
- 220 Zasztowt, Leszek. Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 35, nr 2–3, p. 259–283.
- 221 Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie: polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białorusko-inflanckich w latach 1864–1904*. Kraków, 2003, p. 312–315.
- 222 Krajewska-Tartakowska, Barbara. *Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Krajoznawstwa. Słownik polskich towarzystw naukowych, t. 2: Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich. Cz. 2*. Warszawa, 1994, p. 118–120.
- 223 Blombergowa, Maria M. W sprawie towarzystw naukowych działających w Wilnie w XIX i początku XX wieku. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 37, nr 1, p. 69–87; Ta pati. Dwie prace o życiu kulturalnym i naukowym Wilna w końcu XIX i na początku XX wieku. *Zapiski Historyczne*, 1994, t. 59, z. 1, p. 109–123.
- 224 Poklewski, Józef. *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*. Toruń, 1994, p. 29; Širkaitė, Jolanta. Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. *Lietuvos kultūros tyrinėjimai (Studies of the Lithuanian Culture)*. Vilnius, 1995, t. 1, p. 250–251.
- 225 Uziębło, Lucjan. Bułharowski Stanisław (1872–1935) prawnik i działacz społeczny. *Polski Słownik Biograficzny*, 1937, t. 3, p. 130; Hass, Ludwik. Nagrodzki Zygmunt (1865–1937), *ibidem*, t. 22, z. 3, p. 452–455; Armon, Witold. Podernia Kazimierz, pseud. i krypt.: K. Rawicz, Kazimierz P., K. P. (1843–1910), historyk amator, publicysta, *ibidem*, t. 27/1, z. 112, p. 81–82; Biernacka, Róża. Rusiecki Bolesław Michał (1824–1913), malarz, rysownik, kolekcjoner, *ibidem*, t. 33/1, z. 2, p. 126; Skibińska, Władysława. Uziębło Lucjan (11. II.1864 Wilno – 12. XII.1942 Kolonia koło Wilna). *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa, Łódź, 1972, p. 930.

publikuotuose tarpukario Vilniaus spaudoje²²⁶. Korespondenciją, kuri sukaupia Varšuvoje Nacionalinės Bibliotekos Rankraščių skyriuje ir kurioje minima Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija, atidžiai peržiūrėjo ir panaudojo rašydami savo darbus R. Jurkowskis ir L. Zasztowtas²²⁷. Kai kurie dokumentai apie aptariamą draugijos įkūrimą ir veiklą yra Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, L. Uziębłos fundacijoje²²⁸ ir Lietuvos valstybės istorijos archyve, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fundacijoje²²⁹. Oficialiuose dokumentuose apie Trakų pilies restauravimą ir apsaugą figūruoja atskyrų draugijos veikėjų, dažniausiai Wandalino Szukiewcziaus pavardės, bet neminima, kas supranta, jų veikla nelegalioje draugijoje. Tais pačiais saugumo sumetimais W. Szukiewiczus nemini draugijos ataskaitoje apie Trakų salos pilies restauravimą, išspausdintoje 1906 m. vasario 23 (kovo 8) laikraštyje „Kurier Litewski“²³⁰.

Draugijos įkūrimas

Rusijos politika Šiaurės vakarų krašte apsprendė, kad po Vilniaus archeologijos komisijos uždarymo 1865 m. iki XIX a. pabaigos Vilniuje nebuvo jokios lietuvių ar lenkų mokslo institucijos, skirtos gimtojo krašto istorijos bei kultūros paveldo apsaugai ir tyrinėjimui. Lenkų dvarininkija ir inteligentija galėjo tuo užsiimti tiksliai privačiai. Didžiausias galimybes kaupti kultūrinės vertybes turėjo turtingi žemvaldžiai, kurie savo dvaruose sukaupė nemažas bibliotekas, archyvus, paveikslų galerijas, istorinių dokumentų rinkinius. Įspūdingas kolekcijas minimu laikotarpiu turėjo grafai Plateriai, Tiškevičiai ir kiti aristokratai²³¹. Meno kūrinius, rankraščius, archeologinius radinius, senovines monetas, nekalbant jau apie knygas ir žurnalus, kolekcionavo taip pat įvairių profesijų atstovai. Tarp kolekcionierių matome archeologą W. Szukiewiczį, vaistininką Stefaną Syrwidą,

226 Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna. *Słowo*, 1929, nr 300, 31 grudnia; Uziębło, Lucjan. Ś. p. Kazimierz Podernia. *Kwartalnik Litewski*, 1910, t. 4, p. 131–133; Tas pats. O niezapomnianym archeologu wileńskim [o Wandalinie Szukiewiczzu]: Kilka dat i wspomnień. *Słowo*, 1934, nr 351, 23 grudnia; Kazimierz Podernia [nekrolog]. *Tygodnik Ilustrowany*, 1910 nr 32, p. 652.

227 Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dział Rękopisów, sygn. III – 2941 – 2947 (za R. Jurkowskim).

228 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, Fondas 151 (toliau LMAB, RS, f. 151).

229 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 25, 26, 31; ap. 22, b B. 8; ap. 23, b. 263.

230 Szukiewicz, Wandalin. W zamku Trockim. *Kurier Litewski*, 1906, nr 44, 23 lutego (8 marca).

231 Tyszkiewicz, Józef. *Tyszkiewicziana: Militaria. Bibliografia. Numizmatyka. Ryciny. Zbiory. Rezydencje*, zebrał Józef Tyszkiewicz, t. 1. Poznań, 1903; Chwalewik, Edward. *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. 2. N–Z. Warszawa, Kraków, 1927; Aftanazy, Roman. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wyd. drugie przejrzone i uzupełnione, t. 3. *Województwo trockie, Księstwo Żmudzkie, Inflanty Polskie, Księstwo Kurlandzkie*. Wrocław in., 1992; Snitkuvienė, Aldona. *Raudondvaris: Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*. Vilnius, 1998; Biblioteka hr. Mariana Broel-Platera. *Słowo*, 1932, nr 150, 28 czerwca.

buvusį kariškį Lucjaną Moraczewską, publicistą Lucjaną Uzięblą, zakristijoną Antaną Šutiną ir daugelį kitų²³².

Privatus kolekcionavimas dar labiau išryškino mokslinės draugijos arba institucijos, kuri galėtų perimti ir reikiamai pasirūpinti jų sukauptomis vertybėmis, poreikį. Neretai atsitikdavo, kad mirus savininkui, jo sukauptos meno ir istorinės vertybės mažai domino paveldėtojus, būdavo išdalijamos, parduodamos arba dulkėdavo uždarytos salėse, neprieinamos lankytojams ir tyrinėtojams. Toks likimas ištiko turtingą Konstantino Tiškevičiaus (Konstanty Tyszkiewicz) kolekciją, sukauptą jo dvare Lohojske, Minsko gubernijoje. Knygos, meno ir istorinės vertybės Lohojsko dvare užėmė dvi sales, vieną didesnę, kitą mažesnę. Didesnėje salėje tilpo: 1) 10 tūkstančių knygų; 2) Pranciškaus Smuglevičiaus (Franciszek Smuglewicz), Jono Damelio (Jan Damel), Valentino Vankovičiaus (Walenty Wańkiewicz) ir kitų dailininkų paveikslai; 3) spinta su archeologinėmis iškasenomis iš Egipto; 4) numizmatinė kolekcija; 5) ginklų ir šarvų kolekcija; 6) autografa, litografijos, seni žemėlapiai; 7) metalo raižiniai; 8) archyviniai dokumentai, svarbūs Lietuvos istorijos tyrinėtojams; 9) Napoleono laikų karių mundurai; 10) Jono Rustemo (Jan Rustem) ir J. Damelio tapyti portretai; 11) seni astronominiai prietaisai; 12) vitrinose su smulkiais daiktais. Mažoje salėje ant sienų buvo sukabinti Arturo Bartelso paveikslai, o stiklintose vitrinose eksponuojami senoviniai ordinaai ir auksakalių dirbiniai. Be to, valgomajame kabėjo kelios dešimtys giminės portretų. Deja, kaip rašė Juozapas Tiškevičius (Józef Tyszkiewicz), vėlesnis Lohojsko dvaro savininkas grafas Oskaras Tiškevičius (Oskar Tyszkiewicz) „Neturėjo jokio potraukio senovės daiktams“²³³.

Mažiau turtingi kolekcininkai susidurdavo su dar didesnėmis problemomis. Jiems būdavo sunku savo butuose sutalpinti didesnę skaičių kolekcionuojamų daiktų ir užtikrinti reikiamas jų saugojimo sąlygas. Be to, buvo nelengva surasti specialistų antikvariniams daiktams įvertinti ir restauruoti. Vilniaus dailininkas Pranciškus Jurjevičius (Franciszek Jurjewicz) aprašė, galbūt ir kiek sutirštindamas spalvas, sunkų atvejį, kai reikėjo nustatyti senos monstrancijos stilių: „Vienas iš ekspertų susilaikė ir neišsakė savo nuomonės, iš likusiųjų keturių vienas tvirtino, kad tai romaniškos epochos meno kūrinys, kitas, kad gotikos, trečiasis matė joje renesanso bruožus, ketvirtasis – bizantizmo. Iš tikrųjų monstrancija buvo barokinė“²³⁴.

232 Uziębło, Lucjan. O niezapomnianym archeologu wileńskim: kilka dat i wspomnień [o Wandalinie Szukiewiczzu]. *Słowo*, 1934, nr 351, 23 grudnia; Tas pats. Z wczorajszego Wilna: ś. p. Stefan Syrwid i inni miłośnicy pamiątek krajowych. *Słowo*, 1930, nr 4, 5 stycznia; Tas pats. Z działalności numizmatyków wileńskich. *Słowo*, 1930, nr 170 (2380), 27 lipca, p. 3; Śnieżko, Aleksander. Moraczewski Lucjan (1822–1909), kolekcjoner-numizmatyk. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21/1, z. 88. 1976, p. 689–690; Lucjan Moraczewski [Nekrolog]. *Tygodnik Ilustrowany*, 1909, nr 13, p. 258; Skibińska, Władysława. Lucjan Uziębło (11.II.1864 Wilno–12.XII.1942 Kolonia k. Wilna). *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa, Łódź, 1972, p. 930; Zbiory starożytnicze Antoniego Szutinasa w Wilnie. *Lechita*, 1907, nr 4, 23 listopada, p. 234–235.

233 Tyszkiewicz, Józef. *Tyszkiewicziana...*, p. 80–82.

234 Jurjewicz, Franciszek. Muzeum w Wilnie. *Dziennik Wileński*, 1906, nr 42–43, 1–2 października.

Visų tų problemų sprendimą, nesant valstybinės mokslo įstaigos, galėjo palengvinti visuomeninė draugija, tačiau nei tokios įstaigos, nei draugijos iki XX a. pradžios neleido įsteigti rusų valdžia. Lenkų inteligentija, negalėdama veikti legaliai, pačioje XIX a. pabaigoje nutarė įsteigti nelegalią Senovės ir etnografijos mylėtojų draugiją, dar kitaip vadinamą Archeologijos rateliu, Praeities mylėtojų rateliu arba Senovės ir etnografijos mylėtojų rateliu. Draugija nebuvo įregistruota, todėl neturėjo oficialiai įteisinto vardo. Draugijos įkūrimo iniciatoriais buvo: teisininkas Stanisławas Bułharowski, inžinierius Bronisławas Morawski, publicistas ir kolekcininkas Lucjanas Uziębło. Draugijos steigiamasis susirinkimas įvyko 1899 m. gegužės mėnesį Morawskio bute Vilniuje. Be paminėtųjų iniciatorių, susirinkime dalyvavo: Henrykas Bernatowiczius, Ludwikas Czarkowski, Stanisławas Jarockis, F. Jurjewiczius, Wiktoras Łukaszewiczius, Waclawas Makowski, Lucjanas Moraczewski, Zygmuntas Nagrodzki, Kazimierz Podernia, Kazimierz Stefanowski, Stefanas Syrwidis, Feliksas Świerzyński, Antanas Šutinas, Aleksandras Wasilewski, M. ir W. Węslawskiai, W. Zahorski bei Feliksas Zawadzki. Išvardintieji asmenys tapo pirmaisiais draugijos nariais ir išrinko draugijos valdybą, susidedančią iš pirmininko K. Podernios, bibliotekininko L. Czarkowskio, konservatoriaus W. Zahorskio, sekretoriaus ir kartu išdininko L. Uzięblos bei valdybos narių: S. Jarockio, S. Bułharowskio, B. Morawskio ir A. Wasilewskio. Draugijos nariai rinkdavosi posėdžiams butuose, daugiausia pas B. Moravskį, W. Szukewiczų, F. Jurjewiczų arba K. Stefanowskį. 1899 m. gruodžio mėnesį K. Podernia atsisakė draugijos pirmininko posto dėl pablogėjusios sveikatos, bet iki 1904 m. pasiliko vicepirmininku. Draugijos pirmininku buvo išrinktas W. Szukewiczius. Nauji pasikeitimai valdyboje įvyko 1900 m. Draugijos sekretoriumi tapo S. Jarockis, išdininku F. Jurjewiczius, bibliotekininku L. Uziębło (iki 1903 m.). Jam pasitraukus kurį laiką bibliotekos reikalus tvarkė pats draugijos pirmininkas W. Szukewiczius, paskui bibliotekininko pareigas perėmė Adamas Karpowiczius, kurio bute buvo laikomos sukauptos draugijos knygos. Grupelė šitų entuziastų ėmėsi labai sunkios priklausomybės sąlygomis užduoties – tirti ir saugoti savo gimtojo krašto istorinį ir kultūrinį palikimą²³⁵.

Draugijos nariai

Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija veikė nelegaliai, tad neturėjo oficialiai patvirtinto draugijos narių sąrašo. Tais pačiais sumetimais nebuvo rašomi protokolai, kuriuose paprastai būna žinių apie naujų narių priėmimą. Dėl konspiracijos patys nariai irgi plačiai nesiskelbė apie priklausymą nelegaliai draugijai. Dėl visų tų priežasčių

235 LMAB, RS, f. 151–62; LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, p. 39; Uziębło, Lucjan. Kółko miłośników starożytnictwa i ludoznawstwa. *Kurier Wileński*, 1907, nr 68, 24 marca (6 kwietnia); Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna. *Słowo*, 1929, nr 300, 31 grudnia.

yra sunku nustatyti tikslų draugijos narių skaičių, ypač eilinių narių, kurie nebuvo renkami į valdybą, silpniau reikėsi draugijos veikloje, nebuvo minimi pagrindinių veikėjų laiškuose ir atsiminimuose. Iš turimų šaltinių matyti, kad per septynerius draugijos gyvavimo metus draugijos personalinė sudėtis po truputį keitėsi. 1899 m. steigiamajame susirinkime, kaip minėta anksčiau, dalyvavo 21 asmuo, nutarimą dėl draugijos likvidavimo 1907 m. pasirašė 12 asmenų: B. Rusieckis, W. Zahorskis, K. Podernia, Janas Szwańskis, W. Makowski, A. Karpowiczius, K. Stefanowski, F. Jurjewiczius, W. Łukoszewiczius, W. Szukiewiczius, Franciszekas Chrościelewski ir Władysławas Bujalskis. Iš viso galima priskaičiuoti 35 asmenis, kurie mažiau ar daugiau dalyvavo draugijos veikloje. Daugiausia tai buvo vadinamųjų laisvųjų profesijų atstovai: teisininkai, gydytojai, vaistininkai, literatai, žurnalistai, menininkai, nes tik tose profesijose galėjo dirbti katalikai. Nebuvo mokytojų ir kitų švietimo darbuotojų, kadangi po 1863–1864 sukilimo nuslopinimo mokytojai katalikai buvo pašalinti iš mokyklų ir visų švietimo įstaigų. Draugijos nariai mokėjo nario mokesį (po vieną rublį mėnesiui), nuo kurio narys galėjo būti atleistas sumokėjęs vienkartinę didesnę sumą²³⁶. Buvo atsižvelgiama taip pat į teikiamas draugijai paslaugas. Pavyzdžiui, B. Morawskio, W. Szukiewicziaus, F. Jurjewicziaus, K. Stefanowskio butuose vykdavo draugijos posėdžiai, A. Karpovičius savo bute laikė draugijos bibliotekėlę, J. Podbielskis saugojo archeologinius radinius, rastus tvarkant Trakų salos pilies bokštą, ir žiūrėjo, kad Trakų miestelio bei aplinkinių kaimų gyventojai neardytu pilių griuvėsių. Draugijos pirmininkais buvo K. Podernia, W. Szukiewiczius, vicepirmininku – K. Podernia, sekretoriais – L. Uziębło, S. Jarockis, išdininkais – L. Uziębło, F. Jurjewiczius, bibliotekininkais – L. Uziębło ir A. Karpowiczius²³⁷.

Draugijos veikla

Draugijos nariai kiekvieną mėnesį rinkdavosi į posėdžius, kurie vykdavo kurio nors iš jų bute arba netgi išnuomotose patalpose, jei buvo tikimasi didesnio dalyvių skaičiaus. Konspiracijos sumetimais posėdžių vieta buvo dažnai keičiama. Per posėdžius būdavo aptariami einamieji reikalai, skaitomos paskaitos archeologijos, etnografijos, istorijos, meno istorijos, literatūros bei švietimo klausimais ir karštai diskutuojama. Posėdžiuose retkarčiais dalyvaudavo pakviesti svečiai. Draugija taip pat organizuodavo pažintines ekskursijas po Vilnių, turėdama tikslą supažindinti „senovės mylėtojus“ su architektūrinių ir istorinių paminklų istorija ir esama, dažnai apvertinta, jų būkle²³⁸.

236 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 8, l. 84b, b. 47; Brensztejn, Michał. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1931*. Wilno, 1932, p.1–2.

237 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26.

238 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, p. 39; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. *Z wczorajszego Wilna. Słowo*, 1929, nr 300,

Draugija nuo pat savo gyvavimo pradžios kaupė biblioteką. Knygos buvo gautos kaip dovanos arba perkamos. Be to, draugija prenumeravo (narių vardu) lenkiškus periodinius leidinius: „Światowit“, „Wisła“, „Kwartalnik Historyczny“. Bibliotekoje daugiausia buvo knygų iš istorijos, etnografijos, archeologijos, pavyzdžiui, Józefo Bielińskiego *Uniwersytet Wileński*, Zygmunto Glogero *Encyklopedia Staropolska*, Józefo Jaroszewicziaus *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII*, Joachimo Lelewelio *Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską*, Teodoro Narbutto *Dzieje narodu litewskiego*, Wojciecho Wijuko Kojalowicziaus *Herbarz rycerstwa W. Ks. Litewskiego*, taipogi Erazmo Majewskio, Michała Fedorowskio, Antonio Mierzyńskiego ir kitų lenkų mokslininkų darbai. Draugija kaupė ir rankraštinius šaltinius, įsigijo dalį Vilniaus kolekcininko Alberto Ludwiko Zasztowto vertingos kolekcijos. Bibliotekos knygomis naudojosi draugijos nariai ir jų rekomenduoti asmenys, kurie mokėjo už naudojimąsi biblioteka nedidelę mokestį. Knygos, žurnalai bei rankraščiai buvo tvarkomi ir kataloguojami. Per aštuonerius savo gyvavimo metus draugija sukaupė nedidelę, bet labai vertingą biblioteką (168 veikalai 242 tomuose), kurią 1907 m. perdavė Vilniaus mokslo bičiulių draugijai²³⁹.

Svarbia draugijos veiklos sritimi buvo mokslinių darbų leidyba. 1901 m. su jos finansine parama buvo išleista W. Szukiewicziaus knyga apie akmens amžiaus archeologinius radinius Vilniaus gubernijoje²⁴⁰. Paskui turėjo būti išleista knyga apie bronzos amžių Vilniaus gubernijoje, bet ji nepasirodė dėl lėšų stokos. Draugijos nariai, neturėdami lėšų leidybai, skatino vieni kitus rašyti mokslinius darbus ir spausdinti juos lenkiškuose žurnaluose arba leisti knygas gavus kitų lenkiškų organizacijų paramą. Ruošiami spaudai darbai buvo apsvarstomi draugijos posėdžiuose. Populiariausios buvo istorijos, archeologijos, etnografijos ir meno istorijos temos. Daugiausia mokslinių ir populiarių darbų parašė ir išleido draugijos nariai W. Szukiewiczius, L. Uziębło ir W. Zahorskis.

Draugija, nors veikė nelegaliai, siūsdavo savo atstovus į svarbius kultūrinius renginius, pavyzdžiui, į žymaus lenkų rašytojo Henryko Sienkiewicziaus kūrybinio darbo 25 metų jubiliejų, švęstą 1900 metais Varšuvoje. Draugijos valdybos prašymu buvo paruoštas albumas, iliustruotas Kazimierzo Alchimowicziaus, Ferdynando Ruszczyco, Henryko Weysenhofa, Karolio Witkowskio, Helenos Romer-Ochenkowskos ir Józefo Bałzukiewicziaus grafikos darbais. Albume pasirašė 1800 Sienkiewicziaus

31 grudnia; Uziębło, Lucjan. Kółko miłośników starożytnictwa i ludoznawstwa. *Kurier Wileński*, 1907, nr 68, 24 marca (6 kwietnia); Tas pats. O niezapomnianym archeologu wileńskim. Kilka dat i wspomnień. *Słowo*, 1934, nr 351, 23 grudnia; Jurkowski, Roman. Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914..., p. 63.

239 Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w roku 1907. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk za rok 1907*, t. 1, 1908, p. 177.

240 Szukiewicz, Wandalin. *Szkice z archeologii przedhistorycznej Litwy*. Cz. I: *Epoka kamienna w gubernii wileńskiej*. Wilno, 1901.

kūrybos mylėtojų. Draugijos narys S. Syrvidas kartu su kitais Vilniaus delegatais nuvežė albumą į Varšuvą ir įteikė rašytojui iškilmingo minėjimo metu, kuris vyko 1900 m. gruodžio 22 d. rotušės salėje. Dalyvavimas Sienkiewicziaus jubiliejiniame minėjime turėjo tikslą pareikšti pagarbą rašytojui, kuris daug rašė Lietuvos istorijos temomis ir kartu pademonstruoti kultūrinę ir dvasinę lenkų, gyvenančių padalintose tarp Austrijos, Rusijos ir Prūsijos žemėse, vienybę²⁴¹.

Pagrindinį dėmesį draugija skyrė paminklų apsaugai ir nusipelnusių kultūros veikėjų atminimo įamžinimui. Didžiausias jos nuopelnas toje srityje buvo Trakų salos pilies dalinis restauravimas ir konservavimas. Trakų pilies griuvėsiai nuo seno traukė istorikų, poetų, dailininkų ir keliautojų dėmesį. Ypač jais susidomėta romantizmo epochoje. Trakų salos pilies vaizdas XIX a. antroje pusėje įamžintas Karolio Raczyńskiego, M. E. Andriollo, Napoleono Ordos, Sokrato Vorobjovo ir daugelio kitų Vilniaus dailininkų ir grafikų darbuose²⁴². Wincentas Smokowski pirmasis atkreipė dėmesį ne tik į bendrąjį vaizdą, bet ir į pilies salių vidaus puošybą. 1822 m. apsilankęs Trakuose jis padarė 13 piešinių: vieną bendro salos pilies vaizdo ir dvylika pilies rūmų didžiosios salės freskų likučių. 1841 m. jis aprašė Vilniuje leidžiamame žurnale „Athe-neum Wileńskie“ 1822 m. apsilankymo Trakuose įspūdžius ir išspausdino piešinius, kurie iš naujo sužadino susidomėjimą Trakų pilimi. W. Smokowskio piešiniuose įamžintos freskos iki šandien domina Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kultūros ir dailės tyrinėtojus. Jie mano, jog Trakų salos pilies salės sienos buvo ištapytos nežinomų dailininkų XV a. pradžioje, paskui ne kartą gražinamos ir atnaujinamos. Freskose pavaizduotos įvairios didžiojo kunigaikščio dvaro gyvenimo scenos. Jose jaučiama rusiškos-bizantiškos dailės įtaka²⁴³.

Trakų pilis dažnai minima to meto kelionių aprašymuose. 1856 m. Trakuose lankėsi daktaras Teodoras Triplinas. Po poros metų jis išleido atsiminimus apie kelionę po Lietuvą ir Žemaitiją, kurioje aprašė ir Trakų salos pilį, kuri jam padarė neišdildomą įspūdį. Kaip galima spręsti iš aprašymo, jis atidžiai apžiūrėjo dar gana gerai išsilaikiusius bokštus, eilę gyvenamųjų kambarių šiaurinėje pilies dalyje, didžiąją reprezentacinę salę, koplyčią ir freskų likučius langų nišose²⁴⁴.

241 LMAB, RS, f. 151–29, p. 4; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna: Ś. p. Stefan Syrwid i inni miłośnicy pamiątek krajowych. *Słowo*, 1930, nr 4, 5 stycznia; Sprawozdanie z obchodu jubileuszu Henryka Sienkiewicza. *Kraj*, 1900, t. 19, nr 50, p. 27–32.

242 Baliulis, Algirdas, Mikulionis, Stanislovas, Miškinis, Algimantas. *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra*. Vilnius, 1991, p. 189–198; Orda, Napoleon. *Album widoków historycznych Polski, poświęcony Rodakom, zrysowany z natury przez Napoleona Ordę*. Warszawa, 1880.

243 Hoppen, Jerzy. Malowidła ścienne zamku trockiego na wyspie. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki*, Wilno, 1933, t. 2, z. 4, p. 228–239; Adamonis, Tadas. *Trakų salos pilies rūmų sieninė tapyba*. Menotyra, Vilnius, 1969, t. 2, p. 135–160; Matušakaitė, Marija. U źródeł portretu litewskiego. *Lituanoslavica Posnaniensia. Studia Historica Artium*, 1991, t. 5, p. 47–66.

244 Tripllin, Teodor. *Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi odbytej w 1856 roku przez Dr -a T. Tryplina*, t. 1: *Litwa*. Wilno, 1858, p. 114.

Apie Trakų salos pilį kiek vėliau rašė poetas Władysławas Syrokomla (Ludwik Kondratowicz). Apsilankęs pilies viduje jis matė Smokowskio aprašytos polichromijos likučius, bet jau žymiai blogesnės būklės. Poetas apgailėstavo, kad sienų tinkas nubyrėjęs, lietus nuplovęs dažus ir vos galima išžiūrėti freskų fragmentus. Jam bežiūrint didelis freskos gabalas, kuriame aiškiai matėsi Švenčiausiosios Mergelės Marijos atvaizdas, nukrito nuo sienos ir subyrėjo į smulkiausius gabalėlius. Poetas išreiškė didelį apmaudą, kad kaip tik to fragmento nėra Smokowskio piešiniuose²⁴⁵.

Rusų valdininkai bei archeologai irgi lankėsi Trakuose ir domėjosi pilių liekanomis. Jie pripažino, kad būtina šias pilis saugoti, tačiau nesiėmė jokių konkrečių priemonių. Tam reikėjo didelių lėšų, kurių caro valdžia neskyrė. Paliktos be priežiūros pilys nyko ardomos laiko ir nesąmoningų aplinkinių gyventojų, kurie jų akmenis ir plytas naudojo savo reikmėms. XIX a. pabaigoje šiuo nykstančiu istoriniu paminklu susidomėjo Imperatoriškoji archeologijos komisija Peterburge. Jos pavedimu filologas ir etnografas Eduardas Volteris kartu su architektu Michailu Prozorovu, Statistikos komiteto sekretoriumi A. Šverubovičiumi, Vilniaus fotografu Stanisławu Fleury ir piešimo mokytoju Vasilijumi Griaznovu apžiūrėjo griuvėsius ir konstatavo jų kritišką būklę. Paskui E. Volteris parašė apie Trakų pilies griuvėsius rusiškoje Vilniaus spaudoje, o M. Prozorovas parengė salos pilies konservavimo dokumentaciją, tačiau dėl lėšų trūkumo nesiimta jokių konkrečių nykstančio istorinio paminklo gelbėjimo darbų²⁴⁶.

Senovės ir etnografijos draugijos nariai, žinodami apie kritišką pilių padėtį, nutarė gelbėti šį svarbų istorinį paminklą. Tačiau, norint pradėti bet kokius darbus pilies teritorijoje, reikėjo gauti Imperatoriškosios archeologijos komisijos leidimą, o nelegali ir slapta draugija pati negalėjo tokio leidimo išsirūpinti. Leidimą parūpinti ėmėsi draugijos pirmininkas W. Szukiewiczzius, kuris, būdamas Imperatoriškosios archeologijos komisijos nariu, palaikė ryšius su jos vadovybe Peterburge. 1901 m. siųsdamas komisijai atskaitą apie archeologinius kasinėjimus Vilniaus gubernijoje, jis kartu aprašė nykstančią Trakų pilį ir prašė leisti jam organizuoti jos gelbėjimą²⁴⁷. Nelaukdamas atsakymo iš Peterburgo, Szukiewiczzius, kad užtikrintų nors kokią griuvėsių apsaugą nuo tolesnio jų ardymo, išsinuomojo už 60 rublių iš Trakų miesto magistrato visą pilies salą Galvės ežere²⁴⁸. Kitas draugijos narys W. Zahorskis, norėdamas išpopuliarinti Trakų pilies gelbėjimo idėją, išleido apie Trakus knygutę, iliustruotą nykstančios salos pilies vaizdais ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių portretais.

245 Syrokomla, Władysław. *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 1: *Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemież, Miedniki etc.* Wilno, 1857, p. 93–94.

246 Baliulis, Algirdas, Mikulionis, Stanislovas, Miškinis, Algimantas. *Trakų miestas ir pilys...*, p. 198–199; Вольтер, Эдуард. Развалины Трокского замка. Памятная книжка Виленской губернии на 1889 год. Вильна, 1888, Ч. 2, p. 181–195.

247 Blombergowa, Maria Magdalena. *Dwie prace o życiu kulturalnym i naukowym Wilna...*, p. 112–119.

248 LMAB, RS, f. 151–1677; LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, p. 4–44.

Įvade Zahorskis pabrėžė istorinę Trakų pilių svarbą ir pateikė romantišką pagoniškos Lietuvos viziją²⁴⁹.

Atsakymas iš Peterburgo atėjo 1902 m. gale. Archeologijos komisija pripažino Vilniaus gubernijos senųjų paminklų, taip pat ir Trakų pilių, svarbą mokslui ir leido W. Szukiewiczui rinkti lėšas jų restauravimui, bet prašė pateikti darbų projektą bei sąmatą. Reikiamą dokumentaciją parengė inžinierius B. Malewskis. Dokumentaciją sudarė priešpilio pietryčių bokšto, jo projekcijų ir detalių bei visos salos pilies statinių planas, aiškinamasis raštas ir 9 salos pilies faktiškos būklės nuotraukos (nuotraukas padarė Malewskio dukra Helena). Aiškinamajame rašte B. Malewskis apibūdino pilies būklę, jos nykimo priežastis, nurodė, kad priešpilio pietryčių bokštą dar galima atstatyti iki karnizo ir stogo, aptarė priemones sienoms restauruoti, pateikė rekomendacijas dėl darbų vykdymo tvarkos. Bokštas turėjo būti konservuojamas ir restauruojamas panaudojant senojo formato plytas, neskaldytus akmenis ir kalkių skiedinį. B. Malewskis numatė, kad šiems darbams atlikti reikės 2600 rublių²⁵⁰.

B. Malewskio parengtas projektas Peterburge buvo patvirtintas ir leidimas dalinai restauruoti Trakų pilį buvo duotas. 1903 m. pavasarį, turėdamas Imperatoriškosios archeologijos komisijos leidimą, patvirtintą vidaus ministerijoje, W. Szukiewiczus painformavo visuomenę, kad „su Dievo pagalba pradeda patikėtų jo globai Trakų pilies griuvėsių gelbėjimą nuo visiško sunykimo“ ir prašė paremti šį kilnų reikalą. „Tegu kiekvienas, kas jaučiasi lenku, kam yra brangi mūsų garbinga praeitis, duos savo grašį ir mes išgelbėsime vieną iš vertingiausių mūsų protėvių palikimą“, – apeliavo Szukiewiczus į patriotinius tautiečių jausmus.

Pasiruošimas restauravimo darbams vyko dvejus metus. Piniginės aukos plaukė pamažu ir buvo mažesnės negu norėjosi organizatoriams. Vien Užtrakio dvaro savininkas Juozapas Tiškevičius (Józef Tyszkiewicz) paaukojo didesnę sumą (100 rublių), kiti duodavo po kelis rublius. Vilniaus visuomenė, turėdama ribotas finansines galimybes, pirmumą teikė slaptam švietimui, labdaringai veiklai, bažnyčių restauravimui ir statybai, todėl mažiau galėjo skirti lėšų istorinių griuvėsių restauravimui. 1904 m. balandžio mėnesį draugijos kasoje tebuvo 624 rubliai, o B. Malewskio paskaičiavimu numatytam projektui įgyvendinti reikėjo 2600 rublių. Kai kurie draugijos nariai, taip pat ir L. Czarkovskis, skeptiškai vertino pilies restauravimą, manydami, kad tuo momentu buvo kitų žymiai svarbesnių reikalų²⁵¹.

249 Zahorski, Władysław. *Troki i Zamek trocki*. Wilno, 1902, 58 p., il.

250 Szukiewicz, Wandalin. W zamku Trockim. *Kurier Litewski*, 1906, nr 44, 23 lutego (8 marca); Baliulis, Algirdas, Mikulionis, Stanislovas, Miškinis, Algimantas. Trakų miestas ir pilys..., p. 201; Vercinkevičius, Juozas, Mikulionis, Stanislovas. Bronislovas Malewskis. *Statyba ir architektūra*, 1986, nr 8, p. 31.

251 LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 263, l. 3–4; Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie...*, p. 312–315; Baliulis, Algirdas, Mikulionis, Stanislovas, Miškinis, Algimantas. Trakų miestas ir pilys..., p. 200–201.

Nepaisant tų sunkumų, sumanymas gelbėti nykstančią didžiųjų Lietuvos kunigaikščių pilį Trakuose rado atgarsį tarp lenkų inteligentijos. 1904 m. rugpjūčio mėnesį į Vilnių atvyko žymus Krokuvos restauratorius Zygmuntas Hendelis. Jis turėjo tikslą apžiūrėti Šv. Mykolo bažnyčią ir Vilniaus Aukštutinės pilies bei Trakų pilių liekanas. Svečią sutiko ir jam padėjo W. Szukiewiczzius ir B. Malewskis. Jų lydimas Z. Hendelis aplankė Trakus ir, nepaisant nepalankaus oro, atidžiai apžiūrėjo salos bei pusiasalio pilis. Sugrįžęs į Krokuvą Hendelis parengė ir išleido specialią knygutę, kurioje detaliai aprašė Trakų pilių būklę. Jis taip pat davė naudingus patarimus, kaip geriausiai restauruoti šį istorinį paminklą²⁵².

Pilies restauravimo darbai buvo pradėti 1905 m. pavasarį. Iki to laiko surinkta apie 2 tūkst. rublių, kurių pakako restauruoti pietrytinį priešpilio bokštą²⁵³. Bokšto apatinėje dalyje žiojėjo skylės, padarytos nesąmoningų gyventojų ardant iš jo plytas, sienos skilinėjo ir bokštas galėjo nugriūti. Pradėjus darbus pirmiausia reikėjo atkasti bokštą iki pamatų, paskui užmūryti skylės ir užtaisyti plyšius sienose. Pašalinus žemes aplink bokštą išryškėjo jo konstrukcija. Vykdam darbus pilies teritorijoje rasta daug daiktų: kelis akmeninius sviedinius, koklių su ornamentais, keramikinių indų šukių ir metalo dirbinių (durų vyriai ir rankenos, turėklų tvirtinimai, metaliniai odinių drabužių papuošimai, iešmas). Smulkesnius radinius Szukiewiczzius pasiėmė į Nočią, kur ruošėsi juos nuvalyti ir konservuoti, stambesnius paliko saugoti Trakų vaistininkui J. Podbielskiui. Dalis Trakų pilies saloje rastų daiktų vėliau buvo atiduota Vilniaus viešajai bibliotekai, dalis – Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejui.

Prišpilio bokšto restauravimo darbai vyko pusantro mėnesio. Juos baigus V. Szukiewiczzius paskelbė išsamią ataskaitą, iš kurios matyti, kad dalinei Trakų pilies restauracijai 1905 m. išleista 1913 rublių 89 kapeikos²⁵⁴. Sutvarkius tą vieną bokštą darbai pilies saloje buvo nutraukti, nes nebuvo daugiau pinigų. Be to, prasidėję 1905 m. revoliuciniai įvykiai nukreipė visuomenės dėmesį į kitus dalykus. Pasirūpinta tik tuo, kad pilies griuvėsiai nebūtų niokojami. Kadangi oficialūs istorinių paminklų globėjas W. Szukiewiczzius daugiausia laiko leido savo dvarelyje Nočioje, pilies saloje vykstančius veiksmus sekė Trakuose gyvenantis draugijos narys J. Podbielskis. Svarbiausia buvo žiūrėti, kad vietiniai gyventojai nardytų akmenų ir plytų iš pilies sienų. W. Szukiewiczzius irgi kiekviena pasitaikusia proga domėjosi pilies būkle ir ragino „senovės mylėtojus“ saugoti šį istorinį paminklą²⁵⁵.

Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos pastangomis atlikta keletas mažesnių darbų: Župronių bažnyčioje atidengta paminklinė lenta neseniai mirusiam poetui Pranciškui Bohuševičiui (lenk. Franciszek Bohuszewicz, baltarus. Францішак

252 Hendel, Zygmunt. *Zamki na Trockim jeziorze: z 4 tablicami i 3 ilustracjami w tekście*. Kraków, s. a.

253 Jurkowski, Roman. *Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914...*, p. 67. Jurkowski mano, kad dalį pinigų pridėjo pats W. Szukiewiczzius.

254 Szukiewicz, Wandalin. *W zamku Trockim*. *Kurier Litewski*, 1906, nr 44, 23 lutego (8 marca).

255 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, p. 43–44, 86–87.

Борушевіч, 1840–1900)²⁵⁶, Rusų kapinėse atnaujinti Vilniaus universiteto profesorių Leono Borowskio (1784–1846) ir Tomaszo Hussarzewskio (1732–1807) antkapiniai paminklai²⁵⁷. Ne visi draugijos sumanymai buvo realizuoti. Pavyzdžiui, norėta išleisti iliustruotą monografiją apie Vilniaus kapines. 1901 m. L. Uziębło tam tikslui gavo iš Jono Tiškevičiaus (Jan Tyszkiewicz) 100, o iš Antano Tiškevičiaus (Antoni Tyszkiewicz) 50 rublių. Deja, nupirktas pigus aparatas blogai veikė ir sumanymas liko neįgyvendintas²⁵⁸.

Nelegalios Senovės ir etnografijos draugijos nariai, turėdami ribotas veiklos galimybes savoje draugijoje, stengėsi išnaudoti visas kitas progas, kad išsaugotų Vilniaus paminklus. Sušvelnėjus rusų valdžios politikai Katalikų bažnyčios atžvilgiu jie kartu su katalikų dvasininkija ėmėsi organizuoti nykstančių Vilniaus bažnyčių ir kitų sakralinių objektų gelbėjimo akcijas. 1900 m. Šv. Kazimiero koplyčioje Vilniaus katedroje buvo nuvalytos sieninės freskos. Darbą atliko draugijos narys dailininkas S. Jarockis. Taip pat buvo nutarta atnaujinti unikalųjį Šv. Petro ir Povilo bažnyčios interjerą. Kadangi nelegali draugija pati negalėjo išrūpinti valdžios leidimo bažnyčiai restauruoti 1901 m. buvo sudarytas restauracinis komitetas, kuriame draugijai atstovavo S. Jarockis. Restauracija pradėta 1902 metais. Nuo sienų, skulptūrų ir lipdinių pašalintas apnašų sluoksnis, atsiradęs dėl ankstesnių dažymų. Restauracinius darbus atliko skulptorius W. Wasilewskis ir Felicija Fidanza, talkinami Peterburgo ir Krokuvos dailės akademijų auklėtinių bei vietinių meistrų²⁵⁹.

1901 m. atnaujinta Šv. Jackaus koplytelė tuometiniame Pohuliankos priemiestyje (dabar S. Konarskio ir Jovaro gatvių sankirtoje). Koplytelės atnaujinimo iniciatoriumi buvo kunigas prelatas Janas Kurczewskis, su kuriuo draugijos nariai palaikė

256 Brensztajn, Michał. Bohuszewicz Franciszek Benedykt (1840–1900), pisarz ludowy białoruski. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2. Kraków, 1936, p. 233–234. P. Bohuševičius gimė Ašmenos paviete, neturtingų bajorų šeimoje. Mokėsi Vilniaus gimnazijoje. Ją baigęs 1861 m. įstojo į Matematikos-gamtos fakultetą Peterburgo universitete, bet dėl materialinių sunkumų studijas turėjo nutraukti. Dirbo Ašmenos pavieto liaudies mokyklose. Dalyvavo 1863–1864 sukilime, buvo sužeistas. Posukiliminių represijų išvengė išvykdamas į Rusijos gilumą. 1868 m. baigė Niežino teisės licėjų (Černigovo gubernija) ir kurį laiką dirbo Rusijos teisėsaugos įstaigoje. 1890–1896 m. gyveno Vilniuje. Dirbo advokatu., dalyvavo visuomeninėje veikloje. Gyvenimo pabaigoje persikėlė į savo palivarką Kušlėnuose, Ašmenos paviete. Mirė 1900 m. balandžio 28 d. Palaidotas Župronyse (Baltarusija). Poetas siekė žadinti baltarusių tautinę savimonę ir apsaugoti juos nuo surusėjimo. Jis buvo įsitikinęs, kad šio tikslo pasiekti neįmanoma be literatūros, kurią skaitytų plačiosios baltarusių liaudies masės. Pats jis rašė liaudišką baltarusių kalba lyrinius ir satyrinius eilėraščius, dainas, pasakas, poemas.

257 Borowski Leon (1784–1846). *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz, 2002, p. 35; Hussarzewski Tomasz (1732–1807). *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny...*, p. 110; Venclova, Tomas. *Vilniaus vardai*. Vilnius, 2006, p. 111–112.

258 LVIA, F. 1135, ap. 8, b. 26, l. 39; Uziębło, Lucjan. Kółko miłośników starożytnictwa i ludoznawstwa. *Kurier Wileński*, 1907, nr 68, 24 marca (6 kwietnia); Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. *Z wczorajszego Wilna*. *Słowo*, 1929, nr 300, 31 grudnia.

259 Poklewski, Józef. *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*. Toruń, 1994, p. 33–34, p. 41.

ryšius ir tarėsi sakralinių objektų restauravimo klausimais. Manoma, kad medinė Šv. Jackaus figūra ant stulpo buvo pastatyta Vilniuje XV a. ar XVI a. pradžioje pirmųjų vienuolių dominikonų veiklos Lietuvoje atminimui. 1762 m. toje vietoje pastatyta mūrinė koplytėlė, kurioje patalpinta medinė šventojo figūra. XIX a. pirmoje pusėje jį buvo porą kartų atnaujinta (1808 ir 1843 m.), tačiau per ilgesnį laiką vėl aprūko ir aprtrupėjo. 1901 m. koplytėlė buvo iš naujo nutinkuota ir išbalinta kalkėmis. O medinė šventojo figūra pakeista nauja, nulieta iš bronzos pagal jaunojo skulptoriaus Boleslovas Balzukevičius (Bolesław Bażukiewicz, 1879–1935) projektą. Senoji medinė šventojo figūra atiduota saugoti Šv. Jokūbo bažnyčiai²⁶⁰.

Draugijos nariai dalyvavo taip pat Šv. Onos bažnyčios gelbėjimo akcijoje. Ši bažnytėlė, pastatyta XV/XVI a. sandūroje ir pagrįstai laikoma vėlyvosios gotikos perlu, tuo metu tarnavo Vilniuje gyvenantiems svetimšaliams katalikams. Prie jos veikė Šv. Martyno brolija. 1895 m. speciali komisija, sudaryta iš inžinierių ir architektų (Aleksandras Antonowiczius, Karolis Falewiczius, Julianas Januszewskis, Tadeusz Rostworowskis), nustatė, kad bažnyčiai gresia griūtis, nes prateka stogas, suskilinėjusios sienos, atsiradę plyšiai pamatuose ir navos skliautuose, po pamatais, supuvus padėtiems po jais rąstams, atsiradusios tuštumos²⁶¹.

Komisijos išvados nepaliko abejonių, kad Šv. Onos bažnyčią nedelsiant reikia restauruoti. Tačiau tam reikėjo gauti Vilniaus vyskupo ir rusų administracijos leidimą, paruošti darbų projektą ir surinkti pinigus. Buvo aišku, kad unikalioms bažnyčios restauracija negali būti atlikta vien negausių jos parapijiečių jėgomis, tam reikalinga visuomenės pagalba. Spaudoje buvo aprašyta tragiška Šv. Onos bažnyčios būklė ir kviečiami visi „pasitirintys ir įtakingi žmonės“, o taip pat architektai prisidėti prie sakralinio architektūros paminklo gelbėjimo. Ta pačia proga atkreiptas dėmesys ir į kitų Vilniaus bažnyčių blogą būklę²⁶².

1902 m. po ilgų bažnyčios klebono kanauninko Jono Juozapo Laboko (Jan Józef Łabok) ir Šv. Martyno brolijos pastangų buvo gautas valdžios leidimas ir sudarytas bažnyčios restauravimo komitetas, vadovaujamas grafo Adomo Bröel-Platerio. Šis komitetas turėjo organizuoti aukų rinkliavą, vadovauti visiems bažnyčios restauravimo darbams bei kviesti specialistus tiems darbams atlikti. Komiteto sudėtyje buvo keli draugijos nariai: K. Podernia, B. Rusieckis ir W. Szukiewiczus. Kiti draugijos nariai padėjo rinkti lėšas ir populiarinti bažnyčios restauravimo idėją visuomenėje.

260 Uziębło, Lucjan. Kartki luźne: pomniki wileńskie (A. E. Odyńca, L. Borowskiego, misyjny św. Jacka). *Tygodnik Polski*, 1901, nr 33 (46), p. 262, 3 (16) listopada; Jaroeki, Stanisław. Posąg św. Jacka w Wilnie. *Tygodnik Ilustrowany*, 1902, nr 15, p. 292, il.; Poklewski, Józef. *Polskie życie artystyczne ...*, p. 33–34.

261 Drėma, Vladas. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*. Vilnius, 1991, p. 136–137, 174; Jankevičienė, Algė. *Vilniaus gotikos ansamblis*. Vilnius, 1981.

262 A. R. Z [pseudonimas]. Z prowincji [O fatalnym stanie kościoła św. Anny]. *Kraj*, Petersburg, 1899, R. 18, nr 5, p. 28–29; Dmochowski, Tadeusz. Niedbalość czy nieuctwo? [O ruinie, grożącej kościołowi św. Anny i innym kościołom wileńskim]. *Kraj*, 1899, nr 7, p. 15.

Zahorski parašė ir išleido apie Šv. Onos bažnyčią knygelę, o gautus ją pardavus pinigus paskyrė bažnyčios remontui²⁶³. L. Uziębło rašė apie bažnyčią ir jos restauravimą Vilniaus spaudoje²⁶⁴. Į akciją įsitraukė taip pat kitų miestų gyventojai. Pavyzdžiui, Varšuvos filharmonija 1902 m. rugsėjo 3 d. žemės ūkio parodos Vilniuje atidarymo proga surengė koncertą, o jo visas pajamas (1456 rubliai 19 kapeikų) skyrė Šv. Onos bažnyčios restauravimui. Žymus lenkų architektas iš Varšuvos Józefas Pius Dziekoński (1844–1927) nemokamai parengė restauravimo projektą, o Krokuvos konservatorius Sławomiras Odrzywolski (1846–1933) padėjo išspręsti pagrindinius meninio ir techninio pobūdžio restauravimo klausimus²⁶⁵.

Restauravimo darbai vyko su pertraukomis septynerius metus (1902–1909 m.). Pirmame etape 1902–1904 m. atlikti patys svarbiausieji pastato apsaugos ir tvirtinimo darbai: pakeisti bažnyčios pamatai, naujai permūryti rūsiai, nusausta bažnyčią supanti teritorija, sustiprintos sienos, išardyti ir naujai suskliausti skliaustai, naujai nutinkuotos zakristijos sienos, o į langus įstatytos meniškos geležinės pynutės. Be to, 1903 m. vasarą Vilniaus miesto savivaldybė pasirūpino nukasti priešais Šv. Onos bažnyčią esančios gatvės paviršių, daugiau negu 1 metrą pakilusį virš bažnyčios grindų lygio. Visiems šiems darbams apmokėti ir statybinėms medžiagoms išleista 18 939 rubliai 78 kapeikos. Kasoje liko 7205 rubliai 78 kapeikos. Turimų pinigų buvo per mažai, kad atlikti visus restauravimo projekte numatytus darbus, tad komitetas kreipėsi vėl į Vilniaus diecezijos tikinčiuosius su prašymu paremti šį kilnų bažnyčios gelbėjimo reikalą²⁶⁶.

Per likusius penkis metus čerpėmis uždengtas stogas, naujai nutinkuotos vidinės bažnyčios sienos ir skliautai, pagaminti geležiniai kryžiai bokštams, sudėtos terakotinės grindys ir atstatytas vargonų choras, restauruoti altoriai, didžiajam altoriui padarytas naujas tabernakulis, pakeistos sakykla ir klausyklos, įstatytos naujos pagrindinio įėjimo durys, ir atlikta eilė mažesnių darbų. Planuota bažnyčios vidų išpuošti polichromine tapyba ir vitražais, tačiau dėl lėšų stokos tos minties atsisakyta²⁶⁷.

Vilniaus visuomenė labai atidžiai sekė Šv. Onos bažnyčios restauravimo darbų eigą ir nevengė pareikšti savo nuomonę spaudoje, jeigu su kuo nors nesutikdavo. Pavyzdžiui, vilniečiams nepatiko pagaminti Varšuvoje metaliniai kryžiai bokštelių viršūnėms. Dailininkas F. Ruszczyca atkreipė dėmesį, kad jie per daug puošnūs ir

263 Zahorski, Władysław. *Kościół św. Anny w Wilnie*. Wilno, 1905, 36 p.

264 Uziębło, Lucjan. W sprawie restauracji kościoła św. Anny. *Kurier Litewski*, 1905, R. 1, nr 17, 21 września.

265 Sprawozdanie z czynności komitetu odnowienia kościoła św. Anny (1902–1910). *Goniec Codzienny*, 1910, nr 127, 12 (25) sierpnia 1910 r., p. 2.

266 Sprawozdanie z czynności Komitetu gruntownej restauracji rzymsko-katolickiego kościoła św. Anny w Wilnie za czas od 28 maja 1902 r. do dnia 1 maja 1904 r., *Kraj*, 1904, R. 23, dod. Życie i Sztuka, nr 26, p. 1–4; Drėma, Vladas. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia...*, p. 138–144.

267 Sprawozdanie z czynności komitetu odnowienia kościoła św. Anny (1902–1910). *Goniec Codzienny*, 1910, nr 127, 12 (25) sierpnia 1910 r., p. 2; Drėma, Vladas. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia...*, p. 145–148.

auksu nublizginti. Bažnyčios restauravimo komitetas atsižvelgė į vilniečių nuomonę, pardavė minėtus kryžius už 200 rublių ir už tuos pinigus užsakė kryžius tinkamus gotikinei bažnyčiai. Buvo siūlymų išgriauti tris barokinius bažnyčios altorius, įrengtus gotikinėje bažnyčioje XVIII a. viduryje pagal architekto Johanno Christopho Glaubitzo projektą. Po ilgų svarstymų altoriai buvo palikti, motyvuojant tuo, kad naujiems altoriams įrengti trūksta lėšų²⁶⁸.

Restauravimo darbai buvo baigti 1909 m. liepos mėnesį ir Šv. Onos dieną (liepos 26) atnaujintoje bažnyčioje įvyko pirmosios iškilmingos pamaldos. Komitetas paskutinį kartą susirinko 1910 m. gegužės 28 d. Posėdyje dalyvavo Komiteto vicepirmininkas kunigas kanauninkas Łabokas, nariai: K. Podernia, B. Rusieckis, Ludwikas Zabłockis, Karolis Falewiczius ir Waclawas Makowskis. Buvo aptarta ataskaita, iš kurios buvo matyti, kad Šv. Onos bažnyčios restauravimui išleista 48635 rubliai 9 kapeikos. Komiteto kasoje liko 1326 rubliai 27 kapeikos. Likę pinigai buvo atiduoti bažnyčios reikmėms, o komiteto ataskaita paskelbta spaudoje²⁶⁹.

Vilniaus apsišvietusi visuomenė įvertino Šv. Onos bažnyčios restauravimą labai palankiai, laikydamą jį vienu svarbiausių įvykiu tuo metu Vilniaus paminklų apsaugos srityje²⁷⁰. Žymaus lietuvių meno istorikas Vladas Drėma taip pat pripažino, kad šis 1902 – 1909 m. restauravimas buvo pirmas rimtas moksliskai atliktas darbas. Čia kolektyviai dirbo Vilniaus, Varšuvos ir Krokuvos specialistai – architektai, inžinieriai, restauratoriai, kartu sudarę restauravimo principus, metodiką ir naudoję visas pažangias tuometines restauravimo priemones. Tačiau kartu V. Drėma pažymėjo, kad šiandienos restauratorių požiūriu restauruojant bažnyčią buvo neišvengta klaidų²⁷¹.

Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos nariai prisidėjo ir prie Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios restauravimo. Bažnyčia pastatyta XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio ir Vilniaus vaivados Leono Sapiegos (Leon Sapieha, 1557–1633) iniciatyva. Panašiai, kaip ir kitų Lietuvos ir Lenkijos tuo metu statytų sakralinių pastatų, jos architektūra turi gotikos ir renesanso bruožų. Bažnyčia tarnavo vienuolėms bernardinėms (klarisėms) ir kartu buvo Sapiegų šeimos mauzoliejumi. Jos požemiuose buvo palaidota daug šios garsios didikų giminės atstovų. Bažnyčia ir vienuolyno pastatai labai nukentėjo per 1655–1661 m. karą su Maskva. Rusų kariuomenei užėmus Vilnių įsiveržę į bernardinų vienuolyną kazokai išžudė prisiglaudusius ten žmones kartu su nespėjusiomis pasitraukti vienuolėmis. Vienuolyno vyresniąją kazokai žiauriai kankino, norėdami sužinoti, kur paslėpti

268 Uziębło, Lucjan. W sprawie restauracji kościoła św. Anny. *Kurier Litewski*, 1905, R. 1, nr 17, 21 września; Drėma, Vladas. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia ...* p.148–150.

269 Sprawozdanie z czynności komitetu odnowienia kościoła św. Anny (1902–1910). *Goniec Codzienny*, 1910, nr 127, 12 (25) sierpnia 1910 r., p. 2.

270 Uziębło, Lucjan. W sprawie restauracji kościoła św. Anny. *Kurier Litewski*, 1905, R. 1, nr 17, 21 września.

271 Drėma, Vladas. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia...*, p. 151–164.

vienuolynui priklausantys auksiniai liturginiai indai. Pasibaigus karui ir išvijus rusų grobikus iš Vilniaus, 1662 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmono ir Vilniaus vaivados Povilo Jono Sapiegos (Paweł Jan Sapieha) ir kitų aukotojų lėšomis bažnyčia ir vienuolyno pastatai buvo atnaujinti ir vėl atiduoti vienuolėms. Seserys bernardinės globojo ir auklėjo mergaites, dažniausiai neturtingas bajoraites: mokė jas religijos pagrindų, rašybos, skaitymo, muzikos, prancūzų kalbos, rankdarbių²⁷².

Šv. Mykolo bažnyčios interjeras pasižymėjo turtinga puošyba. Skliautą puošė geometriniis žvaigždžių ir rozečių ornamentas. Didysis vėlyvojo renesanso stiliaus altorius, sukurtas XVII a. pirmoje pusėje, buvo iš spalvoto marmuro, o jį puošusios šventųjų figūros iš alebastro. Barokinius šoninius altorius, padarytus iš dirbtinio marmuro, taip pat puošė gausūs ornamentai, paveikslai ir skulptūros. Viename iš jų buvo garsėjantis stebuklais Švenčiausios Mergelės Marijos su Kūdikėliu paveikslas dar kitaip vadinamas „Sapiegų Madona“. Šis paveikslas nuo XVI a. pradžios buvęs Vilniaus Bernardinų bažnyčioje. Legenda sako, kad jis rastas ar tai girioje ar kažkokios bažnyčios griuvėsiuose, iš kur buvo perkeltas į Vilniaus Bernardinų vienuolyną. Pradžioje jis kabėjęs vienuolyno koridoriuje, o paskui perkeltas į bažnyčią. Pastačius Šv. Mykolo bažnyčią Leonas Sapiega (Leon Sapieha), išprašęs paveikslą iš vienuolių bernardinų, 1596 m. iškilmingoje procesijoje parnešė jį ant savo pečių (paveikslas, nutapytas ant 1,5 colio storio ąžuolinių lentų, yra 2,5 metrų aukščio ir 2 metrų pločio) į naująją bažnyčią ir pakabino viename iš šoninių altorių. XVII a. karų ir negandų laikais paveikslas ėmė garsėti stebuklais ir buvo gausiai lankomas maldininkų. 1750 m. per Švenčiausios Mergelės Marijos gimimo šventę (rugsėjo 8 d.) paveikslas buvo iškilmingai karūnuotas. Jį puošė gausūs votai ir tikinčiųjų dovanotos brangenybės. 1888 m. caro valdžiai uždarius Šv. Mykolo bažnyčią paveikslas slapta buvo perneštas atgal į Bernardinų bažnyčią²⁷³.

Vertingi meniniu požiūriu buvo paties fundatoriaus Leono Sapiegos ir jo dviejų žmonų: Elžbietos ir Dorotos, sūnaus Jono Stanislovo (Jan Stanisław Sapieha), Kristupo Sapiegos (Krzysztof Sapieha) ir Teodoros Kristinos Tarnovskos (Teodora Krystyna Tarnowska) – Kazimiero Leono Sapiegos žmonos antkapiniai paminklai. Antkapiai

272 Ener [Rouba, Napoleon]. Kościół św. Michała w Wilnie. Życie Ilustrowane. 1908, nr 39, 28 września (11 października), p. 309–311; Zahorski, Władysław. *Kościół św. Michała i klasztor panien Bernardynek w Wilnie*. Petersburg, 1911, p. 14–20; *Lietuvos architektūros istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*. Mokslinis red. Jonas Minkevičius. Vilnius, 1987, p. 263–264.

273 *Obraz cudowny Najświętszej Maryi Panny w kościele św. Michała w Wilnie*. Wilno, 1857; Kurczewski, Jan. Dokumenty odnośnie do koronacji cudownego obrazu N.M.P. Świętomichalskiej. *Litwa i Ruś*, 1912, t. 4, nr 1, p. 58–63; Obraz M. B. Świętomichalskiej. *Dziennik Wileński*, 1934, nr 242, 7 IX, il.; Drėma, Vladas. *Vilniaus bažnyčios: Iš Vlado Drėmos archyvų*. Vilnius, 2007, p. 601–609; Janonienė, Rūta. Švč. Mergelės Marijos paveikslo Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios votai ir karūnos. *Menotyra*, 2004, t. 35, nr. 2, p. 24–25; Ta pati. „Sapiegų Švč. Mergelė Marija“ – Vilniaus globėja. *Dailės istorijos studijos*. T. 2: *Dailė LDK miestuose: Poreikiai ir užsakymai. Straipsnių rinkinys*. Sudarytoja Aistė Paluišytė. Vilnius, 2006, p. 117–133.

turi jau baroko bruožų: padaryti iš tamsaus rausvo marmuro, su gausiais puošybos elementais²⁷⁴.

1864 m. caro valdžios paliepimu bernardinų vienuolynas buvo uždarytas ir jame įsikūrė įvairios rusų įstaigos. 1888 m. uždaryta taip pat Šv. Mykolo bažnyčia. Daug vertingų sakralinės dailės kūrinių buvo išgrobstyta, o bažnyčios ir vienuolyno pastatai smarkiai nuniokoti. 1902 m. bažnyčia po ilgų pastangų buvo grąžinta Sapiegoms kaip giminės mauzoliejus. 1904 m. Eustachijaus Sapiegos kvietimu į Vilnių atvyko žymus Krokuvos restauratorius Z. Hendelis, kuris nuodugniai apžiūrėjo Šv. Mykolo bažnyčią ir patarė, kaip ją restauruoti. Tačiau prasidėjęs Rusijos karas su Japonija ir revoliucijos įvykiai sutrukdė pradėti restauravimą platesniu mastu. Buvo atlikti tik neatidėliotini darbai: suremontuotas stogas, užtaisytos skylės sienose. 1906 m. Vilniaus miesto taryba Sapiegų prašoma sudarė specialią bažnyčios restauravimo komisiją, kurią sudarė M. Węśławskis, B. Rusieckis, S. Jarockis, Vaclovas Michnevičius (Wacław Michniewicz) ir W. Zahorskis. Visi jie, išskyrus Michnevičių, buvo Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos nariais. Be to, Zahorskis, kad atkreiptų visuomenės dėmesį į restauruojamą bažnyčią, parašė ir išleido apie ją ir vienuolyną iliustruotą knygėlę²⁷⁵.

Šv. Mykolo bažnyčios restauravimo komisija, susipažinusi su Z. Hendelio patarimais, atidžiai apžiūrėjo bažnyčios pastatą ir išreiškė savo nuomonę konkrečiais restauravimo klausimais, tačiau ne visi jos pasiūlymai sulaukė visuomenės pritarimo. Ypač kritikuotas komisijos sumanymas nugriauti bažnyčią juosiančią sieną ir šoninius altorius bažnyčios viduje. Po karštų ginčų spaudoje nutarta sieną ir altorius palikti vietoje. Pašalinti tik du XVIII a. pabaigoje pastatyti didžiojo altoriaus šonuose altorėliai, kurie neturėjo didesnės meninės vertės ir nesiderino savo išvaizda su didingu didžiuoju altoriumi²⁷⁶.

Bažnyčios restauravimo darbai, kuriuos prižiūrėjo V. Michnevičius, vyko 1906–1912 metais. Darbų sąmata siekė apie 15 tūkstančių rublių. Restauruojant bažnyčios vidų stengtasi ne tik atnaujinti išlikusias interjero detales, bet ir sugrąžinti anksčiau bažnyčiai priklausiusius paveikslus, monstrancijas, kryžius, bažnytinius indus, žvakides ir panašiai, jeigu tik juos pavykdavo atrasti. Restauraciniai darbai baigti 1912 m. rudenį. Sapiegoms išrūpinus valdžios leidimą lapkričio 3 d. atnaujinta bažnyčia buvo iškilmingai kunigo prelado Kazimiero Michalkevičiaus (Kazimierz Michalkiewicz) pašventinta ir grąžinta katalikų tikintiesiems²⁷⁷.

274 Zahorski, Władysław. *Kościół św. Michała i klasztor panien Bernardynek w Wilnie*. Petersburg, 1911, p. 20–34; Lietuvos architektūros istorija, t. 1, p. 265; Drėma, Vladas. *Vilniaus bažnyčios...*, p. 602–603, 620–622.

275 Zahorski, Władysław. *Kościół św. Michała i klasztor panien Bernardynek w Wilnie*. Petersburg, 1911.

276 Zahorski, Władysław. *Kościół św. Michała...*, p. 14–37; Ener [Rouba, Napoleon]. W murach b. kościoła św. Michała. *Kurier Litewski*, 1906, nr 247 (348), 31 października (13 listopada), p. 1–2; Römer, Kazimierz. W sprawie restauracji kościoła św. Michała. *Kurier Litewski*, 1906, nr 253 (354), 8 (21) listopada, p. 2.; Uziębło, Lucjan. Kościół św. Michała. *Kurier Litewski*, 1906, nr 254 (355), 9 (22) listopada, p. 1–2.

277 Ener [Rouba, Napoleon]. Kościół św. Michała w Wilnie. *Życie Ilustrowane*, 1908, nr 39, 28 września (11 października), p. 309–311; Uziębło, Lucjan. Kościół św. Michała w Wilnie (po przerwie 25-letniej). *Świat*, 1912, R. 7, nr 49, p. 11–12; Drėma, Vladas. *Vilniaus bažnyčios...*, p. 609–610.

Į atnaujintą bažnyčią sugrįžo ir žymusis Švenčiausios Mergelės Marijos su Kūdikėliu paveikslas, išsaugotas Bernardinų bažnyčioje. 1935 m. paveikslą restauravo patyręs lenkų specialistas profesorius Janas Rutkowski. Jam padėjo dailininkė Franciszka Wierzbicka, priklausiusi seserų bernardinų vienuolijai. Restauracijos metu paaiškėjo, kad originalaus paveikslu tapyto XVI a. pradžioje likę tik fragmentai, o didesnė jo dalis pertapyta apie 1600 metus. Restauruotas paveikslas buvo grąžintas į savo vietą altoriuje²⁷⁸. 1948 m. sovietų valdžios paliepiamu Šv. Mykolo bažnyčia vėl buvo uždaryta, o joje esantys sakralinio meno kūriniai išskaidyti po kitas bažnyčias arba nacionalizuoti. Švenčiausios Mergelės Marijos su Kūdikėliu paveikslas perneštas į Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčią. 1973 m. jis perduotas Lietuvos TSR dailės muziejui, o nuo 1987 m. saugomas Vilniaus arkikatedros Goštautų koplyčioje²⁷⁹.

Prasidėjus 1905 m. revoliuciniams įvykiams, draugijos veikla apmirė. Pasikeitus politinėms aplinkybėms, jos nariai įsitraukė į naujų, tada jau legalių draugijų kūrimą. 1907 m. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos nariai nutarė savo draugiją likviduoti, o patys pereiti į naujai įsikūrusią Vilniaus mokslo bičiulių draugiją. 1907 m. kovo 6 (19) d. įvyko paskutinis Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos posėdis. Jame dalyvavo B. Rusieckis, W. Zahorskis, K. Podernia, J. Szwańskis, W. Makowskis, A. Karpowiczius, K. Stefanowskis, F. Jurjewiczius, V. Lukaszewiczius, kurie ir pasirašė nutarimą dėl draugijos likvidavimo. Raštišką sutikimą likviduoti draugiją atsiuntė W. Szukiewiczius, F. Chrościelewskis ir W. Bujalskis. Draugijos knygos (168 veikalai 242 tomuose), rankraščiai ir kitas turtas buvo perduoti Vilniaus mokslo bičiulių draugijai²⁸⁰. Pastarosios veikėjai teigiamai vertino Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos veiklą ir laikė ją savo pirmtake. Stanisławas Kościalkowskis rašė, kad nelegali Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos veikla buvo plonytė gija, rišusi Vilniaus mokslo bičiulių draugiją su Vilniaus universiteto mokslo tradicijomis ir jo žymiaisiais atstovais²⁸¹.

278 Sopoćko, Michał. Restauracja obrazu Matki Boskiej w kościele Św. Michała. *Kurier Wileński*, 1935, nr 238, 31 sierpnia; Drėma, Vladas. *Vilniaus bažnyčios...*, p. 605–607.

279 Drėma, Vladas. *Vilniaus bažnyčios...*, p. 624–627; Janonienė, Rūta. Švč. Mergelės Marijos paveikslo..., p. 25.

280 Protokół posiedzenia Kółka Miłośników Starożytności w Wilnie dn. 6 (19) maja 1907 r., LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 8, l. 84; Brensztejn, Michał. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk...*, p. 1–2; Zasztowt, Leszek. Wileńscy „miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914..., p. 267.

281 Kościalkowski, Stanisław. Działalność ś. p. dra Władysława Zahorskiego na gruncie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1927, t. 4, p. 452–458.

IV skyrius

Vilniaus mokslo ir meno muziejaus
draugija (1907–1914)

Šaltiniai ir literatūra

Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos (*Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie*) veikla iki šiol yra mažai tirta. Specialų straipsnį jai paskyrė vyresniosios kartos lietuvių istorikė Irena Petrauskienė²⁸², o lenkų mokslininkai Romanas Jurkowski ir Leszekas Zasztowtas rašė apie ją Vilniaus kultūrinio gyvenimo 1899–1914 m. kontekste²⁸³. Trumpai šią draugiją savo darbuose pamini lenkų bei lietuvių meno ir kultūros tyrinėtojai: Józefas Poklewskis, Andrzejus Romanowskis, Jolanta Širkaitė, Laima Laučkaitė ir Nastazija Keršytė²⁸⁴. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija minima ir plačioje Marijos Magdalenos Blombergowos recenzijoje apie Jurkowskio ir Zasztowto darbus²⁸⁵. Be to, lenkų ir lietuvių mokslininkai yra parašę keliolika biografinių straipsnių periodiniuose leidiniuose bei kolektyviniuose darbuose apie šios draugijos narius – žymius visuomenės ir kultūros veikėjus²⁸⁶, o svarbiausieji duomenys apie juos yra pateikiami biografiniuose žinyuose ir kituose panašaus pobūdžio leidiniuose²⁸⁷. Trumpas biografinės žinias apie kai kuriuos draugijos veikėjus (Marianą Bröel-Platerį, L. Uzięblą, B. Rusieckį) pateikia lietuvių autoriai Vida Girininkienė ir Algirdas Paulauskas leidiniuose apie Bernardinų kapines Vilniuje²⁸⁸.

282 Petrauskienė, Irena. Vilniaus mokslo ir meno muziejus. *Muziejai ir paminklai*, 1985, t. 7, p. 42–49.

283 Jurkowski, Roman. Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914. *Zapiski Historyczne*, 1990, t. 55, z. 1, p. 59–88; Zasztowt, Leszek. Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 35, nr 2–3, p. 259–283.

284 Poklewski, Józef. *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, p. 43; Romanowski, Andrzej. *Młoda Polska wileńska*, Kraków 1999, p. 329; Širkaitė, Jolanta. Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. *Lietuvos kultūros tyrinėjimai (Studies of the Lithuanian Culture)*. Vilnius, 1995, t. 1, p. 252; Laučkaitė, Laima. *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*. Vilnius, 2002, p. 47–50; Keršytė, Nastazija. Lietuvos kultūros vertybių globos institucijos Vilniuje XX amžiaus pradžioje. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900–1940*. Vilnius, 1998, p. 72–81.

285 Blombergowa, Maria Magdalena. Dwie prace o życiu kulturalnym i naukowym Wilna w końcu XIX i na początku XX wieku. *Zapiski Historyczne*, 1994, t. 59, z. 1, p. 110–123.

286 Józef Montwiłł 1850–1911, zebrał i ułożył Józef Wierzyński. Wilno, 1932, 55 p., il.; Abramowicz, Ludwik. Tadeusz Wróblewski: zarys życia. *Przegląd Wileński*, 1925, R. 8, nr 12, p. 2–5; Ponarski, Zenowiusz. Adwokat Tadeusz Stanisław Wróblewski (1858–1925). *Szkice z dziejów adwokatury polskiej*. Warszawa, 1976, p. 55–67; Martinkėnas, Vincas. Tadas Vrublevskis. *Kultūros barai*, 1979, nr. 2, p. 59–62.

287 Kozłowski, Eligiusz. Montwiłł Józef (1850–1911), społecznik, filantrop, dyr. Banku Ziemskiego w Wilnie. In *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21/2, z. 89, p. 673–674; Kieniewicz, Stefan. *Kieniewicz Hieronim (1866–1925), właściciel ziemski i działacz społeczny*, *ibidem*, t. 12/1, z. 52, p. 417; Kunkel, Robert M. Rostworowski Tadeusz Maria (1860–1928), architekt, malarz, *ibidem*, t. 27/1, z. 132, p. 240–241; Biernacka, Róża. Rusiecki Bolesław Michał (1824–1913), malarz, rysownik, kolekcjoner, *ibidem*, t. 33/1, z. 136, p. 126–127; Ruszcycówna, Janina, Ruszczyzyc, Edward. Ruszczyzyc Ferdynand (1870–1936), *ibidem*, t. 33/1, z. 136, p. 170–175; Burhardt, Stefan. Wróblewski Tadeusz Stanisław (1858–1925), adwokat, założyciel biblioteki. *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa, 1972, p. 991–992; Skibińska, Władysława. Uziębło Lucjan (1864–1942), publicysta, działacz kultury, bibliotekarz, zbieracz książek, *ibidem*, p. 930.

288 Girininkienė, Vida, Paulauskas, Algirdas. *Vilniaus bernardinų kapinės*. Vilnius, 1994, p. 15–16, 34–36.

Archyvinė medžiaga, mininti Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugiją yra saugoma daugiausia Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, L. Uziėblos fonde²⁸⁹. Gausi šio fondo medžiaga, apimanti 2029 archyvinius vienetus, suskirstyta į vienuolika grupių. Tiriamajai temai didžiausią reikšmę turi dokumentai, priskirti pirmajai grupei. Joje yra Vilniaus mokslo ir meno muziejaus vedėjo ir draugijos nario Lucjano Uziėblos personalijos (gimimo ir mirties liudijimai, sutuoktuvių su Marija Ptazycka liudijimas, pasas, sveikatos ir darbo pažymėjimai, apdovanojimo raštai, testamentu nuorašas, užrašų knygelės ir medžiaga apie jį)²⁹⁰, jo straipsnių rankraščiai²⁹¹, Vilniaus kapinėse ir bažnyčiose XVIII–XX a. palaidotų žmonių antkapių kartoteka²⁹² bei gausi korespondencija²⁹³.

Labai svarbūs yra dokumentai, betarpiškai susiję su Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija, pavyzdžiui, draugijos statutas²⁹⁴, steigiamojo susirinkimo dienotvarkė²⁹⁵, posėdžių protokolai ir metinės ataskaitos²⁹⁶, revizijos komisijos aktai²⁹⁷, įvairūs oficialūs raštai²⁹⁸, inventoriai²⁹⁹, aukotojų sąrašai³⁰⁰, kasos knygos³⁰¹, eksponatų sąrašai³⁰², aukų lapai³⁰³ ir panašiai.

Likusią fondo dalį sudaro L. Uziėblos surinkta istorinių dokumentų kolekcija. Joje yra dokumentai apie senojo Vilniaus universiteto veiklą (nuo 1728 m.), jo profesūrą, susirašinėjimas ir darbai, filomatų ir filaretų bylos aktai³⁰⁴, žymių žmonių laišakai, rašyti 1720–1939 metais³⁰⁵, XIX a. literatūrinių ir mokslinių darbų (daugiausia iš istorijos ir tautosakos) rankraščiai³⁰⁶, senieji aktai (inventoriai, testamentai, pažymėjimai ir bajorystės liudijimai, Vilniaus miesto 1547–1929 m. dokumentai, Žemaitijos bajorų žemės valdų XVI–XIX a. dokumentai, Vilniaus, Trakų, Naugarduko, Lydos, Vasiliškių,

47–48; *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Sudarytoja Vida Girininkienė. Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 264–266, 295–296, 385–385.

289 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, Fondas 151 (toliau LMAB, RS, f. 151).

290 LMAVB, RS, f. 151, b. 1–30.

291 LMAVB, RS, f. 151, b. 31–119.

292 LMAVB, RS, f. 151, b. 120–180.

293 LMAVB, RS, f. 151, b. 181–285.

294 LMAVB, RS, f. 151, b. 286.

295 LMAVB, RS, f. 151, b. 287.

296 LMAVB, RS, f. 151, b. 288–295.

297 LMAVB, RS, f. 151, b. 310.

298 LMAVB, RS, f. 151, b. 308–310.

299 LMAVB, RS, f. 151, b. 311–321.

300 LMAVB, RS, f. 151, b. 322–331, 333–338.

301 LMAVB, RS, f. 151, b. 322–330.

302 LMAVB, RS, f. 151, b. 339–342, 350, 351.

303 LMAVB, RS, f. 151, b. 353–359.

304 LMAVB, RS, f. 151, b. 452–829.

305 LMAVB, RS, f. 151, b. 830–980

306 LMAVB, RS, f. 151, b. 981–1141.

Kalesnikų vienuolynų XVII–XIX a. dokumentai, Vilniaus stačiatikių konsistorijos archyvo 1823–1901 dokumentai, Vilniaus evangelikų 1666–1889 m. dokumentai)³⁰⁷, Tiškevičių giminės dokumentai (personalijos, valdų inventoriai, pirkimo, pardavimo, keitimo ir dovanojimo raštai, pajamų ir išlaidų apskaitos bei teismo bylų aktai)³⁰⁸. L. Uziėblos fonde taip pat yra nuotraukų ir atvirukų³⁰⁹, žemėlapių ir planų³¹⁰ kolekcijos bei taip vadinama „Varia“ grupė, į kurią sudėti turinio atžvilgiu labai įvairūs XVI–XX a. dokumentai, dokumentų pavieniai lapai ir fragmentai³¹¹. Nedidelė L. Uziėblos kolekcijos dalis (85 archyviniai vienetai) yra Lietuvos valstybės istorijos archyve, fondas 1457. Tai 1776–1917 m. įvairūs dokumentai lenkų, rusų, prancūzų, vokiečių, lietuvių ir žydų kalbomis³¹².

Kai kurie dokumentai, susiję su Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fonde³¹³. Daug žinių apie Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugiją ir jos muziejų galima rasti to meto Vilniaus spaudoje, ypač 1906–1907 m. laikraščiuose „Kurier Litewski“ ir „Dziennik Wileński“, kuriuose buvo spausdinama informacija apie draugijos ir jos muziejaus įkūrimą bei veiklą, skelbiami aukotojų ir jų padovanotų eksponatų sąrašai³¹⁴. Vėlesnių metų lenkiškuose Vilniaus laikraščiuose ir žurnaluose („Tygodnik Wileński“, „Tygodnik Ilustrowany“, „Kurier Wileński“, „Goniec Codzienny“, „Słowo“) yra žinių apie kai kurių draugijos narių gyvenimą ir veiklą (nekrologai, proginiai straipsniai, atsiminimai). Daugiausia rašyta apie aktyviai pasireiškusius įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse Józefą Montwiłłą³¹⁵, Tadeuszą Wróblewskį³¹⁶, kiek

307 LMAVB, RS, f. 151, b. 1142–1429.

308 LMAVB, RS, f. 151, b. 1430–1587.

309 LMAVB, RS, f. 151, b. 1588–1615.

310 LMAVB, RS, f. 151, b. 1616–1631.

311 LMAVB, RS, f. 151, b. 1632–1692.

312 LVIA, f. 1457 (Lucjano Uziėblos kolekcija).

313 LVIA, f. 1135 (Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fondas), ap. 8, ap. 19; ap. 22, b. 47.

314 Uziėblo, Lucjan. Nowe muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 192 (293), 26 sierpnia (8 września); Tas pats. Muzeum w Wilnie, *Kurier Litewski*, 1906, nr 223 (324), 3 (16) października; Tas pats. Muzeum Nauki i Sztuki (Ustawa – Ofiarodawcy, – Kto ma kierować zbiorami naukowymi?). *Kurier Litewski*, 1907, nr 40, 20 lutego (5 marca); Szukiewicz, Wandalin. Muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 223 (324), 3 (16) października; Jurjewicz, Franciszek. Muzeum w Wilnie. *Dziennik Wileński*, 1906, nr 42–43, 1–2 października.

315 Józef Montwiłła (1850–1911). *Tygodnik Wileński*, 1911, nr 7, il.; Józef Montwiłła. *Tygodnik Ilustrowany*, 1911, nr 9, p. 168, il.; Kosiakiewicz, Wincenty. Garść wspomnień [o Józefie Montwille]. *Kurier Wileński*, 1911, nr 33; Ś. p. Józef Montwiłła. *Goniec Codzienny*, 1911, nr 30; Hermanowicz, Stanisław. Józef Montwiłła (urywki wspomnień jednego z uczniów). *Kurier Wileński*, 1926, nr 251, 29 października; Cz. J. [Jankowski, Czesław]. Przypomnienie [działalności Józefa Montwille]. *Słowo*, 1928, nr 66, 21 marca; Charkiewicz, Walerian. Józef Montwiłła. *Słowo*, 1936 nr 77, 18 marca.

316 Brenszejn, Michał. Ś. p. Tadeusz Stanisław Wróblewski (1858–1925 r.). *Tygodnik Wileński*, 1925, R. 1, nr 15, p. 6; H. D. [Drege, Helena]. Ś. p. Tadeusz Wróblewski jako założyciel Biblioteki im. E. i E. Wróblewskich.

mażiau apie kitus draugijos narius: archeologą Wandaliną Szukiewiczų, dailininką Bolesławą Rusieckį, vaistininką ir numizmatikos kolekcionierių Stefaną Syrwidą bei bibliofilą Marianą Bröel-Platerį³¹⁷.

Draugijos įkūrimas

Draugijos ir muziejaus įkūrimo iniciatoriumi buvo Lentvario dvaro savininkas, meno žinovas ir kolekcininkas grafas Władysławas Tyszkiewiczzius. Tokia mintis jam kilo bendraujant su L. Uziębło, kuris vienu metu tvarkė A. Tyszkiewiczziaus knygas ir muziejinius rinkinius. W. Tyszkiewiczziaus iniciatyvą palaikė kiti lenkų dvarininkai ir inteligentai, besidomintys gimtojo krašto istorija ir kultūra. 1906 m. pavasarį jie sudarė organizacinę grupę, kurioje dalyvavo Władysławas, Antonis, Józefas Tyszkiewiczziai, generolas Waldemaras Ślizieńis, advokatas, bibliofilas ir visuomenės veikėjas Tadas Wrublewski (Tadeusz Stanisław Wróblewski), architektas Tadeusz Rostworowski, dvarininkas Emanuelis Bułhakas, grafas Marianas Bröel-Plateris, Juozapas Montwiłlas (Józef Montwiłł) ir Lucjanas Uziębło³¹⁸. Išvardintieji asmenys pažadėjo, panašiai kaip savo laikais Eustachijus Tiškevičius (Eustachy Tyszkiewicz), dalį savo kolekcijų atiduoti steigiamajam muziejui ir paskatinti kitus kolekcionierius pasekti jų pavyzdžiu. Tikėtasi, kad daugiausia eksponatų padovanos muziejui turtingi dvarininkai³¹⁹.

Draugijos ir muziejaus organizatoriai pirmiausia turėjo paruošti draugijos statuto projektą ir visą kitą dokumentaciją, reikalingą draugijos įregistravimui, nes tik įregistruota rusų valdžios įstaigose draugija galėjo pradėti legalią veiklą. Paruošti statuto projektą buvo pavesta teisininkui T. Wróblewskui³²⁰. Kiti steigėjai rinko pinigus, knygas ir muziejinius eksponatus, ieškojo rėmėjų ir patalpų muziejui. Asmenims, kurie, organizatorių manymu, galėjo tapti draugijos nariais ar rėmėjais, buvo išsiųsti specialūs pakvietimai³²¹. Lucjanas Uziębło, Władysławo Tyszkiewiczziaus pavestas,

Ateneum Wileńskie, 1925/1926, R. 3, p. 436–442; Cat-Mackiewicz, Stanisław. Ś. p. Tadeusz Wróblewski. *Słowo*, 1925, nr 149, 5 lipca; Romer, Helena. Wspomnienie o ś. p. Tadeuszu Wróblewskim. *Kurier Wileński*, 1931, nr 249, 28 października; Ważniewicz, Tadeusz. Przyjaciele o Tadeuszu Wróblewskim. *Kurier Wileński*, 1996, nr 13, 19 stycznia.

317 Trzydziestolecie polskiego badacza Litwy [Wandalina Szukiewiczza]. *Wiadomości Ilustrowane*, Wilno 1913, nr 18, 29 grudnia; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. O niezapomnianym archeologu wileńskim: kilka dat i wspomnień. *Słowo*, 1934, nr 351, 23 grudnia; Uziębło, Lucjan. Bolesław Rusiecki. *Kurier Litewski*, 1913, nr 52; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna: ś. p. Stefan Syrwid i inni miłośnicy pamiątek krajowych. *Słowo*, 1930 nr 4, 5 stycznia; Biblioteka hr. Mariana Broel-Platera [w Wilnie]. *Słowo*, 1932 nr 150, 28 czerwca.

318 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303.

319 Uziębło, Lucjan. Nowe muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 192 (293), 26 sierpnia (8 września), p. 1.

320 Устав общества под названием „Музей Науки и Искусства в г. Вильне“, LMAVB, RS, f. 151–286.

321 Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie, Trocka 11 [Odezwa do miłośników pamiątek historycznych z prośbą o poparcie muzeum czynnym udziałem], LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 5, l. 78.

laikraštyje „Kurier Litewski“ informavo plačiąją visuomenę apie kuriamąją draugiją ir muziejų. Jis pabrėžė, kad kuriamas muziejus bus visų pirma lenkiškas, tačiau jame ras vietos ir kitų gyvenančių šiame krašte tautų (lietuvių, baltarusių, žydų) istorijos ir kultūros eksponatai³²².

Žinia apie naujos draugijos ir muziejaus kūrimą sukėlė didelį Vilniaus lenkų visuomenės susidomėjimą. Spauldoje buvo karštai diskutuojama apie jų tikslus ir uždavinius, keliami įvairūs pasiūlymai. Archeologas Wandalinas Szukiewiczzius džiūgaudamas rašė, „Vėl turėsime savo nuosavą lobyną, į kurį kiekvienas pridės pagal galimybes savo grašį ir taip su laiku iškils nuostabi mūsų praeities šventovė, praeities, kuri, galbūt, ne visados didi ir šventa, o kai kada netgi menka ir prakeikta, bet visados brangi kiekvieno lenko širdžiai“³²³. Tame pačiame straipsnyje W. Szukiewiczzius akcentavo, kad muziejus turi būti kuriamas kaip mokslinė institucija. Jame pagrindinis dėmesys turi būti skirtas archeologijos skyriui, kuriame reikėtų rasti vietas ir būdingiems tam kraštui gamtos ir etnografijos eksponatams. Kituose skyriuose (istorijos, meno, įdomybių) galima surinkti ir eksponuoti vertingus meno kūrinius, muziejinius daiktus, susijusius su istoriniais įvykiais ir asmenybėmis, o taip pat atskirus įdomesnius eksponatus, padovanotus privačių kolekcininkų³²⁴.

Kitokios nuomonės laikėsi dailininkas F. Jurjewiczzius. Jo manymu, sukurti tokį muziejų, kokį siūlė W. Szukiewiczzius, tai yra su moksliniais pagrindais komplektuojamais ir tvarkomais archeologijos, istorijos ir meno skyriais, yra nerealu dėl lėšų ir specialistų trūkumo. F. Jurjewiczzius siūlė organizatoriams sutelkti dėmesį į vilniečių estetinį lavinimą, diegti jiems supratimą apie stilius, būdingus įvairioms epochoms ir kraštams. Iš to galima spręsti, kad jis turėjo galvoje meno muziejų³²⁵.

Dar kitokią muziejaus viziją pateikė Panevėžyje gyvenantis geologas Czesławas Chmielewskis. Laikraštyje „Dziennik Wileński“ jis išreiškė nuomonę, kad esamomis sąlygomis kurti Vilniuje muziejų vien kaip praeities epochų meno kūrinių ir daiktų saugyklą būtų netikslinga. Be to, sukauptos jame vertybės gali būti kiekvienu momentu išvežtos į Rusiją. Jis siūlė kurti „gyvą ir veiklią“ instituciją, apie kurią telktųsi visos šio krašto mokslinės pajėgos. Tegu sekmadeniais ir švenčių dienomis, rašė Cz. Chmielewskis, muziejaus salės būna atviros lankytojams, bet šokiadieniais tegu jame vyksta mokslinis tiriamasis darbas, skaitomos paskaitos, aptariami ekspedicijų rezultatai ir panašiai³²⁶. Chmielewskio pasisakyme aiškiai galima išžvelgti norą po viešojo krašto muziejaus iškaba įkurti mokslinę įstaigą, kurios trūkumą vis skaudžiau jautė bundanti visuomenė. Tiems lūkesčiams, deja, nebuvo lemta išsipildyti, nes, kas

322 Uziębło, Lucjan. Nowe muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 192 (293), 26 sierpnia (8 września).

323 Szukiewicz, Wandalin. Muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 223 (324), 3 (16) października, p. 1.

324 *Ibidem*, p. 1.

325 Jurjewicz, Franciszek. Muzeum w Wilnie. *Dziennik Wileński*, 1906, nr 42–43, 1–2 października.

326 Chmielewski, Czesław. Głos w sprawie muzeum. *Dziennik Wileński*, 1907, nr 16, 21 stycznia (2 lutego).

netrūko paaiškėti, nauja įstaiga negalėjo aprėpti tokio plataus ir sudėtingo darbo baro. Gerai tą suprato istorikas Henrykas Mościckis, kuris pripažindamas muziejaus svarbą, vis tik siūlė atidėti jo kūrimą vėlesniam laikui ir sutelkti visas lenkų visuomenės jėgas liaudies švietimui, bibliotekų ir skaityklų Vilniuje steigimui³²⁷.

Draugijos ir muziejaus steigėjai atsižvelgė į mokslo mylėtojų ir menininkų pasiūlymus ir stengėsi surasti visiems priimtina kompromisinį variantą. Bendruose draugijos steigėjų ir rėmėjų susitikimuose ilgai svarstyta ką kurti – draugiją ar bendrovę. Už draugiją pasisakė A. Tyszkiewiczzius, J. Montwiłlas, W. Zahorskis, M. Węślawskis, už bendrovę – W. Tyszkiewiczzius, T. Wróblewskis, W. Ślizieńis, T. Rostworowskis, L. Uziębło ir W. Szukiewiczzius³²⁸. Galų gale priimtas kompromisinis variantas – įsteigta draugija, bet sprendžiamasis balsas visuose svarbiausiuose reikaluose paliktas draugijos komitetui, sudarytam iš penkiolikos narių steigėjų³²⁹. Kompromisinis buvo ir pats draugijos pavadinimas – Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija. Taip pat buvo aptarti įvairūs rinkinių apsaugojimo nuo išvežimo į Rusiją būdai. Muziejaus vertybių saugumą turėjo, steigėjų manymu, užtikrinti 12 statuto punktas, kuriame sakoma, kad Draugijos likvidavimo atveju komitetas savo paskutiniame posėdyje nurodo instituciją, kuriai turi būti perduotas visas jos turtas. Depozitai draugijos likvidavimo atveju turėjo būti grąžinti jų savininkams. Jeigu dėl kokių nors priežasčių Draugija bus likviduojama anksčiau, negu Komitetas nuspręs jos turto likimą, visas Draugijos turtas pereitų institucijai, nurodytai komiteto pirmame posėdyje po draugijos statuto patvirtinimo³³⁰.

Statuto projektas buvo paruoštas 1906 m. rugsėjo mėnesį, išverstas į rusų kalbą ir kartu su prašymu paduotas Vilniaus gubernijos žinybai, atsakingai už draugijas ir organizacijas. Dokumentus pasirašė dvylika asmenų, kurie vėliau sudarė draugijos komitetą: W. Tyszkiewiczzius, J. Montwiłlas, T. Wróblewskis, J. Tyszkiewiczzius, Janas Pietraszkiewiczzius, M. Bröel-Plateris, L. Uziębło, A. Tyszkiewiczzius, Emanuelis Bułhakas, Stanisławas Ciechanowieckis, W. Ślizieńis ir B. Rusieckis³³¹. Steigėjų pastangų dėka klausimas buvo išspręstas pozityviai. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija, gavusi Vilniaus gubernatoriaus Dmitrijaus Liubimovo sutikimą, 1907 m. vasario 16 (29) d. buvo įregistruota Vilniaus gubernijos draugijų ir organizacijų reikalų komisijoje (Виленское Губернское Присутствие по делам об обществах и союзах) ir galėjo pradėti darbą³³².

327 Mościcki, Henryk. W sprawie muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 237, 19 października (1 listopada), p. 2.

328 Jurkowski, Roman. *Życie kulturalne Wilna w latach 1899–1914...*, p. 71–72.

329 *Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie*. Wilno, 1907, § 4.

330 *Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki ...*, § 12.

331 Устав общества под названием „Музей Науки и Искусства в г. Вильне“, LMAVB, RS, f. 151–286.

332 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303; *Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki...*, 1–7 p.

Sutvarkę draugijos įregistravimo reikalus, steigėjai ėmė ruošti pirmajam draugijos posėdžiui. Pirmiausia jiems reikėjo susirasti tris trūkstantus kandidatus į komitetą, nes pagal statutą jų turėjo būti penkiolika. Komiteto sudėtis turėjo būti patvirtinta pirmame draugijos posėdyje. Į komitetą pakviesti Suvalkų gubernijos dvarininkas Stanisławas Gawroński, architektas T. Rostworowski ir archeologas W. Szukiewiczzius. Grupelė šitų žmonių turėjo įkurti Mokslo ir meno muziejų ir organizuoti draugijos darbą³³³.

Draugijos nariai

Vilniaus mokslo ir meno draugijos statutas numatė trijų kategorijų narystę: narius steigėjus, garbės narius ir narius rėmėjus. Pirmaisiais nariais steigėjais tapo asmenys, kurie sumokėjo stojamąjį įnašą ir pasirašė draugijos statutą. Stojamasis įnašas, nustatytas pirmajame draugijos posėdyje, buvo labai didelis – 500 sidabrinų rublių arba tolygios vertės eksponatų. Be to, nariai steigėjai turėjo mokėti kasmetinį nario mokesį, kuris siekė 50 rublių³³⁴. Dideli mokesčiai nulėmė draugijos narių sudėtį, nes tik turtingi žemvaldžiai ir gerai uždirbantys inteligentijos atstovai galėjo juos sumokėti. Nariais rėmėjais galėjo tapti asmenys, kurie sumokėjo 50 rublių vienu kartu arba po 5 rublius kiekvienais metais. Už nario mokesčio nemokėjimą narys rėmėjas galėjo būti pašalintas iš draugijos. Nariai rėmėjai galėjo nemokamai naudotis draugijos turimomis knygomis ir rankraščiais, susipažinti su muziejiniais eksponatais, lankytis paskaitose ir parodose, gauti draugijos veiklos ataskaitas³³⁵. Garbės nario vardas galėjo būti suteiktas asmenims, kurie padovanojo draugijai vertingus eksponatus arba kitaip nusipelnė draugijai³³⁶. Per septynerius draugijos egzistavimo metus buvo iš viso 26 nariai steigėjai ir 2 nariai rėmėjai. Garbės nario vardo niekam nespėta suteikti.

Draugijos nariai steigėjai sudarė komitetą, kuriame turėjo būti 15 asmenų. Jei-gu kas nors iš jų mirdavo ar dėl kokių nors priežasčių pasitraukdavo iš komiteto, jo vieton būdavo kooptuojamas naujas narys. Naujieji nariai irgi turėjo įnešti 500 rublių stojamąjį įnašą ir mokėti kasmet 50 rublių nario mokesį. Komiteto nariai turėjo lemiamą balsą sprendžiant visus svarbiausius draugijos reikalus, tokius kaip statuto pakeitimas, valdybos rinkimas, muziejaus darbuotojų paskyrimas, draugijos turto tvarkymas ar draugijos likvidavimas. Komiteto posėdžiai vykdavo kartą per tris

333 Uziębło, Lucjan. Muzeum Nauki i Sztuki (Ustawa – Ofiarodawcy – Kto ma kierować zbiorami naukowymi?). *Kurier Litewski*, 1907, nr 40, 20 lutego (5 marca), p. 2.

334 Protokół Nr 1 z dnia 5 marca/ 20 lutego 1907 roku, p. 3; LMAVB, f. 151–303. Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–288.

335 *Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki*, § 2, 7.

336 *Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki*, § 2.

mėnesius Vilniuje. Iškilus skubiam reikalui, valdyba sukviisdavo komiteto narius į neeilinį posėdį³³⁷.

Nariai steigėjai rinko iš savo tarpo penkių asmenų valdybą (pirmininkas, vicepirmininkas, sekretorius, du nariai) ir revizijos komisiją. Valdyba turėjo vykdyti komiteto nutarimus, tvarkyti draugijos turtą ir visus einamuosius reikalus. Visi nutarimai valdyboje buvo priimami paprasta balsų dauguma, dalyvaujant ne mažiau kaip trims jos nariams³³⁸. Kiekvienais metais valdybą pateikdavo komitetui veiklos ataskaitą, kuri būdavo apsvartoma ir patvirtinama metiniame draugijos posėdyje. Be to, kiekvienais metais draugijos ataskaita ir aktualus narių sąrašas buvo siunčiami Vilniaus gubernijos valdžiai ir Statistikos komitetui³³⁹. Draugijos pirmininkas buvo W. Tyszkiewiczzius, vicepirmininkas – A. Tyszkiewiczzius, sekretorius – T. Rostrowskis. Valdybos nariais buvo T. Wróblewskis, Waldemaras Šlizieñis, Emanuelis Bułhakas, Hieronimas Kieniewiczzius. Pirmaisiais veiklos metais iš draugijos išstojo J. Tyszkiewiczzius ir W. Szukiewiczzius, vėliau pasitraukė T. Wróblewskis. Priežastys buvo įvairios, tačiau dažniausiai negalėjimas sumokėti didelio stojamojo įnašo ir metinio nario mokesčio (W. Szukiewiczzius) arba užimtumas kitose veiklos srityse (T. Wróblewskis)³⁴⁰.

Draugijos veikla

Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija, kaip sakoma jos įstatuose, turėjo tikslą: a) kaupti istorijos, archeologijos, senosios raštijos, etnografijos ir gamtos eksponatus; b) skaityti apžvalginius pranešimus; c) rengti laikinas ir nuolatinės parodas³⁴¹. Veiklos kryptys buvo aptartos pirmame oficialiame draugijos posėdyje (dar vadinamame inauguraciniu draugijos posėdžiu), įvykusiame 1907 m. kovo 5 (vasario 20) dieną A. Tiškevičiaus rūmuose Tilto gatvėje. Posėdyje dalyvavo devyni draugijos nariai steigėjai: W. Tyszkiewiczzius, J. Montwiłła, T. Wróblewskis, J. Tyszkiewiczzius, Janas

337 Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki, § 4, 5.

338 Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki, § 6.

339 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1909, LMAVB, RS, f. 151–304; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1910, LMAVB, RS, f. 151–305; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1911, LMAVB, RS, f. 151–306; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307; Канцелярия Виленского Губернатора в Обществе Музея Науки и Искусства в г. Вильне, 6 апреля 1908 г., LMAVB, RS, f. 151–308, l. 1; Виленский Губернский Статистический Комитет в Обществе Музея Науки и Искусства в г. Вильне, 20 июля 1913 г., LMAVB, RS, f. 151–308. l. 4.

340 Второе в 1907 г. заседание Комитета Общества Музея Науки и Искусства в г. Вильне 27 мая 1907 г., LMAVB, RS, f. 151–288. l. 5; Заседание 3-ее Комитета Общества Музея Науки и Искусства в г. Вильне, 12 сентября 1907 г., LMAVB, RS, f. 151–288. l. 7.

341 Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki, § 7.

Pietraszkiewiczus, M. Bröel-Plateris, T. Rostworowski, L. Uziębło ir A. Tyszkiewiczus. Dėl įvairių priežasčių negalėjo atvykti E. Bułhakas, W. Ślizieńis, W. Szukiewiczus, Stanisławas Gawrońskis, Stanisławas Ciechanowieckis bei B. Rusieckis³⁴².

Posėdyje buvo perskaitytas oficialus rusų valdžios leidimas draugijos veiklai ir patvirtintas draugijos komitetas, į kurį buvo įtraukti visi nariai steigėjai, taip pat ir tie, kurie nedalyvavo posėdyje. Paskui buvo patvirtinti būsimojo muziejaus skyriai ir atsakingi už juos asmenys: 1) tapybos – atsakingas W. Tyszkiewiczus; 2) skulptūros – atsakingas E. Bułhakas; 3) architektūros – atsakingas T. Rostworowski; 4) knygotyros – atsakingas M. Bröel-Plateris; 5) heraldikos – atsakingas T. Wróblewski; 6) gamtotyros – atsakingas J. Pietraszkiewiczus; 7) namų apyvokos daiktų, keramikos ir bronzos – atsakingas W. Ślizieńis; 8) taikomosios dailės – atsakingas A. Tyszkiewiczus; 9) kraštotyros – atsakingas L. Uziębło; 10) archeologijos – atsakingas W. Szukiewiczus; 11) ginklų – atsakingas T. Rostworowski; 12) numizmatikos – atsakingas S. Gawrońskis. Šitie asmenys turėjo atrinkti tinkamus savo skyriams eksponatus iš dovanojamų muziejui daiktų, taip pat ieškoti vertingų muziejinių eksponatų pas privačius asmenis ar įstaigas ir pagal galimybes juos įsigyti³⁴³.

Posėdyje buvo svarstomi ir kiti svarbūs draugijai klausimai. Buvo nustatytas stojamojo įnašo (500 rublių) ir metinio mokesčio dydis (50 rublių). Stojamąjį įnašą galima buvo pakeisti dovanojant draugijos muziejui tolygios vertės eksponatų. Išimtiniais atvejais nariai steigėjai galėjo būti atleisti nuo metinio mokesčio mokėjimo, jei padovanodavo muziejui didelės vertės eksponatų arba atliko draugijoje sekretoriaus ar muziejaus fondų saugotojo pareigas. Pagalvota ir apie muziejaus rinkinių likimą. Įstatų 12 punkte buvo užrašyta, kad komiteto nariai pirmame posėdyje turi nurodyti instituciją, kuriai pereina visas draugijos turtas skubaus jos likvidavimo atveju. Vykdydami aukotojų valią, susirinkę nariai steigėjai nutarė, kad tokiu atveju draugijos turtas turi būti perduotas Krokuvos nacionaliniam muziejui (*Muzeum Narodowe w Krakowie*). Nutarimas buvo užrašytas posėdžio protokole³⁴⁴.

Tame pačiame posėdyje buvo išrinkta draugijos valdyba, kurią sudarė: pirmininkas Władysławas Tyszkiewiczus, vicepirmininkas Antonis Tyszkiewiczus, sekretorius Tadeusz Rostworowski, nariai Tadeusz Stanisławas Wróblewski ir Waldemaras Ślizieńis. Valdybos nariai pirmiausia turėjo painformuoti visuomenę apie draugijos įkūrimą ir prašyti ją paremti, išsiųsti draugijos bendradarbiaujančioms su ja asmenims ir įstaigoms, priminti apie valdybos ir komiteto darbo tvarką³⁴⁵.

Labai aktualus buvo patalpų klausimas. Dovanojamos draugijai knygos ir muziejiniai daiktai laikinai buvo saugomi grafienės Zofijos Tiškevičienės (Zofia

342 Protokół Nr 1 z dnia 5 marca/20 lutego 1907 roku, LMAVB, RS, f. 151–288, l. 3.

343 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303.

344 *Ibidem*.

345 Protokół Nr 1 z dnia 5 marca/20 lutego 1907 roku, LMAVB, RS, f. 151–288, l. 3.

Tyszkiewiczowa) namuose, Trakų gatvėje. 1907 m. rudenį draugijos raštinė ir sukaupti iki to laiko muziejiniai rinkiniai perkelti į grafienės Klementinos Tiškevičienės (Klementyna Tyszkiewiczowa) rūmus prie Neries (dabar Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka), kur muziejui buvo išskirta didelė salė antrame aukšte. Tačiau ši patalpa nebuvo pritaikyta muziejaus darbui. Nors rūmuose buvo pačių Tiškevičių biblioteka (per 20 tūkstančių knygų lenkų ir užsienio kalbomis, tarp jų ir labai retų), archyvas ir meno kolekcija³⁴⁶, tačiau žiemą jie buvo blogai šildomi (pati šeimininkė žiemą rūmuose negyvendavo), kas ne tik apsunkino normalų draugijos ir jos muziejaus darbą, bet ir neigiamai atsiliepė eksponatams. Be to, išskirta muziejui salė greitai laiku buvo užpildyta ir vargiai talpino gausėjančius muziejaus rinkinius. Draugijos valdybos nariai bandė patalpų klausimu kalbėtis su Vilniaus miesto valdžia. Vilniaus miesto taryba dar 1900 m. svarstė galimybę įkurti Vilniaus miesto muziejų. Tačiau taryba nerado tinkamų muziejui patalpų ir sumanymas nebuvo įgyvendintas. Mokslo ir meno muziejaus vadovybė buvo linkusi savo rinkinius atiduoti Vilniaus miesto muziejui, jeigu miesto valdžia surastų jam tinkamas patalpas ir užtikrintų reikiamas eksponatų saugojimo sąlygas. Deja, miesto valdžia tokių patalpų neturėjo ir Mokslo ir meno muziejus iki 1914 m. vasaros liko Tiškevičių rūmuose prie Neries. Draugijos valdybos ir komiteto posėdžiai vykdavo dažniausiai pirmininko W. Tyszkiewicziaus bute, Šv. Stepono gatvėje³⁴⁷.

Kita neatidėliotina užduotis buvo rasti muziejaus fondų saugotoją, kuris priimintų dovanojamus draugijai muziejinius daiktus, juos tvarkytų ir saugotų. Pradžioje tuo užsiėmė pats W. Tyszkiewiczius) ir kanceliarijos darbuotojas Marianas Dziewulskis. 1907 m. gruodžio pabaigoje Mokslo ir meno muziejaus fondų saugotoju kartu išdininko bei sekretoriaus pavaduotoju buvo paskirtas L. Uziębło. Už darbą jis gaudavo atlyginimą (500 rublių per metus) ir buvo atleistas nuo metinio draugijos nario steigėjo mokesčio (50 rublių į metus)³⁴⁸.

Uzięblos paskyrimas muziejaus fondų saugotoju sukėlė pirmąjį konfliktą tarp draugijos narių, kurio priežastimi buvo nesusipratimas. Kol ieškota kandidato muziejaus fondų saugotojo pareigoms, L. Uziębło karštai įkalbinėjo archeologą W. Szukiewiczį užimti šias pareigas. Jis vertino W. Szukiewicziaus nuopelnus archeologijos ir istorinių paminklų apsaugos srityse ir norėjo jam padėti žinodamas, kad archeologas dėl materialinių priežasčių negali ilgesniam laikui apleisti savo dvarelį Nočioje ir pagyventi Vilniuje, kur buvo geresnės sąlygos moksliniam darbui. Tačiau valdyba pasirinko ne

346 Tyszkiewicz, Józef. *Tyszkiewicziana. Militaria. Bibliografia. Numizmatyka. Ryciny. Zbiory. Rezydencje*, zebrał Józef Tyszkiewicz, t.1. Poznań, 1903, p. 84–85.

347 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307; LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, p. 74.

348 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303.

Szukiewiczų, o patį L. Uziębło. Nusivylęs W. Szukiewiczzius išstojo iš draugijos ir ne-
atidavė jos muziejui pažadėtų archeologinių radinių. Paskui paaiškėjo, kad L. Uziębło
kalbėjosi su Szukiewiczziumi, nesuderinęs šio reikalo su draugijos pirmininku ir kitais
valdybos nariais. Tie irgi žinojo ir vertino W. Szukiewiczziaus nuopelnus, bet baiminosi,
kad jis, tapęs Mokslo ir meno muziejaus fondų saugotoju, visą dėmesį sutelks arche-
ologijai ir paliks nuošalyje kitas mokslo ir meno sritis. Tam tikrą pagrindą tokioms
abejonėms davė pats W. Szukiewiczzius, pateikęs spaudoje savąjį muziejaus viziją³⁴⁹.

Draugijos komitetas ir tapęs muziejaus fondų saugotoju Lucjanas Uziębło pa-
grindinį dėmesį skyrė muziejaus ir bibliotekos fondų kaupimui. 1907 m. pabaigoje
muziejus turėjo 1634, 1908 m. – 2254, 1909 m. – 2787, 1910 m. – 3082, 1911 m. – 3608,
1912 m. – 3897, 1913 m. – 3972, 1914 m. – 4629 eksponatus. Didesnę jų dalis buvo pado-
vanota. 1907 m. muziejui padovanoti 1605, 1908 m. – 533, 1909 m. – 518, 1910 m. – 235,
1911 m. – 518, 1912 m. – 238 eksponatai. Be to, muziejuje buvo deponuoti: 1907 m. –
23, 1908 m. – 10, 1910 m. – 14 vertingi muziejiniai eksponatai. Saugomų muziejuje
depozitų skaičiuje buvo 23 pergamentiniai dokumentai, 13 senovinių ginklų, 4 ulonų
munduro dalys, 3 senoviniai indai iš porceliano, 2 aliejiniai paveikslai, XV a. knygos
viršelis bei skulptoriaus Viktoro Radwańskio sukurtas biustas. Palyginti nedaug
daiktų buvo įsigyta už draugijos lėšas, kadangi draugija nuolat jautė pinigų stygių ir
negalėjo daug jų skirti vertingų eksponatų pirkimui. 1907 m. nupirkti 6, 1908 m. – 72,
1909 m. – 1, 1910 m. – 60, 1911 m. – 8, 1912 m. – 51 eksponatai³⁵⁰.

Didesnę muziejaus rinkinių dalį sudarė meno eksponatai. 1912 m. iš viso jų buvo
862, tarp jų 112 paveikslų, 5 miniatiūros, 55 akvarelės, 35 piešiniai, 21 eskizas ir tech-
nininis piešinys, 31 skulptūra, 327 graviūros. Muziejuje taip pat buvo 105 archeologijos
ir 200 mineralogijos eksponatų, 742 knygos ir brošiūros, 1396 monetos ir medaliai,
105 manuskriptai bei 103 rankraščiai ir autografa³⁵¹. Išliekamąją vertę turėjo taip
pat esantys muziejuje baldai, varinės plokštelės, paveikslų rėmai ir įvairūs smulkūs
daiktai, kurie buvo surašomi inventorinėse knygose³⁵².

Vertingiausią meno kolekcijos dalį sudarė XVI–XVII a. Vakarų Europos daili-
ninkų paveikslai, tokie kaip Joachimo Beuckelaerio (apie 1530–1575) *Turguje* (dar

349 Zasedanie 3-ee Komiteta Obščestva Muzeja Nauki i Iskusstva v g. Vильne, 12 sentyabrya 1907 g., LMAVB, RS, f. 151–288, l. 7; Listy W. Szukiewiczza do L. Uziębły, Nacza, 29.XII.1908 r., LMAVB, RS, f. 151–236. l. 9–27; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303.

350 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1910, LMAVB, RS, f. 151–305; Spra-
wozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 4.

351 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307.

352 Инвентарная книга № 3 Общества Музея Науки и Искусства. Поступления в музей и библиотеку
Общества с 12.XI.1910 г. по 27.XI.1911 г., с 4.I.1912 по 1.XII.1912 г., LMAVB, RS, f. 151–314; Инвентарная
книга № 4 приобретенных в музей и канцелярию Общества Музея Науки и Искусства. 1907–1912
г.г., LMAVB, RS, f. 151–315.

vadinamas *Prekiautoja daržovėmis*, arba *Mergina, parduodanti paukštieną*), Pietro Berretini de Cortona (1569–1669) *Loreto Dievo motina*, Salvatoro Rosos (1615–1673) Šv. Povilas Atsiskyrėlis, Bartholomeo Sprangerio (1546–1611) Šv. Uršulė su kankinėmis, Francisco Ximeneso (Jimenez, 1598–1670) Šv. Marija Magdalietė, Franco II Franckeno (1581–1642) *Septyni gailestingumo darbai*, paveikslas be pavadinimo, sąlyginai pavadintas *Peizažu su figūromis*, kuriame figūras nutapė Davidas Teniersas vyresnysis (1610–1690), o peizažą – Lucas van Udenas (1595–1653) ir kiti. Visus tuos didelės vertės kūrinius padovanojo draugijos pirmininkas W. Tyszkiewiczzius³⁵³.

Muziejus turėjo ir turtingą lenkų dailės kolekciją, kurią sudarė Olgos Boznańskos, Jano Damelo, Jano Rustemo, Ludomiro Janowskiego, Józefo Peszkos, Aleksandro Orłowski, Annos Bilińskos, Józefo Rapackio, Edwardo Römerio, Anielės Poray-Biernackos, Kazimierzo Mireckio, Józefo Marszewskio, Jano Zienkiewiczzaus, Karolo Rafałowiczzaus, Wincentego Ślodzińskiego, Stanisława Bohusz-Siestercewiczzaus, Józefo Marszewskio, Juliuszo Kossako, Stanisława Wyspiańskiego, Walento Wańkowiczzaus, Wojciecho Gersono, Michało Elwiro Andriollo, Ferdynando Ruszczyco, Jano Matejkos, Leono Wyczółkowskio, Mariano Kuleszos, Józefo Mehofferio, Franciszeko Żmurkos, Bolesława Bujkos bei Stanisława Masłowskio darbai³⁵⁴. Muziejuje buvo ir rusų dailininkų, kurių gyvenimas ir kūryba buvo susiję su Lietuva, darbų. Lucjanas Uziębło padovanojo muziejui Sokrato Vorobjovo peizažą, vaizduojantį Žemaitijos mišką, o 1912 m. muziejaus rinkinius papildė kelios nupirktos tais metais mirusio rusų dailininko, Vilniaus piešimo mokyklos vadovo Ivano Trutnevo (1827–1912) akvarelės³⁵⁵.

Daug kukliau atrodė skulptūros kolekcija. Muziejus turėjo Antonio Madejskio skulptūrą *Skausmas*, kelis Bolesława Bażukiewiczzaus kūrinius iš gipso ir molio, Czesława Makowskio sukurtus medalionus, Vilniaus universiteto profesoriaus Zacharijaus Niemczewskio (autorius Kazimierz Jelskis), poeto Władysława Sirokomlės (autorius Pius Welońskis) bei leidėjo Józefo Zawadzkiego (autorius italų skulptorius Luigi Bienaime) biustus³⁵⁶. Archeologijos skyriuje verta dėmesio buvo grafo Benedikto Henriko Tiškevičiaus (Benedykt Henryk Tyszkiewicz, 1852–1935) padovanota

353 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303; Uziębło, Lucjan. Z Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki. Pierwsze zbiory. *Kurier Litewski*, Wilno, 1907, nr 110, 20 maja (2 czerwca), p. 3; Petrauskienė, Irena. Vilniaus mokslo ir meno muziejus..., p. 45–46; Širkaitė, Jolanta. Dailės mecenatystė Lietuvoje..., p. 252.

354 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307.

355 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307. l. 4; Trutniew Iwan, ur. 1827 w Lichwinie lub Przemyślu w guberni kałuskiej, zm. 18.02.1912 w Wilnie, rosyjski malarz. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka, malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2005, p. 215; Trutnev Ivan (1827–1912), rusų dailininkas. Venclova, Tomas, *Vilniaus vardai*. Vilnius, 2006, p. 175.

356 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 5.

antikinių radinių kolekcija. Ją sudarė etruskų, graikų, romėnų ir egiptiečių vazos, indai, šviestuvai, moterų papuošalai ir archeologinės šukės. Manoma, kad tuos radinius parvežė iš Egipto ir Italijos bei padovanojo giminaičiams archeologas Michailas Tyszkiewiczus, 1828–1897)³⁵⁷. Mokslo ir meno muziejuje buvo ir Vilniaus amatininkų dirbinių, fajanso ir porceliano indų, ginklų, etnografijos eksponatų, pavyzdžiui, lietuviškų juostų, žemaičių ir baltarusių tautinių drabužių, liaudies muzikos instrumentų. Deja, dėl vietos stokos muziejus turėjo atsisakyti buities ir darbo įrankių bei kitų didesnės apimties etnografinių eksponatų. Dėl tos pačios priežasties nebuvo perkami vertingi baldai, nebent tokie, kuriuos galima buvo panaudoti kitų eksponatų saugojimui ir eksponavimui (spintos, komodos, stalai su stalčiais). Gana turtingos buvo muziejuje saugomos mineralų ir numizmatikos kolekcijos³⁵⁸.

Draugija taip pat turėjo nelabai didelę, bet vertingą biblioteką. Jos pagrindą sudarė grafo A. Tyszkiewicziaus dovanota retų XIV–XVII a. rankraščių ir knygų kolekcija. L. Uziębło ir Janas Łuckiewiczus grafiui leidus atrinko iš jo bibliotekos 107 vertingas knygas. Tarp jų buvo tokios bibliografinės retenybės, kaip išleista 1521 m. Krokuvoje *Rozmowy Salomona z Marchołem*, (visas pavadinimas *Rozmowy, które miał król Salomon mądry z Marchołem grubym a sprosnym, a wszakoż, jako o nim powiedają, barzo wymownym, z figurami i z gadkami smiesznyimi*), 1588 m. Lietuvos statutas, Jano Łaskio Statutas, Miechovitos (Maciej Miechowita, Maciej z Miechowa, Matthias de Miechow, Maciej Karpiga, 1457–1523), Bielskio (Marcin Bielski, Marcin Wolski, apie 1495–1575), Gvagnino (Alessandro Guagnini, Aleksander Gwagnin, 1534–1614), Stryjkovskio (Maciej Strykowski, Matys Strycovius pseud. Osostevitius, 1547–1593) kronikos, Andrzejaus Frycz Modrzewskio (Andreas Fricius Modrevius, 1503–1572) *Commentariorum de respublica emendanda libri quinque* (1551), Szymono Starowolskio *Monumenta Sarmatorum* (1655), Antonio Possevino *Moscovia* (1586), Jokubo Wujeko, Piotro Skargos darbai ir panašiai. Tarp rečiausių rankraščių buvo XIV a. lotyniška maldaknygė, Kazimiero Jogailaičio valdymo laikotarpio (Lietuvos didysis kunigaikštis 1440–1492 m., Lenkijos karalius 1447–1492 m.) dokumentų, XV–XVIII a. Vilniaus miesto magistrato ir cechų aktų, XVII a. rankraštis su Vilniaus akademijos profesorių biografijomis ir kiti. Buvo bibliotekoje ir naujų leidinių, tačiau dėl lėšų stokos ir patalpų ankštumo buvo komplektuojami tik patys svarbiausi, daugiausia iš meno istorijos, archeologijos, etnografijos ir istorijos³⁵⁹.

357 Общество Музея Науки и Искусства в г. Вильне. Пожертвования. Приобретения. Депозит, 1907–1913, LMAVB, RS, f. 151–330; Книга жертвователей Общества Музея Науки и Искусства в г. Вильне, 1907–1913, LMAVB, RS, f. 151–331.

358 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307; Pe-trauskienė, Irena. Vilniaus mokslo ir meno muziejus..., p. 46–47.

359 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 6; Spis rękopisów [w Muzeum Towarzystwa Nauki i Sztuki], 1907. LMAVB, RS, f. 151–340.

Mokslo ir meno draugijos muziejaus ir bibliotekos fondai nuolat didėjo ir darėsi vis sunkiau sutalpinti juos turimose patalpose. Eksponuojami paveikslai buvo sukabinami ant stovų arba sustatomi palei sienas ant grindų, o smulkesni daiktai sudedami į stiklintas vitrinas. Monetoms ir medaliams sudėti buvo nupirktos dvi piramidės formos sukamos vitrinos. Naujai įsigyti eksponatai buvo tvarkomi, paveikslai įrėminami, jeigu neturėjo rėmų, o jų autoriai ir pavadinimai užrašomi varinėse plokštelėse. Knygos buvo sustatomos spintose ir lentynose, o ypač vertingos istoriniu ar meniniu požiūriu – stiklintose vitrinose. Dėl vietos stokos dalis muziejinių daiktų ir knygų likdavo skryniose ir ryšuluose, visa tai labai apsunkindavo jų tvarkymą ir naudojimą³⁶⁰.

Mokslo ir meno draugijos muziejus nebuvo oficialiai atidarytas, tačiau pagal galimybes stengtasi jį padaryti prieinamą lankytojams. Muziejaus lankymas buvo nemokamas. Lankytojams aprodydavo eksponatus ir paaiškindavo jų prasmę L. Uziębło arba kiti draugijos komiteto nariai. Muziejuje sukauptomis kultūrinėmis vertybėmis daugiausia domėjosi kitų Vilniaus draugijų nariai. Jame apsilankė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininkas kunigas prelatas J. Kurczewskis, nariai S. Kościalkowskis, M. Brensztejnus, W. Zahorskis, W. Szukiewiczzius, M. Węslawskis ir kiti. 1912 m. kolektyviai aplankė muziejų Imperatoriškosios Rusijos geografijos draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariai (apie 40 asmenų). Jie didžiai susidomėję apžiūrėjo paveikslų kolekciją ir senas rusiškas knygas. Ateidavo į muziejų ir Vilniaus archeografijos komisijos nariai ir viešosios bibliotekos darbuotojai. Juos domino senieji rankraščiai ir spaudiniai. Retkarčiais muziejuje apsilankydamo rusų valdininkai, pavyzdžiui, 1912 m. užsuko viešintis Vilniuje Rusijos vidaus reikalų ministerijos darbuotojas Alfredas de Terminas. Tarp muziejaus lankytojų buvo ir lietuvių veikėjas Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Siekiant atkreipti plačios Vilniaus visuomenės dėmesį, galvota rengti muziejaus patalpose viešas paskaitas, tačiau dėl vietos stokos ir vyraujančios patalpose šaltuoju metu laiku žemos temperatūros tas sumanymas liko neįgyvendintas. Vilniečiai galėjo apžiūrėti kai kuriuos muziejuje saugomus meno kūrinius dailės parodose. Draugijos dokumentuose galima rasti duomenų, kad Vilniaus dailės parodose draugija eksponavo lenkų dailininkų Stanisława Wyspiańskiego, Olgos Boznańskiej, Ludomirow Janowskio ir kitų paveikslus³⁶¹.

Asmenys, kurie norėjo naudotis draugijos ir bibliotekos fondais mokslo tikslams, turėjo gauti draugijos komiteto leidimą. Tokių asmenų, ką galima spręsti iš

360 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 2, 6; LMAVB, RS, f. 151, b. 312 – 314.

361 Protokół rocznego posiedzenia [Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki] 31 maja 1908 r. w mieszkaniu hrabiego Antoniego Tyszkiewicza, LMAVB, RS, f. 151–289, l. 7–13; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1911, LMAVB, RS, f. 151–306; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 8.

draugijos ataskaitų, buvo nemažai. Pirmaisiais draugijos veiklos metais muziejaus rinkiniais mokslo tikslams naudojami dailininkas Józefas Smoliński, archeologas Janas Łuckiewiczzius, gimnazijos mokytojas S. Krasnikas iš Kaukazo ir advokatas V. Fedorovičius iš Vitebsko. Kitais metais redaktorius Artūras Oppmanas ir daktaras Waclawas Mączkowski tyrinėjo retas knygas ir senąją dailę, meno istorikas iš Maskvos Pavelas Ettingeris – miniatiūras ir XVII a. olandų dailininkų paveikslus, o dailininkai Florianas Piekarskis ir Tadeusz Naszkowski šiuolaikinius dailės kūrinius. Vilniaus archyvaras Waclawas Gizbert-Studnickis atidžiai peržiūrėjo saugomus muziejuje senus dokumentus, Ludwikas Bernackis – senus lenkiškus spaudinius, literatas ir leidėjas Janas Obstas – dailės kolekciją ir retas knygas. Meno istorikas Zygmuntas Batowski surinko muziejuje ir draugijos bibliotekoje įdomią medžiagą apie lenkų dailę, o Józefas Jodkowski – apie XVII a. Europos dailę ir architektūrą. Muziejaus rinkiniais taip pat domėjosi lenkų istorikas Henrykas Mościckis³⁶².

Mokslininkai, kurie negalėjo patys atvykti į Vilnių ir susipažinti su Mokslo ir meno muziejuje sukauptomis kultūrinėmis vertybėmis, prašė draugijos narių pagalbos. Pavyzdžiui, draugija daktaro Sieverso iš Berlio prašymu išsiuntė jam olandų dailininko Joachimo Beuckelaerio paveikslą *Turguje* nuotrauką (ją padarė Vilniaus fotografas Stanisławas Fleury). Kitą kartą dailininkas Stanisławas Zarewiczzius, rašydamas monografiją apie miniatiūras, paprašė L. Uziębło pateikti jam informaciją apie muziejuje esančius šio žanro meno kūrinius. L. Uziębło prašymą įvykdė ir nusiuntė S. Zarewiczziui detalų miniatiūrų, esančių Mokslo ir meno bei kituose Vilniaus muziejuose, aprašymą³⁶³.

Muziejus tarnavo kaip mokslo bazė ir patiems draugijos nariams bei rėmėjams. Dailininkai Bolesławas Rusieckis ir Ferdynandas Ruszczycas tyrinėjo muziejuje esančius paveikslus, draugijos narys steigėjas grafas Marianas Bröel-Plateris ir grafas Benedyktas Henrykas Tyszkiewiczzius domėjosi senaisiais rankraščiais ir spaudiniais. Pats muziejaus fondų saugotojas Lucjanas Uziębło tyrinėjo Emanuelio Bułhako atiduotus saugoti į muziejų pergamentus, 1512 m. Krokuvoje lenkų kalba išleistą renesansinės literatūros kūrinių *Rozmowy Salomona z Marcholtem (Saliamono pašnekesiai su Marcholtu)*, rankraštinę evangeliją senąja rusų kalba. Taip pat jis rinko biografinę medžiagą apie rusų dailininką Sokratą Vorobjovą, gyvenusį ir kūrusį Lietuvoje³⁶⁴. Surinktą draugijos muziejuje ir bibliotekoje medžiagą L. Uziębło panaudojo

362 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za 1910 r., LMAVB, RS, f. 151–305, l. 3; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1911, LMAVB, RS, f. 151–306; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 6–8.

363 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 5.

364 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 4, 6; Uziębło, Lucjan. O najpierwszej z dochowanych po polsku drukowanych książek. *Ziemia*, 1912, nr 7.

rašydamas skaitlingus straipsnius apie kultūros veikėjus ir Vilniaus architektūros paminklus lenkų spaudoje³⁶⁵.

Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija kaip ir kitos visuomeninės organizacijos nuolat jautė lėšų trūkumą. Pagrindiniais pajamų šaltiniais buvo narių mokesčiai bei geranoriškos piniginės aukos. Kaip jau minėta anksčiau, narystės mokesčiai buvo labai dideli (stojamasis mokestis 500 rublių, metinis 50 rublių). Įvesdami tokį didelį mokestį draugijos steigėjai tikėjosi užtikrinti pakankamą jos veiklos finansavimą, tačiau išėjo atvirksčiai – net tarp turtingų dvarininkų neatsirado daug asmenų, norinčių ir galinčių visuomeninėms reikmėms mokėti tokią sumą. Per septynerius savo veiklos metus draugija teturėjo iš viso 26 narius steigėjus ir du narius rėmėjus. Turėdama nedaug narių draugija negalėjo surinkti užtekčiai pinigų ir plėsti veiklos. Tiktai pirmaisiais veiklos metais, kada dauguma narių steigėjų sumokėjo stojamąjį įnašą ir kartu metinį mokestį, draugijos metinės pajamos viršijo išlaidas. 1908 m. sausio 1 dieną draugijos sąskaitoje Vilniaus privačiame prekybos banke buvo 549 rubliai 5 kapeikos, o draugijos kasoje – 388 rubliai 60 kapeikų³⁶⁶. Kitais metais draugija jautė nuolatinį pinigų stygių, kuriam padengti buvo naudojami steigiamojo kapitalo pinigai. 1909 m. į draugijos kasą įplaukė 692 rubliai, išleista 737 rubliai 10 kapeikų, vadinasi, išlaidos viršijo pajamas 42 rubliais 10 kapeikų. Draugijos pirmininkas W. Tyszkiewiczzius ne kartą padengdavo draugijos išlaidas iš savo lėšų³⁶⁷. 1911 m. draugijos pajamos siekė 930 rublių 48 kapeikos, išlaidos 860 rublių. Išlaidos šį kartą viršijo pajamas 70 rubliais 48 kapeikomis. Pajamų padidėjimas 1911 m. buvo susijęs su penkių naujų narių (Hipolit Budrewicz, Florian Milewicz, Józef Rzewuski, Hilary Świdziński, Maria Krystyna Tyszkiewiczowa) priėmimu. Naujiems nariams sumokėjus stojamąjį įnašą padidėjo draugijos pajamos³⁶⁸. Deja, kitais metais finansinė

365 Uziębło, Lucjan. O Kirkorze i „Kurierze” w Wilnie. *Życie Ilustrowane*, 1907, R. 1, nr 9, p. 67–68; Tas pats. Franciszek Smuglewicz (1745–1807). *Ziarno*, 1908, nr 2, p. 6–7; Tas pats. Bł. p. Szewel Kinkulkin [nekrolog]. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 8, p. 58; Tas pats. Śp. Lucjan Moraczewski. *Goniec Wileński*, 1909, nr 50; Tas pats. Ludwik Kondratowicz i artyści wileńscy: nowy przyczynek ze sztambucha. *Życie Ilustrowane*, 1909, R. 3, nr 15, p. 113–114; Tas pats. O pamiątkach o Słowackim i Syrokomli. *Kurier Litewski*, 1909, nr 202; Tas pats. Orzeszkowa w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1910, nr 104, 9/22 maja; Tas pats. O rzeźbie dawnej i nowej w Wilnie [m. in. o twórczości Bolesława Balzukiewicza]. *Świat*, 1910, R. 5, nr 32, p. 10–12; Tas pats. Mogiła Syrokomli. *Kurier Litewski*, 1912, nr 201; Tas pats. Bolesław Rusiecki. *Kurier Litewski*, 1913, nr 52; Tas pats. Perła naszego Antokola [kościół św. św. Piotra i Pawła]. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 44, p. 356–358; Tas pats. Z naszego Antokolu [kościół ks. Trynitarzy]. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 23, p. 184–185; Tas pats. Kościół po-Bernardyński w Wilnie. *Życie Ilustrowane*, 1909, R. 3, nr 4 p. 26, nr 5, p. 33–35.

366 Protokół Nr 1 z dnia 5 marca/20 lutego 1907 roku, LMAVB, RS, f. 151–288, l. 3; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w m. Wilnie za rok 1907, LMAVB, RS, f. 151–303, l. 3v.

367 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za 1909 r., LMAVB, RS, f. 151–304, l. 3–4; Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1910, LMAVB, RS, f. 151–305, l. 1.

368 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1911, LMAVB, RS, f. 151–306.

padėtis vėl pablogėjo. 1912 m. į draugijos kasą įplaukė 867 rubliai 85 kapeikos, išleista 1098 rubliai 76 kapeikos, tad išlaidos viršijo pajamas 230 rublių 91 kapeika. Draugijos pradinio kapitalo beliko vos 26 rubliai 60 kapeikų. Pirmininkas W. Tyszkiewiczzius ir šį kartą gelbėjo padėtį suteikdamas draugijai 200 rublių paramą³⁶⁹.

Didesnė draugijos lėšų dalis išleista muziejaus įrengimui ir išlaikymui. Patalpomis Klementynos Tyszkiewiczzowos rūmuose draugija naudojosi nemokamai, tad pagrindinės išlaidas sudarė muziejaus fondų saugotojo (jam mokėta 500 rublių per metus) ir patarnautojo, tvarkančio muziejaus salę ir padedančio priiminėti ir išdėstyti eksponatus (mokėta jam 72 rublius per metus) algos bei kanceliarinės išlaidos (apie 50 rublių per metus). Už likusius pinigus buvo perkami nauji eksponatai, reikalingi muziejui baldai bei konservavimo priemonės³⁷⁰. Draugijos finansinę veiklą kiekvienais metais tikrindavo revizinė komisija, išrenkama metiniame draugijos susirinkime. Jos nariais įvairiais metais buvo Józefas Montwiłła, Emanuelis Bułhakas, Stanisławas Ciechanowieckis, Janas Pietraszkiewiczzius, Michałas Tyszkiewiczzius, Marianas Bröel-Plateris, Stefanas Syrwidąs, Hilary Świdziński, Florianas Milewiczzius, Józefas Rzewuskis bei Hipolitas Budrewiczzius. Patikrinimo išvadas komisija surašydavo protokole ir pateikdavo jį valdybai prieš metinį draugijos susirinkimą³⁷¹.

Mokslo ir meno muziejaus draugijos susijungimas su Vilniaus mokslo bičiulių draugija

Mintis sujungti Mokslo ir meno muziejaus draugiją su Vilniaus bičiulių draugija brendo nuo pat jų įkūrimo 1907 metais. Daugelio veikėjų įsitikinimu, tų dviejų draugijų egzistavimas skaldė Vilniaus lenkų inteligentijos gretas ir vedė prie bereikalingos konkurencijos. Draugijų apjungimas atrodė būtinas dar ir dėl tos priežasties, kad daugelis asmenų veikė abiejose draugijose. Pradžioje galvota pasidalyti veiklos sritis – Vilniaus mokslo bičiulių draugijai „eiti grynai mokslo keliu“, o Mokslo ir meno draugijai – komplektuoti ir tyrinėti meno kūrinius, tačiau bėgant laikui stiprėjo įsitikinimas, kad geriausia abi draugijas sujungti. Pirmieji žingsniai ta linkme padaryti 1910 m., kada Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys M. Brensztejnąs susitiko su Mokslo ir meno muziejaus draugijos komiteto nariais ir pasiūlė susijungti. Kai kurie komiteto nariai (A. Tyszkiewiczzius, J. Montwiłła, B. Rusieckis) jau tada buvo pasiruošę priimti pasiūlymą, tačiau Mokslo ir meno muziejaus draugijos pirmininkas laikėsi nuomonės, kad abi draugijos gali egzistuoti atskirai ir užsiimti visuomenei naudinga

369 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 1–3.

370 LMAVB, RS, f. 151, b. 303–307.

371 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912, LMAVB, RS, f. 151–307, l. 9; LMAVB, RS, f. 151–308, l. 1, 4.

veikla³⁷². Draugijų susijungimo klausimas liko atidėtas. To priežastimi buvo ne tik W. Tyszkiewicziaus nenoras likviduoti draugiją ir muziejų, kuriam jis padovanojo vertingą paveikslų kolekciją, bet ir pačios Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nepasiruošimas tokiam susijungimui. Vilniaus mokslo bičiulių draugija kaip tik 1910 metais pradėjo statyti namą prie Neries, o kol vyko statyba, pati glaudėsi nedideliame Józefo Przeździeckio padovanotame name Naujininkų priemiestyje, kuriame sunkiai tilpo jos pačios biblioteka ir muziejaus rinkiniai. Tad realiai ji neturėjo galimybių perimti Mokslo ir meno muziejaus draugijos turimas vertybes. Tuo tarpu Mokslo ir meno muziejaus draugijos nariai vis dar vylėsi, kad Vilniaus miesto savivaldybei pavyks rasti patalpas miesto muziejui, kuriam jie norėjo perduoti savo sukauptus eksponatus. Tačiau miesto valdžia patalpų nerado ir Mokslo ir meno muziejaus draugijos nariai rimtai pradėjo galvoti apie susijungimą su „mokslo bičuliais“³⁷³.

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos namas buvo baigtas 1913 m. rudenį (visiškai išbaigtas ir įrengtas tik 1928–1929 m.) ir tada vėl pradėtos svarstyti abiejų draugijų susijungimo galimybės. Buvo sudaryta komisija, kurios nariai susitiko su abiejų draugijų atstovais, išklausė jų nuomonę ir pageidavimus, kuriuos surašė 1913 m. gruodžio 1 d. protokole³⁷⁴. Numatomą draugijų susijungimą draugijų nariai vertino įvairiai. Karštu jungimosi šalininku ir propaguotoju buvo M. Brensztejnus, beje, Mokslo ir meno muziejaus saugotoją L. Uziębło tokie planai aiškiai nuliūdino, apie ką jis rašė laiške savo draugui W. Szukiewiczziui. Tačiau archeologas šiuo atveju draugo nepalaikė tvirtai įsitikinęs, jog negausi Mokslo ir meno muziejaus draugija ir jos muziejus neturi perspektyvų ir susijungimas su Vilniaus mokslo bičiulių draugija išeis jiems tik į naudą³⁷⁵. Spaudžiama visuotinės nuomonės Mokslo ir meno muziejaus draugijos vadovybė 1914 m. sausio 8 d. sušaukė visuotinę narių susirinkimą, kuriame nutarta susijungti su Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir visas turimas kultūrinės vertybes atiduoti jos bibliotekai bei muziejui. Vilniaus mokslo bičiulių draugija kaip tik tuo metu buvo užsiėmusi knygų ir muziejinių daiktų kraustymu iš senosios buveinės į naująją ir tik 1914 m. gegužės 28 d. galėjo sušaukti savo narių visuotinę susirinkimą ir priimti nutarimą, pritariantį abiejų draugijų susijungimui. Tame pačiame susirinkime A. Tyszkiewiczius, W. Tyszkiewiczius buvo išrinkti Vilniaus mokslo bičiulių valdybos nariais, o E. Bułhakas, K. Tyszkiewiczowa, T. Rostworowski ir L. Uziębło – nariais protektorais³⁷⁶. 1914 m. birželio pradžioje revizijos komisijos nariai: Hilary

372 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1910, LMAVB, RS, f. 151–305, l. 3.

373 Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1909, LMAVB, RS, f. 151–304, l. 3.

374 Wyciąg z protokołu Walnego zgromadzenia członków Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie dn. 14 maja 1914 r., LMAVB, RS, f. 151–1874.

375 List Wandalina Szukiewiczza do Lucjana Uziębły, Nacza, 20.IV.1914, LMAVB, RS, f. 151–236, l. 29r – 30v.

376 Wyciąg z protokołu Walnego zgromadzenia członków Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie dn. 14 maja 1914 r., LMAVB, RS, f. 151–1874; LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 47; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 3, 11, 18–32.

Świdziński, Józefas Rzewuskis ir Hipolitas Budrewiczius patikrino ir perėmė visas Mokslo ir meno muziejaus draugijos sukautas kultūrinės vertybes. Perdavimas vyko dalyvaujant buvusiam Mokslo ir meno muziejaus fondų saugotojui L. Uziėblai ir einančiam Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejaus fondų saugotojo pareigas W. Zahorskiui. Knygos, muziejiniai daiktai ir archyviniai dokumentai buvo supakuoti ir pervežti į naują Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pastatą Tiltlo (dabar Goštauto) gatvėje. Teisiniai Mokslo ir meno muziejaus draugijos likvidavimo formalumai užsitęsė prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir buvo baigti tik 1914 m. pabaigoje³⁷⁷.

Mokslo ir meno muziejaus draugija, nors ir veikusi vos septynerius metus (1907–1914 m.), turėjusi mažai narių, gyvavusi be savų patalpų ir nuolatos jautusi lėšų stygių, gerai pasitarnavo mokslui ir kultūrai sukaupdama įspūdingus muziejinius fondus (apie 5 tūkst. eksponatų), tarpe kurių buvo daug vertingų meno kūrinių, daiktų, susijusių su istorinėmis asmenybėmis, retų senų spaudinių, rankraščių, autografų, o taip pat archeologijos, etnografijos ir numizmatikos eksponatų. Muziejaus fondais naudojami mokslininkai, tyrinėjantis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją ir kultūrą. 1914 m. Mokslo ir meno muziejaus draugijai susijungus su Vilniaus mokslo bičiulių draugija visos šios vertybės papildė pastarosios fondus. Mokslo bičiuliai Pirmojo pasaulinio karo metais sugebėjo išsaugoti patikėtas jiems kultūrinės vertybes, o štai didelė dalis Vilniaus viešojoje bibliotekoje, Vilniaus centriniame archyve, M. Muravjovo vardo muziejuje ir panašiose įstaigose saugomų retų knygų, istorinių dokumentų, meno kūrinių buvo išvežta į Rusiją. Privatiems savininkams taip pat buvo sunku išsaugoti turimas istorines ir meno vertybes, apie tai liudija buvusių Mokslo ir meno muziejaus draugijos narių rinkinių likimas. Karo ir sunkiais pokario metais didelę dalį sukauptų kultūros vertybių prarado draugijos pirmininkas W. Tyszkiewiczzius. 1915 m. artėjant vokiečių kariuomenei prie Vilniaus, jo rūmuose Lentvaryje įsikūrė rusų armijos štabas. Karinės vadovybės įsakymu vertingiausi meno kūriniai buvo supakuoti ir, nepaisant dvaro šeimininko protesto, išsiųsti į Rusiją, kur jie negrįžtamai dingo. Pavyko išgelbėti vos nedidelę meno kolekcijos dalį, slapta išvežtą į Vilnių ir paslėptą Tiškevičių rūmuose, Trakų gatvėje. Rusų kariuomenei traukiantis Lentvario rūmai turėjo būti susprogdinti, bet paskutiniu momentu pavyko juos išgelbėti. Dvaro ūkvedys davė kazokui, kuris turėjo padegti sprogmenis, 100 rublių ir tas neįvykdė karinės vadovybės įsakymo. Rūmai liko nesusprogdinti, tačiau vokiečių ir bolševikų okupacijos metais smarkiai nuniokoti. Po karo šeimininkai Lentvaryje pastoviai negyveno. Atvykę vasaroti apsistodavo ofcinoje. Rūmų, kuriuose dar buvo likusių vertingų baldų ir meno dirbinių, tvarkymas dėl lėšų stokos užsitęsė ir nebuvo baigtas iki Antrojo pasaulinio karo. Karo metais likę be šeimininkų rūmai buvo

377 Протокол Ревизионной Комиссии Общества Музея Науки и Искусства в Вильне, Вильна, июнь 1914 г., LMAVB, RS, f. 151–310, l. 4; LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 47; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 3–4, 8–10.

nuniokoti, po karo juose įsikūrė kilimų audimo fabrikas, o likusios meno vertybės atiduotos Trakų pilies muziejui³⁷⁸.

Pirmojo pasaulinio karo ir kovų su bolševikais metais labai nukentėjo Mokslo ir meno muziejaus draugijos nario Mariano Bröel-Platerio biblioteka ir meno rinkiniai, saugomi Veprų dvare. Daug knygų ir paveikslų buvo išgrobstyta arba sunaikinta. Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos Respublikos valdžia Veprų dvarą nacionalizavo (1923 m.), o jo žemes išdalijo lietuviams savanoriams ir valstiečiams. Dvaro centre 1924 m. įsikūrė Žemės ūkio mokykla. Likusios dvare knygos buvo išvežtos į Kauną. Iš visos bibliotekos M. Bröel-Plateriui liko 244 knygos, kurias jis karo pradžioje išsivežė į Vilnių³⁷⁹.

Panašus likimas ištiko Mokslo ir meno muziejaus draugijos dosnaus rėmėjo grafo Benedykto Henryko Tyszkiewicziaus biblioteką ir meno kolekciją, buvusią Raudondvario rūmuose³⁸⁰. Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvą okupavus vokiečiams, rūmuose įsikūrė okupacinės valdžios valdybos būstinė. Dalį meno turtų karo pradžioje pasisavino rusai, dalį išsivežė vokiečiai ir tik menka jų dalis pateko į Kauno miesto muziejų. Likusius daiktus išnešiojo vietiniai gyventojai. Po karo Lietuvos Respublikoje vykdant žemės reformą 1925 m. Raudondvario dvaro žemės buvo išparceliuotos. Tuometiniam jų savininkui Benedyktui Janui Tyszkiewiczui, Benedykto Henryko sūnui, palikta 40 hektarų žemės. Grafas žemes išnuomojo, išvyko į Lenkiją ir į Lietuvą daugiau nebegrįžo. Išvykdamas iš Lietuvos jis išsivežė ir paveldėtas iš tėvo meno vertybes. Dalį jų jis paliko žmonai ir sūnui, dalį padovanavo įvairiems Lenkijos muziejams, o likusius pardavė, kad turėtų iš ko gyventi. Dvaro sodyba Raudondvaryje stovėjo pustuštė. Lietuvos vyriausybė vedė su dvaro savininkais derybas dėl dvaro rūmų atidavimo valstybei. Rūmuose buvo ketinama įrengti Lietuvos Respublikos prezidento vasaros rezidenciją, tačiau šis sumanymas liko neįgyvendintas. 1940 m. Lietuvoje paskelbus tarybų valdžią, Rudondvario dvaras buvo nacionalizuotas ir jame įkurta vaikų prieglauda. Puiki rūmų oranžerija buvo paversta sandėliu, o likę joje reti augalai išgabenti į Kauno botanikos sodą. 1941 m. vokiečiams užėmus Lietuvą rūmuose porą metų veikė vaikų prieglauda, 1943 m. ji buvo iškelta, o dvaro rūmuose įsikūrė okupantų ypatingos paskirties karinė komanda. Po visų grobstymų ir pakeitimų rūmų salėse ir kambariuose tebebuvo išlikusios freskos, karnizai, sienų papuošimai ir parketo grindys. Daugelyje kambarių stovėjo

378 Aftanazy, Roman. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej...*, p. 66–70; Semaškaitė, Ingrida. *Lietuvos pilys ir dvarai...*, p. 157.

379 Biblioteka hr. Mariana Broel-Platera (w Wilnie, ul. Mickiewicza 10 m. 23). *Słowo*, 1932, nr 150, 28 czerwca; Semaškaitė, Ingrida. *Lietuvos pilys ir dvarai...*, p. 47–50, 163–165.

380 Книга жертвователей Общества Музея Науки и Искусства в г. Вильне, 1907–1913, LMAVB, RS, f. 151–331; Chwalewik, Edward. *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. 1: A – M. Warszawa, Kraków, 1926/1927, p. 57–58.

senieji židiniai. 1944 m. vokiečiai pasitraukdami rūmus padegė. Išvijus vokiečius ir atkūrus Lietuvoje sovietų valdžią Raudondvario rūmų pietinėje ofcinoje ir arkli-dėse įsikūrė Mašinų-traktorių stotis. Likę dvaro pastatai buvo toliau negailestingai niokojami. 1962–1967 m. dvaro rūmai buvo restauruoti, juose įsikūrė LTSR žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos mokslinių tyrimų, vėliau Lietuvos žemės ūkio inžinerijos, institutas³⁸¹.

381 Snitkuvienė, Aldona. *Raudondvaris: Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*. Vilnius, 1998, p. 19–21, 67.

V skyrius

Vilniaus mokslo bičiulių draugija
(1907–1914)

Šaltiniai ir literatūra

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, Общество Любителей Наук в городе Вильна*) įkūrimą ir veiklą iki 1914 m. pirmasis apžvelgė Michailas Brensztejnas informaciniame leidinyje apie draugijas³⁸². Tarpukaryje jis sugrįžo prie tos temos ir 1933 m. žurnale „Ateneum Wileńskie“ paskelbė straipsnį apie draugijos biblioteką³⁸³, o 1937 m. knygoje *Wilno i Ziemia Wileńska* – platesnę Vilniaus draugijos veiklos, jos bibliotekos ir muziejaus rinkinių apžvalgą³⁸⁴.

Po Antrojo pasaulinio karo, pasikeitus politinei situacijai ir valstybių sienoms, Vilniaus mokslo bičiulių draugija ilgam buvo užmiršta. Lietuvoje ir Lenkijoje tyliai ir nepastebėtos praėjo draugijos įkūrimo penkiasdešimtosios metinės (1907–1957). Tiktai lenkų išeivijos leidinyje „Teki Historyczne“ išspausdintas buvusio Vilniaus Stepono Batoro universiteto istoriko ir paskutiniojo draugijos pirmininko Stanisława Kościałkowskio straipsnis, kuriame jis, remdamasis savo atsiminimais ir prieinamais šaltiniais, trumpai referavo apie svarbiausius įvykius Vilniaus mokslo bičiulių draugijos gyvenime ir jos žymiausius veikėjus³⁸⁵. Lenkijoje tiktai 1975 m. pasirodė Leonido Żytkowicziaus išsamus straipsnis apie Vilniaus mokslo bičiulių draugiją, išspausdintas straipsnių rinkinyje, išleistame Torunės mokslo draugijos šimtųjų metų progą³⁸⁶. Vėliau apie šią draugiją rašė Romanas Jurkowski³⁸⁷, Leszekas Zasztowtas³⁸⁸ ir Arturas Kijas³⁸⁹. Be to, trumpą informaciją apie Vilniaus mokslo bičiulių draugiją galima rasti informaciniuose ir enciklopediniuose žinyuose³⁹⁰, o

382 Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystycznych-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 31–45.

383 Brensztejn, Michał. Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1931. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 343–362; Tas pats. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1931*. Wilno, 1932, 8 p. (Odbitka z czasopisma „Ateneum Wileńskie”, t. 8).

384 Brensztejn, Michał. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Wilno i Ziemia Wileńska: Zarys monograficzny*. Wilno, 1937, t. 2, p. 131–144; Tas pats. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1937, 13 p. (Odbitka z *Wilno i Ziemia Wileńska*, t. 2).

385 Kościałkowski, Stanisław. Pamiętna, choć przemilczana rocznica: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957). *Teki Historyczne*, 1956/1957, t. 8, p. 94–121.

386 Żytkowicz, Leonid. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940. *Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa TNT 1875-1975*. Warszawa, 1975, p. 49–75.

387 Jurkowski, Roman. Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1939: przyczynek do życia kulturalnego Wilna. *Zapiski Historyczne*, 1986, t. 51, z. 4, p. 113–135.

388 Zasztowt, Leszek. Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 35, nr 2–3, p. 259–283.

389 Kijas, Artur. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1918–1939. *Wilno i kresy północno-wschodnie*. t. 2: *Kultura i trwanie*. Białystok, 1996, p. 297–313.

390 Rolbiecki, Waldemar. *Towarzystwa naukowe w Polsce*, Warszawa 1972, p. 182; Gałkowski, Adam, Kuriata, Joanna, Krajewska-Tartakowska, Barbara. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 2. Warszawa, 1994, p. 40–46.

atskirų jos narių biografijas – biografiniuose žodynuose, pavyzdžiui, *Polski Słownik Biograficzny, Słownik pracowników książki polskiej, Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających, Wileński Słownik Biograficzny* ir panašiuose³⁹¹. Papildomus duomenis galima rasti biografiniuose straipsniuose ir leidiniuose, skirtuose žymiems lenkų mokslo ir kultūros veikėjams – buvusiems Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariams, pavyzdžiui, Władysławui Zahorskiui, Ferdynandui Ruszczycui, Michałui Brensztejnui, Henrykui Łowmiańskiui, Leonidui Żytkowiczui ir kitiems³⁹².

Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos sukauptais muziejiniais fondais domėjosi taip pat lietuvių tyrinėtojai. Pavyzdžiui, Irena Petrauskienė išleistame 1979 m. straipsnių rinkinyje *Mokslo draugijos Lietuvoje* paskelbė išsamų straipsnį apie Vilniaus mokslo draugiją³⁹³. Lietuvių istorikė siekė „parodyti prieštarą draugijos santykius su lietuviais, jos vaidmenį tiriant mūsų krašto kultūros istoriją, atskleisti pozityviusios jos veiklos bruožus, nulėmusius išliekamąją draugijos mokslinio palikimo vertę“³⁹⁴. Vėliau trumpai apie Vilniaus mokslo bičiulių draugiją ir plačiau apie jos muziejaus rinkinius rašė lietuvių mokslininkės Jolanta Širkaitė³⁹⁵, Anastazija Keršytė³⁹⁶ ir Laima

391 Kościalkowski, Stanisław. Dobużyński Walerian (1842–1921), gen.-por. armii rosyjskiej, bibliotekarz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 5, 1939/1946, p. 277–278; Tas pats. Dmochowska Emma z Jeleńskich (1864–1919), powieściopisarka i działaczka społeczna, redaktorka, *ibidem*, t. 5, p. 201–202; Żytkowicz, Leonid. Kościalkowski Stanisław (1881–1960), *ibidem*, t.14/3, z. 62, 1969, p. 394; Żywczyński, Mieczysław. Kurczewski Jan, krypt. XX (1854–1917), ksiądz, historyk, *ibidem*. Wrocław i in. 1971, t. 16/1, z. 68, p. 231–232; Kozłowski, Eligiusz. Montwiłł Józef (1850–1911), społecznik, filantrop, dyrektor Banku Ziemskiego w Wilnie, poseł do Dumy Państwowej, *ibidem*, t. 21/2, z. 89, p. 673–674; Biernacka, Róża. Rusiecki Bolesław Michał (1824–1913), *ibidem*, t. 23/1, z. 136, p. 126–127; Konarski, Stanisław. Parczewski Alfons Józef Ignacy, pseudonim Niklot (1849–1933), *ibidem*, t. 25, p. 201–202; Kunkel, Robert M. Rostworowski Tadeusz Maria (1860–1928), architekt, malarz, *ibidem*, t. 27/1, z. 132, p. 240–241; Armon, Witold. Brensztejn Michał Eustachy (2.X. 1874–29.III.1938), bibliotekarz, bibliograf, historyk kultury i książki. *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa, Łódź, 1972, p. 87–88; Kurczewski Jan, krypt.:XX, (1854–1917), prałat kapituły wileńskiej, historyk Kościoła, popularyzator teologii. *Słownik Polskich Teologów Katolickich*. Warszawa, 1982, t. 2, p. 476–477.

392 Czarkowski, Ludwik. Ś. p. Władysław Zahorski. *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, Wilno, 1927, R. 3, z. 6, p. I–V; Kościalkowski, Stanisław. Działalność ś. p. dra Władysława Zahorskiego na gruncie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1927, R. 4, p. 452–458; Tas pats. Praca ś. p. dr Ludwika Czarkowskiego na gruncie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1928, R. 5, p. 193–197; Trzebiński, Stanisław. Ś. p. Dr Ludwik Czarkowski 1855–1928. *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1928, R. 4, z. 5, p. I–IV; Morelowski, Marian. Ferdynand Ruszczyc (1870–1936). *Ateneum Wileńskie*, 1936, t. 11, p. 961–981; Dzikowski, Mikołaj. Ś. p. Michał Brensztejn, Kraków 1938; Wasilewski, Tadeusz. Henryk Łowmiański (1898–1984). *Zapiski Historyczne*, 1986, t. 51, nr 1, p. 191–193; Gołębiowska, Teresa. *Stefan Burhardt. Rys biograficzny*. Toruń, 2000.

393 Petrauskienė, Irena. Vilniaus mokslo bičiulių draugija 1907–1941. *Mokslo draugijos Lietuvoje*, Vilnius, 1979, p. 76–142.

394 *Ibidem*, p. 78.

395 Širkaitė, Jolanta. Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai. *Kultūros istorijos tyrinėjimai: Straipsnių rinkinys*, t. 5. Vilnius 1999, p. 336–361; Ta pati. Dailės mecenystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. *Lietuvos kultūros tyrinėjimai (Studies of the Lithuanian Culture)*, t. 1. Vilnius, 1995, p. 253–256.

396 Keršytė, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame*

Laučkaitė³⁹⁷. Istorikas Darius Staliūnas straipsnyje, paskelbtame Vytauto Didžiojo universiteto leidinyje „Darbai ir Dienos“ ir Poznanės Adamo Mickiewicziaus universiteto moksliniame žurnale „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica“ svarstė, kokią vietą užėmė lietuvių etnosas ir valstybės istorija Lietuvių mokslo draugijos leidinyje „Lietuvių tauta“ bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijos leidinyje „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“³⁹⁸. Trumpai Vilniaus mokslo bičiulių draugiją ir lituanistinius jos veiklos aspektus pamini Romas Juzefovičius knygoje, skirtoje Lietuvos humanitarų mokslo organizacijoms 1918–1940 metais³⁹⁹. Lietuvių istoriografijoje irgi retkarčiais primenami kai kurie Vilniaus mokslo draugijos veikėjai. 2008 m. pasirodė lenkų ir lietuvių autorių mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas aktyviai Lietuvos visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime pasireiškusiai bajorų Rōmerių giminei (daug šios giminės atstovų buvo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariais)⁴⁰⁰, 2009 m. – Rōmerių giminės istorija, apimanti laikotarpį nuo pat giminės ištakų XIII a. iki XX a. vidurio. Monografiją 1936 m. parašė Tytuvėnų dvarininkas Eugenijus Romeris (Eugeniusz Rōmer, Romer), parengė spaudai J. Širkaitė, išvertė iš lenkų į lietuvių kalbą Tamara Bairašauskaitė ir J. Širkaitė⁴⁰¹.

Svarbiausi archyviniai šaltiniai, atskleidžiantys Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veiklą, yra Lietuvos valstybės istorijos archyve, fonde 1135⁴⁰². Fondą sudaro dokumentai apie pačios draugijos darbą ir gausią jos sukauptą istorinių dokumentų kolekciją. Nagrinėjamai temai svarbiausi yra draugijos valdybos dokumentai: bendrų susirinkimų ir valdybos posėdžių protokolai⁴⁰³, įstatų projektai ir patvirtinti jų variantai⁴⁰⁴, ataskaitos⁴⁰⁵, finansinė dokumentacija⁴⁰⁶, revizijos komisijos aktai⁴⁰⁷,

dešimtmetyje. Vilnius, 2003, p. 187–170; Ta pati. Lietuvos kultūros vertybių globos institucijos Vilniuje XX amžiaus pradžioje. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900–1940*. Vilnius, 1998, p. 72–81.

397 Laučkaitė, Laima. *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*. Vilnius, 2002, p. 46–51.

398 Staliūnas, Darius. XX amžiaus alternatyva: etnosas ir valstybės istorija? *Darbai ir dienos*, Kaunas 1996, nr 2(11), p. 7–19; Tas pats. Alternatywa początku XX wieku: historia etnosu czy państwa. *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*. Poznań, 2001, t. 8, p. 81–95.

399 Juzefovičius, Romas. *Lietuvos humanitarų mokslo organizacijos (1918–1940)*. Vilnius, 2007, p. 168–172.

400 Rōmeriai Lietuvoje XVII–XX a. = *The Rōmers in Lithuania in 17th to 20th centuries: mokslinių straipsnių rinkinys*/. Parengė Jolanta Širkaitė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008.

401 Romer, Eugeniusz. *Livonijos ir Lietuvos Rōmerių giminės istorija = Monografija rodu Rōmerów na Inflantach i Litwie*. Parengė Jolanta Širkaitė; iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė, Jolanta Širkaitė. Vilnius, 2009.

402 Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Fondas 1135 (Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fondas).

403 LVIA, f. 1135, ap. 22 (Mokslo bičiulių draugijos valdyba), b. 2, 3, 8–10, 36, 45, 46, 68, 69, 81, 120, 127, 148, 219.

404 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 4.

405 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 11–13, 23, 34, 44, 56, 67, 80, 133, 137, 149, 156, 165, 187, 201, 211, 218, 226, 232, 238, 247, 256, 260.

406 LVIA, f. 1135, ap. 22, B. 54, 66, 74, 78, 79, 84, 85, 89– 94, 97–101, 106–110, 115–116, 119, 123, 130–132, 136, 143–146, 153–154, 162–164, 171–173, 183–186, 192–194, 199–200, 209–210, 224–225, 230– 231, 236, 237, 245,

246, 254–255, 259, 270.

407 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 35.

aukotojų ir paaukotų knygų, archyvinių bei muziejinių vertybių sąrašai⁴⁰⁸, dokumentai apie draugijos bibliotekos ir muziejaus veiklą⁴⁰⁹, gausi susirašinėjimo su kitomis draugijomis, valstybės įstaigomis bei privačiais asmenimis medžiaga⁴¹⁰, laikraščių iškarpos ir panašiai⁴¹¹. Ne mažiau svarbūs yra draugijos narių sąrašai, jų adresai, prašymai priimti į draugiją bei duomenys apie nario mokesčio mokėjimą⁴¹². Kultūros istoriko, bibliotekininko, draugijos muziejaus fondų saugotojo Michała Brensztejno (1874–1938)⁴¹³, gydytojo, istoriko, draugijos pirmininko Władysława Zahorskiego (1858–1927)⁴¹⁴, istoriko, Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesoriaus, paskutiniojo draugijos pirmininko Stanisława Kościalkowskiego (1881–1960)⁴¹⁵, lenkų rašytojos, draugijos garbės narės Elizos Orzeszkowos (1841–1910)⁴¹⁶, teisininko, Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesoriaus, draugijos pirmininko Alfonso Parczewskiego (1849–1933)⁴¹⁷ bei dailininko Bolesława Rusieckiego⁴¹⁸ asmeniniuose fonduose galima rasti tų veikėjų gyvenimo aprašymus, apdovanojimo raštus, diplomų bei testamentų nuorašus, mokslinių darbų rankraščius, sukautą archyvinę medžiagą.

Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje yra kai kurių Vilniaus mokslo bičiulių draugijos spaudiniai⁴¹⁹, atskiri protokolai arba išrašai iš protokolų⁴²⁰, W. Zahorskiego ir J. Kurczewskiego pranešimų, skaitytų draugijos posėdžiuose, tekstai⁴²¹, L. Uziębłos straipsnių fragmentai⁴²², susirašinėjimas su draugijos nariais, kitomis draugijomis ir antikvariais⁴²³, draugijos padėkos raštas A. Tyszkiewiczziui už muziejui padovanotus eksponatus⁴²⁴, 1907 m. draugijos muziejaus inventorius ir kai kurie eksponatų sąrašai⁴²⁵, 1908–1909 m. draugijos

408 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 14–18, 20, 21, 215.

409 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 14, 15, 17, 18, 21, 22, 23–25, 28, 37, 38–40, 47, 48–52, 72, 77, 82, 83, 95, 111, 140, 150–151, 159, 168, 195, 196–198, 205–206, 215, 228, 251, 252, 268, 271–273, 275, 277–280.

410 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 23, 28, 53, 62, 96, 112, 113, 117, 122, 128, 129, 134, 135, 141, 160, 167, 169, 179–182, 189, 204, 214, 233, 239, 240, 243, 248–250, 257, 258, 261, 269

411 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 37.

412 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 1, 5, 6, 86, 103, 155, 170, 306–313.

413 LVIA, f. 1135, ap. 6.

414 LVIA, f. 1135, ap. 8.

415 LVIA, f. 1135, ap. 13.

416 LVIA, f. 1135, ap. 15.

417 LVIA, f. 1135, ap. 16.

418 LVIA, f. 1135, ap. 19.

419 LMAB, RS, f. 151.

420 LMAVB, RS, f. 12–317; LMAVB, RS, f. 151–1874.

421 LMAVB, RS, f. 10–2; LMAVB, RS, f. 10–3; LMAVB, RS, f. 13–24699.

422 LMAVB, RS, f. 151–109.

423 LMAVB, RS, LRK–748; LMAVB, RS, f. 12–417.

424 LMAVB, RS, f. 151–366.

425 LMAVB, RS, f. 29–322.

muzejiaus priešistorinių laikų skyriaus eksponatų sąrašas⁴²⁶, įvairių metų knygų katalogai⁴²⁷.

Iš publikuotų dokumentų svarbiausi yra 1907 metų draugijos įstatai lenkų ir rusų kalbomis⁴²⁸, 1922 m. statutas⁴²⁹, metinės ataskaitos, paskelbtos draugijos leidinyje „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie” arba išleistos atskiromis brošiūrėmis lenkų ir rusų kalbomis⁴³⁰. Trumpa informacija apie draugiją pateikiama 1923–1939 m. leisto žurnalo „Ateneum Wileńskie“ kronikos skyrelyje, o apie Meno istorijos sekcijos darbą – leidinyje „Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”⁴³¹. Papildomas žinias apie Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veiklą 1907–1914 m., jos bibliotekos ir muzejiaus rinkinius, buveinės statybą, metinius susirinkimus, mokslinius posėdžius, o taip pat apie jos narius galima rasti to meto Vilniuje leidžiamuose lenkiškuose laikraščiuose ir žurnaluose, tokiuose kaip „Kurier Litewski“, „Gazeta Wileńska“, „Goniec Wileński“, „Wiadomości Ilustrowane“, „Litwa i Ruś“ ir kituose⁴³².

426 LMAVB, RS, f. 75–163.

427 Katalog główny księżnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1918–1924), LMAVB, RS, f. 75–167; Katalog główny księżnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1907–1908, LMAVB, RS, f. 75–168; Katalog główny księżnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1909, LMAVB, RS, f. 75–169; Katalog Nr 6 księgozbioru księżnicy Towarzystwa. 1915, LMAVB, RS, f. 75–170; Katalog główny Nr 9 księżnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1925–1927, LMAVB, RS, f. 75–171; Katalog główny Nr 11 księżnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1929–1931, LMAVB, RS, f. 75–172; Katalog główny księżnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1907, LMAVB, RS, f. 75–238; Katalog główny księżnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie od września 1927 r. Obejmuje książki nr 31118–35488, LMAVB, RS, f. 75–263; Katalog biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, obejmujący książki nr 1–1737. 1907 r., LMAVB, RS, f. 75–264.

428 *Ustawa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1907; Устав Общества Любителей Наук в г. Вильна. Вильна, 1907.

429 *Statut Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1922.

430 Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] w roku 1907. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 170–187; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] w roku 1908, *ibidem*, 1909, t. 2, p. 112–145; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1911–1915, 1926–1938; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна. Вильна, 1910–1914.

431 *Ateneum Wileńskie*, 1923–1939, t. 1–14; *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1935–1939, t. 2–3.

432 Odezwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Dziennik Wileński*, 1907, nr 72, 29 marca; Odezwa [Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie]. *Kurier Litewski*, 1908, nr 51, 1/14 marca; X.Y. [Obst, Jan]. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Litwa i Ruś*, Wilno, s. a., t. 1, z. 1; Z Towarzystwa Przyjaciół Nauk, *Kurier Litewski*, 1912, 4 (17) lutego; Kazimierz Podernia [nekrolog]. *Tygodnik Ilustrowany*, 1910 nr 32, p. 652; Uziębło, Lucjan. Ś. p. Kazimierz Podernia. *Kwartalnik Litewski*, 1910, t. 4, p. 131–133; Tas pats. Bolesław Rusiecki. *Kurier Litewski*, 1913, nr 52; Tas pats. 30-lecie polskiego badacza Litwy [Wandalina Szukiewiczza]. *Wiadomości Ilustrowane*, Wilno, 1913, R. 1, nr 18, 29 grudnia (11 stycznia 1914); Józef Montwiłł (1850–1911). *Tygodnik Wileński*, 1911, nr. 7; Józef Montwiłł (1850–1911). *Tygodnik Ilustrowany*, 1911, nr 9, p. 168, il.; Ś. p. Józef Montwiłł. *Goniec Codzienny*, 1911, nr 30.

Draugijos įkūrimas

Mintis įkurti naują mokslo draugiją kilo 1906 m. pavasarį. Vilniaus visuomenę apie šį sumanymą laikraštyje „Gazeta Wileńska“ informavo redaktorius ir politikos veikėjas Ludwikas Abramowiczius, pasirašydamas slapyvardžiu „Licz“⁴³³. Karščiausiu šios idėjos šalininku ir aktyviausiu naujos mokslo draugijos organizatoriumi buvo gydytojas ir Vilniaus istorikas Władysławas Zahorskis. Jį palaikė kiti lenkų inteligentai ir pažangūs dvarininkai. Sumanymą parėmė ir teisininkas, lenkų politikas, Rusijos Valstybės Dūmos deputatas Alfonsas Parczewskis. 1906 m. rugsėjo mėnesį jis atvyko į Vilnių ir kartu su W. Zahorskiu sudarė organizacinę grupę, kuri turėjo organizuoti steigiamąją draugijos susirinkimą. Aptarus svarbiausius organizacinius reikalus 1906 m. spalio 2 (15) d. buvo išplatintas laikraščio „Dziennik Wileński“ redaktoriaus Józefo Hłasko parašytas ir organizatorių aptartas kreipimasis. Jame buvo rašoma „Šiandien, kai politinės sąlygos pasikeitė į gerą pusę, atėjo laikas susiburti visiems su mūsų sritimi susijusiems „mokslo bičiuliams“, atėjo laikas uždegti Vilniuje nors ir kukliausią lenkų mokslo židinį, kuris ne tik vienytų jau esančias jėgas ir pagal galimybes palengvintų jiems darbą, bet ir kartu prisidėtų neabejotinai prie jų skaičiaus didėjimo“. Toliau organizatoriai kvietė visus pritariančius tokios draugijos įkūrimui asmenis atvykti į steigiamąjį susirinkimą. Kreipimąsi pasirašė Józefas Hłasko, lenkų rašytoja Eliza Orzeszkowa, Vilniaus Žemės banko direktorius, filantropas, visuomeninis ir politinis veikėjas Józefas Montwiłlas, laikraščio „Kurier Litewski“ redaktorius Czesławas Jankowski, Władysławas Zahorskis bei trys Rusijos Valstybės Dūmos nariai: Władysławas Tyszkiewiczius, Alfonsas Parczewskis ir Wawrzyniec Puttkameris⁴³⁴.

Steigiamasis draugijos susirinkimas įvyko 1906 m. spalio 9 (22) d. Vaikų globos draugijos salėje, esančioje tuometinėje Mažosios Pohulankos gatvėje (Maža Pohulanka 8). Atvyko apie 50 asmenų, kurių dauguma pareiškė norą tapti kuriamos draugijos nariais. Susirinkimui pirmininkavo J. Montwiłlas. Pasveikinęs susirinkusiuosius jis suteikė žodį A. Parczewskiui, kuris kalbėjo apie lenkų mokslo draugijos Vilniuje reikalingumą. Kalbėtojas trumpai priminė, kokius nuostolius patyrė mokslas 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, o vėliau ir kitas aukštojo mokslo ir švietimo įstaigas ir pareiškė įsitikinimą, kad susivieniję mokslo bičiuliai galės daug sėkmingiau užsiimti mokslo tyrimais ir pakels juos į naują aukštesnę lygį. W. Zahorskis, kalbėdamas apie draugijos tikslus, sakė, kad ji pratęs gimtojo krašto mokslinius tyrimus, kuriuos pradėjo broliai Śniadeckiai, Joachimas Lelewelis, Michałas Homolickis, Ignacy

433 Licz [Abramowicz, Ludwik]. Notatnik, *Gazeta Wileńska*, 1906, nr 13, 1 (14) marca.

434 LVIA, f. 1135, ap. 22, b.1, p. 5, 10, 13; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 162–164; Brensztejn, Michał. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1937, p. 2; Širkaitė, Jolanta. *Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai...*, p. 338–339.

Daniłowiczius ir kiti Vilniaus universiteto mokslininkai ir kuriuos nutraukė ištikusios kraštą negandos. Po šitų pasisakymų buvo perskaitytas W. Zahorsio paruoštas draugijos įstatų projektas⁴³⁵. Apsvarstę pasisakymus ir projektą susirinkusieji vieningai nubalsavo už Vilniaus mokslo bičiulių draugijos įkurimą⁴³⁶. S. Kościałkowski būdamas emigracijoje rašė, kad toks draugijos pavadinimas buvo pasirinktas, siekiant pabrėžti Vilniaus ir anksčiau įkurtų lenkų mokslo draugijų tikslų bendrumą⁴³⁷. Pavyzdžiui, 1800 m. buvo įkurta Mokslo bičiulių draugija Varšuvoje (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie*), 1857 m. – Poznanėje (*Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk*)⁴³⁸.

Nauja mokslo draugija Vilniuje galėjo pradėti darbą tik gavusi rusų valdžios leidimą, todėl steigiamojo susirinkimo pabaigoje buvo sudaryta komisija, kuri turėjo atlikti visus reikalingus formalumus, susijusius su draugijos įregistravimu. Komisiją sudarė Józefas Hłasko, Czesławas Jankowskis, Janas Klottas, Stanisławas Kościałkowski, Józefas Montwiłła, Alfonsas Parczewskis, Kazimierz Szafnagelis ir Władysławas Zahorskis. Jie baigė rengti įstatus, atsižvelgdami į susirinkime pareikštas pastabas, išvertė juos į rusų kalbą ir kartu su kitais reikalingais dokumentais įteikė Vilniaus gubernijos valdžiai. Vilniaus gubernatorius Dmitrijus Liubimovas, kuris sprendė draugijos įteisinimo klausimą, abejojo, ar galima leisti veikti draugijai, kurios daugumą narių sudarė lenkai ir kurios veikla turėjo apimti visą Šiaurės vakarų kraštą, tačiau pasikonsultavęs su vyresnybe Peterburge tokį sutikimą davė. 1907 m. sausio 17 (30) dieną Vilniaus mokslo bičiulių draugija buvo įregistruota Vilniaus gubernijos draugijų ir organizacijų reikalų komisijoje (Виленское Губернское Присутствие по делам об обществах и союзах) ir galėjo pradėti veiklą, laikydamosi patvirtintų įstatų⁴³⁹.

Gavę oficialų rusų valdžios pranešimą apie draugijos įteisinimą jos organizatoriai 1907 m. kovo 10 (23) d. sušaukė bendrąją draugijos narių susirinkimą, kuriame buvo išrinkta pirmoji draugijos valdyba. Ją sudarė septyni asmenys: pirmininkas – kunigas prelatas Janas Kurczewskis, vicepirmininkas Władysławas Zahorskis, sekretorius – Stanisławas Kościałkowski, išdininkas – Józefas Montwiłła,

435 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 1, p. 1, b. 8, p. 75–76; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 162–164.

436 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 8, p. 76; Zasztowt, Leszek. Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899-1914..., p. 273–274.

437 Kościałkowski, Stanisław. *Pamiętna, choć przemilczana rocznica...*, p. 95.

438 Strutyńska, Maria. *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 1. Red. Barbara Sordylowa. Wrocław i in., 1990, p. 116–124; *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk*. Poznań, 2001; *Statuty Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1856–2006*. Poznań, 2007; *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk a towarzystwa naukowe na ziemiach polskich w XIX i na początku XX wieku*, pod red. Witolda Molika i Aliny Hinc, Poznań, 2012.

439 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 4; *Ustawa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1907; Устав Общества Любителей Наук в г. Вильна. Вильна, 1907.

bibliotekininkas – Ludwikas Czarkowskis, nariai – Ludwikas Abramowiczius ir Cezary Staniewiczus. Taip pat išrinkti du kandidatai į valdybos narius: Zygmuntas Hryniewiczus ir Zenonas Giecewiczus. Hryniewiczus turėjo pavaduoti išvykusius ar susirgusius tikruosius valdybos narius, o Giecewiczus – padėti tvarkyti draugijos finansinę dokumentaciją⁴⁴⁰.

Naujai išrinktos valdybos nariai 1907 m. kovo 18 (31) išplatino naują kreipimąsi, informuodami apie draugijos įkūrimą ir prašydami lenkų visuomenę paremti jos veiklą. Kreipimesi buvo rašoma: „Vilniaus mokslo bičiulių draugijos sėkminga raida priklausys nuo visuomenės paramos. Todėl visus, kurie neabejingi lenkų mokslo likimui, kuriems brangios Vilniaus Universiteto tradicijos, prašome materialiai ir moraliai mums pagelbėti“. Tekstą pasirašė visi valdybos nariai⁴⁴¹.

Žinia apie naujos lenkų mokslo draugijos įkūrimą Vilniuje buvo džiugiai sutikta visose Lenkijos žemėse, padalintose tarp Austrijos, Prūsijos ir Rusijos. Sveikinimo laiškus ir telegramas atsiuntė žymūs mokslininkai, kultūros ir politikos veikėjai, draugijos ir įvairios mokslo įstaigos⁴⁴².

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai

Pirmuose Vilniaus mokslo bičiulių draugijos įstatuose buvo numatytos keturios narių kategorijos: a) tikrieji nariai; b) nariai korespondentai; c) garbės nariai; 4) nariai protektoriai⁴⁴³. 1922 m. draugijos statute kaip atskira kategorija buvo išskirti tikrieji nariai iki gyvos galvos (*członkowie dożywotni*), kurie *de facto* buvo nuo pat draugijos egzistavimo pradžios⁴⁴⁴. Draugijos nariais galėjo tapti abiejų lyčių asmenys, dirbantys mokslo srityje arba remiantys draugijos mokslinę veiklą. 1907 m. įstatuose pažymėta, kad jais negali būti nepilnamečiai ir moksleiviai⁴⁴⁵. Pirmaisiais draugijos nariais tapo Ludwikas Abramowiczius, Piotras Bagiėnskis, Ludwikas Czarkowskis, Józefas Hłasko, Eustachy Jahilnickis, Czesławas Jankowskis, Franciszekas

440 Списки и адреса предполагаемых членов, протокол организационного собрания, переписка и другие материалы по организации общества. 1906–1907, LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 1, l. 1; Odezwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1907 r., LMAVB, RS, f. 151–1822; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 165.

441 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 1, l. 9.

442 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 1, l. 14–20, b. 26, p. 6, 7, 21, 22, 30, 50, 55–57; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w roku 1907. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 165, 170–171; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1908. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 112–114; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1909*. Wilno, 1910, p. 6–9; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1914, p. 7.

443 *Ustawa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1907, § 4.

444 *Statut Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1922, § 8.

445 *Ustawa...*, § 5; *Statut...*, § 7.

Jurjewiczius, Zygmuntas Karpowiczius, Janas Klottas, Witoldas Kopiecas, Stanisławas Kościałkowskis, Janas Kurczewskis, Maria Kwintowa, Janas Łuckiewiczus, Stanisławas Maciejewiczius, Józefas Montwiłlas), Kazimierzus Noiszewskis, Alfonsas Parczewskis, Kazimierzus Podernia, Cezary Staniewiczus, Ignacy Strzemińskis, Wacławas Gizbert-Studnickis, Restytutas Sumorokas, Kazimierzus Szafnagelis, Władysław Tyszkiewiczus, Lucjanas Uziębło, Witoldas Węsławskis, Tadeuszus Zawadzki ir Władysławas Zahorski⁴⁴⁶. Buvo priimti ir kolektyviniai draugijos nariai, pavyzdžiui, Lietuvių mokslo draugija, Vilniaus žemės bankas, Privatus prekybos bankas⁴⁴⁷.

Tikrieji nariai turėjo sprendžiamąjį balsą visuose draugijos reikaluose, galėjo dalyvauti jos renginiuose, naudotis mokslo ir savišvietos tikslais draugijos bibliotekos ir muziejaus fondais, rekomenduoti naujus draugijos narius, būti renkami į valdybą ir revizijos komisiją. Tikrieji nariai turėjo mokėti nario mokestį, kurio dydį nustatydavo visuotinis draugijos susirinkimas. 1907–1914 m. draugijos nario mokestis siekė 5 rublius, tarpukario laikotarpyje – 3 lenkiškus zlotus į metus. Jeigu narys ilgiau kaip metus nemokėdavo nario mokesčio ir, išdininko perspėtas, nepadengdavo įsiskolinimo, jis turėjo būti išbrauktas iš narių sąrašo. Tačiau šitos taisyklės griežtai nesilaikyta, ypač karo ir sunkiais pokario metais. Narys galėjo būti pašalintas iš draugijos ir dėl veiksmų, nesuderinamų su draugijos tikslais. Pašalintas narys galėjo visuotiniame susirinkime prašyti atstatyti narystę⁴⁴⁸.

Draugijos narys, kuris iš karto sumokėdavo 100 rublių, tapdavo tikruoju nariu iki gyvos galvos⁴⁴⁹. Asmenims, paaukojusiems draugijai ne mažiau kaip 500 rublių arba knygų bei muziejinių vertybių už tokią sumą, buvo suteikiamas narių protektorių vardas. Garbingi protektoriaus vardai pirmiausia buvo suteikti dosniems draugijos rėmėjams Józefui ir Stanisławui Montwiłłams bei Józefui Przewdzieckiui, padovanojusiam draugijai namą, kuris įvertintas 20 tūkstančių rublių⁴⁵⁰. 1914 m. narių protektorių sąrašė jau matome trylika asmenų: Emanuelį Bułhaką, Zofiją Brzeską, Mariją Jeleńską, Ireną Karłowicz, Antoni Kolbą, sutuoktinius Mariją ir Hilary Łęskius, Stanisławą Montwiłłą (jo brolis Józefas mirė 1911 m.), Józefą Przewdzieckį, Klementyną Tyszkiewiczową, Tadeuszą Rostworowską, Henryką Wojnicką bei Lucjaną Uziębło, paaukojusius draugijai vertingas knygas, meno kolekcijas ar stambias pinigų sumas⁴⁵¹.

446 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 8, l. 76.

447 Spis członków z r. 1908. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 139–145; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 18–32.

448 *Ustawa...*, § 16; *Statut...*, § 20–21.

449 *Ustawa...*, § 6–8.

450 Spis członków z r. 1908. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 139.

451 Spis członków z roku 1914. *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 18–19.

Nariais korespondentais ir garbės nariais buvo renkami nusipelnę mokslui, kultūrai ar draugijai asmenys⁴⁵². Pirmąją draugijos garbės nare buvo išrinkta lenkų rašytoja Eliza Orzeszkowa (1841–1910)⁴⁵³. 1914 m. Vilniaus mokslo draugijos garbės nario vardą turėjo lenkų profesoriai: Szymonas Askenazy, Ignacy Baranowski, Tadeusz Korzonas, Ludwikas Krzywickis, Erazmas Majewski iš Varšuvos, Napoleonas Cybulskis, Edwardas Janczewski, Stanisławas Smolka, Stanisławas Tarnowski, Julianas Talko-Hryncewiczius, Wincenty Zakrzewski iš Krokuvos, Benedyktas Dybowski, Wojciechas Kętrzyński, Marianas Raciborski iš Lvovo, Aleksandras Brückeris iš Berlyno, Maria Curie-Skłodowska iš Paryžiaus, o taip pat rusų profesorius Vasilijus Latyševas iš Peterburgo, Luboras Niederle iš Vengrijos bei lietuvių kalbininkas Jonas Jablonskis, kuris tuo metu gyveno ir dirbo Brest Litovske⁴⁵⁴.

Tarp narių korespondentų matome Józefą Bieliński, Henryką Mościckį bei Kazimierzą Kulwiecą iš Varšuvos, Przemysławą Dąbkowską iš Lvovo, Adorianą Diveky iš Vengrijos, Gustavą Manteuffelį iš Rygos. Garbės nariai, nariai korespondentai ir nariai protektoriai nemokėjo kasmetinio nario mokesčio, bet daugelis iš jų rėmė draugiją pinigais ir dovanojo jai vertingas knygas, mokslinius žurnalus, rankraščius ir muziejines vertybes⁴⁵⁵.

Draugijos narių skaičius iki Pirmojo pasaulinio karo nuolat didėjo. 1907 m. pabaigoje jų buvo 160, 1908 m. – 256, 1909 m. – 316; 1910 m. – 357, 1911 m. – 400, 1912 m. – 446, 1913 m. – 480; 1914 – 517⁴⁵⁶. Kaip matome, draugijos narių skaičius sparčiausiai augo pirmaisiais dvejais veiklos metais. 1907 m. į draugiją įstojo 160 asmenų, 1908 m. – 96. Paskui tas augimas žymiai sulėtėjo. 1909 m. draugijos narių skaičius padidėjo 60, 1910 m. – 41, 1911 m. 43, 1912 m. – 34, 1914 m. – 37 asmenimis. Daugiausia į draugiją stojo lenkų inteligentai ir dvarininkai. Nemažai jų gyveno Vilniuje. Draugijos ataskaitose pažymėta, kad 1908 m. sausio 1 d. Vilniuje gyveno 75 tikrieji nariai, 1909 m. – 120, 1910 m. – 135, 1911 m. – 142, 1912 m. – 168, 1913 m. – 190, 1914 m. – 231, 1915 m. – 272⁴⁵⁷.

452 *Ustawa...*, § 9–12; *Statut...*, § 15–19.

453 Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1907. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 172; Handke, Kwirina. Eliza Orzeszkowa jako kresowa instytucja narodowa i kulturalna. *Wilno i kresy północno-wschodnie*, t. 2: *Kultura i trwanie*. Białystok, 1996, p. 101–123.

454 *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914...*, p. 18.

455 *Ibidem*, p. 19.

456 Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] w r. 1907... p. 170; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] w r. 1908... p. 112; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909*. Wilno, 1910, p. 2; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильне за год 1910. Вильна, 1911, p. 8; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год. Вильна, 1912, p. 4; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912. Вильна, 1913, p. 2; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильне за год 1913. Вильна, 1914, p. 4; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk za rok 1914*, Wilno, 1915, p. 4.

457 Żytkowicz, Leonid. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie...*, p. 58.

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veikla 1907–1914 m.

Vilniaus mokslo bičiulių draugija, kaip nurodyta jos įstatuose, turėjo tikslą puoselėti mokslo žinias, gebėjimus ir literatūrą lenkų kalba, tyrinėti krašto gamtą, etnografiją, istoriją, ekonomiką ir statistiką⁴⁵⁸. Pirmaisiais veiklos metais draugija negalėjo veikti visose srityse ir privalėjo daugiausia dėmesio skirti organizaciniams reikalams bei materialinės bazės kūrimui.

Labai svarbus buvo draugijos buveinės klausimas, nes draugija pradėjo darbą neturėdama savų patalpų. Draugijos steigiamasis susirinkimas vyko Vaikų globos draugijos patalpose, Mažosios Pohuliankos gatvėje Nr. 8, eiliniai posėdžiai – Vilniaus medicinos draugijos arba Labdaros draugijos patalpose, valdybos posėdžiai – dažniausiai valdybos narių butuose. Dovanojamos draugijai knygos ir muziejiniai daiktai buvo saugomi buvusiam pranciškonų vienuolyne, Trakų gatvėje, o ypač vertingi egzemplioriai – valdybos narių butuose. Draugijai labai pagelbėjo grafas Józefas Przewdziecki, padovanojęs tuometiniame Vilniaus priemiestyje, Naujininkuose (Nowy Świat), Naujosios Alėjos (vėliau Tyzenhauzų) gatvėje, nedidelį dviejų aukštų namą, įkainuotą daugiau kaip 20 tūkstančių rublių. Prieš tai tame name veikė Tyzenhauzų biblioteka. Broliai Józefas ir Stanisławas Montwiłłai skyrė patalpų pritaikymui draugijos reikmėms ir knygų bei muziejinių eksponatų tvarkymui 5 tūkst. rublių. Draugija įsikūrė dovanotose patalpose 1907 m. rugsėjo mėnesį. Keturi nedidukai kambariai pirmajame aukšte buvo skirti bibliotekai, skaityklai, raštinei bei sargo butui, o salė antrajame aukšte – muziejui. Paveikslai sukabinti ant laiptinės sienų⁴⁵⁹.

Po poros metų Przewdzieckio dovanotas namas jau negalėjo sutalpinti dovanojamų kultūrinių vertybių ir nutarta statyti naują draugijos buveinę. Draugijos narys Trakų Vokės dvarininkas Hilarys Łęskis tam tikslui dovanuoja 20200 rublių. Iš tos sumos už 11315 rublių buvo nupirtas žemės sklypas tarp buvusio Dujų skersgatvio (Zaułek Gazowy) ir Tiltlo (Mostowa) gatvės prie Neries, o likę pinigai skirti statybinių medžiagų pirkimui. Draugijos buveinės projektą parengė Henrykas Wojnickis ir Janas Trojanas. Jie suprojektavo kuklų dviejų aukštų neoklasicizmo stiliaus pastatą, primenantį bajorų dvarelį. Apskaičiuota, kad statybos ir vidaus apdailos darbai kainuos 50 tūkst. rublių. Draugija tiek pinigų neturėjo ir buvo priversta paimti Vilniaus Prekybos banke 15 tūkstančių rublių paskolą, paskui dar 30 tūkst. pasiskolinti Vilniaus Žemės banke⁴⁶⁰.

458 *Ustawa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1907, § 2.

459 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 16, l. 4–18; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] za rok 1907. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, Wilno, 1908, t. 1, p. 172; Brensztejn, Michał. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystycznych-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 34–35.

460 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, l. 78; LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 56; Отчет о деятельности и состоянии Общества

Draugijos namo statyba pradėta 1910 m. balandžio 10 dieną. Darbus vykdė Stefano Sieniucio statybos artelė. Darbus prižiūrėjo inž. Janas Trojanas. Iki vėlyvo rudens buvo sumūrytos sienos ir uždengtas stogas. 1910 m. gruodžio 5 d. speciali komisija, kurią sudarė inžinierius architektas Wacławas Michniewiczzius, inžinierius Władysławas Stypułkowskis ir atsargos generolas Walerianas Dobużyński, priėmė pastatą. Draugijos valdyba išmokėjo statybos artelei 26 tūkstančius rublių⁴⁶¹. Pagrindiniai vidaus darbai, kurie vyko vadovaujant inžinieriui architektui Aleksandrui Antonowiczui, buvo baigti 1913 m. rudenį. Jų atlikimas kainavo 20671 rublių. 1913 m. spalio 12 d. draugijos pirmininkas kunigas prelatas Janas Kurczewskis pašventino naujas patalpas ir jose pirmą kartą įvyko draugijos narių susirinkimas⁴⁶².

Naujoje draugijos buveinėje buvo kelios didelės šviesios salės, skirtos bibliotekai ir muziejui, bei kelios mažesnės, numatytos posėdžiams, kanceliarijai ir kabinetams. Taip pat buvo patalpos sargui gyventi, drabužinės, ūkinės paskirties patalpos. Name įrengtas centrinis šildymas, elektros apšvietimas, gera ventiliacija, priešgaisrinė apsauga, langai apsaugoti grotomis. 1914 m. pagaminus ir sustačius bibliotekai ir muziejui skirtose salėse spintas, lentynas ir stelažus, tai iš viso kainavo 8317 rublius, į naująją draugijos buveinę buvo pervežtos sukauptos knygos ir muziejiniai rinkiniai. 1915 m. namas Naujosios Alėjos gatvėje, dovanotojui J. Przeddzieckiui sutikus, buvo parduotas, o gauti pinigai (11 tūkst. rublių) panaudoti draugijos reikmėms⁴⁶³.

Nuo pat savo įsikūrimo pradžios Vilniaus mokslo bičiulių draugija daug dėmesio skyrė mokslinės bibliotekos kaupimui. Pradžią jai davė nedidelis, bet vertingas knygų rinkinys (168 veikalai 242 tomuose), kurį 1907 m. kovo mėnesį perdavė mokslo bičiuliams Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija⁴⁶⁴. Paskui pradėjo plaukti knygų siuntos iš privačių asmenų ir organizacijų. Pirmaisiais veiklos metais draugijos biblioteka gavo filologo, Vilniaus universiteto bibliotekininko Adamo Benedykto Jocherio (1226 veikalai 1752 tomuose), Pašūsvio dvarininko Antano Zaborskio (322 veikalai 427 tomuose) bei gydytojo Ignaco Strzemińskiego (311 veikalai 414 tomuose) knygų rinkinius. Juos draugijai perdavė minėtų asmenų paveldėtojai. Tais pačiais metais draugijos narys Aleksandras Jelskis padovanojo draugijai 394 veikalus 650 tomuose,

Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год. Вильна, 1911, p. 3–6; Brensztejn, Michał. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. Informator o towarzystwach ...*, p. 35–36.

461 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 3, 56; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год. Вильна, 1911, p. 6.

462 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 3, 80; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год. Вильна, 1913, p. 13–14; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год. Вильна, 1914, p. 15–17.

463 *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1914*. Wilno, 1915, p. 3, 16; Brensztejn, Michał. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1931*. Wilno, 1932, p. 4–7.

464 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 8, p. 84, b. 47; Brensztejn, Michał. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie...*, p. 1–2.

Stefanas Okuliczius – 284 veikalus 373 tomuose, Władysławas Zahorskis – 129 veikalus 161 tome, Ludwikas Czarkowskis – 118 veikalus 149 tomuose, Wandalinus Szukiewiczzius – 114 veikalus 183 tomuose. Kiti draugijos nariai ir rėmėjai dovanojo po keliasdešimt ar keliolika knygų⁴⁶⁵. 1908 m. daugiausia knygų draugijos bibliotekai padovanojo inžinierius Wincentas Januszewskis (1075 veikalai 1647 tomuose kartu su spintomis), profesorius Julianas Talko-Hryncewiczzius (403 veikalai 765 tomuose), Antonina Francuzowiczowa (258 veikalai 339 tomuose), Wanda Ostrowska (215 veikalai 398 tomuose)⁴⁶⁶. 1909 metais Irena Karłowicz iš Varšuvos atidavė savo mirusio vyro, muzikologo ir etnografo Jano Karłowicziaus (3627 veikalai 6425 tomuose), o Maria Łęska – savo brolio Włodzimierzo Druckio-Lubeckio (3200 veikalai 4965 tomuose) vertingus knygų rinkinius. Tais pačiais metais biblioteka gavo dar du didelius rinkinius. Janas Szwańskis padovanojo 2572 veikalus 3468 tomuose kartu su spintomis, o Zofia ir Mikalojus Brzeskiai iš Peterburgo – 2300 veikalų 3000 tomuose⁴⁶⁷.

Knygas ir žurnalus siuntė įvairios įstaigos, visuomeninės organizacijos, bibliotekos ir redakcijos. Vienos pirmųjų knygų ir žurnalų Vilniaus mokslo bičiulių draugijos bibliotekai atsiuntė Lenkų švietimo draugija „Oświata“, draugija „Lutnia“, Torunės mokslo draugija, Lenkų mokslo draugija Lwove, Ossolinskių leidykla, Jogailaičių universiteto, Krasinskių ir Zamojskių bibliotekos, laikraščio „Kurier Litewski“, žurnalų „Czasopiśmo prawnicze i ekonomiczne“, „Przegląd Filozoficzny“, „Zdrowie“ redakcijos⁴⁶⁸. Pati draugija, stokodama lėšų, labai nedaug galėjo jų skirti reikalingų knygų pirkimui. Ir šį kartą pagelbėjo broliai Józefas ir Stanisławas Montwiłłai, skirdami 500 rublių naujų knygų įsigijimui. 1907 m. lapkričio mėnesį speciali komisija (J. Kurczewskis, L. Czarkowskis, S. Kościałkowski, L. Abramowiczzius) sudarė reikalingiausių leidinių sąrašą. Pirmiausia į sąrašą jie įtraukė įvairius žodynus, žinytus, Karolio Estreicherio ir Silvestro Baltramaičio bibliografijas, o taip pat kai kuriuos naujausius lenkų autorių veikalus iš istorijos, etnografijos ir meno istorijos⁴⁶⁹.

Knygas priiminėjo, jas tvarkė ir katalogavo draugijos bibliotekininkas Ludwikas Czarkowskis. Jam padėjo Stanisławas Giecowiczzius. 1911 m. rugsėjo mėnesį Czarkowskiui išvykus iš Vilniaus bibliotekininko pareigas perėmė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys, atsargos generolas Walerianas Dobużyński⁴⁷⁰.

465 *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa* [Przyjaciół Nauk w Wilnie] za rok 1907..., p. 177.

466 *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie* za rok 1908..., p. 119.

467 *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie* za rok 1909..., p. 184–186.

468 Spis książek otrzymanych od osób prywatnych i instytucji, 1907–1909, LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 17; Spis książek ofiarowanych bibliotece Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie], 1907–1921, LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 18; *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa* [Przyjaciół Nauk w Wilnie] za rok 1907..., p. 178–179.

469 Spis książek wybranych przez Komisję Biblioteczną do kupienia dla księżnicy TPN w Wilnie z funduszu, ofiarowanego przez Józefa i Stanisława Montwiłłów. 1908 r., LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 38.

470 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 27, p. 58; LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 111; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год. Вильна, 1913, p. 27.

Draugijos ir visuomenės bendrų pastangų dėka bibliotekos fondai sparčiai daugėjo. 1907 m. pabaigoje biblioteka turėjo 4248 veikalus 6528 tomuose, 1909 m. – 21409 veikalus 33211 tomuose, 1914 m. – 29285 veikalus 45010 tomuose⁴⁷¹. Tokių knygų kiekį sunku buvo sutalpinti nedidėlėse bibliotekai skirtose patalpose Przewdzieckio dovanotame name. Trūkstant vietos lentynose knygos buvo sudedamos koridoriuose ir palėpėje, deja, tai labai apsunkino jų tvarkymą ir katalogavimą. Padėtis iš esmės pagerėjo tik pastačius naują draugijos namą. Jame bibliotekai buvo skirtos dvi aukštos, šviesios salės pirmame aukšte. Tose salėse buvo sustatytos atsparios ugniai metalinės lentynos, pagamintos Vaikų globos draugijos dirbtuvėse. Jų pagaminimas kainavo 2384 rublius. Knygos į naujas patalpas buvo pervežtos 1914 m. rudenį jau vykstant karui. Sustatyti jas į lentynas ėmėsi S. Kościalkowski. Jam padėjo Vilniaus moksleiviai. Einantis bibliotekininko pareigas atsargos generolas Walerianas Dobużyński skubėjo knygas kataloguoti, tačiau 1915 m. jis buvo pašauktas į karo tarnybą. Draugijos biblioteka liko S. Kościalkowskio žinioje⁴⁷².

Draugija taip pat kaupė rankraščius, senus aktus ir kitą archyvinę medžiagą, sudarančią atskirą rankraščių skyrių, dažnai vadinamą archyvu. Atsakingas už jo tvarkymą buvo Stanisławas Kościalkowski. Rankraščius, kaip ir knygas, daugiausia dovanojo privatūs asmenys. Pirmaisiais draugijos veiklos metais Aleksandras Jelskis padovanojo literato ir leidėjo Adamo Honory Kirkoro (1818–1886) laiškus, o Zygmuntas Glogeris – senuosius dokumentus apie Vilniaus miestą. Pavienius rankraščius ar jų kolekcijas dovanojo M. Brensztejn, L. Czarkowski, S. Giecwicz, Klaudijus Hrehorowicz, J. Kurczewski, W. Zahorski, H. Mościcki ir kiti⁴⁷³.

Rankraščių skyriaus fondai lėtai, bet nuolatos gausėjo. 1908 m. archyvas gavo 60, 1909 m. – 45, 1910 m. – 82, 1911 m. – 20, 1912 m. – 42, 1913 m. – 65 rankraščių kolekcijas arba pavienius dokumentus. Vertingiausiais iš jų buvo laikomi A. H. Kirkoro laišakai, XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų laiškų kolekcija (Łopacińskių šeimos dovana), XVIII a. pabaigos dokumentai, Vilniaus vyskupo Ignacijaus Masalskio korespondencija (Salomėjos Kastrowickos dovana), Bröel-Platerių šeimos laišakai ir genealoginiai dokumentai, XVI–XVII a. žymių žmonių autografs, Jano Karłowicziaus korespondencija (Irenos Karłowicz dovana), Žirovičių vienuolyno 1801–1815 m. dokumentai, Tadeuszo Kościuszkos laišakai⁴⁷⁴.

471 Brensztejn, Michał. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie...*, p. 10–11.

472 Brensztejn, Michał. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie...*, p. 5; Walerian Dobużyński (1842–1921), generał-porucznik armii rosyjskiej, bibliotekarz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*, red. Henryk Dubowik, Leszek Jan Malinowski, Bydgoszcz, 2002, p. 67.

473 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 20; *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1907...*, p. 179–180.

474 Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych ...*, p. 46; *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1908*, p. 121–122; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909*, p. 8–9; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год. Вильна, 1911, p. 16; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год. Вильна, 1912, p. 14;

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos archyviniai dokumentai pradžioje buvo laikomi Przewdzieckiego name, o 1914 m. perkelti į naująją draugijos buveinę Tiltlo gatvėje. Ten pat pervežti ir gauti iš Mokslo ir meno muziejaus draugijos archyviniai rinkiniai (110 archyviniai vienetai). Beveik pusę jų (49 archyviniai vienetai) sudarė XIX a. pradžios dvarų turтино-ūkinio pobūdžio dokumentai, likusią dalį – įvairūs XVI–XVIII a. istoriniai šaltiniai, tarp jų ir du Žygimanto Augusto laikų kanceliarinių raštų vadovėliai, Vilniaus Pranciškonų vienuolyno 1544 m. išlaidų-pajamų apskaitos knygos, Vilniaus cechų dokumentai, Baro konfederacijos tarybos posėdžių nuo 1769 spalio 27 iki 1771 m. gegužės 5 d. protokolai; Lietuvos Jėzuitų ir Karmelitų vienuolių dokumentai ir kiti. Archyviniai dokumentai pagal išgales buvo tvarkomi ir kataloguojami. 1914 m. kataloge buvo aprašyti 75 dokumentai⁴⁷⁵.

Mokslo bičiulių draugija daug dėmesio skyrė muziejinių fondų kaupimui. Pagrindą jiems davė buvę kolekcininko Antano Zaborskiego rinkiniai. Juos sudarė mineralų, numizmatikos (per 5 tūkstančių monetų ir medalių), archeologinių radinių (1164 daiktai), paveikslų, porceliano, sakralinių daiktų, Slucko juostų ir valstiečių drabužių kolekcijos. Paskui pradėjo plaukti ir kitos dovanos, kurių dėka muziejaus fondai nuolat augo. 1907 m. muziejus gavo 1555 eksponatus, 1908 m. – 10394, 1909 m. – 6745, 1910 m. – 4990, 1911 m. – 15625, 1912 m. – 1444, 1913 m. – 855, 1914 m. – 1314 (į tą skaičių neįeina perimti Mokslo ir meno muziejaus eksponatai)⁴⁷⁶.

Muziejiniai daiktai iš pradžių buvo kaupiami buvusio Pranciškonų vienuolyno patalpose. 1907 m. jie pervežti į Przewdzieckiego dovanotą namą, kur jiems buvo skirta salė su skliautais antrame aukšte. Draugijos valdybos nutarimu buvo įsteigti muziejaus skyriai ir paskirti atsakingi už juos asmenys: 1) Archeologijos (atsakingas W. Szukiewiczzius); 2) Etnografijos (atsakingas W. Szukiewiczzius, nuo 1908 m. spalio – M. Brensztejnus); 3) Istorijos ir papročių (atsakingas Janas Łuckiewiczzius); 4) Religinio kulto (atsakingas J. Łuckiewiczzius); 5) Dailės (atsakingas S. Jarockis); 6) Numizmatikos ir medalių (atsakingas W. Zahorskis); 7) Botanikos (atsakingas Kazimierz Szafnagelis); 8) Mineralogijos (atsakingas Zygmuntas Hryniewiczzius); 9) Paleontologijos (atsakingas Antonis Zdrojewskis). Šitas padalijimas nebuvo pastovus ir vėliau nė kartą keitėsi priklausomai nuo to, kokių eksponatų buvo gaunama daugiausia. Muziejaus fondų saugotojo pareigos buvo patikėtos W. Zahorskiui. Jis kartu su skyrių vadovais priiminėdavo eksponatus, įvertindavo jų būklę ir nutardavo kokiam skyriui tinka, po to įrašydavo į katalogą. Reikalui esant eksponatai buvo tvarkomi ir konservuojami⁴⁷⁷.

Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год. Вильна, 1913, р. 5–6; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год. Вильна, 1914, р. 8.

475 *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 8–9.

476 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 26; Brensztejn, Michał. Informator o towarzystwach naukowych..., p. 46; Żytkowicz, Leonid. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie..., p. 69.

477 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 44; *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1907...*, p. 180; *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1909...*, p. 137.

Muziejinius eksponatus buvo stengiamasi išdėstyti, kiek leido patalpų ankštumas, pagal skyrius. Archeologijos skyriaus ekspoziciją sudarė įvairios iškasenos: akmeniniai ir bronziniai įrankiai, ginklai, sviediniai, keramikiniai indai ir jų šukės, papuošalai, audinių liekanos. Pradžią šiam skyriui davė Zaborskio šeimos, Marijos Butrymównos, Wandalino Szukiewiczaus grafienės Genowefos Bröel-Plater bei Felikso Tyszkiewicziaus dovanoti eksponatai. Iš viso 1907–1908 m. muziejui buvo padovanoti 3367 archeologijos eksponatai, 1909 m. – 1572, 1910 m. – 451, 1911 m. – 583, 1912 m. – 637, 1913 m. – 9, 1914 m. – 16⁴⁷⁸.

Numizmatikos skyriuje daugiausia buvo lenkiškų ir lietuviškų XVII–XVIII monetų, bet buvo ir senesnių, pavyzdžiui, Kazimiero III Didžiojo (1310–1370, Lenkijos karalius nuo 1333 m.) grašis, Žygimanto II Augusto (1520–1572, Lietuvos didysis kunigaikštis nuo 1529, Lenkijos karalius nuo 1548 m.) dukatas. Ekspoziciją papėdairino kiniškos, korėjietiškos ir japoniškos monetos. Medalių kolekciijoje buvo antikiniai graikų ir romėnų, istoriniai Lenkijos karalienės Bonos, karalių Žygimanto Augusto, Stepono Batoro bei Mykolo Kaributo, Zigmanto III Vazos medaliai. Renkami buvo ir vėlesni medaliai, skirti įvairių žymių žmonių, pavyzdžiui, Mikalojaus Koperniko, Henryko Sienkiewicziaus, Elizos Orzeszkowos atminimui. Daugiausia numizmatikos eksponatų dovanojo kunigaikštienė Maria Ogińska, Antonina Francuzowicz (mirusio vyro Jano Francuzowiczaus kolekcija), Jano Szwańskio šeima. Iš viso 1907–1908 m. muziejus gavo per 6 tūkstančių monetų ir 471 medalį, 1909 m. – 2387 monetas, 119 medalių ir 5 antspaudus, 1910 m. – 1308 monetas ir 271 medalį, 1911 m. – 13304 monetas, 310 medalių ir 23 antspaudus, 1912 m. – 388 monetas ir 28 medalius, 1913 m. – 378 monetas ir 9 medalius, 1914 m. – 152 monetas ir 41 medalį⁴⁷⁹.

Istorijos ir papročių skyrius eksponavo ginklus ir amuniciją, Napoleono armijos 19 pulko ulono uniformą (Jano Łuckiewicziaus dovana), masonų ženklus (Witoldo Węśławskio dovana), lenkų bajorų drabužius (kontušai, žiponai, juostos), pinigines,

478 LMAVB, RS, f. 75–163; LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 34; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1908..., p. 123–124; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909..., p. 10; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год..., p. 19; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год..., p. 11; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год..., p. 6; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год..., p. 9; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914. Wilno, 1915, p. 11; Szukiewicz, Wandalin. Działy archeologii przedhistorycznej oraz etnografii w Muzeum. Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1909, t. 2, p. 129–133; Brensztejn, Michał. Informator o towarzystwach naukowych..., p. 39–40.

479 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 34; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1908..., p. 124; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909..., p. 10; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год..., p. 19–20; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год..., p. 11; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год..., p. 6; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год..., p. 9; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914. Wilno, 1915, p. 11.

bižuteriją, vėduokles, tabokines, antspaудus, skrynias, cechų vėliavas, koklius, kai kurias rastas archeologinių ekspedicijų metu pilių ir bažnyčių interjero detales ir panašius daiktus. 1908 metais istorijos ir papročių skyrius turėjo 510 eksponatų, 1909 m. jis pasipildė 971, 1910 m. – 493, 1911 m. – 93, 1912 m. – 157, 1913 m. – 60, 1914 m. – 101 eksponatu⁴⁸⁰.

Etnografijos skyriaus ekspoziciją sudarė įvairių Žemaitijos ir Lietuvos regionų valstiečių drabužiai, mediniai drožiniai, darbo įrankiai, buities daiktai, Užgavėnių kaukės, muzikos instrumentai, valstiečių nuotraukos, raštuotos lietuviškos juostos. Daug jų padovanojo W. Szukiewiczzius, M. Brensztejnus ir I. Karłowicz iš mirusio vyro Jano Karłowicziaus kolekcijos. 1907 m. muziejus gavo 6 etnografinius eksponatus, 1908 m. – 140, 1909 m. – 111, 1910 m. – 267, 1911 m. – 45, 1912 m. – 64, 1913 m. – 62, 1914 m. – 142⁴⁸¹.

Religinio kulto skyriuje, tuo metu vadintame Bažnytinės archeologijos skyriumi (*Dział archeologii kościelnej*), buvo surinkti įvairūs kulto reikmenys: senoviniai arnotai, kapos, stulos, bažnytiniai indai, medalikėliai, kryželiai, monstrancijos. Tame skyriuje radosi ir XVI–XVII a. geležinė „kuna“, skirta nusidėjėliams rakinti bei ketas tariamų lietuvių pagoniškų dievų statulėlių. Pirmaisiais metais Religinio kulto skyriui buvo padovanoti 134 eksponatai, 1908 m. – 286, 1909 m. – 37, 1910 m. – 146, 1911 m. – 60, 1912 m. – 19, 1913 m. – 3, 1914 m. – 37⁴⁸².

Gamtos skyrius atsirado sujungus Botanikos, Mineralogijos ir Paleontologijos skyrius. 1907 m. muziejuje buvo 128 eksponatai, priskirtini gamtos skyriui,

480 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 34; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1908..., p. 126–127; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909..., p. 10; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год..., p. 20; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год ..., p. 11; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год..., p. 6; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год., p. 9; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 12.

481 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 34; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1907..., p. 181; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1908..., p. 126; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909..., p. 10; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год..., p. 20; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год ..., p. 11; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год..., p. 6; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год., p. 9; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 12; Szukiewicz, Wandalin. Działy archeologii przedhistorycznej oraz etnografii..., p. 133–135.

482 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 34; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1907..., p. 181; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1908..., p. 125; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909..., p. 10; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год..., p. 20; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год ..., p. 11; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год..., p. 6; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год., p. 9; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 12.

1908 m. – 468, 1909 m. – 713, 1910 m. – 1293, 1911 m. – 472, 1912 m. – 48, 1913 m. – 48, 1914 m. – 396. W. Zahorskis ir Marianas Szymkiewiczzius padovanojo šiam skyriui mineralų kolekcijas, Konstantinas Tyzenhauzas, Antonis Tyszkiewiczzius, Wacławas Hryniewskis – žvėrių ir paukščių iškamšas, lizdų ir kiaušinių rinkinius, profesorius Marianas Raciborskis iš Lvovo, daktaras Józefas Trzebiński, Kazimierz Szafnagelis, Józefa Burhardt, Varšuvos kraštotyros draugija – herbariumus ir roplių preparatus. Gamtos skyriumi rūpinosi Zygmuntas Hryniewiczzius ir Kazimierz Szafnagelis⁴⁸³. Šitie eksponatai reikalavo specifinių laikymo sąlygų ir brangių konservavimo medžiagų, todėl ne visus juos pavykdavo išsaugoti. Ypač sunku buvo užtikrinti reikiamas sąlygas karo ir pokario metais. 1928 m. reorganizuojant draugijos muziejų, Gamtos skyriaus nutarta atsisakyti. Visi jo turėti eksponatai (12 žinduolių ir 292 paukščių iškamšos, 1122 mineralai, 382 kriauklės, 87 jūros faunos eksponatai, drugelių kolekcija, herbariumai, 98 skersiniai medžių pjūviai, 17 žvėrių kaukolių su ragais, 24 stiklainiai su preparatais) buvo perduoti Stepono Batoro universitetui⁴⁸⁴.

Sparčiai plėtėsi Dailės skyrius. 1907 m. vasario mėnesį skyriaus vadovas S. Jarockis kartu su W. Zahorskiu laikraštyje „Dziennik Wileński“ kreipėsi į lenkų dailininkus ir skulptorius prašydami aukoti draugijos muziejui savo kūrinius. Į jų kreipimąsi atsiliepė daug dailininkų ir meno kolekcionierių. 1907 m. šiam skyriui atiteko jau minėto kolekcionieriaus Zaborskio iš Pašušvio meno kolekcija, susidedanti iš 30 aliejinių paveikslų, 24 piešinių, kelių šimtų graviūrų ir 5 miniatiūrų. Daugiausia tai buvo lenkų dailininkų: Kazimierzo Lasockio, Józefo Mączyńskiego, Alfredo Terleckio, Stanisława Bagińskiego, Floriano Piekarskio, Stanisława Korzeniewskio, Jano Buykos, Kazimierzo Alchimowicziaus, Miłoszo Kotarbińskiego darbai⁴⁸⁵. Iš kitų aukotojų iki 1908 m. sausio 1 d. muziejus gavo 3 aliejinius paveikslus, 22 piešinius, nemažą skaičių miniatiūrų⁴⁸⁶. 1908 m. skyriaus fondai pasipildė 28 aliejiniais tapybos paveikslais, 185 piešiniais, 8 akvarelėmis, 3 miniatiūromis, 1159 graviūromis, 1 skulptūra, 8 metalo plastikos kūriniais ir 2 graviūromis. Tai buvo Jano Rustemo, Szymono Czechowicziaus, Wincento Smokowskio, Józefo Marszewskiego, Felikso Cichockio, Wacława Pileckio, Franciszeko Tepos, Aleksandro Orłowskio, Bolesława Rusieckio, Jano Wilczyńskiego,

483 Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1907..., p. 181; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1908..., p. 127; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909..., p. 10; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год..., p. 20; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год ..., p. 11; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год..., p. 6; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год., p. 9; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 12; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год ..., p.12.

484 *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1928*. Wilno, 1929, p. 8.

485 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, p. 65; Jarocki, Stanisław. Galeria sztuki. *Dziennik Wileński*, 1907, nr 244, 25 października.

486 Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1907..., p. 181.

Walento Wańkowicziaus, Franciszeko Smuglewicziaus, Michało Elwiro Andriollo, Ivano Šiškino ir kitų kūriniai. 1908 m. daugiausia meno kūrinių muziejui padovanojo grafas Feliksas Tyszkiewiczus. Grafas draugijai padovanojo 702 graviūrų, taip pat ir Albrechto Dürero graviūrą *Adomas ir Ieva* bei du aliejinius Szymono Czechowicziaus paveikslus, vaizduojančius apaštalus⁴⁸⁷.

Vėlesniais metais Dailės skyriaus eksponatų skaičius nuolatos gausėjo, nors ne kiekvienais metais vienodai sparčiai. 1909 m. jų buvo gauta 615, 1910 m. – 590, 1911 m. – 45, 1912 m. – 22, 1913 m. – 103, 1914 m. – 220 (į tą skaičių neįeina perimti tais metais Mokslo ir meno muziejaus rinkiniai)⁴⁸⁸. Buvo dovanojami pavieniai meno kūriniai arba jų kolekcijos. Daug savo darbų (aliejinis *Autoportretas*, Vilniaus vyskupo Adamo Stanisławo Krasinśkio portretas, Tado Kosciuškos (Tadeusz Kościuszko) portreto kopija, *Žmonos portretas*, *Mokinio portretas*, *Malūnas*, *Paplavos Vilniuje*, religiniai paveikslai, akvarelės) padovanojo muziejui dailininkas Bolesławas Rusieckis. Taip pat jis dovanojo tėvo Kanuto Rusieckio (Rusecko) tapytus darbus: *Lietuvaitė su verbomis*, *Zakristijonas*, *aplankantis su komunija*, *Autoportretas*, Tiziano (Tiziano Vecellio) *Dangiškosios ir žemiškosios meilės kopiją*, Franciszeko Smuglewicziaus Šv. Jono galvos etiudus, Ponios Granowskos portretą, paveikslus antikinėmis temomis (*Virgilijus nužudo Virgiliją*, *Porcija*, *Aleksandras Makedonietis ir Briziejus*), Marcino Zaleckio *Vilniaus katedra* ir kelis italų tapytojų religinius paveikslus⁴⁸⁹.

1914 m. draugijos paveikslų galeriją papildė kilusių iš Italijos Vilniaus prekybininkų ir visuomenės veikėjų Stanisławo ir Władysława Fiorentini kolekcija. Ją sudarė 28 Vakarų Europos ir lenkų tapytojų paveikslai, tarp kurių buvo ir aštuoni Fiorentini giminės atstovų portretai, įvairios graviūros ir piešiniai, molinė glazūruota vaza ir dvylika graikų dievų statulėlių⁴⁹⁰. Verta paminėti teisėjo iš Podolės Kamienicos (Kamieniec Podolski) Antonio Kołb-Sieleckio padovanotą 27 paveikslų kolekciją. Joje buvo Dmitrijaus Levickio, Oresto Kiprenskio, Canaletto, Claude Josepho Vernet, Francesco Casanovos, Pieterio van Molijn, Vincento de Lesseuro, Francesco Solimani, Luco Giordani, Jeano Baptiste Greuze, Gotfriedo van Schalkeno ir keli nežinomų dailininkų paveikslai⁴⁹¹.

Augant muziejaus eksponatų skaičiui, vis sunkiau darėsi juos sutalpinti turimose patalpose. Gaunami daiktai buvo dedami visur, kur tik rasta laisva vieta. Daug jų

487 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 34; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1908..., p. 125–126.

488 Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1909..., p. 10; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год..., p. 20; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1911 год ..., p. 11; Отчет Виленского Общества Любителей Наук за 1912 год..., p. 6; Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1913 год., p. 9; Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914. Wilno 1915, p. 12.

489 Širkaitė, Jolanta. *Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai...*, p. 349.

490 *Ibidem*, p. 354.

491 *Ibidem*, p. 356; Brensztejn, Michał. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1937, p. 7–8.

likdavo skryniose bei ryšuliuose ir laukė kraustymosi į naują buveinę⁴⁹². Eksponuojami buvo patys vertingiausi ar turintys ypatingą propagandinę reikšmę daiktai. Nežiūrint patalpų ankštumo, rasta vieta ir įrengtas poetui Adomui Mickevičiui (Adam Mickiewicz) skirtas kampelis, kuriame buvo išdėstytas 331 eksponatas. Didesnę jų dalį sudarė daiktai (poeto portretai ir grafiniai atvaizdai, autografi, pirmieji poezijos tomeliai, jo atminimui iškalti medaliai, medžiaga apie šimtųjų gimimo metinių minėjimą 1898 m. Krokuvoje, Varšuvoje ir Vilniuje, suvenyrai su poeto atvaizdu) iš Jano Francuzowicziaus kolekcijos. Kampelyje buvo pastatyti stalas ir fotelis, kuriais naudojosi poetas mokytojaudamas Kaune. Juos muziejui padovanojo daktaras Kazimierz Jaworowski⁴⁹³.

1911 m. muziejui buvo atiduoti daiktai, susiję su lenkų rašytoja, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos garbės nare Eliza Orzeszkowa (1841–1910). Maria ir Maksymilianas Otrębskiai 1911 m. Vilniaus „Lutnios“ teatre surengė parodą, skirtą rašytojos atminimui, o paskui, vykdydami mirusios valią, visus eksponatus (649 vienetai) perdavė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejui. Buvo ten E. Orzeszkowos ir jos artimųjų asmeniniai daiktai, laiškai, knygos, nuotraukos, laikraščių iškarpos ir panašiai. Trūkstant vietos nebuvo galimybių visų tų daiktų išdėstyti salėje. Tiktai persikėlus į naujas patalpas įrengtas jos atminimui skirtas skyrelis⁴⁹⁴. Išlikusi negausi archyvinė medžiaga (E. Orzeszkowos kūrinių rankraščiai, laiškai, užrašai, nuotraukos, anekdotų, pasakojimų, eilėraščių, mįslių, medicinos receptų rinkiniai, jos knygyno Vilniuje 1877–1882 m. kasos knygos, 1777 m. Kamenecko miesto iliustracijos aktas) dabar yra saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve⁴⁹⁵.

1914 m. muziejaus rinkiniai (apie 43 tūkstančius eksponatų) buvo pervežti į naują draugijos buveinę tuometinėje Tiltlo gatvėje. Ten pat perkelti ir susijungusios su Vilniaus mokslo bičiulių draugija Meno ir mokslo draugijos sukauptos muziejinės vertybės (apie 5 tūkst. eksponatų). Ypač vertinga buvo Vakarų Europos dailės kolekcija, padovanota W. Tyszkiewicziaus⁴⁹⁶.

Naujose patalpose muziejui buvo skirtas visas antras aukštas ir viena salė pirmame aukšte. Sudaryta speciali komisija, kurią sudarė Janas Boguszewskis, Janas Bułhakas, Michał Brensztejn, Stanisławas Jarockis, Franciszekas Jurjewiczius, Karolis Karpowiczius, Stanisławas Kościałkowskis, Tadeusz Rostworowski, Ferdynandas Ruszczycas, Waclawas Gizbert-Studnickis, Wincentas Świątopełkas-Mirskis, Władysławas Tyszkiewiczius), Lucjanas Uziębło, Józefas Wierzyński ir Władysławas

492 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 47, p. 1–3.

493 Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1908..., p. 125.

494 Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1911 ..., p. 11–12.

495 LVIA, f. 1135, ap. 15. Rašytojos Elizos Orzeszkowos (1841–1910) asmeninis fondas.

496 LMAB, RS, f. 151–310; LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 47; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914...*, p. 3–4, 8–10.

Zahorskis. Komisija parengė muziejaus įrengimo planą ir darbo taisykles, pertvarkė skyrius ir paskyrė jų vadovus. Muziejaus fondų saugotoju liko W. Zahorskis, Archeologijos skyriaus vadovu – W. Szukiewiczzius, Etnografijos skyriaus – M. Brensztejnus. Istorijos-papročių skyrius patikėtas globoti F. Ruszczycui, T. Rostworowskiui ir L. Uzięblai, Lenkų dailės – F. Ruszczycui, Užsienio dailės – W. Tyszkiewiczziui, Lenkų graviūrų – L. Uzięblai, Užsienio graviūrų – W. Światopełkui-Mirskiui, Gamtos – K. Karpowiczziui ir K. Szafnageliui⁴⁹⁷. Vadovaujant šiems asmenims buvo išpakuojami ir tikrinami pervežti iš ankstesnės buveinės eksponatai, priimami nauji ir ruošiamos ekspozicijos. Pirmiausia buvo įrengtos archeologijos, etnografijos ir Užsienio dailės skyrių ekspozicijos, sukataloguotos ir išdėstytos specialiai tam skirtose vitrinose monetos ir medaliai. Likusių skyrių tvarkymą sustabdė Pirmasis pasaulinis karas⁴⁹⁸. Blika pridurti, kad iki 1915 m. biblioteka ir muziejus nebuvo oficialiai atidaryti. Draugija galėjo knygas, rankraščius ir muziejines vertybes kaupiti, bet negalėjo aptarnauti skaitytojų ir atverti muziejaus plačiai visuomenei. Tam reikėjo specialaus leidimo, kurio draugija negavo iki rusų viešpatavimo Vilniuje pabaigos. Tiesa, draugijos vadovybė griežtai valdžios nurodymų nesilaikė ir leido draugijos nariams ir kitiems asmenims, kuriais pasitikėjo, naudotis turimomis knygomis ir rankraščiais⁴⁹⁹.

Rūpesčiai, susiję su namo statyba, bibliotekos ir muziejaus fondų kaupimu bei jų tvarkymu, neleido draugijos nariams plačiau užsiimti moksliniu-tiriamuoju darbu, kuris pirmame draugijos veiklos laikotarpyje apsiribojo mokslinių pranešimų ruošimu ir jų skaitymu draugijos posėdžiuose. 1907 m. draugijos mėnesiniuose posėdžiuose buvo perskaityti 6 pranešimai, 1908 m. – 8, 1909 m. – 7, 1910 m. – 1, 1911 m. – 2, 1912 m. – 4, 1913 m. – 4, 1914 m. – 4⁵⁰⁰. Pranešimuose dažniausiai gvildentos istorijos, archeologijos, etnografijos, rečiau – filosofijos ir ekonomikos temos. 1907 m. J. Łuckiewiczzius kalbėjo apie Minske saugomus archyvinius rinkinius, L. Czarkowskis – apie Palenkės etnografiją, S. Kościalkowskis – apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvaro išdininką Antaną Tyzenhauzą, Waclawas Gizbert-Studnickis – apie miestiečių dalyvavimą Lenkijos ir Lietuvos Respublikos seimuose, J. Kurczewskis – apie vyskupą Jurgį Bialozorą ir Vilniaus nuniokojimą XVII a., W. Zahorskis – apie Pranciškonų bažnyčią Vilniuje. 1907 m. rugsėjo 17 d. draugijos narių eiliniame susirinkime architektas Waclawas Michniewiczzius ir inžinierius Franciszekas Walickis paskelbė Vilniaus Pilies kalno požemių tyrinėjimų rezultatus, sukėlusius didelį klausytojų susidomėjimą⁵⁰¹.

497 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 47, p. 5; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914...*, p. 10–11.

498 *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914...*, p. 11–13.

499 *Zarys stanu i działalności...*, p. 8.

500 *Ibidem*, p. 11–13.

501 LMAVB, RS, f. 13–24699. Kurczewski, Jan. Jerzy Białozor, spustoszenie Wilna i skarbcza katedralnego w

1908 m. Vinius mokslo bičiulių draugijos nariai ir svečiai turėjo progą išklauti W. Szukiewiczaus pranešimo apie Trakus (Szukiewiczui negalėjus atvykti jo pranešimo tekstą perskaitė Ludwikas Abramowiczius), M. Brensztejno – apie Žemaitijos etnografiją, Władysława Gizbert-Studnickio – apie krašto ekonominės padėties tyrinėjimus, Waclawo Gizbert-Studnickio – apie dokumentus, susijusius su žydų ekonomine padėtimi, S. Kościałkowskio – apie Silvestro Baltramaičio bibliografiją (*Сборник библиографических материалов для географии, этнографии и статистики Литвы: с приложением списка литовских и древне-прусских книг с 1553 по 1891 г. Составил С. Балтрамайтис, С.-Петербург, 1891, вып. 2, С.-Петербург, 1904*), Lietuvių mokslo draugijos nario Augustino Janulaičio – apie Šaulių ekonomiją, Jano Łuckiewicziaus – apie Osztorpo memuarus, Aleksandro Szklenniko – apie savivaldą ir kredito kasas, Adamo Karpowicziaus – apie Waysenhofo memuarus⁵⁰².

Intensyviai dirbta 1909 metais. Tuo metu pranešimus skaitė: Mykolas Römeris – apie Lietuvos kaimo ekonominę padėtį XVIII a. (du pranešimai), Zygmuntas Hryniewiczzius – apie elektronų teoriją, Zygmuntas Kozickis (Dunin-Kozicki) – apie Pilies kalną Vilniuje ir jo paslaptis, Waclawas Gizbert-Studnickis – apie Vilniaus pirklių gildijos archyvą, Kazimierz Stolyha – apie antropologinius Lietuvos gyventojų tyrinėjimus. Be to, 1909 m. sausio 16 d. vykusiame susirinkime buvo perskaitytas Gustavo Manteuffelio atsiųstas tekstas apie Biržius. Nuo kitų metų posėdžių ir pranešimų skaičius smarkiai sumažėjo, nes tai buvo susiję su reikalavimu pranešimus skaityti rusiškai. 1910 m. perskaitytas 1 pranešimas (Waclawo Gizbert-Studnickio apie Vilniaus archyvuose saugomą istorinę medžiagą), 1911 m. – 2 pranešimai (W. Zahorskiego – apie marą Vilniuje ir S. Kościałkowskio – apie Litto nunciatūrą), 1912 m. – 2 (Józefo Wierzyńskiego apie meno istoriją kaip mokslą ir Waclawo Gizbert-Studnickio apie senąją Vilniaus topografiją), 1913 m. – 4 (Jano Obsto – apie Frangipanių šeimos žiedo istoriją, Juliano Januszewskio – apie mineralizuotų vandenų gamybą Vilniaus mieste, Stanisława Cywińskiego – apie prancūzų ir lenkų filosofijos kryptis, S. Kościałkowskio – apie karališkąsias ekonomijas Lietuvoje), 1914 m. – 4 (S. Kościałkowskio – apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekonomijas XVIII a., Witoldo Staniewicziaus – apie paveldėjimą, Wincento Lutosławskio – apie filosofą Cieszkowską, W. Zahorskiego – apie mirtį medicininio požiūriu)⁵⁰³.

Neretai moksliniai pranešimai būdavo įtraukiami ir į metinių Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narių susirinkimų dienotvarkę. 1908 m. gegužės 18 d. vykusiame

połowie XVII wieku. Odczyt wygłoszony w Towarzystwie Przyjaciół Nauk. 1907; *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa* [Przyjaciół Nauk w Wilnie] za rok 1907..., p. 175.

502 *Zarys stanu i działalności...*, p. 11–12.

503 Zahorski, Władysław. Konanie i śmierć. Odczyt wygłoszony w Towarzystwie Przyjaciół Nauk, LMAVB, RS, f. 10–3. 1914; *Zarys stanu i działalności...*, p. 12–13.

susirinkime istorikas Henrykas Mościckis skaitė pranešimą apie lietuvių valstiečius, 1910 m. gegužės 29 d. – archeologas W. Szukiewicziaus apie Lietuvos archeologiją⁵⁰⁴. Pranešimai pristatyti taip pat veikusioje nuo 1911 m. Vilniaus mokslo draugijos Gamtos-medicinos sekcijos posėdžiuose. 1911–1913 m. juose perskaityta dvylika pranešimų medicinos temomis⁵⁰⁵. 1908 m. įkurtos archeologijos ir Vilniaus senovės mylėtojų (vadovas Kazimierz Podernia) bei ekonomikos-statistikos (vadovas Wacławas Gizbert-Studnickis) sekcijos platesnės veiklos neišvystė⁵⁰⁶.

Pranešimai Vilniaus mokslo bičiulių draugijoje buvo skaitomi lenkų kalba, tačiau nuslopinus 1905–1907 m. revoliucinius įvykius, rusų administracija vėl pradėjo reikalauti, kad viešuose renginiuose, o tokiais buvo laikomi draugijos posėdžiai ir susirinkimai, jeigu juose dalyvaudavo pašaliečiai, būtų vartojama rusų kalba. Be to, draugijos vadovybė turėjo pranešti policijai posėdžių tikslų laiką ir dienotvarkę ir posėdžiauti policijos atsiusto pareigūno akivaizdoje, kuris atidžiai sekė ne tik, kokia kalba skaitomi pranešimai, bet ir apie ką juose kalbama. Suprantama, tai labai varžė pranešėjus ir klausytojus. Buvo imamasi visokių gudrybių, kad pareigūnas anksčiau apleistų salę, o jai nepavykdavo to padaryti, posėdis buvo atidedamas ta dingstimi, kad neatvyko pranešėjas. Dėl to pranešimų skaičius. smarkiai sumažėjo. Atidžiai buvo tikrinama ir visa draugijos dokumentacija. 1910 m. iš Peterburgo atvyko Vidaus reikalų ministerijos atsiustas revizorius Alfredas de Terminas. Jis atidžiai patikrino Vilniaus mokslo bičiulių draugijos dokumentus ir sukauptus rinkinius, tačiau nerado nieko, prie ko galima būtų prikibti. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos valdyba visą dokumentaciją (protokolus, ataskaitas, narių sąrašus, kasos ir inventorines knygas) apdairiai vedė dviem kalbom – rusų ir lenkų. Valdžios atstovams ir įstaigoms buvo pateikiama dokumentacija rusų kalba, o jeigu į jų rankas patekdavo lenkų kalba rašyti dokumentai, buvo aiškinama, kad tai yra juodraščiai. Dokumentų dviem kalbom sudarymas reikalavo papildomo darbo ir lėšų, tačiau apsaugojo nuo rusų sankcijų⁵⁰⁷.

Draugija nuo pat savo susikūrimo pradžios daug dėmesio skyrė istorinių paminklų apsaugai. Pirmiausia susirūpinta esančiu pačioje Vilniaus širdyje Pilies kalnu, kuris smarkiai nukentėjo priklausomybės nuo Rusijos laikais. Nuslopinus 1830–1831 m. sukilimą caro nurodymu Vilniaus pilių teritorijoje buvo įrengta rusų tvirtovė. Jos teritorija buvo apjuosta grioviais ir žemių pylimais, sutvirtinta bastionais ir redutais. Įrengiant tvirtovę buvo pažeistas kultūrinis sluoksnis, išardyti buvusių

504 *Zarys stanu i działalności...*, p. 17–18.

505 Zahorski, Władysław. Kilka uwag o wczesnym rozpoznaniu gruźlicy płuc. Odczyt wygłoszony w sesji lekarskiej Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 17.III.1914, LMAVB, RS, f. 10–3; *Zarys stanu i działalności...*, p. 18.

506 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 9, p. 87–91, b. 10, p. 14, 57– 63; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1908..., p. 115.

507 Kościółkowski, Stanisław, Pamiętna, choć przemilczana rocznica Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957), *Teki Historyczne*, 1956/1957, t. 8, p. 97– 98.

pastatų pamatai, nugriauti kai kurie išlikę pastatai, jų tarpe senieji vyskupų rūmai bei mūriniai Pilies vartai, kuriuose buvo Lietuvos vyriausiojo tribunolo archyvas ir Vilniaus teismo kanceliarija. Nukentėjo ir vienintelis išlikęs Aukštutinės pilies bokštas (vakarinis). 1834 m. jame įrengtas sargybos postas, 1837–1838 m. ant jo pastatytas dviaukštis medinis optinio telegrafo antstatas, prieš tai nugriovus bokšto trečiąjį ir ketvirtąjį aukštus. Bokšto apatiniuose aukštuose buvo įrengtos patalpos signalininkams ir optinio telegrafo direkcijos kabinetas. Be to, Pilies kalne pastatytas gyvenamasis namas, skirtas telegrafo direktoriui ir jo pavaduotojui apgyvendinti⁵⁰⁸.

XIX a. antroje pusėje tobulėjant karinei technikai Vilniaus tvirtovė pradėjo netekti karinės reikšmės. 1854 m. nustojo veikęs optinis telegrafas, vėliau buvo nugriautas ir optinio telegrafo administracijos medinis namas. 1878 m. caras Aleksandras II patvirtino Vilniaus tvirtovės panaikinimo projektą. Buvo nukasti pylimai, o grioviai užpilti žemėmis⁵⁰⁹. Panaikinus tvirtovę pilių teritoriją, Bernardinų ir Botanikos sodus bei skverą ties katedra nutarta paversti poilsio parku. Jį tvarkyti pavesta 1879 m. prie Vilniaus miesto valdybos įsteigtai Vyriausiajai sodų komisijai. Komisijai prižiūrint palei Nerį ir aplink katedrą buvo sodinami medžiai ir dekoratyviniai krūmai, tvirtinami ir apželdinami Pilies kalno šlaitai, šiek tiek patvarkomos Aukštutinės pilies liekanos: tvirtinami rūmų pamatai ir sienos, konservuojamas vakarinis bokštas, kurio pirmame aukšte 1901 m. įrengta cukrainė. Didesnėms konservavimo ar restauravimo darbams atlikti Sodų komisija neturėjo pinigų⁵¹⁰.

Pilies kalno apsauga susirūpino ir naujai susikūrusi Vilniaus mokslo bičiulių draugija. Pirmiausia nutarta ištirti legendomis apipintus Pilies kalno požemius. Svarbu buvo nustatyti požemių kryptis ir jų būklę, nes bijota, kad jiems įgriuvus gali atsirasti pavojingos rūmų liekanoms ir bokštui įdubos. 1907 m. vasarą du draugijos nariai (architektas Wacławas Michniewiczzius ir inžinierius Franciszekas Walickis) ištyrė ir išmatavo Pilies kalno požemius ir padarė jų brėžinius. 1907 m. rugsėjo 17 d. draugijos posėdyje jie paskelbė tyrinėjimų rezultatus, sukėlusius didelį susidomėjimą (posėdyje dalyvavo 42 draugijos nariai). Paskui visa dokumentacija (požemių nuotraukos, brėžiniai) atiduota draugijos archyvu. Tolesnių tyrinėjimų atsisakyta dėl lėšų stokos⁵¹¹.

Vilniaus mokslo bičiulių draugija, neturėdama galimybių viena rūpintis Pilies kalnu, bendradarbiavo su įstaigomis ir kitomis draugijomis, kurioms rūpėjo istorinio kalno išsaugojimas. Draugijos inicijuota miesto valdyba pakvietė grupę „senovės mylėtojų“ (Ksaweras Zubowiczzius, W. Zahorskis, L. Uziębło, kunigas kanauninkas Zygmuntas Dunin-Kozickis, L. Abramowiczzius, Wacławas Gizbert-Studnickis), kurie

508 Kitkauskas, Napoleonas. *Vilniaus pilys: statyba ir architektūra*. Vilnius, 1989, p. 49–50, 56–57.

509 *Ibidem*, p. 58.

510 *Ibidem*, p. 62–63.

511 *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w r. 1907 ...*, p. 175.

turėjo nuspręsti, kaip geriausia turimomis lėšomis apsaugoti šį istorinį paminklą. Komisijos nariai kartu su burmistru Michału Węślawskiū atidžiai apžiūrėjo pilies griuvėsius ir nutarė pirmiausia juos nufotografuoti tokioje būklėje, kokioje jie yra. Paskui pilies liekanų nuotraukas ir aprašymą nusiųsti garsiam Krokuvos konservatoriui Zygmuntui Hendeliui ir prašyti jo patarti, kaip jas apsaugoti nuo tolesnio irimo. Uziębło ir Zahorskis pažadėjo paieškoti archyvuose Vilniaus pilių brėžinių ir piešinių, o taip pat duoti iš savo kolekcijų senovinių plytų ir koklių pavyzdžius. Be to, komisijos nariai siūlė nugriauti medinį antstatą nuo vienintelio išlikusio pilies bokšto (Gedimino bokštas), tačiau burmistras nesutiko, nes antstatas buvo reikalingas gaisrininkams, kurie iš jo stebėjo miestą. Antstatas buvo paliktas (jis nugriautas 1930 m.), bet pats bokštas šiek tiek aptvarkytas: nuimtos reklaminės iškabos, sienos suveržtos metaliniais lankais ir sutvirtinti byrantis kampai. O kad bokštą apsaugotų nuo pavojingos vibracijos, uždrausta šaudyti vidurdienį iš patrankos, stovinčios pilies kieme⁵¹².

Didelis pavojus Pilies kalnui iškilo 1911 m. pabaigoje, kai miesto taryba, vanden tiekio ir kanalizacijos vyriausiajam inžinieriui Eduardui Šenfeldui pasiūlius, nutarė jame įrengti vandens rezervuarą. Šį sumanymą įgyvendinus pilies kalnas kaip istorinis paminklas būtų visiškai suniokotas, todėl Vilniaus „senovės mylėtojai“, visų pirma Vilniaus mokslo bičiulių ir Lietuvių mokslo draugijos, ėmėsi žygių jam ginti. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos valdybos delegacija (M. Brensztejnus, J. Obstas, W. Zahorskis) 1911 m. gruodžio 23 d. (1912 m. sausio 5 d.) Vilniaus miesto viceprezidentui Konradui Niedziałkowskiui įteikė raštišką prašymą išsaugoti istorinį kalną ir rasti kitą vietą vandens rezervuarui įrengti. Vandens rezervuaro įrengimo klausimas pakartotinai buvo svarstomas miesto tarybos posėdyje, tačiau inžinierius Šenfeldas laikėsi nuomonės, kad jis turi būti įrengtas būtent Pilies kalne. Vis tik, po karštų ginčų spaudoje ir Imperatoriškosios archeologijos komisijos įsikišimo, nevykęs sumanymas įrengti istoriniame pilies kalne vandens rezervuarą buvo sustabdytas⁵¹³. Galima pridurti, kad 1912–1914 m. Bernardinų sode buvo pastatyta Šenfeldo suprojektuota miesto vandentiekio siurblių stotis. Utilitariam statiniui „paskolinti“ Bernardinų bažnyčios ir vienuolyno architektūros elementai – aukšti valiutiniai frontonai, gynybiniai bokšteliai, arkiniai langai. Lietuvių dailės istorikės Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės nuomone, Šenfeldas norėjo naują statinį priderinti prie gotikinės architektūros, tačiau tas sumanymas nelabai jam pavyko ir išėjo tik nevykęs mėgdžiojimas⁵¹⁴.

512 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 53, p. 78–79, 84, ap. 22, b. 26; L. A. [Abramowicz, Ludwik]. Opieka nad zabytkami. *Kurier Litewski*, 1908, nr 230, 7 (20) paždziernika; Ruina na Górze Zamkowej. *Goniec Wileński*, 1908, nr 202, 7 paždziernika.

513 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 37, l. 62–72; Szenfeld, Edward. Dlaczego Góra Zamkowa a nie Stołowa?, *Kurier Litewski*, 1912, 9 (22) lutego; Obst, Jan. O Górę Zamkową, *Kurier Litewski*, 1912, nr 44, 7 marca. Keršytė, Nastazija. Lietuvos kultūros vertybių globos institucijos Vilniuje XX amžiaus pradžioje. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900-1940*. Vilnius, 1998, p. 72–81.

514 Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. „Meno šventovės“ vaizdinys XX a. pradžios Vilniaus pastatuose (Model

Pilies kalno gynimo akcija paskatino rusų organizacijas susirūpinti jo tvarkymu. Sodų komisijos ir Vilniaus archeologijos komisijos pavedimu buvo parengti keli Aukštutinės pilies griuvėsių restauracijos ir viso kalno sutvarkymo projektai, tačiau nė vienas iš jų nebuvo priimtas. 1914 m. kilęs Pirmasis pasaulinis karas sustabdė visus kalno tvarkymo darbus⁵¹⁵.

Vilniaus mokslo bičiulių draugija rūpinosi taip pat kitais istoriniais paminklais. 1907 m. ji iš savo kuklių pajamų skyrė lėšas Naugarduko pilies liekanų konservavimo darbams, kuriuos vedė Varšuvos istorinių paminklų globos draugija (*Warszawskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości*). Tais pačiais metais Vilniaus mokslo bičiulių draugija ėmėsi žygių Trakų Pusiasalio piliai apsaugoti. Šios pilies griuvėsiai buvo lengviau prieinami negu pilis saloje ir ardomi ne tik laiko, bet ir nesąmoningų gyventojų. 1907 m. iškilo pavojus, kad jie bus visiškai sunaikinti, nes pradėjus Trakuose statyti cerkvę, jos statybai nutarta panaudoti Pusiasalio pilies ir jos teritorijoje vėliau pastatyto dominikonų vienuolyno plytas ir akmenis. Laimei, Trakų gyventojai pranešė apie istorinių pastatų griovimą Vilniaus mokslo bičiulių draugijai. Draugijos vadovybė nedelsdama kreipėsi į Vilniaus gubernatorių ir Imperatoriškąją archeologijos komisiją prašydama sustabdyti istorinio paminklo ardymą. Gubernatorius Dmitrijus Liubimovas paliepė sustabdyti ardymo darbus, tačiau bandė įrodinėti, kad griuvėsiai nevertingi nei meniniu nei archeologiniu požiūriu, nors draugija ir istorinių paminklų globėjas W. Szukiewiczzius buvo įsitikinęs, kad Lietuvoje iš vis mažai beliko nesunaikintų praeities paminklų ir labai svarbu išsaugoti bent jų liekanas. Archeologijos komisija Peterburge, norėdama išaiškinti tikrąją padėtį, atsiuntė į Trakus savo narį P. Pokryškina. Jis apžiūrėjo griuvėsius ir nusprendė, kad Pilies liekanos pusiasalyje yra saugotinas istorinis paminklas. Remdamasi jo nuomone Archeologijos komisija pareiškė, kad „negali duoti leidimo toliau ardyti minėtų pastatų“. Pusiasalio pilies likučiai buvo išgelbėti nuo suniokojimo⁵¹⁶.

Vilniaus mokslo bičiuliai ir patys stengėsi, kiek leido galimybės, apsaugoti Trakų pilis nuo tolesnio irimo. 1908 m. kovo mėnesį laikraštyje buvo išspausdintas Vilniaus mokslo bičiulių draugijos kreipimasis (tekstą paruošė W. Szukiewiczzius), kuriame ji kvietė aukoti pinigus „didingos Kęstučio pilies Trakuose“ gelbėjimui. Kreipimesi pažymėta, kad draugija negalinti svajoti apie kapitalinį pilies restauravimą, nes tam

„Šviatyni Sztuki“ w budynkach Wilna początku XX wieku). *XX amžiaus Vilnius: modernėjančios kultūros židinys = Wilno początku XX wieku: ognisko modernizującej się kultury*. Vilnius, 2004, p. 105, 112.

515 Kitkauskas, Napoleonas. *Vilniaus pilys ...*, p. 63–65; Keršytė, Nastazija. Lietuvos kultūros vertybių globos institucijos..., p. 72–81.

516 Переписка Виленского Общества Любителей Наук с виленским губернатором о сохранении руин Трокского замка, LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 10, l. 7–8, b. 29, l. 1–7; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] w r. 1907. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 175; Baliulis, Algirdas, Mikulionis, Stanislovas, Miškinis, Algimantas. *Trakų miestas ir pilys...*, p. 201–202.

reikia didelės pinigų sumos, bet stengsis apsaugoti jos liekanas nuo tolesnio irimo⁵¹⁷. Buvo įsteigtas specialus Trakų pilies gelbėjimo fondas. Tačiau visuomenės dėmesys tuo metu buvo nukreiptas į sakralinių objektų restauravimą ir aukos kunigaikščių pilies gelbėjimui teko nedidelės. 1908 m. tam tikslui surinkta 121 rub. 20 kapeikų, 1914 m. – 150 rublių. Tokios sumos nepakako pradėti didesnio mąsto konservavimo darbus, todėl sutvirtintos tik labiausiai suirusios vietos bei sutvarkyta aplinka apie 1905 m. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos pastangomis restauruotą bokštą⁵¹⁸. Tiktai tarpukaryje, vadovaujant lenkų restauratoriams Janui Borowskiui, Ksawerui Piwockiui ir Witoldui Kieszkowskiui, atlikti didesnės apimties Trakų salos pilies konservavimo darbai⁵¹⁹. Po Antrojo pasaulinio karo Trakų pilį visiškai atstatė Lietuvos TSR specialistai⁵²⁰.

Svarbią vietą draugijos veikloje užėmė leidyba. 1907 m. nutarta leisti draugijos metraštį „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ („Vilniaus mokslo draugijos metraštis“) ir mokslinių darbų seriją „Wydawnictwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ (Vilniaus mokslo bičiulių draugijos leidiniai“). Iki Pirmojo pasaulinio karo išleisti penki metraščio tomai ir viena serijos „Wydawnictwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ knyga – gamtininko Kazimierzo Szafnagelio darbas apie samanas⁵²¹.

Leidinyje „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ buvo publikuojami draugijos narių moksliniai straipsniai, kai kurie šaltiniai apie Lietuvos istoriją ir kultūrą⁵²², informuojama apie spausdinamus Vilniuje lenkų leidinius⁵²³. Pirmuose trijuose tomuose buvo spausdinami taip pat svarbiausieji draugijos dokumentai: įstatai, ataskaitos, narių sąrašai. 1908–1914 m. išleisti penki metraščio tomai (pirmas tomas 1908 metais, antras tomas – 1909 m., trečias tomas – 1910 m., ketvirtas tomas – 1911 m., penktas tomas – 1914 m.)⁵²⁴. Ilgesnė pertrauka tarp ketvirto ir penkto tomo

517 Odezwa [Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie]. *Kurier Litewski*, 1908, nr 51, 1/14 marca.

518 List W. Szukiewicza do W. Zahorskiego, Nacza, 8 kwietnia 1908 r., LVIA, f. 1135, ap.8, b. 6, l. 86– 88; *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1908...*, p. 136; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1914...*, p. 14.

519 Rymaszewski, Bohdan. Niektóre zagadnienia konserwatorskie Wilna i Trok w XX wieku. *Wilno i świat: dzieje środowiska intelektualnego*, t. 2, red E. Feliksiak i M. Lesia. Białystok, 2002, p. 29–41; Lorenz, Stanisław. *Album wileński*. Warszawa, 1986.

520 Baliulis, Algirdas, Mikulionis, Stanislovas, Miškinis, Algimantas. *Trakų miestas ir pilys...*, p. 274–278.

521 Szafnagel, Kazimierz. *Zapiski briologiczne*. Wilno, 1907.

522 Miscellanea (I. List biskupa wileńskiego księcia Pawła Olszańskiego z r. 1542; II. Dwa dokumenty do dziejów Wilna z XVIII wieku; III. Doniesienie o stanie ekonomii szawelskiej). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 144–153; Dunin-Kozicki, Zygmunt. O pasownikach madziarskich, *ibidem*, 1911, t. 4, p. 133–134; Zahorski, Władysław. Dwa dokumenty z roku 1812, *ibidem*, 1911, t. 4, p. 136–137.

523 *Spis druków polskich, wydanych w Wilnie od r. 1900 do 1907 włącznie, ibidem*, t. 1, p. 154–160; *Druki polskie w 1910, ibidem*, t. 4, p. 138; M. B. [Brensztejn, Michał]. Druki polskie wydane w Wilnie (w r. 1911, 1912, 1913 oraz dopełnienia), *ibidem*, 1914, t. 5, p. 401–422.

524 *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. 1, 1908; t. 2, 1909, t. 3, 1910; t. 4, 1911; t. 5, 1914.

pasirodymo buvo susijusi su finansiniais sunkumais ir sugriežtinta rusų valdžios kontrole. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui metraščio leidimas iš viso sustojo ir šeštas jo tomas pasirodė tiktai 1918 metais⁵²⁵. Paskui metraščio leidimą teko atidėti dėl kovų su bolševikine Rusija. Septintas ir, kaip vėliau pasirodė, paskutinis metraščio tomas išleistas 1921 metais⁵²⁶.

Leidinyje „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ daugiausia buvo spausdinami darbai archeologijos, istorijos, meno ir švietimo istorijos, etnografijos, rečiau filosofijos, gamtos mokslų temomis. Penktame ir šeštame tome spausdinami darbai suskirstyti pagal mokslo šakas. Abiejuose tomuose išskirta po septinius skyrius, tačiau skirtingoms mokslo sritims. Penktame tome yra tokie skyriai: I. Archeologija; II. Meno istorija; III. Istorija; IV. Literatūra; V. Antropologija; VI. Etnografija; VII. Bibliografija⁵²⁷, šeštajame tome: I. Archeologija; II. Istorija; III. Visuomenės mokslai; IV. Filosofija; V. Menas; VI. Gamtos mokslai; VII. Miscellanea⁵²⁸.

Metraštyje savo darbus spausdino ir dažniausiai rašė tie patys asmenys, kurie skaitė pranešimus Vilniaus mokslo draugijos posėdžiuose. Jame rasime M. Brensztejno straipsnius apie lietuvių liaudies muzikos instrumentus, Užgavėnių kaukes, blaivybės sąjūdį Lietuvoje 1858–1863 m.⁵²⁹, W. Szukiewicziaus – apie Lietuvos archeologines zonas, baltų pilkapius ir randamus juose bronzos dirbinius⁵³⁰, S. Kościałkowskio – apie Bałtramaičio bibliografiją, karališkąsias ekonomijas Lietuvoje bei apie Vilniaus universiteto auklėtinį, filologą, bibliofilą Aleksandrą Zdanowiczių (1808–1868)⁵³¹, J. Kurczewskio – apie parapijines mokyklas Vilniaus vyskupijoje ir trinitorių vienuoliją⁵³². Po vieną ar du straipsnius metraštyje paskelbė Ludwikas

525 *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. 6, 1918.

526 *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1921, t. 7.

527 *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5.

528 *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1918, t. 6.

529 Brensztejn, Michał. Przyczyńki do etnografii Litwy (I. Zapomniane narzędzia muzyczne litewskie. II. Maski ludowe na Litwie), *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 133–142; Tas pats. Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w diecezji żmudzkiej. 1858–1863, *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1918, t. 6, p. 50–89.

530 Wandalin, Szukiewicz, Domniemane kurhany litewskie, *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1910, t. 3, p. 83–93; Tas pats. Skład chemiczny brązów przedhistorycznych, znalezionych na Litwie i Rusi Litewskiej (Wyjątek ze „Szkiełców z archeologii przedhistorycznej Litwy”), *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 28–37; Tas pats. Strefy archeologiczne na Litwie, *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1918, t. 6, p. 5–16.

531 Kościałkowski, Stanisław. Uwagi o „Bibliografii” S. Bałtramajtisa, *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 2, p. 102–111; Tas pats. Ze studiów nad dziejami ekonomii królewskich na Litwie (z mapką), *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 85–168; Tas pats. Aleksander Zdanowicz (Zarys biograficzny), *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1918, t. 6, p. 17–49.

532 Kurczewski, Jan. Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 17–64; Tas pats. Z dziejów Trynitarzy polskich. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 169–195.

Czarkowski⁵³³, Marekas Gozdawa⁵³⁴, Ludwikas Janowski⁵³⁵, Józefas Jodkowski⁵³⁶, Zygmuntas Batowski⁵³⁷, Tadeusz Mańkowski⁵³⁸, Zygmuntas Bujakowski⁵³⁹, Stanisławas Cywiński⁵⁴⁰.

Draugijos leidiniui savo darbus siuntė ir profesionalūs lenkų mokslininkai – draugijos garbės nariai bei nariai korespondentai. Pavyzdžiui, istorikas Wojciechas Kętrzyński iš Lvovo pateikė metraščiui straipsnį apie XVII a. Žemaitijos bajorų, valstiečių ir karališkuosius dūmus⁵⁴¹, Tadeusz Korzonas iš Varšuvos – apie Lietuvos karinę organizaciją Jogailaičių valdymo laikais⁵⁴², Julianas Talko-Hryniewiczzius iš Krokuvos – apie lenkų ir kitų slavų antropologinį tipą⁵⁴³, Ludwikas Krzywicki iš Varšuvos – apie Petrašiūnų piliakalnį⁵⁴⁴, Henrykas Mościckis – apie Vilniaus universiteto auklėtinio Teodoro Krasinskio dienoraštį⁵⁴⁵.

Metraštyje buvo publikuojami ir kai kurie istoriniai dokumentai, kuriuos atrinkdavo ir paruošdavo spaudai draugijos nariai Michałas Römeris, Waclawas Gizbert-Studnickis, Wilia Zyndram-Kościałkowska, Józefas Kiliński, Władysławas Zahorski. Pirmajame tome buvo išspausdintas Vilniaus vyskupo Paweło Olszański laiškas, rašytas 1542 m., bei trys XVIII a. dokumentai. Dviejuose iš jų rašoma apie

533 Czarkowski, Ludwik. Powiat Bielski w gub. Grodzieńskiej. Zarys Ludoznawczy (z mapą). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 39–132.

534 Gozdawa, Marek. Augustianie w Brześciu Litewskim. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1910, t. 3, p. 94–108

535 Janowski, Ludwik. O pismach historyczno-literackich Jundziła. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1910, t. 3, p. 1–67; Tas pats. Historiografia Uniwersytetu Wileńskiego (cz. I). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1921, t. 7, p. 7–139.

536 Jodkowski, Józef. Pieczęcie wileńskie w Muzeum Rumiancowskim w Moskwie. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1910, t. 3, p. 109–113.

537 Batowski, Zygmunt. Malowidła w kościele pokamedulskim w Pożajściu (z 4 rysunkami). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 38–60.

538 Mańkowski, Tadeusz. Z refleksji o Wilnie i o baroku polskim (z 2-ma rysunkami w tekście). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 61–71.

539 Bujakowski, Zygmunt. Szkółki parafialne w Ziemi Bielskiej w r. 1794. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 202–237.

540 Cywiński, Stanisław. Romantyzm a Mesjanizm. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 238–315.

541 Kętrzyński, Wojciech. Taryfa księstwa Żmudzkiego, wyrażająca dymy szlacheckie, poddańskie i królewskie w powiatach wszystkich (1690-1697). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 65–69.

542 Korzon, Tadeusz. Organizacja wojskowa Litwy w okresie Jagiellońskim. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 1–16.

543 Talko-Hryniewicz, Julian. Typ antropologiczny Polaków w związku z innymi Słowianami wschodnimi. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 316–325.

544 Krzywicki, Ludwik. Piliakalnia pod wsią Petraszunami (z planem i 11 rysunkami w tekście). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 1–27

545 Mościcki, Henryk. Dziennik Teodora Krasinskiego, ucznia Uniwersytetu Wileńskiego w 1816– 1818. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1911, t. 4, p. 100–117.

Vilniaus miestą ir viename – apie Šiaulių ekonomiką⁵⁴⁶ Antrame tome rasime 1781 m. instrukciją, skirtą ekonomui Abelskiui⁵⁴⁷, trečiame – dokumentą apie Magdeburgo teisės taikymą Vilniaus mieste⁵⁴⁸ bei lenkų poetų Cypriano Norwido (1821–1883) ir Franciszeko Karpińskiego (1741–1825) laiškus⁵⁴⁹. Ketvirtame žurnalo tome yra du 1812 m. dokumentai bei 1794 m. sukilimo vado generolo Tado Kosciuszkos (Tadeusz Kościuszko, 1746–1817) laišškai⁵⁵⁰. Penktame tome išspausdintas dar vienas Kościuszkos laiškas, rašytas 1815 metais⁵⁵¹. Dar trys iki tol nežinomi Kościuszkos laišakai, rašyti 1794 m. buvo išspausdinti šeštame žurnalo tome, pasirodžiusiame pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui. Susidomėjimą Kościuszkos asmeniu skatino šimtosios jo mirties metinės, išpuolusios 1917 metais⁵⁵².

Metraščio leidėjai turėjo atsižvelgti į cenzūros reikalavimus, kurie ypač sugriežtėjo porevoliucinės reakcijos metais. Patvaldystės ir imperinės politikos šalininkų akyse atrodė pavojingas bet koks domėjimasis Lietuvos ir Lenkijos politiniais bei kultūriniais ryšiais, Lenkijos ir Lietuvos respublikos politiniu gyvenimu, joje vyravusia religine tolerancija, kultūros pasiekimais. Taip pat nepageidautini buvo lenkų kalbos, žodinės liaudies kūrybos bei lenkų literatūros tyrinėjimai. Domėjimasis Lietuvos istorija ir kultūra, caro ideologų požiūriu, buvo mažiau pavojingas. Todėl Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai, įvertinę realias galimybes, sutelkė dėmesį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos, etnografijos, archeologijos, archyvistikos, ūkio bei miestų raidos tyrinėjimus. Nesitikint apeiti cenzūros reikalavimus buvo vengiama rašyti ir publikuoti straipsnius, liečiančius priklausomybės nuo Rusijos imperijos laikus, lenkų ir lietuvių tautų nacionalinį-išsivaduojamąjį judėjimą, sukilimus, represijas. Dėl tos pačios priežasties muziejuje nebuvo eksponuojami istoriniai dokumentai ir daiktai, primenantys ginkluotus sukilimus ir jų dalyvius. Tačiau tokie dokumentai

546 Miscellanea (I. List biskupa wileńskiego księcia Pawła Olszańskiego z r. 1542; II. Dwa dokumenty do dziejów Wilna z XVIII wieku; III. Doniesienie o stanie ekonomii szawelskiej). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1908. t. 1, p. 144–153.

547 Römer, Michał. Instruktarz czynności ekonomicznych dla Im. Pana Ekonomy Abelskiego do natury dóbr w opisanu i praktyce uregulowany ex Anno 1781. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1909, t. 2, p. 69–94.

548 Studnicki, Wacław [Gizbert-Studnicki, Wacław]. Rękopis o stosowaniu prawa Magdeburkiego w Wilnie na początku XIX wieku. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1910, t. 3, p. 126–128.

549 Zyndram-Kościałkowska, Wilia. Pięć listów Norwida. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1910. t. 3, p. 114–116; Kiliński, Józef. Nieznany list Fr. Karpińskiego, *ibidem*, p. 117–120.

550 Zahorski, Władysław. Dwa dokumenty z roku 1812. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1911. t. 4, p. 136–137; Tas pats. Listy nieznanne Tadeusza Kościuszki. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1911. t. 4, p. 49–99.

551 Zahorski, Władysław. List nieznanany T. Kościuszki z r. 1815. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1914, t. 5, p. 233–237.

552 M. Br. [Brensztejn, Michał]. Trzy nieznanne listy Kościuszki z roku 1794. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1918, t. 6, p. 255–257.

ir daiktai buvo renkami ir saugojami, o išsikovojus nepriklausomybę tyrinėjami ir pateikiami visuomenės žiniai⁵⁵³.

Draugijos leidinio „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ pasirodymas 1908 m. buvo svarbus įvykis tuometiniame Vilniaus kultūriniame gyvenime, nes tai buvo pirmasis nuo 1858 m. mokslinis žurnalas lenkų kalba, skirtas Lietuvos istorijos ir kultūros paveldo tyrinėjimams. Paskutinį tokį leidinį (rusų ir lenkų kalbomis) leido Vilniaus archeologijos komisija, veikusi 1855–1865 metais. Jis vadinosi „Записки Виленской Археологической Комиссии = Pamiętniki Komisji Archeologicznej Wileńskieј“ („Vilniaus archeologijos komisijos užrašai“). Iš viso pasirodė du šio leidinio tomai (pirmas tomas 1856, antras tomas 1858 m.)⁵⁵⁴. Kiek ilgiau išsilaikė Vilniaus medicinos draugijos pirmininko Adamo Ferdynando Adamowicziaus leidžiamas lenkų kalba tęstinis leidinys „Praktyczne najnowsze postrzeżenia niektórych lekarzy zebrane przez A. F. Adamowicza“ („Praktiški naujausieji kai kurių gydytojų pastebėjimai, surinkti A. F. Adamowicziaus“), kurio paskutinis penktas tomas pasirodė 1862 metais⁵⁵⁵. Po 1863–1864 sukilimo iki pat 1905 m. Vilniuje iš vis nebuvo galimybės publikuoti mokslinių darbų lenkų kalba, tad suprantamas susidomėjimas, kurį sukėlė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos leidinys. Jis buvo siunčiamas visiems draugijos nariams ir mokslinėms bibliotekoms, keičiamas į kitų draugijų ir mokslinių įstaigų leidinius. Spausdinami leidinyje straipsniai ir istoriniai dokumentai platino žinias apie Lietuvos istoriją ir kultūrą, skatino mokslininkus domėtis lituanistinėmis temomis.

Vilniaus mokslo bičiulių draugija nuo pat įsikūrimo daug dėmesio skyrė ryšiams su kitomis mokslo įtaigomis ir žymiais mokslininkais. Ji užmezgė ir palaikė ryšius su Krokuvos ir Lvovo universitetais, visuomeninėmis švietimo ir mokslo organizacijomis (*Akademia Umiejętności w Krakowie*, *Polska Macierz Szkolna*, *Kasa im. Mianowskiego w Warszawie*), lenkų bibliotekomis (*Biblioteka Ordynacji Krasińskich w Krakowie*, *Biblioteka Ordynacji Zamojskich w Warszawie*, *Biblioteka Radziwiłłów w Nieświeżu*, *Biblioteka Sanguszków w Sławucie*), muziejais (*Muzeum Czapskich w Krakowie*, *Muzeum Czartoryskich w Krakowie*), knygynais, leidyklomis (*Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie*), laikraščių ir žurnalų redakcijomis („Dziennik Wileński“, „Goniec Wileński“, „Kurier Litewski“, „Biblioteka Warszawska“, „Przegląd Filozoficzny“, „Przyjaciół Ludu“, „Światowid“ ir kiti) bei su daugeliu mokslo, kultūros ir paminklų apsaugos draugijų (*Warszawskie Towarzystwo Naukowe*, *Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie*, *Warszawskie Towarzystwo Higieniczne*, *Towarzystwo Naukowe*

553 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 37; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1928*, Wilno, 1929, p. 19.

554 Записки Виленской Археологической Комиссии = *Pamiętniki Komisji Archeologicznej Wileńskieј*, 1856–1858, t. 1–2.

555 *Praktyczne najnowsze postrzeżenia niektórych lekarzy zebrane przez A. F. Adamowicza*. Wilno, Warszawa, 1846–1862, t. 1–5.

Płockie, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Warszawie, Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Warszawie, Kółko Przyrodników Uniwersytetu Jagiellońskiego ir kitos). Buvo palaikomi ryšiai ir su panašaus profilio rusų organizacijomis, pavyzdžiui, su Imperatoriškąja archeologijos komisija Peterburge, tačiau tie kontaktai nebuvo tokie artimi kaip su lenkų draugijomis. Vilniaus mokslo bičiulių draugija su paminėtomis įstaigomis ir draugijomis keitėsi laiškais, sveikinimų telegramomis, leidiniais bei informacija apie svarbiausius įvykius mokslo ir kultūros pasaulyje⁵⁵⁶. Ryšiai su universitetais bei kitomis mokslo įstaigomis labai praverė atkuriant po Pirmojo pasaulinio karo Vilniaus universitetą. Vilniaus mokslo bičiuliams ir kitiems lenkų visuomenės veikėjams pasiryžus atkurti 1832 m. caro palėpimu uždarytą Vilniaus universitetą jiems padėjo lenkų profesoriai, dirbę Krokuvos, Varšuvos, Peterburgo universitetuose bei kitose aukštosiose mokyklose, tokie kaip Stanisławas Władyczko, Alfonsas Parczewskis, Józefas Ziemackis, Marianas Siedleckis, Bronisławas Żongołłowiczius, Wiktoras Staniewiczius ir kiti. Jų bendrų pastangų dėka, nepaisant labai sunkių sąlygų karo nuniokotame krašte, 1919 m. rudenį atkurtas universitetas, kuriam suteiktas jo įkūrėjo karaliaus Stepono Batoro vardas, pradėjo darbą ir tapo svarbiu švietimo ir mokslo židiniu⁵⁵⁷.

556 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 1, l. 14–20, b. 17–18, b. 21–22; 26, l. 6, 7, 21, 22, 30, 50, 55–57; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w roku 1907..., p. 165, 170–171; Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w r. 1908, ..., p. 112–114; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1909...*, p. 6–9; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914...*, p. 7.

557 *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*. Wilno, 1929; Mienicki, Ryszard. *Uniwersytet Wileński. Wilno i Ziemia Wileńska: zarys monograficzny*, t. 2. Wilno, 1937, p. 16–23.

41. Lucjanas Uziębło,
Mokslo ir meno muziejaus
fondų saugotojas. Fot. [iš
Lietuvos mokslo akademijos
Vrublevskių bibliotekos
fondų].

42. Vilnius. Józefo Montwiłło, filantropo,
mecenato, Vilniaus mokslo ir meno,
Vilniaus mokslo bičiulių draugijų nario
paminklas Vilniuje (skulptorius – Bolesławas
Bałzukiewiczzius). Fot. V. Balčytis.

43. Józefo Montwiłło antkapis Rasų kapinėse.
Fot. V. Balčytis.

44. Tadeusz Stanisławas
Wróblewski, advokatas,
Naujųjų nenaudėlių draugijos,
Emilijos ir Eustachijaus
Vrublevskių vardo bibliotekos
draugijos, Mokslo ir meno
muziejaus, Vilniaus mokslo
bičiulių draugijų narys.
Fot. [iš Lietuvos nacionalinio
muziejaus fondų].

45. Tadeuszo Stanisława Wróblewskiego antkapis Rasų kapinėse. Fot. V. Balčytis.

46. Marianas Bröel-Plateris, Mokslo ir meno muziejaus draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].

47. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai: Aleksandras Jelskis, Wandalinas Szukiewiczus, Czesławas Jankowskis, Tadeusz Stanisławas Wróblewskis, Janas Kurczewskis, Bolesławas Rusieckis, Władysławas Tyszkiewiczus, Michałas Brensztejnus, Lucjanas Uziębło, Władysławas Zahorskis. Fot. [iš savaitraščio „Tygodnik Ilustrowany“, 1907, nr 6].

48. Ludwikas Abramowiczus, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].

49. Michał Brensztejn, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].

50. Ludwikas Czarkowskis, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].

51. Emma Jeleńska-Dmochowska, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narė. Fot. [iš savaitraščio „Tygodnik Ilustrowany“, 1907, nr 10].

52. Hilary Łęski, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].

54. Witoldas Węślawski, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].

53. Michał Węślawski, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš savaitraščio „Tygodnik Ilustrowany“, 1907, nr 6].

55. Alfonsas Parczewski, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš žurnalo „Ateneum Wileńskie“, 1930, t. 7].

56. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininko kunigo Jano Kurczewskio antkapis Rusų kapinėse. Fot. V. Balčytis.

57. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nario ir antrojo pirmininko Władysława Zahorskiego antkapis Bernardinų kapinėse. Fot. Czesławas Malewskis.

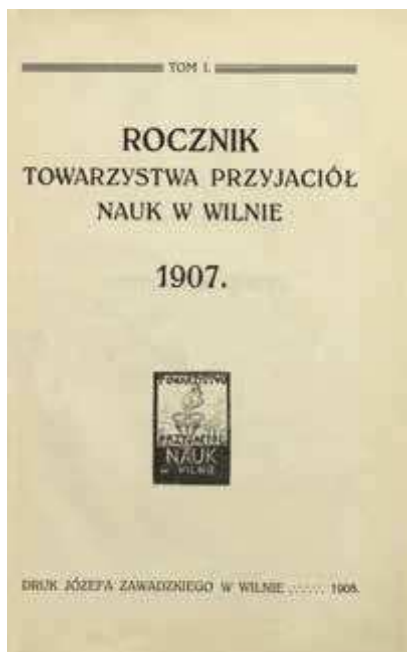
58. Buvusi Vilniaus mokslo bičiulių draugijos buveinė. Dabartinis vaizdas. Fot. V. Balčytis.

59. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmosios buveinės vidus. Fot. [iš žurnalo „Šwiat“, 1909, R. 4, nr 14, p. 9].

60. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejus. Fot. [iš knygos *Wilno i Ziemia Wileńska: Zarys monograficzny*, t. 1. Wilno, 1931].

61. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos žurnalo „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ titulinis puslapis.

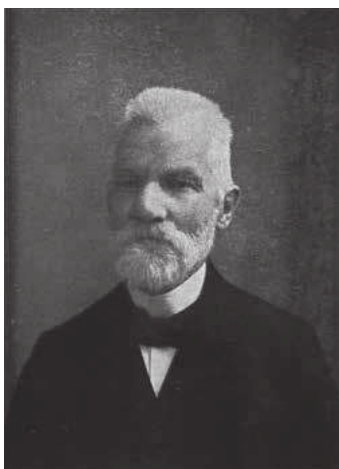
62. K. Szafnagelio knygos, išleistos 1908 m. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos mokslinių leidinių serijoje „Wydawnictwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ titulinis puslapis.

63. Ivanas Kornilovas, Vilniaus švietimo apygardos globėjas, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus pirmasis pirmininkas. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].

64. Aleksejus Ostroumovas, Vilniaus švietimo apygardos globėjas, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus pirmininkas. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].

65. Ivanas (Janis) Sprogis, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие службы Ивана Яковлевича Спрогиса*. Вильна, 1914].

66. Flavijanas Dobrianskis, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].

67. Dmitrijus Dviglio, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].

68. Aleksandras Vrucevičius ir Arsenijus Turcevičius, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariai. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].

69. Pavelas Rykovas, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Fot. [iš žurnalo „Советская археология“, 1964, № 1].

70. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus leidinio *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества* titulinis puslapis.

VI skyrius

Imperatoriškosios Rusijos geografų
draugijos Šiaurės vakarų skyrius
(1910–1915)

Šaltiniai ir literatūra

Imperatoriškoji Rusijos geografų draugija buvo įkurta 1845 m. Peterburge. Jos Šiaurės vakarų skyrius (Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества), kartais vadinamas Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Vilniaus skyriumi, veikė 1867–1875 ir 1910–1915 m. Apie jį rašė daugiausia lietuvių ir rusų mokslininkai. Trumpai skyrių pamini garsus rusų geografas ir keliautojas, Rusijos geografų draugijos vicepirmininkas Piotras Semionovas (Semionovas-Tianšanskis) (Петр Петрович Семенов, Петр Петрович Семенов-Тян-Шанский, 1827–1914) knygoje, skirtoje Rusijos geografų draugijos veiklos penkiasdešimtmečiui⁵⁵⁸. 1910 m. atgaivinus po 35 metų pertraukos skyriaus veiklą pasirodė Grigorijaus Levicko, Aleksandro Milovidovo, Dmitrijaus Dovgialo bei Jevdokimo Romanovo informaciniai straipsniai apie skyriaus atkūrimą, jo tikslus ir uždavinius⁵⁵⁹. Ta pačia proga D. Dovgialo parašė platesnį straipsnį apie skyriaus įkūrimą 1867 m., jo veiklą iki 1875 m. bei svarbiausius veikėjus⁵⁶⁰.

Laikotarpyje tarp dviejų pasaulinių karų, pasikeitus politinei padėčiai šiame regione, Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus veikla nugrimzdo į užmarštį. Mažai domėtasi jo istorija taip pat pirmaisiais pokario dešimtmečiais. 1946 m. Rusijos geografų draugijos šimtmečio proga išleistoje Levo Bergo (Лев Семенович Берг, 1876–1950) knygoje šios draugijos Šiaurės vakarų skyrius paminėtas vos vienu sakiniu⁵⁶¹. Plačiau Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių prisiminta per jo įkūrimo šimtąsias metines (1867–1967). Ta proga 1968–1971 m. pasirodė keli straipsniai rusų ir lietuvių kalbomis⁵⁶². Skyriaus 110-osios metinės (1867–1977) liko

558 Семенов, Петр. История полувековой деятельности Императорского русского географического общества 1845-1895. ч. 2. С. Петербург, 1896, р. 489.

559 Левицкий, Григорий. О возобновлении деятельности Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества (Речь на собрании 16 января 1910 г.). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 1–2; Довгялло, Дмитрий. 16 января 1910 года: Восстановительное собрание 16 января 1910 г. Сношение с И. Р. Г. Обществом. Отзвуки 16 января в прессе, *ibidem*, р. 3–9; Миловидов, Александр И. Восстановление деятельности Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества. *Виленьский Вестник*, № 1976, 19 января 1910, р. 2; [Романов, Евдоким], Вильна, Витебск, 1910, 25 р. (оттиск из Витебских губернских ведомостей, 1910, № 16, 17).

560 Довгялло, Дмитрий. К истории Северо-Западного Отдела (Материалы и заметки). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 10–32; 1911, т. 2, р. 17–46.

561 Берг, Лев. Всесоюзное Географическое общество за сто лет. Москва, Ленинград 1946, р. 200.

562 Яковер, М. Б. Северо-Западный отдел Русского географического общества и его роль в изучении Литвы и Белоруссии в конце XIX и в начале XX вв. *Известия Всесоюзного географического общества*, 1971, № 1, р. 63–68; Bieliukas, Kazimieras. Lietuvos geografai ir geografinės draugijos. *Mokslas ir gyvenimas*, 1968, Nr. 9, р. 46; Tas pats. Iš geografijos istorijos Lietuvoje. *Geografinis metraštis*, Vilnius, 1971, т. 2, р. 221–224.

pažymėtos baltarusių etnografo Vasilijaus Bondarčik (Василий Кириллович Бондарчик, Василь Кірылавич Бандарчык) straipsniu apie skyriaus nuopelnus tyrinėjant baltarusių kultūrą ir buitį⁵⁶³. Dar po poros metų pasirodė lietuvių autorių straipsnių rinkinys *Mokslo draugijos Lietuvoje*, kuriame yra du lietuvių mokslininkų – Eglės Tamulevičienės ir Leono Mulevičiaus – darbai, skirti Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriui. E. Tamulevičienė savo straipsnyje apžvelgia skyriaus (autorė jį vadina Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyriumi) įkūrimą, nuostatus, vadovus ir politinę-idėjinę kryptį, draugijos sudėtį, skyriaus struktūrą ir veiklą. Autorė panaudojo mokslinę literatūrą rusų ir lietuvių kalbomis, publikuotą bei archyvinę medžiagą, saugoma Vilniuje ir Peterburge (tuometiniame Leningrade)⁵⁶⁴. Leonas Mulevičius rašė apie Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus surinktą medžiagą apie žemės ūkį ir jos panaudojimą⁵⁶⁵. Trumpai Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus etnografinę veiklą pamini Vacys Milius knygutėje *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija*⁵⁶⁶.

Archyvinė medžiaga, liečianti Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyrių, yra Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (Fondas 34-GD)⁵⁶⁷. Vieną fondo dalį sudaro dokumentai apie patį skyrių ir jo narius: skyriaus įstatai⁵⁶⁸, informacija apie skyriaus įsteigimą 1867 metais⁵⁶⁹ ir atkūrimą 1910 metais⁵⁷⁰, susirinkimų protokolai⁵⁷¹, ataskaitos⁵⁷², dokumentai apie finansinę veiklą⁵⁷³, skyriaus narių sąrašai⁵⁷⁴, susirašinėjimas su Rusijos geografų draugijos vadovybe Peterburge, valstybinėmis ir mokslinėmis rusų įstaigomis, kitomis mokslinėmis draugijomis bei mokslininkais⁵⁷⁵, parduodamų leidinių sąrašai⁵⁷⁶,

563 Бондарчик, Василий. Северо-Западный отдел Русского географического общества и его деятельность по изучению быта и культуры белорусов. 1867–1914. Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии, вып. 7. Ленинград, 1977.

564 Tamulevičienė, Eglė. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius (1867–1915). *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979, p. 32–65.

565 Mulevičius, Leonas. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų skyriaus surinkta medžiaga apie žemės ūkio padėtį ir jos panaudojimas. *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979, p. 66–75.

566 Milius, Vacys. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, 1993, p. 27–37.

567 Vilniaus Universiteto Biblioteka, Rankraščių Skyrius, fondas 34-GD (toliau VUB, RS, f. 34-GD).

568 VUB, RS, f. 34-GD 667.

569 VUB, RS, f. 34-GD 668.

570 VUB, RS, f. 34-GD 691.

571 VUB, RS, f. 34-GD 671, 674, 676, 678, 680, 685, 684a, 692, 693, 700, 711, 715.

572 VUB, RS, f. 34-GD 682, 704, 708, 714.

573 VUB, RS, f. 34-GD 695, 696, 702, 703, 707, 713.

574 VUB, RS, f. 34- GD 670 (Tikrųjų narių sąrašas 1867 m.); VUB, RS, f. 34- GD 694 (Skyriaus narių sąrašas 1910–1911 m.).

575 VUB, RS, f. 34-GD 672, 673, 675, 676, 679, 681, 683–690, 693, 701, 706, 712, 716.

576 VUB, RS, f. 34-GD 698.

iškarpos iš laikraščių apie skyriaus veiklą ir panašiai⁵⁷⁷. Likusią fondo dalį sudaro skyriaus sukaupta statistinė ir etnografinė medžiaga: 1875 m. Vilniaus gyventojų surašymo duomenys⁵⁷⁸, statistiniai duomenys apie Šiaurės vakarų krašto gyventojus ir ūkį surinkti pagal skyriaus sudarytas programas⁵⁷⁹, vietovių į kurias buvo išsiusta meteorologinių stebėjimų anketa, sąrašas bei tų stebėjimų duomenys⁵⁸⁰, tyrinėjimų programos⁵⁸¹, surinkta etnografinė medžiaga ir panašiai⁵⁸². Kai kuriuos duomenis apie švietimo darbuotojus ir kartu Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyriaus narius galima rasti Lietuvos valstybės istorijos archyvo Vilniaus švietimo apygardos valdybos fonde⁵⁸³. Tame archyve taip pat yra Rusijos geografų draugijos tikrojo nario, pedagogo, etnografo ir archeologo Jevdokimo Romanovo fondas. Jame saugoma 1910–1911 m. jo asmeninė ir tarnybinė korespondencija⁵⁸⁴.

Daug duomenų apie skyriaus veiklą yra jo leistame tęstiniame leidinyje *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества (Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyriaus užrašai)*, ėjusiam 1910–1913 metais. Jame buvo publikuojami skyriaus narių straipsniai, posėdžių protokolai, ataskaitos ir paminimi svarbiausi įvykiai skyriaus gyvenime⁵⁸⁵. Pagrindiniai duomenys apie skyrių buvo pateikiami Vilniaus gubernijos informaciniame leidinyje *Памятная книжка Виленской губернии*⁵⁸⁶. Žinių apie skyriaus veiklą galima rasti ir tuometinėje rusiškoje Vilniaus spaudoje.

Skyriaus atkūrimas

Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius Vilniuje buvo įkurtas 1867 m. vasario 26 dieną⁵⁸⁷. Skyriaus veikla aprėpė šešias Rusijos imperijos vakarines gubernijas: Vilniaus, Gardino, Kauno, Minsko, Mogiliavo ir Vitebsko. Tai buvo užgrobtos po Lenkijos–Lietuvos Respublikos padalijimo XVIII a. pabaigoje Lietuvos ir Baltarusijos žemės. Šiaurės vakarų skyrius turėjo tikslą organizuoti ty-

577 VUB, RS, f. 34-GD 699, 709, 710.

578 VUB, RS, f. 34-GD 507a.

579 VUB, RS, f. 34-GD 1–99, 179, 283, 396, 466, 528, 611, 640–651.

580 VUB, RS, f. 34-GD 621–639.

581 VUB, RS, f. 34- GD 655, 656

582 VUB, RS, f. 34-GD 71; VUB, RS, f. 34-GD 663–665.

583 Lietuvos istorijos valstybės archyvas, Fondas 567 (Vilniaus švietimo apygardos valdybos fondas), ap. 21, b. 90, 547, 655, 754.

584 Lietuvos istorijos valstybės archyvas, Fondas 996 (Jevdokimo Romanovo fondas).

585 *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, Вильна, 1910–1914, t. 1–4.

586 *Памятная книжка Виленской губернии*, Вильна, 1910–1915.

587 VUB, RS, f. 34-GD 666, l. 12–23.

rimus geografijos, geologijos, istorijos, etnografijos bei gamtos srityse, tačiau jam buvo keliami ir politiniai reikalavimai⁵⁸⁸. Skyriaus steigimo iniciatorius, Vilniaus švietimo apygardos globėjas ir aršus rusinimo politikos šalininkas Ivanas Kornilovas buvo įsitikinęs, kad skyriaus mokslinė veikla tapsianti „galinga jėga taikiam krašto užkariavimui ir jo visiškam susiliejimui su imperija“⁵⁸⁹.

Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius per pirmuosius aštuonerius savo egzistavimo metus pasiekė rimtų rezultatų kaupiant statistinius duomenis ir etnografinę medžiagą apie Šiaurės vakarų kraštą bei organizuojant meteorologinius stebėjimus, tačiau 1875 m. jo veikla buvo staigiai nutraukta. Neiškilo jokio nutarimo dėl skyriaus veiklos nutraukimo, tikriausiai tokio iš viso nebuvo. Nebuvo informuoti netgi skyriaus nariai ir kitos draugijos bei institucijos, su kuriomis skyrius bendradarbiavo ir dėl to skyriaus pirmininko Nikolajaus Sergijevskio ir sekretoriaus Nikolajaus Zinovjevo vardu dar ilgai buvo siunčiami laiškai, anketos, knygos bei moksliniai žurnalai. Korespondencija buvo perduodama Vilniaus švietimo apygardos kanceliarijai, o knygos ir žurnalai – Vilniaus viešajai bibliotekai. Vilniaus gubernijos informaciniame leidinyje Памятная книжка Виленской губернии skyrius minimas iki 1891 m.⁵⁹⁰. Kyla klausimas, kokios buvo skyriaus veiklos sustabdymo priežastys. Vilniaus švietimo apygardos globėjas Grigorijus Levickis 1910 m. sausio 6 d. atkuriamajame Šiaurės vakarų skyriaus susirinkime sakė, kad skyriaus veikla buvo sustabdyta dėl įvairių priežasčių, bet jų neįvardijo⁵⁹¹, Dmitrijus Dovygialo nurodo lėšų trūkumą ir dažną vadovų keitimąsi⁵⁹², o Jevdokimas Romanovas atsargiai užsimena apie valdžios nepritarimą tarnautojų dalyvavimui visuomeninėje veikloje⁵⁹³. Lietuvių autorė Eglė Tamulevičienė nurodo finansines, organizacines (dažnas vadovybės ir narių keitimasis) ir politines priežastis. Rusijoje tuo metu plito vadinamųjų narodnikų judėjimas. Judėjimo šalininkai vykdavo dirbti į atokiausius Rusijos imperijos kampelius gydytojais, felčeriais, liaudies mokytojais ir skleidė liaudies masėse revoliucines nuotaikas. Kiti ėjo į kaimus apsimesdami tautosakos

588 Положение о Северо-Западном Отделе Императорского Русского Географического Общества, Высочайше утвержденное 26 февраля 1867 года, § 2, 3. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1.

589 Tamulevičienė, Eglė. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyrius...*, p. 34–35.

590 Памятная книжка Виленской губернии на 1892 год. Вильна, 1891, p. 193.

591 Левицкий, Григорий. О возобновлении деятельности Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества (Речь на собрании 16 января 1910 г.). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 1–2.

592 Довгялло, Дмитрий. К истории Северо-Западного Отдела (Материалы и заметки), *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 10–32; 1911, t. 2, p. 17–46.

593 [Романов, Евдоким]. Вильна [О возобновлении деятельности Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества]. Витебск, 1910, p. 20.

rinkėjais, liaudies buities ar verslų tyrinėtojais. Caro vyriausybė, norėdama užkirsti revoliucinių idėjų plitimą, sekė, kad tarnautojai dirbtų savo tiesioginį darbą ir susilaikytų nuo visuomeninės veiklos. Baiminantis narodnikų įtakos 1876 m. buvo uždarytas Rusijos geografų draugijos Pietvakarių skyrius Kijeve⁵⁹⁴. Narodnikų judėjimas plito taip pat vakarinėse gubernijose. 1881–1882 m. Vilniuje įsikūrė slaptas narodnikų būrelis, kurio nariai padėdavo rusų revoliucionieriams gabenti iš Vakarų Europos į Rusiją nelegalią literatūrą, tačiau didesnės įtakos narodnikai Lietuvoje neturėjo⁵⁹⁵. Carizmo viešpatavimui Šiaurės vakarų krašte didžiausią pavojų kėlė ne narodnikų, o pavergtų tautų nacionalinis išsivaduojamasis judėjimas. Nuo jų įtakos stengtasi apsaugoti visas valstybines įstaigas ir organizacijas, taip pat ir Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių, darant kliūtis vietiniams gyventojams tapti skyriaus nariais. Deja, tuo pačiu buvo ribojamos ir tų organizacijų plėtros galimybės. Kariškiai ir rusų valdininkai, XIX a. sudarę skyriaus narių daugumą, rinko statistinius ir meteorologinius duomenis, tačiau jiems trūko reikiamų žinių ir mokslinio darbo patirties, kad tuos duomenys apibendrinti. Dar didesni sunkumai iškildavo renkant etnografinę medžiagą, nes atsiųsti trumpam tarnybos laikui rusų kariškiai ir tarnautojai dažniausiai nemokėdavo lietuvių ir žemaičių kalbos. Be to, skyriaus padėtį sunkino pati centrinė Rusijos geografų draugijos vadovybė. Žiūrėdama savo prestižo ji skyriui kėlė reikalavimus, kurių tas, neturėdamas mokslinio potencialo, negalėjo įvykdyti. Visos tos priežastys apsprendė, kad po 1875 m. Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius ištiesiems trisdešimt penkeriems metams nutraukė veiklą, nors oficialiai nebuvo panaikintas⁵⁹⁶.

Mintis atgaivinti Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių kilo XIX ir XX amžių sandūroje. Skyriaus atkūrimo iniciatoriumi buvo Vilniaus generalgubernatorius Vitalijus Trockis (Виталий Николаевич Троцкий). 1899 m. rugsėjo 10 d. jis nusiuntė Vilniaus švietimo apygardos globėjui Vasilijui Popovui (Василий Александрович Попов) raštą, kuriame įrodinėjo skyriaus atkūrimo būtinumą. Generalgubernatoriui rūpėjo ne tiek mokslo, kiek politikos tikslai, nes, jo nuomone, toks skyrius galėjo prisidėti prie rusų viešpatavimo tame krašte sustiprinimo⁵⁹⁷. V. Popovas pritarė minčiai atgaivinti skyrių, tačiau manė, kad jis atliks mokslinę ir politinę paskirtį tik tuo atveju, jeigu gaus iš valstybės biudžeto mažiausia 1000–1500 rublių per metus. Generalgubernatorius ir globėjas paruošė

594 Tamulevičienė, Eglė. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius..., p. 43.

595 Ochmański, Jerzy. *Historia Litwy*, Wrocław i in., 1990, p. 229.

596 Tamulevičienė, Eglė. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius..., p. 35–42; Ilgiewicz, Henryka. *Wileńskie towarzystwo i instytucje naukowe...*, p. 192–195, 199–214.

597 VUB, RS, f. 34-GD 699; [Романов, Евдоким]. Вильна [О возобновлении Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества]. Витебск, 1910, 25 p. (Оттиск из Витебские Губернские Ведомости, 1910, № 16, 17).

oficialų prašymą ir išsiuntė jį į Peterburgą. Šiaurės vakarų krašto skyriaus klausimas buvo svarstytas Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos taryboje bei Liaudies švietimo ir Vidaus reikalų ministerijose. Peterburgo valdininkai abejojo, ar skyrius, neturėdamas Vilniuje mokslinės bazės, susidoros su keliamais jam reikalavimais. Taip pat sunku buvo rasti lėšas pastoviam skyriaus finansavimui. Po ilgų svarstymų nuspręsta Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus atkūrimą atidėti „palankesniais laikais“⁵⁹⁸.

Šiaurės vakarų krašto skyriaus atkūrimo klausimas iškilo iš naujo po 1907 m., kada Vilniuje pradėjo steigtis naujos mokslo draugijos. Pradėjus veikti Vilniaus mokslo bičiulių, Vilniaus mokslo ir meno muziejaus ir Lietuvių mokslo draugijoms carinė administracija suskato steigti rusų mokslo draugijas, kurios turėjo tapti savotiška atsvara tautinėms draugijoms. Vilniaus švietimo apygardos globėjui Grigorijui Levickiui (Григорий Васильевич Левицкий) paskatinus 1909 m. gegužės 6 d. įsteigta Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugija (Виленское общество любителей естествознания)⁵⁹⁹. Levickis taip pat siekė atkurti Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių. Būdamas Rusijos geografų draugijos tikrasis narys jis įtikino draugijos vadovybę Peterburge, kad toks skyriaus Vilniuje būtų labai naudingas, ir ta, pasitariusi su švietimo ir vidaus ministerijomis, rado paprastą sprendimą – kadangi skyrius nebuvo oficialiai uždarytas, tai gyvenantiems Vilniuje Rusijos geografų draugijos tikriesiems nariams belieka susirinkti, išrinkti naują skyriaus valdybą ir pradėti darbą. Tuo metu Vilniuje pastoviai gyveno du tikrieji Rusijos geografų draugijos nariai: Grigorijus Levickis ir Jevdokimas Romanovas. Be jų, Vilniuje dar buvo likęs vienas Šiaurės vakarų skyriaus narys nuo 1873 m., senyvo amžiaus archyvaras Ivanas Sprogis. Pritariant Vilniaus gubernijos ir centrinei Rusijos geografų draugijos vadovybei jie ėmėsi atgaivinti skyriaus darbą⁶⁰⁰.

Atkuriamasis Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus susirinkimas įvyko 1910 m. sausio 16 d. Levickio bute Vilniuje. Globėjo pakviesti į susirinkimą atvyko: Vilniaus gubernatorius Dmitrijus Liubimovas, Vilniaus gubernatoriaus kanceliarijos, Vilniaus švietimo apygardos ir Vilniaus centrinio archyvo darbuotojai, Vilniaus archeografijos komisijos ir Vilniaus viešosios bibliotekos įrengimo ir valdymo komisijos nariai, mokyklų direktoriai ir mokytojai, stačiatikių dvasininkai ir rusų kariškiai. G. Levickis, pasveikinęs susirinkusius, pranešė jiems apie Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus atkūrimą, jo tikslus ir numatomas veiklos

598 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 9–10; [Романов, Евдоким], Вильна..., p. 1–23; Tamulevičienė, Eglė. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius...*, p. 42–43.

599 Отчет Виленского общества любителей естествознания за 1909–1910 г. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, p. 255–264.

600 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 2; Довгялло, Дмитрий. 16 января 1910 года..., p. 4; Tamulevičienė, Eglė. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius...*, p. 43.

kryptis, o paskui perskaitė 1867 m. įstatus, kuriais vadovaudamasis turėjo pradėti darbą minėtasis skyrius. Savo prakalboje G. Levickis, atsižvelgdamas į laiko dvasią, pabrėžė jau ne politinius, o mokslinius skyriaus tikslus. Atkurtasis skyrius turėjo sutelkti dėmesį į geografinius, archeologinius ir etnografinius krašto tyrinėjimus⁶⁰¹. Paskui Rusijos geografų draugijos tikrasis narys Jevdokimas Romanovas trumpai priminė Šiaurės vakarų skyriaus veiklą 1867–1875 m. ir jo atkūrimo pastangas XX a. pradžioje⁶⁰². Susirinkime pasisakęs Vilniaus gubernatorius Dmitrijus Liubimovas išreiškė pritarimą skyriaus atkūrimui ir paragino susirinkusius aktyviai paremti jo veiklą. Visi susirinkusieji pritarė gubernatoriaus ir švietimo apygardos globėjo nuomonei ir pareiškė norą tapti skyriaus nariais. Tame pačiame susirinkime buvo išrinkta skyriaus vadovybė. Skyriaus pirmininku tapo Vilniaus švietimo apygardos globėjas Grigorijus Levickis, vicepirmininku – Vilniaus gubernatorius Dmitrijus Liubimovas, sekretoriumi (reikalų tvarkytoju) – Vilniaus archeografijos komisijos narys Dmitrijus Dovgialo, išdininku – Vilniaus švietimo apygardos kanceliarijos vedėjas Sergejus Nikonovas, skyriaus tarybos nariais: Vilniaus švietimo apygardos globėjo pavaduotojas Fedoras Vladimirovas, atsargos generolas majoras Aleksandras Žirkevičius, Vilniaus archeografijos komisijos pirmininkas Flavijanas Dobrianskis, Vilniaus chemijos technikos mokyklos direktorius Nikolajus Sobolevas, Vilniaus viešosios bibliotekos įrengimo ir valdymo komisijos narys Jevdokimas Romanovas, stačiatikių dvasiškis Michailas Paškevičius bei Vilniaus realinės mokyklos mokytojas Aleksandras Vrucevičius. Skyriaus pirmininko ir sekretoriaus kandidatūras turėjo patvirtinti Vilniaus generalgubernatorius, tačiau tuo metu šis postas buvo neužimtas ir skyriaus vadovus patvirtino pats Rusijos vidaus reikalų ministras, kas rodo, kokią didelę politinę reikšmę rusų valdžia skyrė tai mokslinei draugijai⁶⁰³.

Apie Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus atkūrimą buvo pranešta centrinei Rusijos geografų draugijos vadovybei Peterburge, kitiems draugijos skyriams, Rusijos mokslo įstaigoms ir draugijoms⁶⁰⁴. Informacija apie šį įvykį buvo

601 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 6–7; Левицкий, Григорий. О возобновлении деятельности Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества (Речь на собрании 16 января 1910 г.). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 1–2.

602 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 7–10.

603 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 1–12; Протокол собрания 16 января 1910 года по восстановлению Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 272–273; Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году (Доклад в собрании С.-З. Отдела 16 января 1911 г.). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 3.

604 VUB, RS, f. 34-GD 691, l. 1–5.

pateikta taip pat Vilniaus ir kaimyninių gubernijų spaudoje⁶⁰⁵. Skyriaus organizatoriai kvietė visus visuomenės sluoksnių žmones paremti skyriaus veiklą „rusų mokslo ir mūsų brangiosios Tėvynės labui“⁶⁰⁶. Nežiūrint jų apeliacijų, dauguma Šiaurės vakarų krašto inteligentijos neparodė didesnio susidomėjimo atkurtuoju Vilniuje Rusijos geografų draugijos padaliniu. Rusų inteligentai žiūrėjo į jį skeptiškai, manydami, kad nesant Vilniuje universiteto ar kitos aukštosios mokyklos, nerealu užsiimti moksliniais tyrimais, o lenkų ir lietuvių inteligentija aktyviai veikė savo draugijose ir nebuvo suinteresuota remti Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus, kuriame matė dar vieną pavergto krašto rusinimo židinį⁶⁰⁷.

Skyriaus nariai

Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus įstatuose sakoma, kad skyriaus nariais renkami asmenys, galintys būti naudingi jo moksliniams darbams⁶⁰⁸. Steigiant skyrių 1867 m. bandyta riboti narystę tautiniu požiūriu. Skyriaus steigimo iniciatorius, Vilniaus švietimo apygardos globėjas Ivanas Kornilovas, bijodamas, kad į rusų draugiją nepersismelktų „maištinga lenkų dvasia“, siūlė įrašyti įstatuose, kad skyriaus nariai gali būti tik „iš rusų žmonių“. Tačiau su tuo nesutiko centrinė Rusijos geografų draugijos taryba, nes toks punktas prieštaravo draugijos, kurioje veikė įvairių tautybių mokslininkai, tradicijoms. Formaliai skyriaus nariais galėjo tapti visų tautybių asmenys, besidomintys mokslu, tačiau tiek pirmajame, tiek antrajame skyriaus veiklos laikotarpyje ne rusų tautybės narių buvo labai mažai. XIX a. skyriaus nariais buvo lietuvių švietėjas ir pirmųjų lietuviškų kalendorių rengėjas Laurynas Ivinskis, grafas Józefas Tyszkiewiczzius bei Vilniaus apskrities bajorų maršalka Aleksandras Domeika (Aleksander Domejko). XX a. pradžioje skyriaus narių sąrašė matome lietuvių kalbininką, pedagogą Joną Jablonskį ir liaudies mokyklos inspektorių Petrą Baublį, Kauno gubernijos dvarininką, Bajorų klubo pirmininką Pawełą Kończą, kunigus katechetus Lucjaną Chaleckį ir Józefą Górką, vokiečių, prancūzų bei žydų tautybės mokytojus, kurie mokyklose mokė užsienio kalbų: Feivelį Cypkiną, Friedrichą Fibichą, Karlą

605 Миловидов, Александр. Восстановление деятельности Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества. *Виленский Вестник*, № 1976, 19 января 1910, р. 2; [Романов, Евдоким]. Вильна [О возобновлении Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества]. Витебск, 1910; Довгялло, Дмитрий И. 16 января 1910 года: Восстановительное собрание 16 января 1910 г. Сношение с И. Р. Г. Обществом. Отзвуки 16 января в прессе. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 3–9.

606 [Романов, Евдоким]. Вильна..., р. 24–25.

607 VUB, RS, f. 34-GD 693, l. 27–30; *Виленский Вестник*, 1910, № 2021; Довгялло, Дмитрий. 16 января 1910 года..., р. 8; *Goniec Wileński*, 1910, nr 26, 15 lutego.

608 Положение о Северо-Западном Отделе Императорского Русского Географического Общества, Высочайше утвержденное 26 февраля 1867 года, § 4.

Hermoniusą, Reingoldą Jurgensoną, Eduardą Kleiną, Emiliją Pure, Walterį Panceriį, Frančą Welmaną ir kitus⁶⁰⁹.

Asmenys, tapę Šiaurės vakarų skyriaus tikraisiais nariais, kartu įgydavo Rusijos geografų draugijos narių bendradarbių vardą bei diplomą. Retai kurie skyriaus veikėjai tapdavo Rusijos geografų draugijos tikraisiais nariais. Pirmajame skyriaus veiklos etape jų buvo dešimt, antrajame tik du – astronomas Grigorijus Levickis ir archeologas bei etnografas Jevdokimas Romanovas. Kartu jie buvo skyriaus nariais iki gyvos galvos⁶¹⁰. Skyriaus nariai mokėjo nustatyto dydžio narystės mokesį. 1867–1875 m. jis siekė 10 rublių per metus, 1910–1915 m. – 6 rublius⁶¹¹. Asmenims, paaukojusiems skyriaus nauda ne mažiau kaip 300 rublių, būdavo suteikiamas Rusijos geografų draugijos nario rėmėjo vardas ir išduodamas atitinkamas diplomas. Paaukotus pinigų skyrius galėdavo išleisti savo reikmėms⁶¹². Skyrius garbės narių neturėjo, bet galėjo prašyti centrinę draugijos vadovybę Peterburge suteikti nusipelnusiems asmenims Rusijos geografų draugijos garbės nario vardą. Pavyzdžiui, 1910 m. Šiaurės vakarų skyriaus vadovybė prašė suteikti garbės narės vardą popieriaus fabriko savininkei Irinai Paskevič, paaukojusiai 700 rublių vertės spaustuvinio popieriaus skyriaus leidinių spausdinimui⁶¹³.

Atkurtasis XX a. pradžioje Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius buvo žymiai skaitlingesnis negu pirmajame savo veiklos laikotarpyje. 1867–1875 m. jo narių skaičius svyravo nuo 67 iki 84 asmenų⁶¹⁴, o štai 1910 m. pabaigoje skyrius turėjo 219, 1911 m. – 305 narius⁶¹⁵. Tačiau tolesnio augimo galimybės buvo išsemtos

609 VUB, RS, f. 34-670; Список членов Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества за 1910 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 424–428; Ilgiewicz, Henryka. *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*. Toruń, 2005, p. 374–388.

610 VUB, RS, f. 34-GD 694; Список членов Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1910 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 424–428.

611 VUB, RS, f. 34-GD 675, l. 16; VUB, RS, f. 34-GD 677, l. 7.

612 Положение о Северо-Западном Отделе..., § 5.

613 VUB, RS, f. 34-GD 693, l. 21–22, 60–61; Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году (Доклад в собрании С.-З. Отдела 16 января 1911 г.). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 7.

614 Именной список членов Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества, VUB, RS, f. 34-GD 670; VUB, RS, f. 34-GD 674, l. 1–5, 9–10; Tamulevičienė, Eglė. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius...*, p. 38.

615 Список членов Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1910 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 424–428; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 386

ir 1912 m. skyriaus narių sumažėjo iki 276⁶¹⁶. Narių skaičiaus sumažėjimo priežastys buvo įvairios. Vieni nariai mirdavo, kiti išvykdavo iš Vilniaus ir nutraukdavo ryšius su skyriaus vadovybe. Ypač tas buvo būdinga kariškiams ir carinės administracijos valdininkams, kurie dažnai keitė tarnybos vietą. Dar viena priežastis buvo ta, kad dalis asmenų, tapę skyriaus nariais vadovybei paraginus, neįtūtė potraukio moksliniam darbui, mažai domėjosi skyriaus veikla, nedalyvavo jo renginiuose, nemokėjo nario mokesčio ir anksčiau ar vėliau būdavo išbraukiami iš narių sąrašų. Pavyzdžiui, 1911 m. iš sąrašų išbraukti 26, 1912 m. – 35 nariai⁶¹⁷.

Lyginant su pirmuoju veiklos laikotarpiu pasikeitė skyriaus narių socialinė bei profesinė sudėtis. 1867–1875 m. jo nariais būdavo daugiausia rusų kariškiai ir carinės administracijos valdininkai. Jie sudarė daugiau kaip pusę (55 proc.) visų skyriaus narių. Likusieji tai švietimo darbuotojai (38,7 proc.) ir dvasininkai (5,4 proc.). Tuo tarpu 1910–1915 m. dauguma narių buvo mokslo ir švietimo darbuotojai (71,7 proc.). Žymiai sumažėjo kariškių bei valdininkų, kurie dabar sudarė tik 11proc. visu narių. Šiek tiek padidėjo stačiatikių dvasininkijos (nuo 5,4 iki 8,3 procentų). Labai mažai buvo dvarininkų. Jie sudarė vos 0,98 proc. visų narių. Tai galima paaiškinti tuo, kad Šiaurės vakarų krašte dvarininkams, daugiausia lenkams, buvo nepriimtina idėjinė-politinė skyriaus kryptis. Jie bevelijo remti lenkų mokslo, švietimo ir kultūros draugijas. Antrajame skyriaus darbo laikotarpyje į skyrių pradėtos priiminėti taip pat moterys, kurių pirma iš viso nebuvo. Skyriaus narėmis tapdavo mokytojos, mergaičių gimnazijų savininkės ir direktorės. Jų atsiradimas mokslinės draugijos narių sąrašuose rodė moters padėties pasikeitimą. XX a. pradžioje moterys jau galėjo įsigyti išsilavinimą ir dirbti pagal įsigytą profesiją⁶¹⁸.

Skyriaus nariai visuotiniame susirinkime išsirinkdavo vadovaujamąjį organą, kuris 1867–1875 m. vadinosi komitetu (Распорядительный комитет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества), o 1910–1915 m. – taryba (Совет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества). Komitetą sudarė pirmininkas, vicepirmininkas, sekretorius (reikalų tvarkytojas) ir trys keturi nariai, tarybą – pirmininkas, vicepirmininkas, sekretorius, išdininkas ir keturi aštuoni nariai. Pirmininkais tradiciškai buvo renkami Vilniaus švietimo apygardos globėjai. Jais buvo: Ivanas Kornilovas (1867–1868), Pompėjus Batiuškovas (1869.VII.), Nikolajus Sergijevskis

616 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 262.

617 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*. 1912, т. 3, р. 386; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1914, т. 4, р. 262.

618 Tamulevičienė, Eglė. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius...*, p. 37–38.

(1871.VIII–1875), Grigorijus Levickis (1910–1911. X), Aleksejus Ostroumovas (1912. II–1914). Išimtimi buvo generolas majoras Aleksandras Nikitinas, kuris, Batiuškovui atsisakius skyriaus pirmininko pareigų, 1869–1871 vadovavo skyriui. Apie naujai išrinktus skyriaus valdybos narius buvo pranešama Vilniaus švietimo apygardai ir centrinei draugijos vadovybei Peterburge. Įstatuose sakoma, kad pirmininko ir reikalų tvarkytojo kandidatūras turi tvirtinti Vilniaus generalgubernatorius, tačiau nuo 1909 m. kovo 13 d. šis postas liko neužimtas, o 1912 m. liepos 1 d. caro Nikolajaus II įsaku iš viso panaikintas. Nesant generalgubernatoriaus skyriaus pareigūnus tvirtino Rusijos vidaus reikalų ministras⁶¹⁹.

Skyriaus veikla

Pirmutine ir svarbiausia atkurtojo Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus užduotimi buvo pritraukti į skyriaus gretas kuo daugiau narių, tad skyriaus vadovybė išsiuntė į valstybines ir švietimo įstaigas laiškus, informuodama apie skyriaus įsikūrimą ir kviesdama jų darbuotojus tapti skyriaus nariais ir remti jo veiklą⁶²⁰. Kad dideli narystės mokesčiai (10 rublių per metus) neatbaidytų būsimų narių Šiaurės vakarų skyriaus taryba prašė centrinės Rusijos geografų draugijos vadovybės jį sumažinti. Centrinė vadovybė, atsižvelgdama į tai, kad skyriaus narių gretose buvo daug mokytojų, kurių atlyginimai buvo nedideli, išimties tvarka leido sumažinti metinį mokestį iki 6 rublių⁶²¹.

Vilniaus švietimo globėjo ir kartu skyriaus pirmininko Grigorijaus Levickio paskatinti į draugiją stojo jam pavaldūs švietimo darbuotojai. 1910 m. pabaigoje skyrius turėjo 219 narių, iš kurių 187 dirbo švietimo sistemoje. Naujų narių ieškota ne tik Vilniuje, bet ir kituose Šiaurės vakarų krašto miestuose. Iš minėtų 219 narių tik 66 gyveno Vilniuje, likusieji 153 – kituose dabartinės Lietuvos bei Baltarusijos miestuose⁶²².

Kita ne mažiau svarbi užduotis buvo paruošti skyriaus veiklos programą. Steigiamajame skyriaus susirinkime buvo numatytos keturios sekcijos ir paskirti jų vadovai: 1) geografijos ir statistikos (vadovas Aleksandras Vrucevičius), 2) etnografijos ir ar-

619 VUB, RS, f. 34-GD 691, l. 1–5; Положение о Северо-Западном Отделе..., § 6; Довгялло, Дмитрий. 16 января 1910 года..., p. 5.

620 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 19–25; Журнал Совета Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества № 2. 13-го февраля 1910 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 276–277; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год, *ibidem*, 1912, t. 3, p. 389–390.

621 Журнал Совета Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества № 1. 29 января 1910 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 274.

622 Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Русского Географического Общества в 1910 году. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, t. 2, p. 5.

cheologijos (vadovas Jevdokimas Romanovas), 3) archeografijos (vadovas Flavijanas Dobrianskis), 4) istorijos (vadovas Aleksandras Žirkevičius). Sekcijų vadovai turėjo numatyti konkrečius sekcijų darbo planus, suderinti juos su kitais tarybos nariais ir sudaryti bendrąją skyriaus programą, kuri buvo siunčiama į Peterburgą centrinei draugijos vadovybei ir tik jai pritarus programa tapdavo dokumentu, pagal kurį vyko skyriaus darbas. Šiaurės vakarų skyriaus pirmininkas palaikė nuolatinę ryšį su Rusijos geografų draugijos vadovybe ir tarėsi su ja svarbiausiais programos ir organizacinio darbo klausimais. Be to, skyrius siuntė centrinei draugijos tarybai Peterburge metines veiklos ir finansines ataskaitas, narių sąrašus, programas bei savo leidinius. Centrinė vadovybė savo ruožtu informavo Vilniaus skyrių apie svarbiausius įvykius draugijos gyvenime, siuntė jam mokslinės literatūros, kvietimų į mokslininkų suvažiavimus ir proginius renginius. Skyriaus darbą Vilniuje tiesiogiai sekė švietimo apygardos ir gubernijos vadovybė⁶²³.

Organizacinį darbą sunkino atkurtojo skyriaus tarybos narių kaita. Jau pirmaisiais veiklos metais iš Vilniaus išvyko tarybos nariai Fedoras Vladimirovas, Michailas Paškevičius ir Jevdokimas Romanovas (1911 m. jis grįžo į Vilnių). Jų vieton į skyriaus tarybą 1910 m. spalio 17 d. bendrame narių susirinkime buvo išrinkti: Vilniaus švietimo apygardos globėjo padėjėjas Vladimiras Ochrenenko, Vilniaus gubernatoriaus kanceliarijos vadovas Andrejus Stankevičius bei Vilniaus statistikos komiteto sekretorius Jurijus Tatiščevas⁶²⁴. Po metų skyrius liko be pirmininko, nes Grigorijus Levickis 1911 m. buvo perkeltas į Varšuvą, o Vilniaus apygardos globėju paskirtas Aleksejus Ostroumovas (Алексей Андреевич Остроумов). Užsiėmęs savo tiesioginiame darbe naujasis globėjas ne iš karto apsiėmė vadovauti skyriui. Tiktai 1912 m. vasario 19 d. jis atvyko į bendrąjį skyriaus narių susirinkimą ir vienbalsiai buvo išrinktas pirmininku, o tų pačių metų rugpjūčio 9 d. vidaus reikalų ministras jį patvirtino toms pareigoms. Iš Vilniaus išvyko taip pat skyriaus vicepirmininkas, gubernatorius Dmitrijus Liubimovas bei tarybos nariai: Andrejus Stankevičius ir Vladimiras Ochrenenko. Liko pirmininkas Aleksejus Ostroumovas, sekretorius Dmitrijus Dovygalo, išdininkas Aleksandras Vrucevičius, tarybos nariai: Flavijanas Dobrianskis, Nikolajus Selianinas, Nikolajus Sobolevas, Pavelas Ivaškevičius, Jurijus Tatiščevas bei Aleksandras Žirkevičius. 1913 m. gegužės 29 d. skyrius išrinko naują vicepirmininką. Juo tapo civilinis Vilniaus gubernatorius Piotras Veriovkinas⁶²⁵.

623 VUB, RS, f. 34-GD 691, l. 1–5; VUB, RS, f. 34-GD 699.

624 Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Русского Географического Общества в 1910 году. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 2, р. 4.

625 Протокол Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества № 14. 19 февраля 1912 года (Общее собрание С.-З. Отдела). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 247–248; 261–262.

Įveikęs pradinis organizacinius nesklandumus skyrius galėjo tęsti darbą. Vykoto tarybos ir sekcijų posėdžiai, bendri narių susirinkimai. Skyriaus taryba 1910 m. posėdžiavo penkis, 1911 m. – septynis, 1912 m. – tris kartus, 1913 m. – vieną kartą. Tarybos posėdžiuose buvo svarstomi administraciniai, finansiniai ir organizaciniai klausimai. Atskirai vykdavo sekcijų posėdžiai, kuriuose svarstyti sekcijų organizaciniai ir moksliniai klausimai. Geografijos-statistikos sekcijos nariai suorganizavo iš viso penkis sekcijos posėdžius, Archeografijos sekcijos nariai – keturis, Istorijos sekcijos nariai – keturis, Etnografijos ir archeologijos sekcijos nariai – vieną posėdį. Nuo 1912 m. pradėta rinktis į bendrus skyriaus narių susirinkimus, kuriuose galėjo dalyvauti visi skyriaus nariai ir kviestiniai svečiai. Tokių susirinkimų 1912 m. įvyko šeši, 1913 m. – septyni ir 1914 m. – septyni. Juose buvo svarstomi einamieji skyriaus reikalai ir skaitomi moksliniai pranešimai. Skyriaus susirinkimuose skaityti pranešimai dažniausiai būdavo skirti Šiaurės vakarų krašto rusiškų (baltarusiškų) žemių istorijai ir kultūrai arba tiems veikėjams, kurie stiprino Lietuvoje stačiatikybę ir rusų politinę bei kultūrinę įtaką. Pavyzdžiui, 1912 m. Dmitrijus Dovgialo skaitė pranešimą apie 1502–1507 m. Vilniuje gyvenusį Matviejų Desiatyj ir jo Šv. Rašto vertimus, Isaakas Serbovas – apie Drevlianų sitį Baltarusijoje, Adrijanas Krukovskis – apie stačiatikių dvasininkiją Žemaitijoje⁶²⁶. Kitais metais pareiškė norą paruošti pranešimus Artemijas Zenkovičius – apie senuosius teismus ir didikų kapavietes, Isaakas Serbovas – apie išvyką į Dregovičių žemę, Ivanas Kraskovskis – apie baltarusių liaudies dainas, L. N. Kazarinovas – apie savo senienų kolekciją, Vladimiras Orlovskis – apie Bobruisko miestą, O. A. Latyšenkovas – apie 1863 m. „lenkų maištą“ (1863–1864 m. sukilimą)⁶²⁷. Valdymo ir sekcijų posėdžiuose bei bendruose narių susirinkimuose taip pat buvo aptariamoms planuojamos archeologinės ir etnografinės ekspedicijos ir jų rezultatai⁶²⁸.

626 Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1914, т. 4, р. 252, 254, 258; Из жизни Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества. Белорусская жизнь, Вильна, 1911, № 11, 27 января, р. 1.

627 Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год, ..., р. 258.

628 Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества, № 18. 10 ноября 1912 года (Очередное собрание С.-З. Отдела), № 22. 29 декабря 1912 года (Заседание Совета Отдела). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1914, т. 4, р. 254–255, 259; Рыков, Павел. Могильник близ ст. Сморгонь, Ошмянского уезда, Виленской губернии. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1914, т. 4, р. 7–12; *Tas pats*. Дневник раскопок близ м. Сморгонь, Ошмянского уезда, Виленской губернии в мае 1913 г., *ibidem*, р. 13–17; *Tas pats*. Могильник близ имения Маркененты, Ошмянского уезда, Виленской губернии, *ibidem*, р. 18–22; Романов, Евдоким, Вилейский камень. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 57–64; *Tas pats*. Археологические разведки в Могилевской губернии, *ibidem*, 1912, т. 3, р. 33–63; *Tas pats*. Борисов камень в с. Высоком Городце, Сенненского уезда, Могилевской губернии, *ibidem*, 1912, т. 3, р. 64–72.

Metiniuose skyriaus narių susirinkimuose būdavo išklausomos ataskaitos už praėjusius metus, renkami nauji skyriaus ir tarybos nariai, patvirtinamos svarbiausios veiklos kryptys ateinantiems metams. Ta pačia proga Vilniaus I berniukų gimnazijos salėje veikdavo kraštotyrinių ekspedicijų metu padarytų fotografijų paroda, o pasibaigus susirinkimui skyriaus nariai ir svečiai galėjo pasiklausyti moksleivių atliekamų rusų liaudies dainų⁶²⁹.

Svarbia atkurtojo Šiaurės vakarų skyriaus veiklos sritimi buvo leidyba. 1910 m. vasario 13 d. tarybos posėdyje buvo nutarta leisti kartu su Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugija mokslinį leidinį ir sudaryta grupė žmonių (F. Dobrianskis, J. Romanovas, N. Sobolevas ir D. Dovgialo), kurie turėjo parengti jo projektą⁶³⁰. Minėtieji asmenys tokį projektą paruošė ir 1910 m. kovo 18 d. pateikė jį skyriaus tarybai. Tarybos nariai 1910 m. balandžio 26 d. posėdyje jį apsvarstė ir patvirtino. Skyriaus leidinys buvo pavadintas „*Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*“ (Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyriaus užrašai). Leidinio redaktoriumi paskirtas D. Dovgialo⁶³¹.

Pagal projektą leidinys turėjo pasirodyti mažiausiai du kartus per metus, tačiau paaiškėjo, jog skyrius tegali išleisti, padedant „gamtos mokslų mylėtojams“, po vieną tomą per metus. Leidinyje spausdinami darbai buvo skirstomi į septynis skyrius: 1. Iš Šiaurės vakarų krašto skyriaus gyvenimo; 2. Geografija; 3. Archeologija; 4. Istorija; 5. Etnografija; 6. Archeografija; 7. Įvairios žinios. Paskutiniajame skyriuje buvo pateikiama informacija apie svarbiausius įvykius Šiaurės vakarų krašto kultūros ir mokslo gyvenime, atsiliepiami apie naujausias mokslo knygas, skyriaus ir Vilniaus

629 VUB, RS, f. 34-GD 693 (Skyriaus 1910 m. susirinkimų protokolai); VUB, RS, f. 34-GD 700 (Skyriaus 1911 m. susirinkimų protokolai); VUB, RS, f. 34-GD 704 (Skyriaus 1911 m. veiklos ataskaita); VUB, RS, f. 34-GD 705 (Skyriaus 1912 m. susirinkimų protokolai); VUB, RS, f. 34-GD 708 (Skyriaus 1912 m. veiklos ataskaita); VUB, RS, f. 34-GD 711 (Skyriaus 1913 m. susirinkimų protokolai); VUB, RS, f. 34-GD 714 (Skyriaus 1913 m. veiklos ataskaita); Протоколы собраний. Северо-Западного Отдела Отдела за первую половину 1910 года. *Записки Северо- Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 272–275; Протоколы и журналы собраний Северо-Западного Отдела Отдела за вторую половину 1910 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 413–423; Журналы и протоколы собраний Северо-Западного Отдела за 1911 год. *Записки Северо- Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 363–384; Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1914, т. 4, р. 247–260; Tamulevičienė, Eglė. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius...*, p. 44.

630 VUB, RS, F 34-GD 692, l. 19–25; Журнал Совета Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества № 2, 13 февраля 1910 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 276–280.

631 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 26–28; Журнал Совета Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества № 3, 26 апреля 1910 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 280–284.

gamtos mokslų mylėtojų draugijos protokolai, ataskaitos, narių sąrašai ir panašiai. Iš viso „Užrašuose“ išspausdinti 53 straipsniai: iš geografijos – 8, iš geologijos – 4, iš istorijos – 9, iš archeografijos – 12, iš archeologijos – 9, iš etnografijos – 11. Jų autoriais buvo Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus ir Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugijos nariai. Iš viso pasirodė keturi leidinio tomai⁶³². Tolesnę jų leidybą nutraukė Pirmasis pasaulinis karas. Skyriaus leidinys buvo siunčiamas visiems skyriaus ir Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugijos nariams, aukštiems rusų pareigūnams, draugijoms ir kitoms mokslinėms institucijoms, iš kurių gaudavo mainais jų mokslinius leidinius. Likusieji egzemplioriai buvo parduodami Syrkinio ir „Ruskij Mir“ knygynuose Vilniuje. Vienas tomas kainavo 1 rublį 50 kapeikų⁶³³.

Pagal pirminį planą mokslinis skyriaus darbas turėjo vykti sekcijose, tačiau toks narių suskirstymas buvo formalus, nes aktyviausi iš jų veikdavo keliose sekcijose, o pasyvi dauguma nesireiškė nė vienoje. Vykdam mokslines programas ar organizuojant renginius, paprastai į darbą būdavo įtraukiami kelių sekcijų arba net kitų draugijų nariai. Pavyzdžiui, geografijos ir statistikos sekcija glaudžiai bendradarbiavo su Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugija, su kuria siejo panašūs moksliniai tikslai ir daug bendrų narių⁶³⁴. Šiaurės vakarų skyriaus geografijos ir statistikos sekcija ir Vilniaus gamtos mokslų mylėtojų draugijos nariai atliko kai kuriuos geologinius stebėjimus ir tyrimus, o jų apibendrinimus paskelbė leidinyje „*Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*“. Nikolajus Sobolevas rašė apie Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų (palei Nemuno upę) geologinę struktūrą bei rastą Vilniaus apylinkėse gintarą⁶³⁵, Stepanas Linda – apie fosforitų radimvietes Šiaurės vakarų krašte⁶³⁶, Michailas Pavlovskis – apie Drūkšių

632 *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, Вильна, 1910–1914, t. 1–4.

633 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 94–97; Журнал Совета Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества № 5, 11 декабря 1910 года, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 420–423.

634 Из жизни Виленского общества любителей естествознания. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 255–264.

635 Соболев, Николай. К геологии Сев.-Зап. Края России. О ледниковых отложениях в Виленской, Ковенской и Гродненской губ. (по р. Неману): Из докладов в Виленском Обществе Любителей Естествознания. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 33–47; Tas rats, Об янтгаре из Виленского уезда, *ibidem*, 1911, t. 2, p. 47–49; Соболев, Д. Н., Соболев, Николай Н. О ледниковых отложениях в окрестностях города Вильны, *ibidem*, 1912, t. 3, p. 1–32.

636 Линда, Степан. О фосфоритах Северо-Западного края. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, t. 1, p. 50–56.

ežerą⁶³⁷, Nikolajus Selianinas – apie miškų plotų mažėjimą Vilniaus gubernijoje⁶³⁸. Buvo užsimota aprašyti svarbiausius Šiaurės vakarų krašto miestus, tačiau iki Pirmojo pasaulinio karo suspėta aprašyti tik keturis iš jų: Barysavą, Gomelį, Mstislavlį ir Klimovičius, esančius dabartinės Baltarusijos teritorijoje⁶³⁹.

Atkurtasis skyrius nusteigė meteorologinių stočių ir nevykdė meteorologinių stebėjimų, kuriems skyrė daug dėmesio pirmuoju veiklos laikotarpiu, tačiau domėjosi jų istorija ir veikla. Geografijos-statistikos sekcijos nariai sudarė ir pateikė skyriaus tarybai anketą apie veikiančias Šiaurės vakarų krašte meteorologines stotis. Anketa buvo apsvaistyta ir 1911 m. sausio 15 d. tarybos patvirtinta. Joje buvo klausimai apie meteorologinės stoties įkūrimą, finansavimą, aprūpinimą prietaisais, vykdomus stebėjimus, darbuotojus ir panašiai. Anketa buvo išsiųsta į Šiaurės vakarų krašto miestus, kuriuose, pagal turimas žinias, veikė meteorologinės stotys. Kartu buvo prašoma, jeigu yra galimybės, atsiųsti nuotraukas. Į anketą atsiliepė septyniolika meteorologinių stočių. Apibendrinus gautus anketinius duomenis, paaiškėjo, kad Šiaurės vakarų krašte meteorologinės stotys veikia Lydoje prie miesto mokyklos, Maladečinoje prie mokytojų seminarijos, Korolevo (Novokorolevo) palivarke Vitebsko gubernijoje, Veliže prie miesto mokyklos, Dvinske prie realinės mokyklos, Belske prie miesto mokyklos, Valkaviske prie miesto mokyklos, Svisločiuje prie mokytojų seminarijos, Slanime prie miesto mokyklos, Sokolkuose prie miesto mokyklos, Nesvyžiuje prie mokytojų seminarijos, Panevėžyje prie mokytojų seminarijos, Barysave prie miesto mokyklos ir Mogiliave prie realinės mokyklos⁶⁴⁰. Iš trijų vietovių (Zarasų, Švenčionių ir Raseinių) buvo pranešta, kad veikusios prie miesto mokyklų meteorologinės stotys nutraukė stebėjimus⁶⁴¹, tačiau skyriaus ataskaitoje už 1911 m. Raseinių stotis prie miesto mokyklos paminėta tarp veikiančių⁶⁴². Pagal turimų prietaisų ir stebėjimų skaičių stotys buvo skirstomos į tris klases, o antroji klasė dar

637 Павловский, Михаил. Дрисвятское озеро, Ковенской губернии в гидрогеографическом отношении, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 48–58.

638 Селянин, Николай. Лесостатистические сведения о Виленской губернии, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 277–292.

639 Клеин, Эдуард, Довгялло, Дмитрий, Белоцерковец, Николай. Город Борисов, Минская губ. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 58–96; Жудро, Ф. А., Сербов, Исаак, Довгялло, Дмитрий. Город Гомель, Могилевская губ., *ibidem*, т. 2, р. 293–353; Краснянский, Владимир. Город Мстиславль, Могилевская губ., *ibidem*, т. 3, р. 80–171; Ярославцев, Сергей. Город Климовичи, Могилевская губ., *ibidem*, т. 4, р. 37–69.

640 VUB, RS, f. 34-GD 621–639; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 392–394.

641 Tamulevičienė, Eglė. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius...*, р. 53.

642 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 394.

į dvi kategorijas. Dauguma veikiančių Šiaurės vakarų krašte stočių (Maladečinos, Dvinsko, Veližo, Slanimo, Svisločiaus, Valkavisko, Barysavo, Mogiliavo, Nesvyžiaus, Panevėžio) priklausė antros klasės antrajai kategorijai, viena (Novokorolevo) – antros klasės pirmajai kategorijai ir trys (Lydos, Sokolkų, Belsko) – trečiajai klasei. Skyriaus surinkti duomenys apie meteorologines stotis yra įdomūs mokslininkams, tyrinėjan-tiems klimatinių stebėjimų raidą Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje⁶⁴³.

Geografijos ir statistikos sekcijos nariai taip pat buvo nutarę rinkti žinias apie žemės ūkio padėtį, kaip buvo daroma pirmuoju veiklos laikotarpiu. Sekcijos vadovas Aleksandras Vrucevičius parengė dvarų aprašymo programą, kuri buvo apsvarstyta ir priimta Šiaurės vakarų skyriaus 1911 m. vasario 1 d. tarybos posėdyje⁶⁴⁴. Progra-mą sudarė 58 paragrafai, išdėstyti skyriuose: 1) Žemė; 2) Gyvulininkystė; 3) Dvaro administracija; 4) Darbo jėga – pastovi ir laikina; 5) Pastatai; 6) Pramonės įmonės; 7) Sąskaityba; 8) Prekyba; 9) Dvaro žemės atidavimas nuomoti; 10) Ūkio organizacija (palivarkai); 11) Dalyvavimas parodose; 12) Įtaka smulkiems ūkiams; 13) Servitutai; 14) Kiti klausimai. Programa buvo išspausdinta ir išsiuntinėta į dvarus. Dvarus turėjo aprašyti, vadovaudamiesi minėtąja programa, patys dvarų savininkai⁶⁴⁵.

A. Vrucevičius parengė ir kitą programą valstiečio ūkiui aprašyti. Tarybos nariai 1911 m. kovo 7 d. posėdyje programą apsvarstė ir ją patvirtino. Tame pačiame posėdyje buvo sudaryta vadovaujama Vilniaus gubernijos išdo rūmų valdytojo P. Ivaškevičiaus komisija, į kurią įėjo: N. Selianinas, A. Vrucevičius, M. Rachmanovas, A. Liustas ir D. Dovgialo. Jie turėjo nustatyti programos vykdymo tvarką ir parengti instrukciją mokytojams, kurie privalėjo šią programą vykdyti⁶⁴⁶. Instrukcija buvo parengta ir išsiuntinėta į mokyklas kartu su programa. Programą sudarė penki skyriai: 1) Žemė; 2) Gyvulininkystė; 3) Sodyba; 4) Inventorius; 5) Biudžetas. Buvo prašoma aprašyti po tris valstiečių ūkius: stambų, vidutinį ir smulkų arba tik vidutinį, būdingiausią aprašomoje teritorijoje. Instrukcijoje programos vykdytojams patariama neuždavi-nėti valstiečiams tiesioginių klausimų apie jų ūkį, kad nesukeltų įtarimo, o išgauti reikiamus duomenis laisvo pokalbio forma. Taip pat buvo įspėjama kalbantis su valstiečiais nieko neužrašinėti, tik pasistengti įsidėmėti informaciją ir sugrįžus namo

643 Tamulevičienė, Eglė. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius...*, p. 55–56.

644 Журналы Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год № 7, 1 февраля 1911 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 368.

645 Программа для описания крупного имения. Составлена Советом Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества в 1911 году. Вильна, 1911; Mulevičius, Leonas. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų skyriaus surinkta medžiaga...*, p. 73.

646 Журналы Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год № 7, 1 февраля 1911 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 368; № 8. 7 марта 1911 года, *ibidem*, р. 369.

tiksliai ją užrašyti⁶⁴⁷. Deja, nei skyriaus protokoluose, nei atskaitose nėra žinių apie tų programų tolesnį vykdymą, kaip ir nėra surinktų pagal tas programas duomenų apie dvarus ar valstiečių ūkius. Lietuvių tyrinėtojas Leonas Mulevičius daro prielaidą, kad jeigu tokia medžiaga ir buvo surinkta, matyt, jos buvo labai mažai ir ji neužfiksuota ataskaitose⁶⁴⁸.

Sėkmingai dirbo etnografijos ir archeologijos sekcija. Pirmaisiais veiklos metais sekcijos pirmininkas Jevdokimas Romanovas ir jos nariai: Vilniaus gimnazijos mokytojas Ivanas Livčakas, Klimovičių gimnazijos mokytojai Aleksandras Lokotis ir Sergejus Jaroslavcevas surengė keletą žvalgomųjų archeologinių ekspedicijų Gardino, Mogiliavo ir Vilniaus gubernijose. Ataskaitos apie ekspedicijas buvo pateiktos 1910 m. spalio 17 d. bendrame skyriaus narių susirinkime ir tų metų lapkričio 29 d. sekcijos posėdyje⁶⁴⁹.

Etnografijos ir archeologijos sekcija taip pat ėmėsi priemonių, kad apsaugotų archeologinius paminklus nuo niokojimo. Dažnai vietos gyventojai, nesuprantantys piliakalnių istorinės reikšmės, suardavo šlaitus ir paviršius ir tuo paspartindavo jų irimą. Nemažai žalos pridarydavo lobių ieškotojai ir savamoksliai „archeologijos mylėtojai“, kurie ieškodami lobių ar retų archeologinių radinių suardydavo kultūrinį sluoksnį ir sunaikindavo tik patyrusiems specialistams suprantamus praeities pėdsakus. Norėdamas sumažinti mėgėjų daromą žalą J. Romanovas paruošė specialią instrukciją, nurodančią, kaip reikia atlikti archeologinius kasinėjimus. Instrukcija buvo išsiųsta į Vilniaus švietimo apygardos mokymo įstaigas⁶⁵⁰. 1911 m. buvo sudaryta speciali N. Selianino vadovaujama komisija archeologiniams darbams kontroliuoti ir radiniams saugoti. Šalia kitų užduočių, ji turėjo stebėti vykstančius Vilniuje žemės darbus (tuo metu Vilniuje buvo tvarkoma kanalizacija ir vandentiekis) ir pasirūpinti randamais žemėje senaisiais daiktais⁶⁵¹.

Susirūpinta ir atsitiktinai randamais monetų lobiais. Iki to laiko radinius registruodavo gubernijų statistikos komitetai ir siųsdavo juos Imperatoriškajai archeolo-

647 Краткая инструкция по описанию крестьянских хозяйств применительно к программе, утвержденной Северо-Западным Отделом Императорского Русского Географического Общества, VUB, RS, f. 34-GD 655, l. 17–18; К народным учителям. Программа для описания крестьянского хозяйства, VUB, RS, f. 34-GD 655, l. 19–24.

648 Mulevičius, Leonas. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų skyriaus surinkta medžiaga...*, p. 74.

649 Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году (Доклад в собрании С.-З. Отдела 16 января 1911 г.). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 7–9.

650 Журналы Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год № 6, 15 января 1911 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 366–367.

651 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 387; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год, *ibidem*, 1913, т. 4, р. 266.

gijos komisijai Peterburge. Etnografijos ir archeologijos sekcijos prašymu Skyriaus pirmininkas G. Levickis kreipėsi į visų šešių Šiaurės vakarų krašto gubernijų civilinius gubernatorius, prašydamas, kad apie visus lobių radimo atvejus būtų pranešama taip pat Šiaurės vakarų skyriui. Gubernatoriai atsižvelgė į G. Levickio prašymą ir įpareigojo gubernijų statistikos komitetus informuoti Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus vadovybę apie randamus lobius⁶⁵². Sutinkamai su gubernatoriaus potvarkiu 1911 m. Gardino gubernijos statistikos komitetas pranešė skyriui apie aštuonis XVII ir XVIII a. sidabrinų monetų lobius, rastus 1906–1910 m. gubernijos teritorijoje, 1912 m. – apie du. Viename iš jų, rastame Kobrino apskrityje Perkų kaime, buvo net 1507 monetos. Peterburgo archeologijos komisija atrinko iš to lobio vieną monetą Ermitažo muziejui, o kitas perdavė Vilniaus ir Gardino muziejams. 1911 m. Vilniaus gubernijos statistikos komitetas informavo apie du XVI–XVII a. sidabrinų monetų radinius Švenčionių apskrityje (Svyrių miestelyje ir Kurkovo dvare) ir vieną Vilniaus apskrityje Mozūriškių kaime. Skyriaus tarybos narys F. Dobrianskis apžiūrėjo rastas monetas ir vertingiausias įsigijo Vilniaus viešosios bibliotekos muziejui⁶⁵³.

1910 m. Etnografijos-archeologijos sekcijos vadovui J. Romanovui išvykus tarnybiniiais reikalais į Lenkiją, sekcijos reikalais rūpinosi D. Dovgialo. Jis susirašinėjo su Romanovu ir laiškuose aptardavo sekcijos darbą⁶⁵⁴. 1911 m. J. Romanovas sugrįžo į Vilnių, tačiau atsisakė sekcijos vadovo pareigų dėl prastėjančios sveikatos. Naujo vadovo sekcija neišrinko, bet darbo nenutraukė. 1912 m. jos narių gretas papildė į Vilnių atvykęs jaunas archeologas Pavelas Rykovas. 1912 m. lapkričio 18 d. eiliniame skyriaus narių susirinkime jis supažindino susirinkusius su kasinėjimų Kursko gubernijoje rezultatais ir išreiškė įsitikinimą, kad lygiai taip pat vertingus mokslinius rezultatus gali duoti archeologiniai darbai Šiaurės vakarų krašte⁶⁵⁵. Skyriaus vadovybė ir etnografijos-archeologijos sekcijos nariai palaikė P. Rykovo planus. Jų padedamas jis gavo Peterburgo archeologinės komisijos leidimą ir 1913–1914 m. kasinėjo Smurgainių, Rodoškovičių ir kitus VIII–XII a. baltų pilkapius su degintiniais kapais bei XII–XIV a. gruntinį senkapį Vilniaus gubernijoje, Ašmenos apskrityje. Kasinėjimo

652 Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году (Доклад в собрании С.-З. Отдела 16 января 1911 г.), *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 9–10.

653 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 395–396; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год, *ibidem*, 1913, т. 4, р. 263–264.

654 LVIA, f. 996 (Jevdokimo Romanovo fondas), ap. 1, b. 13.

655 Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества, № 18. 10 ноября 1912 года (Очередное собрание С.-З. Отдела), № 22. 29 декабря 1912 года (Заседание Совета Отдела). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 254–255, 259.

rezultatus P. Rykovas paskelbė skyriaus leidinyje, o radinius perdavė Senienų muziejui prie Vilniaus viešosios bibliotekos⁶⁵⁶.

J. Romanovas 1911 m. rugpjūčio 25 d. apžiūrėjo grupę piliakalnių, esančių Trakų apskrityje, netoli Vievio miestelio, o tų pačių metų rugsėjo 1 dieną – piliakalnius, esančius Švenčionių apskrityje, netoli Pabradės. Deja, preliminariniai žvalgymai parodė, kad dažni iš jų smarkiai apardyti lobių ieškotojų ir kariškių, ieškojusių 1812 m. rusų karių kapų⁶⁵⁷. J. Romanovas taip pat sutvarkė ankstesnių jo archeologinių tyrinėjimų Vilniaus ir Mogiliavo gubernijose medžiagą ir paskelbė skyriaus leidinyje kelis straipsnius⁶⁵⁸.

Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus pasiekimai archeologijos srityje pelnė jam Rusijos archeologų pripažinimą ir 1911 m. gautas pakvietimas dalyvauti Rusijos archeologų suvažiavime Novgorode. Nutarta į suvažiavimą siųsti J. Romanovą, tačiau jis atsisakė dėl prastos sveikatos ir į Novgorodą išvyko D. Dovgialo⁶⁵⁹.

Etnografinės medžiagos rinkimas buvo patikėtas mokytojams, kurie per vasaros atostogas leisdavosi į kraštotyrimines keliones po Šiaurės vakarų kraštą. Pirmenybė buvo teikiama žodinei liaudies kūrybai. Ekspedicijose rasta įdomių buities daiktų, darbo įrankių, tautinių drabužių, liaudies muzikos instrumentų, kurie būdavo fotografuojami arba užfiksuojami piešiniuose, nes skyrius, neturėdamas savų patalpų, tokių eksponatų negalėjo kaupti. Piešiniai ir nuotraukos būdavo atiduodami ir saugomi skyriui išskirtoje patalpoje Vilniaus viešojoje bibliotekoje. Fotografavimas to meto etnografams buvo naujas dalykas, todėl D. Dovgialo ir A. Zenkovičius paruošė ir išspausdino antrame skyriaus leidinio tome (vidinėse viršelio pusėse) instrukciją, kaip tai daryti. Etnografinės medžiagos rinkėjams jie patarė fotografuoti įvairius gyventojų tipus (valstiečius, kaimo amatininkus, vežikus), darbo ir švenčių scenas, aprangą, trobesius, vežimus ir pakinktus, kaimų vaizdus ir naminius gyvulius bei nurodė kiekvienos iš tų grupių fotografavimo ypatybes⁶⁶⁰.

656 Рыков, Павел. Могильник близ ст. Сморгонь, Ошмянского уезда, Виленской губернии. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 7–12; Tas pats, Дневник раскопок близ м. Сморгонь, Ошмянского уезда, Виленской губернии в мае 1913 г., *ibidem*, р. 13–17; Tas pats, Могильник близ имения Маркененты, Ошмянского уезда, Виленской губернии, *ibidem*, р. 18–22.

657 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 390–392; Евдоким Романович Романов, *Виленский календарь на 1911 год*, Вильна, 1910, р. 137–143.

658 Романов, Евдоким. Вилейский камень. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 57–64; Tas pats, Археологические разведки в Могилевской губернии, *ibidem*, 1912, т. 3, р. 33–63; Tas pats, Борисов камень в с. Высоком Городце, Сенненского уезда, Могилевской губернии, *ibidem*, 1912, т. 3, р. 64–72.

659 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 390–392; Евдоким Романович Романов, *Виленский календарь на 1911 год*, Вильна, 1910, р. 397.

660 Довгялло, Дмитрий, Zenkovich, Артемий. Руководство для лиц, желающих заняться фотографированием в научных целях антропологии, этнографии, статистики и пр. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2.

Renkant etnografinę medžiagą daugiausia pasižymėjo Minsko miesto mokyklos mokytojas Isaakas Serbovas (rus. *Исаак Абрамович Сэрбов*, baltarus. *Ісак Абрамавіч Сэрбаў*; 1871–1943) bei Vilniaus privačios Vinogradovo gimnazijos muzikos mokytojas Nikolajus Čurkinas. Serbovas 1901–1912 m. užrašinėjo žodinę baltarusių liaudies kūrybą ir darė nuotraukas Minsko gubernijoje, Dregovičių apylinkėse, 1913 m. Pinsko ir Slonimo apylinkėse⁶⁶¹. Tuo pat metu Čurkinas užrašinėjo rusų ir baltarusių liaudies dainas Vilniaus, Švenčionių, Ašmenos, Vileikos, Dysnos ir Lydos apylinkėse. Melodijoms užrašinėti jis naudojo fonografą. Reikia pridurti, kad tautosakos rinkimas tais laikais reikalavo nemaža ištvermės ir pasišventimo. Tamsūs ir prietaringi valstiečiai nepažįstamus etnografus sutikdavo kartais labai nesvetingai. Čurkinas vienoje iš savo ataskaitų pažymi, kad stengėsi laikytis arčiau dvarų, kur liaudis ne tokia „laukinė“ ir iškilus reikalui galima prašyti ekonomų ar dvarų valdytojų pagalbos⁶⁶². Konflikta kildavo ir su vietos valdininkais, traukinių palydovais. Serbovas, grįždamas traukiniu iš vienos kelionės, buvo priverstas atiduoti fotoaparata bei krepšį su negatyvais į bagažinę, o juos atsiėmęs vietoj negatyvų rado tik šukes. Skyriaus vadovybė atlygino jam materialius nuostolius, tačiau surinkta vertinga fotografinė medžiaga buvo negrįžtamai prarasta⁶⁶³. Nepaisant visokių sunkumų ir nuotykių, skyriaus nariai surinko nemažai etnografinės medžiagos apie baltarusių, tais laikais dažnai vadinamu „vakarų rusais“, buitį ir liaudies kūrybą. Minėtieji skyriaus nariai stengėsi liaudies kultūrą ne tik tyrinėti, bet ir ją propaguoti. Kiekvienais metais skyriaus metinio susirinkimo proga I. Serbovas Vilniaus I berniukų gimnazijos salėje (uždaryto universiteto patalpose) suruošdavo ekspedicijose padarytų fotografijų parodą, o N. Čurkinas – moksleivių atliekamų liaudies dainų koncertą⁶⁶⁴.

Baltarusių liaudies kultūra domėjosi ir kiti skyriaus nariai. Skyriaus leidinyje J. Romanovas rašė apie baltarusių aprangą⁶⁶⁵, Nikolajus Belocerkovecas – apie javapjūtes dainas⁶⁶⁶, Vladimiras Stukaličius – apie 1910 m. mirusį skyriaus narį, baltarusių etnografą ir kalbininką Nikolajų Nikiforovskį (1845–1910)⁶⁶⁷. *Užrašuose* taip pat buvo

661 Сэрбов, Исаак. По Дреговичской области летом 1911 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 304–320; Tas pats, Поездка по Полесью летом 1912 г. *ibidem*, 1913, т. 4, р.70–102; Tas pats, Поездки по Полесью 1911 и 1912 гг., Вильна, 1914.

662 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 389–390.

663 *Ibidem*, р. 392.

664 VUB, RS, f. 34–711, р. 20–24.

665 Романов, Евдоким. Внешний быт быховского белоруса. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 75–141.

666 Белоцерковец, Николай. Жатвенные песни в Борисовском уезде, Минской губ. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 3, р. 295–299.

667 Стукалич, Владимир. Н. Я. Никифоровский (С портретом). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Обществ*, 1910, т. 1, р. 129–149.

išspausdinti N. Nikiforovskio surinkti priežodžiai ir patarlės, vartojami Vitebsko gubernijoje⁶⁶⁸. Etnografų surinkta tautosaka buvo saugoma skyriaus archyve. Išlikusi iki mūsų dienų jos dalis dabar yra Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje⁶⁶⁹.

Kaip matome, skyriaus nariai užrašinėjo ir kaupė tikrai rusų ir baltarusių tautosaką. Politiniais sumetimais jie aplenkėdavo lenkų gyvenamas vietas, o lietuvių ir žemaičių folkloro jie negalėjo užrašinėti, kadangi nemokėjo jų kalbos. Iš dalies tą trūkumą stengtasi kompensuoti bendradarbiaujant su Lietuvių mokslo draugija. Pavyzdžiui, Užrašuose buvo išspausdintas Jono Basanavičiaus straipsnis „Kaip lietuvių senovėje vandenimis keliauta“ ir lietuvių liaudies mįslės⁶⁷⁰

Dalis etnografijos ir archeologijos sekcijos planų liko neįgyvendinta. 1912 m. skyriaus pavestas sekcijos narys, Vilniaus berniukų gimnazijos mokytojas Antonas Zdrojevskis, vadovaudamasis Maskvos antropologijos ir etnografijos draugijos pavyzdžiu, parengė plačią Šiaurės vakarų krašto etnografinių tyrimų programą. Joje buvo trylika punktų: 1) Geografiniai ir istoriniai duomenys; 2) Archeologiniai duomenys; 3) Trobesiai ir jų įrengimas; 4) Apranga; 5) Maistas ir gėrimai; 6) Santuoka ir vestuvės; 7) Nėštumas ir gimdymas; 8) Krikštynos ir vaikų priežiūra; 9) Verslai ir buitis; 10) Tikėjimai; 11) Laidotuvių papročiai; 12) Ligos; 13) Charakteris. A. Zdrojevskio parengta programa buvo svarstyta 1912 m. lapkričio 24 d. eiliniame skyriaus susirinkime. Programai iš esmės buvo pritarta. A. Zdrojevskis turėjo kai ką joje pataisyti ir pateikti tarybai patvirtinti. Vėliau ji turėjo būti išspausdinta ir išplatinta. Deja, ir ši programa liko neįvykdyta. Jos parengimas užsitęsė iki 1914 m., deja, kilęs Pirmasis pasaulinis karas nukreipė visuomenės dėmesį į kitus dalykus⁶⁷¹.

Planuose liko taip pat skyriaus nario Dmitrijaus Bočkovo sumanymas surinkti medžiagą apie velykinius margučius. Apie tai jis kalbėjo 1912 m. lapkričio 24 d. skyriaus susirinkime. Skyriaus nariai pritarė D. Bočkovo sumanymui ir pavedė jam parengti ir pateikti tarybai tyrimų programą. Neaišku, ar Bočkovas tokią programą parengė, nes skyriaus dokumentacijoje apie tai nėra duomenų⁶⁷².

668 Никифоровский, Николай. Полупословицы и полупоговорки употребляемые в Витебской Белоруссии. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Обществ*, 1911, t. 3, p. 300-303; *ibidem*, t. 4, p. 205-210.

669 VUB, RS, f. 34-GD 71/1; VUB, RS, f. 34-GD 663-665.

670 Басанович, И. Ю. [Basanavičius, Jonas]. Как литовцы в древности переправлялись по воде. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Обществ*, 1913, t. 4, p. 23-36; Литовские загадки, *ibidem*, t. 4, p. 21-212.

671 Программа для этнографического исследования Северо – Западного края. Составлена по поручению Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества А. А. Здроевским, VUB, RS, f. 34-GD 656, l. 3-38; Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества № 19, 24 ноября 1912 года. *Записки Северо- Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, t. 4, p. 255-256.

672 Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества № 19, 24 ноября 1912 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, t. 4, p. 256; Milius, Vacys. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija ...*, p. 33.

Aktyviai dirbo, glaudžiai tarpusavyje bendradarbiaudamos, archeografijos ir istorijos sekcijos. Abiejų sekcijų nariai dažnai skaitė pranešimus skyriaus bendruose susirinkimuose ir spausdino darbus skyriaus leidinyje. Keturiuose šio leidinio tomuose pasirodė 9 darbai iš istorijos ir 12 iš archeografijos. Jų tematika buvo labai įvairi. V. Stukaličius, N. G. Maslakovecas, A. Žirkevičius, I. Sprogis rašė apie rusų bei baltarusių mokslo ir kultūros veikėjus⁶⁷³, A. Krukovskis – apie stačiatikių dvasininkiją Kauno gubernijoje⁶⁷⁴, Sergejus Dobrianskis – apie Vilnių 1812 metais ir masonų ložes Lietuvoje⁶⁷⁵, Lietuvos mokslo draugijos pirmininkas J. Basanavičius – apie karaliaus Mindaugo ir kunigaikščio Kęstučio antspaudus⁶⁷⁶, D. Dovgialo – apie Vilniaus universiteto uždarymą⁶⁷⁷. Deja, straipsniuose istorijos temomis, daug stipriau negu publikacijose iš geografijos ar geologijos, pasireiškė oficialios ideologijos įtaka. Pavyzdžiui, I. Sprogis, rašydamas apie Vilniaus švietimo apygardos globėją Ivaną Kornilovą, atvirai žavisi jo griežtais valdymo metodais, apgailestauja, kad sužlugo bandymas primesti lietuviams ir latviams rusiškus rašmenis, smerkia „lenkų maištininkus“ ir katalikų dvasininkiją, išdrįsusius priešintis vyriausybinei rusinimo politikai⁶⁷⁸. D. Dovgialo straipsnyje apie Vilniaus universiteto uždarymą negaili aštrių kritikos žodžių Vilniaus universiteto profesorių ir studentų adresu už jų pastangas išlaikyti universitete ir kitose švietimo įstaigose „lenkišką dvasią“, už dalyvavimą 1830–1831 m. sukilime, pateisina universiteto uždarymą ir kitas rusų vyriausybės represines priemones⁶⁷⁹. A. Krukovskis straipsnio apie stačiatikių dvasininkiją Kauno gubernijoje įvadinėje dalyje reiškia apgailestavimą, kad toje gubernijoje lėtai vyksta rusų kolonizacija ir retas cerkvių tinklas, su pritarimu

673 Стукалич, Владимир. Н. Я. Никифоровский. 1845-1910 год (С портретом). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 129–160; Маслаковец, Н. Г. А. П. Смородский (1850–1910), *ibidem*, т. 2, р. 153–164; Жиркевич, Александр. Академик Н. М. Чагин (1823–1909), *ibidem*, т. 2, р. 165–230; Спрогис, Иван. Из воспоминаний об Иване Петровиче Корнилове, *ibidem*, т. 2, р. 263–276.

674 Круковский, Адриан. К истории западно-русского духовенства. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 164–180.

675 Добрянский, Сергей. Массонские ложи в Литве. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 231–262; Tas pats, К истории Отечественной войны. Состояние Вильны в 1812 г., *ibidem*, т. 3, р. 172–179; Tas pats, Очерки из истории масонства в Литве, *ibidem*, т. 4, р. 103–145.

676 Басанович, И. Ю. [Basanavičius, Jonas]. Печати короля Миндовга и великого короля Кейстута. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 237–263.

677 Довгялло, Дмитрий. Последняя страница истории Виленского университета. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 164–180.

678 Спрогис, Иван. Из воспоминаний об Иване Петровиче Корнилове. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 266–269.

679 Довгялло, Дмитрий. Последняя страница истории Виленского университета, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 160–163.

rašo apie tuos stačiatikių šventikus, kurie neapsiribojo pastoraciniu darbu, o kartu vykdė rusų kultūrinę misiją⁶⁸⁰.

Rusų istoriografijoje vyraujančių stereotipų neišvengta aprašant Baltarusijos miestų istorinę praeitį. Pavyzdžiui, V. Krasnianskio plačiame straipsnyje apie Mstislavlį daug rašoma apie stačiatikių tariamai sunkią padėtį Lenkijos-Lietuvos Respublikoje, buvusios Mstislavlio kunigaikštystės gyventojų prisirišimą prie stačiatikybės, jų priešinimąsi Bresto bažnytinei unijai bei katalikybės plitimui, teigiamai vertinamas šių žemių prijungimas prie Rusijos (Mstislavlis buvo prijungtas prie Rusijos XVIII a. pabaigoje, padalijus Lenkijos-Lietuvos valstybę). Krasnianskis taip pat pateisina represines priemones prieš katalikus ir unitus, laikytus pavojingais rusų viešpatavimui „elementais“⁶⁸¹.

Archeografijos ir istorijos sekcijos nariai taip pat atrinkinėjo ir publikavo skyriaus leidinyje istorinius šaltinius apie stačiatikių bažnytinius veikėjus⁶⁸², XV–XVI a. Lietuvos Dižiosios Kunigaikštystės teismus⁶⁸³, mokyklų būklę 1812 m. prancūzų užimtoje Lietuvos ir Baltarusijos dalyje⁶⁸⁴, Vilniaus miesto plėtrą⁶⁸⁵, literatūrinių kūrinių, parašytų senąja rusų (baltarusių) kalba, fragmentus⁶⁸⁶.

Skyriaus narių aktyvumas buvo labai nevienodas. Tik nedaugelis iš jų tyrinėjo šaltinius, dalyvaudavo ekspedicijose, spausdino darbus skyriaus leidinyje, dalyvaudavo posėdžiuose ir susirinkimuose. Skyriaus vadovybė, norėdama paskatinti narių aktyvumą, sumanė įsteigti Vilniaus švietimo apygardos globėjo Vasilijaus Popovo vardo medalį. Tam manyta panaudoti pinigų, surinktus 1906 m. iš Vilniaus švietimo apygardos tarnautojų ir mokytojų Popovo laidotuvėms. Iš viso tada surinkta 638 rublius 15 kapeikų. Dalis tos sumos išleista vainikui, kurį Vilniaus švietimo apygardos delegacija nuvežė padėti ant Popovo kapo (Popovas palaiduotas Varšuvos stačiatikių kapinėse), o likusieji padėti banke. 1911 m. indelis išaugo iki 700 rublių. Vilniaus švietimo apygardos vedėjas G. Levickis pasiūlė tuos pinigus perduoti Rusijos

680 Круковский, Адриан. К истории западно-русского духовенства. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 164–180.

681 Краснянский, Владимир. Город Мстиславль, Могилевская губ. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 80–171.

682 Зенкович, Артемий. Православный архиепископ из Виленцев. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 217–219.

683 Зенкович, Артемий. О местном суде в XV–XVI веках. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 181–189.

684 К 100-летию Отечественной войны. Материалы для истории школы Северо-Западного края при французском правлении в 1812 году. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 180–208.

685 Зенкович, Артемий. План г. Вильны. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 190–194.

686 Довгялло, Дмитрий. Прилог Симеона Полотского к преп. Княжне Евросинии. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 220–221.

geografų Šiaurės vakarų skyriaus žinion ir už gaunamas metines palūkanas (apie 28 rublius) kiekvienais metais pagaminti ir įteikti medalių labiausiai pasižymėjusiems skyriaus nariams. Medalio įsteigimo klausimas buvo aptartas 1911 m. kovo 26 d. skyriaus tarybos posėdyje. Tarybos nariai pritarė G. Levickio pasiūlymui, tačiau galutinį sprendimą turėjo priimti centrinė draugijos taryba Peterburge⁶⁸⁷. Ten reikalas užstrigo ir nebuvo išspręstas iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Skyriaus pirmininkas, Vilniaus švietimo apygardos globėjas Aleksejus Ostroumovas rašytame 1914 m. birželio 3 d. laiške Rusijos geografų draugijos vicepirmininkui Julijanui Šokalskiui išreiškė apgailestavimą, kad dėl medalio vis dar neapsispręsta. Pirmininko nuomone, apdovanojimas paskatintų skyriaus narius aktyviau reikštis visuomeninėje ir mokslinėje veikloje⁶⁸⁸.

Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus darbo planuose svarbią vietą užėmė įvairių minėjimų organizavimas. 1911 m. iškilmingai buvo paminėtos Vilniaus švietimo apygardos globėjo Ivano Kornilovo (1811–1901) gimimo šimtosios metinės. Kornilovas, kaip žinia, buvo Šiaurės vakarų skyriaus įkūrimo iniciatoriaus bei pirmasis jo pirmininkas. Minėjimas truko dvi dienas. 1911 m. rugpjūčio 28 d. Vilniaus I berniukų gimnazijos koplyčioje atlaikytos gedulingos pamaldos, o rugpjūčio 29 d. tos pačios gimnazijos salėje įvyko iškilmingas skyriaus posėdis, kuriame dalyvavo Kornilovo dukra Aleksandra, Vilniaus gubernatorius Dmitrijus Liubimovas, stačiatikių šventikai, Vilniaus mokyklų vadovai ir mokytojai, skyriaus nariai, spaudos atstovai, iš viso 120 asmenų. Posėdį pradėjo ir susirinkusius pasveikino skyriaus pirmininkas G. Levickis. Po jo pasisakė D. Dovygalo ir F. Dobrianskis. Visi jie kėlė Kornilovo, generalgubernatoriaus Muravjovo „Koriko“ ištikimo šalininko ir aršaus pavergto krašto rusintojo, nuopelnus Šiaurės vakarų krašto švietimui bei kultūrai. Paskui pirmininkui G. Levickiui pasiūlius, Aleksandra Kornilova buvo vienbalsiai išrinkta skyriaus nare. Posėdžio pabaigoje perskaitytos sveikinimo telegramos ir laišakai, o jam pasibaigus susirinkusieji apžiūrėjo gimnazijos patalpose F. Dobrianskio surengtą parodą. Nuotraukos, žemėlapiai ir leidiniai šiai parodai buvo parinkti iš Vilniaus viešosios bibliotekos⁶⁸⁹.

1912 m. plačiai buvo minimos 1812 m. Rusijos karo su Napoleonu Bonapartu šimtosios metinės. Šiam įvykiui buvo skiriama didelė reikšmė, kadangi pergalė Tėvynės

687 Журналы Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества. № 9. 26 марта 1911 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 375–377.

688 VUB, RS, f. 34-716, p. 27.

689 LVIA, f. 996 (Jevdokimo Romanovo fondas), ap. 1, b. 13, l. 10, 11; Протокол торжественного заседания Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества по поводу 100-летия со дня рождения основателя Отдела Ивана Петровича Корнилова, 29 августа 1911 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 383–384; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год, *ibidem*, т. 3, р. 387.

kare turėjo pabrėžti Rusijos nenugalimumą, valdančiosios dinastijos ir rusų liaudies interesų vienybę. Šiaurės vakarų krašte šis minėjimas turėjo dar vieną potekstę. Lenkų dvarininkija rėmė Napoleoną, tikėdamasi su jo pagalba išsikvoti XVIII a. pabaigoje prarastą nepriklausomybę, tad pergalės prieš Napoleoną minėjimas leido eilinį kartą priminti lenkams jų vilčių nusimesti Rusijos jungą bergždumą. Skyriaus vadovybė, norėdama pabrėžti pergalės prieš Napoleoną svarbą, jau 1910 m. pradėjo svarstyti, kaip geriau atžymėti šias metines. Skyriaus nariui, Mstislavlio berniukų gimnazijos direktoriui Vladimirui Krasnianskiui pasiūlius, nutarta rinkti istorinę medžiagą apie 1812 m. karą. 1910 m. balandžio 26 d. skyriaus tarybos posėdyje buvo sudaryta komisija, į kurią įėjo archeografijos sekcijos vadovas F. Dobrianskis, istorijos sekcijos vadovas A. Žirkevičius ir skyriaus sekretorius D. Dovgialo⁶⁹⁰. Komisija turėjo išsiaiškinti, kur ir kokie yra išlikę dokumentai apie 1812 m. karą, gautus duomenis aptarti skyriaus taryboje, o paskui vertingiausias atsisiųsti į Vilniaus švietimo apygardos kanceliariją ir panaudoti moksliniams tikslams. Skyriaus pirmininkas G. Levickis, pasinaudodamas savo kaip Vilniaus švietimo apygardos globėjo teisėmis, 1910 m. spalio 30 d. išsiuntė visoms jo apygardoje esančioms miesto mokyklų vadovams direktyvinį raštą, įpareigojantį per dvi savaites pranešti apie jiems žinomus dokumentus, korespondenciją ir kitą istorinę medžiagą, susijusią su 1812 m. karu⁶⁹¹. Globėjo raštas paskatino švietimo darbuotojus sukrusti. Iš visų vakarinių gubernijų pradėjo plaukti pranešimai apie skyrių dominančius istorinius šaltinius. Iš viso gauti 47 pranešimai apie mokyklų archyvuose išlikusius dokumentus: iš Vilniaus gubernijos mokyklų 8, iš Vitebsko gubernijos – 8, iš Gardino gubernijos – 6, iš Kauno gubernijos – 8, iš Minsko gubernijos – 8, iš Mogiliavo gubernijos – 9. Pranešimuose buvo minimi dokumentai apie mokyklų patalpose įrengtas karo ligonines, užsiėmimų nutraukimą dėl karo veiksnių, lenkų visuomenės paramą Napoleono kariams, Napoleono armijos traukimąsi ir panašiai. Gauti iš mokymo įstaigų pranešimai buvo peržiūrėti ir aptarti 1911 m. sausio 24 d. istorijos sekcijos bei 1911 m. kovo 26 d. skyriaus tarybos posėdžiuose. Nutarta išsiųsti skyriaus žmones į Balstogės realinę ir Telšių miesto mokyklas, Bobruisko, Minsko ir Mozyrio berniukų gimnazijas. Skyriaus nariai, nuvykę į mokyklas, vietoje susipažino su jų turimais dokumentais ir, atrinkę reikalingus, užsakė jų kopijas⁶⁹². Atrinkta medžiaga apie mokyklų būklę

690 VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 27–28; Журнал Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества № 3. 26 апреля 1910 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 282.

691 VUB, RS, f. 34-GD 691, l. 17; VUB, RS, f. 34-GD 692, l. 34–41; VUB, RS, f. 34-GD 693, l. 87; Журнал Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества № 4. 30 сентября 1910 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 413; Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 г., *ibidem*, т. 2, р. 9.

692 Журналы Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества.

karo su Napoleonu metais buvo apdorota ir paskelbta skyriaus leidinio trečiame tome⁶⁹³. Tame pačiame tome išspausdintas skyriaus nario Sergejaus Dobrianskio straipsnis apie sunkią sanitarinę padėtį Vilniaus mieste 1812 metais, gubernijos ir miesto įstaigų, taip pat Vilniaus medicinos draugijos pastangas apvalyti miestą nuo lavonų ir tuo pačiu užkirsti kelią epidemijai⁶⁹⁴. Dar vienas skyriaus narys Jurijus Tatiščevas panaudojo surinktus šaltinius rašydamas knygą apie Vilnių ir lietuviškas gubernijas 1812–1813 metais⁶⁹⁵.

Paskutinis didelis renginys, kuriame turėjo dalyvauti skyriaus nariai, buvo Romanovų dinastijos 300 metų viešpatavimo Rusijoje jubiliejaus iškilmės, vykusios 1913 m. vasario 21 d. (1613 m. vasario 21 d. Michailas Fedorovičius Romanovas buvo paskelbtas caru ir ši data laikoma Romanovų dinastijos valdymo Rusijoje pradžia). Jubiliejinės iškilmės caro įsakymu buvo iškilmingai švenčiamos visoje Rusijos imperijoje. Vilniuje tą dieną visose šventovėse vyko iškilmingos pamaldos, vėliau karinis paradas, iškilmingi minėjimai mokyklose ir valstybinėse įstaigose⁶⁹⁶. Romanovų dinastijos viešpatavimo Rusijoje 300 metinių proga Vilniuje pastatyta, kaip minėta anksčiau, Šv. Konstantino ir Mykolo cerkvė, kuri buvo iškilmingai pašventinta 1913 m. gegužės 9 dieną. Jai buvo suteiktas Šv. Konstantino – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didiko, Bresto bažnytinės unijos priešininko Konstantino Vosylius Ostrogiškio (1526–1608) vardo globėjo ir Šv. Mykolo – pirmojo Romanovų dinastijos caro Michailo I (1596–1645, Rusijos imperatorius 1613–1645) vardo globėjo titulas. Skyriaus nariai turėjo dalyvauti kertinio akmens ir cerkvės pašventinimo iškilmėse, o skyriaus narys Aleksandras Milovidovas ta proga išleido dvi brošiūras⁶⁹⁷.

Šiaurės vakarų skyrius daug dėmesio skyrė ryšiams su kitomis draugijomis ir įstaigomis. Jis palaikė ryšius su archeologijos komisijomis Peterburge, Kijeve ir

№ 9. 26 марта 1911 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 375–377.

693 К 100-летию Отечественной войны. Материалы для истории школы Северо-Западного края при французском правлении в 1812 году. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 180–208.

694 Добрянский, Сергей. К истории Отечественной войны. Состояние Вильны в 1812 г. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 172–179.

695 Татищев, Юрий. *Вильна и литовские губернии в 1812-1813 гг.* Вильна, 1913.

696 Празднование 300-летия Дома Романовых. *Виленский Вестник*. 1913, № 2906, 21 февраля; Празднование 300-летия Дома Романовых в Вильне. *Виленский Вестник*. 1913, № 2909, 26 февраля; Празднование 300-летия Дома Романовых в Вильне: В железнодорожной больнице. *Виленский Вестник*. 1913, № 2911, 28 февраля.

697 Миловидов, Александр. *Торжество закладки исторического храма-памятника в Вильне и значение этого памятника*. Вильна, 1911; *Tas pats. Виленский храм-памятник в ознаменование 300-летия царствования Дома Романовых и в память князя К. К. Острожского (ко дню освещения храма 9 – ого мая 1913 г.)*. Вильна, 1913.

Smolenske, visų Šiaurės vakarų krašto gubernijų statistikos komitetais, draugijomis (*Императорское Петербургское Общество Естествоиспытателей, Киевское Общество Естествоиспытателей, Псковское Археологическое Общество, Общество по изданию памятников древней письменности и искусства, Императорское Общество Любителей естествознания, антропологии и этнографии, Гродненское Педагогическое Общество*), komisijomis (*Императорская Археологическая Комиссия, Витебская Ученая Архивная Комиссия*), o taip pat su rusų laikraščiu ir žurnalų redakcijomis, bibliotekomis bei muziejais. Skyrius apsiukeisdavo su tų įstaigų ir draugijų vadovybe laiškais, siuntė jiems savo leidinius, o mainais gaudavo jų mokslinę literatūrą. Mainų dėka skyriaus biblioteka pasipildydavo tokiais svarbiais moksliniais žurnalais, kaip: „Труды Антропологического Отдела Императорского Общества Любителей естествознания, антропологии и этнографии“, „Труды Этнографического Отдела Императорского Общества Любителей естествознания, антропологии и этнографии“, „Известия Императорского Русского Географического Общества“, „Известия Императорской Археологической Комиссии“, „Записки Киевского Общества естествоиспытателей“, „Ежегодник по геологии и минералогии России“, „Societe Normand de Geographie Buletin“, „Union Geographique du Nord de la France Bulletin“, „Smitsonian Institution Bureau of American Etnology Bulletin“ ir kitais. Be to, skyrius gaudavo visų Rusijos geografų draugijos skyrių ataskaitas, gubernijų statistinių komitetų informacinius leidinius. Skyriaus nariai buvo kviečiami į mokslinius suvažiavimus, jubiliejinius minėjimus, kuriuose jie turėjo progą sužinoti svarbiausias mokslo naujienas ir kartu užmegzti naujas pažintis⁶⁹⁸.

Vilniuje Šiaurės vakarų skyrius glaudžiai bendradarbiavo su Vilniaus gamtos mylėtojų draugija, su kuria turėjo daug bendrų narių, organizavo geologinius žvalgymus ir bendromis jėgomis leido tęstinį leidinį. Artimi ryšiai siejo skyrių su Vilniaus viešąja biblioteka, Vilniaus archeografijos komisija, Vilniaus chemijos technikos mokykla ir I berniukų gimnazija, rusiškų laikraščių ir žurnalų Vilniuje redakcijomis. Skyrius palaikė ryšius ir su Lietuvių mokslo draugija. Draugijos pirmininkas Jonas Basanavičius lankydavosi kaip svečias skyriaus susirinkimuose, o jo straipsniai publikuojami

698 VUB, RS, f. 34-GD 714; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 396–397; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год, *ibidem*, т. 4, р. 266.

skyriaus leidinyje⁶⁹⁹. Ten pat buvo išspausdintos lietuvių mįslės⁷⁰⁰ ir informacinis straipsnis apie Lietuvių mokslo draugiją⁷⁰¹. Skyriaus biblioteka gaudavo Lietuvių mokslo draugijos leidinį „Lietuvių tauta“⁷⁰².

Šiaurės vakarų skyriaus pagrindiniais pajamų šaltiniais buvo narių metiniai mokesčiai, procentai nuo bankuose laikomų kapitalų, pinigai gauti pardavus skyriaus leidinius ir valstybinės dotacijos. 1910 metais į skyriaus kasą įplaukė 894 rubliai 90 kapeikų, 1911 m. – 2228 rubliai 51 kapeika, 1912 m. – 2090 rubliai 42 kapeikos, 1913 m. – 1851 rublis 22 kapeikos. Skyriaus išlaidos 1910 metais siekė 142 rublius 99 kapeikas, 1911 m. – 1310 rublius 11 kapeikų, 1912 m. – 1264 rublius 20 kapeikų, 1913 m. – 1851 rublį 22 kapeikas⁷⁰³. Daugiausia pinigų buvo išleidžiama leidybai. „Užrašams“ publikuoti kiekvienais metais buvo skiriama apie tūkstantį rublių. 1912 m. Vilniaus švietimo apygardos globėjas ir kartu skyriaus pirmininkas Aleksejus Ostroumovas išskyrė „Užrašų“ leidybai 550 rublių 61 kapeiką iš švietimo ministerijos fondo, skirto „naudingiems leidiniams“ remti⁷⁰⁴. Žymiai mažiau pinigų buvo skiriama archeologinėms ir etnografinėms ekspedicijoms. 1913 m. tam skirta 600 rublių, iš jų pusė išleista Pavelo Rykovo vadovaujamiems archeologiniams darbams, likusieji Izaoko Serbovo ir Nikolajaus Čurkino kraštotyrinėms ekspedicijoms⁷⁰⁵.

699 Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, t. 4, p. 254; Басанович, И. Ю. [Basanavičius, Jonas]. Печати короля Миндовга и великого князя Кейсту-та. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, t. 3, p. 237–263; Tas rats, Как литовцы в древности переправлялись по воде. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, t. 4, p. 23–36.

700 Литовские загадки. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, t. 4, p. 211–212.

701 Литовское Научное Общество. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, t. 4, p. 227–360.

702 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, t. 3, p. 397.

703 VUB, RS, f. 34-GD 695 [skyriaus 1910 m. piniginių įplaukos]; VUB, RS, f. 34-GD 696 [skyriaus 1910 m. išlaidos]; VUB, RS, f. 34-GD 702 [skyriaus 1911 m. piniginių įplaukos]; VUB, RS, f. 34-GD 703 [skyriaus 1911 m. išlaidos]; VUB, RS, f. 34-GD 707 [skyriaus 1912 m. įplaukos ir išlaidos]; VUB, RS, f. 34-GD 713 [skyriaus 1913 m. kasos ataskaita]; Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году (Доклад в собрании С.-З. Отдела 16 января 1911 г.), *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, t. 2, p. 12; Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год, *ibidem*, 1913, t. 4, p. 267–268.

704 Протоколы Совета Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества № 22, 29 декабря 1912 года (Заседание Совета Отдела). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, t. 4, p. 259.

705 VUB, RS, f. 34-GD 714.

Neigiamai skyriaus veiklai įtakos turėjo nuosavų patalpų neturėjimas. Skyriaus steigiamasis susirinkimas, kaip minėta anksčiau, įvyko Vilniaus švietimo globėjo Grigorijaus Levicko bute, tarybos ir eiliniai posėdžiai vyko dažniausiai Pedagoginio muziejaus patalpose Didžiojoje gatvėje nr. 37, o metiniai ir išskilmingi susirinkimai – Vilniaus I berniukų gimnazijos salėje. Skyriaus archyvas ir biblioteka glaudėsi Vilniaus viešojoje bibliotekoje, kur jiems buvo išskirta viena salytė. Čia buvo sudėtos išlikusios iš pirmojo skyriaus veiklos laikotarpio knygos ir žurnalai, naujai gaunami leidiniai. Knygas ir mokslinius žurnalus skyriui dovanodavo arba atsiųsdavo mainais už skyriaus leidinius visi Rusijos geografų draugijos skyriai, kitos mokslinės draugijos bei įstaigos, statistikos komitetai, knygų autoriai, leidyklos arba patys skyriaus nariai. Mainais buvo gaunami ne tik leidžiami Rusijoje, bet ir užsienio moksliniai žurnalai tokie, kaip: „Societe Normand de Geographie Buletin“, „Union Geographique du Nord de la France Bulletin“, „Societe de Geografie Commerciale du Haure Bulletin“, „Smitsonian Institution Bureau of American Etnology Bulletin“. Skyriaus ataskaitose pažymėta, kad 1910 m. skyrius gavo iš draugijų ir įstaigų 69 leidinius (žurnalus, ataskaitas, programas, instrukcijas). Tais pačiais metais skyriaus nariai padovanojo 104 knygas, iš jų J. Romanovas – 85 knygas, D. Dovgialo – 12 knygų, G. Levickis – 2 knygas, kiti – po vieną knygą. Be to, skyrius 1910 m. įsigijo iš J. Romanovo dešimt Imperatoriškosios Rusijos gamtos mylėtojų draugijos Antropologijos skyriaus ir septynis tos pačios draugijos Etnografijos skyriaus leidinius⁷⁰⁶. 1911 m. skyrius gavo 172 veikalus 368 tomuose⁷⁰⁷. Kitais metais dovanojamų knygų skaičius žymiai sumažėjo. 1912 m. skyriaus biblioteka gavo tik 31 knygą⁷⁰⁸. Bibliotekos knygomis ir žurnalais galėjo naudotis Šiaurės vakarų skyriaus ir Vilniaus gamtos mylėtojų draugijos nariai. Pašaliniai asmenys, norėdami pasinaudoti bibliotekos fondais, turėjo gauti skyriaus vadovybės leidimą⁷⁰⁹.

Skyriaus archyve buvo saugoma ankstesnio skyriaus veiklos laikotarpio archyvinė medžiaga ir atkurtojo skyriaus dokumentacija. Į archyvą buvo atiduodama etnografinių ekspedicijų metu surinkta medžiaga (žodinės liaudies kūrybos užrašai, nuotraukos ir piešiniai). Čia patekdavo narių mokslinių darbų rankraščiai ir jų surinkta istorinė bei etnografinė medžiaga. Neturėdamas savo patalpų skyrius negalėjo kaupti nei etnografinių, nei archeologinių eksponatų, tik jų piešinius arba nuotraukas. Archeologinių kasinėjimų metu rasti daiktai buvo atiduodami Senienų

706 Довгялло, Дмитрий. Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году (Доклад в собрании С.-З. Отдела 16 января 1911 г.), *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 11.

707 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 396–397.

708 Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 266.

709 VUB, RS, f. 34-714

muziejui prie Vilniaus viešosios bibliotekos arba išsiunčiami į Maskvos, Peterburgo ar Vitebsko muziejus⁷¹⁰.

Šiaurės vakarų skyriaus normalią veiklą sutrikdė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. Prieš pat karą 1914 m. gegužės 30 d. įvyko visuotinis skyriaus narių susirinkimas. Dalyvavo pirmininkas Aleksejus Ostroumovas, vicepirmininkas Piotras Veriovinas ir 56 skyriaus nariai. Sekretorius Dmitrijus Dovygialo perskaitė skyriaus veiklos ataskaitą už 1913 m., o Fadejus Kudrinskis – referatą apie baltarusių etnografinius ypatumus. Paskui priimti 25 nauji nariai ir išrinkta revizijos komisija. Pasirodė, kad tai buvo paskutinis skyriaus visuotinis susirinkimas⁷¹¹.

Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui skyrius nenutraukė veiklos, bet žymiai ją apribojo: neišleido eilinio tomo savo leidinio, neorganizavo archeologinių ir kraštotyrių ekspedicijų. 1914 m. rugpjūčio 20 d. pasirodžius vyriausybės įsakui dėl evakuacijos dauguma skyriaus narių, tarnautojų ir mokytojų, pradėjo ruošti išvykimui. 1914 m. išvyko iš Vilniaus pirmininkas Aleksejus Ostroumovas ir vicepirmininkas Piotras Veriovinas. Naujų vadovų skyrius neišrinko. Vadovavimą skyriui faktiškai perėmė Vilniuje likęs Dmitrijus Dovygialo. Jis pirmininkavo posėdžiuose, priiminėjo knygų ir mokslinių žurnalų siuntas, atsakinėjo į laiškus. 1915 m. kovo 9 d. Vilniaus viešojoje bibliotekoje įvyko paskutinis Vilniuje likusių skyriaus narių pasėdis. Posėdžio protokolo skyriaus dokumentuose nėra, tik D. Dovygialo pasirašytas kvietimas. Jame nurodoma, kad posėdyje planuojama aptarti einamuosius reikalus, priimti naujus narius ir išklaudyti du mokslinius pranešimus: Aleksandro Djakonovo apie geografijos mokslų būklę Peterburge ir Piotro Kuškovo apie geografinius duomenys XVI a. rusų rankraščiuose⁷¹². Apie vėlesnius posėdžius nėra jokių užuominų. 1915 m. liepos mėnesį evakavus rusų įstaigas iš Vilniaus Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius baigė savo egzistavimą.

710 Довгялло, Дмитрий. *Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году...*, p. 10–12.

711 VUB, RS, f. 34-GD 714, 715.

712 VUB, RS, f. 34-GD 716, l. 38.

Baigiamosios išvados

Knygoje nagrinėjamos XX a. pradžioje veikusios draugijos (Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius, Mokslo ir meno muziejaus draugija, Vilniaus mokslo bičiulių draugija, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius) kūrėsi ir darbavosi labai sudėtingomis politinėmis sąlygomis. Nepaisant griežto carinio režimo, vadinamajame Rusijos imperijoje Šiaurės vakarų krašte, apimančiame užgrobtas Baltarusijos ir Lietuvos žemes, stiprėjo ir plėtėsi tautinis išsivaduojamasis judėjimas. Rusijos valdantieji sluoksniai, matydami, kad vien karine jėga nepajėgs nuslopinti šių tendencijų, išplėtė kultūrinę ekspansiją, kurios viena iš apraiškų buvo rusų draugijų skyrių kūrimasis Vilniuje. Kaip tik tuo metu Vilniuje pradėjo veikti Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius (įkurtas 1899 m. gruodžio 15 d.). Jo nariais tapdavo labiausiai konservatyvūs rusų visuomenės atstovai: aukštieji valdininkai, karininkai, Stačiatikių Bažnyčios hierarchai. Visi jie buvo karšti patvaldystės, stačiatikybės ir rusiško nacionalizmo šalininkai. Minėtasis skyrius glaudžiai bendradarbiavo su beveik tuo pat metu įkurtu Vilniuje grafo Michailo Muravjovo muziejumi (įkurtas 1898 m., atidarytas lankytojams 1901 m. balandžio 17 d.), kadangi abi institucijos turėjo panašius tikslus ir ideologines nuostatas. Skyriaus nariai ir muziejaus steigėjai daug dėmesio skyrė švietėjiškai veiklai, tačiau kėlė sau ir mokslinius tikslus – rinkti, tyrinėti ir publikuoti istorinius šaltinius apie 1863–1864 sukilimą. Tą jie darė norėdami įamžinti Muravjovo ir jo bendražygių nuopelnus slopinant „lenkų maištą“, tačiau kartu siekė platesnių politinių tikslų – parodyti Rusijos galybę ir priminti pavergtoms tautoms, kad bet koks bandymas nusimesti Rusijos jungą bus sužlugdytas. Vis dėlto Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus nubrėžti politiniai tikslai nebuvo pasiekti. Plačiai išvystyta įkyri propaganda davė atvirkščią rezultatą negu norėta – ne ramino, o didino įtampą visuomenėje. Netgi demokratiškų pažiūrų rusų inteligentai jų neparėmė ir skyriaus veikla po 1905 m. revoliucijos įvykių apmirė. Didžiausias skyriaus nuopelnas buvo tas, kad jo nariai surinko gausią istorinę medžiagą (daugiau negu 30 tūkstančių archyvinių vienetų) apie 1863–1864 m. sukilimą. Tuo pačiu jie patys to nenorėdami prisidėjo prie didvyriškos lenkų ir lietuvių tautų kovos su pavergėjais įamžinimo. Dalis tų šaltinių dingo vėlesnių karų ir negandų metais, išlikusi dalis ligi šiol tarnauja istorikams.

Rusijos istorinio švietimo puoselėtojai taip pat turėjo kai kurių pasiekimų liaudies švietimo srityje: skaitė viešas paskaitas, atidarė Vilniuje dvi liaudies bibliotekas, kuriomis naudojosi daugiausia rusų tautybės žemesnių visuomenės sluoksnių žmonės: smulkūs prekyautojai, amatininkai, tarnai, kareiviai, parapijinių mokyklų moksleiviai.

XIX ir XX a. sandūroje, kai Vilniuje buvo kuriamos naujos rusų kultūros įstaigos ir visuomeninių draugijų skyriai, lietuviai ir lenkai neturėjo jokių galimybių steigti legalias įstaigas ar draugijas, skirtas gimtosios istorijos ir kultūros tyrimui ir puoselėjimui, o bręstančių istorinių permainų laikais buvo itin svarbu tirti bei išsaugoti istorinį bei kultūrinį paveldą ir jo pagrindu formuoti tautinį tapatumą. Negalėdama veikti legaliai patriotiškai nusiteikusi lenkų inteligentija 1899 m. įkūrė nelegalią Senovės ir etnografijos mylėtojų draugiją, dar kitaip vadinamą Archeologijos rateliu. Tai buvo pirmoji po Vilniaus archeologijos komisijos uždarymo 1865 m. lenkų draugija Vilniuje, skirta tirti krašto istoriją ir rūpintis istorinio paveldo išsaugojimu. Tačiau būdama nelegali ir slapta draugija turėjo mažai narių ir ribotas veiklos galimybes. Draugijos narių iniciatyva (iš viso draugijoje veikė apie trisdešimt žmonių) buvo įamžintas asmenų, nusipelnusių šio krašto kultūrai, atminimas, Rusų kapinėse atnaujinti keli Vilniaus universiteto profesorių antkapiniai paminklai, restauruotas kai kurių Vilniaus bažnyčių vidus (Šv. Kazimiero koplyčioje Vilniaus katedroje nuvalytos sieninės freskos, Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje nuo vidaus sienų ir lipdinių pašalintas apnašų sluoksnis, atsiradęs dėl ankstesnių dažymų, atnaujinta Šv. Jackaus koplytėlė, o medinė šventojo figūra pakeista nauja, nulieta iš bronzos pagal skulptoriaus Bolesława Bałzukiewicziaus projektą. Daug pastangų ir lėšų draugija skyrė Trakų pilies saloje restauravimui ir apsaugai. Tačiau šita akcija, labai svarbi istorinio paminklo išsaugojimui, neigiamai atsiliepė pačiai draugijai. Vieno pilies bokšto restauravimui buvo sunaudotos kuklios draugijos lėšos, o rezultatus galėjo įvertinti tik specialistai. Tačiau Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos reikšmė neapsiribojo išvardytais pasiekimais. Svarbus buvo jau pats jos įkūrimo faktas, kuris rodė lenkų visuomenės Vilniuje domėjimąsi gimtąja istorija ir kultūrinio palikimo apsauga. Susibūrę į nelegalią draugiją „senovės mylėtojai“ galėjo pasidalinti sukauptomis žiniomis, užmegzti ryšius su mokslininkais ir restauratoriais kituose miestuose (Krokuvoje, Varšuvoje).

Draugija planavo ir mokslinių darbų leidybą, tačiau dėl lėšų stokos išleido tik vieną knygą iš archeologijos srities (Wandalin Szukiewicz. *Szkice z archeologii przedhistorycznej Litwy. Cz. I: Epoka kamienna w guberni wileńskiej*. Wilno, 1901). Neturėdami galimybių išplėsti savą leidybinę veiklą draugijos nariai skatino vienas kitą rašyti ir spausdinti straipsnius iš istorijos, etnografijos, meno istorijos ir panašių dalykų Vilniaus spaudoje. Siekiant pakelti publikacijų lygį prieš pateikiant spaudai, narių darbai buvo aptariamai draugijos posėdžiuose. Nelegalioje draugijoje įgytą visuomeninio darbo patyrimą vėliau jos nariai panaudojo kurdami legalias organizacijas. 1907 m. draugija buvo panaikinta jos pačių narių nutarimu, o sukauptos knygos ir dokumentai perduoti naujai įsikūrusiai Vilniaus mokslo bičiulių draugijai.

Po 1905–1907 m. revoliucijos atsirado galimybės kurti legalias tautines mokslo ir kultūros draugijas. Per trumpą laiką buvo įkurta daug švietimo, mokslo ir meno organizacijų, tarp jų ir šioje knygoje aptariamos Mokslo ir meno muziejaus draugija

bei Vilniaus mokslo bičiulių draugija. Abi draugijos įkurtos 1907 metais. Netrukus paaiškėjo, kad didesnes plėtros galimybes turi antroji, tai yra Vilniaus mokslo bičiulių draugija. Mokslo ir meno muziejaus draugija per daug neišplėtojo veiklos, nes jos neparėmė inteligentija, pagrindinė visų mokslo ir kultūros draugijų varomoji jėga. Iš dalies tai nulėmė dideli stojimo ir metiniai nario mokesčiai (stojimo mokestis siekė 500 rublių, metinis nario mokestis – 50 rublių) bei dominuojanti Tiškevičių padėtis draugijoje. Spaudžiant visuomenės nuomonei, 1914 m. Mokslo ir meno muziejaus draugija susijungė su Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir perdavė jai savo sukauptas knygas, rankraščius bei muziejines vertybes.

Didžiausias Mokslo ir meno muziejaus draugijos nuopelnas buvo tas, kad ji per neilgą savo egzistavimo laiką (1907–1914) sukaupė išpūdingus muziejinius fondus (apie 5 tūkst. eksponatų), tarp jų buvo daug vertingų meno kūrinių, daiktų, susijusių su istorinėmis asmenybėmis, retų senų spaudinių, archeologijos, etnografijos ir numizmatikos eksponatų. Po susijungimo šitos vertybės papildė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejaus fondus ir tarnavo estetiniam bei patriotiniam vilniečių auklėjimui. Tais fondais taip pat naudojosi mokslininkai, tyrinėjantys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją ir kultūrą.

Didžiausią reikšmę iš aptariamų šiame darbe draugijų turėjo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos įsteigimas ir veikla. Ji turėjo daugiausiai narių ir vykdė plačią veiklą, naudojosi lenkų visuomenės parama ir veikė ilgiausiai (1907–1939). Pirmajame veiklos etape (nuo įsikūrimo iki Pirmojo pasaulinio karo) augo draugijos narių skaičius, gausėjo bibliotekos ir muziejaus fondai, pastatytas nuosavas draugijos pastatas, pradėtas leisti mokslinis žurnalas „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“, ištirti Pilies kalno Vilniuje požemiai, pradėta rūpintis istorinių paminklų (Naugarduko ir Trakų pilių griuvėsiais, Pilies kalnu Vilniuje) apsauga, perskaityta daug mokslinių pranešimų draugijos posėdžiuose. Per trumpą laiką draugija pelnė mokslo ir plačiosios lenkų visuomenės pripažinimą, tapo svarbiu faktoriumi, integruojančiu besidominčius mokslu žmones. Kartu draugija, nepaisydama caro valdžios kontrolės ir apribojimų, suvaidino svarbų vaidmenį gaivindama pavergėjų slopinamą lenkų tautinę savimonę ir skleisdama lenkų kultūrą daugiataučiam Šiaurės vakarų krašte. Vilniaus mokslo bičiuliai užmezgė ryšius su kitomis mokslo ir kultūros įstaigomis bei draugijomis, ketėsi su jais moksline literatūra, informacija apie svarbiausius įvykius mokslo pasaulyje, dalijosi patirtimi. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos dėka vis dažniau pradėta minėti Vilnių kaip svarbų kultūros ir mokslo centrą. Vilniaus mokslo bičiulių draugija per pirmuosius septynerius gyvavimo metus sukūrė tvirtus egzistavimo pagrindus ir galėjo išverti sunkius Pirmojo pasaulinio karo metus, vokiečių ir bolševikų okupacijas. Ji taip pat paruošė dirvą atgaivinti 1919 m. Vilniaus universitetą, kuriam buvo suteiktas jo įkūrėjo karaliaus Stepono Batoro vardas.

Atkurtas 1910 m. Rusų imperatoriškosios geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius (prieš tai veikė 1867–1875) rusų valdžios remiamas sparčiai plėtojosi ir greitai tapo skaitlingiausiu rusiškų draugijų Vilniuje skyriumi. Vilniaus švietimo apygardos globėjas Grigorijus Levickis ir centrinė Rusų imperatoriškosios geografų draugijos vadovybė, atkurdamos šį Rusijos geografų draugijos padalinį, tikėjosi, kad jo veikla paskatins Šiaurės vakarų krašto rusų visuomenę susidomėti mokslo reikalais, sustiprins rusų kultūrinę įtaką ir taps savotiška atsvara lenkų ir lietuvių draugijoms. Nors atkurtasis skyrius 1910–1915 m. veikė pagal tuos pačius įstatus, kaip ir pirmąjį veiklos laikotarpį, tačiau pasikeitė jo narių sudėtis ir veiklos sritis. XIX a. Rusų imperatoriškosios geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariais buvo daugiausia rusų valdininkai ir kariškiai, XX a. pradžioje – mokytojai ir kiti švietimo darbuotojai iš visų šešių Šiaurės vakarų krašto gubernijų (Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Mogiliavo ir Vitebsko). 1867–1875 m. skyrius pagrindinį dėmesį skyrė statistinių duomenų kaupimui ir apdorojimui, medžiagos apie Šiaurės vakarų krašto ūkio padėtį rinkimui bei meteorologiniams stebėjimams ir, centrinei draugijos vadovybei padedant, pasiekė tose srityse žymių laimėjimų. 1910–1915 m. skyrius iš viso atsisakė meteorologinių stočių steigimo bei meteorologinių stebėjimų ir daug daugiau dėmesio skyrė archeologiniams, etnografiniams ir istoriniams tyrinėjimams. Skyriaus leidinyje „Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“ spausdinamų straipsnių iš archeologijos, etnografijos ir istorijos skaičius žymiai viršijo darbų iš geografijos ir geologijos skaičių. Skyriaus tyrinėjimų kryptį formavo politiniai sumetimai, nes istorijos, etnografijos ir archeologijos mokslų žinios buvo panaudojamos valstybinei propagandai. Tam pačiam tikslui siekta panaudoti organizuojamus skyriaus renginius, skirtus istorinėms datoms ir asmenybėms paminėti (Rusijos karo su Napoleonu šimtosios metinės, Romanovų dinastijos viešpatavimo Rusijoje 300-osios metinės, Vilniaus švietimo apygardos globėjo, skyriaus pirmojo pirmininko Ivano Kornilovo šimtosios gimimo metinės ir panašiai). Tokie renginiai, rusų valdžios manymu, turėjo skleisti visuomenėje didžiarusiškas idėjas, ugdyti ištikimybę patvaldystei ir Stačiatikių bažnyčiai, sutelkti rusų bendruomenę, priešpriešinti rusų kultūrinę veiklą lietuvių ir lenkų draugijų veiklai. Tačiau rezultatai būdavo priešingi – renginiai su aiškia politine potekste formavo neigiamą Vilniaus įvairiatautės inteligentijos nuomonę apie skyrių ir kitas rusų organizacijas ir mažino jų įtaką visuomenėje. Dalis rusų inteligentų, nepritariančių oficialiajai ideologijai, likdavo jiems abejinga. Iš to galima daryti išvadas, kad skyriui kelti politiniai tikslai pasiekti nebuvo. Ideologizuoti darbai iš istorijos taip pat neturėjo išliekamosios mokslinės vertės. Vertinant moksliniu požiūriu Rusų geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius antrajame veiklos laikotarpyje (1910–1915) pasitarnavo baltų archeologinių paminklų, baltarusių istorijos ir liaudies kultūros tyrimui bei pažinimui, o tuo pačiu ir baltarusių tautinės savimonės formavimui.

Visų knygoje aptariamų draugijų normalią veiklą sutrikdė Pirmasis pasaulinis karas. Pirmaisiais karo metais jos dar galėjo tęsti veiklą, tačiau dėl vis sunkėjančių sąlygų turėjo smarkiai ją apriboti. 1915 m. vasarą, evakavus rusų įstaigas ir jų tarnautojus iš Vilniaus, nustojo veikti Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius ir Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius. Jų nariai išvyko į frontą arba evakavosi į Rusijos gilumą. Evakuojant įstaigas ir visuomenines organizacijas į Rusiją turėjo būti išvežtos taip pat svarbiausios kultūrinės vertybės: vertingos ir retos knygos, rankraščiai, muziejiniai eksponatai, meno dirbiniai ir panašiai. Laimei, trūkstant transporto, nespėta visko išvežti ir dalis tų vertybių liko Vilniuje. Nemaža išvežtųjų archyvinų dokumentų ir muziejinių vertybių dalis dingo, likusioji atsidūrė Rusijos bibliotekose, archyvuose ir muziejuose.

Buvę rusų draugijų nariai, išvykę su evakuojamomis įstaigomis į Rusijos gilumą, karo metais dirbo įvairiuose visuomeniniuose komitetuose, skirtuose padėti nukentėjusiems nuo karo ir žuvusiųjų karių šeimoms, rūpinosi karo suirutėje likusiomis be šeiminkų kultūrinėmis vertybėmis. Atėjus į valdžią bolševikams kai kurie iš jų buvo represuoti (arkivyskupas Agafangelas), kiti, perėję kančių kelius, pabėgo iš Sovietų Rusijos (generolas Aleksandras Žirkevičius), dar kiti prisitaikė prie naujo režimo ir dirbo sovietinėse mokslo ir švietimo įstaigose (Dmitrijus Dovgialo, Nikolajus Čurkinas, Izaokas Serbovas). Kai kurie buvę Vilniaus rusų draugijų veikėjai, pergyvenę Rusijoje pilietinį karą ir pokario suirutę, nukentėjo stalininių represijų laikais (Pavelas Rykovas).

Karas išblaškė taip pat daugelį Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narių, tačiau likę Vilniuje tęsė veiklą sunkios vokiečių okupacijos sąlygomis. Okupacijos pradžioje jie tą darė legaliai, o 1916 m. pradžioje vokiečiams uždraudus draugijos veiklą, tęsė ją nelegaliai. Plačiausią veiklą Vilniaus mokslo bičiulių draugija išvystė pasibaigus karui ir kovoms su sovietų Rusija. Nežiūrint į sunkią karo nuniokoto krašto padėtį, Vilniaus mokslo bičiulių draugija atnaujino mokslo posėdžius ir metinius susirinkimus, o stabilizavus krašte politinę padėtį ir atsigavus ūkiui suremontavo būstinę, pertvarkė muziejų ir atidarė jį lankytojams, sukaupė vertingą mokslinės literatūros biblioteką, leido mokslinį žurnalą „Ateneum Wileńskie“ ir serijinius leidinius, užmezgė ir palaikė glaudžius ryšius su Stepono Batoro universitetu Vilniuje, kitomis mokslo bei kultūros įstaigomis Lenkijoje ir užsienyje.

Priedai

Žymių Vilniaus draugijų veikėjų biografijos

Agafangelas (*Агафангел, Александр Лаврентьевич Преображенский, 1854–1928*), Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas, penktas ir paskutinis Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Jis gimė Močilų kaime Tulos gubernijoje, šventiko šeimoje. Mokėsi Tulos dvasinėje seminarijoje, paskui Maskvos dvasinėje akademijoje, kurią baigė 1881 m. Po studijų dirbo tikybos mokytoju įvairiuose Rusijos miestuose. 1885 m. mirus žmonai ir tik ką gimusiam sūneliui Preobraženskis tapo vienuoliu ir gavo vienuolišką Agafangelo vardą. Dirbo Tomsko ir Irkutsko dvasinėse seminarijose, vyskupavo Tobolske ir Rygoje⁷¹³. 1910 m. rugpjūčio 13 d. jis buvo paskirtas Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupu bei Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno archimandritu⁷¹⁴.

Agafangelas buvo atsidadęs Stačiatikių bažnyčios interesų gynėjas ir patvaldystės šalininkas, tačiau atvykęs į Vilnių perprato pavergto krašto gyventojų nuotaikas ir nepritarė demonstratyvioms politinėms manifestacijoms, kurios didino įtampą. Pavyzdžiui, kai 1913 m. Vilniuje buvo minimas Muravjovo paskyrimo Vilniaus generalgubernatoriumi penkiasdešimtmetis, gubernijos administracija norėjo, kad arkivyskupas ta proga surengtų procesiją (крестный ход) iš soboro iki Muravjovo paminklo, tačiau Agafangelas atsisakė ir pasitenkino gedulingomis pamaldomis pačiame sobore. Toks arkivyskupo politinis nuosaikumas nepatiko reakcingiems politikams ir jie pasistengė, kad jis būtų perkeltas iš Vilniaus į Jaroslavlį. Agafangelui atvykus į naują tarnystės vietą po pusės metų prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Karo metais Agafangelas išvystė plačią veiklą: laimino išvykstančius į frontą rusų kareivius, rūpinosi karo ligoninėmis, organizavo nukentėjusių nuo karo gyventojų šelpimo komitetus ir panašiai. 1917 m. jis tapo Jaroslavlio ir Rostovo metropolitu. Rusijoje atėjus į valdžią bolševikams Agafangelas patyrė persekiojimą ir represijas. 1922 m. jis buvo suimtas, kalintas Jaroslavlio ir Maskvos kalėjimuose, vėliau ištremtas į Kolpaševą Sibire. 1925 m. Agafangelas buvo uždarytas Permės kalėjime. 1926 m. sunkiai sergantis metropolitas buvo paleistas iš kalėjimo, sugrįžo į Jaroslavlį ir ten 1928 m. spalio 16 d. mirė. 2000 m. Rusijos Stačiatikių bažnyčios vyskupų soboras (Архиерейский Собор Русской Православной Церкви) paskelbė jį šventuoju kankiniu už tikėjimą⁷¹⁵.

713 Высокопреосвященный Агафангел, архиепископ Литовский и Виленский. *Виленский календарь на 1911 год*, 1910, p. 134-136.

714 Назначение [Агафангела] на должность архиепископа Литовского и Виленского. *Литовские епархиальные ведомости*, Вильна, 1910, № 17, p. 89.

715 Агафангел (Преображенский Александр Лаврентьевич), священномученик, митрополит Ярос-

Aleksejus Beleckis (*Алексей Викторович Белецкий*, 1840–1908), Vilniaus švietimo apygardos globėjo pavaduotojas, antrasis Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus vicepirmininkas, buvo kilęs iš Novgorodo gubernijos, stačiatikių šventiko šeimos. 1861 m. jis baigė Novgorodo dvasinę seminariją, 1865 m. – Peterburgo dvasinę akademiją. Po studijų dirbo dvasinėse seminarijose Nižnij Novgorode ir Peterburge bei mokytojų seminarijoje Polocke. 1882 m. jis buvo paskirtas Vilniaus švietimo apygardos inspektoriumi, 1889 metais – tos apygardos globėjo pavaduotoju. Dirbdamas tose pareigose jis dėjo daug pastangų palaikyti Vilniaus švietimo apygardos mokyklose „rusų dvasią“, aktyviai reiškėsi Šv. Dvasios brolijoje, visokiame rusiškose komisijose bei komitetuose⁷¹⁶, paskelbė nemažai straipsnių ir brošiūrų apie rusiškas Šiaurės vakarų krašto mokyklas bei rusų švietimo ir religinę politiką⁷¹⁷.

Michałas Eustachijus Brensztejn (*Michał Eustachy Brensztejn*, 1874–1938), etnografas, istorikas, kolekcininkas, bibliofilas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys ir jos muziejaus fondų saugotojas. Jis gimė Telšiuose kariškio šeimoje. Ankstyvą vaikystę praleido Varšuvoje, kur tarnavo jo tėvas Konstantinas. Anksti mirus motinai Michałas buvo pervežtas atgal į Telšius pas senelę Moniką Maraczewską. Mokėsi iš pradžių namuose, paskui Vilniaus realinėje mokykloje, tačiau jos nebaigė dėl plaučių ligos. Gydytojams patarius išvyko gydytis į Zakopanę. Ten jis susipažino su lenkų mokslininkais Piotru Chmielewskiu, Stanisławu Witkiewicziumi ir Franciszku Piekosińskiu, kurie, matydami jaunuolio didelį susidomėjimą istorija ir etnografija, skatino jį studijuoti tuos dalykus savarankiškai, o pagerėjus sveikatai sudarė jam sąlygas lankyti paskaitas Krokuvos universitete laisvojo klausytojo teisėmis⁷¹⁸.

1900 m. M. Brensztejn sugrįžo į Telšius ir pasišventė archeologiniams ir etnografiniams tyrinėjimams. Remdamasis surinkta medžiaga parašė eilę straipsnių, kurie

лавский и Ростовский. In *Православная Энциклопедия*. Т. 1. Москва, 2000, p. 235–237; Агафангел (Преображенский Александр Лаврентьевич), митрополит. *За Христа пострадавшие: Гонения на Русскую Православную Церковь. 1917–1956: Биографический справочник*. Кн. 1. Москва, 1997, p. 32–37.

716 К 35-летию службы в Западно-русском крае А. В. Белецкого, *Виленский календарь на 1908 год*, 1907, p. 111–117; Белецкий Алексей Викторович [Некролог], *Виленский календарь на 1909 год*, 1908, p. 131–132.

717 Белецкий, Алексей. *Неудавшаяся попытка дать латинскому духовенству Западной России воспитание в русском духе*. Вильна, 1887; *Tas pats. Униатский вопрос с 1772 по 1827 г. Виленский Календарь на 1889*. 1888; *Tas pats. Вопрос об образовании русских евреев в царствование императора Николая I*. С. Петербург, 1894; *Tas pats. Сорокалетие русской начальной школы в Северо-Западном крае России*. Вильна, 1905; *Tas pats. Заботы императрицы Екатерины II о распространении образования в Полоцкой и Могилевской губерниях*. Вильна, 1905; *Tas pats. Перемены в русском законодательстве о вере и церкви православной, последовавшие с 17-го апреля 1905 г.* Вильна, 1907.

718 Dzikowski, Mikołaj. *Ś. p. Michał Brensztejn*. Kraków, 1938, p. 2; Kościalkowski, Stanisław. *Michał Eustachy Brensztejn (1874-1938)*. Wilno, 1938, p. I–II.

buvo išspausdinti lenkų žurnaluose ir laikraščiuose: „Materiały Antropologiczne-Archeologiczne i Etnograficzne Akademii Umiejętności w Krakowie“, „Przewodnik Naukowy i Literacki“, „Biblioteka Warszawska“, „Przegląd Historyczny“, „Tygodnik Ilustrowany“, „Kurier Litewski“, „Dziennik Wileński“ arba išleisti atskiriomis brošiūrėmis⁷¹⁹.

1907 m. M. Brensztejn tapo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariu ir iš karto įsitraukė į jos veiklą. Gyvendamas Žemaitijoje jis susipažino su tenykščiais privačiais kolekcininkais ir įkalbėjo juos dalį turimų vertybių perduoti Vilniaus mokslo bičiulių draugijai. Jo pastangų dėka draugijai atiteko mirusio Pašušvio dvarininko Antano Zaborskio vertinga dailės, archeologijos, etnografijos ir numizmatikos kolekcija⁷²⁰. 1910 m. persikėlęs gyventi į Vilnių M. Brensztejn apsiėmė tvarkyti Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejaus etnografijos skyrių⁷²¹, leidinyje „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ išspausdino straipsnį apie lietuvių liaudies muzikos instrumentus bei kaukes, informavo apie 1911–1913 m. išėjusius Vilniuje lenkiškus leidinius⁷²². 1914 m. jis išleido informacinį darbą apie draugijas, kuriame yra aprašyta ir Vilniaus mokslo bičiulių draugija⁷²³.

Pirmojo pasaulinio karo metais M. Brensztejn liko Vilniuje ir, nepaisydamas sunkių sąlygų, kartu su kitais Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariais slapta nuo vokiečių tvarkė knygas ir muziejinius eksponatus, vykdė sekretoriaus pareigas, šeštajam žurnalo „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ tomui parašė straipsnį apie blaivybės sąjūdį Lietuvoje ir Žemaitijoje⁷²⁴. Sunkius išbandymus jam teko patirti sovietų valdžios metais. 1919 m. kovo 19 d. jis buvo suimtas ir uždarytas Lukiškių kalėjime. Sovietai jį kartu su kitais lenkų inteligentais norėjo išvežti į Rusiją kaip įkaitą, tačiau išvežimo momentu jam pavyko pasislėpti kalėjimo ligoninėje. Iš

719 Dzikowski, Mikołaj Ś. p. *Michał Brensztejn...*, p. 2–3; Brensztejn, Michał. *Wykopalisko na folwarku „Rajnie” w powiecie telszewskim na Żmudzi*. Kraków, 1898, 3 p. (Odbitka z „Materiały antropologiczne–archeologiczne i etnograficzne Akademii Umiejętności w Krakowie”, t. 3); Tas pats. *Skarb brązowy znaleziony we wsi Syrajcie w powiecie i parafii telszewskiej na Żmudzi*. Kraków, 1903; Tas pats. *Druki litewskie. Studium historyczno- statystyczne*. Warszawa, 1906, 24 p.

720 LVIA, f. 1135, ap. 26, p. 25; *Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa w roku 1907...*, p. 172–173, 177, 180–181.

721 *Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1910 год*. Вильна, 1911, p. 18; *Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна за 1911 год*. Вильна, 1912, p. 10–11.

722 Brensztejn, Michał. *Przyczynki do etnografii Litwy (I. Zapomniane narzędzia muzyczne litewskie. II. Maski ludowe na Litwie)*. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 133–143; *Tas pats*. *Druki polskie wydane w Wilnie (w r. 1911, 1912, 1913 oraz dopełnienia)*, *ibidem*, 1914, t. 5, p. 401–422.

723 Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystycznych – popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 31–45.

724 Brensztejn, Michał. *Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w diecezji żmudzkiej. 1858–1863*. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1918, t. 6, p. 50–89.

kalėjimo jis buvo paleistas 1919 m. balandžio 20 d. lenkų kariuomenei išvadavus Vilnių iš bolševikų⁷²⁵.

Išėjęs į laisvę M. Brensztejn as įsijungė į Vilniaus kultūrinį ir mokslinį gyvenimą. 1919 m. rugpjūčio 1 d. pradėjo dirbti atkurtojo Vilniaus universiteto bibliotekoje. Tuo pat metu aktyviai dalyvavo įvairių lenkiškų visuomeninių organizacijų veikloje. Buvo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos valdybos narys, jos bibliotekininkas ir muziejaus fondų saugotojas, priklausė bibliotekininkų ir knygų mylėtojų (Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie, Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich), Poznanės ir Krokuvos numizmatikos draugijoms, įvairiems paminklų apsaugos komitetams ir komisijoms (Okręgowa Komisja Konserwatorska w Wilnie, Komitet Restauracji Bazyliki Wileńskiej, Komisja Budowy Mauzoleum Królewskiego w Bazylice Wileńskiej oraz Komisja Muzealna Miejska)⁷²⁶.

Tarpukaryje M. Brensztejn as išleido knygas apie Vilniaus universiteto biblioteką⁷²⁷, liejimo amatus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje⁷²⁸, Vilniaus leidėją Adamą Honory Kirkorą⁷²⁹, lietuvių rašytoją Dionizą Pošką⁷³⁰, parašė ir išspausdino eilę straipsnių lenkų biografiniame žodyne⁷³¹, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos žurnale „Ateneum Wileńskie“⁷³², kituose periodiniuose leidiniuose⁷³³. 1937 m. kolektyviniame darbe apie Vilnių ir Vilniaus kraštą jis parašė išsamų straipsnį apie Vilniaus mokslo bičiulių draugiją⁷³⁴.

725 Kościalkowski, Stanisław. *Michał Eustachy Brensztejn...*, p. II.

726 Dzikowski, Mikołaj. *Ś. p. Michał Brensztejn...*, p. 4–5.

727 Brensztejn, Michał. *Biblioteka uniwersytecka w Wilnie do roku 1832*. Wilno, 1922.

728 Brensztejn, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa w b. Wielkim Księstwie Litewskim*. Wilno, 1924.

729 Brensztejn, Michał. *Adam Honory Kirkor – wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867*. Wilno, 1930.

730 Brensztejn, Michał. *Dionizy Paszkiewicz, pisarz polsko-litewski na Żmudzi*. Wilno, 1934.

731 Brensztejn, Michał. Ass Abraham, księgarz w Wilnie. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1, 1935, p. 173; *Tas pats*. Balcewicz Franciszek Waclaw, sztycharz wileński w połowie XVIII w., *ibidem*, t. 1, 1935, p. 231; *Tas pats*. Buczyńska Matylda (1811–1867), filantropka wileńska, *ibidem*, t. 3, 1937, p. 87–88; *Tas pats*. Dworeczki-Bohdanowicz Jan Piotr (1773–1840), korektor drukarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, *ibidem*, t. 6, 1948, p. 27–28.

732 Brensztejn, Michał. Zegarmistrzostwo wileńskie w wiekach XVI i XVII. *Ateneum Wileńskie*, 1923, t. 1, z. 1, p. 29–38; *Tas pats*. Sztycharze wileńscy Perłowie i nieznaną fabryką kart do gry w Oranach w XVIII w., *ibidem* 1924, t. 2, z. 5/6, p. 191–194; *Tas pats*. Teatr szkolny w Krozach na Żmudzi, *ibidem*, 1925, t. 3, z. 9, p. 46–70; *Tas pats*. Scalanie archiwaliów w Wilnie, *ibidem*, 1935, t. 10, p. 309–311; *Tas pats*. Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół nauk w Wilnie, *ibidem*, 1931/1932, t. 8, p. 343–362.

733 Brensztejn, Michał. *Tadeusz Dowgird (Wspomnienia pośmiertne)*. Warszawa, 1922, 8 p. (Odbitka z „Wiadomości Archeologicznych”, t. 7); *Tas pats*. *Dr Paweł Janowicki, który nie chciał być filaretą*. Wilno, 1928. (Odbitka z „Pamiętnika Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, t. 4, z. 5); *Tas pats*. *Mickiewicz odpolszczony*. Wilno, 1930, 14 p. (Odbitka z „Przeglądu Współczesnego”, 1930, nr 103). M. Brensztejn o publikację bibliografią žiūrėti S. Kościalkowski, *Michał Eustachy Brensztejn...*, p. XXII–XLV.

734 Brensztejn, Michał. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Wilno i Ziemia Wileńska*. Wilno, 1937, t. 2, p. 131–144.

M. Brensztejnus mirė 1938 m. kovo 29 d. Palaidotas Vilniuje, Bernardinų kapinėse⁷³⁵. Didelę dalį turėtų kultūrinių vertybių jis išdalijo draugijoms ir muziejams, su kuriais bendradarbiavo. Numizmatikos ir archeologijos radinių kolekcijas padovanojo Krokuvos numizmatikos ir archeologijos draugijoms, žemaičių ir lietuvių liaudies meno, dirbinių ir drabužių kolekcijas – Varšuvos etnografijos muziejui, o Telšiuose likusias knygas – lenkų švietimo ir mokslo draugijai „Pochodnia“ Kaune. Likusias po jo mirties knygas, rankraščius ir dokumentus žmona Jadvyga perdavė Vilniaus mokslo bičiulių draugijai⁷³⁶. Dabartiniu metu Brensztejno surinkta archyvinė medžiaga saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve. Ją sudaro Brensztejno rankraščiai, jam rašyti laišakai, jo surinkti istoriniai dokumentai, laikraščių iškarpos kultūros klausimais, fotografijos, teatrų, parodų, koncertų, vakarų bei susirinkimų programos, pakvietimų kolekcija ir panašiai⁷³⁷.

Marianas Bröel-Plateris (Marian Stefan Wandeli Bröel-Plater, 1873–1951), grafas, visuomenininkas, Mokslo ir meno muziejaus ir kitų Vilniaus draugijų narys. 1895 m. jis baigė Aleksandro licėjų Peterburge, buvo vienu iš Vilniaus žemės ūkio banko direktorių. Dalyvavo visuomeninėje ir labdaringoje veikloje, buvo Vilniaus labdaros draugijos pirmininkas⁷³⁸. Paveldėtame Veprų dvare (XIX a. pabaigoje šį dvarą nupirko jo tėvas Adomas Bröel-Plateris) M. Bröel-Plateris turėjo turtingą biblioteką. Pradžią jai davė Jerzy Bröel-Platerio (1810–1836), valdžiusio Gedminaičių dvarą Žemaitijoje, ir Stefano Bröel-Platerio (1802–1864) – Švėkšnos dvaro savininko knygų rinkiniai, vėliau atitekę Stefano sūnui Adomui (1836–1909), kuris šeimos biblioteką papildė paveldėtomis iš motinos Žabų bibliotekos knygomis ir naujais pirkiniais. Adomo sūnus Marianas, po tėvo mirties paveldėjęs dalį Švėkšnos dvaro bibliotekos, pervežė knygas į Veprius ir pradėjo komplektuoti savąją biblioteką, nuolat ją praturtindamas naujomis ir antikvarinėmis knygomis. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Veprių bibliotekoje buvo apie 2500 tomų, jų tarpe retų senų spaudinių, pavyzdžiui, Kasparo Doenhoffo (Kasper von Dönhoff, Kacper Denhoff) *Ara triplex spei publicae, augustae, sacrae, fortunatae. In adventu Serenissimi Principis Poloniarum Sigismundi Casimiri. Serenissimorum, Vladislai IV et Caeciliae Renatae Regum Poloniae, primogeniti. Ab Alma Academia et Universitate Vilnensi Soc: Jesu erecta. Eidemq; Serenissimo Principi. Per Joannem Fridericum Doenhoff in eadem Academia Logices Auditorem dedicata. Anno Domini M.DC.XLIII.*

735 Girininkienė, Vida, Paulauskas, Algirdas. *Vilniaus bernardinų kapinės*. Vilnius, 1994, p. 13–15.

736 Описание содержимого в шкафах Бренштейна М., находящихся в Вильнюсе в Обществе Любителей Наук, LMAVB, RS, f. 84–198; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1938*. Wilno, 1939, p. 23.

737 LVIA, F. 1135, Ap. 6. Kultūros istoriko, bibliotekininko Mykolo Brenšteino (1874–1938) asmeninis fondas.

738 Jackiewicz, Mieczysław. *Polacy na Litwie 1918–2000: Słownik Biograficzny*. Wyd. drugie poprawione i uzupełnione. Warszawa, 2003, p. 32–33.

Vilnae: Typis academicis Societatis Jesu, 1643; Błażejaus Lipowskio veikalas *Piechotne ćwiczenia albo wojenność piesza*, Kraków, 1660, dedikuotas Andrzejui Maksymilianui Fredro; Stefano Wilkostowskio *Nowy Konstantinopol, albo Przenosiny zacnych filarow y budynkow z smiertelności do wieczności przy wielce żalosney ruinie ... Połubińskich filara ... Konstantego Połubinskiego woiewody Parnawskiego żalosney małżonce ... paniey Zophiey Sapieżance Połubinskiey woiewodziney Parnawskiey ... / offiarował Stephan z Grabia Wilkostowsky auditor philosoph. w Akad. Wileńskiey Soc. Iesu*. Vilnae: Akad. Soc. Iesu, 1640. Platerio bibliotekoje taip pat buvo turtinga heraldinių-genealoginių leidinių kolekcija, prancūzų ir lenkų klasikų veikalai, bibliografiniai ir enciklopediniai leidiniai, archyviniai dokumentai apie Šemetų ir Tyzenhauzų gimines. Bibliotekos salę puošė paveikslai, tarp jų originalus prancūzų dailininko Henri Gasparo paveikslas, vaizduojantis karaliaus Jono III Sobieskio šeimą, porceliano dirbiniai, seni baldai⁷³⁹.

Tarpukaryste M. Bröel-Plateris su šeima gyveno Vilniuje. Jis vėl sukaupė nemažą biblioteką. Antrasis pasaulinis karas atnešė jo šeimai naujas nelaimes. 1939 m. rugsėjo mėnesį žuvo sūnus Jerzy (1913–1939). 1941 m. Mariano brolis, Švėkšnos dvaro savininkas Jerzy Felicjanas (1875–1943) buvo išvežtas į sovietinį gulagą, kur po poros metų mirė. Pats M. Bröel-Plateris pergyveno karą ir mirė 1951 m. Palaiduotas Bernardinų kapinėse Vilniuje. Ten pat palaidota ir jo žmona Irena Holińska-Plater (1888–1952)⁷⁴⁰.

Stanisławas Bułharowski (Stanisław Bułharowski, 1872–1935), teisininkas, visuomenės veikėjas, Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos steigimo iniciatorius ir aktyvus jos narys. Į nelegalią veiklą jis įsitraukė besimokydamas Vilniaus gimnazijoje. Kartu su kitais lenkų tautybės bendramoksliais jis įsteigė slaptą draudžiamos literatūros bibliotekėlę, kurią gimnazijos vadovybei susekus, buvo pašalintas iš septintos klasės. Negalėdamas mokytis Vilniuje išvyko į Kauną. 1892 m. baigęs Kauno gimnaziją jis įstojo į Varšuvos universitetą studijuoti teisę. Tačiau studijų Varšuvoje nebaigė, nes už dalyvavimą patriotinėje manifestacijoje buvo suimtas ir ištremtas dviems metams į Kurską. Atlikęs bausmę tęsė teisės mokslus Rusijoje. 1896 m. Bułharowski sugrįžo į Vilnių. Dirbo advokatu. 1905 m. išvyko iš Vilniaus, gyveno ir dirbo Drujoje, Loviče, Varšuvoje. Gyvenimo pabaigoje jis vėl sugrįžo į Vilnių ir čia dirbo notaru. Bułharowski mirė 1935 m. Palaidotas Rasų kapinėse⁷⁴¹.

Gyvendamas Vilniuje Bułharowski aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje: rėmė besimokantį jaunimą, dalyvavo steigiant laikraštį „Gazeta Wileńska“ ir nelegalią

739 Chwalewik, Edward. *Zbiory polskie...*, p. 501–502.

740 Jackiewicz, Mieczysław. *Polacy na Litwie...*, p. 32–33; *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010 ...*, p. 295–296.

741 Uziębło, Lucjan. Bułharowski Stanisław (1872–1935) prawnik i działacz społeczny. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, p. 130; *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz, 2002, p. 42–43; Surwiło, Jerzy. *Cmentarz Rossa w Wilnie: wędrówka po nekropolii pamięci narodowej*. Wilno, 1992, p. 16–17; Girininkienė, Vida, Paulauskas, Algirdas. *Rasos ...*, p. 65.

Senovės ir etnografijos mylėtojų draugiją, 1897 ir 1899 m. padėjo surengti lenkų dailės parodas Vilniuje. 1902 m. jis atidarė Vilniuje dailės saloną, pavadintą Nuolatine paveikslų, skulptūrų ir taikomosios dailės paroda. Bułharowskio dailės salonas iš pradžių veikė išnuomotose patalpose Šv. Jurgio prospekte, po pusės metų buvo perkeltas į naujas patalpas Pilies ir Šv. Mykolo gatvių kampe. Dauguma salone eksponuotų darbų buvo atvežta iš Lenkijos, pavyzdžiui, Franciszeko Źmurkos paveikslas *Batliejaus žvaigždė*, Kazimierzo Alchimowicziaus *Paskutinis vaidila*, *Užmirštas*, *Undinė*, Józefo Chełmońskio *Gandrai*, Jano Henryko Roseno bataliniai paveikslai, Michał Wywiórskio (Gorstkin-Wywiórski) ir Antonio Piotrowskio buitinio žanro kūriniai, Zygmunto Andrychiewicziaus realistiniai peizažai ir daugelis kitų. Salone savo darbus eksponavo taip pat Vilniaus dailininkai: Franciszekas Jurjewiczius, Stanisławas Jarockis, Stanisławas Bohusz-Sięstrzeńcewiczius, Helena Romer-Ochenkowska ir kiti. 1902 m. gegužės mėnesį atskiroje salėje buvo iškabinta trylika Ferdynando Ruszczyco peizažų, kurie savo slėpinga melancholiška nuotaika ir šviesos efektais išsiskyrė tradicinių realistinių peizažų fone. Salonas veikė iki 1903 m. balandžio mėnesio. Paskui jį teko uždaryti dėl finansinių sunkumų⁷⁴².

Ludwikas Czarkowskis (Ludwik Czarkowski, 1855–1928), gydytojas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys ir pirmasis jos bibliotekininkas, gimė Čarkuvkos kaime, Bielsko paviete, Gardino gubernijoje, vėlesnėje Balstogės vaivadijoje, bajorų šeimoje. 1865 m. jis pradėjo mokytis Balstogės (Białystok) realinėje mokykloje, tačiau po metų turėjo ją palikti dėl akių ligos. 1867 m. tėvas jį atvežė į Vilnių ir atidavė į seserų Gejslerių pensionatą. Pasimokęs dvejus metus pensionate Ludwikas toliau tęsė mokslą Vilniaus gimnazijoje. 1875–1880 m. Czarkowskis studijavo mediciną Varšuvos universitete. Baigęs studijas jis dirbo gydytoju Skalkoje netoli Ojcovo (1881–1884 m.), Siemiatyčiuose Bielsko paviete (1884–1894 m.), Vilniuje (1894–1911 m.), Gardine (1911 m.) ir Sienoje Mogiliavo gubernijoje (1912–1918). 1818 m. birželio mėnesį sugrįžo atgal į Vilnių, 1919–1925 m. dirbo Stepono Batoro universiteto bibliotekoje⁷⁴³.

Mokydamasis gimnazijoje L. Czarkowskis įsitraukė į nelegalią veiklą. Su keliais patikimais draugais jis įsteigė moksleivių savišvietos būrelį ir slaptą draudžiamos lenkų literatūros bibliotekėlę. 1894 m. dirbdamas gydytoju Vilniuje įstojo į Vilniaus medicinos draugiją, 1897–1899 m. buvo šios draugijos sekretorius, 1903–1904 m. – vicepirmininkas⁷⁴⁴. Taip pat jis dalyvavo slaptajame mokyme, lenkų nelegalių

742 Širkaitė, Jolanta. Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje. *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*. Vilnius, 1995, t. 1, p. 248.

743 Trzebiński, Stanisław. Š p. Dr Ludwik Czarkowski 1855–1928. *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1928, R. 4, z. 5, p. I–IV; Uroczyste posiedzenie dla uczczenia zasług š. p. Dra Ludwika Czarkowskiego. *Ateneum Wileńskie*, 1929, t. 5, z. 15, p. 190–193.

744 Trzebiński, Stanisław. Š p. Dr Ludwik Czarkowski..., p. 1.

draugijų „Oświata” bei Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija veikloje⁷⁴⁵. 1907 m. L. Czarkowskis įstojo į Vilniaus mokslo bičiulių draugiją, buvo išrinktas į valdybą ir apsiėmė rūpintis biblioteka. Ryšių su mokslo bičiuliais nenutraukė gyvendamas Gardine ir Sienoje, o 1918 sugrįžęs į Vilnių vėl buvo išrinktas į valdybą ir ėmėsi rūpintis biblioteka⁷⁴⁶.

L. Czarkowskis rašė medicinos, etnografijos, kalbotyros, literatūros ir nacionalinių santykių klausimais⁷⁴⁷. Draugijos leidinyje „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ buvo išspausdinta etnografinė-istorinė Bielsko pavieto apybraiža ir informacinis straipsnis apie lenkiškus spaudinius, leidžiamus Vilniuje⁷⁴⁸. Įdomūs yra jo atsiminimai apie Vilnių 1867–1875 m., išspausdinti po jo mirties Vilniaus medicinos draugijos leidinyje „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”⁷⁴⁹

L. Czarkowskis mirė 1928 m. spalio 18 d. Palaidotas Rusų kapinėse Vilniuje⁷⁵⁰. Vilniaus mokslo bičiulių draugija kartu su Vilniaus medicinos draugija ir Lenkijos bibliotekininkų sąjunga pagerbė L. Czarkowskio atminimą iškilmingame posėdyje, kuris įvyko 1929 m. vasario 8 d. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos salėje⁷⁵¹.

Nikolajus Čurkinas (Чуркин Николай Николаевич, 1869–1964), muzikas, kompozitorius, pedagogas, baltarusių folkloro rinkėjas, Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Jis gimė Džalal-Ogly vietovėje Armėnijoje. 1892 m. baigė Tbilisyje muzikos mokyklą. Dirbo muzikos mokytoju Baku, Kaune, paskui Vilniuje privačioje Vinogradovo gimnazijoje. 1910 m. jis tapo Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariu, dalyvavo etnografinėse ekspedicijose, užrašinėjo rusų ir baltarusių dainas, metinius skyriaus narių susirinkimus pagyvindavo moksleivių atliekamų rusų ir baltarusių liaudies dainų koncertais⁷⁵². Pirmojo pasaulinio karo

745 LMAVB, RS, f. 151–62; LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, p. 39; Uziębło, Lucjan. Kółko miłośników starożytnictwa i ludoznawstwa. *Kurier Wileński*, 1907, nr 68, 24 marca (6 kwietnia); Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna. *Słowo*, 1929, nr 300, 31 grudnia.

746 LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 440, p. 4–5; Uroczyste posiedzenie dla uczczenia zasług ś. p. Dra Ludwika Czarkowskiego..., p. 193–194.

747 Trzebiński, Stanisław. Ś. p. *Dr Ludwik Czarkowski...*, p. III–V; Sękta, Sobiesław [Czarkowski, Ludwik]. *Ostrzeżenie. W kwestii litewskiej słów kilka*. Wilno, 1907; Czarkowski, Ludwik *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów*. Wilno, 1909; Tas pats. *Pseudonimy i kryptonimy polskie*. Wilno, 1922.

748 Czarkowski, Ludwik. Powiat Bielski w gub. Grodzieńskiej. Zarys ludoznawczy (z mapą). *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1, p. 39–132; Tas pats. Druki polskie, wydane w Wilnie w roku 1909, *ibidem*, 1910, t. 3, p. 121–125.

749 Czarkowski, Ludwik. Wilno w latach 1867–1875 (ze wspomnień osobistych). *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1929, R. 5, p. 20–31, 197–200, 349–353, 380–386; 1930, R. 6, z. 1, p. 45–64.

750 LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 440, p. 5; Ś. p. Ludwik Czarkowski. *Dziennik Wileński*, 1928, nr 142, 23 października.

751 Uroczyste posiedzenie dla uczczenia zasług ś. p. Ludwika Czarkowskiego. *Ateneum Wileńskie*, 1928, t. 5, p. 190–200.

752 VUB, RS, f. 34-GD 711, p. 20–24.

metais N. Čurkinas evakavosi iš Vilniaus į Rusiją. Nuo 1935 m. jis gyveno Minske, dirbo pedagoginį darbą, rinko ir tyrinėjo baltarusių liaudies kūrybą, užrašė virš 3 tūkstančių liaudies dainų, sukūrė operas *Darbo išlaisvinimas* (*Освобождение труда*, 1922), *Pirštinitė* (*Рукавичка*, 1940), simfoniją *Baltarusiški paveikslėliai* (*Белорусские картинки*, 1925), muzikines pjeses, dainas, muzikinius kūrinius pučiamiesiems ir liaudies instrumentų ansambliams. Už nuopelnus pedagoginiame ir kūrybiniame darbe 1949 m. jam buvo suteiktas Baltarusijos TSR liaudies artisto vardas⁷⁵³.

Flavijanas Dobrianskis (*Флавиан Николаевич Добрянский*, 1848–1919), Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus tarybos narys ir archeografijos sekcijos vadovas. Jis gimė Černicų kaime Voluinės gubernijoje stačiatikių šventiko šeimoje, 1868 m. baigė Voluinės dvasinę seminariją, 1872 m. – Maskvos dvasinę akademiją. Po studijų atvyko į Vilnių, dėstė graikų kalbą stačiatikių dvasinėje seminarijoje (1872–1883 m.), istoriją ir geografiją Mokytojų institute (nuo 1883 m.). Kartu jis buvo Laikinosios komisijos Vilniaus viešajai bibliotekai bei prie jos esančiam muziejui kurti ir valdyti (nuo 1876 m.) ir Vilniaus archeografijos komisijos narys (nuo 1886 m.) bei jos pirmininkas (1902–1913 m.). 1914 m. jis buvo paskirtas Žydų mokytojų instituto Vilniuje direktoriumi⁷⁵⁴. F. Dobrianskis sudarė graikų kalbos dialektų žodyną, skirtą seminaristams, vadovą po Vilniaus viešąją biblioteką, rusišką vadovą po Vilnių ir Vilniaus apylinkes, senųjų rusų rankraščių ir Senienų muziejaus eksponatų katalogus⁷⁵⁵.

Dmitrijus Dovgialo (*Дмитрий Иванович Довгялло, Даугяла*, 1868–1942), archyvaras, istorikas, Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys ir jo sekretorius. Jis buvo kilęs iš Vitebsko gubernijos, stačiatikių šventiko šeimos. Mokėsi Vitebsko dvasinėje seminarijoje, po to Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1897 m. pradėjo dirbti Vitebsko archyve, tvarkė Vitebsko ir Mogiliavo gubernijų senuosius raštus. 1903 m. persikėlė į Vilnių ir įsidarbino Vilniaus centriniame

753 Чуркин Николай Николаевич [9 (21)-5.1869, село Джалал-Оглы, ныне Степанаван Армянской ССР –27.12.1964, Минск], советский композитор, фольклорист, народный артист Белорусской ССР. *Большая Советская Энциклопедия*, т. 29. Москва, 1979. р. 261.

754 *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914: Юбилейная записка*. Вильна, 1914, р. 12–13; Улащик, Николай. *Очерки по археографии и источниковедению ...*, р. 113–115.

755 Добрянский, Флавиан Н. *Словарь особенностей греческих диалектов: дорического, эолийского, ионического и аттического, с образцами этих диалектов: Пособие при чтении древних классиков*. Вильна, 1879; Tas pats. *Путеводитель по Виленской публичной библиотеке*. Вильна, 1879; Tas pats. *Каталог предметов музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке*. Вильна, 1879; Tas pats. *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских*. Вильна, 1882; Tas pats. *Вильна и окрестности. Путеводитель и справочная книжка. С планом гор*. Вильны, 9 рис. и картою Виленской губ. Вильна, 1883, изд. 2-е 1890, изд. 3-е 1904.

archyve, o vėliau Vilniaus archeografijos komisijoje (1906–1911 m. paprastu nariu, 1913–1915 m. komisijos pirmininku) ir Vilniaus švietimo apygardos kanceliarijoje (1911–1913)⁷⁵⁶.

Dovgialo išleido eilę mokslinių ir populiarių darbų apie Vilniaus ir Vitebsko gubernijų miestus, Vitebsko archyvą ir dvasinę seminariją, Stačiatikių Bažnyčią Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, Žalgirio mūšį⁷⁵⁷. Dirbdamas archeografijos komisijoje ruošė spaudai senuosius dokumentus⁷⁵⁸. 1911 m. tapęs Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyriaus nariu jis buvo išrinktas į tarybą ir ėjo sekretoriaus pareigas, o taip pat redagavo skyriaus leidinį *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, sprausdindavo jame straipsnius bei dokumentinę medžiagą⁷⁵⁹, informuodavo apie skyriaus darbą⁷⁶⁰.

Pirmojo pasaulinio karo metais D. Dovgialo, kaip ir daugelis kitų rusų veikėjų, evakavosi iš Vilniaus kartu su valstybinėmis įstaigomis. Po karo gyveno Minske, dirbo Baltarusijos kultūros institute, vėliau Baltarusijos TSR mokslų akademijoje. 1927–1931 m. jis redagavo leidinį „Беларускі архіў“, 1934–1935 m. – dvejų tomų kolektyvinį darbą *Материалы да гісторыі мануфактуры на Беларусі у часы распада феудалізма*, o 1936 m. kartu su kitais baltarusių istorikais V. K. Ščerbakovu ir K. I. Kiermažickiu išleido dokumentų rinkinį *Гісторыя Беларусі у*

756 *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914: Юбилейная записка*. Вильна, 1914, р. 14–15.

757 Довгялло, Дмитрий. *Описание Витебского церковно-археологического древлехранилища*. Вып. 1, Витебск, 1899; *Tas pats. Полотская епархия к 1903 г.* Витебск, 1903; *Tas pats. Город Лепель Витебской губернии. Хроника минувшей жизни*. Витебск, 1905; *Tas pats. Смоленск в 1654 г.* Вильна, 1905; *Tas pats. Дряя. Зашиятный город Виленской губернии. (Ист.-стат. очерк)*. Вильна, 1907; *Tas pats. Витебская духовная семинария (1806 г.-16. XII. 1906 г.)*. Заметки и воспоминания. Витебск, 1907; *Tas pats. Гор. Радошковичи, Виленской губ.* Вильна, 1909; *Tas pats. К истории православной Западно-русской церкви до половины XVII века. Новые данные почерпнуты из 33-го тома актов Виленской Археографической Комиссии*. Вильна, 1908; *Tas pats. Местечко Неменчин Виленской губернии*. Вильна, 1909; *Tas pats. Битва при Грунвальде 15 июля 1410 года (К 500-летнему юбилею)*. Вильна, 1909; *Tas pats. Город Борисов*. Вильна, 1910; *Tas pats. Виленская Св. Духовская обитель и начало в ней мужского иноческого общежития. По поводу 300-летия (1611–1911)*. Вильна, 1910.

758 *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора и издания древних актов*. Вильна, 1907–1912, т. 32–37.

759 Довгялло, Дмитрий. Пролог Симеона Полоцкого к преп. Княжне Евросинии. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 220–221; *Tas pats.* Последняя страница истории Виленского университета, *ibidem*, 1913, т. 4, р. 146–165.

760 Довгялло, Дмитрий. 16 января 1910 года..., р. 3–9; *Tas pats.* К истории Северо-Западного Отдела (Материалы и заметки), *ibidem*, р. 10–32; т. 2, р. 17–46; *Tas pats.* Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 г., *ibidem*, 1911, т. 2, р. 3–12; *Tas pats.* 16 января 1911 г., *ibidem*, 1911, т. 2, р. 13–16; *Tas pats.* К истории Северо-Западного Отдела (Материалы и заметки). Окончание, *ibidem*, 1911, т. 2, р. 17–46.

документах і матэрыялах. Be to, Dovgialos straipsniai dažnai pasirodydavo žurnale *Наш край* ⁷⁶¹.

Stanisławas Jarockis (Stanisław Jarocki, 1871–1944), dailininkas, konservatorius, pedagogas, kelių lenkų draugijų narys, gimė Varšuvoje, mirė Vilniuje. 1891–1894 m. jis mokėsi tapybos Varšuvoje pas Wojciechą Gersoną ir Krokuvos dailės akademijoje pas Janą Matejką bei Leopoldą Löfferą, po to tobulinosi Paryžiuje, Miunchene ir Romoje. Nuo 1898 m. rudens Jarockis pastoviai gyveno Vilniuje. Dirbo Vilniaus piešimo mokykloje ir vertėsi privačiomis piešimo pamokomis. Tapė portretus (*Autoportretas* 1904), peizažus (*Tyla*, 1898; *Pavasaris*, 1900; *Peizažas*, 1903; *Peizažas. Kelias ir beržai*, 1903; *Šventoji Žemaitija*, 1910, Tatrų kalnų peizažų ciklas, 1924–1925; *Lenkiškas ruduo*, 1944; *Žiema*, 1944), liaudies tipus (*Vilniaus krašto valstietė* 1902), humoristinius piešinius (*Skrenda, oi skrenda* 1902). Dalyvavo dailės parodose. Taip pat jis iliustravo knygas, pavyzdžiui, E. Jeleńskos-Dmochowskos knygelę apie Vilniaus Kalvarijas ir kai kuriuos straipsnius, publikuojamus lenkų iliustruotuose leidiniuose⁷⁶². 1900 m. Jarockis restauravo freskas Šv. Kazimiero koplyčioje Vilniaus katedroje. Dalyvavo slaptame mokyme, rūpinosi jaunimo savišvieta, prisidėjo prie sporto draugijos „Sokół“ („Sakalas“) įkūrimo, veikė Senovės ir etnografijos mylėtojų, Vilniaus mokslo bičiulių, Kraštotyros draugijose⁷⁶³. 1925 m. jis išleido iliustruotą vadovą po Vilniaus apylinkes, skirtą besimokančiam jaunimui. Jame jis trumpai aprašė ir rekomendavo jauniems keliautojams aplankyti Vilniaus Kalvarijas, Salotės ežerą, Naująją Vilnią, Nemiežį, Bareikiškes, Sudervę, Verkius, Žaliuosius ežerus, Trakus, Rudininkų girią ir Medininkus⁷⁶⁴.

Franciszekas Jurjewiczius (Franciszek Jurjewicz, 1849–1924), dailininkas, įvairių lenkų draugijų narys, gimė Pskove. Sorbonos universitete jis studijavo teisę, paskui Paryžiuje mokėsi tapybos pas Louisą Doroire. 1882 m. Jurjewiczius apsigyveno Vilniuje, kur kartu su dailininkų Römerių šeima įsteigė dirbtuvę. 1906–1914 m. jis redagavo laikraštį „Dziennik Wileński“. Tuo pačiu metu jis aktyviai dalyvavo visuomenės gyvenime: veikė lenkų švietimo draugijoje „Oświata“, 1906–1908 m. buvo šios draugijos išdininkas ir valdybos narys, organizavo jaunimo savišvietos būrelius, skaitė paskaitas istorinėmis temomis. Pirmojo pasaulinio karo metais Jurjewiczius tarnavo lenkų legionuose. Po karo sugrįžo į Vilnių. Jurjewiczius tapė daugiausia peizažus

761 Улащик, Николай. *Очерки по археографии и источниковедению истории Белоруссии феодального периода*. Москва, 1973, p. 115–116.

762 Jarocki, Stanisław. *Z legend wileńskich*. *Tygodnik Ilustrowany*, 1902, nr 10, 8 marca (13 lutego), p. 215; Jeleńska, Emma [Dmochowska-Jeleńska, Emma]. *Kalwaria pod Wilnem*. Wilno, 1903.

763 *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka, malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy...*, p. 91–92; Poklewski, Józef. *Polskie Życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*. Toruń, 1994, p. 59–60, 89; Laučkaitė, Laima. *Vilniaus dailė...*, p. 21, 42, 53, 68, 81.

764 Jarocki, Stanisław. *Okolice Wilna. Przewodnik turystyczny*. Wilno, 1925.

ir Vilniaus vaizdus (*Vilnius. Daukšos gatvė*, 1896; *Maldininkai Vilniaus Kalvarijoje*, 1894; *Rudens peizažas*, 1895; *Vingis prie Vilniaus*, 1899; *Vilnelė*, 1900; *Miškas Ribiškėse*, 1904; *Vilniaus apylinkės*, 1905; *Trakų pilies griuvėsiai*, 1911 ir kiti). Jis taip pat dalyvavo parodose, Vilniaus spaudoje rašė kultūrinio gyvenimo klausimais⁷⁶⁵.

Stanisławas Kościałkowski (Stanisław Kościałkowski, 1881–1960), istorikas, pedagogas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys, gimė Gardine gydytojo šeimoje. Jo tėvas Józefas Kościałkowski už dalyvavimą 1863–1864 m. sukilime buvo ištremtas į Sibirą. 1900 m. Stanisławas baigė Gardino gimnaziją, po to studijavo istoriją Varšuvos ir Krokuvos universitetuose. 1905 m. Krokuvos universitete apsigynė daktaro darbą ir išvyko į Romą, kur dirbo archyvuose. 1906 m. persikėlė į Vilnių. Dirbo mokytoju, dalyvavo visuomeninėje veikloje⁷⁶⁶. 1907 m. jis tapo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariu, buvo išrinktas į valdybą, kur jam buvo patikėtos sekretoriaus pareigos. Kartu jis tvarkė draugijos archyvą, reikalui esant pavaduodavo bibliotekininką⁷⁶⁷.

Pirmojo pasaulinio karo ir kovų su bolševikais metais S. Kościałkowski liko Vilniuje. Steigė lenkų mokyklas, vadovavo Vilniaus lenkų mokytojų draugijai, dalyvavo atkuriant Vilniaus universitetą. Pasibaigus karui su Rusija 1921 m. jis pradėjo dėstyti Lenkijos istoriją Vilniaus Stepono Batoro universitete. Buvę jo studentai prisiminė jį kaip pasišventusį savo darbui pedagogą⁷⁶⁸. Kartu jis aktyviai veikė Vilniaus mokslo bičiulių draugijoje. 1929 m. jis buvo išrinktas draugijos vicepirmininku, 1938 m. lapkričio 30 d. – pirmininku⁷⁶⁹.

Antrojo pasaulinio karo metais S. Kościałkowski vedė slaptus užsiėmimus su uždaryto Stepono Batoro universiteto studentais⁷⁷⁰, tvarkė ir stengėsi išsaugoti

765 Jurjewicz Franciszek, ur. 9.08.1849 w Pskowie, zm. 27.06.1924 w Wilnie, malarz. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka, malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*, opracował M. Jackiewicz. Bydgoszcz, 2005, p. 98; Jurjewicz, Franciszek. Muzeum w Wilnie. *Dziennik Wileński*, 1906, nr 42–43, 1–2 października; Tas pats. W sprawie muzeum. *Dziennik Wileński*, 1906, 25 listopada; Krajewska-Tartakowska, Barbara. Polskie Towarzystwo „Oświata”. *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2, p. 415–416; *Lietuvos dailė XVI–XIX a.: Tapyba, skulptūra. Katalogas*. Vilnius, 1969, p. 26–27; *Lietuvos tapyba*. Vilnius, 1979, il. 49; Širkaitė, Jolanta. Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*. Vilnius, 1995, t. 1, p. 239.

766 Żytkowicz, Leonid. Kościałkowski Stanisław (1881–1960). *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14/3, z. 62, 1969, p. 394.

767 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 219.

768 Żytkowicz, Leonid. Moje wspomnienia o profesorach historii Uniwersytetu Stefana Batoro. *Z dziejów Almae Matris Vilnensis: Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*. Kraków, 1996, p. 63.

769 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 219.

770 Zasztowt, Leszek. Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batoro w Wilnie w latach 1939–1946. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1993, R. 38, nr 4, p. 115.

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejuje ir bibliotekoje sukauptas kultūros vertybes. 1941 m. birželio 14 d. jis buvo suimtas ir išvežtas į sovietų lagerį Urale. 1942 m. paleistas iš lagerio jis kurį laiką dirbo lenkų emigracinėse organizacijose Teherane ir Beirute, paskui apsigyveno Anglijoje, kur dirbo mokytoju ir dėstė Lenkų išeivijos universitete (Polski Uniwersytet na Obczyźnie, The Polish University Abroad), veikė lenkų išeivių organizacijose. Mirė 1960 m. rugsėjo 2 d. vietovėje Pitsford Hall netoli Northamptono Anglijoje ir ten palaidotas⁷⁷¹. Buvęs jo studentas, vėliau Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto profesorius Leonidas Žytkowiczius (1910–1991) rašė, kad S. Kościałkowski buvęs kuklus, giliai religingas, paslaugus ir visų gerbiamas žmogus⁷⁷².

S. Kościałkowski tyrinėjo ekonominę-visuomeninę Lietuvos raidą XVIII a. antrojo pusėje, ypač dvaro ūždininko ir valstybinių ekonomijų valdytojo Antano Tyzenhauzo (1733–1785) veiklą. Šia tema jis skaitė pranešimus draugijos susirinkimuose ir paskelbė kelis straipsnius draugijos žurnaluose „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ bei „Ateneum Wileńskie“⁷⁷³. 1939 m. jis baigė rašyti monografiją apie Antaną Tyzenhauzą, bet nespėjo jos išleisti iki Antrojo pasaulinio karo. Suimtas ir ištremtas į sovietų lagerį jis manė, kad likęs Vilniuje rankraštis negrįžtamai prarastas, tad būdamas emigracijoje jis parašė ir išleido sutrumpintą jo variantą⁷⁷⁴. Tačiau rankraštis nedingo. Jį išsaugojo buvęs Stepono Batoro universiteto studentas Leonidas Žytkowiczius. Jis perrašė tekstą spausdinimo mašinėle ir po karo išvežė jį su savimi į Torunę⁷⁷⁵. 1956 m. teksto mašinraštis buvo nusiųstas S. Kościałkowskiui į Angliją ir vėliau išleistas Londone⁷⁷⁶. S. Kościałkowski taip pat parašė porą istoriografinių darbų⁷⁷⁷ ir daug

771 Kościałkowski, Stanisław. Pamiętna, choć przemilczana rocznica: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie: w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957). *Tęki Historyczne*, 1956/1957, t. 8, p. 116–117; Wardzyńska, Maria. Grabież mienia kulturalnego Wilna i kręgu wileńskiego w latach II wojny światowej. *Wilno i kresy północno-wschodnie*, t. 1: *Historia i ludzkie losy*, Białystok 1996, p. 200; Portalski, Stanisław. *Zarys historii Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*, Londyn, 2009, p. 371–373.

772 Żytkowicz, Leonid. Kościałkowski Stanisław (1881–1960)... , p. 394.

773 Kościałkowski, Stanisław. Ze studiów nad dziejami ekonomii królewskich na Litwie. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1914, t. 5, p. 85–168; Tas pats. Z dziejów Komisji Skarbowej Litewskiej w początkach panowania Stanisława Augusta 1765–1780. *Ateneum Wileńskie*, 1924, R. 2, z. 7/8, p. 381–408; Tas pats. Z literatury polemiczno-sądowej XVIII w. Studium historyczno-bibliograficzne na tle sprawy Antoniego Tyzenhauza 1780–1784, *ibidem*, t. 5, z. 15, Wilno, 1928, p. 1–78.

774 Kościałkowski, Stanisław. Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski. Studia nad wewnętrznymi dziejami Litwy w początkach panowania Stanisława Augusta (1765–1780). *Studia i szkice przygodne z historii i jej pogranicza z literaturą*. London, 1956, p. 17–64.

775 Aleksandrowicz, Stanisław. Profesor Leonid Żytkowicz. *Lituanio-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, Poznań, 1994, t. 6, p. 5.

776 Kościałkowski, Stanisław. *Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski*, t. 1–2, Londyn, 1970–1971.

777 Kościałkowski, Stanisław. *Historiografia polska w dobie Naruszewicza i jego szkoły*, Wilno 1937; Tas pats. *Historia, historiografia, historyka*. Bejrut, 1948.

biografinių straipsnių, išspausdintų draugijos žurnaluose „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“, „Ateneum Wileńskie“⁷⁷⁸ bei biografiniame žodyne *Polski Słownik Biograficzny*⁷⁷⁹,

Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomi likę S. Kościałkowskio paskaitų konspektai, mokslinių darbų rankraščiai, jų tarpe monografijos apie Antaną Tyzenhauzą juodraštis, jo surinkta istorinė medžiaga (XVIII a. valdų dokumentai, privilegijos, įgaliojimai; Dokumentai apie Katalikų bažnyčios padėtį XIX–XX a.; Kaizerinės okupacijos laikotarpio dokumentai; Dokumentai apie Stepono Batoro universitetą; Dokumentai ir laikraščių iškarpos apie 1939–1940 m. politinius įvykius), S. Kościałkowskio laišku kolekciją ir kiti⁷⁸⁰.

Janas Kurczewskis (Jan Kurczewski, 1854–1916), kunigas prelatas, istorikas, pirmasis Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininkas. Jis gimė Ašmenos apskrityje, vaikystę praleido Daniušavoje ir Ašmenoje, kur jo tėvas dirbo vargonininku. 1874 m. Kurczewskis įstojo į Vilniaus dvasinę seminariją, 1878 m. – į Peterburgo dvasinę akademiją. 1881 m. baigęs mokslus dėstė religiją Vilniaus gimnazijoje ir Katalikų bažnyčios istoriją Vilniaus dvasinėje seminarijoje. 1886 m. jis buvo išsiųstas iš Vilniaus į Kiemeliškių parapiją už atsisakymą duoti katalikams moksleiviams rusiškas maldaknyges. 1889 m. jam buvo leista sugrįžti į Vilnių. Sugrįžęs į Vilnių jis buvo paskirtas Šv. Jokūbo parapijos klebonu, 1898 m. – Vilniaus katedros kanauninku, 1900 m. – prelatu. 1901–1911 m. Kurczewskis dėstė Vilniaus dvasinėje seminarijoje. Po to jis atsisakė pedagoginio darbo ir pasišventė moksliniams tyrimams⁷⁸¹.

778 Kościałkowski, Stanisław. Aleksander Zdanowicz. Zarys biograficzny. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1915–1918*, Wilno, 1918, t. 6, p. 17–49; Tas pats. Nieznany przyczynek do lat młodych Mickiewicza, *ibidem*, t. 7, 1921, p. 189–196; Tas pats. Działalność ś. p. dra Władysława Zahorskiego na gruncie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1927, R. 4, p. 452–458; Tas pats. Praca ś. p. dr Ludwika Czarkowskiego na gruncie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, *ibidem*, 1928, R. 5, p. 193–197

779 Kościałkowski, Stanisław. Dalewski Aleksander (1827–1862), działacz społeczny, patriota. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 4, 1937, p. 394–395; Tas pats. Dalewski Franciszek (1825–1904), patriota, działacz społeczny, *ibidem*, t. 7, 1937, p. 395; Tas pats. Dalewski Tytus (1841–1864), uczestnik powstania 1863 r., *ibidem*, t. 4, 1937, p. 396; Tas pats. Dobużyński Walerian (1842–1921), gen.-por. armii rosyjskiej, bibliotekarz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, *ibidem*, t. 5, 1939–1946, p. 277–278; Tas pats. Dmochowska Emma z Jeleńskich (1864–1919), powieściopisarka i działaczka społeczna, redaktorka, *ibidem*, t. 5, p. 201–202.

780 LVIA, f. 1135, ap. 13. Istoriko, Vilniaus universiteto profesoriaus Stanisława Kościałkowskio (1881–1960) asmeninis fondas.

781 Żywczyński, Mieczysław. Kurczewski Jan, krypt. XX (1854–1917), ksiądz, historyk. *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław i in. 1971, t. 16/1, z. 68, p. 231–232; Kurczewski Jan, krypt.: XX, (1854–1917), prelat kapituły wileńskiej, historyk Kościoła, popularyzator teologii. *Słownik Polskich Teologów Katolickich*. Warszawa, 1982, t. 2, p. 476–477. Abejuose žodynuose klaidingai nurodyta, kad Janas Kurczewskis mirė 1917 m. Iš tikrųjų jis mirė 1916 m. liepos 30 d.

J. Kurczewskis daug rašė įvairiais religijos klausimais⁷⁸². Domėjosi šventųjų paveikslų ir Vilnijos bažnyčių istorija, aprašė Trakų Šv. Mergelės Marijos paveikslą karūnavimą ir Smurgainių bažnyčią⁷⁸³. Tačiau didžiausią pripažinimą jam pelnė istoriniai darbai apie Vilniaus vyskupystę, pagrįsti istoriniais šaltiniais⁷⁸⁴.

J. Kurczewskis rūpinuosi Vilniaus sakralinių paminklų apsauga, palaikė ryšius su Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija, 1901 m. inicijavo Šv. Jackaus koplytėlės atnaujinimą⁷⁸⁵. 1907 m. jis buvo išrinktas naujai susikūrusios Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininku ir ėjo šias pareigas iki gyvenimo pabaigos. Kiek leido sveikata ir dvasininko pareigos domėjosi draugijos reikalais, skaitė paskaitas moksliniuose posėdžiuose⁷⁸⁶, draugijos leidinyje „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk“ išspausdino straipsnius apie Vilniaus vyskupijos parapijines mokyklas ir vienuolių Trinitorių veiklą⁷⁸⁷.

782 Kurczewski, Jan. *Kazania świąteczne*. Wilno, 1897; Tas pats. *Wykład przenaświętzej ofiary mszy świętej w 30 naukach niedzielnych*. Wilno, 1898; Tas pats. *Kazania przygodne*, Wilno, 1899–1915, t. 1–4; Tas pats. „Ja matka pięknej miłości”. *Nabożeństwo majowe ku pożytkowi rodzin chrześcijańskich*. Wilno, 1899; Tas pats. *Nauka o jubileuszu. R. P. 1900 i 1901*, wyd. 2. Wilno, 1901; Tas pats. *Mowa żałobna na uroczystym nabożeństwie za duszę św. p. Św. Ojca Leona XII miana dnia 12 lipca 1903 roku w Katedrze Wileńskiej*. Wilno, 1903; Tas pats. *Kazanie w rocznicę poświęcenia kościoła katedralnego w Wilnie*. Wilno, 1903; Tas pats. *Konferencje i nauki rekolekcyjne*. Warszawa, 1906; Tas pats. *Konferencje dla kapłanów wypowiedziane na rekolekcjach kapłańskich 1913 roku w Seminarium Wileńskim*. Wilno, 1913; Tas pats. *Rozmyślanie o tajemnicach różańca św. na każdy dzień miesiąca października*. Wilno, 1914; Tas pats. *Gospodarz i sługa wobec prawa bożego, ku pożytkowi i nauce panów, sług i rzemieślników*, skreślił ks. Jan Kurczewski, wyd. 2. Wilno, 1906; Tas pats. *Pamiętka poświęcenia kaplicy nowo zbudowanej pod wezwaniem Opatrzności Bożej przy ochronie Serca Jezusowego, dnia 22 października 1913 r. z mową o wpływie przen. Serca Jezusowego na los ubogiej dziatwy, wypowiedzianą przez Jana Kurczewskiego*. Wilno, 1913.

783 Kurczewski, Jan. *Historia koronacji cudownego obrazu najświętszej Panny Maryi Trockiej*. Warszawa, 1906; Tas pats. *Kościół katolicki w Smorgoniach*. Wilno, 1907.

784 Kurczewski, Jan. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych, opracował ks. Jan Kurczewski*. Cz. 1–3. Wilno, 1908–1916; Tas pats. *Święci biskupi i apostołowie Litwy i Rusi Litewskiej*. Wilno, 1913; Tas pats. *Biskupstwo wileńskie. Od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych, opracował ks. Jan Kurczewski*. Wilno, 1912; Tas pats. *Opowiadania o dziejach chrześcijaństwa na Litwie i Rusi*. Cz. 1: *Od chrztu Litwy do końca XVI wieku*. Wilno, 1914.

785 Uziębło, Lucjan. Kartki luźne: pomniki wileńskie (A. E. Odyńca, L. Borowskiego, misyjny św. Jacka). *Tygodnik Polski*, 1901, nr 33 (46), p. 262, 3 (16) listopada; Jarocki, Stanisław. Posąg św. Jacka w Wilnie. *Tygodnik Ilustrowany*, 1902, nr 15, p. 292, il.; Poklewski, Józef. *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie...*, p. 33–34.

786 Kurczewski, Jan. Jerzy Białozor, spustoszenie Wilna i skarbca katedralnego w połowie XVII wieku. Odczyt wygłoszony w Towarzystwie Przyjaciół Nauk. 1907, LMAVB, RS, f. 13-24699; Jankowski, Czesław. Wrażenia wileńskie. *Świat*, 1909, nr 14, 3 kwietnia, p. 7–8; *Zarys stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie...*, p. 11.

787 Kurczewski, Jan. Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 17–64; Tas pats. Z dziejów Trynitarzy polskich, *ibidem*, 1914, t. 5, p. 169–195.

J. Kurczewskis mirė 1916 m. liepos 30 d. sakydamas pamokslą Vilniaus katedroje. Palaidotas Rasų kapinėse. Nežiūrint sunkaus vokiečių okupacijos meto į paskutinę poilsio vietą kunigą prelatą palydėjo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai ir kiti vilniečiai⁷⁸⁸.

Grigorijus Levickis (*Григорий Васильевич Левицкий*, 1852–1918), astronomas, Vilniaus švietimo apygardos globėjas, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos tikrasis narys, šios draugijos Šiaurės vakarų skyriaus atkūrimo iniciatorius ir pirmininkas. Levickis gimė Charkove, advokato šeimoje. Baigęs Charkovo gimnaziją jis įstojo į Peterburgo universiteto fizikos-matematikos fakultetą, kurį baigė 1874 m. Po studijų jis dirbo Pulkovo astronominėje observatorijoje, 1879 m. apsigynė disertaciją tema „Dvigubų žvaigždžių orbitų nustatymas“ ir gavo docento vietą Charkovo universiteto astronomijos ir geodezijos katedroje. Nuo 1894 m. jis buvo Jurjevo (dabar Tartu) universiteto profesorius ir Jurjevo astronominės observatorijos direktorius (1898–1908). Tyrinėjo Saulės dėmes, dvigubas žvaigždes, Žemės plutos poslinkius ir ieškojo būdų numatyti žemės drebėjimus. Paskelbė daug straipsnių rusų ir užsienio mokslo žurnaluose. Parašė Charkovo ir Jurjevo astronominių observatorijų istoriją. 1809–1911 m. jis dirbo Vilniaus švietimo apygardos globėjo pareigose. Po to buvo perkeltas į Varšuvą. 1915–1918 m. buvo Rusijos astronomų draugijos pirmininkas⁷⁸⁹.

Bronisławas Malewskis (Bronisław Malewski, 1850–1914), inžinierius, dvarininkas, Vilniaus žemės ūkio draugijos, Rusijos žuvininkystės ir žvejybos draugijos Vilniaus skyriaus, Senovės ir etnografijos draugijos narys, gimė Aukštadvaryje Vilniaus gubernijoje, Trakų apskrityje⁷⁹⁰. Aukštadvario dvaras, pastatytas dešiniajame Verknės upės krante, žinomas nuo XVI a. Kažkada jis priklausė Lietuvos didiesiems kunigaikščiams, 1569 m. buvo padovanotas Ivanui Lackiui. 1629 m. Janas Alfonsas Lackis ir jo žmona Joana Aukštadvaryje pastatė bažnyčią ir dominikonų vienuolyną. Prie vienuolyno veikė mokykla. Nuo XIX a. pradžios dvaras priklausė Malewskimams. Jį įsigijo Bronisławo senelis Antoni Malewskis (1784–1841). XIX a. pradžioje dvare dažnai svečiavosi filomatas Franciszekas Malewskis su savo draugais Adomu Mickiewicziumi, Józefu Jeżowskiu, Tomaszu Zanu ir kitais. 1830–1831 ir 1863–1864 sukilimų metu vieni Malewskių šeimos nariai kovėsi sukilėlių gretose, kiti teikė paramą sukilėliams. Po 1863–1864 m. sukilimo

788 Jackiewicz, Mieczysław. Ks. Jan Kurczewski jako duszpasterz i kaznodzieja wileński w latach 1881–1916. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas. Dvasininkų vaidmuo 1900–1945*. Vilnius, 2006, p. 80–87.

789 Левицкий Григорий Васильевич [27.10. 1852–1918], русский астроном. *Большая Советская Энциклопедия*. Москва, 1973, т. 14., p. 240; Левицкий Григорий Васильевич [15 (27).10. 1852 т. 14. 1918], отечественный астроном. *Украинская Советская Энциклопедия*. Киев, 1981, т. 6., p. 13.

790 Rouba, Napoleon. *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, zebrał i opracował N. Rouba. Wyd. drugie. Wilno [1908], p. 127–128; Semaškaitė, Ingrida. *Lietuvos pilys ir dvarai*. Vilnius, 2003, p. 154–155l.

nuslopinimo caro valdžia, keršydama Aukštadvario apylinkių gyventojams už ginkluoto pasipriešinimo rėmimą, uždarė Aukštadvaryje katalikų bažnyčią ir vienuolyną, o jų turtą konfiskavo. Bažnyčia buvo perdaryta į stačiatikių cerkvę, o vienuolyno patalpos paverstos kareivinėmis. Tikrai XX a. pradžioje po atkaklių pastangų buvo gautas caro valdžios leidimas atkurti Aukštadvaryje katalikų parapiją ir pastatyti bažnyčią. Caro represijos skaudžiai palietė taip pat Malewskių šeimos narius. Albinas Malewskis (1832–1864) už ginkluotą dalyvavimą sukilime buvo nuteistas mirties bausme. Dar anksčiau Bronisława tėvas Mieczysławas Kazimierz (1819–1883), Vilniaus mediko-chirurgijos akademijos auklėtinis, už ryšius su Simonu Konarskiu 1839 m. buvo išsiųstas į Kaukazą kaip paprastas kareivis. Sugrįžęs iš tremties perėmė valdyti Aukštadvarį. Buvo vedęs Konstanciją iš Odyńcų giminės. Jų sūnus Bronisławas baigė Kauno gimnaziją, paskui Rygos politechnikos instituto mechanikos fakultetą. Padirbėjęs porą metų Pskove B. Malewskis įstojo į Peterburgo kelių inžinierių korpuso institutą, kurį baigęs dirbo prie tiltų statybos ir geležinkelių tiesimo įvairiose Rusijos imperijos vietose: Baku, Latvijoje, Ukrainoje, Sibire. 1901 m. B. Malewskis sugrįžo į gimtąjį Aukštadvarį ir užsiėmė ūkininkavimu: atnaujino ūkinius pastatus, įsigijo naujų sėklų ir veislinių gyvulių, įrengė žuvų veisimo tvenkinius. Jo iniciatyva Aukštadvaryje buvo pastatyta vaistinė, ambulatorija ir kelios pramonės įmonės: kalkių deginimo krosnis, plytinė, aliejaus spaudimo presas, medienos apdirbimo dirbtuvė, kurios pagyvino miestelio ūkinį gyvenimą. Nežiūrint didelio užimtumo, B. Malewskis rado laiko visuomeninei veiklai. Jis skatino vietinius gyventojus taikyti pažangius ūkininkavimo metodus, rengė žemės ūkio pasiekimų parodas, 1902 m. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos pirmininko pavedimu parengė Trakų salos pilies dalinio restauravimo ir konservavimo projektą. B. Malewskis mirė 1914 m. balandžio 14 d. Aukštadvaryje. Ten ir palaidotas⁷⁹¹.

Milovidovas Aleksandras (Александр Иванович Милович, 1864 – po 1933), Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus bei Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Baigęs studijas Maskvos dvasinėje akademijoje mokytojavo parapijinėse mokyklose Tulos gubernijoje. 1894 m. atvyko į Vilnių, kur iki 1912 m. lapkričio 11 d. dėstė Lietuvos stačiatikių dvasinėje seminarijoje⁷⁹². Kartu nuo 1901 m. balandžio 4 d. iki 1902 m. rugsėjo 21 d. buvo Laikinosios komisijos Vilniaus viešajai bibliotekai bei prie jos esančiam Senienų muziejui kurti ir valdyti nariu, o nuo 1902 m. rugsėjo 21

791 Vercinkevičius, Juozas, Mikulionis, Stanislovas. Bronislovas Malewskis. *Statyba ir architektūra*, 1986, nr. 8, p. 31; Paszkiewicz, Bohdan. *Pod znakiem „Omegi”*. Przygotował do druku i indeks osób opracował Adam Gałkowski, słowem wstępnym opatrzył i całość krytycznie przejrzał Piotr Lossowski. Warszawa, 2003, p. 97–98; Ciechanowicz, Jan. *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 4: L-R. Rzeszów, 2001, p. 117–119.

792 Сослуживец. *Прощальное честование бывшего преподавателя Литовской духовной семинарии А. И. Миловича*. Вильна, 1912.

iki evakuacijos 1915 m. nariu bendradarbiu⁷⁹³. Nuo 1913 m. vadovavo Grafo Michailo Muravjovo muziejui Vilniuje, ruošė spaudai šiame muziejuje saugomus istorinius dokumentus⁷⁹⁴. Aktyviai reikėsi visuomeninėje veikloje, skaitė viešas paskaitas, organizavo propagandinės literatūros leidybą ir platinimą, priklausė Vilniaus šv. Dvasios brolijai, įvairioms rusų draugijoms, spausdino straipsnius rusų laikraščiuose ir žurnaluose, paskui kai kurie iš jų pasirodė atskiromis brošiūromis⁷⁹⁵.

Józefas Montwiłła (Józef Montwiłł, 1850–1911), dvarininkas, Vilniaus banko direktorius, visuomenininkas ir filantropas, Rusijos valstybės dūmos deputatas, daugelio lenkų draugijų įkūrėjas ir narys. Jis gimė Mitėniškių dvare Ukmergės apskrityje. Baigė Vilniaus gimnaziją ir teisės mokslus Peterburgo universitete (1872 m.), po to Berlyne ir Vienoje klausėsi sociologijos ir ekonomikos paskaitų, domėjosi visuomeninių institucijų veikla. Sugrįžęs į gimtinę jis kurį laiką ūkininkavo Šėtoje, įkūrė ten audimo mokyklą-dirbtuvę „Biruta“ („Birutė“) ir valstiečių savišalpos kasą. 1885 m. J. Montwiłła tapo Vilniaus žemės banko direktoriumi. Jis taip pat įėjo į Vilniaus prekybos banko valdybą ir prisidėjo prie jo reorganizavimo. Vilniaus žemės ūkio bankas, įkurtas 1872 m., teikė lenkų dvarininkams paskolas lengvatinėmis sąlygomis ir tokiu būdu padėjo jiems išlaikyti dvarus sunkios carinės priespaudos sąlygomis. Tai buvo savotiška tautinio pasipriešinimo forma. Praskolinti dvarai paprastai pereidavo į rusų valdininkų rankas, nes Rusijos valdžia, norėdama pakirsti lenkų dvarininkų įtaką taip vadinamajame Šiaurės vakarų krašte, po 1863–1864 m. sukilimo nuslopinimo draudė jiems pirkti žemę ir tik išimtiniais atvejais lojaliems valdžiai asmenims duodavo tokį leidimą⁷⁹⁶.

793 Миловидов, А. И. *Из истории Виленской Публичной Библиотеки*, Вильна: Русский Почин, 1911, р. 68–69; *Отчет Виленской публичной библиотеки и музея за 1914 год*, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1915.

794 *Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 г. г. в пределах Северо-Западного края*, ч. 1: *Переписка по политическим делам гражданского управления с 1 января 1862 г. по май 1863 г.*, составил А. И. Миловидов, Вильна: Губернская Типография, 1913; ч. 2: *Переписка о военных действиях с 10-го января 1863 года по 7-е января 1864 года*, Вильна: Губернская Типография, 1915.

795 Миловидов, А.И. *Освобождение крестьян Северо-Западного края и поземельное устройство их при графе М. Н. Муравьеве*. Вильна: Тип. Св.-духов. братства, 1901; *Tas pats. Участие молодежи Северо-Западного края в мятеже 1863 года и вызванная им реформа местных учебных заведений*. Вильна, 1904; *Tas pats. Старопечатные славяно-русские издания, вышедшие из западнорусских типографий XVI—XVIII вв.* Москва, 1908; *Tas pats. Описание славяно-русских старопечатных книг виленской публичной библиотеки*. Вильна, 1908; *Tas pats. Русский календарь в Северо-Западном крае, его история и значение*. Вильна, 1908; *Tas pats. Из истории Виленской Публичной Библиотеки*, Вильна: Русский Почин, 1911; *Tas pats. Пятидесятилетие «Виленского Вестника» русской редакции*. Вильна, 1914.

796 Kozłowski, Eligiusz. *Montwiłł Józef (1850–1911)*. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21/2, z. 89, p. 673–674; Wierzyński, Józef. *Mąź czynu. Józef Montwiłł 1850–1911*. Wilno, 1932. p. 7–15; Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie...*, p. 279–282; Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-Wschodnich 1864–1904*. Warszawa, 2001.

Dirbdamas banke J. Montwiłlas sukauptė solidų kapitalą, kurį panaudojo visuomeniniams tikslams. Jis buvo daugelio Vilniaus mokslo, kultūros ir labdaros institucijų, pavyzdžiui Muzikos draugijos „Lutnia“ (*Wileńskie Towarzystwo Muzyczne „Lutnia“*), Šv. Zitos katalikių tarnaičių draugijos (*Stowarzyszenie Sług Katolickich Pod Wezwaniem Św. Zyty w Wilnie*), Vaikų globos draugijos (*Towarzystwo Opieki Nad Dziećmi w Wilnie*), Namų statybos draugijos (*Wileńskie Towarzystwo Urządzeń Mieszkań*), benamių nakvynės namų, Šv. Vincento a Paulo našlaičių prieglaudos ir kitų organizatoriumi ir rėmėju. Kad užtikrintų tų institucijų sėkmingą veiklą 1908 m. jis kartu su broliu Stanisławu įkūrė specialią draugiją (*Stowarzyszenie im. Stanisława i Józefa Montwiłłów dla rozwoju prywatnych instytucji dobroczynnych i użytku ogólnego*) paprastai vadinamą Visuomenei naudingo darbo rėmimo draugija (*Towarzystwo Popierania Pracy Społecznej*). Dauguma tų institucijų rado prieglobstį buvusiame Pranciškonų vienuolyne Trakų gatvėje. Brolių Józefo ir Stanisława Montwiłłų pastangomis apleistos vienuolyno patalpos buvo suremontuotos ir pritaikytos labdarinių įstaigų poreikiams⁷⁹⁷. Jie taip pat pasirūpino 1904 m. nupirkti žemės sklypą Kalnų skersgatvyje (Zaułek Górzysty, vėliau Mažosios Pohulankos gatvė Nr 8) ir pastatyti jame namą, skirtą Vaikų globos draugijai. Naujame name buvo įrengtos dirbtuvės, kuriose neturtingų tėvų vaikai mokėsi staliaus ir šaltkalvio amatų. Ten pat persikėlė ir J. Montwiłlo įsteigta Piešimo mokykla. Mokyklos ištakos siekė 1893 m., kada Ivano Trutnevo vadovaujamos Vilniaus piešimo mokyklos amatų skyrius buvo reformuotas į taip vadinamas Nemokamas techninio piešimo ir braižybos klases. J. Montwiłlas tam tikslui skyrė erdvias patalpas Žemės ūkio banko kieme pastatytame fligelyje. Mokslas piešimo mokykloje truko ketverius metus. Pirmus dvejus metus buvo mokomasi piešimo, braižybos, dekoratyvinės tapybos ir lipdybos, likusius dvejus metus – pasirinkto tapytojo, dekoratoriaus, skulptoriaus, raizytojo ar juvelyro amato⁷⁹⁸.

J. Montwiłlo visuomeninė ir labdaringa veikla pelnė jam vilniečių pripažinimą. 1895–1907 m. jis buvo renkamas į Vilniaus miesto savivaldybę, 1907–1911 m. – į Rusijos Valstybės Dūmą. Mirė 1911 m. vasario 7 (20) dieną nuo širdies ligos. Palaidotas Rasų kapinėse. Į amžinojo poilsio vietą jį palydėjo minios vilniečių, draugijų nariai ir jo įkurtų

797 Brensztajn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystyczno-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 3–10; 16–21, 69–85, 134–163, 264–268; Kozłowski, Eligiusz. *Montwiłł Józef (1850–1911...)*, p. 673–674; Józef Montwiłł (1850–1911). *Tygodnik Wileński*, 1911, nr 7, il.; Józef Montwiłł. *Tygodnik Ilustrowany*, 1911, nr 9, p. 168, il.; Kosiakiewicz, Wincenty. *Garść wspomnień [o Józefie Montwille]*. *Kurier Wileński*, 1911, nr 33; Ś. p. Józef Montwiłł. *Goniec Codzienny*, 1911, nr 30; Hermanowicz, Stanisław. *Józef Montwiłł (urywki wspomnień jednego z uczniów)*. *Kurier Wileński*, 1926, nr 251, 29 października; Cz. J. [Jankowski, Czesław]. *Przypomnienie [działalności Józefa Montwiłła]*. *Słowo*, 1928, nr 66, 21 marca; Charkiewicz, Walerian. *Józef Montwiłł*. *Słowo*, 1936 nr 77, 18 marca.

798 Brensztajn, Michał. *Informator o towarzystwach ...*, p. 57–59; Laučkaitė, Laima. *Vilniaus dailė...*, p. 124–125.

labdaringų įstaigų darbuotojai bei auklėtiniai⁷⁹⁹. Bendraamžiai, kuriems teko jį pažinti, teigė, kad J. Montwiłlas) buvęs labai energingas ir turėjęs neeilinius organizacinius sugebėjimus, mokėjęs įveikti sunkiausias kliūtis. Jeigu kas jo akivaizdoje skųsdavosi pinigų trūkumu, jis sakydavęs, kad pinigai atsiras, tik reikia mokėti naudingai juos panaudoti⁸⁰⁰. Dėkingi vilniečiai 1911 m. norėjo įamžinti jo atminimą pavadindami jo vardu vieną iš Vilniaus gatvių prie Lukiškių aikštės, kur Namų statybos draugija buvo pastačiusi namų koloniją, tačiau tam pasipriešino rusų valdžia. Tikrai žlugus caro viešpatavimui ir atkūrus nepriklausomą Lenkijos valstybę, Vilniuje greta Pranciškonų vienuolyno Trakų gatvėje, kur veikė dauguma labdaros įstaigų, 1932 m. buvo pastatytas J. Montwiłłui paminklas, sukurtas jo globotinio skulptoriaus Bolesława Bałzukiewicziaus⁸⁰¹.

Lucjanas Moraczewskis (Lucjan Moraczewski, 1822–1909), kariškis, numizmatas, Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos narys, gimė Unichovščiznos dvare Lydos apskrityje. Jo tėvas, Vilniaus universiteto absolventas, dalyvavo 1812 m. Napoleono žygyje prieš Rusiją. Šeimoje buvo kultivuojamos lenkų patriotinės tradicijos. Lucjanas baigė Mintaujos gimnaziją (dabar Jelgava, Latvija) ir pasirinko kariškio profesiją. Tarnavo ulonų pulke, tačiau, karinės kampanijos metu netekęs kojos, paliko karinę tarnybą ir kurį laiką dirbo valdininku Smolensko gubernijoje. 1860 m. jis persikėlė į Vilnių. Kolekcionavo monetas, medalius, antspaudus. Užmezgė ryšius su kitais kolekcininkais ir istorikais, jų tarpe su grafu Eustachijumi Tiškevičiumi (Eustachy Tyszkiewicz). Po grafo mirties pasirūpino, kad būtų iškaltas jo atminimo medalis⁸⁰². Bendradarbiavo su Juozapu Tiškevičiumi (Józef Tyszkiewicz), padėjo jam surinkti medžiagą albumui *Tyszkiewicziana* bei knygai apie 17-jį raitelių pulką, dalyvavusį 1812 m. Napoleono žygyje į Rusiją⁸⁰³. L. Moraczewskis mirė 1909 m. Vilniuje, palaidotas Rasų kapinėse⁸⁰⁴.

Zygmuntas Nagrodzki (Zygmunt Nagrodzki, 1865–1937), verslininkas, leidėjas, visuomeninis ir politinis veikėjas, daugelio lenkų draugijų narys. Jis gimė Zulove,

799 Józef Montwiłł 1850–1911. Zebrał i ułożył Józef Wierzyński. Wilno, 1932, p. 32–38; Ciechanowicz, Jan. Kosman, Bogumiła, Kosman, Marcelli. *Na wileńskiej Rossie*. Poznań, 1990, p. 135–142.

800 Kościałkowski, Stanisław. Pamiętna, choć przemilczana rocznica: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957). *Teki Historyczne*, 1956/1957, p. 111–112.

801 Józef Montwiłł 1850–1911... p. 53–56; Laučkaitė, Laima. *Vilniaus dailė...*, p. 129.

802 Lucjan Moraczewski [Nekrolog]. *Tygodnik Ilustrowany*, 1909, nr 13, p. 258; Uziębło, Lucjan. Z działalności numizmatyków wileńskich, *Słowo*, 1930, nr 170 (2380), 27 lipca, p. 3; Śnieżko, Aleksander. Moraczewski Lucjan (1822–1909), kolekcjoner-numizmatyk. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21/1, z. 88. 1976, p. 689–690.

803 Tyszkiewicz, Józef. *Tyszkiewicziana: Militaria. Bibliografia. Numizmatyka. Ryciny. Zbiory. Rezydencje*, zebrał Józef Tyszkiewicz, t. 1. Poznań, 1903; Tas pats. *Histoire du 17-me régiment de cavalerie polonaise (Lanciere duce Michel Tyszkiewicz) 1812–1815*. Cracovie, 1904.

804 Girininkienė, Vida, Paulauskas, Algirdas. *Rasos...*, p. 18.

Švenčionių apskrityje, Vilniaus gubernijoje. Jo tėvas Vincentas Nagrodzki tarnavo ūkvedžiu Józefo Wincento Piłsudskio, būsimo žymaus lenkų politinio veikėjo Józefo Piłsudskio tėvo ūkyje. Zygmuntas, anksti likęs be motinos, augo ir mokėsi kartu su šeimininko vaikais. Nutaręs tapti verslininku Vilniuje ir Kaune jis atliko prekybos praktiką. Zygmuntas Nagrodzki gyvendamas Vilniuje įsitraukė į nelegalią veiklą, 1883–1885 m. kartu su Bronisławu ir Józefu Piłsudskiais įsteigė slaptą moksleivių bibliotekėlę. 1885 m. jis išvyko į Peterburgą, kur įsidarbino mielių fabrike ir tęsė visuomeninę veiklą. Peterburge užmezgė ryšius su ten besimokančiais bei atliekančiais karinę tarnybą lenkų jaunuoliais, skatino juos užsiimti savišvieta, parūpindavo jiems knygų gimtąja kalba, organizavo paskaitas istorijos ir kultūros temomis⁸⁰⁵.

1889 m. Z. Nagrodzki sugrįžo į Vilnių. Dirbo maisto prekių parduotuvės vedėju, 1893 m. Vilniaus priemiestyje Belmonte atidarė pieninę, 1899 m. – žemės ūkio padargų parduotuvę. Kartu aktyviai dalyvavo slaptoje švietėjiškoje veikloje: steigė slaptus savišvietos būrelius ir mokyklėles, platino draudžiamas knygas ir spaudą, organizavo koncertus ir spektaklius, užmezgė glaudžius ryšius su įžymiais Varšuvos švietėjais Konradu Prószyńskiu (pseud. Kazimierz Promyk), Mieczysławu Brzezińskiu, Marianu Miguj-Malinowskium ir kitais. Taip pat prisidėjo prie lenkų dailės parodų Vilniuje organizavimo (pirmoji tokia paroda įvyko 1897 m.), veikė slaptoje Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijoje.

Caro valdžia, susekusi Z. Nagrodzki nelegalią veiklą, ištrėmė jį į Pskovą. XX a. pradžioje sugrįžęs į Vilnių jis tęsė visuomeninę veiklą. Įsteigė Amatininkų klubą (*Re-sursa Rzemieślnicza*), knygyną „Kultūra“ (kartu su W. Szukiewicziumi), organizavo kalendorių ir pigių knygelių, skirtų liaudies bibliotekoms leidimą, veikė įvairiose lenkų draugijose (*Towarzystwo Teatru Polskiego*, *Towarzystwo „Światło“*). Pirmojo pasaulinio karo metais padėjo badaujantiems vilniečiams, steigė pigias valgyklas. 1922–1927 m. Nagrodzki buvo renkamas į Vilniaus miesto tarybą, bendradarbiavo su laikraščiu „Kurier Wileński“. Pasaulinės krizės metais prarado visą turtą. Mirė 1937 m. Palaidotas Rasų kapinėse⁸⁰⁶.

Nikandras (*Никандр, Николай Молчанов*, 1852–1910), Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas, ketvirtasis Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas, gimė Maskvoje, stačiatikių šventiko šeimoje. 1878 m. jis baigė Maskvos dvasinę akademiją, po to dirbo Tambovo dvasinėje seminarijoje, redagavo žurnalą „Епархиальные Ведомости“, 1884 m. apsigynė magistro darbą. 1885 m. netekęs žmonos Nikolajus Molčanovas davė vienuolio įžadus, gavo vienuo-

805 Hass, Ludwik. Nagrodzki Zygmunt (1865–1937). *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22, z. 3, p. 452–455.

806 Hass, Ludwik. *Nagrodzki Zygmunt...*, p. 452–455; *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz, 2002, p. 243; Girininkienė, Vida, Paulauskas, Algirdas. *Rasos ...*, p. 37; Małachowicz, Edmund. *Wilno...*, p. 410–438.

lišką Nikandro vardą ir sėkmingai kopė bažnytinės karjeros laiptais: dirbo Tambovo dvasinėje seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje, 1893–1894 m. buvo tos akademijos rektoriumi, nuo 1895 m. vyskupavo Simbirske. 1904 m. Nikandras buvo paskirtas Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupu ir gegužės 15 d. atvyko į Vilnių⁸⁰⁷.

Arkivyskupui Nikandrui teko valdyti Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupiją sunkiais laikais, kada veikiama revoliucinių idėjų Stačiatikių bažnyčia išgyveno krizę ir daug žmonių nutolo nuo religijos. Arkivyskupas turėjo padėti nemažai pastangų, kad pakelti stačiatikių dvasininkijos autoritetą ir sugrąžinti tikinčiuosius į cerkves. Norėdamas pagyvinti Vilniaus stačiatikių religinį gyvenimą jis rėmė visokių stačiatikių brolių ir rusų draugijų veiklą. Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyrius, kėlęs tikslą sustiprinti rusų viešpatavimą, o tuo pačiu ir Stačiatikių bažnyčios padėtį Šiaurės vakarų krašte, rado arkivyskupo pritarimą ir paramą. Arkivyskupas Nikandras staigiai mirė 1910 birželio 5 d., nuvykęs į Peterburgą tarnybiniais reikalais⁸⁰⁸.

Kazimierz Podernia (Kazimierz Podernia, 1843–1910), matematikas, istorikas, meno istorikas, Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos pirmasis pirmininkas, gimė Osinovkoje Lepelio apskrityje (Baltarusija), baigė aukso medaliu Bajorų institutą Vilniuje ir išvyko studijuoti matematiką Maskvos universitete. Po studijų dirbo Geležinkelių tiesimo direkcijoje. Apie 1880 m. jis sugrįžo į Vilnių, 1881–1889 m. dirbo Vilniaus gubernijos bajorų maršalkos Adomo Bröel-Platerio, 1899–1910 m. – Vilniaus bajorų deputacijos sekretoriumi⁸⁰⁹.

K. Podernia domėjosi Vilniaus istorija ir kultūra, lenkų periodiniuose leidiniuose „Gazeta Warszawska“, Kłosy“, „Kraj“ ir kituose rašė apie nusipelnčius vilniečius ir Vilniaus istorinius paminklus. 1897 m., prisidengdamas kunigo prelado Wiktoro Frąckiewicziaus-Radzymińskiego pavarde, IX Rusijos archeologų suvažiavimo darbuose (suvažiavimas įvyko 1893 m. Vilniuje) paskelbė darbą apie Vilniaus ir Trakų bažnyčių

807 Прибытие в Вильну Его Высокопреосвященства Никандра, архиепископа Литовского и Виленского. *Литовские епархиальные ведомости*, Вильна, 1904, № 21, p. 171–173; Высокопреосвященнейший Никандр, архиепископ Литовский и Виленский. *Виленский календарь на 1911 год*, 1910, p. 160–167.

808 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителй Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1905.XII.30), p. 27, VUB, RS, f. 42-3; Дело Виленского Отдела Общества Ревнителй Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть IV. 1906.I.30–1906.XII.31, VUB, RS, f. 42-4, p. 29–30; Высокопреосвященнейший Никандр..., p. 167.

809 Uziębło, Lucjan. Ś. p. Kazimierz Podernia. *Kwartalnik Litewski*, 1910, t. 4, p. 131–133.

sakralinės dailės kūrinius⁸¹⁰. Vėliau tą patį darbą išleido lenkų kalba Varšuvoje⁸¹¹. Be to, parašė ir išleido knygą apie Vilniaus labdaros draugiją⁸¹². Amžininkai savo atsiminimuose mini Podernią kaip geranorišką žmogų, visados pasiruošusį padėti kitiems. Atvykusiems iš kitur istorikams, besidomintiems Vilniaus istorija ir jo architektūros paminklais, jis aprodavo miestą, padėdavo susirasti archyvuose ir bibliotekose reikalingą medžiagą. 1907 m. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijai susijungus su Vilniaus mokslo bičiulių draugija jis kartu su kitais „senovės mylėtojais“ tapo naujosios draugijos nariu ir toliau tęsė Vilniaus sakralinės dailės tyrinėjimus⁸¹³. Gyvenimo pabaigoje išvyko į Tverę, kur 1910 m. mirė. Vykdamas paskutinę mirusiojo valią, jo palaikai buvo atvežti į Vilnių ir palaidoti Bernardinų kapinėse šalia žmonos Józefos, vaikystėje mirusios dukters Ženios ir žmonos tėvų. Jiems pastatytas bendras paminklas⁸¹⁴.

Vasilijus Popovas (*Василий Александрович Попов*, 1842–1906), Vilniaus švietimo apygardos globėjas, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus vicepirmininkas. Jis gimė Tverės gubernijoje, ten baigė gimnaziją ir įstojo į Maskvos universiteto fizikos- matematikos fakultetą. Baigęs studijas 1865 m. jis gavo paskyrimą į Varšuvos švietimo apygardą. Atvykęs į Lenkiją V. Popovas dėstė rusų kalbą Plocko gimnazijoje bei Žemės ūkio ir miškininkystės institute Liubline, direktoriavo Lovičo realinėje mokykloje. Dirbdamas švietimo įstaigose jis parodė didelį uolumą šalindamas „visokius nesusipratimus, trukdančius mokymo eigai“ ir sulaukdamas jaunimą nuo žavėjimosi politika. Varšuvos švietimo apygardos rusų vadovybė įvertino jauno karjeristo sugebėjimus ir 1882 m. paskyrė jį Varšuvos universiteto inspektoriumi. 1885 m. jis dar palypėjo karjeros laiptais ir tapo Varšuvos švietimo direkcijos viršininku, 1889 m. – Varšuvos švietimo apygardos globėjo pavaduotoju. Varšuvoje jis slopino „neramius protus“, stengėsi pats ir ragino pavaldžius sau švietimo darbuotojus stiprinti „krašte prie Vyslos rusiškus pradus“. Popovo uolumas

810 Фронцкевич, Виктор. [Podernia, Kazimierz]. В ризницах римско-католических костелов городов Вильны и Трок / Виктор. Фронцкевич. Труды IX археологического съезда 1893 г. Т. 2. Москва, 1897, p. 217–222.

811 Podernia, Kazimierz. Ze skarbców kościołów wileńskich i trockich. Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych. Warszawa, 1899, p. 96–111.

812 Rawicz, K. [Podernia, Kazimierz]. Wileńskie Towarzystwo Dobroczynności: w setną rocznicę założenia / K. Rawicz. Warszawa, 1907.

813 Uziębło, Lucjan. Ś. p. Kazimierz Podernia. *Kwartalnik Litewski*, 1910, t. 4, p. 131–133; Kazimierz Podernia [nekrolog]. *Tygodnik Ilustrowany*, 1910, nr 32, p. 652; Armon, Witold. Podernia Kazimierz, pseud. i krypt.: K. Rawicz, Kazimierz P., K. P. (1843–1910), historyk amator, publicysta. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27/1, z. 112, p. 81–82.

814 Małachowicz, Edmund. *Wilno: dzieje, architektura, cmentarze*. Wrocław, 1996, p. 338–339; *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*, sudarytoja Vida Girininkienė. Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 280–281.

ir šį kartą neliko nepastebėtas – 1895 m. jis buvo paskirtas Kazanės švietimo apygardos globėju. Tolimoje Kazanėje jis tarnavo ketverius metus, po to vėl buvo perkeltas į vakarinę imperijos dalį ir 1899 m. paskirtas Vilniaus švietimo apygardos globėju. Dirbdamas šiame poste V. Popovas su būdinga jam energija vykdė krašto rusinimo politiką ir atidžiai sekė, kad moksleivių tarpe neplistų pavojingos valdžiai pažiūros. Jis pilnai pritarė generalgubernatoriaus V. Trockio nuomonei, kad rusų viešpatavimui išlaikyti nepakanka vien policinių priemonių ir reikia skatinti rusų kultūros plitimą. Siekdamas įtraukti į kultūrinį krašto gyvenimą švietimo ir kitų valstybinių įstaigų tarnautojus jis siekė įsteigti Vilniuje kuo daugiau Rusijos draugijų skyrių, pavyzdžiui, kartu su generalgubernatoriumi V. Trockiu bandė atgaivinti Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrių, veikusį 1867–1875 m. ir rėmė Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus darbą. 1906 sunkiai susirgęs V. Popovas išvyko gydytis į Vokietiją, kur mirė birželio 5 d. Palaidotas Varšuvoje stačiatikių kapinėse. Vėlesnio Vilniaus švietimo globėjo Grigorijaus Levickio siūlymu Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius norėjo įsteigti jo vardo medalį, kuriuo būtų apdovanojami nusipelnę skyriaus nariai, tačiau prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas sutrukdė įgyvendinti šį sumanymą⁸¹⁵.

Pavelas Rykovas (*Павел Сергеевич Рыков*, 1884–1942), archeologas, Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Jis gimė Maskvoje. Studijavo Maskvos universiteto istorijos-filologijos fakultete, kurį baigė 1910 m. Tais pačiais metais Maskvos archeologijos institute apsigynė disertaciją. 1910–1912 m. dirbo istorijos mokytoju Kursko realinėje mokykloje ir Kursko mokslinėje archyvinėje komisijoje. Vasaros atostogų metu kasinėjo pilkapius Kursko apylinkėse. 1912 m. Rykovas persikėlė į Vilnių, dirbo istorijos mokytoju I berniukų gimnazijoje ir kartu Senienų muziejuje prie Vilniaus viešosios bibliotekos⁸¹⁶. Apsigyvenęs Vilniuje tapo Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariu, vedė archeologinius kasinėjimus Vilniaus gubernijos Ašmenos apskrityje, o jų rezultatus skelbė skyriaus leidinyje⁸¹⁷.

815 В. А. Попов [Некролог]. *Виленский календарь на 1907 год*, 1906, р. 112–114; Журналы Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год. № 9. марта 1911 г. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1912, т. 3, р. 370.

816 Синицин И.В., Степанов П.Д. Памяти П.С. Рыкова. *Советская археология*, 1964, № 1, р. 26–29; Рыков Павел Сергеевич (7/19.10.1884, Москва – 26.3.1942), советский археолог. *Большая Советская Энциклопедия*, Москва, 1975. т. 22, р. 449.

817 Рыков, Павел. Могильник близ ст. Сморгонь, Ошмянского уезда, Виленской губернии. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1913, т. 4, р. 7–12; *Tas rats*, Дневник раскопок близ м. Сморгонь, Ошмянского уезда, Виленской губернии в мае 1913 г., *ibidem*, р. 13–17; *Tas rats*, Могильник близ имения Маркененты, Ошмянского уезда, Виленской губернии, *ibidem*, р. 18–22.

Pirmojo pasaulinio karo metais P. Rykovas evakavosi iš pradžių į Vitebsko, paskui į Riazanės guberniją. Dirbo mokytoju, užsiiminėjo, kiek leido karo sąlygos, archeologiniais tyrinėjimais, įkūrė Skopino mieste Riazanės gubernijoje kraštotyros muziejų. 1920 m. Rykovas pradėjo dirbti Saratovo universitete. 1920 m. tame universitete gavo docento, 1922 m. – profesoriaus vardą, vadovavo archeologijos katedrai, 1923–1927 m. buvo Saratovo universiteto pedagoginio fakulteto dekanas, 1928–1932 m. – prorektorius. 1932 m. reorganizavus Saratovo universiteto pedagoginį fakultetą į savarankišką institutą, Rykovas tame institute vadovavo iš pradžių visuotinės istorijos, paskui senovės istorijos katedrai, 1935–1937 m. ėjo istorijos fakulteto dekanu pareigas.

Be to, nuo 1922 m. jis vadovavo Saratovo archeologijos muziejui, nuo 1923 m. – Saratovo srities kraštotyros muziejui. Kasinėjo sarmatų pilkapius, išmėtytus stepėse tarp Volgos ir Uralo. Remdamasis archeologinių ekspedicijų metu surinkta medžiaga P. Rykovas paskelbė daug mokslinių darbų rusų ir užsienio moksliniuose leidiniuose, išleido kelias knygas. Archeologiniai darbai ir mokslinės publikacijos pelnė P. Rykovui pripažinimą mokslo pasaulyje. Jis buvo Tarybų Sąjungos Valstybinės menotyros akademijos (*Государственная Академия искусствознания*) tikrasis narys, Saratovo kraštotyros draugijos (*Саратовское общество краеведения*) pirmininkas, daugelio asociacijų ir tarybų narys (*Всесоюзная Ассоциация востоковедения, Государственный Ученый Совет при Народном Комиссариате Просвещения, Научно-методический Совет Музейного Отдела НКП, Центральное Бюро краеведения*). Tačiau nei nuopelnai mokslo ir švietimo srityse, nei priklausymas Tarybų Sąjungos Komunistų partijai (įstojo 1930 m.) neišgelbėjo P. Rykovo nuo stalininių represijų. 1937 m. jis buvo suimtas ir įkalintas. Mirė 1942 m. kovo 26 d. Vorošilovo lageryje Tolimuosiuose Rytuose⁸¹⁸.

Jevdokimas Romanovas (rus. Евдоким Романович Романов, baltarus. Еудоким Раманович Раману, 1855–1922), etnografas, archeologas, pedagogas, Rusijos geografų draugijos tikrasis narys, Šiaurės vakarų skyriaus tarybos narys, etnografijos ir archeologijos sekcijos vadovas. Jis gimė Novo Belicos miestelyje, Mogiliavo gubernijoje neturtingoje šeimoje. 1870 m. jis baigė Gomelio progimnaziją, 1872 m. – rusų kalbos ir istorijos mokytojų kursus. Dirbo mokytoju ir liaudies mokyklų inspektoriumi įvairiose dabartinės Baltarusijos vietovėse, 1897–1903 m. buvo laikraščio „Могилевские губернские ведомости“ skyriaus redaktorius. 1906 m. Romanovas persikėlė gyventi į Vilnių. Dirbo Vilniaus viešosios bibliotekos įrengimo ir valdymo komisijoje (*Комиссия для устройства и управления Виленской публичной библиотеки*) ir Senienų muziejuje, 1910/1911 mokslo metais ėjo liaudies mokyklų

818 Синицин И.В., Степанов П.Д. Памяти П.С. Рыкова ..., р. 26–29; Список печатных работ П. С. Рыкова. *Советская археология*, Москва, 1964, № 1, р. 129–130.

inspektorius pareigas Novo Radomske Varšuvos švietimo apygardoje⁸¹⁹. 1911 m. J. Romanovas sugrįžo į Vilnių ir tęsė darbą Vilniaus viešosios bibliotekos įrengimo ir valdymo komisijoje. Pirmojo pasaulinio karo metais jis evakavosi į Rusiją. Mirė 1922 m. sausio 20 d. Stavropolyje⁸²⁰.

J. Romanovas domėjosi etnografija ir archeologija. Jis kasinėjo pilkapius Mogiliavo, Vitebsko, Gardino bei Vilniaus gubernijose, surinko daug baltarusių tautosakos ir kitokios etnografinės medžiagos, kurią paskelbė rinkinyje *Белорусский сборник*⁸²¹. Daug jo straipsnių, archeologinių kasinėjimų ir etnografinių išvykų aprašymų atspausdinta rusiškuose žurnaluose «Исторический вестник», «Этнографическое обозрение», «Живая старина», «Нива», bei laikraščiuose «Новое время», «Окраины России», «Берег», «Витебские и гродненские губернские ведомости» ir kituose⁸²². Surinktus etnografinius eksponatus ir archeologinius radinius jis atiduodavo Peterburgo, Maskvos, Vilniaus ir Mogiliavo muziejams. J. Romanovas buvo Imperatoriškosios Rusijos geografų, Maskvos gamtotyros, antropologijos ir etnografijos mylėtojų ir Maskvos archeologų draugijų tikruoju nariu. Už nuopelnus archeologijos ir etnografijos mokslų srityse jis buvo apdovanotas Rusijos geografų draugijos aukso ir Maskvos gamtotyros, antropologijos ir etnografijos mylėtojų draugijos sidabro medaliais. Be to jis gavo metropolito Makarijaus vardo premiją (1000 rublių)⁸²³. Tapęs 1910 m. Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariu jis apsiėmė vadovauti etnografijos ir archeologijos sekcijai. 1911 m. šių pareigų atsisakė dėl blogos sveikatos būklės, tačiau ir toliau dalyvavo jos darbe. Skyriaus leidinyje paskelbė surinktas iš senųjų rusiškų raštų patarles ir eilę straipsnių. Kai kurie iš jo straipsnių po to išleisti kaip atskiros brošiūros⁸²⁴.

Tadeusz Marija Rostworowski (Tadeusz Maria Rostworowski, 1860–1928), grafas, architektas, įvairių lenkų draugijų narys, gimė Kowalewsczyznoje prie

819 LVIA, f. 996 (Jevdokimo Romanovo fondas), ap. 1.

820 Евдоким Романович Романов. *Виленский календарь на 1911 год*. Вильна, 1910, p. 136–140; Раманау Еудоким Раманович (11.9.1855–20.1.1922). *Мысліцелі і асветнікі Беларусі Х - ХІХ стагодзі: Энциклапедычны даведнік*. Мінск, 1995, p. 533.

821 Романов, Евдоким. *Белорусский сборник*, Вып. 1–2: *Песни, пословицы, загадки*. Киев, 1886; Вып. 3: *Сказки*. Витебск, 1887; Вып. 4: *Сказки космогонические и культурные*. Витебск, 1891; Вып. 5: *Заговоры, апокрифы, духовные стихи*. Витебск, 1891; Вып. 6: *Сказки*. Могилев, 1901; Вып. 7: *Белорусские народные мелодии. Песни сезонные, обрядовые, игорные, танцы, духовные стихи*. Вильна, 1910.

822 *Библиографический указатель трудов Е. Р. Романова 1876–1901*. Могилев, 1901.

823 *Евдоким Романович Романов. Виленский календарь на 1911 г.*, Вильна, 1910, p. 139.

824 Романов, Евдоким. Внешний быт быховского белоруса, *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, t. 2, p. 75–141; *Tas pats*. Археологические разведки в Могилевской губернии, *ibidem*, 1912, t. 3, p. 33–63; *Tas pats*. Борисов камень в с. Высоком Городце, Сенненского уезда, Могилевской губернии, *ibidem*, 1912, t. 3, p. 64–72; *Tas pats*. Древние русские пословицы по сборнику XVIII столетия, *ibidem*, 1910, t. 1, p. 214–216, t. 3, 1912, p. 221–226.

Tykotino (Lenkija), mokėsi Poznanėje ir Varšuvoje, studijavo architektūrą Peterburgo dailės akademijoje, kurią baigė 1885 m. Po to tobulinosi Krokuvėje, Miunchene ir Paryžiuje. Sugrįžęs iš Vakarų Europos pastoviai gyveno Vilniuje. Buvo labai populiarius architektas, gaudavo daug užsakymų pačiame Vilniaus mieste ir jo apylinkėse. Projektavo rūmus, bažnyčias, viešbučius, gyvenamuosius namus. Meno istorikai rašydami apie jo projektuotus pastatus mini Puttkamerų dvarą Bolkienikuose Lydos apskrityje, Biszewskių dvarą Lentupyje Švenčionių apskrityje, Wańkowieczių dvarą Rudakove (projektavo kartu su architektu Bronisławu Minejko), Chominskių dvarą Alšėnuose Ašmenos apskrityje, Geležinkelio valdybos rūmus Vilniuje (dabartinių J. Basanavičiaus ir Mindaugo gatvių sankirtoje) ir garsųjį „St. Georges“ (dabar „Vilnius“) viešbutį. T. Rostworowskio projektuotiems statiniams būdingas eklektikos stilius su monumentaliojo klasicizmo ir neobaroko detalėmis. Vėlesniuose statiniuose jis naudojo ir kai kuriuos modernizmo elementus⁸²⁵.

T. Rostworowskis taip pat tapė portretus, religinius ir alegorinius paveikslus, Horwattų rūmuose Narovleje (dabar Baltarusija) dekoravo valgomąjį ir bibliotekos salę. Dalyvavo visuomeninėje veikloje, buvo Vilniaus technikų, Vilniaus mokslo ir meno muziejaus, Vilniaus mokslo bičiulių draugijų narys. Jis buvo ir veiklus verslininkas. Vilniuje turėjo pieštukų fabriką „Fortuna“, tris daugiabučius namus ir Statybos biurą, įkurtą 1918 m. kartu su K. Zimmermanu. T. Rostworowskis mirė 1928 m. nuo širdies smūgio. Palaidotas Rusų kapinėse⁸²⁶.

Bolesławas Michałas Rusieckis (Bolesław Michał Rusiecki, 1824–1913), dailininkas, kolekcininkas, mecenatas, daugelio lenkų draugijų narys, buvo garsaus dailininko Kanuto ir Antoninos Czerwińskos sūnus. Boleslovas gimė Romoje, kur tuo metu gyveno jo tėvai. Jis mokėsi Vilniaus bajorų institute ir kartu gavo iš tėvo piešimo pagrindus. Baigęs mokslus Vilniuje B. Rusieckis įstojo į Peterburgo universiteto medicinos fakultetą, tačiau 1843 m., supratęs, kad jo pašaukimas yra tapyba, perėjo į Peterburgo dailės akademiją, kurią baigė 1850 m. Po trijų metų ta pati akademija jam suteikė akademiko vardą. Siekdamas šio vardo jis nutapė alegorinį paveikslą *Vilijos susijungimas su Nemunu*. 1854 m. Rusieckis vedė Stefaniją Karpowicz ir kartu su ja aplankė Vieną, Romą, Paryžių, Berlyną, Krokuvą. 1857 m. B. Rusieckis sugrįžo į Vilnių ir apsigyveno Šv. Jono gatvėje⁸²⁷.

825 Kunkel, Robert M. Rostworowski Tadeusz Maria (1860–1928), architekt, malarz. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27/1, z. 132, p. 240; Aftanazy, Roman. *Dzieje rezydencji na dawnym kresach Rzeczypospolitej*, t. 4: *Województwo wileńskie*. Wrocław i in., 1993, p. 46, 197–203; Venclova, Tomas. *Vilniaus vardai*. Vilnius, 2006, p. 205.

826 LMAVB, RS, f. 151–307, p. 7; Kunkel, Robert M. Rostworowski Tadeusz ..., p. 240–241.

827 LVIA, f. 1135, ap. 19 (Rusieckų asmeninis fondas), b. 27; Biernacka, Róża. Rusiecki Bolesław Michał (1824–1913), malarz, rysownik, kolekcjoner. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33/1, z. 2, p. 126–127.

B. Rusieckis tapė portretus (*Moteris su vėduokle*, 1840; *Autoportretas*, 1852, žmonos ir tėvo portretai), peizažus, Vilniaus bažnyčias, vienuolynus ir kitus architektūros paminklus. Svarbią vietą jo kūryboje užėmė religinė tematika. Nutapė Šv. Vladislavo paveikslą Vilniaus ir Šv. Kazimiero – Gardino katedrų altoriams. Jis buvo ne tik talentingas menininkas, bet ir kolekcininkas, meno žinovas. Turėjo sukaupęs turtingą dailės kūrinių kolekciją, kurios didžiąją dalį sudarė Vilniaus dailininkų paveiksiai. Dalyvavo visuomeninėje ir labdaringoje veikloje, rėmė besimokantį jaunimą, studijuojantiems užsienyje suteikdavo stipendijas, stengėsi įamžinti nusipelnusių vilniečių atminimą⁸²⁸. Buvo įvairių komitetų, komisijų ir draugijų (Adamo Mickiewicziaus paminklo Šv. Jono bažnyčioje pastatymo komitetas, Šv. Onos bažnyčios restauravimo komitetas, Šv. Mykolo bažnyčios restauravimo komisija, Senovės ir etnografijos mylėtojų draugija, Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir panašiai) narys⁸²⁹.

B. Rusieckis mirė 1913 m. sausio 31 d. Palaidotas šeimos kapavietėje Bernardinų kapinėse⁸³⁰. Visą savo turtą (50 tūkst. rublių) testamentu paliko Vilniaus ir Krokuvos bažnyčioms, vienuolijoms, Vilniaus kunigų seminarijai, labdaros draugijoms ir panašiai. Vilniaus mokslo bičiulių draugijai paliko knygas, paveikslus, archeologinių radinių kolekciją ir 10 tūkst. rublių naujo draugijos pastato statybai⁸³¹.

Izaokas Serbovas (rus. Исаак Абрамович Сербов, baltarus. Ісак Абрамавіч Сэрбаў, 1871–1943), etnografas, pedagogas, Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Jis gimė Kulščičiuose Mogiliavo gubernijoje, 1892 m. baigė Polocko mokytojų seminariją, 1901 m. – Maskvos archeologijos institutą. Dirbo mokytoju Minske ir kituose miestuose. 1911–1912 m. užrašinėjo žodinę liaudies kūrybą ir darė nuotraukas Minsko gubernijoje Dregovičių apylinkėse, 1913 m. – Pinsko ir Slanimo apylinkėse. Apie savo etnografinės kelionės ir jų metu surinktą medžiagą jis rašė leidinyje *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества* (Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus užrašai). Vėliau, remdamasis surinkta medžiaga, išleido Vilniuje atskirą knygutę⁸³².

828 Uziębło, Lucjan. Bolesław Rusiecki. *Kurier Litewski*, 1913, nr. 52.

829 Stefanowski, Kazimierz. Jak powstał pomnik Adama Mickiewicza w kościele św. Jana w Wilnie. *Rzeczpospolita*, 1921, nr 200; Sprawozdanie z czynności komitetu odnowienia kościoła św. Anny (1902–1910). *Goniec Codzienny*, 1910, nr 127, 12 (25) sierpnia 1910 r., p. 2; Sprawozdanie z czynności Komitetu gruntownej restauracji rzymsko-katolickiego kościoła św. Anny w Wilnie za czas od 28 maja 1902 r. do dnia 1 maja 1904 r. *Kraj*, 1904, R. 23, dod. *Życie i Sztuka*, nr 26, p. 1–4; Ener [Rouba, Napoleon]. W murach b. kościoła św. Michała. *Kurier Litewski*, 1906, nr 247 (348), 31 października (13 listopada), p. 1–2; Römer, Kazimierz. W sprawie restauracji kościoła św. Michała. *Kurier Litewski*, 1906, nr 253 (354), 8 (21) listopada, p. 2; Uziębło, Lucjan. Kościół św. Michała w Wilnie (po przerwie 25-letniej). *Świat*, 1912, R. 7, nr 49, p. 11–12.

830 *Vilniaus Bernardinų kapinės, 1810–2010...*, p. 385–386; Małachowicz, Edmund. *Wilno...*, p. 349.

831 LVIA, f. 1135, ap. 19, b. 28; LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, p. 37.

832 Сербов, Исаак. По Дреговичской области летом 1911 года. *Записки Северо-Западного Отдела*

Po Pirmojo pasaulinio karo Serbovas gyveno Baltarusijoje, 1919–1921 m. dirbo Mogiliavo ir Gomelio švietimo skyriuose, 1923–1929 m. – Baltarusijos valstybinio universiteto Etnografijos katedroje, nuo 1929 m. – Baltarusijos TSR mokslų akademijos Istorijos institute. Dalyvavo archeologinėse ekspedicijose, rūpinosi istorinių paminklų apsauga, publikavo darbus mokslinėje spaudoje⁸³³.

Stefanas Syrvidas (Stefan Syrwid, 1853–1929), vaistininkas, numizmatas, Vilniaus medicinos draugijos ir Senovės ir etnografijos draugijos narys. Jis kolekcionavo Vilniuje kaltas monetas, 1887 m. įstojo į Vilniaus medicinos draugiją, buvo tos draugijos muziejinių fondų vedėjas (1890–1897, 1900–1901)⁸³⁴. 1900 m. Senovės ir etnografijos draugijos pavedimu dalyvavo garsaus rašytojo Henryko Sienkiewicziaus jubiliejuje. L. Uziębło savo atsiminimuose apie Syrwidą rašė, kad jis buvęs taktiškas ir malonus žmogus, visados linkęs padėti kitiems⁸³⁵.

Piotras Sviatopolkas-Mirskis (Петр Дмитриевич Святополк-Мирский, 1857–1914), Vilniaus generalgubernatorius, Vilniaus žemės ūkio draugijos garbės pirmininkas, trečiasis Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Jis buvo kilęs iš senos kunigaikščių giminės, 1872–1875 m. mokėsi elitiniame Imperatoriškame pažų korpusė, po to tarnavo husarų pulke, 1877 m. dalyvavo karo veiksmuose su Turkija. 1878–1881 m. Sviatopolkas-Mirskis tobulinosi Peterburgo karo akademijoje, o po jos baigimo tarnavo Generaliniame štabe ir Odesos karinėje apygardoje. 1894 m. buvo išrinktas Charkovo apskrities bajorų maršalka, 1895 m. paskirtas Penzos, o 1897 m. – Jekaterinoslavlio gubernatoriumi. Nuo 1900 m. vadovavo Žandarų korpusui ir kartu ėjo vidaus reikalų viceministro pareigas. 1902 m. rugsėjo 15 d. Sviatopolkas-Mirskis buvo paskirtas Vilniaus generalgubernatoriumi. Į Vilnių jis atvyko 1902 m. lapkričio 11 d.⁸³⁶.

Pradėjęs eiti Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Sviatopolkas-Mirskis parodė didelį suinteresuotumą rusų mokslo institucijų ir draugijų reikalais. 1903 m.

Императорского Русского Географического Общества, 1912, t. 3, p. 304–320; Tas pats. Поездка по Полесью летом 1912 г. *ibidem*, 1913, t. 4, p. 70–102; Tas pats. Поезди по Полесью 1911 и 1912 гг. Вильна, 1914.

833 Prieiga per internetą:

http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%BE%D0%B2_%D0%98-D1%81%D0%B0%D0%B0%D0%BA_%D0%90%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87. Žiūrėta 2011 02 22.

834 Zahorski, Władysław. *Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie 1805–1897*. Warszawa, 1898, p. 176–244.

835 Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna: ś. p. Stefan Syrwid i inni miłośnicy pamiątek krajowych. *Słowo*, 1930, nr 4, 5 stycznia.

836 Виноградов, Александр. Князь Петр Дмитриевич Святополк-Мирский, Виленский, Ковенский и Гродненский генерал-губернатор. *Виленский календарь на 1904 г.*, Вильна, 1903, p. 167–176.

kovo 7 d. išrinktas Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininku jis pasistengė skyriaus veiklai suteikti aukštesnę mokslinį lygį. Turėdamas plačius ryšius Peterburge jis gavo finansinę paramą, kuri buvo panaudota istorinių šaltinių leidybai. Kitų savo sumanymų jis nespėjo įgyvendinti, nes 1904 m. rugpjūčio mėnesį buvo paskirtas Rusijos vidaus reikalų ministru ir išvyko į Peterburgą. Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus nariai, pripažindami Sviatopolko-Mirskio nuopelnus, išrinko jį garbės pirmininku⁸³⁷.

Wadalinus Szukiewiczus (Wandalin Szukiewicz, 1852–1919), archeologas, dvarininkas, antrasis Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos pirmininkas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Jis gimė Nočios (Nacz) dvarelyje Lydos paviete dabartinėje Baltarusijos teritorijoje. Mokėsi pirmiausia namuose, paskui Vilniuje. 1869 m. išvažiavo į Varšuvą, ketindamas studijuoti universitete gamtos mokslus. Deja, tikru studentu netapo, nes neišlaikė privalomo stojamojo rusų kalbos egzamino. Pasilikęs Varšuvoje lankė paskaitas laisvojo studento teisėmis, tačiau 1871 m. šeimyninės aplinkybės privertė jį sugrįžti į Nočią ir užsiimti ūkininkavimu. XX a. pradžioje išleistame Napoleono Roubos kelionių vadove po Lietuvą ir Baltarusiją rašoma, kad Nočia tai bažnytkaimis ir dvaras prie Nočkos upelio Lydos paviete, Vilniaus gubernijoje. 1529 m. Palenkės vaivada Januszko Kościwiczus pastatė Nočioje parapijinę medinę bažnyčią. Bažnyčia garsėjo stebuklingąja Viešpaties Jėzaus iš Nazareto statula. Kelionių vadove taip pat pažymima, kad „Palivarkas, užimantis apie 1000 margų, yra pono Wandolino Szukiewicziaus – žymaus Lietuvos istorijos tyrinėtojo ir archeologo nuosavybė. Kažkada tose apylinkėse buvo daug totorių gyvenviečių. Vietovė lygi, daug nedidelių ežerų ir upelių“⁸³⁸.

Szukiewiczus, sugrįžęs į gimtąjį dvarelį, nemetė mokslų ir toliau gilino žinias savarankiškai. Susirašinėjo su lenkų mokslininkais Erazmu Majewskiu, Julianu Talko-Hrynecwicziumi, Włodzimierz Demetrykiewicziumi, Marianu Wawrzyniakui ir kitais. Jų įkalbėtas pradėjo kasinėti pilkapius pirmiausia artimiausiose Nočos, paskui Gardino, Slanimo, Valkavisko, Ditvos ir kitų paviatų teritorijoje. Atkasė daug neolito laikų gyvenviečių ir kapinynų. Archeologinius radinius siuntė į Maskvą ir Peterburgą, dalį radinių padovanojo Krokuvos ir Vilniaus muziejams⁸³⁹. Archeolo-

837 Дело Виленского Отдела Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Часть III. 1905.II.7–1907.XII.30, VUB, RS, f. 42-3, p. 63.

838 Rouba, Napoleon. *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, Wyd. drugie, Wilno [1908], p. 127.

839 Talko-Hrynecwicz, Julian. Wandalin Szukiewicz jako prahistoryk Litwy. Warszawa 1920, 7 p. (Odbitka z „Wiadomości Archeologiczne”, 1920, z. 1–2); Uziębło, Lucjan. 30-lecie polskiego badacza Litwy [Wandalina Szukiewiczza]. *Wiadomości Ilustrowane*, Wilno, 1913, R. 1, nr 18, 29 grudnia (11 stycznia 1914); Tas pats. O niezapomnianym archeologu wileńskim [Wandalinie Szukiewiczzu]: Kilka dat i wspomnień. *Słowo*, 1934, nr 351, 23 grudnia; Blombergowa, Maria. M. *Dwie prace o życiu kulturalnym i naukowym Wilna...*, p. 118–119.

ginius kasinėjimus ir radinius aprašydavo lenkų ir rusų spaudoje. Svarbesnius darbus paskelbė archeologinių darbų rinkiniuose ar išleido atskiromis brošiūromis⁸⁴⁰. 1893 m. dalyvavo IX Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje, kur skaitė pranešimą apie archeologijos paminklus Trakų ir Lydos pavietuose⁸⁴¹.

W. Szukiewiczus atkaklaus darbo dėka pelnė pripažinimą mokslo pasaulyje. Buvo Imperatoriškosios archeologijos komisijos ir visuomeninės Lenkijos mokslų akademijos Krokuvoje (*Polska Akademia Umiejętności*) Antropologijos komisijos bendradarbiu, palaikė ryšius su archeologijos draugijomis Maskvoje ir Peterburge. Ryšiai su rusų archeologijos draugijomis, o ypač narystė Imperatoriškoje archeologijos komisijoje padėjo jam gauti rusų valdžios leidimą restauruoti Trakų pilies bokštą, o taip pat suteikė galimybę rūpintis kitais istoriniais paminklais⁸⁴². 1907 m. jis tapo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariu, padovanojo draugijai turtingą archeologinių radinių ir lietuviškų austinių juostų kolekcijas, globojo draugijos muziejaus archeologijos skyrių, rūpinosi pats ir ragino draugijos vadovybę rūpintis Trakų pilių griuvėsiais, kaip išskirtinės reikšmės istoriniu paminklu⁸⁴³.

Pirmojo pasaulinio karo metais W. Szukiewiczus liko Nočioje. Negalėdamas tęsti archeologinių kasinėjimų tvarkė archeologinius radinius, skirtus Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejui bei sudarinėjo jų katalogą. Tačiau 1915 m. vasaros pabaigoje jis turėjo nutraukti ir šį užsiėmimą, nes artėjant vokiečių armijai visus eksponatus sudėjo į skrynias ir užkasė žemėje.

Vokiečiams okupavus kraštą Szukiewiczus, nepaisydamas kasdienio gyvenimo sunkumų, tęsė mokslinę ir visuomeninę veiklą: rinko etnografinę medžiagą, steigė lenkiškas pradinės mokyklas⁸⁴⁴. Karo pabaigoje sugrįžo prie archeologinių radinių tvarkymo, iškasė juos iš žemės, valė ir kljavo etiketes⁸⁴⁵. Per visus sunkius karo metus archeologas palaikė

840 Szukiewicz, Wandalin. Wykopalka w Lidzkim. *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 1885, nr 183; Tas pats. Wykopalka w powiecie lidzkim. *Kłosy*, 1887, nr 1151; Tas pats. *Poszukiwania archeologiczne w powiatach lidzkim i trockim (gub. Wileńska)*, s. a, s. 1., 32 p.; Tas pats. *Ślady epoki kamiennej w gub. Wileńskiej*. Wilno, 1895, 21 p.; Tas pats. *Strefy archeologiczne na Litwie*, s. 1., 1900, 16 p.; Шукевич, В., Спицын, А. *Предполагаемые древности Черной Руси*. С. Петербург, 1899.

841 Шукевич, Вандалин. *Об археологических местностях в лидском и трокском уездах. Труды виленского отделения предварительного комитета по устройству археологического съезда*. Ч. 1. Вильна, 1893, p. 96–100.

842 Blombergowa, Maria. M. *Dwie prace o życiu kulturalnym i naukowym Wilna ...*, p. 112.

843 Lisy W. Szukiewicza do W. Zahorskiego, LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, l. 40–41, 43–44, 86, 88, 109; Szukiewicz, Wandalin. Działy archeologii przedhistorycznej oraz etnografii w Muzeum. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 129–134; Listy Wandalina Szukiewicza do Lucjana Uziębły i Władysława Zahorskiego, opracowała H. Ilgiewicz. *Nieznane listy z Ziemi Zabranych*, Kielce 2016, s. 71–164.

844 List W. Szukiewicza do W. Zahorskiego, Nacza, 9.IV.1917 r., LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, l. 10–11v; List W. Szukiewicza do W. Zahorskiego, LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, l. 12–13v; List W. Szukiewicza do W. Zahorskiego, Nacza, 3.VI.1916 r., LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, l. 25–26v.

845 List W. Szukiewicza do W. Zahorskiego, 22.V.1918 r., LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, l. 8–9v; List W. Szukiewicza

ryšius su Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariais, likusiais Vilniuje, domėjosi politikos ir kultūros naujienomis, entuziaistingai parėmė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos valdybos nutarimą 1918 m. atnaujinti žurnalo „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ leidimą ir nusiuntė redakcijai straipsnį apie archeologines zonas Lietuvoje⁸⁴⁶.

Szukiewiczzius staigiai mirė 1919 m. gruodžio 1 d. nuo širdies ligos. Palaidotas Nočios koplyčios požemiuose. Visus turėtus archeologinius ir etnografinius rinkinius bei knygas paliko Vilniaus mokslo bičiulių draugijai⁸⁴⁷.

Antonis Tyszkiewiczzius (Antoni Tyszkiewicz, 1866–1919), grafas, Vilniaus mokslo ir meno muziejaus, Vilniaus mokslo bičiulių draugijų narys. Jis baigė Peterburgo karo mokyklą ir agronomijos kursus Pulavuose (Lenkija). Po tėvo mirties, paveldėjęs dvarus Kairėnuose, Butrimonyse ir kitose Vilniaus gubernijos vietovėse, steigė juose žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmones: malūnus, pienines. Vilniuje jis turėjo duonos kepyklą ir cukraus gamyklą. A. Tyszkiewiczzius dalyvavo Vilniaus visuomeniniame gyvenime, organizavo žemės ūkio parodas, dalyvavo Vilniaus miesto valdybos darbe⁸⁴⁸. Sunkiais Pirmojo pasaulinio karo metais jis padėjo Vilniaus mokslo bičiulių draugijai. Jo finansinės paramos dėka draugija galėjo supirkti vertingus istorinius dokumentus, kurie, evakavus į Rusiją įstaigas, liko be šeimininkų ir galėjo būti sunaikinti⁸⁴⁹. Lenkijos karo su sovietine Rusija metu A. Tyszkiewiczzius buvo išvežtas į Maskvą ir mirė bolševikų nelaisvėje⁸⁵⁰.

A. Tyszkiewiczzius kolekcionavo meno kūrinius, retas knygas, rankraščius. Savo rūmuose Vilniuje (dabar Rašytojų sąjungos rūmai) jis turėjo turtingą biblioteką. Tapęs Mokslo ir meno muziejaus draugijos nariu A. Tyszkiewiczzius padovanojo jai daug knygų, jų tarpe Vilniaus universiteto matematikos profesoriaus Michała Polińskio (Pelka-Polińskio) ir gamtininko Stanisława Gorskio kolekcijas, kurias jis anksčiau įsigijo savo bibliotekai. Grafo rūmuose taip pat buvo archyvas ir meno kolekcija. Archyve buvo saugomi istoriniai dokumentai nuo XVIII a. Rūmų sales puošė marmuriniai karalių Jono III Sobieskio ir Augusto Stanisława Poniatowskio biustai, Tiškevičių giminės atstovų portretai, paveikslai bei senoviniai baldai⁸⁵¹.

do W. Zahorskiego, Nacza, 22.III. 1918, LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, l. 6; List W. Szukiewicza do W. Zahorskiego, Nacza, 16 maja 1918, LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 6, l. 2–3v.

846 Szukiewicz, Wandalin. Strefy archeologiczne na Litwie. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1918, nr. 1, p. 5–16.

847 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 81, l. 53.

848 Tyszkiewicz Antoni (1866–1919). *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz, 2002, p. 412; Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie: Polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko – białorusko – inflanckich w latach 1864–1904*. Kraków, 2003, p. 276–278.

849 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 8, l. 156; LMAVB, RS, f. 75–170.

850 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 81, l. 75–77, 161.

851 Tyszkiewicz, Józef. *Tyszkiewicziana: Militaria. Bibliografia. Numizmatyka. Ryciny. Zbiory. Rezydencje*,

Władysławas Tyszkiewiczzius (Władysław Tyczkiewicz, 1865–1936), grafas, dvarininkas, visuomenės ir politikos veikėjas, Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos įsteigėjas ir jos pirmininkas, Vilniaus mokslo bičiulių ir daugelio kitų lenkų draugijų narys. Jis gimė Józefo Tyszkiewiczziaus ir Zofijos Horwatt šeimoje, baigė Peterburgo Teisės licėjų, po to kurį laiką teisėjavo Vilniuje ir Rygoje. 1892 m. W. Tyszkiewiczzius vedė Marią Krystyną Lubomirską (1871–1968). Po tėvo mirties jis paveldėjo dvarą Lentvaryje. Jo broliui Aleksandriui atiteko Kretinga, Antoniui – rūmai Vilniuje ir keli dvarai Vilniaus gubernijoje, Józefui – Užtrakis, Feliksui – Palanga. Aprūpinta buvo ir jų motina Zofia bei seserys: Maria, Zofia ir Helena. Jos paveldėjo mažesnius dvarus ir palivarkus⁸⁵².

Lentvario dvarą, atitekusį Władysławui, 1850 m. įsigijo jo tėvas Józefas Tyszkiewiczzius. 1855–1865 m. jo paliepinu Lentvaryje buvo pastatyti neogotikiniai rūmai, tačiau grafas, turėjęs kelis rūmus įvairiose Lietuvos vietovėse, pastoviai Lentvaryje negyveno. Władysławas, paveldėjęs iš tėvo Lentvarį, rūmus nutarė perstatyti. Rūmų perstatymo projektą paruošė belgų architektas de Waegh ir Tadeuzas Rostworowskis. Perstatymo darbai vyko 1899 m. Juos prižiūrėjo vilnietis inžinierius-architektas Aleksandras Antonowiczzius. Po rekonstrukcijos rūmai įgavo vėlyvojo anglų neogotikinio stiliaus bruožus. Rūmų fasade netinkuotas raudonų plytų mūras harmoningai dera su tinkuotomis ir baltintomis plytomis. Turtingai dekoruotas bokštas ir mažesnieji bokšteliai. Puošybės elementai daugiausia padaryti iš šviesaus smiltainio. Šiaurės rytų pusės rizalitą puošia neobarokiniai reljefiniai kartušai su Tyszkiewiczzių ir Horwattų herbais. Rūmų vidus buvo įrengtas labai praktiškai ir moderniai. Daug buities įrengimų ir dekoru elementų (sietynai, plafonai, durys, židinių puošimo detalės iš marmuro ir smiltainio) atvežta iš Italijos. Aplink rūmus užveistas prancūzų landšafto specialisto Eduardo Fransua Andre suprojektuotas parkas. Parką supo dirbtinis ežeras, kuriam vanduo buvo atvestas specialiu kanalu iš Trakų ežerų. Parke buvo pasodinti reti atvežtiniai augalai, įrengtas kaskadinis upokšnis, jungiantis du nedidelius tvenkinius, nutiesti akmeniniai takeliai⁸⁵³.

W. Tyszkiewiczzius ir jo žmona Maria Krystyna taip pat finansavo Lentvario bažnyčios statybą. 1905 m., grafui išrūpinus rusų valdžios leidimą pirmiausia buvo pastatyta nedidelė medinė bažnytėlė (pastatas turėjo 16 metrų ilgio ir 7 metrus pločio), o 1910 m. pradėta statyti didelė mūrinė bažnyčia. Bažnyčia buvo statoma pagal italų

zebrat Józef Tyszkiewicz, t. 1. Poznań, 1903, p. 85; Chwalewik, Edward. *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*. T. 2. N-Z. Warszawa, Kraków, 1927, p. 503.

852 LMAVB, RS, f. 148–304.

853 Aftanazy, Roman. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wyd. drugie przejrane i uzupełnione, t 3: *Województwo trockie, Księstwo Żmudzkie, Inflanty Polskie, Księstwo Kurlandzkie*, Wrocław in., 1992, p. 61–72; Semaškaitė, Ingrida. *Lietuvos pilys ir dvarai*. Vilnius, 2003, p. 155–157.

architekto Orsino Bongi (1875–1921) projektą. Kai kada literatūroje nurodoma, jog Lentvario bažnyčią projektavo Camillo Boito arba jo brolis Arrigio Boito. Małgorzata Maksymiuk daro prielaidą, jog W. Tyszkiewiczzius, susipažinęs Italijoje su Camillo Boito darbais, galėjo prašyti jo parengti Lentvario bažnyčios projektą, bet tas patikėjo šį darbą savo mokiniui Orsino Bongi, davęs jam smulkius nurodymus, kaip bažnyčia turi atrodyti⁸⁵⁴. Bažnyčios statybai įpusėjus kilo Pirmasis pasaulinis karas ir darbus teko nutraukti. 1919 m., nepaisant sunkios pačių Tiškevičių ir Lentvario gyventojų materialinės padėties, bažnyčios statyba buvo atnaujinta. 1926 m. naujai pastatyta bažnyčią pašventino Vilniaus vyskupas Kazimieras Michalkevičius (Kazimierz Michalkiewicz). Jai buvo suteiktas Šv. Mergelės Marijos Apreiškimo titulas. Tačiau statybos darbai dar nesibaigė: liko pastatyti bokštą, atlikti vidaus apdailą ir padaryti keletą mažesnių darbų. Šiems darbams vadovavo Aleksandras Antonowiczzius, nuo 1934 m. birželio mėnesio – architektas Stefanas Narębskis. Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesoriaus. Vėliau dailininkas Jerzy Hoppenas bažnyčios vidų išpuošė freskomis. Fundatorius W. Tyszkiewiczzius mirė 1936 m. nesulaukęs darbų pabaigos, nes bažnyčios vidaus darbai užsitęsė iki 1943 m. Jo našlė skyrė lėšas koplyčios statybai, kuri turėjo tapti Tiškevičių šeimos mauzoliejumi. Koplyčia buvo pastatyta 1937–1938 m.⁸⁵⁵.

W. Tyszkiewiczzius aktyviai dalyvavo visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime. Jis organizuodavo žemės ūkio parodas ir arklių lenktynes, buvo Vilniaus žirgų lenktynių draugijos pirmininkas, Varšuvos filharmonijos komiteto, Vilniaus Greitosios pagalbos komiteto, Varšuvos pramonės ir prekybos skatinimo draugijos (*Warszawskie Towarzystwo Popierania Przemysłu i Handlu*) narys⁸⁵⁶. 1905 m. jis įteikė Rusijos vidaus reikalų ministrui Varšuvos pramonės ir prekybos skatinimo draugijoje apsvarstytą memorialą, kuriame buvo reikalaujama panaikinti katalikų ir unitų teisių apribojimus, leisti lenkams viešose vietose vartoti gimtąją kalbą, užimti valstybinius ir visuomeninius postus, steigti savivaldybių organus⁸⁵⁷. Memorialas sukėlė konservatyvių politikų pasipiktinimą ir jie pareikalavo, kad grafas būtų ištremtas į Archangelską, tačiau kada jis jau vyko į tremtį šeimos pastangų dėka bausmė buvo sušvelninta – vietoj tremties jis turėjo nedelsiant apleisti šalį. W. Tyszkiewiczzius nuvyko į Italiją ir apsigyveno Milane. 1905 m. kilus Rusijoje revoliucijai jis sugrįžo į tėvynę ir įsijungė į politinę veiklą, 1906 m. buvo išrinktas į I Rusijos valstybės dūmą kaip Varšuvos miesto atstovas⁸⁵⁸.

854 Maksymiuk, Małgorzata. *Kościół pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Landwarowie pod Wilnem*. Poznań, 2000, p. 31–36.

855 *Ibidem*, p. 19–26.

856 *Отчет действий Виленского скакового общества*. Вильна, 1886–1901.

857 Tyszkiewicz, Władysław. *Memoriał złożony ministrowi spraw wewnętrznych w Petersburgu*. Kraków, 1905.

858 Nowodworski, Franciszek, Tyszkiewicz, Władysław. *Koło polskie w pierwszej izbie państwowej rosyjskiej*. Warszawa, 1907.

W. Tyszkiewiczzius buvo meno žinovas ir mylėtojas. 1905–1906 m. gyvendamas Italijoje jis sukaupė vertingą meno kolekciją. Milane jis įkūrė nedidelį dailės saloną, vėliau įsigijo antikvariatą, kurį pavadino „Warowland“, sukeitęs lenkiško Lentvario pavadinimo „Landwarów“ žodžių puses. Antikvariatą meno kūriniams aprūpindavo Romoje gyvenantis dailininkas Rajkiewiczzius, gerai išmanęs senąją tapybą. Meno kūrinių jis ieškodavo turgavietėse, senose provincijos pilyse ir vienuolynuose. Vertingiausias į antikvariatą patekusių paveikslus grafas pasilikdavo sau. Italijoje atrinktus meno šedevrus jis atvežė į Lentvarį, o paskui padovanojo Vilniaus mokslo ir meno draugijos muziejui⁸⁵⁹.

Vitalijus Trockis (Виталий Николаевич Троцкий, 1835–1901), Vilniaus generalgubernatorius, Vilniaus žemės ūkio draugijos garbės pirmininkas, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus įkūrimo iniciatorius ir pirmasis jos pirmininkas. Trockis buvo kilęs iš Černigovo gubernijos rusų dvarininkų, vaikystėje buvo atiduotas į Maskvos kadetų korpusą. 1853 m. baigęs mokymo kursą tarnavo rusų kariuomenėje, dalyvavo karo žygiuose į Moldaviją ir Krymą. 1858–1860 m. mokėsi Peterburgo karo akademijoje. Baigęs mokslus tarnavo generaliniame štabe, 1866 m. buvo paskirtas rusų kariuomenės vadu Turkestane, dalyvavo užimant Chivą, Kitabą ir kitus Vidurinės Azijos miestus. 1883 m. Trockis buvo perkeltas į Kaukazo, 1890 m. – Kijevo, 1895 m. – Vilniaus karinę apygardą, o 1897 m. paskirtas Vilniaus generalgubernatoriumi. Tapęs generalgubernatoriumi V. Trockis politiniais sumetimais skatino Vilniuje įvairių rusų draugijų, taip pat ir Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus, kūrimąsi ir veiklą⁸⁶⁰. V. Trockis mirė Vilniuje 1901 m. gegužės 9 d. nuo širdies smūgio. Gegužės 17 d. po gedulingų pamaldų stačiatikių sobore karstas su generalgubernatoriaus palaikais buvo išgabentas laidoti į tėviškę Černigovo gubernijoje⁸⁶¹.

Lucjanas Edwardas Uziębło (Lucjan Edward Uziębło, 1864–1942), kolekcininkas, publicistas, Mokslo ir meno muziejaus fondų saugotojas, daugelio lenkų draugijų narys. Jis gimė Vilniuje, mokėsi Vilniaus realinėje mokykloje. Tolesnių mokslų turėjo atsakyti dėl akių ligos, tačiau savarankiškai studijavo Lenkijos

859 Aftanazy, Roman. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej...* p. 66 – 68; Širkaitė, Jolanta. *Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai. Kultūros istorijos tyrinėjimai: Straipsnių rinkinys*, t. 5. Vilnius, 1999, p. 351–353.

860 Виноградов, Александр. *Генерал-адъютант Виталий Николаевич Троцкий*. Вильна, 1901.

861 Кончина В. Н. Троцкого. *Литовские епархиальные ведомости*. Вильна, 1901, № 20, p. 158–159; К погребению главного начальника края В. Н. Троцкого, *ibidem*, № 20, p. 159–160.

ir Lietuvos istoriją padedamas vyresniojo brolio Gerardo⁸⁶². Be to, jis užmezgė glaudžius kontaktus su Vilniaus „senovės mylėtojas“, kas padėjo jam sukaupti plačias žinias apie Vilniaus istoriją ir kultūrą. Tas žinias jis panaudojo rašydamas ir spausdindamas straipsnius lenkiškuose periodiniuose leidiniuose „Tygodnik Ilustrowany“, „Tygodnik Polski“, „Kurier Litewski“, „Biesiady Literackie“ ir kituose. Pasirašydavo darbus savo tikrąja pavarde arba pseudonimais „Luty i Zięba“, „Algirdas“, „Burtininkas“, „Nadwiljanin“, „Sulima“, „Sulimczyk“, „Diaulos“, „L-sław“, „L.U.“, „L.Uz.“, „Ówczesny“⁸⁶³.

L. Uziębło anksti įsitraukė į visuomeninę veiklą: buvo Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos bei Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos organizatorius ir narys, inspiravo žymių mokslo ir kultūros veikėjų kapų Rasų kapinėse tvarkymą, padėjo organizuoti parodas, viešasias paskaitas ir panašius renginius. Tapęs Mokslo ir meno muziejaus fondų saugotoju padovanojo muziejui keletą tapybos darbų ir kitų vertingų meno kūrinių, paskui visą laiką rūpinosi muziejaus eksponatų gausinimu ir tvarkymu. Muziejus nebūdavo kasdien atidarytas plačiajai visuomenei, tačiau su jo eksponatais buvo galima susipažinti susitarus su fondų saugotoju, kuris visados mielai sutikdavo muziejaus lankytojus ir aprodydavo jiems eksponatus. Be to, L. Uziębło, turėdamas po ranka draugijos bibliotekos ir muziejaus fondus, parašė ir paskelbė eilę darbų (biografinių straipsnių, atsiminimų, nekrologų) apie Vilniuje

862 Метрическая выпись из подлинной книги о родившихся Виленского Римско-Католического по Бернардинского приходского Костела [L. Uzięblos gimimo liudijimo nuorašas], LMAVB, RS, f. 151–1; Curriculum vitae Lucjana Uziębly, pracownika naukowego USB w Wilnie, LMAVB, RS, f. 151–29, l. 4–11; Skibińska, Władysława. *Lucjan Uziębło...*, p. 930.

863 Uziębło, Lucjan. *Szymon Żukowski i Stanisław Hryniewicz, profesorowie wileńscy*. Petersburg, 1898, 7 p. (Odbitka z „Kalendarza Rzeczymsko-katolickiego Towarzystwa Dobroczynności”); Tas pats. Syrokomlana (o pomniku i pamiątkach). *Tygodnik Polski*, 1898, R. 1, nr 6, p. 110–112; Tas pats. Nowy pomnik kościelny Adama Mickiewicza. *Tygodnik Ilustrowany*, 1899, nr 44, p. 863–864, nr 45, p. 884; Tas pats. Rustem i Wańkowicz. *Tygodnik Polski*, 1899, nr 1, p. 14–16, nr 2, p. 33; Tas pats. Wincenty Śledziński [Śleńdziński, 1837–1909], artysta-malarz wileński. *Tygodnik Polski*, 1899, nr 10, p. 183–184, nr 11, p. 207–208; Tas pats. Mikołaj Malinowski: wspomnienie. *Tygodnik Polski*, 1899, nr 28, p. 562; Tas pats. Instytut Oftalmiczny w Wilnie [dr Zenona] Cywińskiego (z powodu jego czterdziestolecia). *Tygodnik Ilustrowany*, 1900, nr 6, p. 106, il.; Tas pats. Historyk Wszechnicy Wileńskiej [Dr Józef Bieliński]. *Tygodnik Polski*, 1901, nr 6, p. 46; Tas pats. *Szkoła kowieńska i wizyta jej w ostatnim roku wykładów Adama Mickiewicza*. Warszawa, 1904, 22 p., (Odbitka z „Ateneum”); Tas pats. O wizerunku N. P. Ostrobramskiej. *Tygodnik Ilustrowany*, 1904, nr 41, p. 781–782, il.; Tas pats. Pocztówki w Wilnie. *Listek*, 1904, nr 10–12, p. 86–88; Tas pats. Słówko o sztuce w Wilnie, *Wędrowiec*, 1902, R. 11, nr 13, p. 259; Tas pats. Pomnik Antoniego Edwarda Odyńca w kościele św. Jana w Wilnie, według projektu Hipolita Marczewskiego. *Biesiady Literackie*, 1901, nr 50, p. 475; Tas pats. Pomnik ś. p. Antoniego Edwarda Odyńca. *Tygodnik Ilustrowany*, 1901, nr 49, p. 956; Tas pats. W Mereczu i Wilnie (z powodu pamiątek po Władysławie IV). *Ziarno*, 1904 nr 42, p. 306–307, nr 43, p. 326–327; Tas pats. W sprawie restauracji kościoła św. Anny w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1905, R. 1, nr 17, 21 IX; Tas pats. Mickiewicz w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1905, nr 71, 1 grudnia; Tas pats. Gdzie była cela Konrada? *Kurier Litewski*, 1906, nr 268.

gyvenusius ir kūrėjus poetus, rašytojus, dailininkus, knygų leidėjus ir antikvarus⁸⁶⁴, Vilniaus universiteto veiklą⁸⁶⁵, Vilniaus archeologijos komisijos ir Senienų muziejaus (1855–1865) įkūrėją grafą Eustachijų Tiškevičių (Eustachy Tyszkiewicz)⁸⁶⁶, Vilniaus šv. Rapolo bažnyčios kunigą Stanisławą Piotrowiczų, 1870 m. ištremtą į Rusijos šiaurę už pasipriešinimą rusinimo politikai⁸⁶⁷, Vilniaus bažnyčias ir kapines⁸⁶⁸.

1914 m. birželio mėnesį atidavus Mokslo ir meno muziejaus rinkinius Vilniaus mokslo bičiulių draugijai, L. Uziębło tapo pastarosios nariu protektoriumi (eiliniu nariu jis buvo nuo 1907 m.) ir apsiėmė tvarkyti kartu su F. Ruszczycu ir T. Rostrowskiu draugijos muziejaus istorinius eksponatus ir graviūrų rinkinius⁸⁶⁹. Nespėjus jiems atlikti apsiimtose užduoties, kilo Pirmasis pasaulinis karas. L. Uziębło karo metus praleido Vilniuje. Pasibaigus karui nuo 1919 m. rudens jis pradėjo dirbti atkurto Vilniaus universiteto Kultūros istorijos katedroje konsultantu, o nuo 1921 m. jaunesniuju asistentu. 1924 m. išėjęs iš universiteto atsidėjo publicistikai ir visuomeniniai veiksmai, tačiau ryšių su universitetu nenutraukė: dalyvavo universiteto iškilminguose minėjimuose bei parodose, padovanojo universiteto bibliotekai dokumentus apie Joachimą Lelewelį. Kartu jis buvo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos, Kraštotyros draugijos, Krokuvos Adomo Mickiewicziaus vardo literatų draugijos Vilniaus skyriaus narys⁸⁷⁰. Jis ir toliau daug rašė Vilniaus spaudoje apie nusipelnčius mokslo ir kultūros veikėjus⁸⁷¹. Be to, jis parašė keletą biografinių straipsnių *Lenkų*

864 Uziębło, Lucjan. O Kirkorze i „Kurierze” w Wilnie. *Życie Ilustrowane*, 1907, R. 1, nr 9, p. 67–68; Tas pats. Franciszek Smuglewicz (1745–1807). *Ziarno*, 1908, nr 2, p. 6–7; Tas pats. Bl. p. Szewel Kinkulkin [nekrolog]. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 8, p. 58; Tas pats. Śp. Lucjan Oraczewski. *Goniec Wileński*, 1909, nr 50; Tas pats. Ludwik Kondratowicz i artyści wileńscy: nowy przyczynek ze sztambucha. *Życie Ilustrowane*, 1909, R. 3, nr 15, p. 113–114; Tas pats. O pamiątkach o Słowackim i Syrokomli. *Kurier Litewski*, 1909, nr 202; Tas pats. Orzeszkowa w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1910, nr 104, 9/22 maja; Tas pats. O rzeźbie dawnej i nowej w Wilnie [m. in. o twórczości Bolesława Bałzukiewicza]. *Świat*, 1910, R. 5, nr 32, p. 10–12; Tas pats. Mogiła Syrokomli. *Kurier Litewski*, 1912, nr 201; Tas pats. Bolesław Rusiecki. *Kurier Litewski*, 1913, nr 52.

865 Uziębło, Lucjan. Przyszły uniwersytet wileński i jego dzieje minione. *Świat*, 1908, R. 3, nr 24, p. 9–10.

866 L.U. [Uziębło, Lucjan]. O Eustachym hr. Tyszkiewiczzu. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 50, p. 404–405.

867 Uziębło, Lucjan. O ks. dziekanie [Stanisławie] Piotrowiczu. *Życie Ilustrowane*, 1909, R. 3, nr 34, p. 265–266.

868 Uziębło, Lucjan. Na grobach Rosy i po-Bernardyńskiego Campo Santo. *Wiadomości Ilustrowane*, 1913, R. 1, nr 10, 3 (16) listopada, p. 2–4; Tas pats. Perła naszego Antokola [kościół św. św. Piotra i Pawła]. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 44, p. 356–358; Tas pats. Z naszego Antokolu [kościół ks. Trynitarzy]. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 23, p. 184–185; Tas pats. Kościół po-Bernardyński w Wilnie. *Życie Ilustrowane*, 1909, R. 3, nr 4 p. 25–26, nr 5, p. 33–35.

869 *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1914*. Wilno, 1915, p. 11, 19.

870 LMAVB, RS, f. 151, b. 6, 7, 29, 185.

871 Uziębło, Lucjan. Franciszek Smuglewicz. *Słowo*, 1927, 25 IX; Tas pats. Ku uczczeniu pamięci ks. Stanisława Piotrowicza, proboszcza kościoła św. Rafała w Wilnie. *Dziennik Wileński*, 1928, nr 226, 3 października; Tas pats. Pamięci autora „Dziadów” i przyjaciół jego wileńskich. *Dziennik Wileński*, 1930, 14 maja; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. O niezapomnianym archeologu wileńskim: kilka dat i wspomnień. *Słowo*, 1934, nr 351, 23 grudnia; Uziębło, Lucjan. Wróblewscy – ich prace i stosunki wileńskie. *Słowo*, 1935, nr 180, 4 lipca; L. U. [Uziębło, Lucjan]. Wspomnienie o Adamie Stanisławie Krasińskim, biskupie wileńskim i jego pracy

*biografiiam žodynui (Polski Słownik Biograficzny)*⁸⁷². Kita jo mėgstama tema buvo Vilniaus architektūros paminklai: bažnyčios, pilys, rūmai, seni miestiečių gyvenamieji namai, o taip pat paminklai ir paminklinės lentos⁸⁷³. Daug dėmesio jis skyrė Vilniaus kapinėms, ypač Rasų ir Bernardinų. Jis aprašė tų kapinių istoriją, žymių žmonių antkapius, ragino pasirūpinti mokslo ir kultūros veikėjų kapais ir pats duodavo sek-tina pavyzdį, atnaujindamas savo lėšomis kai kuriuos apirusius antkapius⁸⁷⁴. Rašė

- ofiarnej w r. 1863. *Dziennik Wileński*, 1938, nr 22, 23 stycznia; Uziębło, Lucjan. Aleksander Władysław Strauss [1834–1896, artysta-malarz i fotograf]. *Wilno*, 1939, nr 1, p. 42–45.
- 872 Uziębło, Lucjan. Bałzukiewicz Józef (1866–1915), artysta-malarz wileński. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1, p. 255; Burhardt, Stefan, Uziębło, Lucjan. Bernatowicz Henryk Zenon (1847–1907), adwokat wileński, *ibidem*, t. 1, p. 464; Uziębło, Lucjan. Bouffałowa Zofia (1837–1918), działaczka niepodległościowa, *ibidem*, t. 2. 1936, p. 379; Tas pats. Bułharowski Stanisław (1872–1935), prawnik i działacz społeczny. *ibidem*, t. 3. 1937, p. 130; Tas pats. Chełmiński Wincenty Klemens (1850–1887), literat, *ibidem*, t. 3, 1937, p. 279–280; Tas pats. Czechowicz Józef (1819–1888), *ibidem*, t. 4. p. 311.
- 873 Uziębło, Lucjan. Kościół Wszystkich Świętych i wizerunek N. P. Anielskiej. *Słowo*, 1929, 3–5 czerwca; Tas pats. Nieco o zabytkach wileńskiego Zamku Górnego. *Słowo*, 1930, nr 252, 2 listopada; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan] W Bazylice Wileńskiej: stan robót w kaplicy św. Kazimierza. *Słowo*, 1931, nr 192, 23 sierpnia; Uziębło, Lucjan. Zabytki kościoła św. Kazimierza. *Słowo*, 1933, nr 199, 24 lipca; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. O odnowionym kościele przy Ostrej Bramie [św. Teresy]. *Słowo*, 1930, nr 295, 24 grudnia; Tas pats. Gdzie się mieściły pałac Barbary Radziwiłłówny i Archiwum Filomatów w Wilnie. *Kurier Wileński*, 1939 nr 57, 26 lutego; Tas pats. O starych wileńskich kamienicach, *Słowo*, 1929 nr 155, 10 lipca; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Dawne pomniki królewskie w Wilnie oraz ich projekty. *Słowo*, 1931, nr 225, 1 października; Uziębło, Lucjan. Inicjator budowy pomnika A. Mickiewicza w Wilnie (Adam Karpowicz). *Dziennik Wileński*, 1926, nr 295, 24 grudnia; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Pomnik Montwiła. *Słowo*, 1928, nr 263; Uziębło, Lucjan O pomnik dla wielkiego biskupa (Waleriana Protasewicza). *Dziennik Wileński*, 1930, nr 37, 14 lutego; Tas pats. W sprawie nowych pamiątkowych tablic mickiewiczowskich w Wilnie. *Słowo*, 1930, nr 273; Tas pats. Pomnik Szymona Konarskiego nie stoi na miejscu jego stracenia. *Kurier Wileński*, 1939, nr 61; Nadwiljanin [Uziębło, Lucjan]. [Trzy] 3 komitety, 5 upatrzonych miejsc i ani jednego pomnika. *Kurier Wileński*, 1939, nr 128, 10 maja.
- 874 Uziębło, Lucjan. O kulturę, estetykę i dzieje cmentarzy wileńskich. *Dziennik Wileński*, 1926, nr 181, 11 sierpnia; Tas pats. O groby pamiątkowe na historycznych górach wileńskich. *Słowo*, 1930, nr 254, 5 listopada; Nadwiljanin [Uziębło, Lucjan]. Akcja Wilna i Warszawy w sprawie opieki nad grobami ludzi zasłużonych. *Słowo*, 1931, nr 252, 1 listopada; Uziębło, Lucjan. W sprawie opieki kulturalnej nad cmentarzami wileńskimi. *Dziennik Wileński*, 1933, nr 298, 1 listopada; Tas pats. Cienie cmentarzy wileńskich. *Słowo*, 1934, 29 VII; S-czyk [Uziębło, Lucjan]. Cmentarze wileńskie. *Słowo*, 1934, nr 204, 300, 1935, nr 284, 286, 1936, nr 303; Uziębło, Lucjan. Cmentarze wileńskie, ciąg dalszy. *Dziennik Wileński*, 1935, nr 160, 1936, nr 300; Tas pats. O opiekę nad cenniejszymi pamiątkami cmentarzy wileńskich. *Słowo*, 1936 nr 303, 4 listopada; L-sław [Uziębło, Lucjan], Pamięci ludzi zasłużonych na cmentarzach wileńskich. *Głos Narodowy*, 1938 nr 216, 1 listopada; Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Na Roszie u grobów rodziny Wróblewskich (z powodu poświęcenia pomnika mec. T. Wróblewskiego. *Słowo*, 1931, nr 249, 29 października; Diaulos [Uziębło, Lucjan]. O nowym pomniku na Roszie prof. [Rafała] Radziwiłłowicza oraz nieco i o innych. *Kurier Wileński*, 1931, nr 153, p. 3; S-czyk [Uziębło, Lucjan]. Konserwacja nagrobków na „Górcie Literackiej” na Roszie. *Słowo*, 1934, nr 300, 2 listopada; Uz [Uziębło, Lucjan]. O Roszie naszej w opisach jej badaczy. *Dziennik Wileński*, 1936, nr 300, 2 listopada; Uziębło, Lucjan. W palącej sprawie ratowania nagrobków byłych profesorów USB. *Kurier Wileński*, 1937, nr 257, 18 września; S-czyk [Uziębło, Lucjan]. W 125 – tą rocznicę założenia nekropola po-Bernardyńskiego. *Słowo*, 1935, nr 284, 16 października.

jisai ir apie Vilniaus draugijas⁸⁷⁵, svarbius jubiliejus, parodas⁸⁷⁶, teatro naujienas⁸⁷⁷.

Antrasis pasaulinis karas nutraukė L. Uziėblos veiklą ir ramų gyvenimą. Neturėdamas iš ko gyventi, jis turėjo parduoti dalį per visą amžių kauptą vertybių. Palaužtas gyvenimo sunkumų 1942 m. gruodžio 12 d. jis mirė ir buvo palaidotas Bernardinų kapinėse šalia tėvo Stanisłavo Zacharijaus (1828–1905) bei motinos Ludwikos Herbertt-Hejbowicz (1836–1915). Tose pačiose kapinėse palaidotas ir vyresnysis Lucjano brolis, pedagogas ir literatas, Varšuvos universiteto absolventas Gerardas Uziėblos (1858–1913)⁸⁷⁸.

L. Uziėblos visą gyvenimą kolekcionavo senus dokumentus, rankraščius, knygas, periodinius leidinius, kalendorius, afišas, ekslibrisus, autografus, muziejinius daiktus, meno kūrinius. 1927 m. jis turėjo apie 3 tūkstančius knygų, 5 tūkstančius rankraščių, 2 tūkstančius laiškų, virš 200 piešinių, keliasdešimt paveikslų, senųjų koklių, Vilniaus amatininkų dirbinių, šventųjų medalikėlių rinkinius bei kitokių muziejinių eksponatų⁸⁷⁹. Dalį tų vertybių jis padovanojo Vilniaus Stepono Batoro universitetui ir Vilniaus mokslo bičiulių draugijai. Likusius po L. Uziėblos mirties rinkinius paveldėjo jo žmona Marija. Sunkiais karo ir pokario metais ji badavo, bet rinkinių nepardavė. 1949 m. birželio 1 d. ji buvo nužudyta nuosavame name Pavilnyje, o didelė dalis vertybių pagrobta. Buvusios turtingos kolekcijos likučius Vytautas Sirijos Gira (jo žmona buvo Marijos Ptaszyckos-Uziėblos giminaitė) atidavė Lietuvos TSR mokslų akademijai⁸⁸⁰.

875 Sulimczyk [Uziėblos, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna [O powstaniu Towarzystwa Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa, czyli Kółka Archeologicznego w r. 1898]. *Słowo*, 1929, nr 300, 31 grudnia; Uziėblos, Lucjan. Z dziejów Wileńskich Towarzystw Kulturalno-Muzealnych. *Słowo*, 1930, nr 92, 20 kwietnia; Tas pats. Z pierwszych poczynań społeczno-kulturalnych w Wilnie. *Słowo*, 1930, nr 285, 12 grudnia; Tas pats. Z muzeum Wileńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk [Galeria sztuki]. *Słowo*, 1931, nr 16, 25.

876 L. Uz [Uziėblos, Lucjan]. O 75-ej rocznicy Syrokomli i Homolickiego. *Dziennik Wileński*, 1937, nr 20, p. 4; Uziėblos, Lucjan. O pracach St. Wyspiańskiego w Wilnie. *Kurier Wileński*, 1932, nr 273, 27 listopada; Sulimczyk [Uziėblos, Lucjan]. Sztuka plastyczna w Wilnie: o pracach i wystawie Towarzystwa Wileńskich Artystów Plastyków. *Słowo*, 1924, nr 75; Uziėblos, Lucjan. Z pracowni artystów wileńskich, *Tygodnik Ilustrowany*, 1924, nr 1, s. 21–22.

877 Uziėblos, Lucjan. O Moniuszce i pierwszej Halce wileńskiej. *Goniec Wileński*, 1926, R. 1, nr 3, 15 listopada; L-sław [Uziėblos, Lucjan]. Ku czci twórcy Halki. *Dziennik Wileński*, 1932, nr 125, 4 czerwca; S-czyk [Uziėblos, Lucjan]. Wileński nekropol muzyczny. *Śpiewak*, 1933, nr 11, p. 145–147, nr 12, p. 166–168; 1934, nr 1, p. 7–8; Uziėblos, Lucjan. Ze wspomnień wileńskiego melomana [z lat ok. 1880–1905]. *Śpiewak*, 1934, nr 10, p. 135–137, nr 11, p. 152–153, nr 12, p. 166–167.

878 Leidimas lavonui laidoti, LMAVB, RS, f. 151–3; *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810-2010 ...*, p. 264–266.

879 Chwalewik, Edward. *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galeria, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. 2: N–Z. Warszawa, Kraków, 1927, p. 503.

880 Vytauto Sirijos-Giros laiškas Lietuvos TSR Mokslų akademijos Rankraščių vedėjui Vladimir Abramavičiui, Vilnius, 1949.VI.3, LMAVB, RS, f. 151–1913, l. 9; Aktas [likusių Uziėblos turėtų vertybių perėmimo aktas], Vilnius, Pavilnys, 1949 m. birželio 8 d., LMAVB, RS, f. 151–1913, l. 12–13.

Michałas Węśląwskis (Michał Węśląwski, 1849–1917), teisininkas, visuomenės veikėjas, įvairių lenkų draugijų steigėjas ir narys. Jis gimė Gegrėnų⁸⁸¹ dvare Žemaitijoje. 1863–1864 m. Węśląwskių šeima rėmė sukilėlius, už ką šeimos galva Antoni Węśląwskis buvo ištremtas į tolimąją Rusijos šiaurę, o jo dvaras konfiskuotas. Kartu su tėvu į ištremtį išvyko vyresnysis jo sūnus Stanisławas. Tremtyje A. Węśląwskiu labai pablogėjo regėjimas ir 1868 m. jis buvo paleistas, tačiau be teisės grįžti į Žemaitiją. Negalėdami grįžti į gimtąsias vietas Węśląwskiai apsigyveno Liepojoje, kur Stanisławas, turėdamas inžinieriaus specialybę, rado darbą ir materialiai rėmė visą šeimą. Brolio remiamas 1870 m. Michałas baigė gimnaziją Šiauliuose ir įstojo į Peterburgo universiteto teisės fakultetą. Baigęs studijas ir atlikus praktiką Peterburge, 1876 m. jis buvo paskirtas į Kišiniovą dirbti tardytoju. 1878 m. M. Węśląwskis persikėlė į Vilnių, kur vertėsi advokato praktika. 1894 m. kartu su kitais septyniais advokatais jis gynė teisiamus Kražių bažnyčios gynėjus. Taip pat jis aktyviai reikėsi legalių ir nelegalių draugijų darbe: 1890 m. kartu su bendraminčiais įsteigė nelegalią Lenkų švietimo draugiją „Oświata“, 1899 m. – nelegalią Senovės ir etnografijos mylėtojų draugiją, buvo Vilniaus žemės ūkio ir Naujųjų nenaudėlių draugijų narys. 1905 m. jis tapo Vilniaus miesto prezidentu (burmistru) ir šiame poste išbuvo iki 1916 m. vasario mėnesio. 1906 m. buvo išrinktas į Rusijos valstybės dūmą. Pirmojo pasaulinio karo metais veikė Lenkų komitete. Mirė 1917 m. rugpjūčio 22 d. nuo širdies infarkto, palaidotas Rasų kapinėse⁸⁸².

Witoldas Węśląwskis (Witold Węśląwski, 1855–1930), jaunesnysis Michałaso brolis, gydytojas, visuomenės veikėjas. Jis mokėsi Liepojos gimnazijoje, o ją baigęs studijavo mediciną Varšuvos universitete. Studijų metais dalyvavo nelegalioje lenkų studentų veikloje. 1887 m. W. Węśląwskis apsigyveno Vilniuje. Vertėsi gydytojo praktika. Kartu su žmona Emilija įsitraukė į slaptą švietėjišką veiklą, vadovavo nelegaliai švietimo draugijai „Oświata“, buvo Senovės ir etnografijos, Vilniaus mokslo bičiulių ir kitų

881 Gegrėnai – kaimas Plungės rajono savivaldybės teritorijoje, Žemaičių Kalvarijos seniūnijoje, 6 km į vakarus nuo Žemaičių Kalvarijos, 9 km į šiaurės rytus nuo Platelių, prie Varduvo upės. Prie Gegrėnų yra archeologijos paminklų: senkapiai, senovės gyvenvietė, du Gegrėnų piliakalniai, kuriuose stovėjo 1253 m. balandžio 5 d. Livonijos ordino ir Kuršo vyskupo Heinricho rašte dėl pietinių kuršių žemių dalybų minima kuršių pilis Gegrė. XVII a. minimas dvaras, iki XIX a. priklausęs Venclauskiams. 1754 m. pastatyta medinė Gegrėnų Jėzaus Nazaretiečio bažnyčia. Žiūrėti: Gegrėnai. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 1: A–Grūdas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. 588 p.; Gegrėnai. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. VI: *Fau–Goris*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004. 483 p.

882 Nowy prezydent [miasta Wilna Michał Węśląwski]. *Kurier Litewski*, 1905, nr 17, 21 IX (4 X), p. 2; U P[ana] Posła Węśląwskiego]. *Kurier Litewski*, 1907, nr 29, 7 II (20 II); Jurkowski, Roman. *Sukcesy i porażki: Ziemiaństwo polskie Ziem Zabrzanych w wyborach do Dumy Państwowej i Rady Państwa 1906–1913*. Olsztyn 2009, p. 467–468, 487–490; Wołkanowski, Waldemar. Michał Węśląwski: *Biografia prezydenta Wilna w latach 1905–1916*. Opole, 2015.

lenkų draugijų narys. Pirmojo pasaulinio karo metais padėjo kenčiantiems karo sunkumus gyventojams, dalyvavo įvairių organizacijų darbe, kūrė lenkų mokyklas. 1919 m. bolševikai, užėmę Vilnių, W. Węsławskį suėmė ir įmetė į kalėjimą, iš kur jis buvo išvadotas lenkų kariams įžengus į Vilnių. Išėjęs į laisvę, nežiūrėdamas į pašlijusią sveikatą, W. Węsławskis dalyvavo Vilniaus universiteto atkūrimo, o pasibaigus karui su Sovietų Rusija su pasišventimu darbavosi kuriant Vilniaus krašte mokyklų ir kitų švietimo įstaigų tinklą. W. Węsławskis mirė 1930 m. gegužės 27 d. Į paskutinę kelionę jį lydėjo Vilniaus miesto valdžios, švietimo įstaigų, visuomeninių organizacijų atstovai, Vilniaus universiteto darbuotojai su rektoriumi Czesławu Falkowskiu ir minios vilniečių. Palaidotas Rasų kapinėse⁸⁸³.

Aleksandras Vrucevičius (*Александр Сафронович Вруцевич*), pedagogas, Vilniaus archeografijos komisijoje narys, Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus tarybos narys, 1911–1915 m. šio skyriaus išdininkas, geografijos ir statistikos sekcijos vadovas. Jis gimė 1851 m. Makarevičių kaime Minsko gubernijoje, stačiatikių šventiko šeimoje. 1870 m. Vrucevičius baigė Slucko gimnaziją, 1874 m. – teisės studijas Peterburgo universitete. Po studijų jis atvyko į Vilnių, dirbo Vilniaus realinėje mokykloje, 1887–1891 m. – redagavo laikraštį „Виленский Вестник“, generalgubernatorius Ivano Kachanovo pavedimu tyrinėjo Katalikų bažnyčios „atlenkinimo“ Šiaurės vakarų krašte galimybes. 1911 m. A. Vrucevičius, neatsisakydamas pedagoginio darbo, pradėjo dirbti Vilniaus archeografijos komisijoje: atrinkinėjo senuosius aktus, parašė Vilniaus archeografijos komisijos aktų XXXVII tomui pratarinę, publikavo straipsnius leidžiamuose Vilniuje rusų periodiniuose ir proginiuose leidiniuose⁸⁸⁴.

Władysławas Zahorskis (Władysław Zahorski, 1858–1927), gydytojas, istorikas, visuomenininkas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos įkūrėjas ir jos pirmininkas, daugelio kitų lenkų draugijų narys, gimė Švenčionyse, gydytojo šeimoje. 1865 m.

883 St. M. [Stanisław Cat-Mackiewicz]. Ś. p. Dr Witold Węsławski. *Słowo*, 1930, nr 121 (2331), 28 maja, p. 1; Pogrzeb ś. p. Witolda Węsławskiego, *Słowo*, 1930, nr 123 (2333), 31 maja, p. 3; Wrzosek, Adam. Wskrzyśzenie Uniwersytetu Wileńskiego r. 1919. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzyśzenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919-1929*. Wilno, 1929, p. 6–7; Krajewska-Tartakowska, Barbara. Polskie Towarzystwo „Oświata” w Wilnie. *Słownik polskich towarzystw naukowych*. T. 2. *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 2. Warszawa, 1994, p. 415–416; *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T.1. *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz 2002, s. 422; Surwiło Jerzy. *Cmentarz Rossa w Wilnie: Wędrówka po nekropolii pamięci narodowej*. Wilno, 1992, p. 26.

884 Вруцевич, Александр. *Памяти заслуженного преподавателя Виленского реального училища и члена Виленской Археографической Комиссии Семена Вуколовича Шолковича*. Вильна, 1886. (Оттиск из Литовских Епархиальных Ведомостей); Таs pats. *Финансовая политика императрицы Екатерины II*. Императрица Екатерина II. Вильна, 1904.

jo tėvas Bronisławas Zahorski už medicininės pagalbos teikimą sukilėliams buvo ištremtas į Rusijos gilumą, iš pradžių į Permę, paskui į Ufą. 1872 m. pas jį nuvyko žmona Marija su vaikais. Władysławas gimnaziją pradėjo lankyti Vilniuje, baigė 1878 m. Ufoje. Po to studijavo mediciną Maskvos universitete⁸⁸⁵. Baigęs studijas Władysławas Zahorski 1883–1885 m. dirbo apskrities gydytoju Jekaterinburge, paskui persikėlė į Čeliabinską, kur dirbo kalėjimo ir karo gydytoju. Dirbdamas tose pareigose, jis kiek galėdamas stengėsi padėti sergantiems eiliniams kareiviams ir laikomiems nežmoniškos sąlygose kaliniams, tuo pelnydamas jų pagarbą ir pasitikėjimą⁸⁸⁶. 1891–1892 m., kada pietinėje Rusijos dalyje kilo badas ir užkrečiamų ligų epidemija, jis steigė Raudonojo Kryžiaus postus, rūpinosi, kad kenčiantiems badą ir sergantiems gyventojams būtų suteikta pagalba, žiūrėjo, kad nesąžiningi valdininkai neišgrobstytų maisto produktus ir vaistus. Padėdamas ligoniams Zahorski užsikrėtė iš pradžių vidurių, paskui dėmėtąja šiltine ir buvo per plauką nuo mirties. Nusilpęs po ligos negalėjo toliau dirbti sunkiomis klimato sąlygomis, 1892 m. grįžo į Lietuvą ir apsisusto trumpam Kėdainiuose, o 1893 m. pradžioje su šeima persikėlė į Vilnių. Vertėsi gydytojo praktika⁸⁸⁷.

Apsigyvenęs Vilniuje, W. Zahorski, kaip vėliau rašė jo kolega Liudvikas Czarkowski, visą savo veiklą suskirstė į dvi dalis: legalią ir nelegalią ir tai antrajai pašventė žymiai daugiau jėgų ir laiko negu pirmajai⁸⁸⁸. Jis įstojo į Vilniaus medicinos ir Vilniaus labdaros draugijas, siuntė straipsnius į leidžiamą Poznanėje medikų žurnalą „Nowiny Lekarskie“ („Medicinos Naujienos“), padėdavo rengti parodas, pavyzdžiui, 1903 m. Žemės ūkio parodoje kartu su Aleksandru Vojničiumi ir Piotru Bagieńskiu buvo atsakingas už medicinos skyrių⁸⁸⁹.

Zahorskio interesų ratas neapsiribojo vien medicinos sritimi. Jis domėjosi Vilniaus miesto istorija, paminklų apsauga, priklausė nelegaliai Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijai, lenkų švietimo draugijai „Oświata“, įvairiems Vilniaus sakralinių paminklų restauravimo komitetams⁸⁹⁰, Taip pat jis skaitė paskaitas jaunimui, teikė nemokamą medicininę pagalbą Vaikų globos draugijos (*Towarzystwo Opieki nad Dziećmi*) globojamiems vaikams⁸⁹¹, artimai bendradarbiavo su Vilniaus lenkų spaudos leidėjais, padėjo redaguoti savaitraštį „Zorza

885 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 27, l. 99–100.

886 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2.

887 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2, l. 8–9.

888 Czarkowski, Ludwik. Ś. p. Władysław Zahorski. *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1927, R. 3, z. 6, p. II.

889 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2, l. 9.

890 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2, l. 10, 12, 13, 15, 16.

891 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2, l. 10, B. 53, p. 59, 73; Na naukę języka polskiego. *Kurier Litewski*, 1906, nr 213, 21 kwietnia; Odczyt Doktora Zahorskiego. *Zorza Wileńska*, 1907, nr 15; Odczyt Doktora Zahorskiego, *Dziennik Wileński*, 1907, nr 78, 5 kwietnia.

Wileńska” ir laikraštį „Dziennik Wileński”, laikraščių puslapiuose pasisakydavo įvairias aktualiais klausimais⁸⁹².

W. Zahorskis daug pasidarbavo kurdamas Vilniaus mokslo bičiulių draugiją. Nuo draugijos įsikūrimo 1907 m. iki 1916 m. rugpjūčio mėnesio jis buvo draugijos vicepirmininkas, o nuo 1916 m. rugpjūčio iki gyvenimo pabaigos (mirė 1927 m. rugpjūčio 24 d.) – pirmininkas. Kartu jis ėjo muziejaus fondų saugotojo pareigas. Užimdamas draugijoje aukštas pareigas Zahorskis rūpinosi draugijos ūkiniais ir organizaciniais reikalais, muziejaus fondų gausinimu ir jų saugumu, draugijos posėdžiuose skaitė referatus medicinos, gimtosios istorijos ir kultūros klausimais⁸⁹³, publikavo istorinius šaltinius žurnale „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”⁸⁹⁴.

Pirmojo pasaulinio karo metais W. Zahorskis liko Vilniuje, dirbo karo ligoninėje. 1915 m. vasarą rusams evakuojantis iš Vilniaus jis kartu su kitais valdybos nariais budėjo draugijos būstinėje, saugodamas muziejaus ir bibliotekos vertybes. Sunkiais vokiečių okupacijos metais Zahorskis teikė medicininę pagalbą Vilniaus gyventojams ir kartu rūpinosi Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejinėmis vertybėmis, dėjo daug pastangų, kad užtikrintų minimalias tų vertybių saugojimo sąlygas⁸⁹⁵.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, Zahorskis dalyvavo atkuriant Vilniaus universitetą. 1920 m. karo su bolševikine Rusija metu jis kartu su profesoriumi Józefu Ziemackiu organizavo gailastingųjų seserų kursus ir dėstė juose slaugos dalykus. Pasibaigus karui dirbo gydytoju Lelevelio vardo gimnazijoje⁸⁹⁶. Taip pat jis dalyvavo visuomeninėje veikloje, priklausė įvairioms draugijoms (*Towarzystwo Dorażnej Pomocy Lekarskiej, Wileńskie Towarzystwo Lekarskie, Towarzystwo Lekarskie w Krakowie, Stowarzyszenie Lekarzy Polskich w Warszawie, Towarzystwo Krajoznawcze, Towarzystwo Miłośników Wilna, Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Związek Literatów Polskich w Wilnie, Towarzystwo Przyjaciół Uniwersytetu Stefana Batorego*)

892 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2, l. 11; Zahorski, Władysław. W sprawie litewskiej. *Kurier Litewski*, 1905, nr 29, 5 (18) października.

893 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, l. 11; Zahorski, Władysław. Konanie i śmierć. Odczyt wygłoszony w Towarzystwie Przyjaciół Nauk. 1914, LMAVB, RS, f. 10–3; Zahorski, Władysław. Kilka uwag o wczesnym rozpoznaniu gruźlicy płuc. Odczyt wygłoszony w sesji lekarskiej Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 17.III.1914, LMAVB, RS, f. 10–3; *Zarys stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1907–1932*. Wilno, 1932, p. 11–17; Kościalkowski, Stanisław. Działalność ś. p. dra Władysława Zahorskiego na gruncie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1927, t. 4, p. 452–458.

894 Zahorski, Władysław. Listy nieznanne Tadeusza Kościuszki. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1911, t. 4, p. 49–99; Tas pats. Dwa dokumenty z 1812 r., *ibidem*, t. 4, p. 136–137; Tas pats. List nieznanny Tadeusza Kościuszki (z 1815 r.), *ibidem*, 1914, t. 5, p. 233–237

895 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2, l. 15; b. 6, 30, 434, 436–442; b. 46; *Zarys stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie...*, p. 7–8.

896 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2, p. 15, 16; b. 50, l. 27, 31, 48; Czarkowski, Ludwik. Ś. p. Władysław Zahorski ..., p. III–IV.

ir paminklų apsaugos komisijoms (*Komisja opieki nad zabytkami, Okręgowa komisja konserwatorska w Wilnie*)⁸⁹⁷.

Zahorski, nežiūrint į užimtumą profesiniame ir visuomeniniame darbe, parašė ir paskelbė daug darbų apie Vilniaus ir Trakų istorinius ir sakralinius paminklus⁸⁹⁸, senąsias ligonines ir kitas gydymo įstaigas⁸⁹⁹. 1895 m. Vilniaus medicinos draugijos devyniasdešimtųjų metinių (1805–1895) proga išleido tos draugijos veiklos apžvalgą rusų ir lenkų kalbomis⁹⁰⁰. 1910 m. pasirodė jo populiarusis *Vadovas po Vilnių (Przewodnik po Wilnie)*, kuris sulaukė net kelių leidimų⁹⁰¹. Taip pat plačiai žinoma jo knyga *Vilniaus padavimai ir legendos (Podania i legendy wileńskie)*⁹⁰². Rašė jis ir apie Simoną Konarską bei lenkų tautos kovą už nepriklausomybę⁹⁰³. Be to, išvertė iš prancūzų kalbos ir paskelbė Vilniaus universiteto profesoriaus, Vilniaus medicinos draugijos įkūrėjo Josefo Franko (Joseph Frank, 1771–1842) liečiančią Vilnių memuarų dalį. 2001 m. ta pati Franko memuarų dalis išleista lietuvių kalba⁹⁰⁴. Taip pat jis paliko rašytą Pirmojo pasaulinio karo metais dienoraštį ir surašytus gyvenimo pabaigoje prisiminimus, kurių rankraščiai dabar saugomi Nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje. Pirmas prisiminimų tomas, apimantis 1858–1879 m., buvo išleistas 2018 m. Varšuvoje. Tomą paruošė spaudai, parašė įvadą ir komentarus lenkų istorikė Jolanta Sikorska-Kulesza⁹⁰⁵.

W. Zahorski mirė 1927 m. rugpjūčio 24 d. Palaidotas Bernardinų kapinėse Vilniuje⁹⁰⁶. Per savo gyvenimą jis sukaupe turtingą biblioteką, Uralo ir Sibiro mineralų,

897 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 2, l. 10, 12, 13, 15, 16; b. 53, l. 193; Czarkowski, Ludwik. *Ś. p. Władysław Zahorski ...*, p. IV–V.

898 Zahorski, Władysław. *Kaplica św. Kazimierza w Katedrze Wileńskiej*, Warszawa, 1901; Tas pats. *Troki i Zamek trocki*. Wilno, 1902; Tas pats. *Katedra wileńska*. Wilno, 1904; Tas pats. *Kościół św. Anny w Wilnie*. Wilno, 1905; Tas pats. *Obraz najświętszej panny Maryi Ostrobramskiej w Wilnie*. S. a. S. I., 20 p., il.; Tas pats. *Kościół św. Mikołaja w Wilnie*. Wilno, S. a., 50 p. (Odbitka z „Kwartalnika Litewskiego”); Tas pats. *Kościół św. Michała i klasztory panien Bernardynek w Wilnie*. Petersburg, 1911; Tas pats. *Stare Wilno w rysunkach F. Smuglewicza*, S. a. S. I. (Odbitka z „Litwa i Ruś”, 1912, t. 1, z. 3); Tas pats. *Stare Wilno*. Warszawa, 1912, 10 p. (Odbitka z „Ziemi”).

899 Zahorski, Władysław. *Gabinet anatomiczny Uniwersytetu i Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie*. Warszawa, 1900; Tas pats. *Pierwsze szpitale wileńskie. Pamiątnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1925, t. 1, z. 1–2, p. 65–72.

900 Загорский, Владислав. *Императорское Виленское Медицинское Общество 1805–1895*. Вильна, 1896; Zahorski, Władysław. *Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie (1805–1897)*. Warszawa, 1898.

901 Zahorski, Władysław. *Przewodnik po Wilnie*. Wilno, 1910, XVI, 293 p.; wyd. 2. Wilno, 1921, VI, 180 p.; wyd. 3, uzupełnione. Wilno, 1923, X, 180 p.; wyd. 4, Wilno, 1927, XVI, 186 p.; wyd. 5. Wilno, 1935, VII, 200 p.

902 Zahorski, Władysław. *Podania i legendy wileńskie*. Wilno, 1925.

903 Zahorski, Władysław. *Szymon Konarski (Życie i czyny)*. Wilno, 1907; Tas pats. *Rzut oka na sto dwadzieścia pięć lat walki narodu polskiego o niepodległość*. Wilno, 1919.

904 *Pamiętniki dr Józefa Franka*, z francuskiego przetłumaczył, wstępem i uwagami opatrzył Władysław Zahorski, t. 1–3. Wilno, 1913; wyd. 2, Wilno, 1921; Frankas, Josefas. *Atsiminimai apie Vilnių*. Vilnius, 2001.

905 Zahorski, Władysław. *Moje wspomnienia*, t. 1, opracowanie, wstęp i przypisy Jolanta Sikorska-Kulesza. Warszawa, 2018.

906 Girininkienė, Vida, Paulauskas, Algirdas. *Vilniaus bernardinų kapinės*. Vilnius, 1994, p. 25–26.

meno, senovinio popieriaus pavyzdžių ir pašto ženklų bei istorinių dokumentų kolekcijas. Jo kolekcijoje buvo dokumentai apie Vilniaus medicinos-chirurgijos akademiją 1836–1842 m, istorinė medžiaga apie Simoną Konarskį, 1863–1864 m. sukilimą, Dalevskių šeimą, 1905–1907 m. revoliuciją, Vilniaus istorinius ir architektūros paminklus. Didesnė dalis jo sukauptų vertybių atiteko Vilniaus mokslo bičiulių draugijai. Kai kurias iš jų (knygos, mineralų kolekcija, religinio turinio paveikslai, balto marmuro skulptūra *Gulinti nimfa*) jis padovanojo draugijos bibliotekai, kitas (rankraščiai, istoriniai dokumentai) atidavė draugijai jo artimieji. Archyvinė medžiaga dabar saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve⁹⁰⁷.

Aleksandras Žirkevičius (Александр Владимирович Жиркевич, 1857–1927), rusų generolas majoras, karo teisėjas, literatas, kolekcininkas, visuomenės veikėjas, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus sekretorius, Rusijos imperatoriškosios geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus, Vilniaus statistikos komiteto, Vilniaus Raudonojo kryžiaus, Rusijos imperatoriškosios muzikos draugijos Vilniaus skyriaus, Grafo Michailo Muravjovo muziejaus Vilniuje įrengimo komisijos ir valdymo komiteto narys. Jis gimė Liucine Vitebsko gubernijoje (dabar Ludza Latvijoje) kariškio šeimoje. Mokėsi Vilniaus realinėje ir junkerių mokykloje. Tarnavo pėstininkų pulke Ašmenoje. 1885 m. įstojo į Peterburgo karo akademiją. Po studijų dirbo kariniame teisme Vilniuje, užimdamas paeiliui gynėjo, prokuroro padėjėjo, tardytojo bei teisėjo pareigas. 1908 m., užsitarnavęs generolo majoro laipsnį, išėjo į atsargą ir atsidėjo literatūrinei bei visuomeninei veiklai⁹⁰⁸.

Besimokydamas Sankt Peterburge A. Žirkevičius įsitraukė į literatūrinę veiklą, spausdino eilėraščius bei apsakymus rusiškuose žurnaluose „Природа и охота“, „Вестник Европы“, „Исторический вестник“, „Русская старина“, „Северный вестник“, „Наблюдатель“, laikraščiuose „Виленский вестник“, „Западный вестник“ bei kituose leidiniuose. 1890 m. Peterburge pasirodė jo poemą *Vaikystės paveikslėliai*, pasirašyta Nivino slapyvardžiu⁹⁰⁹, 1899 m. – eilėraščių rinkinys *Draugams*⁹¹⁰. Taip pat jis rašė apie rusų istoriką ir kraštotyriminką Ivaną Orlovskį (1869–1909) ir lenkų rašytoją Elizą Orzeszkową (1841–1910)⁹¹¹. Plataus atgarsio sulaukė jo knygos apie Rusijos kalėjimus, areštines ir tragiškus nuteistųjų likimus⁹¹².

907 LVIA, f. 1185, ap. 8. Istoriko Władysława Zahorskiego (1858–1927) asmeninis fondas.

908 Лавринцев, Павел. *Русская литература Литвы (XIX – первая половина XX века)*. Вильнюс, 1999, p. 77.

909 Нивин А. [Жиркевич, Александр]. *Картинки детства: поэма*. С, Петербург, 1890.

910 Жиркевич, Александр. *Друзьям. Стихотворения*. С, Петербург, 1899.

911 Жиркевич, Александр. *Ив. Орловский (Биографический очерк с приложениями – двумя портретами Орловского и его статьею)*. Вильна, 1909; *Tas pats. Памяти Э. Б. Ожешко-Нагорской*. Вильна, 1912.

912 Жиркевич, Александр. *Пасынки военной службы (Материалы к истории мест заключения военного*

A. Žirkevičius kolekcionavo paveikslus, grafikos kūrinius, garsių žmonių autografus, istorinius dokumentus. Sukaupti turtingas meno kūrinių ir autografų kolekcijas padėjo jam pažintis su rusų poetais ir rašytojais Afanasijumi Fetu, Aleksejumi Žemčužnikovu, Antonu Čechovu, Levu Tolstojumi, dailininkais Ilja Repinu, Vasilijumi Vereščiaginu, skulptoriumi Marku Antokolskiu ir kitais garsiais žmonėmis. Surinktus archyvinius dokumentus, knygas ir muziejines vertybes jis dažnai dovano davė įvairiems rusų muziejams ir bibliotekoms Minske, Peterburge, Maskvoje bei Vilniaus viešajai bibliotekai⁹¹³.

Gyvendamas Vilniuje Žirkevičius aktyviai dalyvavo įvairių Vilniaus rusų draugijų, komitetų ir komisijų veikloje. Ypač daug jis pasidarbavo kuriant Vilniuje Muravjovo muziejų. Muziejaus įrengimo komisijai nutariams rinkti dokumentus apie 1863–1864 m. „lenkų maištą“ jis, negailėdamas nei jėgų nei laiko, važinėjo po Lietuvą bei Baltarusiją ir rinko istorinius dokumentus apie sukilimo eigą ir jo nuslopinimą. Dokumentus dažniausiai jis rasdavo vietinių rusų įstaigų valdininkų išneštus į palėpes ir rūsius arba pas žydų krautuvininkus, kurie, nupirkę dokumentus iš įstaigų, naudojo juos prekėms supakuoti. A. Žirkevičius iš įstaigų dokumentus pasiimdavo nieko nemokėdamas, tik palikęs raštišką paliudijimą apie jų paėmimą, o iš krautuvininkų turėjo juos išpirkti, mokėdamas po 40–60 kapeikų už pūdą. Vien Raseiniuose jam pavyko tokiu būdu įsigyti 250 pūdų vertingų dokumentų⁹¹⁴.

Žirkevičius istorinę medžiagą rinko iš idėjinių paskatų. Jis, kaip ir daugelis jo aplinkos žmonių, buvo karštas Rusijos imperinės politikos šalininkas ir laikė savo pareiga prisidėti prie generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo ir rusų karių, kovojusių su „lenkų maištininkais“, atminimo įamžinimo. Jis ne tik pasišventęs rinko istorinius dokumentus, bet ir Vilniaus spaudos puslapiuose nuolat ragino miesto valdžią bei rusų bendruomenę rūpintis rusų kareivių, žuvusių kovoje su sukilėliais, kapais, palaikyti švarą ir tvarką aplink Muravjovo paminklą, piktinosi, kad šis, toks svarbus rusams paminklas stovi apneštas suodžiais ir dulkėmis, o skvere prie paminklo kapstosi vištos⁹¹⁵. Kai gubernatoriaus paskirta komisija, apžiūrėjusi paminklą ir skverą, nustatė, kad jų būklė patenkinama, Žirkevičius laikraštyje „*Белорусская жизнь*“ rašė „Man, kaip rusui, aplink grafo M. N. Muravjovo

ведомства в России). Вильна, 1912; Tas pats. *Архимандрит Зосима (в мире Дмитрий Рашин) был невиновен*. Вильна, 1913; Tas pats. *Гауптвахты России*. Вильна, 1913.

913 Лавринцев, Павел. *Русская литература Литвы...*, p. 79.

914 Белецкий, Алексей. *Отчет Комиссии по устройству Музея графа М. Н. Муравьева*. Вильна, 1901; Mięnicki, Ryszard. *Archiwum Murawjewskie w Wilnie (1898–1901–1936)*. Warszawa, 1937, p. 27.

915 Жиркевич, Александр. Да что же это, наконец, такое. *Белорусская жизнь*. 1911, № 134, 28 июня; От канцелярии виленского губернатора нами получено следующее. *Белорусская жизнь*. 1911, № 135, 29 июня, p. 3; Жиркевич, Александр. Снова у памятника графа М. Н. Муравьева. И опять – открытие. *Белорусская жизнь*. 1911, № 130, 10 июля, p. 3; Жиркевич, Александр. Нет! Не могу, не буду молчать. *Белорусская жизнь*. 1911, № 144, 10 июля.

paminklą norėtuši matyti ne patenkinamą, bet pavyzdinę tvarką, nes tai, kaip mes rūpinamės didžiojo rusų piliečio atvaizdu, rodo mūsų pilietinio ir nacionalinio sąmoningumo lygį⁹¹⁶

Žirkevičius pritarė taip pat aršaus rusintojo, Vilniaus švietimo apygardos globėjo Ivano Kornilovo kultūrinei politikai Šiaurės vakarų krašte ir apgailstavo, kad Vilniuje lieka vis mažiau tos politikos pasekėjų⁹¹⁷. Su nerimu jis stebėjo lenkų politinės bei kultūrinės veiklos suaktyvėjimą ir ragino apsnūdusius, jo manymu, rusų kultūros įstaigų tarnautojus atsibusti ir priešpastatyti lenkų aktyvumui rusų kultūrinę veiklą⁹¹⁸.

Pirmojo pasaulinio karo metais atsargos generolas A. Žirkevičius išvystė aktyvią veiklą: globojo karo ligonines ir žiūrėjo, kad sužeistieji kariai būtų reikiamai slaugomi ir gydomi. 1915 m. vasarą rusams skubiai traukiantis iš Vilniaus jis su karine ligonine evakavosi į Simbirską. Kartu su juo išvyko žmona ir trys mažametės dukros. Simbirske Žirkevičius prižiūrėjo karo ligonines, kalėjimus ir karių kapines. Be to, jis tapo Simbirsko archyvinės komisijos nariu ir stengėsi pagal išgales rinkti ir atiduoti saugoti į muziejų svarbius archyvinius dokumentus bei kitas kultūrinės vertybes, kurios karo suirutės sąlygomis dažnai likdavo be priežiūros.

Rusijoje atėjus į valdžią bolševikams buvęs generolas su šeima kentė badą, kratas, suėmimus. Vargano atlygio, kurį Žirkevičius gaudavo dirbdamas neraštingumo likvidavimo kursuose ir Simbirsko miesto archyve, nepakako net būtinausioms reikmėms. 1921 m. nuo išsekimo mirė jo žmona Jekaterina. Visus porevoliucinės Rusijos gyvenimo baisumus jis aprašė savo dienoraštyje, kuris 2007 m. išleistas Maskvoje. Dienoraštį parengė spaudai jo anūkė Natalija Žirkevič-Podleskich. Pirmą dienoraščio dalį pašvęsta jaunystės ir laimingo gyvenimo Vilniuje prisiminimams, antroje jo dalyje aprašyti sunkūs metai Simbirske⁹¹⁹,

Mirus žmonai ir dukroms palikus namus A. Žirkevičius nusprendė sugrįžti į Vilnių, kur buvo likęs žmonos šeimos namas. Tačiau prieš išvykdamas į užsienį (Vilnius tada buvo Lenkijos sudėtyje) jis turėjo atsisveikinti su meno ir archyvinių dokumentų kolekcijomis, kurias buvo išsivežęs su savimi į Simbirską. Asmeninį archyvą jis atidavė Levo Tolstojaus muziejui Maskvoje, o dailės ir grafikos kolekciją, kurioje buvo Karlo Briulovo, Iljos Repino, Ivano Aivazovskio ir kitų žymių dailininkų kūriniai, pardavė Simbirsko (Ulijanovsko) muziejui. Natalija Žirkevič-Podleskich dienoraščio įvade

916 Жиркевич, Александр. Еще раз, да что - же это, наконец такое? *Белорусская жизнь*. 1911, № 137, 2 июля, р. 2–3.

917 Жиркевич, Александр. *Сонное царство великих начинаний (К столетнему юбилею дня рождения Ивана Петровича Корнилова)*. Вильна, 1911, р. 3–13.

918 *Ibidem*, р. 77, 178–187.

919 Жиркевич, Александр. *Потревоженные тени. Симбирский дневник: К 150-летию со дня рождения*. Сост., предисл. и прим. Н. Г. Жиркевич-Подлеских. Москва, 2007.

rašo, kad už parduotą kolekciją jos senelis gavo 10 milijardų rublių. Tais sunkiais laikais tai buvo menki pinigai, nes pūdas grūdų Simbirske tada kainavo 2,5 milijono rublių⁹²⁰. Į Vilnių A. Žirkevičius sugrįžo 1926 m., tačiau neužilgo (1927 m. liepos 13 d.) gyvenimo negandų palaužtas mirė⁹²¹.

920 Жиркевич, Александр. *Потревоженные тени. Симбирский дневник...*, p. 8.

921 Жиркевич-Подлеских, Н. Г.; Хмелевская Н. А. Жиркевич Александр Впадимирович. *Русские писатели. 1800–1917: Биографический словарь*. Гл. ред. П. А. Николаев, Т. 2: Г-К. Москва, 1992, p. 269–271; Лавринец, Павел. *Русская литература Литвы (XIX– первая половина XX века)*. Вильнюс, 1999, p. 77.

Lentelės

1 lentelė. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos nariai

Pavardė, vardas	Pareigos draugijoje	Gyvenamoji vieta
1	2	3
Bernatowicz Henryk	Narys	
Bujalski Władysław	Narys	Vilnius
Bułharowski Stanisław	Valdybos narys	Vilnius
Butrym Nikodem	Narys	
Chrościelewski Franciszek	Narys	
Czarkowski Ludwik	Valdybos narys, bibliotekininkas	Vilnius
Dworzaczek Włodzimierz	Narys	Vilnius, Minskas
Fiorentini Władysław	Narys	Vilnius
Jarocki Stanisław	Valdybos narys, sekretorius	Vilnius
Jurjewicz Franciszek	Valdybos narys, išdininkas	Vilnius
Karpowicz Adam	Valdybos narys, bibliotekininkas	Vilnius
Klott Jan	Narys	Vilnius
Łukaszewicz Wiktor	Narys	Vilnius
Makowski Waclaw	Narys	Vilnius
Malewski Bronisław	Narys	Aukštadvaris
Mongird Michał	Narys	Vilnius
Moraczewski Lucjan	Narys	Vilnius
Morawski Bronisław	Valdybos narys	Vilnius
Nagrodzki Zygmunt	Narys	Vilnius
Podbielski Jan	Narys	Trakai
Podernia Kazimierz	Pirmininkas, vicepirmininkas	Vilnius
Rodzewicz Gabriel	Narys	Vilnius
Rusiecki Bolesław	Narys	Vilnius
Stefanowski Kazimierz	Narys	Vilnius
Syrwid Stefan	Narys	Vilnius
Szukiewicz Wandalin	Pirmininkas	Nočia
Szutinas Antoni	Narys	Vilnius
Szwański Jan	Narys	Vilnius
Świerzyński Feliks	Narys	Vilnius

Uziębło Lucjan	Valdybos narys, sekretorius, iždininkas, bibliotekininkas	Vilnius
Wasilewski Aleksander	Valdybos narys	Vilnius
Węsławski Michał	Narys	Vilnius
Węsławski Witold	Narys	Vilnius
Wróblewski Tadeusz	Narys	Vilnius
Zahorski Władysław	Vicepirmininkas	Vilnius
Zawadzki Feliks	Narys	Vilnius

Šaltiniai ir literatūra: LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 26, l. 39; Uziębło, Lucjan. Kółko miłośników starożytnictwa i ludoznawstwa, *Kurier Litewski* 1907, nr. 68, 24 marca (6 kwietnia); Sulimczyk (Uziębło, Lucjan). Z wczorajszego Wilna, *Słowo*, 1929 nr. 300: 31 grudnia; Jurkowski, Roman. Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914. *Zapiski Historyczne*, 1990, t. 55, z. 1, p. 62–63; Zasztowt, Leszek. Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, Warszawa 1990, t. 35, nr. 2–3, p. 259–283.

2 lentelė. Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus nariai

Pavardė, vardas	Narystės kategorija	Įstojimo metai	Gyvenamoji vieta
1	2	3	4
Agafangel (Preobraženskij Aleksandr), Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas	Tikrasis	1911	Vilnius
Agapejev Nikolaj	Tikrasis	1900	Vilnius
Aleksej, Slucko stačiatikių vyskupas	Bendradarbis	1904	Sluckas
Antonij, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos rektorius	Bendradarbis	1904	Vilnius
Arndt Vladimir	Bendradarbis	1904	Vilnius
Venedikt, Vilniaus Šv. Dvasios stačiatikių vienuolyno vyresnysis	Tikrasis	1904	Vilnius
Beleckij Aleksej, Vilniaus švietimo apygardos globėjo pavaduotojas	Bendradarbis	1903	Vilnius
Beleckij Stepan, Vilniaus generalgubernatoriaus konceliarijos sekretorius	Bendradarbis	1904	Vilnius
Bileckij Aleksandr	Bendradarbis	1903	Vilnius

Blagoveščenskij Sergej	Tikrasis	1906	Vilnius
Boas Viktor, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius
Bogojavlenskij Vsevolod, Vilniaus mokytojų instituto direktorius	Bendradarbis	1913	Vilnius
Božerjanov Aleksandr, atsargos generolas leitinantas	Tikrasis	1903	Vilnius
Byvalkevič Polikarp, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius, Peterburgas
Charkevič Vladimir	Bendradarbis	1900	Vilnius
Charuzin Aleksej	Tikrasis	1903	Kišiniovas
Čerkasov Leonid	Bendradarbis	1904	Vilnius
Černcov Konstantin	Tikrasis	1904	Vilnius
Čumikov Vladimir	Tikrasis	1903	Vilnius
Čurin Aleksej, karininkas	Bendradarbis	1904	Suvalkai
Dmitrijev Michail	Bendradarbis	1906	Vilnius
Dobrianskij Flavijan, Vilniaus archeografijos komisijos narys	Bendradarbis	1903	Vilnius
Dolgo-Saburov Aleksandr, Vilniaus vicegubernatorius	Tikrasis	1903	Vilnius
Dovgialo Dmitrij, Vilniaus archeografijos komisijos narys	Bendradarbis	1903	Vilnius
Družinin P., stačiatikių šventikas	Bendradarbis	1913	Vilnius
Dublanskij Pavel	Tikrasis	1900	Vilnius
Durnovo Aleksandr	Bendradarbis	1904	Vilnius
Flerov Vsevolod, Vilniaus švietimo apygardos globėjo pavaduotojas	Tikrasis	1907	Vilnius
Freze Aleksandr, Vilniaus generalgubernatorius	Tikrasis	1906	Vilnius
Gagarin Boris, kunigaikštis	Tikrasis	1904	Vilnius
Gilarovskij Vasilij, Vilniaus viešosios bibliotekos įrengimo ir valdymo komisijos narys	Bendradarbis	1903	Vilnius
Glebov Ivan	Bendradarbis	1903	
Godyckij-Cvirko Ivan, gimnazijos vedėjas	Tikrasis	1906	Maladečina
Golub Vladimir, Vilniaus centrinio archyvo darbuotojas	Bendradarbis	1903	Vilnius
Grygorjev Jevgenij	Tikrasis	1905	Vilnius
Gripenberg Oskar	Tikrasis	1904	Vilnius
Joann, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos rektorius	Tikrasis	1907	Vilnius
Ivanov Fedot	Bendradarbis	1903	Vilnius
Ivanov Fedor, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius

Izenflam Piotr, švietimo inspektorius	Bendradarbis	1904	Vilnius
Jachontov Pavel, Vilniaus I berniukų gimnazijos direktorius	Bendradarbis	1903	Vilnius
Kadygrobov Vsevolod	Bendradarbis	1906	Vilnius
Kizewetter Ivan, Vilniaus II berniukų gimnazijos direktorius	Bendradarbis	1907	Vilnius
Klykov Mitrofan, generolas majoras	Bendradarbis	1906	Vilnius
Kossakovskij Nikolaj, Vilniaus švietimo apygardos inspektorius	Bendradarbis	1903	Vilnius
Kotovič Joann, stačiatikių šventikas	Bendradarbis	1905	Vilnius
Kračkovskij Julijan, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius
Krasnianskij Vladimir, gimnazijos direktorius	Bendradarbis		Vilnius
Krukovskij Adrijan, Vilniaus I berniukų gimnazijos mokytojas	Bendradarbis	1905	Vilnius
Kudrinskij Fadej, mokytojas	Bendradarbis	1904	Vilnius
Kukuškin Ivan, liaudies mokyklos direktorius	Bendradarbis	1904	Kaunas
Leontjev Ivan, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	
Maistrenko Grigorij	Bendradarbis	1904	Vilnius
Malama Vladimir	Bendradarbis	1904	Vilnius
Mejer Aleksandr	Bendradarbis	1906	Vilnius
Milovidov Aleksandr, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos dėstytojas, Muravjovo muziejaus Vilniuje vedėjas	Bendradarbis	1900	Vilnius
Modestov Dmitrij, stačiatikių šventikas	Bendradarbis	1904	Vilnius
Nedelskij Vladimir, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos dėstytojas	Tikrasis	1907	Vilnius
Niewierowicz Mikołaj, Gardino gubernijos bajorų maršalka	Tikrasis	1900	Gardinas
Nikandr, Molčanov Nikolaj, Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas	Tikrasis	1905	Vilnius
Nikolskij Vsevolod, Muravjovo muziejaus Vilniuje vedėjas	Bendradarbis	1903	Vilnius
Olderogge Aleksej, von	Bendradarbis	1904	Vilnius
Olferov Vasilij, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius
Onoško Jurij	Bendradarbis	1903	Vilnius
Osorgin Michail, Gardino gubernatorius	Tikrasis	1903	Vilnius
Petrov Kapiton, stačiatikių šventikas	Bendradarbis	1904	Vilnius
Pimenov Arystarch	Tikrasis	1904	Vilnius
Podjakonov Aleksandr	Tikrasis	1906	Vilnius

Pokrovskij Aleksej, stačiatikių šventikas, Dono kazokų 3-jo pulko kapelionas	Bendradarbis	1906	Vilnius
Popov Vasilij, Vilniaus švietimo apygardos vedėjas	Tikrasis	1901	Vilnius
Povolockij Ivan	Tikrasis	1900	Vilnius
Predtečevskij Nikolaj, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos dėstytojas	Bendradarbis	1906	Vilnius
Prozorovskij Michail	Bendradarbis	1904	Vilnius
Radus–Zenkovič, Apollon	Bendradarbis	1903	Vilnius
Rudzkij Nikolaj	Bendradarbis	1903	Vilnius
Saltykov Lev, grafas	Bendradarbis	1904	Vilnius
Sergej (Petrov Stepan), Kauno stačiatikių vyskupas	Tikrasis	1903	Kaunas
Siuzor Jurij, grafas	Tikrasis	1905	Vilnius
Skugarevskij Arkadij, generolas leitinantas	Tikrasis	1900	Vilnius
Sliozkin Lev, pulkininkas	Bendradarbis	1903	Vilnius
Smoktunov Luka, stačiatikių šventikas	Bendradarbis	1904	Vilnius
Sokolov Aleksandr	Bendradarbis	1906	Vilnius
Solovjov Danil	Bendradarbis	1906	Vilnius
Spasskij Vasilij, Vilniaus žydų mokytojų seminarijos dėstytojas	Bendradarbis	1904	Vilnius
Sprogis Ivan, Vilniaus centrinio archyvo vedėjas, Vilniaus archeografijos komisijos narys	Bendradarbis	1903	Vilnius
Stankevič Andrej, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos darbuotojas	Tikrasis	1905	Vilnius
Sviatopolk-Mirskij Piotr, kunigaikštis, Vilniaus generalgubernatorius, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis	1903	Vilnius, Peterburgas
Sučko Mikolaj, Vilniaus mokytojų instituto dėstytojas	Bendradarbis	1905	Vilnius
Šalikov Michail	Tikrasis	1904	Vilnius
Šervašidze Dmitrij	Tikrasis	1905	Vileika
Škot Pavel, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis	1906	Vilnius
Šolokov Michail	Tikrasis	1903	Vilnius
Tatiščev Jurij, Vilniaus gubernijos Statistikos Komiteto narys	Tikrasis	1905	Vilnius
Tatiščev Sergej, grafas, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius

Titlinov Boris, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos dėstytojas	Bendradarbis	1905	Vilnius
Treskin Michail, Vilniaus muzikos mokyklos direktorius	Bendradarbis	1904	Vilnius
Trockij Vitalij, Vilniaus generalgubernatorius, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius
Trutnev Ivan, dailininkas, Peterburgo dailės akademijos narys, Vilniaus piešimo mokyklos ilgametis vadovas	Tikrasis	1904	Vilnius
Turcevič Arsenij, pedagogas, Vilniaus archeografijos komisijos narys	Bendradarbis	1903	Vilnius
Uspenskij Pavel	Tikrasis	1905	Vilnius
Wahl Viktor	Tikrasis	1902	Vilnius
Vasilevskij Vladimir, stačiatikių šventikas	Bendradarbis	1903	Vilnius
Vasiljev Andrej	Tikrasis	1904	Vilnius
Veres (Vares) Denis	Tikrasis	1903	Vilnius
Veriovin Piotr, Kauno, vėliau Vilniaus civilinis gubernatorius	Tikrasis	1903	Vilnius
Vinogradov Aleksandr, Vilniaus geberalgubernatoriaus kanceliarijos sekretorius	Tikrasis	1903	Vilnius
Vinogradov Ivan, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius
Zeletenkevič Ilarion	Tikrasis	1903	Vilnius
Žirkevič Aleksandr, karo teisėjas, Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos tikrasis narys	Tikrasis, steigėjas	1899	Vilnius, Smolenskas

Šaltiniai: Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus protokolai, ataskaitos, narių sąrašai, VUB, RS, f. 42-1, l. 23, 27, 32-33, 55-56, 69-71, 120; VUB, RS, f. 42-2, l. 2, 11; VUB, RS, f. 42-3, l. 31; VUB, RS, f. 42-4, l. 2, 61; VUB, RS, f. 42-5, l. 23, 30.

3 lentelė. Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus valdybos sudėtis

Metai	Pirmininkas	Vicėpirmininkas	Sekretorius	Iždininkas	Bibliotekininkas
1	2	3	4	5	6
1900	Vitalij Trockij	Arkadij Skugarevskij	Aleksandr Žirkevič	Polikarp Byvalkevič	

1901	Vitalij Trockij	Arkadij Skugarevskij	Aleksandr Žirkevič	Polikarp Byvalkevič	
1902	Viktor Wahl	Arkadij Skugarevskij	Aleksandr Žirkevič	Polikarp Byvalkevič	
1903	Piotr Sviatopolk-Mirskij	Vasilij Popov	Aleksandr Milovidov	Polikarp Byvalkevič	Sergej Sologub
1904	Piotr Sviatopolk-Mirskij	Vasilij Popov	Aleksandr Milovidov	Polikarp Byvalkevič	Sergej Sologub
1905	Nikandr (Nikolaj Molčanov)	Vasilij Popov	Aleksandr Milovidov	Stepan Beleckij	Sergej Sologub, Boris Titlinov
1906	Nikandr	Aleksej Beleckij	Aleksandr Milovidov	Stepan Beleckij	Sergej Sologub, Boris Titlinov
1907	Nikandr	Aleksej Beleckij	Aleksandr Milovidov	Stepan Beleckij Aleksandr Bileckij	Sergej Sologub, Dmitrij Tomko
1908	Nikandr	Aleksej Beleckij	Aleksandr Milovidov	Aleksandr Bileckij	Sergej Sologub, Vladimir Šatrovskij
1909	Nikandr		Aleksandr Milovidov	Aleksandr Bileckij	Sergej Sologub, Vladimir Šatrovskij
1910	Nikandr		Aleksandr Milovidov	Aleksandr Bileckij	Sergej Sologub, Vladimir Šatrovskij
1911	Agafangel (Aleksandr Preobraženskij)		Aleksandr Milovidov	Aleksandr Bileckij	Sergej Sologub, Vladimir Šatrovskij
1912	Agafangel		Aleksandr Milovidov	Aleksandr Bileckij	Sergej Sologub, Vladimir Šatrovskij
1913	Agafangel		Aleksandr Milovidov	Aleksandr Bileckij	Sergej Sologub, Vladimir Šatrovskij
1914	Agafangel		Aleksandr Milovidov	Aleksandr Bileckij	Sergej Sologub, Vladimir Šatrovskij, S. Golosuj
1915			Aleksandr Milovidov	Aleksandr Bileckij	Vladimir Šatrovskij, S. Golosuj

Šaltiniai: Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus protokolai, ataskaitos, narių sąrašai, VUB, RS, f. 42-1, l. 32-33, 55-56, 69-71, 75, 120; VUB, RS, f. 42-2, l. 45; VUB, RS, f. 42-3, p. 42, 56; VUB, RS, f. 42-4, l. 19; VUB, RS, f. 42-5, l. 30, 46.

4 lentelė. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos nariai

Pavardė, vardas	Narystės kategorija	Įstojimo metai
1	2	3
Bröel-Plater Marian	Narys steigėjas	1907
Budrewicz Hipolit	Narys steigėjas	1911
Buňhak Emanuel	Narys steigėjas	1907
Ciechanowiecki Stanisław	Narys steigėjas	1907
Gawroński Stanisław	Narys steigėjas	1907
Kieniewicz Hieronim	Narys steigėjas	1910
Lubański Aleksander	Narys steigėjas	1909
Milewicz Florian	Narys steigėjas	1911
Montwiłł Józef	Narys steigėjas	1907
Pietraszkiewicz Jan	Narys steigėjas	1907
Poray-Biernacka Aniela	Narys steigėjas	1910
Przeździecki Jan	Narys steigėjas	1909
Rostworowski Tadeusz	Narys steigėjas	1907
Rusiecki Bolesław	Narys steigėjas	1907
Ruszczyc Ferdynand	Narys rėmėjas	1907
Rzewuski Józef	Narys steigėjas	1911
Syrwid Stefan	Narys steigėjas	1908
Szukiewicz Wandalin	Narys steigėjas	1907
Ślizień Tadeusz	Narys steigėjas	1907
Świdziński Hilary	Narys steigėjas	1911
Tyszkiewicz Antoni	Narys steigėjas	1907
Tyszkiewicz Józef	Narys steigėjas	1907
Tyszkiewicz Michał	Narys steigėjas	1908
Tyszkiewicz Władysław	Narys steigėjas	1907
Tyszkiewiczowa Maria Krystyna	Narys steigėjas	1911
Uniechowski Janusz	Narys rėmėjas	1908
Uziębło Lucjan	Narys steigėjas	1907
Wróblewski Tadeusz Stanisław	Narys steigėjas	1907

Šaltiniai: Vilniaus mokslo ir meno draugijos protokolai, ataskaitos, narių sąrašai, LMAB, RS, f. 151, b. 304, 305, 306, 307, 311.

5 lentelė. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos komiteto, valdybos ir revizijos komisijos sudėtis

Metai	Komiteto sudėtis	Valdybos sudėtis	Revizijos komisijos sudėtis
1	2	3	4
1907	Władysław Tyszkiewicz, Antoni Tyszkiewicz, Lucjan Uziębło, Tadeusz Rostworowski, Tadeusz Stanisław Wróblewski, Waldemar Ślizień, Emanuel Bułhak, Stanisław Ciechanowiecki, Marian Bröel-Plater, Józef Montwiłł, Jan Pietraszkiewicz, Józef Tyszkiewicz, Bolesław Rusiecki, Wandalin Szukiewicz, Stanisław Gawroński	Pirmininkas – Władysław Tyszkiewicz, vicepirmininkas – Antoni Tyszkiewicz, sekretorius – Tadeusz Rostworowski, nariai: Tadeusz Wróblewski, Waldemar Ślizień	Nariai: Emanuel Bułhak, Józef Montwiłł Pavaduotojai: Stanisław Ciechanowiecki, Jan Pietraszkiewicz
1908	Władysław Tyszkiewicz, Antoni Tyszkiewicz, Waldemar Ślizień, Tadeusz Rostworowski, Tadeusz Wróblewski, Emanuel Bułhak, Lucjan Uziębło, Michał Tyszkiewicz, Marian Bröel-Plater, Józef Montwiłł, Stanisław Ciechanowiecki, Stanisław Gawroński, Bolesław Rusiecki, Stefan Syrwid, Janusz Uniechowski	Pirmininkas- Władysław Tyszkiewicz, vicepirmininkas – Antoni Tyszkiewicz, sekretorius – Tadeusz Rostworowski, nariai: Tadeusz Wróblewski, Waldemar Ślizień	Nariai: Józef Montwiłł, Stanisław Ciechanowiecki Pavaduotojai: Michał Tyszkiewicz, Marian Bröel-Plater
1909	Władysław Tyszkiewicz, Antoni Tyszkiewicz, Waldemar Ślizień, Tadeusz Rostworowski, Emanuel Bułhak, Lucjan Uziębło, Michał Tyszkiewicz, Marian Bröel-Plater, Józef Montwiłł, Stanisław Ciechanowiecki, Stanisław Gawroński, Bolesław Rusiecki, Stefan Syrwid, Aleksander Lubański, Jan Przeździecki	Pirmininkas – Władysław Tyszkiewicz, vicepirmininkas – Antoni Tyszkiewicz, sekretorius – Tadeusz Rostworowski, nariai: Waldemar Ślizień, Emanuel Bułhak	Nariai: Michał Tyszkiewicz, Stanisław Ciechanowiecki Pavaduotojai: Józef Montwiłł, Stefan Syrwid
1910	Władysław Tyszkiewicz, Antoni Tyszkiewicz, Tadeusz Rostworowski, Emanuel Bułhak, Hieronim Kieniewicz, Michał Tyszkiewicz, Józef Montwiłł, Lucjan Uziębło, Aniela Poray-Biernacka, Aleksander Lubański, Stefan Syrwid, Marian Bröel-Plater, Bolesław Rusiecki, Stanisław Ciechanowiecki, Jan Przeździecki	Pirmininkas – Władysław Tyszkiewicz, vicepirmininkas – Antoni Tyszkiewicz, sekretorius – Tadeusz Rostworowski, nariai: Emanuel Bułhak, Hieronim Kieniewicz	Nariai: Michał Tyszkiewicz, Stanisław Ciechanowiecki Pavaduotojai: Marian Broel – Plater, Stefan Syrwid

1911–1913	Władysław Tyszkiewicz, Antoni Tyszkiewicz, Tadeusz Rostworowski, Emanuel Bułhak, Hieronim Kieniewicz, Lucjan Uziębło, Marian Bröel-Plater, Michał Tyszkiewicz, Stanisław Ciechanowiecki, Maria Krystyna Lubomirska-Tyszkiewiczowa, Aniela Poray-Biernacka, Józef Rzewuski, Hilary Świdziński, Florian Milewicz, Hipolit Budrewicz	Pirmininkas – Władysław Tyszkiewicz, vicepirmininkas – Antoni Tyszkiewicz, sekretorius –Tadeusz Rostworowski, nariai: Emanuel Bułhak, Hieronim Kieniewicz	Nariai: Hilary Świdziński, Florian Milewicz Pavaduotojai: Józef Rzewuski, Hipolit Budrewicz
-----------	--	--	---

Šaltiniai: Vilniaus mokslo ir meno draugijos protokolai, ataskaitos, narių sąrašai, LMAB, RS, f. 151, b. 304, 305, 306, 307, 311.

6 lentelė. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus fondų augimas 1907–1914 m.

Metai	Įsigyti eksponatai				
	Padovanoti	Pirkti	Depozitai	Nenurodytas įsigijimo būdas	Bendras skaičius
1	2	3	4	5	6
1907	1605	6	23		1634
1908	533	72	10	5	620
1909	518	1	14		533
1910	235	60			295
1911	518	8			526
1912	238	51			289
1913				75	75
1914				657	657

Šaltiniai: Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos protokolai, ataskaitos, inventorinės knygos, LMAB, RS, f. 151, b. 288–307, 311–321, 339–342, 350, 351.

7 lentelė. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai 1907–1914 m.

Pavardė, vardas	Narystės kategorija	Įstojimo metai	Gyvenamoji vieta
1	2	3	4
Ablamowicz Józef Edward	Tikrasis	1907	Kalvarija
Abramowicz Ludwik	Tikrasis	1907	Vilnius
Aframowicz Kazimierz	Tikrasis	1909	Vilnius
Andruszkiewicz Józef	Tikrasis	1913	Astraviškės, Kauno gub.
Antoniewicz Robert	Tikrasis	1907	Žmerynka, Podolės gub.

Antonowicz Aleksander	Tikrasis	1907	Vilnius
Antonowicz-Januszewska Józefa	Tikroji	1914	Vilnius
Antonowicz Walery	Tikrasis	1907	Panevėžys
Antoszewski, dr	Tikrasis	1909	Panevėžys
Askenazy Szymon	Garbės	1913	Varšuva
Augustowski Witold	Tikrasis	1907	Vilnius
Bagieński Piotr	Tikrasis	1907	Vilnius
Baliński Ignacy	Tikrasis	1908	Varšuva
Bańkowski Czesław	Tikrasis	1907	Norvidiškės, Vilniaus gubernija
Bańkowski Witold	Tikrasis	1914	Vilnius
Baranowicz Tadeusz	Tikrasis	1910	Koreličiai, Minsko gub.
Baranowski Ignacy	Garbės	1912	Varšuva
Bazarewski Stefan	Tikrasis	1908	Vilnius, Ryga
Bądzkiewicz Julian	Tikrasis	1912	Vilnius
Bąkowski Alfred	Tikrasis	1908	Vilnius
Bełza Władysław	Tikrasis	1907	Lvovas
Bębnowski Marian	Tikrasis	1913	Vilnius
Bielawski Stefan	Tikrasis	1914	Gardinas
Bieliński Józef	Korespondentas	1908	Varšuva
Bieliński Michał	Tikrasis	1914	Vilnius
Bitner Ryszard	Tikrasis	1907	Vilnius
Błażewicz Stanisław	Tikrasis	1907	Vilnius
Bochwic Stanisław	Tikrasis	1907	Vilnius
Bociarski Dominik	Tikrasis	1907	Kaunas
Bociarski Witold	Tikrasis	1908	Kaunas
Boczkowski Józef	Tikrasis	1907	Gozdava, Vitebsko gub.
Boguszewska Jadwiga	Tikroji	1911	Vilnius
Boguszewski Jan	Tikrasis	1911	Vilnius
Bohdanowicz Karol	Tikrasis	1908	Vilnius
Bojasiński Józef	Tikrasis	1910	Varšuva
Borkowski Władysław	Tikrasis	1912	Vilnius
Borsuk Franciszek	Tikrasis	1908	Vilnius
Bortkiewicz Edmund	Tikrasis	1907	Vilnius
Bortkiewicz Maria	Tikroji	1910	Vilnius
Bortkiewicz Marta	Tikroji	1907	Kozičinas, Vilniaus gub.
Bortkiewicz Zygmunt	Tikrasis	1907	Kozičinas, Vilnius

Branicki Władysław	Narys iki gyvos galvos	1908	Staviščė, Kijevo gub., Varšuva
Brensztejn Michał	Korespondentas	1907	Telšiai, Vilnius
Brensztejnowa Jadwiga	Tikroji	1910	Vilnius
Bröel-Plater Feliks	Tikrasis	1909	Belmontas, Kauno gub.
Bröel-Plater Gustaw	Tikrasis	1911	
Bröel-Plater Józef	Tikrasis	1911	
Bröel-Plater Marian	Narys iki gyvos galvos	1909	Vepriai, Kauno gub., Vilnius
Bröel-Plater Michał	Tikrasis	1909	Vitebsko gub.
Bröel-Plater Wiktor	Tikrasis	1909	Dombrovica, Voluinės gub.
Bröel-Plater Władysław	Tikrasis	1908	Šateikiai
Bröel-Platerowa Aleksandra	Tikroji	1909	Dombrovica, Voluinės gub.
Bröel-Platerowa Elżbieta	Tikroji	1909	Belmontas, Kauno gub.
Bröel-Platerowa Gabriela	Tikroji	1909	Vitebsko gub.
Bronisz Lucjan	Tikrasis	1907	Mikoliškiai (Mykoliškė), Kauno gub.
Bronowski Szczęśny	Tikrasis	1910	Varšuva
Brückner Aleksander	Garbės	1910	Berlinas
Brzeska-Żarnowska Zofia	Protektorė	1910	Varšuva
Brzeski Mikołaj	Protektorius	1910	Varšuva
Brzozowska Maria	Tikroji	1908	Vladimiras, Voluinės gub.
Budryk Bazyli	Tikrasis	1910	Giruliai
Bujalski Władysław	Tikrasis	1907	Vilnius
Bujnicki Tadeusz	Tikrasis	1911	Vilnius
Buľhak Emanuel	Protektorius	1914	Vilnius
Buľhak Jan	Tikrasis	1909	Pereseka, Minsko gub, Vilnius
Burhardt Aleksander	Tikrasis	1913	Vilnius
Burhardt Jan	Tikrasis	1908	Maskva
Burhardt Mieczysław	Tikrasis	1912	Vilnius
Burhardt Wiktor	Tikrasis	1913	Vilnius
Butrym Nikodem	Tikrasis	1907	Vilnius
Buyko (Bujko) Jan	Tikrasis	1913	Vilnius
Buyko (Bujko) Stanisław	Tikrasis	1914	Vilnius
Buykowa (Bujkowa) Zofia	Tikroji	1913	Vilnius

Bykowski Ludwik	Tikrasis	1909	Lvovas
Chełchowski Kazimierz	Tikrasis	1908	Varšuva
Chełmowski Marian	Tikrasis	1908	Chyżovas, Vilniaus gub.
Chodakowski Gustaw	Tikrasis	1908	Wesenbergas
Cholewiński Witold	Tikrasis	1911	Lublinas
Chomiński Aleksander	Tikrasis	1908	Alšėnai
Chomiński Ludwik	Tikrasis	1910	Alšėnai, Vilnius
Chrapowicki Antoni	Tikrasis	1907	Terespolis
Chrościelewski Franciszek	Tikrasis	1907	Vilnius
Chudzyński Antoni	Narys iki gyvos galvos	1908	Postavai, Vilniaus gub.
Ciechanowski Michał	Tikrasis	1909	Vilnius
Cybulski Ludwik	Tikrasis	1909	Gardinas
Cybulski Napoleon	Garbės	1911	Krokuva
Cywiński Dominik	Tikrasis	1913	Vilnius
Cywiński Hieronim	Narys iki gyvos galvos	1911	Kauno gub.
Cywiński Stanisław	Tikrasis	1911	Vilnius
Czapski Jerzy	Tikrasis	1908	Minskas, Pžylukų dvaras
Czarkowski Ludwik	Tikrasis	1907	Vilnius
Czarnocki Napoleon	Tikrasis	1908	Lyda
Czarnocki Zdzisław	Tikrasis	1914	Savičiai, Minsko gub.
Czechowicz Zygmunt	Tikrasis	1907	Vilnius
Czerniawski Adolf	Tikrasis	1911	Telšiai
Czerniawski Antoni	Tikrasis	1907	Vilnius
Czetwertyński-Światopełk Konstanty	Tikrasis	1914	Vilnius
Dalkiewicz Tadeusz	Tikrasis	1914	Gardino gub.
Dawidowski Aleksander	Tikrasis	1911	Vilnius
Dawidowski Eustachy	Tikrasis	1913	Vilnius
Dąbkowski Przemysław	Tikrasis	1907	Lvovas
Dąbrowska Zofia	Tikroji	1914	Vilnius
Dąbrowski Kazimierz	Tikrasis	1908	Vilnius
Dąbrowski Stanisław	Tikrasis	1912	Paryžius
Deloff Karol	Tikrasis	1908	Vilniuso
Dembowski (Dębowski) Tadeusz	Tikrasis	1908	Vilnius
Diveky Adorian	Korespondentas	1913	Vengrija

Dmochowska-Jeleńska Emma	Tikroji	1908	Vilnius
Dmochowska Justyna	Narė iki gyvos galvos	1914	Vilnius
Dmochowski Franciszek	Tikrasis	1907	Vilnius
Dmochowski Kazimierz	Tikrasis	1912	Vilnius
Dobużyński Walerian	Tikrasis	1907	Vilnius
Domaszewicz Andrzej (Domaševičius Andrius)	Tikrasis	1911	Vilnius
Dorożyński Franciszek	Tikrasis	1911	Iljasovka, Voluinės gub.
Dowgiałło Dominik	Tikrasis	1910	Siesikai
Dowgird Tadeusz	Korespondentas	1910	Kaunas
Downarowicz Ignacy	Tikrasis	1914	Kulva
Drucka-Lubecka Maria	Narė iki gyvos galvos	1910	Paryžius
Drucki-Lubecki Hieronim	Tikrasis	1907	Nove Pole, Minsko gub.
Drużyno (Drużynówna) Anna	Tikroji	1907	Vilnius, Telšiai
Dybowski Benedykt	Tikrasis, garbės	1907 1908	Lvovas
Dybowski Władysław	Tikrasis	1907	Vojnovas, Minsko gub.
Ejnarowicz Stanisław	Tikrasis	1909	Kudravka, Gardino gub.
Ejnarowiczówna Stanisława	Tikroji	1911	Vilnius
Ellert Jan	Tikrasis	1913	Vilnius
Estreicher Karol	Tikrasis	1908	Krokuva
Fijałkowska Maria	Tikroji	1912	Vilnius
Filipowicz-Dubowik Antoni	Tikrasis	1907	Vilnius
Folejewski Józef	Tikrasis	1913	Vilnius
Francuzowicz Jan	Tikrasis	1907	Gerkonys, netoli Ignalinos
Francuzowicz Antonina	Tikroji	1907	Gierkonys, netoli Ignalinos
Giecewicz Zenon	Tikrasis	1907	Vilnius
Ginalska Antonina	Tikroji	1908	Orenburgas
Gintowt-Dziewiałtowski Nikazy	Tikrasis	1909	Eišiškės
Giżycki Jan Marek	Tikrasis	1908	Krokuva
Gloger Zygmunt	Korespondentas	1908	Varšuva
Gobiato Wanda	Tikroji	1911	Pajūrė
Godlewski, kn. profesorius	Tikrasis	1907	Peterburgas

Goeldner Oskar	Tikrasis	1907	Telšiai
Gojlewicz Józef	Tikrasis	1907	Telšiai
Gorski Tomasz	Tikrasis	1907	Šaukėnai
Gorzuchowski Ksawery	Tikrasis	1914	Vilnius
Goyski Marian	Tikrasis	1907	Krokuva
Gruff Erazm	Tikrasis	1912	Krokuva
Grużewska Gabriela	Tikroji	1914	Kelmė
Grużewski Jan	Tikrasis	1907	Kuršėnai
Grużewski Kazimierz	Tikrasis	1908	Vilnius
Grużewski Ludwik	Tikrasis	1907	Minsko gub.
Gulbin Jan	Tikrasis	1908	Vilnius
Hanusowicz Bolesław	Tikrasis	1911	Vilnius
Hanusowicz Jan	Tikrasis	1907	Vilnius
Hartingh Kazimierz	Tikrasis	1913	Vilnius
Hartung January	Tikrasis	1907	Tambovas
Hartung Stanisław	Tikrasis	1907	Blagoveščenskaskas prie Amūro
Hertz Stefania	Tikroji	1911	Vilnius
Himelstjerna-Samson Mikołaj	Tikrasis	1914	Vilnius
Hłasko Bernard	Tikrasis	1908	Vilnius
Hłasko Józef	Tikrasis	1907	Vilnius
Hołownia Władysław	Tikrasis	1909	Kamenecas- Podolskas, Vilnius
Hołub Waclaw	Tikrasis	1907	Vilnius
Hreniewski Waclaw	Tikrasis	1908	Vilniaus gub.
Hryniewicz Zygmunt	Tikrasis	1907	Vilnius
Huszczza Tadeusz	Tikrasis	1907	Naujadarvis, Kauno gub.
Huszczowa Ludwika	Tikroji	1913	Vilnius
Hutorowicz Jan	Tikrasis	1907	Wendenas
Ihnatowicz Bolesław	Tikrasis	1911	Varšuva
Iwanowski Stanisław	Tikrasis	1909	Niesvyžius, Vilnius
Iwaskiewicz Janusz	Tikrasis	1907	Minskas, Varšuva
Jabłonowski Aleksander	Garbės	1908	Varšuva
Jabłonowski Władysław	Tikrasis	1912	Vilnius
Jabłoński Jan (Jablonskis Jonas)	Garbės	1910	Brestas, Kaunas
Jabłoński Józef	Tikrasis	1914	Varšuva
Jacuński Aleksander	Tikrasis	1911	Vilnius
Jaczynowski Adam	Tikrasis	1908	Varšuva

Jagmin Edward	Tikrasis	1907	Baisogala
Jahilnicki Eustachy	Tikrasis	1907	Vilnius
Jakimowicz Roman	Tikrasis	1912	Piotrkovas
Jakowski Marian	Tikrasis	1908	Varšuva
Jakubowski Jan	Tikrasis	1907	Kauno gub.
Jakubowski Michał	Tikrasis	1914	Vilnius, Druskininkai
Jałowiecki Bolesław	Tikrasis	1913	Peterburgas
Jałowiecki Mieczysław	Tikrasis	1908	Saldutiškis
Jamontowa Jadwiga	Tikroji	1912	Vilnius
Janczewski Edward	Narys iki gyvos galvos, garbės	1907 1908	Krokuva
Janczewski Kazimierz	Tikrasis	1910	Blinstrubiškių dvaras netoli Raseinių
Janczewski Kazimierz junior	Tikrasis	1910	Jukainiai
Janiszewski Romuald	Tikrasis	1907	Suvalkų gub.
Jankowski Czesław	Tikrasis	1907	Varšuva, Vilnius
Jankowski Jerzy	Tikrasis	1908	Vilnius
Janowicz Kazimierz	Tikrasis	1907	Šiauliai
Janowski Ludwik	Korespondentas	1910	Krokuva
Januszewski Albert	Tikrasis	1912	Vilnius
Januszewski Marian	Tikrasis	1908	Simanavas
Januszewski Wincenty	Narys iki gyvos galvos	1908	Vilnius
Jarocki Stanisław	Tikrasis	1907	Vilnius
Jasieńska Bronisława	Tikroji	1912	Šveicarija
Jasieński Stanisław	Tikrasis	1908	Vilnius
Jasieński Władysław	Tikrasis	1912	Šveicarija
Jasiński Edward	Tikrasis	1908	Vilnius
Jasiński Władysław	Tikrasis	1907	Šešuoliai
Jasiński Zbigniew	Tikrasis	1913	Vilnius
Jastrzębski Stanisław	Tikrasis	1911	Vilnius
Jelec Ludwik	Tikrasis	1912	Minskas
Jeleńska Maria	Tikroji, protektorė	1912 1914	Glintiškės
Jeleński Józef	Tikrasis	1912	Glintiškės
Jelski Aleksander	Tikrasis, korespondentas	1907 1908	Zamoscė, Minsko gub.
Jelski Wilhelm	Tikrasis	1912	Ignatyčiai, Minsko gub.
Jodziewicz Aleksander	Tikrasis	1914	Vilnius

Juchniewicz Cezary	Tikrasis	1907	Šiauliai
Jundziłł Zygmunt	Tikrasis	1913	Vilnius
Juraha Julian	Tikrasis	1914	Zarečjė, Mogiliaovo gub.
Juraha Stefania	Tikroji	1914	Minskas
Jurjewicz Franciszek	Tikrasis	1907	Vilnius
Jurjewiczowa Maria	Tikroji	1913	Vilnius
Kader Bronisław	Tikrasis	1907	Krokuva
Kalenkiewicz Jan	Tikrasis	1913	Vilnius
Kamińska Bronisława	Tikroji	1911	Vilnius
Kamiński Józef	Tikrasis	1911	Telšiai
Karaś Kazimierz	Tikrasis	1911	Vilnius
Karejev Nikolaj	Garbės	1913	Peterburgas
Karłowicz Irena	Protektorė	1909	Varšuva
Karpowicz Adam	Tikrasis	1907	Vilnius
Karpowicz Karol	Tikrasis	1914	Vilnius
Karpowicz Zygmunt	Tikrasis	1907	Vilnius
Karpowiczówna Agata	Tikroji	1914	Vilnius
Karska Teresa	Tikroji	1907	Berdyčėvas, Kijevo gub.
Karski Erazm	Tikrasis	1908	Berdyčėvas, Kijevo gub.
Karwowski Kazimierz	Tikrasis	1912	Vilnius
Kętrzyński Stanisław	Tikrasis	1908	Varšuva
Kętrzyński Wojciech	Tikrasis, garbės	1907 1908	Lvovas
Kieniewicz Hieronim	Tikrasis	1909	Brinevas, Minsko gub.
Kierbedziowa Gabriela	Tikroji	1907	Naujadvaris, Kauno gub.
Kiersnowski Kazimierz	Tikrasis	1912	Vilnius
Kiewlicz Marian	Tikrasis	1908	Vilnius
Kiewlicz Stanisław	Tikrasis	1907	Vilnius
Kiewlicz Władysław	Tikrasis	1913	Vilnius
Kleszczyński Aleksander	Tikrasis	1913	Vilnius
Kliński Józef	Tikrasis	1910	Naujoji Vilnia, Varšuva
Klott Jan	Narys iki gyvos galvos	1913	Vilnius
Klukowski Kazimierz	Tikrasis	1909	Zaporožė- Kamenskoje
Kłodecki Józef	Tikrasis	1914	Vilnius
Koczan Julian	Tikrasis	1911	Vilnius

Kojałowicz Lucjan	Tikrasis	1911	Vilnius
Kolendo Jan	Tikrasis	1913	Vilnius
Kolendo Władysław	Tikrasis	1914	Vilnius, Balstogė
Końb (Końb-Sielecki) Antoni	Protektorius	1914	Kijevas
Komar Władysław	Narys iki gyvos galvos	1907	Baisogala
Komorowski Antoni	Tikrasis	1913	Vilnius
Komorowski Czesław	Tikrasis	1910	Pabiržė
Konczyzna Ludwika	Tikroji		Paluknys
Kończa Paweł	Tikrasis	1907	Vilnius
Kopeć Witold	Tikrasis	1907	Uša, Minsko gub.
Kordzikowski Józef	Tikrasis	1912	Vilnius
Korń Bolesław	Tikrasis	1912	Vilnius
Korolec Józef	Narys iki gyvos galvos	1911	Vilnius, Druskininkai
Korwin-Krukowska Julia	Tikroji	1910	Vilnius
Korzon Tadeusz	Tikrasis, Garbės	1907 1908	Varšuva
Kosiłowski Władysław	Tikrasis	1910	Žarėnai
Kostrowicki Stanisław	Narys iki gyvos galvos	1912	Peterburgas
Kościałkowski Stanisław	Tikrasis	1907	Vilnius
Kościałkowski Waclaw	Tikrasis	1909	Varšuva
Kowalska Gabriela	Tikroji	1913	Vilnius
Kowalski Edmund	Tikrasis	1911	Vilnius
Kozłowski Marian	Tikrasis	1914	Vilnius
Kozłowski Stanisław	Tikrasis	1909	Ojcovas, Kielcų gub.
Krajewski W.	Tikrasis	1907	Torčinai, Voluinės gub.
Kramkowski Piotr	Tikrasis	1914	Vilnius
Krzemiński Stanisław	Tikrasis	1908	Varšuva
Krzywicki Ludwik	Garbės	1914	Varšuva
Krzyżanowski Bronisław	Tikrasis	1914	Vilnius
Kudrewicz Edward	Tikrasis	1910	Vilnius
Kulwieć Kazimierz	Tikrasis, Korespondentas	1907 1908	Varšuva
Kuncewicz Adam	Tikrasis	1907	Vilnius
Kurczewski Dominik	Tikrasis	1914	Brėslauja
Kurczewski Jan	Tikrasis	1907	Vilnius
Kurnatowska Aldona	Tikroji	1908	Telšiai

Kurnatowski Konstanty	Tikrasis	1908	Kelmė
Kwiecinski Apolinary	Tikrasis	1909	Varšuva
Lachowicz Jan	Tikrasis	1912	Vilnius
Laus Bronisław	Tikrasis	1912	Kaunas
Legus Wincenty	Tikrasis	1913	Vilnius
Lenkiewicz Antoni	Tikrasis	1909	Mozyrius
Lietuvių Mokslo Draugija	Tikroji	1908	Vilnius
Linda Stepan	Tikrasis	1911	Vilnius
Lipińska Anna	Tikroji	1913	Vilnius
Lipnicki Augustyn	Tikrasis	1907	Vilnius
Lubański Aleksander	Tikrasis	1908	Vilnius
Ludkiewicz Seweryn	Tikrasis	1914	Vilnius
Ludkiewicz Zdzisław	Tikrasis	1914	Vilnius
Łappa Dominik	Tikrasis	1908	Vilnius
Łastowski Waclaw	Tikrasis	1912	Benekony, Vilnius
Latyšev Vasilij	Garbės	1913	Peterburgas
Łęska Maria	Protektorė	1909	Vilnius
Łęski Hilary	Tikrasis, protektorius	1908, 1909	Vilnius
Łęski Włodzimierz	Tikrasis	1914	Vilnius, Varšuva
Łopaciński Euzebiusz	Tikrasis	1913	Leonpolis, Vilniaus gub.
Łopaciński Henryk	Tikrasis	1907	Vilnius
Łopaciński Sergiusz	Tikrasis	1913	Vilnius
Łopaciński Stanisław	Tikrasis	1908	Sarja, Vitebsko gub.
Łubieński Wincenty	Tikrasis	1915	Vilnius
Łuckiewicz Jan	Tikrasis	1907	Vilnius
Łukowski Ludwik	Tikrasis	1907	Vilnius
Maciański Leon	Tikrasis	1914	Vilnius
Maciejewicz Stanisław	Tikrasis	1907	Vilnius
Mackiewicz Stanisław	Tikrasis	1914	Vilnius
Mackiewicz Zygmunt	Tikrasis	1907	Beržėnai
Maczewski Maksymilian	Tikrasis	1914	Vilnius
Majewski Edward	Tikrasis	1907	Elvaldenas, Kuršo gub.
Majewski Erazm	Tikrasis	1910	Varšuva
Majewski Feliks	Tikrasis	1911	Vilnius
Majewski Marcin	Tikrasis	1910	Vilnius
Makowski Waclaw	Tikrasis	1907	Vilnius
Malecki Jan	Tikrasis	1913	Vilnius
Malewski Bronisław	Tikrasis	1907	Aukštadvaris, Vilniaus gub.

Malinowski Edward	Tikrasis	1909	Varšuva
Malinowski Hipolit	Tikrasis	1908	Dobžynėvas
Malinowski Władysław	Tikrasis	1912	Vilnius
Maliński Stefan	Tikrasis	1907	Beinoravas
Maliszewski Edward	Tikrasis	1911	Varšuva
Manteuffel Gustaw	Korespondentas	1909	Ryga
Marcinowski Klemens	Tikrasis	1912	Vilnius
Marenicz Stanisław	Tikrasis	1908	Vilnius
Markowski Kazimierz	Tikrasis	1911	Vilnius
Markowski Stanisław	Tikrasis	1909	Vilnius
Massalski Ksawery	Tikrasis	1914	Vilnius
Medeksa Stefan	Tikrasis	1914	Aristavos dvaras
Meyet Leopold	Tikrasis	1909	Varšuva
Meyszowicz Aleksander	Tikrasis	1908	Vilnius, Varšuva
Meyszowicz Edward	Tikrasis	1908	Kauno gub.
Meyszowicz Oskar	Tikrasis	1908	Gardino gub.
Michalkiewicz Kazimierz	Tikrasis	1909	Vilnius
Michałowski Stanisław	Tikrasis	1908	Leonpolis
Michniewicz Jan	Tikrasis	1914	Vilnius
Michniewicz Wacław	Tikrasis	1907	Vilnius
Michniewiczówna Maria	Tikroji	1914	Vilnius
Mieszkis Feliks	Tikrasis	1907	Vilnius
Mikłaszewski Sławomir	Tikrasis	1911	Varšuva
Miłkowski Stanisław	Tikrasis	1909	Vilnius
Mineyko Józef	Tikrasis	1908	Vilnius
Mineyko Władysław	Tikrasis	1912	Vilnius
Minkiewicz Michał	Tikrasis	1911	Vilnius
Missuna Wojciech	Tikrasis	1914	Vilnius
Miškiewicz Kazimierz	Tikrasis	1908	Vilnius
Mokrzecki Jan	Tikrasis	1908	Vilnius
Mołochowiec Aleksander	Tikrasis	1908	Vilnius
Mongird Michał	Tikrasis	1911	Vilnius
Mongird Wacław	Tikrasis	1914	Krokuva, Vilnius
Monkiewicz Józef	Tikrasis	1911	Vilnius
Montwid-Białłozor Aleksander	Tikrasis	1908	Grinkiškis (arba Grinkiškės) netoli Radviliškio
Montwił Józef	Narys iki gyvos galvos, protektorius	1907, 1908	Vilnius
Montwił Stanisław	Narys iki gyvos galvos, protektorius	1907, 1908	Troškūnai

Montwiłł Stanisław junior	Tikrasis	1912	Kauno gub.
Moraczewski Julian	Tikrasis	1908	Vilnius
Mościcki Henryk	Tikrasis, korespondentas	1907, 1908	Varšuva
Narkiewicz-Jodko Ludwik	Tikrasis	1908	Lopėnai, Minsko gub., Niesvyžius
Narkiewicz-Jodko Zygmunt	Tikrasis	1908	Lopėnai, Minsko gub.
Narutowicz Stanisław	Tikrasis	1909	Telšiai
Natanson Władysław	Tikrasis	1907	Lvovas
Nieciecki Ludwik	Tikrasis	1914	Vilnius
Niederle Lubor	Garbės	1910	Čekija
Niedziałkowski Konrad	Tikrasis	1908	Vilnius
Niedźwiedzki Albin	Tikrasis	1915	Vilnius
Nieławicki Rudolf	Tikrasis	1907	Vilnius
Niementowiczówna Helena	Tikroji	1914	Vilnius
Niezabytowska Alina	Tikroji	1908	Vilnius
Niezabytowski Edmund	Tikrasis	1907	Vilnius
Niezabytowski Jan	Tikrasis	1909	Pekinas, Kinija
Niezabytowski Karol	Tikrasis	1910	Minsko gub.
Nitsch Kazimierz	Tikrasis	1909	Krokuva
Noiszewski Kazimierz	Tikrasis	1908	Daugapilis
Nosititz-Jackowski Mieczysław	Tikrasis	1914	Vilnius
Nowicki Władysław	Tikrasis	1907	Vilnius
O'Rourke Józef	Tikrasis	1907	Vilnius
Obrębska Maria	Narė iki gyvos galvos	1911	Gardinas
Obrębski Maksymilian	Narys iki gyvos galvos	1911	Gardinas
Obst Jan	Tikrasis	1909	Peterburgas, Vilnius
Oko Jan	Narys iki gyvos galvos		Vilnius
Okulicz Kazimierz	Tikrasis	1911	Peterburgas
Okulicz Konstanty	Tikrasis	1907	Markutiškiai netoli Jonavos
Okulicz Stefan	Narys iki gyvos galvos	1907	Vilnius
Okulicz Stefan junior	Tikrasis	1910	Altyras, Simbirsko gub.
Oleszkiewicz Mieczysław	Tikrasis	1913	Vilnius
Olszański Ignacy	Tikrasis	1913	Vilnius, Gardinas
Orda Iwon	Tikrasis	1908	Vilnius

Orda Stanisław	Tikrasis	1909	Minsko gub.
Orda (Ordzina) Anna	Tikroji	1908	Vilnius
Orzeszkowa Eliza	Garbės	1907	Gardinas
Osiński Cyprian	Tikrasis	1909	Vilnius
Ostachiewicz Kazimierz	Tikrasis	1914	Vilnius
Ostrejko (Ostreyko) Ludwik	Tikrasis	1908	Vilnius
Osuchowski Antoni	Tikrasis	1908	Varšuva
Pacewicz Franciszek	Tikrasis	1911	Kaunas
Paprocki Wiktor	Tikrasis	1912	Vilnius
Parczewski Alfons	Tikrasis	1907	Peterburgas
Paszkievicz Antoni	Tikrasis	1907	Vilnius
Paszkowski Jan	Tikrasis	1911	Vilnius
Perkowska Wanda	Tikroji	1910	Varšuva
Perkowski Leon	Tikrasis	1914	Vilnius
Perzanowski Alojzy	Tikrasis	1908	Vilnius
Pienkiewiczówna Maria	Tikroji	1908	Severynovka, Podolės gub.
Piotrowski Gustaw	Tikrasis	1909	Vilnius
Pizani Antoni	Tikrasis	1913	Vilnius
Podernia Kazimierz	Tikrasis	1907	Vilnius
Poklewska-Kozieli Marcelina	Tikroji	1909	Kalveliai, Vilniaus gub.
Poklewski-Kozieli Józef	Tikrasis	1909	Kalveliai, Vilniaus gub.
Połubińska Salomea	Tikroji	1913	Vilnius
Połubiński Mieczysław	Tikrasis	1914	Vilnius
Poniatowski Kazimierz	Tikrasis	1918	Vilnius
Potocki Henryk	Tikrasis	1908	Chżonstovas, Piotrkovo gub.
Powałko Bronisław	Tikrasis	1908	Marijampolė
Powstański Ludomir	Tikrasis	1907	Vilniaus gub.
Praga Hipolit	Tikrasis	1907	Balstogė
Pruszyński Bronisław	Tikrasis	1908	Žesniovka, Voluinės gub.
Przedziecki Józef	Protektorius	1908	Postavaï, Vilniaus gub.
Przybyławska Stefania	Tikroji	1917	Vilnius
Przyłuski Józef	Tikrasis	1913	Vilnius
Ptaszycki Jan	Tikrasis	1908	Peterburgas
Ptaszycki Stanisław	Tikrasis	1912	Peterburgas, Varšuva
Puttkamer Wawrzyniec	Tikrasis	1907	Bolcieniki, gub. wilenska

Raciborski Marian	Garbės	1910	Lvovas
Rackowski Feliks	Tikrasis	1907	Verduliai
Rajkiewicz Józef	Tikrasis	1909	Minskas
Rembowski Teodor	Tikrasis	1909	Vilnius
Reniger (Renigier) Szymon	Tikrasis	1909	Vilnius
Rogowski Kazimierz	Tikrasis	1909	Nemenčinė
Romańska Helena	Tikroji	1914	Urviškiai
Romer-Ochenkowska, Helena	Tikroji	1907	Kamajai, Vilnius
Römer Bronisław	Tikrasis	1914	Antanašė
Römer Eugeniusz	Tikrasis	1907	Tituvėnai
Römer Kazimierz	Tikrasis	1907	Janapolis, Vitebsko gub.
Römer Michał	Tikrasis	1908	Vilnius
Römer Michał Kazimierz	Tikrasis	1910	Bagdoniškiai
Römerowa Maria	Tikroji	1913	Vilnius
Rostworowski Tadeusz	Protektorius	1914	Vilnius
Roszkowski Bartosz	Tikrasis	1907	Bobra, Gardino gub.
Rouba Napoleon	Tikrasis	1907	Vilnius
Rozenblum Aleksander	Tikrasis	1907	Gardino gub.
Rozwadowski (Rozwodowski) Piotr	Tikrasis	1908	Naujasodis, Vilniaus gub.
Rubażewicz Cezary	Tikrasis	1911	Gaudikaičiai, Kauno gub.
Rudziewicz Kazimierz	Tikrasis	1907	Vilnius
Rudziewicz Leon	Tikrasis	1912	Vilnius
Rudzki Wiktor	Narys iki gyvos galvos	1907	Vilnius
Rusiecki Bolesław	Tikrasis	1907	Vilnius
Ruszczyc Ferdynand	Tikrasis	1913	Vilnius, Bohdanovas
Rutkowski Michał	Tikrasis	1907	Vilnius, Drohičynas, Pinskas
Rymkiewicz Leonard	Tikrasis	1907	Vilnius
Rymsza Adam	Tikrasis	1907	Vilnius
Sadowski Eustachy	Tikrasis	1907	Telšiai
Sadowski Jan	Tikrasis	1907	Vilnius, Krokuva
Safarewicz Aleksander	Tikrasis	1911	Vilnius
Sakiel Jan	Tikrasis	1907	Gargždai
Salmonowicz Karol	Tikrasis	1907	Vilnius
Sarosiek Bronisław	Tikrasis	1907	Vilnius

Sartorius Wilhelm	Tikrasis	1911	Kauno gubernija
Sawicki Adam	Tikrasis	1907	Vilnius
Sidorowicz Władysław	Tikrasis	1909	Vilnius
Siemaszko Józef	Tikrasis	1909	Telšiai
Siemiradzka Stanisława	Tikroji	1914	Vilnius
Sienkiewicz Czesław	Tikrasis	1913	Vilnius
Skirmunt Konstanty	Tikrasis	1907	Molodovas, Gardino gub.
Skłodowska-Curie Maria	Garbės	1912	Paryžius
Słomski Michał	Tikrasis	1907	Vilnius
Smolka Stanisław	Tikrasis, garbės	1907, 1908	Krokuva
Sokołowski Władysław	Tikrasis	1907	Vilnius
Solimani Władysław	Tikrasis	1908	Vilnius
Sołtan Adam	Tikrasis	1910	Vilnius
Sołtan Stanisław	Tikrasis	1909	Novojelnia, Gardino gub.
Songin Józef	Tikrasis	1909	Vilnius
Stabrowski Feliks	Tikrasis	1908	Varšuva
Stadziejewicz Bolesław	Tikrasis	1912	Vilnius
Staniewicz Cezary	Tikrasis	1907	Vilnius
Staniewicz Witold	Tikrasis	1913	Vilnius
Stankiewicz Jan	Tikrasis	1914	Vilnius
Stecki Jan	Tikrasis	1909	Lancuchovas, Liublino gub.
Stefanowski Kazimierz	Tikrasis	1908	Vilnius
Strzemiński Ignacy	Tikrasis	1907	Vilnius
Studnicki-Gizbert Waław	Tikrasis	1907	Vilnius
Sumorok Juliusz	Tikrasis	1911	Vilnius
Sumorok Restytut	Tikrasis	1907	Vilnius
Swirtun Józef	Tikrasis	1912	Mintauja
Swolkieniowa Felicja	Tikroji	1913	Vilnius
Swolkień Konstanty	Tikrasis	1913	Švenčionys
Sycianko Czesław	Tikrasis	1911	Vilnius
Szachno Marian	Tikrasis	1909	Hoffenbergas, Vitebsko gub.
Szafnagel Kazimierz	Tikrasis	1907	Vilnius
Szalewicz Władysław	Tikrasis	1911	Vilnius
Szaulis Jerzy	Tikrasis	1913	Vilnius
Szklennik Aleksander	Tikrasis	1908	Vilnius
Szopa Teofil	Tikrasis	1913	Vilnius, Varšuva
Szpiganowicz Kazimierz	Tikrasis	1912	Berezovka, Minsko gub.

Sztolcman Gustaw	Tikrasis	1908	Vilnius
Szukiewicz Wandalin	Tikrasis	1907	Nočia, Vilniaus gub.
Szukszta Adolf	Tikrasis	1910	Užpaliai, Kauno gub.
Szuskiewicz Bronisław	Tikrasis	1914	Vilnius, Gardinas
Szwański Jan	Tikrasis	1907	Vilnius
Szychowski Józef	Tikrasis	1909	Vilnius
Szymański Walery	Tikrasis	1907	Vilnius
Ślizień Waldemar	Tikrasis	1910	Vilnius
Śniadecki Henryk	Tikrasis	1914	Vilnius
Światopełk-Mirski Wiktor	Tikrasis	1912	Vilnius
Światopełk-Mirski Wincenty	Tikrasis	1912	Vilnius
Świątecki Kazimierz	Tikrasis	1910	Kaunas
Świątkowski Józef	Tikrasis	1912	Vilnius
Świda Florian	Narys iki gyvos galvos	1909	Minsko gub.
Świdzińska Antonina	Tikroji	1914	Vilnius
Świdzińska Stanisława	Tikroji	1914	Vilnius
Świeżyński Florian Feliks	Tikrasis	1907	Vilnius
Święcicki Henryk	Tikrasis	1909	Peterburgas
Świętochowski Tomasz	Tikrasis	1913	Vilnius
Świętorzecka Stanisława	Tikroji	1909	Vilnius
Talko-Hryncewicz Julian	Korespondentas garbės narys	1907	Krokuva
Tarnowski Stanisław	Garbės	1909	Krokuva, Varšuva
Terajewiczówna Ludwika	Tikroji	1909	Vilnius
Terech Stanisław	Tikrasis	1913	Vilnius
Tomaszewski Dionizy	Tikrasis	1909	Vilnius
Tretiak Józef	Garbės	1912	Krokuva
Trojan Jan	Tikrasis	1910	Vilnius
Trojan Marian	Tikrasis	1911	Vilnius
Tur Jan	Tikrasis	1907	Varšuva
Turski Ignacy	Tikrasis	1911	Vilnius
Tyczkowski Franciszek	Tikrasis	1934	Vilnius
Tyszkiewicz Antoni	Tikrasis	1907	Vilnius
Tyszkiewicz Benedykt Henryk	Tikrasis	1909	Raudondvaris, Kauno gub.
Tyszkiewicz Feliks	Tikrasis	1908	Palanga
Tyszkiewicz Władysław	Tikrasis	1907	Lantvaris
Tyszkiewiczowa Klementyna	Protektorė	1914	Vilnius

Uniechowski Janusz	Tikrasis	1908	Minskas
Uziębło Lucjan	Tikrasis, protektorius	1907, 1914	Vilnius
Vilniaus prekybos bankas	Nuolatinis	1908	Vilnius
Vilniaus žemės bankas	Nuolatinis	1908	Vilnius
Virion (Wirjon) Adam	Tikrasis	1907	Tituvėnai
Wagner Karol	Tikrasis	1908	Šalčininkai, Vilnius
Wagner Helena	Tikroji	1914	Šalčininkai
Walicki Franciszek	Tikrasis	1907	Vilnius
Wańkowicz Hipolit	Tikrasis	1912	Helsingforsas
Wańkowicz Leon	Tikrasis	1909	Smilovičiai, Minsko gub.
Wańkowiczowa Stefania	Tikroji	1909	Smilovičiai, Minsko gub.
Wasilewski Adam	Tikrasis	1911	Vilniaus gub.
Wasilewski Hipolit	Tikrasis	1909	Vilniaus gub.
Wawrzynowicz J.	Tikrasis	1912	
Wejtko (Weytko) Wacław	Tikrasis	1908	Žeżyca, Vitebsko gub.
Weysenhoff Waldemar	Tikrasis	1912	Vilnius
Weysenhoff Wandalin	Tikrasis	1914	Vilnius
Weysenhoffowa	Tikroji	1912	Vilnius
Węclawowicz Aleksander	Tikrasis	1908	Wendenas
Węclawowicz Eryk	Tikrasis	1908	Wendenas
Węclawowicz Władysław	Tikrasis	1912	Vilnius
Węclawowicz Zygmunt	Tikrasis	1911	Narūnai, Kauno gub.
Węsławska Emilia	Tikroji	1911	Vilnius
Węsławski Michał	Tikrasis	1910	Vilnius
Węsławski Witold	Tikrasis	1907	Vilnius
Wierzyński Józef	Tikrasis	1914	Vilnius
Wiszniewski Wilhelm	Tikrasis	1907	Digraičiai, Kauno gub.
Witanowski-Rawita Michał	Tikrasis	1912	Piotrkovas
Wojde Aleksander	Tikrasis	1914	Vilnius
Wojewodzki Władysław	Tikrasis	1908	Vilnius
Wojnicki (Woynicki) Henryk	Protektorius	1914	Vilnius
Wojnicz Aleksander	Tikrasis	1907	Vilnius
Wojnowski Jan	Tikrasis	1935	Vilnius
Wolański Adam	Tikrasis	1909	Vilnius
Wolff Józef	Tikrasis	1908	Varšuva

Wolski Jan	Tikrasis	1921	Vilnius
Wolski Józef	Tikrasis	1909	Vilnius
Wolski Kazimierz	Tikrasis	1910	Vilnius
Wolski Ksawery	Tikrasis	1911	Lipniškės, Vilniaus gub.
Wołodźko Franciszek	Tikrasis	1907	Vilnius
Wróblewski Bronisław	Tikrasis	1912	Vilnius
Wyzgo Jan	Tikrasis	1907	Vilnius
Zahorski Mikołaj	Tikrasis	1913	Vilnius
Zahorski Władysław	Tikrasis	1907	Vilnius
Zajączek Paweł	Tikrasis	1911	Šiauliai
Zajkowski Dominik	Tikrasis	1911	Vilnius
Zakrzewski Wincenty	Tikrasis, garbės	1907, 1908	Krokuva
Zaleski Bronisław	Tikrasis	1908	Raškevičiai, Minsko gub.
Zaleski Czesław	Tikrasis	1911	Peterburgas
Zasztowt Aleksander	Tikrasis	1913	Vilnius
Zawadzki Adam	Tikrasis	1913	Vilnius
Zawadzki Feliks	Tikrasis, iki gyvos galvos	1907, 1914	Vilnius
Zawadzki Tadeusz	Tikrasis	1907	Vilnius
Zawadzki Władysław	Tikrasis	1913	Vilnius
Zawadzki Zygmunt	Tikrasis	1908	Vilnius
Zawisza Celina	Tikroji	1913	Vilnius
Zawisza Kazimierz	Tikrasis	1910	Peterburgas
Zdziechowski Kazimierz	Tikrasis	1907	Rakovas, Minsko gub.
Zdziechowski Marian	Narys iki gyvos galvos	1912	Krokuva
Zmitrowicz Józef	Tikrasis	1914	Vilnius
Zubowicz Ksawery	Tikrasis	1908	Vilnius
Zyberk-Plater Ludwik	Tikrasis	1910	Kurtuvėnai
Żaba Adam	Tikrasis	1914	Vilnius
Żabko-Potapowicz Bolesław	Tikrasis	1908	Vilnius
Żarnowski Jan	Tikrasis	1911	Peterburgas
Żebrowski Leon	Tikrasis	1907	Vilnius
Żukowska Józefa	Tikroji	1914	Vilnius
Żukowski Antoni	Tikrasis	1908	Vilnius
Żukowski Józef	Tikrasis	1912	Vilnius
Żukowski, kunigas	Tikrasis	1909	Krypna, Gardino gub.

Šaltiniai ir literatūra: Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narių sąrašai, protokolai ir ataskaitos už 1907–1914 m., LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 2, 5–12, 43–46, 56, 67, 68, 75, 80, 81, 86; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. 1, 1908, p. 184–187; t. 2, 1909, p. 139–145; t. 3, 1910, p. 143–152; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1910–1915; Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystycznych – popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 31–45; Żytkowicz, Leonid. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940. Z dziejów nauki polskiej*. Warszawa, 1975, p. 49–75.

8 lentelė. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narių skaičius 1907–1914 m.

Metai	Garbės nariai	Protektorai	Korespondentai	Nariai iki gyvos galvos	Tikrieji nariai	Bendras narių skaičius
1	2	3	4	5	6	7
1907	1			5	154	160
1908	8	3	8	7	230	256
1909	9	7	10	10	280	316
1910	14	7	12	12	312	357
1911	16	6	11	14	353	400
1912	18	6	14	17	391	446
1913	19	7	15	19	420	480
1914	22	13	13	21	448	517

Šaltiniai ir literatūra: Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narių sąrašai, protokolai ir ataskaitos už 1907–1914 m., LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 2, 5–12, 43–46, 56, 67, 68, 75, 80, 81, 86; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. 1, 1908, p. 184–187; t. 2, 1909, p. 139–145; t. 3, 1910, p. 143–152; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1910–1915; Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystycznych – popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 31–45; Żytkowicz, Leonid. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940. Z dziejów nauki polskiej*. Warszawa, 1975, p. 49–75.

9 lentelė. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos valdybos ir revizinės komisijos sudėtis 1907–1915 m.

Metai	Valdybos sudėtis		Revizinės komisijos sudėtis
1907–1908	Pirmininkas	Jan Kurczewski	Franciszek Chrościelewski, Jan Szański, Zygmunt Zawadzki
	Vicpirmininkas	Władysław Zahorski	
	Iždininkas	Józef Montwiłł	
	Sekretorius	Stanisław Kościałkowski	
	Bibliotekininkas	Ludwik Czarkowski	
	Valdybos nariai	Cezary Staniewicz, Ludwik Abramowicz	
1909–1910	Pirmininkas	Jan Kurczewski	Michał Ciechanowicz, Walerian Dobużyński, Zygmunt Zawadzki
	Vicpirmininkas	Władysław Zahorski	
	Iždininkas	Józef Montwiłł	
	Sekretorius	Stanisław Kościałkowski	
	Bibliotekininkas	Ludwik Czarkowski	
	Valdybos nariai	Ludwik Abramowicz, Hilary Łęski	
1911–1912	Pirmininkas	Jan Kurczewski	Michał Ciechanowicz, Walerian Dobużyński, Zygmunt Zawadzki
	Vicpirmininkas	Władysław Zahorski	
	Iždininkas	Zenon Giecwicz	
	Sekretorius	Stanisław Kościałkowski	
	Bibliotekininkas	Ludwik Czarkowski, Walerian Dobużyński	
	Valdybos nariai	Ludwik Abramowicz, Hilary Łęski	
1913–1914	Pirmininkas	Jan Kurczewski	Jan Boguszewski, Stanisław Jarocki, Zygmunt Zawadzki
	Vicpirmininkas	Władysław Zahorski	
	Iždininkas	Zenon Giecwicz	
	Sekretorius	Aleksander Burhard	
	Bibliotekininkas	Walerian Dobużyński	
	Valdybos nariai	Hilary Łęski, Marian Kiewlicz	
1914–1915	Pirmininkas	Jan Kurczewski	Stanisław Jarocki, Zygmunt Zawadzki, Wojciech Missuna, Wincenty Mirski
	Vicpirmininkas	Władysław Zahorski	
	Iždininkas	Zygmunt Karpowicz	
	Sekretorius	Aleksander Burhard	
	Bibliotekininkas	Walerian Dobużyński	
	Valdybos nariai	Hilary Łęski, Antoni Tyszkiewicz, Władysław Tyszkiewicz	

Šaltiniai ir literatūra: Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narių sąrašai, protokolai ir ataskaitos už 1907–1914 m., LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 2, 5–12, 43–46, 56, 67, 68, 75, 80, 81, 86; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. 1, 1908, p. 184–187; t. 2, 1909, p. 139–145; t. 3, 1910, p. 143–152; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1910–1915; Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystycznych–popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 31–45; Żytkowicz, Leonid. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940. Z dziejów nauki polskiej*. Warszawa, 1975, p. 49–75.

10 lentelė. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos bibliotekos ir muziejaus fondų augimas 1907–1914 m.

Metai	Biblioteka			Muziejus
	Veikalai	Tomai	Rankraščiai	Ekspozatai
1907	4229	6527		1555
1908	3509	5634	60	10394
1909	13671	21050	45	6745
1910	2549	3983	82	4990
1911	847	1121	20	15625
1912	1368	2873	42	1444
1913	443	478	65	853
1914	2579	3080	119	1314

Šaltiniai ir literatūra: Vilniaus mokslo bičiulių draugijos ataskaitos, LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 43, 44, 45, 46, 56, 67, 68, 75, 80; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. 1, 1908, p. 184–187, t. 2, 1909, p. 139–145, t. 3, 1910, p. 143–152; *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, Wilno, 1910–1915; Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystycznych – popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 31–45; Żytkowicz, Leonid. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940, Z dziejów nauki polskiej*, Warszawa, 1975, p. 49–75.

11 lentelė. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariai 1910–1915 m.

Pavardė, vardas, užimamos pareigos	Įstojimo metai	Gyvenamoji vieta
Achralovič Arkadij, Mogiliavo realinės mokyklos mokytojas	1910	Mogiliavas

Adamovič Boris, pulkininkas	1911	Vilnius
Agafangel, Preobraženskij Aleksandr, Vilniaus ir Lietuvos stačiatikių arkivyskupas	1911	Vilnius
Akimov Nikolaj, generolas-leitenantas	1910	Vilnius
Archangelskij Boris, mokytojas	1910	Mogiliavas
Baublis Piotr, mokyklos inspektorius	1910	Vilejka
Barščevskij Aleksandr, Vilniaus chemijos-technikos mokyklos mokytojas	1910	Vilnius
Baryšev Andrej, mokytojas	1913	Bobruiskas
Belgovskij Aleksej, mokytojas	1913	Vilnius
Belgovskij Ivan, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Brestas
Berzin' Ivan (Janis), mokytojas	1914	Vilnius
Bezverchova Marija, mergaičių gimnazijos mokytoja	1910	Minskas
Belevič Aleksandr, mokytojas	1910	Telšiai
Belinovič Nikolaj, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Barysavas
Beliustina Marija, gimnazijos mokytoja	1910	Barysavas
Belocerkovec Nikolaj, mokytojas inspektorius	1912	Vilnius
Birilko Ivan, mokytojas	1913	Vitebskas
Biriuk Vasilij, mokytojas inspektorius	1911	Rogačiovas
Birulia Konstantin, liaudies mokyklų inspektorius	1910	Panevėžys
Bochan Sergej, mokytojas	1910	Gardinas
Bočkov Dmitrij, valdininkas	1910	Vilnius
Bogdanovič Jakov, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Gardinas
Bogolubov Vladimir, mokytojas	1913	Panevėžys
Bonik Oskar, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Mstislavlis
Bunakova Vera, berniukų gimnazijos mokytoja	1910	Mogiliavas
Buš Ivan, miškininkas	1912	Gardino gubernija
Caregorodskij Jevgenij, mokytojas	1914	Vilnius
Chalecki Lucjan, kunigas katechetas	1910	Gardinas
Chodkin Vladimir, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Maladečina
Cigler Olga, mergaičių gimnazijos mokytoja	1910	Gomelis
Cypkin Feivel, mokytojas	1914	Vilnius
Čiačkovskij Sergej, mokytojas	1910	Vilnius
Čarneckij Ivan, realinės mokyklos mokytojas	1910	Rogačiovas
Čulkevič Piotr, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Mstislavlis
Čurajev Michail, realinės mokyklos mokytojas	1910	Rogačiovas
Čurkin Nikolaj, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius

Čuvarinskij Ivan, inspektorius	1910	David- Gorodok, Minsko gub.
Danilov Ivan, teisininkas	1913	Vilnius
Demidovskij Vasilij, Vilniaus viešosios bibliotekos įrengimo ir valdymo komisijos narys	1910	Vilnius
Demjanov Grigorij, hidrotechnikas	1910	Bobruiskas
Dianina Natalija, mokytoja	1913	Vilnius
Djačenko Vladimir, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Klimovičiai
Djakonov Aleksandr, mokytojas	1913	Vilnius
Dmitrijev August, generolas majoras	1910	Vilnius
Dobrianskij Flavijan, Vilniaus archeografijos komisijos pirmininkas	1910	Vilnius
Dobrianskij Sergej, Vilniaus gubernatoriaus kanceliarijos sekretorius	1911	Vilnius
Dobroserdov Vasilij, mokytojas	1911	Vilnius
Dobrovolskij Kalistrat, mergaičių gimnazijos vedėjas	1910	Balstogė
Dobrovolskij Vladimir, realinės mokyklos mokytojas	1910	Panevėžys
Dolgopol Fedor, realinės mokyklos mokytojas	1910	Pinskas
Dorofejev G., mokytojas	1911	Šiauliai
Dovgialo Dmitrij, Vilniaus archeografijos komisijos narys	1910	Vilnius
Dubovoj Pavel, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Brestas
Dubrovskij Georgij, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Mogiliavas
Entson Joan, dvasininkas	1914	
Erdeli Jakov, Minsko gubernatorius	1911	Minskas
Fibich Friedrich, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Mogilavas
Flerin Pavel, realinės mokyklos mokytojas	1910	Panevėžys
Foss Aleksandr, valdininkas	1913	Vilnius
Fuks Jevdokija, mokytoja	1913	Bobruiskas
Fusche A., mokytojas	1911	Šiauliai
Gejevskij Aleksandr, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Galiun' Fedor, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Brestas
Galeckij Vladimir, miesto mokyklos mokytojas	1910	Orša
Ganeckij Jevstachij, mokytojas	1914	Kaunas
Gavrilova Jelizaveta, privačios mergaičių gimnazijos savininkė	1910	Rečica

Girgas Viktor, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Brestas
Glebov Ivan, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Gardinas
Gobžyla A., mokytojas	1911	Šiauliai
Godyckij-Cvirko Ivan, privačios berniukų gimnazijos savininkas	1910	Bobruiskas
Golubenko Nikolaj, mokytojas	1913	Vitebskas
Gorachov Nikolaj, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Gordevič Lubov', mergaičių gimnazijos mokytoja	1910	Gomelis
Górko Józef, kunigas katechetas	1910	Barysavas
Gruša Ivan, mokytojas inspektorius	1910	Raseiniai
Gžymalovskij Josif, mokytojas	1910	Pinskas
Gumilevskij Nikolaj, mokytojas	1914	Rečica
Gusev Viktor, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Mogiliavas
Hermonius Karl, realinės mokyklos mokytojas	1910	Panevėžys
Herschau-Flotov Bernard, Vitebsko gubernatorius	1911	Vitebskas
Ilinskaja Marija, mergaičių gimnazijos vedėja	1910	Bobruiskas
Iskrzycki Piotr, mokesčių inspektorius	1911	Vilnius
Ispolatovskaja Aleksandra, mergaičių gimnazijos mokytoja	1910	Minskas
Itomlenskij Aleksandr, liaudies mokyklų inspektorius	1910	Šiauliai
Ivanov Aleksandr, Vilniaus mokytojų instituto direktorius	1910	Vilnius
Ivanov Aleksej, mokesčių inspektorius	1911	Vilnius
Ivanov Piotr, realinės mokyklos inspektorius	1910	Mogiliavas
Ivanova Jelizaveta, mokytoja	1911	Vilnius
Ivanovskij Michail, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Mozyrius
Ivaškevič Pavel, valdininkas	1911	Vilnius
Ivickij Nikolaj, mergaičių gimnazijos mokytojas	1910	Minskas
Jablonskis Jonas, lietuvių kalbininkas	1910	Brestas
Jachontov Pavel, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Jakobson Leonid, realinės mokyklos mokytojas	1910	Pinskas
Jakubovič Večeslav, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Petrikovas
Jakubovič Ivan, realinės mokyklos mokytojas	1910	Panevėžys
Jakubovskij Bogdan, mokesčių inspektorius	1911	Vilnius
Jakuševič Pavel, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Sluckas

Jaroslavcev Sergej, gimnazijos mokytojas	1910	Klimovičiai
Jaroševič Afanasij, Molodečno mokytojų seminarijos direktorius	1910	Maladečina
Jaščinskaja S.	1911	Vilnius
Jaščinskij Josif, realinės mokyklos mokytojas	1910	Vilnius
Jemeljancev Andrej, mokytojas	1914	Kaunas
Jekatov Jevgenij, mokesčių inspektorius	1911	Vilnius
Jerofejev P., mokytojas	1911	Šiauliai
Jevlev Nikolaj, mokytojas	1910	Vilnius
Joan, stačiatikių dvasinės seminarijos rektorius	1910	Vilnius
Juchnevič Timofej, šventikas katechetas	1910	David-Gorodok
Judenič Vladimir, realinės mokyklos inspektorius	1910	Rogačiovas
Jurgenson Reingold, realinės mokyklos mokytojas	1910	Minskas
Karpovič Michail, realinės mokyklos mokytojas	1910	Panevėžys
Kazakin Nikolaj, valdininkas	1910	Slanimas
Ke Moric, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Kiselnikov Aleksandr, realinės mokyklos mokytojas	1910	Pinskas
Kiun R.	1911	Vilnius
Kizewetter Ivan, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Vilnius
Klein Eduard, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Barysavas
Klimontovič Nikolaj, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Vilnius
Kniazev Aleksej, mergaičių gimnazijos vedėjas	1910	Dvinskas
Kochanovič Michail, mokytojas	1911	Vilnius
Kokošinskij Josif, mokytojas	1910	Mstislavlis
Komiakov Nikolaj, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Klimovičiai
Kon A.	1911	Vilnius
Konokotin Sergej, Žydų mokytojų instituto direktorius	1912	Vilnius
Konrad Ivan, realinės mokyklos inspektorius	1910	Pinskas
Kończa Maciej, klimatologas	1911	
Kończa Paweł, dvarininkas, Bajorų klubo pirmininkas	1911	Vilnius
Kornilova Aleksandra	1911	Peterburgas
Korotkevič Viačeslav, realinės mokyklos mokytojas	1910	Rogačiovas
Korovkevič Vladimir, mokytojas	1910	Vilnius

Kossakovskij Maksimilijan, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Kossakovskij Nikolaj, Vilniaus švietimo apygardos inspektorius	1910	Vilnius
Kosovič Olga, privačios mergaičių gimnazijos savininkė	1910	Mogiliavas
Kostiukevič Ilja, mokytojas inspektorius	1910	Bobruiskas
Kovalevskij Josif, valdininkas	1911	Vilnius
Kovalov Viktor, realinės mokyklos mokytojas	1910	Panevėžys
Kazarinov L. I.	1911	Vilnius
Kraskovskij Ivan, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Krasnianskij Vladimir, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Mstislavlis
Kropotov Dmitrij, realinės mokyklos mokytojas	1910	Gardinas
Krukovskij Adrijan, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Krupenikova Sofija, mergaičių gimnazijos mokytoja	1910	Minskas
Kucuruba Vladimir, miesto mokyklos mokytojas	1910	Pinskas
Kuderskij Akim, valdininkas	1914	Vilnius
Kudrinskij Fadej, nauczyciel	1910	Vilnius
Kukuškin Ivan, liaudies mokyklos direktorius	1910	Kaunas
Kulakov Platon, realinės mokyklos mokytojas	1910	Pinskas
Kusonskaja Ana, mokytoja	1913	Bobruiskas
Kuškov Piotr, valdininkas	1914	Vilnius
Kuzmiuk Dmitrij, mokytojas inspektorius	1910	Kėdainiai
Kvasneckij Sergej, inspektorius	1910	Minskas
Liachnickij Andrej, mergaičių gimnazijos mokytojas	1910	Vitebskas
Levickij Grigorij, Vilniaus švietimo apygardos globėjas, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos tikrasis narys	1910	Vilnius
Levickij Vladimir, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Gardinas
Levšič Michail, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Gomelis
Liders Vladimir, liaudies mokyklos direktorius	1910	Gardinas
Livčak Ivan, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Vilnius
Liubimov Dmitrij, Vilniaus civilinis gubernatorius	1910	Vilnius

Liubimov Ivan, privačios progimnazijos savininkas	1910	Barysavas
Liulevič N., mokytojas	1911	Šiauliai
Lust A.	1911	Vilnius
Lappo Pavel, mokytojas inspektorius	1910	Šiauliai
Laptova Jekaterina, mokytoja	1910	Kaunas
Latko Eladij, mokytojas	1914	Vilnius
Latyšėnkov O. A.	1911	Vilnius
Latyšėkovič Pavel, mokytojas	1913	Vitebskas
Lavrentij, Vilniaus stačiatikių dvasinės seminarijos rektorius	1913	Vilnius
Lavrov Fedor, mokytojas	1913	Panevėžys
Lavrov Ivan, aukštųjų moterų kursų vedėjas	1910	Vilnius
Lavrova Olga, mokytoja	1913	Vilnius
Lokot' Aleksandr, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Klimovičiai
Losev Aleksandr, pulkininkas	1867	Vilnius
Lubkin Piotr, mokytojas	1910	Vilnius
Lukašėvič Fedor, mokyklos inspektorius	1910	Rečica
Mamajev Aleksandr, mokytojas	1913	Mogiliavas
Masalskaja-Surin Jevgenija, dvarininkė	1914	Glubokoje
Masalskij-Surin Viktor, dvarininkas	1914	Glubokoje, Peterburgas
Maslakovec Nikolaj, mokytojas	1911	Minskas
Mavros Dmitrij, atsargos generolas majoras	1872	Vilnius
Mazikov Aleksandr, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Mazin K.I., mokytojas	1911	Šiauliai
Mancivoda Konstantin, liaudies mokyklos mokytojas	1910	Zaslavlis
Medvedev Sergej, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Kaunas
Mejer Aleksandr, inžinierius	1911	Vilnius
Mejer Vera, mokytoja	1913	Vilnius
Michalevskij Nikolaj, valdininkas	1911	Vilnius
Mernyj Fedor, valdininkas	1910	Gardinas
Milovidov Aleksandr, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos dėstytojas, M. Muravjovo muziejaus Vilniuje vedėjas	1910	Vilnius
Mitrošenko Ivan, mokytojas	1914	Polockas
Mochnač Onufrij, mokytojas inspektorius	1910	Rečica
Modestov Dmitrij, stačiatikių dvasininkas	1910	Vilnius
Mojsejev Aleksej, mokytojas	1913	Vilnius

Mšaneckij Antonij, stačiatikių šventikas	1910	Vilnius
Murašov Nikolaj, mokytojas	1910	Vilnius
Myjno Dmitrij, mokytojas	1913	Pinskas
Narevič Aleksandr, realinės mokyklos mokytojas	1910	Pinskas
Nazarin Michail, valdininkas	1914	Vilnius
Niewierowicz Mikołaj, Gardino gub. bajorų maršalka	1910	Gardinas
Nikiforov Aleksandr, mergaičių gimnazijos mokytojas	1910	Minskas
Nikiforovskij Nikolaj, etnografas	1910	Vitebskas
Nikonov Sergej, valdininkas	1910	Vilnius
Nogajskij Vladimir, miesto mokyklos direktorius	1914	Vilnius
Novickij Fedor, mokytojas	1914	Lyda
Novickij-Urbanovič Piotr, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Bobruiskas
Novikov Nikolaj, inspektorius	1867	Vilnius
Novočadov Vasilij, mokytojas	1911	Vilnius
Ochremenko Vladimir, Vilniaus švietimo apygardos globėjo pavaduotojas	1910	Vilnius
Očkin Dmitrij, berniukų gimnazijos inspektorius	1910	Gardinas
Ogevič Ignatij, liaudies mokyklos direktorius	1910	Vilnius
Ogloblin Antonij, stačiatikių dvasininkas	1910	Cechanovecas
Organov Nikolaj, realinės mokyklos direktorius	1910	Pinskas
Orlov Piotr, realinės mokyklos direktorius	1910	Vilnius
Orlovskij Jevstachij, gimnazijos mokytojas	1910	Gardinas
Orlovskij Vladimir, mokytojas	1913	Bobruiskas
Ostroumov Aleksej, Vilniaus švietimo apygardos globėjas	1912	Vilnius
Ostroumov Ivan, mokytojas	1910	Gardinas
Ostrovskij Piotr, inspektorius	1914	Kaunas
Paczykowski Konstany, dvarininkas	1912	Chutorskoje, Minsko gub.
Palivoda Grigorij, berniukų gimnazijos inspektorius	1910	Mogiliavas
Pancer Walter, von, realinės mokyklos mokytojas	1910	Pinskas
Parijskij Fedor, mokytojų seminarijos dėstytojas	1910	Rogačiovas
Pavlinkij Fedor, mergaičių gimnazijos mokytojas	1910	Gomelis
Pavliukevič Vsevolod, mokytojas	1913	Bobruiskas

Pavlovič Sergej, mokytojų seminarijos dėstytojas	1910	Rogačiovas
Pavlovskij Michail, privačios berniukų gimnazijos savininkas	1910	Vilnius
Piatnickij Aleksandr, valdininkas	1910	Vilnius
Penkevič Vasilij, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Šiauliai
Peškov Aleksej, valdininkas	1914	Vilnius
Pigulevskij Aleksandr, inspektorius	1910	Vilnius
Pigulevskij Danil, berniukų gimnazijos inspektorius	1910	Mstislavlis
Pilar von Pilchau Marija, mergaičių gimnazijos vedėja	1910	Mstislavlis
Pilinkevič Stepan, mokytojas	1913	Brestas
Pirogov Illarion, stačiatikių šventikas	1914	Klimovičiai
Podjakonov Aleksandr, Vilniaus vicegubernatorius	1911	Vilnius
Pogoreckij V. T., mokytojas	1911	Šiauliai
Polikarpovič Ivan, mokytojas	1910	Brestas
Poltanov Aleksandr, inžinierius	1910	Vilnius
Popov Aleksandr, mokytojas	1910	Gomelis
Popriaduchina Jekaterina, mokytoja	1913	Vilnius
Potulov Ipolit, valdininkas	1867	Vilnius
Pravosudovič Jemelijan, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Vilnius
Preferansov Michail, mokytojų seminarijos dėstytojas	1910	Rogačiovas
Preobraženskij Leonid, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Sluckas
Pure Emilija, gimnazijos mokytoja	1910	Barysavas
Putimcev Nikolaj, mokytojų seminarijos dėstytojas	1910	Rogačiovas
Rachmanov M.	1911	Vilnius
Razumovskij Porfirij, valdininkas	1911	Vilnius
Rennenkampf Pavel (Paul), generolas	1910	Vilnius
Roslavskij Nikolaj, nauczyciel	1914	Vitebskas
Rodkevič Pavel, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Vitebskas
Romanov Jevdokim, Vilniaus viešosios bibliotekos įrengimo ir valdymo komisijos narys, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos tikrasis narys	1910	Vilnius
Romanovskij Ivan, mokytojas-inspektorius	1910	Igumenas

Romenskij Vasilij, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Gomelis
Rosenbaum Oskar, realinės mokyklos mokytojas	1910	Panevėžys
Rosenberg Aleksandr, mokytojas	1910	Mogiliavas
Rozanovskij P.	1911	Vilnius
Rožanovič Nikolaj, valdininkas	1911	Vilnius
Rubcov Aleksandr, mergaičių gimnazijos vedėjas	1910	Minskas
Rudynskij Pavel, mokytojas	1911	Igumenas
Rumiancev Fedor, stačiatikių šventikas	1911	Vilnius
Rybčinskij Konstantin, valdininkas	1911	Vilnius
Rykov Pavel, archeologas, pedagogas	1913	Vilnius
Sacharov Michail, mokyklos direktorius	1914	Šiauliai
Sadovskij Sergej, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Kėdainiai
Saltykov Piotr, pulkininkas	1871	Vilnius
Sarafim, Polocko ir Vitebsko stačiatikių vyskupas	1911	Vitebskas
Savčenko Aleksandr, mokytojas	1911	Vilnius
Savon Aleksandr, mergaičių gimnazijos mokytojas	1910	Bobruiskas
Schulman Rudolf, generolas leitenantas	1867	Vilnius
Sciepuro Dmitrij, mokytojų seminarijos direktorius	1910	Rogačiovas
Sčastlivceva Nikolaj, inspektorius	1910	Vilnius
Selanin Nikolaj, valdininkas	1910	Vilnius
Serbov Isaak, mokytojas, etnografas	1910	Minskas
Sergejev Aleksandr, Vilniaus mokytojų instituto dėstytojas	1910	Vilnius
Sevastjanov Vladimir, berniukų gimnazijos dėstytojas	1910	Mogilavas
Siniakov Ivan, mokytojas	1913	Vilnius
Skvorcov Nikolaj, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Barysavas
Sobolev Nikolaj, Vilniaus chemijos technikos mokyklos direktorius	1910	Vilnius
Sokolov Adrian, mokytojas	1913	Mogiliavas
Sokolov Polikarp, liaudies mokyklos direktorius	1910	Minskas
Sokolov Vladimir, berniukų gimnazijos inspektorius	1910	Gomelis
Sokolova Marija, berniukų gimnazijos mokytoja	1910	Barysavas
Solonevič Lukijan, laikraščio "Belaruskaja Žizn" redaktorius	1911	Vilnius

Solovjov Nikolaj, mokytojas	1913	Mozyris
Solovjov Vsevolod, liaudies mokyklų inspektorius	1914	Vilnius
Sozonov Michail, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Mogiliavas
Spasskij Georgij, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Panevėžys
Spasskij Vasilij, Vilniaus mokytojų instituto direktorius	1910	Vilnius
Sperling Joan, Valstybinio banko Vilniaus skyriaus vedėjas		
Sprogis Ivan, Vilniaus centrinio archyvo vedėjas, Vilniaus archeografijos komisijos narys	1873 1910	Vilnius
Stankevič Andrej, generalgubernatoriaus kanceliarijos vedėjas	1910	Vilnius
Stalmaševskij Aleksandr, stačiatikių šventikas	1914	Vitebskas
Stepanov Aleksandr, teisininkas	1910	Gardinas
Stojanov Boris, mokytojas	1911	Minskas
Stukalič Vladimir, valdininkas	1910	Vitebskas
Suščinskij Ivan, mergaičių gimnazijos mokytojas	1910	Minskas
Svirelin Ivan, berniukų gimnazijos direktorius	1910	Mogiliavas
Šafranovskij Jevgenij, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Gomelis
Šantyr Aleksandr, mergaičių gimnazijos vedėjas	1910	Panevėžys
Ščerbickij Josif, Vilniaus centrinio archyvo darbuotojas	1910	Vilnius
Šachovcov Fedor, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Vitebskas
Šeļepin Ivan, mokytojas	1913	Bobruiskas
Šešukov Maksim, realinės mokyklos direktorius	1910	Mogiliavas
Šimanovskij Fedor, realinės mokyklos direktorius	1910	Rogačiovas
Šimanovskij Vladimir, šventikas katechetas	1910	Pinskas
Šmidt Aleksej, kapitonas	1910	Vilnius
Šoppo Georgij, inspektorius	1910	Vilnius
Špakovskij Konstantin, mokytojas	1913	Mozyris
Šumejko Anton, mokytojas	1910	Gomelis
Švedov Aleksandr, mokytojas	1911	Vilnius
Tatarenčik Sergej, mokytojas	1913	Bobruiskas
Tatiščev Jurij, Vilniaus statistikos komiteto sekretorius	1910	Vilnius
Tiasto Fedor, mokytojas inspektorius	1910	Minskas

Tovarov Aleksandr, liaudies mokyklų inspektorius	1910	Minskas
Trojepolskij Anton, dvasininkas katachetas	1910	Brestas
Tulparov Aleksandr, mokyklo inspektorius	1911	Vilnius
Turcevič Arsenij, Vilniaus archeografijos komisijos narys	1910	Vilnius
Uljanov F. U.	1911	Vilnius
Userdov Aleksandr, mokytojas	1910	Balstogė (Bialystok)
Welman Franc, mokytojas	1910	Vilnius
Wels Leon, mokytojas	1910	Panevėžys
Veriovin Piotr, Vilniaus gubernatorius	1913	Vilnius
Vladimirov Fedor, Vilniaus švietimo apygardos globėjo pavaduotojas	1910	Vilnius
Vladimir, Balstogės stačiatikių vyskupas	1911	Balstogė
Vladimir, Kauno stačiatikių vyskupas	1911	Kaunas
Vigiliov Sergej, mokytojas	1910	Maladečina
Volodko A. E., mokytojas	1911	Šiauliai
Volonsevič Stepan, architektas	1910	Vilnius
Voloskovič Stepan, inspektorius	1910	Naugardukas
Voskresenskij Andrej, inspektorius	1910	Vilnius
Voznesenskij A. N., mokytojas	1911	Šiauliai
Vrucevič Aleksandr, mokytojas, Vilniaus archeografijos komisijos narys	1910	Vilnius
Vysockij S. A., mokytojas	1911	Šiauliai
Zabavskaja Marija, mergaičių gimnazijos vedėja	1910	Vitebskas
Zacharevič Genadij, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Sluckas
Zacharov Dmitrij, mokytojas	1913	Panevėžys
Zacharov Viktor, mokytojas	1914	Vitebskas
Zagrebin Vladimir, mokytojas	1910	Vilnius
Zagreckij Michail, mokytojas	1914	Vitebskas
Zankevič Aleksandr, švietimo inspektorius	1910	Vilnius
Zdrojevskij Anton, berniukų gimnazijos mokytojas	1910	Vilnius
Zenkovič Artemij, Vilniaus centrinio archyvo darbuotojas	1910	Vilnius
Znamenskij Tichon, mokytojas	1913	Brestas
Znamienskij Vasilij, stačiatikių šventikas	1910	Vilnius
Žabinskij Anton, Vilniaus mokytojų instituto dėstytojas	1910	Vilnius
Ždanov Ivan, berniukų gimnazijos reikalų tvarkytojas	1910	Vilnius
Žirkevič Aleksandr, atsargos generolas-majoras	1910	Vilnius

Žudro Fedor, stačiatikių šventikas katechetas	1910	Gomelis
Žunin Aleksandr, mokytojas	1910	Mstislavlis

Šaltiniai: VUB, RS, f. 34-GD, b. 670, 671, 674, 676, 678, 680, 684a, 685, 694, 700, 704, 705, 708, 711, 714, 715, *Записки Северо- Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, t. 1, Вильна, 1910, p. 272–284; t. 2, Вильна, 1911, p. 413–428; t. 3, Вильна, 1912, p. 393–397, t. 4, Вильна, 1914, p. 247–268.

12 lentelė. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus tarybos sudėtis 1910–1915 m.

Metai	Pirmininkas	Vicepir- mininkas	Sekretorius	Iždininkas	Nariai
1	2	3	4	6	6
1910	Grigorij Levickij	Dmitrij Liubimov	Dmitrij Dovgialo	Sergej Nikonov	Fedor Vladimirov, Aleksandr Žirkevič, Flavijan Dobrianskij, Nikolaj Sobolev, Michail Paškevič, Jevdokim Romanov, Aleksandr Vrucevič, Vladimir Ochremenko, Andrej Stankevič, Jurij Tatiščevas
1911	Grigorij Levickij	Dmitrij Liubimov	Dmitrij Dovgialo	Aleksandr Vrucevič	Flavijan Dobrianskij, Sergej Nikonov, Vladimir Ochremenko, Nikolaj Selianin, Nikolaj Sobolev, Andrej Stankevič, Jurij Tatiščevas, Aleksandr Žirkevič
1912	Grigorij Levickij, Aleksej Ostroumov	Dmitrij Liubimov	Dmitrij Dovgialo	Aleksandr Vrucevič	Flavijan Dobrianskij, Vladimir Ochremenko, Nikolaj Selianin, Nikolaj Sobolev, Andrej Stankevič, Jurij Tatiščevas, Pavel Ivaškevič, Aleksandr Žirkevič
1913	Aleksej Ostroumov	Dmitrij Liubimov Piotr Veriovkin	Dmitrij Dovgialo	Aleksandr Vrucevič	Flavijan Dobrianskij, Pavel Ivaškevič, Nikolaj Selianin, Nikolaj Sobolev, Jurij Tatiščevas, Aleksandr Žirkevič
1914	Aleksej Ostroumov	Piotr Veriovkin	Dmitrij Dovgialo	Aleksandr Vrucevič	Flavijan Dobrianskij, Pavel Ivaškevič, Nikolaj Selianin, Nikolaj Sobolev, Jurij Tatiščevas
1915			Dmitrij Dovgialo	Aleksandr Vrucevič	Flavijan Dobrianskij, Pavel Ivaškevič, Nikolaj Selianin, Nikolaj Sobolev

Šaltiniai ir literatūra: VUB, RS, fondas 34-GD, b. 669, l. 17-24, b. 670, 671, 674, 676, 678, 680, 684a, 685, 694, 700, 704, 705, 708, 711, 714, 715, 711; *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, t. 1, Вильна 1910, p. 272–284; t. 2, Вильна 1911, p. 413–424; t. 3, Вильна 1912, p. 393–397, t. 4, Вильна 1914, p. 247–268; Tamulevičienė, Eglė. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius (1867–1915). *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979.

Lentelių sąrašas

- 1 lentelė.** Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos nariai
- 2 lentelė.** Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus nariai
- 3 lentelė.** Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus valdybos sudėtis
- 4 lentelė.** Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos nariai
- 5 lentelė.** Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos komiteto, valdybos ir revizijos komisijos sudėtis
- 6 lentelė.** Vilniaus mokslo ir meno muziejaus fondų augimas 1907–1914 m.
- 7 lentelė.** Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai 1907–1914 m.
- 8 lentelė.** Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narių skaičius 1907–1914 m.
- 9 lentelė.** Vilniaus mokslo bičiulių draugijos valdybos ir revizinės komisijos sudėtis 1907–1915 m.
- 10 lentelė.** Vilniaus mokslo bičiulių draugijos bibliotekos ir muziejaus fondų augimas 1907–1914 m.
- 11 lentelė.** Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariai 1910–1915 m.
- 12 lentelė.** Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus tarybos sudėtis 1910–1915 m.

NAUDOTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyvų ir bibliotekų rankraštyių fondai

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius:

Fondas 29-322 (1907 m. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejaus inventorius ir kai kurie eksponatų sąrašai);

Fondas 75-168 (Katalog gūówny ksiąŹnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1907-1908);

Fondas 75-169 (Katalog gūówny ksiąŹnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1909);

Fondas 75-238 (Katalog gūówny ksiąŹnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1907);

Fondas 75-264 (Katalog biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, obejmujący ksiąŹki nr 1-1737. 1907 r.).

Fondas 151 (Lucjano Uziębūos fondas).

Lietuvos valstybės istorijos archyvas:

Fondas 439 (Grafo Michailo Muravjovo muziejaus fondas);

Fondas 567 (Vilniaus švietimo apygardos valdybos fondas), ap. 21, b. 90, 547, 655, 754.

Fondas 1135 (Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fondas):

Apyrašas 6. Kultūros istoriko, bibliotekininko Michalo Brensztejno (1874-1938) asmeninis fondas;

Apyrašas 8. Istoriko Władysława Zahorskiego (1858-1927) asmeninis fondas;

Apyrašas 13. Istoriko, Vilniaus universiteto profesoriaus Stanisławo Kościalkowskiego (1881-1960) asmeninis fondas;

Apyrašas 15. Rašytojos Elizos Orzeszkowos (1841-1910) asmeninis fondas;

Apyrašas 19. Rusieckių asmeninis fondas;

Apyrašas 21. Mokslo bičiulių draugijos kanceliarija ir biblioteka;

Apyrašas 22. Mokslo bičiulių draugijos valdyba;

Apyrašas 23, b. 215. Karikatūros, pasirodžiusios 1898 m. Michailo Muravjovo paminklo atidengimo Vilniuje proga), b. 27. 1904-1905 m. medžiaga, liečianti carienės Jekaterinos II paminklo atidengimą Vilniuje), b. 277. Vilniaus švietimo apygardos gūobėjo pranešimai apie neramumus Vilniaus mokyklose 1905 m. rudenį, b. 284. Vilniaus miesto mokyklų mokinių tėvų prašymai dėstyti šiose mokyklose lenkų kalbą.

Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius:

Fondas 34-GD. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų krašto skyriaus fondas;

Fondas 36. Aleksandro Milovidovo asmeninis fondas;

Fondas 42. Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus fondas.

Skelbti šaltiniai

Didžiosios knygnešių bylos. Dokumentų rinkinys / Lietuvių istorijos institutas. Sudarė Algimantas Katilius. Vilnius, 2006.

Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a. – XX a. pradžioje: Faksimilinis valdininkų ataskaitų ir dokumentų rinkinys. Sudarytojas ir įvado autorius Rimantas Vėbra. Vilnius, 2001.

Lietuvių mokslo draugijos įstatai, Vilnius, 1907.

Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla. Sudarė Antanas Tyla. Vilnius, 2004.

Listy Wandalina Szukiewicza do Lucjana Uziębły i Władysława Zahorskiego, opracowała Henryka Ilgiewicz. *Nieznane listy z Ziemi Zabrzanych,* red. Stanisław Wiech, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2016, p. 68–164.

Sprawozdanie z czynności Komitetu gruntownej restauracji rzymsko-katolickiego kościoła św. Anny w Wilnie za czas od 28 maja 1902 r. do dnia 1 maja 1904 r. *Kraj,* 1904, R. 23, dod. Życie i Sztuka, nr 26, p. 1–4.

Sprawozdanie z czynności komitetu odnowienia kościoła św. Anny (1902–1910). *Goniec Codzienny,* 1910, Nr. 127, 12 (25) sierpnia, p. 2.

Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] w roku 1907. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie,* 1908, t. 1, p. 170–187.

Sprawozdanie z działalności i stanu Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] w roku 1908, *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie,* 1909, t. 2, p. 11–145.

Sprawozdanie z obchodu jubileuszu Henryka Sienkiewicza. *Kraj,* 1900, t. 19, nr 50, p. 27–32.

Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wilno, 1911–1915, 1926–1938.

Statut Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie, Wilno 1907.

Statut Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wilno, 1922.

Ustawa Polskiego Towarzystwa „Oświata“. Wilno, 1907.

Ustawa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wilno, 1907.

Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 г. г. в пределах Северо-Западного края. Часть I. Переписка по политическим делам гражданского управления с 1 января 1862 г. по май 1863 г., Составил А. И. Миловидов. Часть II. Переписка о военных действиях с 10 –го января 1863 года по 7-е января 1864 года. *Виленский Временник.* Кн. VI. Вильна, 1913–1915.

Белецкий, Алексей. Отчет Комиссии по устройству Музея графа М. И. Муравьева. Вильна, 1901.

Виленское скаковое общество. Программа скачек 1901. Вильна, 1900.

Виленское скаковое общество. Программа скачек 1902. Вильна, 1901.

Высочайший Манифест, Божей милостью Мы Николай Второй Император и Самодержец Всероссийский, Царь польский, великий князь финляндский и прочая, и прочая. Виленский календарь на 1906 год, Вильна, 1905, p. 13–14.

Годичное общее собрание Виленского Отдела Общества Ревнителю Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III. Литовские епархиальные ведомости, Вильна, 1904, № 1–2, p. 8–9.

Довгялло, Дмитрий, Зенкович, Артемий. Руководство для лиц, желающих заняться фотографированием в научных целях антропологии, этнографии, статистики и пр. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества,* 1911, т. 2.

Доклад о Биологической Станции за 1908 год. Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыбоводства и Рыболовства за 1908 год. Вильна, 1909, p. 33–43.

Журнал общего собрания членов Виленского общества сельского хозяйства, Вильна, 1901–1914.

Из жизни Виленского общества любителей естествознания. *Записки Северо-Западного Отдела*

- Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 255–264.
- Извлечение из Устава Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III. С. Петербург, 1897.
- Ковенская губерния. Под ред. Н. А. Тройницкого. С. Петербург, 1904.
- Корнилов, Иван. Русское дело в Северо-Западном крае. Материалы для истории Виленского учебного округа преимущественно в муравьевскую эпоху, С. Петербург, 1901.
- Отчет действий Виленского скакового общества. Вильна, 1886–1901.
- Отчет Знаменской приходской общины за 1909 год доложенный общему собранию 31 января 1910 года. Литовские епархиальные ведомости, 1910, № 20, р. 110–111; № 21, р. 118–119; № 22, р. 124–125.
- Отчет о выставке Минского общества сельского хозяйства и Минского отдела Императорского Российского общества садоводства, бывшей с 7 по 12 сентября 1883 г. В Минске. Минск, 1883.
- Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыболовства и Рыболовства, Вильна, 1904–1909.
- Отчет о деятельности и состоянии Общества Любителей Наук в г. Вильна. Вильна, 1910–1914.
- Отчет о деятельности Россиенского общества сельского хозяйства и скотоводства за 1902 г., Расейняй, 1903.
- Отчет экспедиции 1904 года, организованной Отделом Ихтиологии Императорского Русского Общества Акклиматизации Животных и Растений по поручению генерал-губернатора Северо-Западного края князя П. Д. Святополка-Мирского. Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыболовства и Рыболовства за 1907 г. Вильна, 1908, р. 47–52.
- Положение о Северо-Западном Отделе Императорского Русского Географического Общества, Высочайше утвержденное 26 февраля 1867 года. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1.
- Программа для описания крупного имения. Составлена Советом Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества в 1911 году. Вильна, 1911.
- Распоряжения графа М. Н. Муравьева по делу народного образования в Северо-Западном крае в 1863–1865 годах. Витебск, 1898.
- Рыболовство и рыболовство в Северо-Западном крае (Ковенская, Виленская и Гродненская губернии): Отчеты экспедиции 1904 года организованной Отделом Ихтиологии Императорского Русского Общества Акклиматизации Животных и Растений. Под ред. Н. Ю. Зографа. Ю. Н. Зографа. Москва, 1907.
- Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева. Т. 1. Издание Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III. Составил А. Белецкий. Вильна, 1906.
- Сборник распоряжений графа М. Н. Муравьева по усмирению польского мятежа в Северо-западных губерниях 1863–1864. Составил Н. Цылов. Вып. первый, Вильна, 1866, Вып. второй, Вильна, 1886.
- Список личного состава Виленского Отделения Императорского Русского Технического Общества. Записки Виленского Отделения Императорского Русского Технического Общества. 1903, Вып. 5, р. 144–149; 1904, Вып. 8, р. 63–66; 1905, Вып. 11, р. 57–60.
- Список членов Виленского общества сельского хозяйства. Вильна, 1900–1915.
- Список членов Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества за 1910 год. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 424–428.

Устав Виленского общества сельского хозяйства, Вильна, 1899.

Устав Виленского общества сельского хозяйства. Вильна, 1882.

Устав Ковенского общества сельского хозяйства. Ковна, 1900.

Устав Общества Любителей Наук в г. Вильна. Вильна, 1907.

Draugijų žurnalai

Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, t. 1, 1908; t. 2, 1909, t. 3, 1910; t. 4, 1911; t. 5, 1914; t. 6, 1918; t. 7, 1921.

Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества, t. 1, 1910; t. 2, 1911, t. 3, 1912, t. 4, 1914.

Spauda

A. R. Z [pseudonimas]. Z prowincji [O fatalnym stanie kościoła św. Anny]. *Kraj*, Petersburg, 1899, R. 18, nr 5, p. 28–29.

Biblioteka hr. Mariana Bröel-Platera (w Wilnie, ul. Mickiewicza 10 m. 23). *Słowo*, 1932, nr 150, 28 czerwca.

Cz. J [Jankowski, Czesław]. Towarzystwo Rolnicze w Wilnie. *Kraj*, 1900, t. 19, nr 36, p. 8.

Cz. J. [Jankowski, Czesław]. Przypomnienie [działalności Józefa Montwiłła]. *Słowo*, 1928, nr 66, 21 marca.

H-ski. Trzydzieści lat działalności Wileńskiego Towarzystwa Rolniczego (1899–1929). *Słowo*, 1930, nr 15 (2225), p. 3.

Józef Montwiłł (1850–1911). *Tygodnik Wileński*, 1911, nr 7, il.

Józef Montwiłł. *Tygodnik Ilustrowany*, 1911, nr 9, p. 168, il.

Kazimierz Podernia [Nekrolog]. *Tygodnik Ilustrowany*, 1910, nr 32, p. 652.

Licz [Abramowicz, Ludwik]. Notatnik, *Gazeta Wileńska*, 1906, nr. 13, 1 (14) marca.

Lucjan Moraczewski [Nekrolog], „*Tygodnik Ilustrowany*” 1909, nr 13, p. 258, il.

Na naukę języka polskiego. *Kurier Litewski*, 1906, nr 213, 21 kwietnia.

Nowy prezydent [miasta Wilna Michał Węślawski]. *Kurier Litewski*, 1905, nr 17, 21 września (4 października), p. 2.

O pomniki u św. Jana. *Kurier Wileński*, 1911, nr 7, 10 (24) stycznia.

Obraz cudowny Najświętszej Maryi Panny w kościele św. Michała w Wilnie. Wilno, 1857.

Obraz M. B. Świętomichalskiej. *Dziennik Wileński*, 1934, nr 242, 7 września, il.

Odczyt Doktora Zahorskiego. *Zorza Wileńska*, 1907, nr 15.

Odezwa [Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie]. *Kurier Litewski*, 1908, nr 51, 1/14 marca.

Odezwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Dziennik Wileński*, 1907, nr 72, 29 marca.

Pomnik ś. p. Antoniego Edwarda Odyńca. *Tygodnik Ilustrowany*, 1901, nr 49, 7 grudnia (24 listopada).

Pomnik Syrokomli w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1905, nr 100, 30 grudnia 1905 (12 stycznia 1906).

Pomnik Syrokomli. *Biesiada Literacka*, 1907, nr 7, 15 lutego, p. 139.

Pomnik Władysława Syrokomli w kościele św. Jana w Wilnie. *Biesiada Literacka*, 1908, nr 5, 30 października, p. 354.

- Poświęcenie pomnika Syrokomli. *Goniec Wileński*, 1908, nr 191, 7 października (24 września), p. 1.
- Poświęcenie pomnika Syrokomli. *Kurier Litewski*, 1908, nr 219, 24 września (7 października), p. 2.
- Ruina na Górze Zamkowej. *Goniec Wileński*, 1908, nr 202, 7 października.
- Ś. p. Józef Montwiłł. *Goniec Codzienny*, 1911, nr 30.
- Ś. p. Ludwik Czarkowski. *Dziennik Wileński*, 1928, nr 142, 23 października.
- Vilniaus žinios. Pirmasis lietuvių dienraštis*. Vilnius, 1904–1909.
- Viltis. Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis*. Vilnius, 1907–1915.
- Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Pomnik Montwiłła. *Słowo*, 1928, nr 263.
- Z Towarzystwa Przyjaciół Nauk, *Kurier Litewski*, 1912, 4 (17) lutego.
- Zbiory starożytnicze Antoniego Szutinasa w Wilnie. *Lechita*, 1907, nr 4, 23 listopada, p. 234–235.
- Белецкий Алексей Викторович [Некролог], *Виленский календарь на 1909 год*, 1908, p. 131–132.
- Божерянов Александр Михайлович, отставной генерал-лейтенант. *Виленский календарь на 1904 год*, 1903, p. 357–362.
- В. А. Попов [Некролог]. *Виленский календарь на 1907 год*, 1906, p. 112–114.
- Высокопреосвященнейший Агафангел, архиепископ Литовский и Виленский. *Виленский календарь на 1911 год*. Вильна, 1910, p. 134–136.
- Высокопреосвященнейший Никандр, архиепископ Литовский и Виленский. *Виленский календарь на 1911 год*. Вильна, 1910, p. 160–167.
- Евдоким Романович Романов. *Виленский календарь на 1911 год*. Вильна, 1910, p. 136–140.
- К 35-летию службы в Западно-русском крае А. В. Белецкого, *Виленский календарь на 1908 год*, 1907, p. 111–117.
- К погребению главного начальника края В. Н. Троцкого. Литовские епархиальные ведомости, № 20, p. 159–160.
- Кончина В. Н. Троцкого. Литовские епархиальные ведомости, Вильна, 1901, № 20, p. 158–159.
- Назначение [Агафангела] на должность архиепископа Литовского и Виленского. Литовские епархиальные ведомости, Вильна, 1910, № 17, p. 89.
- Открытие в г. Вильне памятника Императрице Екатерине Второй 10-го сентября 1904 г. Литовские епархиальные ведомости, 1904. № 37–38, p. 296; № 39–40, p. 310–311; № 41–42, p. 319–320; № 43, p. 326–327; № 44, p. 335; № 45–46, p. 344–345; № 47–48, p. 354.
- Памятная книжка Виленской губернии*, Вильна, 1900–1915.
- Памятник Императрице Екатерине II в г. Вильне. Литовские епархиальные ведомости, 1900. № 31–32, p. 286–287.
- Посещение Его Высокопреосвященством [Ювеналием] новостроящейся церкви в местности Зверинец. Литовские епархиальные ведомости, 1900. № 35, p. 317–318.
- Прибытие в Вильну Его Высокопреосвященства Никандра, архиепископа Литовского и Виленского. Литовские епархиальные ведомости, Вильна, 1904, № 21, p. 171–173.
- Щедрое пожертвование на новостроящуюся церковь в Вильне, в Зверинце. Литовские епархиальные ведомости, 1900. № 36, p. 324.
- Яхонтов Павел Яковлевич, *Виленский календарь на 1911 год*, 1910, p. 187–188.

Publikacijos

„Dvylika Vilniaus apaštalu“ slapta lietuvių kultūros draugija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 5: *Dis – Fatva*. Vilnius, 2004, p. 252.

Abramowicz, Ludwik. Tadeusz Wróblewski: zarys życia. *Przegląd Wileński*, 1925, R. 8, nr 12, p. 2–5.

Adamonis, Tadas. Trakų salos pilies rūmų sieninė tapyba. *Menotyra*. Vilnius, 1969, t. 2, p. 135–160.

Aftanazy, Roman. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wyd. drugie przejrane i uzupełnione, t. 3. *Województwo trockie, Księstwo Żmudzkie, Inflanty Polskie, Księstwo Kurlandzkie*. Wrocław in., 1992.

Aleksandravičius, Egidijus, Kulakauskas, Antanas. *Carų valdžioje: XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius, 1990.

Aleksandrowicz, Stanisław. Profesor Leonid Żytkowicz. *Lituanos-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, 1994, t. 6, p. 3–10.

Alpernienė, Esfīr. Žydų kultūrinis gyvenimas XX a. pradžios Vilniuje. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001, p. 28–32.

Andriulis, Vytautas. Leonas Petras (1864 11 16 Leskava, Gudelių valsč. – 1938 05 12 Kaunas), teisininkas, politikas, valstybės ir visuomenės veikėjas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 13: *Leo – Magazyn*. Vilnius, 2008, p. 10.

Armon, Witold. Brensztejn Michał Eustachy (2.X. 1874 – 29.III.1938), bibliotekarz, bibliograf, historyk kultury i książki. *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa, Łódź, 1972, p. 87–88.

Armon, Witold. Podernia Kazimierz, pseud. i krypt.: K. Rawicz, Kazimierz P., K. P. (1843–1910), historyk amator, publicysta. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27/1, z. 112, p. 81–82.

Atamukas, Solomonas. *Lietuvos žydų kelias: Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius, 1998.

Aftanazy, Roman. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wyd. drugie przejrane i uzupełnione, t. 3. *Województwo trockie, Księstwo Żmudzkie, Inflanty Polskie, Księstwo Kurlandzkie*. Wrocław in., 1992; t. 4: *Województwo wileńskie*. Wrocław i in., 1993.

Augusiewicz, Sławomir. Rodowód Woyniłłowiczów na Sawiczach. Próba rekonstrukcji genealogii rodu w XV–XX w. *Przegląd Wschodni*, 1906, t. 10, z. 1 (37), p. 21–42.

Baliulis, Algirdas, Mikulionis, Stanislovas, Miškinis, Algimantas. *Trakų miestai ir pilys. Istorija ir architektūra*. Vilnius, 1991.

Banevičius, Algirdas. *111 Lietuvos valstybės 1918–1940 m. politikos veikėjų: enciklopedijos žinynas*. Vilnius, 1991.

Baranowski, Henryk. *Bibliografia Wilna*, t. 2: *Miasto*. Toruń, 2000.

Bardach, Juliusz. *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań, 1988, p. 260–279.

Bazyłow, Ludwik. *Historia powszechna 1789–1918*. Warszawa, 1981.

Berenis, Vytautas. Lietuvių inteligentijos genėzė ir nacionalinės savimonės problema. *Kultūros istorijos tyrinėjimai: Straipsnių rinkinys*, t. 5. Vilnius, 1999, p. 442–462.

Bieliński, Józef. *Szabrawcy w Wilnie (1817–1822): zarys historyczny*. Wilno, 1910.

Bieliukas, Kazimieras. Iš geografijos istorijos Lietuvoje. *Geografinis metraštis*, Vilnius, 1971, t. 2, p. 221–224.

Bieliukas, Kazimieras. Lietuvos geografai ir geografinės draugijos. *Mokslas ir gyvenimas*, 1968, Nr. 9, p. 46.

Biernacka, Róża. Rusiecki Bolesław Michał (1824–1913), malarz, rysownik, kolekcjoner. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33/1, z. 136, p. 126–127.

Blomborgowa, Maria Magdalena. Dwie prace o życiu kulturalnym i naukowym Wilna w końcu XIX i na początku XX wieku. *Zapiski Historyczne*, 1994, t. 59, z. 1, p. 109–123.

- Blombergowa, Maria Magdalena. W sprawie towarzystw naukowych działających w Wilnie w XIX i początku XX wieku. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 37, nr 1, p. 69–87.
- Brensztejn, Michał. *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1931*. Wilno, 1932, 8 p. (Odbitka z czasopisma „Ateneum Wileńskie”, t. 8).
- Brensztejn, Michał. Bohuszewicz Franciszek Benedykt (1840–1900), pisarz ludowy białoruski. *Polski Słownik Biograficzny*. t. 2. Kraków, 1936, p. 233–234.
- Brensztejn, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystyczno-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914.
- Brensztejn, Michał. Ś. p. Tadeusz Stanisław Wróblewski (1858–3 lipca 1925 r.). *Tygodnik Wileński*, 1925, R. 1, nr 15, p. 6.
- Brensztejn, Michał. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1937, 13 p. (Odbitka z „Wilno i Ziemia Wileńska”, t. 2, p. 131–144).
- Briedis, Laimonas. Imperial Fragments: European Vilnius in Russia. *Imperinis Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius, 2009, p. 11–31.
- Buchowski, Krzysztof. *Litwomani i polonizatorzy: Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*. Białystok, 2006.
- Burhardt, Stefan. Wróblewski Tadeusz Stanisław (1858–1925), adwokat, założyciel biblioteki. *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa, 1972, p. 991–992.
- Burokaitė, Jūratė. Vilniaus kultūrinės draugijos ir Vileišiai. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001, p. 130–136.
- Charkiewicz, Walerian. Józef Montwiłł. *Słowo*, 1936 nr 77, 18 marca.
- Chmielewski, Czesław. Głos w sprawie muzeum. *Dziennik Wileński*, 1907, nr 16, 21 stycznia (2 lutego).
- Chwalewik, Edward. *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. 1: A – M. Warszawa, Kraków, 1926/1927; t. 2: N – Z. Warszawa, Kraków, 1927.
- Ciechanowicz, Jan. Kosman, Bogumiła, Kosman, Marcelli. *Na wileńskiej Rossie*. Poznań, 1990.
- Ciechanowicz, Jan. *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 4: L – R. Rzeszów, 2001.
- Czarkowski, Ludwik. Ś. p. Władysław Zahorski. *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1927, R. 3, z. 6, p. I–V.
- Czerniawska-Narkowicz, Liliana, Orman-Michta, Elżbieta, Staniewicz Cezary Augustyn, pseud. Homo novus (1839–1909), lekarz, ichtiolog, publicysta. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa, Kraków, 2002, t. 41/3, z. 170, p. 539–542.
- Czesław Jankowski (1857–1929). *Między tutejszością a europejskością: Zbiór studiów*, pod red. Ireny Fedorowicz, Mirosława Dawlewicza, Vilnius 2018.
- Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Fotografuotinis leidimas, t. 1, Vilnius 1992.
- Čiužauskaitė, Ilona. Lietuvių mokslo draugija ir Juozas Tumas-Vaižgantas. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900–1945*. Vilnius, 2008, p. 25–34.
- Dmochowski, Tadeusz. Niedbałość czy nieuctwo? [O ruinie, grożącej kościołowi św. Anny i innym kościołom wileńskim]. *Kraj*, 1899, nr 7, p. 15.
- Dowojna-Sylwestrowicz, Mieczysław (Davainis-Silvestraitis Mečislovas), Stosunki polsko-litewskie. Na temat poruszony przez Bolesława Prusa, *Kurier Litewski*, 1907, nr 24, 31 stycznia (8 lutego).
- Drėma, Vladas. *Vilniaus bažnyčios: Iš Vlado Drėmos archyvu*. Vilnius, 2007.
- Drėma, Vladas. *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*. Vilnius, 1997.

Drėma, Vladas. *Vilniaus šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius, 1991.

Dzikowski, Mikołaj. Ś. p. Michał Brensztejn. Kraków, 1938.

Eberhardt, Piotr. Przemiany narodowościowe na Litwie w XX wieku. *Przegląd Wschodni*, 1991, t. 1, z. 3, p. 453.

Encyklopedia Ziemi Wileńskiej, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*. Red. Henryk Dubowik, Leszek Jan Malinowski. Bydgoszcz, 2002; t. 2: *Literatura Ziemi Wileńskiej od XVI w. do 1945 r.* Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2004; t. 3: *Sztuka, malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2005; t. 4: *Architektura: dzieła i twórcy od XVI w. do 1945 r.* Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2006; t. 5: *Teatr i muzyka na Ziemi Wileńskiej: artyści i instytucje XVI w. – 1945*. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2007; t. 6: *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej: drukarnie, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopisma XVI w. – 1945*. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2008.

Ener [Rouba, Napoleon]. Kościół św. Michała w Wilnie. *Życie Ilustrowane*. 1908, nr 39, 28 września (11 października), p. 309–311.

Ener [Rouba, Napoleon]. W murach b. kościoła św. Michała. *Kurier Litewski*, 1906, nr 247 (348), 31 października (13 listopada), p. 1–2.

Fedorovič, Irena. Działalność kulturalna Czesława Jankowskiego. *Kultūrinis Vilniaus gyvenimas 1900–1940*. Vilnius, 1998, p. 51–59.

Gaigalaitė, Aldona. *Lietuvos atstovai Rusijos valstybės Dūmoje 1906–1917*. Vilnius, 2006.

Galkowski, Adam, Kuriata, Joanna, Krajewska-Tartakowska, Barbara. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 2, Warszawa 1994, p. 40–46.

Gerulis, L. [Gira, Liudas]. „Lietuvių Mokslo Draugija“ ir jos įsteigimas, *Lietuvių Tauta*, 1910, t. 1, p. 155–157.

Girininkienė, Vida, Paulauskas, Algirdas. *Rasos. Svarbiausios žinios*. Vilnius, 1988.

Girininkienė, Vida, Paulauskas, Algirdas. *Vilniaus bernardinų kapinės*. Vilnius, 1994.

Gołębiowska, Teresa. *Stefan Burhardt. Rys biograficzny*. Toruń, 2000.

H. D. [Drege, Helena]. Ś. p. Tadeusz Wróblewski jako założyciel Biblioteki im. E. i E. Wróblewskich. *Ateneum Wileńskie*, 1925/1926, R. 3, p. 436–442.

Handke, Kwirina. Eliza Orzeszkowa jako kresowa instytucja narodowa i kulturalna, *Wilno i kresy północno – wschodnie*, t. 2: *Kultura i trwanie*. Białystok, 1996, p. 101–123.

Hass, Ludwik. Nagrodzki Zygmunt (1865–1937). *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22, z. 3, p. 452–455.

Hendel, Zygmunt. *Zamki na Trockim jeziorze: z 4 tablicami i 3 ilustracjami w tekście*. Kraków, s. a.

Hermanowicz, Stanisław. Józef Montwiłł (urywki wspomnień jednego z uczniów). *Kurier Wileński*, 1926, nr 251, 29 października.

Hoppen, Jerzy. Malowidła ścienne zamku trockiego na wyspie. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki*, Wilno, 1933, t. 2, z. 4, p. 228–239.

Ilgiewicz, Henryka. Aspekt polityczny budowy pomników w Wilnie na przełomie XIX i XX wieku. *Na obrzeżach polityki*. Cz. 6. Praca zbiorowa pod redakcją Marcelego Kosmana. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2008, p. 99–108.

Ilgiewicz, Henryka. Aspekt polityczny działalności wileńskich instytucji i towarzystw naukowych na początku XX wieku. *Kultura polityczna w Polsce*, t. 6, część pierwsza: *Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej*. Poznań, 2006, p. 6–81.

- Ilgiewicz, Henryka. Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie i jej zbiory. *Między historią, politologią a medjoznawstwem: Wybór problemów*. Praca zbiorowa pod redakcją naukową Tadeusza Wallasa. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, 2010, p. 49–59.
- Ilgiewicz, Henryka. Biblioteki polskich towarzystw naukowych w Wilnie w pierwszej połowie XX w. *Z Badań Nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi: Polonika w zbiorach obcych*, pod redakcją naukową J. Puchalskiego, A. Chamery-Nowak i D. Pietrkiewicz, 2017, tom specjalny, p. 139–145.
- Ilgiewicz, Henryka. Działalność polskich nielegalnych organizacji kulturalnych w Wilnie na przełomie XIX/XX wieków. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 14: *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija. Socialinė istorija, kultūrologija*. Klaipėda, 2007, p. 215–226.
- Ilgiewicz, Henryka. Kauno lenkų švietimo draugija (1909–1932 m.). *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas 2006, t. 7, p. 103–109.
- Ilgiewicz, Henryka. Lucjan Uziębło (1864–1942) – wileński publicysta i kolekcjoner, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*. Rok 2003/2004, t. 47, London, 2005, p. 53–67.
- Ilgiewicz, Henryka. Ludwik Czarkowski (1855–1928) i jego wspomnienia o Wilnie. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*. Rok 2002/2003. London, 2004, p. 96–109.
- Ilgiewicz, Henryka. Michał Brensztejn (1874–1938) jako kustosz Muzeum Toarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Regiony i Pogranicza*. Olsztyn, 2008, Nr 1, p. 97–107.
- Ilgiewicz, Henryka. Międzyzaborowe kontakty ziemiańskiej inteligencji wileńskiej na przełomie XIX i XX wieku. „Miłośnicy starożytności”. *Międzyzaborowe kontakty ziemiaństwa*. Pod redakcją Wiesława Cabana, Stanisława Wiecha. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2010, p. 57–69.
- Ilgiewicz, Henryka. Niszczenie, budowa i renowacja sakralnych zabytków wileńskich w drugiej połowie XIX – na początku XX wieku. *Młodsza Europa, Od średniowiecza do współczesności*. Red. J. Jurkiewicz, R. M. Józefiak, W. Strzyżewski. Zielona Góra, 2008, p. 441–453.
- Ilgiewicz, Henryka. Prezesi Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940 *Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*. London, 2007, t. 49, p. 20–45.
- Ilgiewicz, Henryka. Sakralinių objektų statyba ir restauravimas Vilniuje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. *Mokslo ir technikos raida = Evolution of science and technology*, 2009, 1 (1), p. 90–101.
- Ilgiewicz, Henryka. *Societates Academicae Vilnenses: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1939) i jego poprzednicy*. Warszawa, 2008.
- Ilgiewicz, Henryka. Udział duchowieństwa w działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Veritati serviens: Księga Pamiątkowa Ojcu Profesorowi Januszowi Zbudniewkowi zp*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2009, p. 103–117
- Ilgiewicz, Henryka. Udział wileńskich towarzystw naukowych w dziele ochrony zabytków na początku XX stulecia. *I Kongres Polskich Towarzystw Naukowych na Obczyźnie 8 – 11 września 2005*. Kraków, 2007, p. 187–203.
- Ilgiewicz, Henryka. Udział ziemian w wileńskich towarzystwach rolniczych i technicznych na początku XX w. *Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku*, t. 7. Pod redakcją Wiesława Pusia, Jarosława Kity. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, s. 187–201.
- Ilgiewicz, Henryka. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos buveinė. *Mokslo ir technikos raida = Evolution of science and technology*, 2009, 1 (2), p. 231–244.
- Ilgiewicz, Henryka. Vilniaus mokslo draugijų vidaus ir užsienio ryšiai XX amžiaus pradžioje. *Imperinis Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius, 2009, p. 206–222.
- Ilgiewicz, Henryka. Wandalin Szukiewicz (1852–1919) jako inicjator renowacji zamku trockiego. *Lituanio-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, 2007, t. 12, p. 77–86.

- Ilgiewicz, Henryka. Wileński Oddział Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Hodowli Ryb i Rybołówstwa (1900–1915). *Studia z dziejów Europy Wschodniej*. Pod red. Grzegorza Błaszczyka i Piotra Kraszewskiego. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2010, p. 255–266
- Ilgiewicz, Henryka. *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń 2005.
- Ilgiewicz, Henryka. Wileńskie towarzystwa naukowe w latach pierwszej wojny światowej. *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, 2015, t. 15, p. 36–59.
- Ilgiewicz, Henryka. *Biblioteka Państwowa im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie (1912–1939) oraz towarzystwa ją popierające*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015.
- Ilgiewicz, Henryka. Wkład towarzystw wileńskich w utrwalenie pamięci o XIX-wiecznych powstaniach narodowych i ich bohaterach. *Drogi Polaków do niepodległości: w 150. Rocznicę powstania styczniowego*. Red. W. Caban, L. Michalska-Bracha, W. Śliwowska, Warszawa, 2015, p. 477–490.
- Jackiewicz, Mieczysław. Ks. Jan Kurczewski jako duszpasterz i kaznodzieja wileński w latach 1881–1916. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas. Dvasininkų vaidmuo 1900–1945*. Vilnius, 2006, p. 80–87.
- Jakštas-Dambrauskas, Adomas, Głos Litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie. *W kręgu sporów polsko-litewskich na przełomie XIX i XX wieku. Wybór materiałów*, t. 1. Kraków, 2004, p. 45–58.
- Jankevičienė, Algė. *Vilniaus gotikos ansamblis*. Vilnius, 1981.
- Jankowski, Czesław. Wrażenia wileńskie. *Świat*, 1909, nr 14, 3 kwietnia, p. 7–8.
- Janonienė, Rūta. „Sapiegų Švč. Mergelė Marija“ – Vilniaus globėja. *Dailės istorijos studijos*, t. 2: *Dailė LDK miestuose: Poreikiai ir užsakymai. Straipsnių rinkinys*. Sudarytoja Aistė Paliušytė. Vilnius, 2006, p. 117–133.
- Janonienė, Rūta. Švč. Mergelės Marijos paveikslas Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios votai ir karūnos. *Menotyra*, 2004, t. 35, nr. 2, p. 24–25.
- Janowicz, Sokrat. Kształtowanie się narodu białoruskiego. *Europa nie prowincjonalna = Non-provincional Europe*. Praca zbiorowa pod red. Krzysztofa Jasiewicza. Warszawa, London, 1999, p. 242–248.
- Jarocki, Stanisław. Galeria sztuki. *Dziennik Wileński*, 1907, nr 244, 25 października.
- Jarocki, Stanisław. *Okolice Wilna. Przewodnik turystyczny*. Wilno, 1925.
- Jarocki, Stanisław. Posąg św. Jacka w Wilnie. *Tygodnik Ilustrowany*, 1902, nr 15, p. 292, il.
- Jarocki, Stanisław. Z legend wileńskich. *Tygodnik Ilustrowany*, 1902, nr 10, 8 marca (13 lutego), p. 215.
- Jaškiewicz, Leszek. *Carat i sprawy polskie na przełomie XIX i XX wieku*. Pułtusk, 2001.
- Jeleńska, Emma [Dmochowska-Jeleńska, Emma]. *Kalwaria pod Wilnem*. Wilno, 1903.
- Józef Montwiłł 1850–1911*, zebrał i ułożył Józef Wierzyński. Wilno, 1932.
- Jurginis, Juozas. Lietuvių mokslo draugija. *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*. Vilnius, 1975, p. 37–118.
- Jurjewicz, Franciszek. Muzeum w Wilnie. *Dziennik Wileński*, 1906, nr 42–43, 1–2 października.
- Jurkiewicz, Jan. *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*. Poznań, 1983.
- Jurkowski, Roman. *Sukcesy i porażki: Ziemiaństwo polskie Ziem Zabrzanych w wyborach do Dumy Państwowej i Rady Państwa 1906–1913*. Olsztyn, 2009.
- Jurkowski, Roman. Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1939: przyczynek do życia kulturalnego Wilna. *Zapiski Historyczne*, 1986, t. 51, z. 4, p. 113–135.
- Jurkowski, Roman. Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914. *Zapiski Historyczne*, 1990, t. 55, z. 1, p. 59–88.

- Jurkowski, Roman. *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-Wschodnich 1864–1904*. Warszawa, 2001.
- Juzefovičius, Romas. *Lietuvos humanitarų mokslo organizacijos (1918–1940)*. Vilnius, 2007.
- Keršytė, Nastazija. Lietuvių mokslo draugijos muziejaus likimas. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas. Draugijų reikšmė 1900–1945*. Sudarytoja Alma Lapinskienė. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 43–60.
- Keršytė, Nastazija. Lietuvos kultūros paveldo globos, organizuotos carinės Rusijos XIX amžiaus antroje pusėje, aspektai. *Kultūros paminklai*, Vilnius, 2005, nr 12, p. 3–16.
- Keršytė, Nastazija. Lietuvos kultūros vertybių globos institucijos Vilniuje XX amžiaus pradžioje. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900–1940*. Vilnius, 1998, p. 72–81.
- Keršytė, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius, 2003, p. 187–170.
- Keršytė, Nastazija. Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus viešosios bibliotekos paveldo globos misija. *Imperinis Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius, 2009, p. 221–240.
- Kieniewicz, Stefan. Kieniewicz Hieronim (1866–1925), właściciel ziemski i działacz społeczny. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12/1, z. 52, p. 417.
- Kieniewicz, Stefan. Puttkamer Wawrzyniec (1859–1923), ziemianin i polityk. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław i in., 1986, t. 29/3, z. 122, p. 477–478.
- Kijas, Artur. *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku: Słownik biograficzny*. Warszawa, Poznań 2000.
- Kijas, Artur. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1918–1939. *Wilno i kresy północno-wschodnie*, t. 2: *Kultura i trwanie*. Białystok, 1996, p. 297–313.
- Kitkauskas, Napoleonas. *Vilniaus pilys: statyba ir architektūra*. Vilnius, 1989.
- Klimka, Libertas. Vilniaus gamtos mokslų mėgėjų draugija. *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje: 13-osios istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2009 m. gruodžio 10 d., pranešimai*. Vilnius, 2009, p. 120–124.
- Koluškevičius, Benjaminas, Misius, Kazys. *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*. Vilnius, 2004.
- Konarski, Stanisław. Parczewski Alfons Józef Ignacy, pseudonim Niklot (1849–1933). *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, p. 201–202.
- Korwin-Milewski, Hipolit. *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*. Wstęp Andrzej Szwarz, Paweł Wieczorkiewicz, Warszawa 1993.
- Korwin-Milewski, Hipolit. *Uwagi o konflikcie języków polskiego i litewskiego w diecezji wileńskiej*. Wilno, 1913.
- Kościałkowski, Stanisław. Dmochowska Emma z Jeleńskich (1864–1919), powieściopisarka i działaczka społeczna, redaktorka. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 5, p. 201–202.
- Kościałkowski, Stanisław. Dobyżyński Walerian (1842–1921), gen.-por. armii rosyjskiej, bibliotekarz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 5, 1939/1946, p. 277–278.
- Kościałkowski, Stanisław. Działalność ś. p. dra Władysława Zahorskiego na gruncie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1927, R. 4, p. 452–458.
- Kościałkowski, Stanisław. *Michał Eustachy Brensztejn (1874–1938)*. Wilno, 1938.
- Kościałkowski, Stanisław. Pamiętna, choć przemilczana rocznica: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957). *Teki Historyczne*, 1956/1957, t. 8, p. 94–121.
- Kościałkowski, Stanisław. Praca ś. p. dr Ludwika Czarkowskiego na gruncie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1928, R. 5, p. 193–197.
- Kosiakiewicz, Wincenty. Garść wspomnień [o Józefie Montwille]. *Kurier Wileński*, 1911, nr 33.

- Kotwicka, Wanda. Ś. p. Edward Woyniłłowicz: w dwóletnią rocznicę zgonu 16 czerwca 1928 roku. *Słowo*, 1930, nr 138 (2348).
- Kozłowska, Mirosława. Lenkę teatras Vilniuje vadovaujant (1906–1910) Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai. *Menotyra*, 2005, t. 41, Nr. 4, p. 21–26.
- Kozłowski, Eligiusz. Montwiłł Józef (1850–1911), społecznik, filantrop, dyr. Banku Ziemskiego w Wilnie. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21/2, z. 89, p. 673–674.
- Krajewska-Tartakowska, Barbara, Zajceva, Aleksandra. Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustache-go i Emilii Wróblewskich. *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*. Cz. 2. Warszawa, 1994, p. 480–482.
- Krajewska-Tartakowska, Barbara. Polskie Towarzystwo „Oświata” w Wilnie. *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*. Cz. 2. Warszawa, 1994, p. 415–416.
- Krajewska-Tartakowska, Barbara. Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Krajoznawstwa. *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*. Cz. 2. Warszawa, 1994, p. 118–120.
- Kulakauskas, Antanas. Aleksandras III (1845.II.26 – 1894.X.20), Rusijos imperatorius (1881–1894). *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1: A – Ar. Vilnius, 2001, p. 308.
- Kunkel, Robert M. Rostworowski Tadeusz Maria (1860–1928), architekt, malarz. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27/1, z. 132, p. 240.
- Kurczewski Jan, krypt.: XX, (1854–1917), prałat kapituły wileńskiej, historyk Kościoła, popularyzator teologii. *Słownik Polskich Teologów Katolickich*. Warszawa, 1982, t. 2, p. 476–477.
- Kurczewski, Jan. *Biskupstwo wileńskie. Od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, opracował ks. Jan Kurczewski. Wilno, 1912.
- Kurczewski, Jan. Dokumenty odnośnie do koronacji cudownego obrazu N.M.P. Świętomichalskiej. *Litwa i Ruś*, 1912, t. 4, nr 1, p. 58–63.
- Kurczewski, Jan. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, opracował ks. Jan Kurczewski. Cz. 1–3. Wilno, 1908–1916.
- Kuzmaite, Jūratė. Vilniaus “Ryto” lietuvių švietimo draugija. *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*. Vilnius, 1975, p. 119–151.
- L. A. [Abramowicz, Ludwik]. Opieka nad zabytkami. *Kurier Litewski*, 1908, nr 230, 7 (20) października.
- L. U. [Uziębło, Lucjan]. O Eustachym hr. Tyszkiewiczzu. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 50, p. 404–405.
- Lapinskienė, Alma. Periodika – „Viltis” – literatūra. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900 – 1940*. Vilnius, 1998, p. 95–101.
- Lapinskienė, Alma. Vilniaus žinios – pirmasis Lietuvos dienraštis. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001, p. 20–27.
- Laučkaitė, Laima. Apie paminklų Lietuvos provincijoje XIX a. viduryje – XX a. pradžioje. Ar statė lietuviai paminklus carams? *Dailės istorijos studijos*, t. 3: *Ars memoriale: atmintis – dailės funkcija ir tema (XVIII–XXI a.)*. Vilnius, 2008, p. 92–108.
- Laučkaitė, Laima. *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*. Vilnius, 2002.
- Lietuvos architektūros istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*. Mokslinis red. Jonas Minkevičius. Vilnius, 1987; t. 3: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m. vidurio*. Vilnius, 2000.
- Lietuvos dailė XVI – XIX a.: Tapyba, skulptūra. Katalogas*. Vilnius, 1969.

- Lietuvos muzikos istorija. Kn. 1. Tautinio atgimimo metai, 1883–1918. Sudarytoja Dana Palionytė-Banevičienė. Vilnius, 2002.
- Lisov, Alexander. The Criteria of Identification of the Belarusian Segment in Vilna's Art Life at the Beginning of the XXth century. *Imperinis Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius, 2009, p. 125–133.
- Lorenz, Stanisław. *Album wileński*. Warszawa, 1986.
- Łossowski, Piotr. *Po tej i tamtej stronie Niemna: Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*. Warszawa, 1985.
- Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. „Meno šventovės“ vaizdinys XX a. pradžios Vilniaus pastatuose. *Dailės istorijos studijos*, t. 1: *XX amžiaus Vilnius: modernėjančios kultūros židinys = Wilno początku XX wieku: ognisko modernizującej się kultury*. Vilnius, 2004, p. 100–112.
- Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. *Antanas Vivulskis (1877–1919): tradicijų ir modernumo dermė*. Vilnius, 2002.
- Maksymiuk, Małgorzata. *Kościół pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Landwarowie pod Wilnem*. Poznań, 2000.
- Małachowicz, Edmund. *Wilno: dzieje, architektura, cmentarze*. Wrocław, 1996.
- Mankus, Romualdas. Matulionis Povilas (1860 09 05 Kupiškis – 1932 03 15 Aleksandrija prie Šiaulių). *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 14. Vilnius, 2008, p. 454–455.
- Martinkėnas, Vincas. Tadas Vrublevskis. *Kultūros barai*, 1979, nr. 2, p. 59–62.
- Matušakaitė, Marija. U žrūdėl portretu litewskiego. *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica Artium*, 1991, t. 5, p. 47–66.
- Meyszowicz, Aleksander. *List otwarty obywatela z Litwy do profesora Zdziechowskiego w sprawie obecności szlachty litewskiej pod pomnikiem imperatorowej Katarzyny*. Kraków, 1905.
- Merkys, Vytautas. „Sietyno“ draugija ir jos byla. *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*. Vilnius: Mokslas, 1975, p. 9–36.
- Merkys, Vytautas. *Knygnešių laikai 1864–1904*. Vilnius, 1994.
- Mienicki, Ryszard. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku*. Rys historyczny opracował Ryszard Mienicki, starszy archiwista Archiwum Państwowego w Wilnie. Warszawa, 1923.
- Mienicki, Ryszard. *Archiwum Murawjewskie w Wilnie (1898–1901–1936)*. Warszawa, 1937.
- Miknys, Rimantas. Lietuvių mokslo draugijos kūrimosi ir veiklos iki 1915 metų kontekstas. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900–1945*. Vilnius, 2008, p. 12–24.
- Miknys, Rimantas. Lietuvos demokratų partija 1902–1915. Kaunas, 1995 (*Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 10).
- Miknys, Rimantas. Tautos, visuomenės ir valstybės sampratos ypatumai Vilniaus intelektinėje aplinkoje XX a. pradžioje. *Dailės istorijos studijos*, t. 1: *XX amžiaus pradžios Vilnius: modernėjančios kultūros židinys = Wilno początku XX wieku: ognisko modernizującej się kultury*. Vilnius, 2004, p. 189–204.
- Miknys, Rimantas. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 3. Vilnius, 1991, p. 173–198.
- Miknys, Rimantas. Wileńscy autonomiści i ich projekty autonomii politycznej Litwy w latach 1904–1905. *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*. 2001, t. 7, p. 97–113.
- Milius, Vacys. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė–XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, 1993.
- Miller, Aleksej. Kalba, tapatybė ir lojalumas Rusijos imperijos valdžios politikoje. *Raidžių draudimo metai: straipsnių rinkinys*. Sudarytojas Darius Staliūnas. Vilnius, 2004, p. 15–26.

- Morelowski, Marian. Ferdynand Ruszczyc (1870–1936). *Ateneum Wileńskie*, 1936, t. 11, p. 961–981.
- Mościcki, Henryk. W sprawie muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 237, 19 października (1 listopada).
- Motieka, Egidijus. *Didysis Vilniaus seimas*. Antra pataisyta laida. Vilnius, 1905.
- Mulevičius, Leonas. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų skyriaus surinkta medžiaga apie žemės ūkio padėtį ir jos panaudojimas. *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979, p. 66–75.
- Nezabitauskis, Adolfas. *Basanavičius: Monografija*. Vilnius, 2001.
- Nowodworski, Franciszek, Tyszkiewicz, Władysław. *Koło polskie w pierwszej izbie państwowej rosyjskiej*. Warszawa, 1907.
- Obst, Jan. O Górę Zamkową. *Kurier Litewski*, 1912, nr 44, 7 marca.
- Obst, Jan. *W imię prawdy. Odpowiedź ks. Prapolanisowi na „Polskie Apostolstwo w Litwie”*. Wyd. 2. Wilno, 1914.
- Ochmański, Jerzy. *Historia Litwy*, Wrocław i in., 1990.
- Orda, Napoleon. *Album widoków historycznych Polski, poświęcony Rodakom, zrysowany z natury przez Napoleona Ordę*. Warszawa, 1880.
- Petkus, Viktoras. Vienas iš „Dvylikos Vilniaus apaštalų“ – Juozas Ambraziejus. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: dvasininkų vaidmuo 1900–1945 m.*, Vilnius, 2006, p. 88–94.
- Petrauskienė, Irena. Vilniaus mokslo bičiulių draugija 1907–1941. *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979, p. 76–142.
- Petrauskienė, Irena. Vilniaus mokslo ir meno muziejus. *Muziejai ir paminklai*, 1985, t. 7, p. 42–49.
- Piłatowicz, Józef. Stowarzyszenie Techników Polskich w Wilnie. *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*. Cz. 2, red. naukowy Barbara Sordyłowa. Warszawa, 1994, p. 232–234.
- Pobóg-Malinowski, Władysław. *Najnowsza historia polityczna Polski*, wyd. 2, t. 1. London, 1963.
- Podernia, Kazimierz. Ze skarbów kościołów wileńskich i trockich. *Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych*. Warszawa, 1899, p. 96–111.
- Poklewski, Józef. *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*. Toruń, 1994.
- Polski słownik judaistyczny: dzieje, kultura, religia, ludzie*, t. 1. Opracowali Zofia Borzymińska i Rafał Żebrowski. Warszawa, 2003.
- Ponarski, Zenowiusz. Adwokat Tadeusz Stanisław Wróblewski (1858–1925). *Szkice z dziejów advokatury polskiej*. Warszawa, 1976, p. 55–67.
- Prapuolenis, Kazimieras. *Polskie Apostolstwo w Litwie (Szkic historyczny 1387–1912)*. Wilno, 1913.
- Prapuolenis, Kazimieras. *Pro domo sua. List otwarty do „Tygodnika Suwalskiego”*. Sejny, 1906.
- Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło*, red. Artur Kijas i Krzysztof Pietkiewicz. Poznań, 1995.
- Pukienė, Vida. *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915)*. Vilnius, 1994.
- Raidžių draudimo metai: straipsnių rinkinys*. Sudarytojas Darius Staliūnas. Vilnius, 2004.
- Rawicz, K. [Podernia, Kazimierz]. *Wileńskie Towarzystwo Dobroczyńności: w setną rocznicę założenia*. Warszawa, 1907.
- Rygiel, Stefan, Drege, Helena. *Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie 1912–1931*. Wilno, 1934.
- Rymaszewski, Bohdan. Niektóre zagadnienia konserwatorskie Wilna i Trok w XX wieku. *Wilno i świat: dzieje środowiska intelektualnego*, t. 2, red E. Feliksiak i M. Lesia. Białystok, 2002, p. 29–41.

- Rolbiecki, Waldemar. *Towarzystwa naukowe w Polsce*, Warszawa 1972.
- Romanowski, Andrzej. Feniks z popiołów. Odrodzenie kultury polskiej w b. Wielkim Księstwie Litewskim w 1905 r. *Wilno–Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*, t. 2. Białystok, 1992, p. 151–177.
- Romanowski, Andrzej. *Młoda Polska wileńska*, Kraków 1999.
- Romanowski, Andrzej. *Pozytywizm na Litwie. Polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białorusko-inflackich w latach 1864–1904*. Kraków, 2003.
- Romanowski, Andrzej. Towarzystwo Neo-Szubrawców. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001, p. 166–175.
- Romer, Eugeniusz. *Livonijos ir Lietuvos Römerių giminės istorija = Monografia Rodu Römerów na Inflantach i Litwie*. / Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Parengė J. Širkaitė. Iš lenkų kalbos vertė T. Bairašauskaitė, J. Širkaitė. Vilnius, 2009.
- Romer, Helena. Wspomnienie o ś. p. Tadeuszu Wróblewskim. *Kurier Wileński*, 1931, nr 249, 28 października.
- Römer, Kazimierz. W sprawie restauracji kościoła św. Michała. *Kurier Litewski*, 1906, nr 253 (354), 8 (21) listopada, p. 2.
- Römeriai Lietuvoje XVII–XX a. = The Römers in Lithuania in 17th to 20th centuries: mokslinių straipsnių rinkinys* / Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Parengė J. Širkaitė. Vilnius, 2008.
- Rouba, Napoleon. *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, zebrał i opracował N. Rouba. Wyd. drugie. Wilno [1908].
- Rukuiža, Antanas. *Prof. Daktaras Povilas Matulionis*. Chicago, 1960.
- Ruszcycówna, Janina, Ruszczyk, Edward. Ruszczyk Ferdynand (1870–1936). *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33/1, z. 136, p. 170 – 175.
- Sawicki, Jan. *Mykolas Römeris ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės problemos. Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 15. Vilnius, 1999.
- Sękta, Sobiesław [Czarkowski, Ludwik]. *Ostrzeżenie w kwestii litewskiej słów kilka*, Wilno, 1906.
- Semaškaitė, Ingrida. *Lietuvos pilys ir dvarai*, Vilnius 2003.
- Seselskytė, Adelė. Lietuvių mokslo draugijos vaidmuo Vilniaus kultūriniam gyvenime. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900–1940*. Vilnius, 1998, p. 18–27.
- Syrokomla, Władysław. *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 1: Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemież, Miedniki etc. Wilno, 1857.
- Skibińska, Władysława. Uziębło Lucjan (11 II 1864 Wilno – 12. XII 1942 Kolonia koło Wilna). *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa, Łódź, 1972, p. 930.
- Skirius, Juozas. Yčas Martynas (1885 11 13 Simpeliškiai, Biržų valsč. – 1941 04 05 Rio de Žaneiro), politikas, visuomenės veikėjas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 7: *Gorkai – Imermanas*. Vilnius, 2005, p. 722–723.
- Ślepowron [Miłkowski, Edward]. *Dwa pomniki w Wilnie* [generał-gubernatora M. Murawiowa i carcy Katarzyny II], napisał ksiądz Ślepowron. Wilno, 1904.
- Słownik polityków polskich XX wieku*. Pod redakcją Przemysława Hausera i Stanisława Żerki. Poznań, 1998.
- Smykowski, Janusz. Ukaz z 10 XII 1865 r. i jego konsekwencje dla stanu posiadania ziemiaństwa polskiego w zachodnich guberniach Imperium Rosyjskiego. *Wilno i Kresy północno-wschodnie*, t. 1: *Historia i ludzkie losy*. Białystok, 1996, p. 111– 125.

- Śnieżko, Aleksander. Maciejewicz Stanisław (1869–1940), kanonik wileński, pedagog, pisarz, działacz polityczny, poseł do Dumy i senator RP. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19/1, z. 80. Wrocław i in., 1974, p. 43–44.
- Śnieżko, Aleksander. Moraczewski Lucjan (1822–1909), kolekcjoner-numizmatyk. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21/1, z. 88. 1976, p. 689–690.
- Snitkuvienė, Aldona. *Raudondvaris: Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*. Vilnius, 1998.
- Solak, Zbigniew. *Między Polską a Litwą. Życie i działalność Michała Romera 1880–1920*. Kraków, 2004.
- Sopoćko, Michał. Restauracja obrazu Matki Boskiej w kościele Św. Michała. *Kurier Wileński*, 1935, nr 238, 31 sierpnia.
- Staliūnas, Darius. Alternatywa początku XX wieku: historia etnosu czy państwa. *Lituanos-Slavica Posnaniensis. Studia Historica*, Poznań, 2001, t. 8, p. 81–95.
- Staliūnas, Darius. Mokslo draugijos ir istorinių paminklų apsauga XIX a. pabaigoje – XX a. pradžios Lituvoje. *Dr Jonas Basanavičius (1851–1927)*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 136–147.
- Staliūnas, Darius. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009.
- Staliūnas, Darius. *Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje XIX a. viduryse–XX a. pradžiai)*. Vilnius, 2000, p. 168–169, 206–207.
- Staliūnas, Darius. XX amžiaus alternatyva: etnosu ir valstybės istorija? *Darbai ir dienos*, Kaunas 1996, nr. 2(11), p. 7–19.
- Stefanowski, Kazimierz. Jak powstał pomnik Adama Mickiewicza w kościele św. Jana w Wilnie. *Rzeczpospolita*, 1921, nr 200.
- Subačius, Giedrius. *Lietuvių kalbos ekspertai Rusijos imperijos tarnyboje: Dmitrijus Kaširinas, Zacharijus Liackis, Andrius Poidėnas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.
- Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. O niezapomnianym archeologu wileńskim [o Wandalinie Szukiewiczu]: kilka dat i wspomnień. *Słowo*, 1934, nr 351, 23 grudnia.
- Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z dziejów wileńskich towarzystw kulturalno-muzealnych. *Słowo*, 1930, nr 92 (2302).
- Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna [O powstaniu Towarzystwa Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa, czyli Kółka Archeologicznego w r. 1898]. *Słowo*, 1929, nr 300, 31 grudnia.
- Sulimczyk [Uziębło, Lucjan]. Z wczorajszego Wilna: Ś. p. Stefan Syrwid i inni miłośnicy pamiątek krajowych. *Słowo*. 1930, nr 4, 5 stycznia.
- Surwiło, Jerzy. *Cmentarz Rossa w Wilnie: wędrówka po nekropolii pamięci narodowej*. Wilno, 1992.
- Szenfeld, Edward. Dlaczego Góra Zamkowa a nie Stołowa?, *Kurier Litewski*, 1912, 9 (22) lutego.
- Szpoper, Dariusz, Bielecki, Andrzej. *Aleksander Meysztowicz. Portret polityczny konserwatysty*. Gdańsk, 2001.
- Szpoper, Dariusz. Krajowość i konserwizm wokół myśli i dzieła dr Konstancji Skirmunt (1851–1934). *Wilno i świat: Dzieje środowiska intelektualnego*, t. 1. Białystok, 2002, p. 185–202.
- Szpoper, Dariusz. *Między caratem a snem o Rzeczypospolitej. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich w guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego w latach 1855–1862*. Gdańsk, 2003.
- Szpoper, Dariusz. Stosunki polsko-litewskie na przełomie XIX i XX wieku –wybrane aspekty = Lenkų ir lietuvių santykiai XIX ir XX a. sandūroje – pasirinkti aspektai. *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje: Istorinė atmintis = Stosunki polsko- litewskie na przestrzeni wieków: pamięć historyczna*. Vilnius, 2009, p. 121–151.

- Szpoper, Dariusz. *Sukcesorzy Wielkiego Księstwa: myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904–1939*. Gdańsk, 1999.
- Szukiewicz, Wandalin. Działy archeologii przedhistorycznej oraz etnografii w Muzeum. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1909, t. 2, p. 129–134.
- Szukiewicz, Wandalin. Muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 223 (324), 3 (16) października.
- Szukiewicz, Wandalin. W zamku Trockim. *Kurier Litewski*, 1906, nr 44, 23 lutego (8 marca).
- Širkaitė, Jolanta. Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. *Lietuvos kultūros tyrinėjimai (Studies of the Lithuanian Culture)*. Vilnius, 1995, t. 1, p. 217–269.
- Širkaitė, Jolanta. Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai. *Kultūros istorijos tyrinėjimai: Straipsnių rinkinys*, t. 5, Vilnius, 1999, p. 336–361.
- Talko-Hryniewicz, Julian. *Wandalin Szukiewicz jako prahistoryk Litwy*. Warszawa 1920, 7 p. (Odbitka z „Wiadomości Archeologiczne”, 1920, z. 1–2).
- Tamulevičienė, Eglė. Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų krašto skyrius (1867–1915). *Mokslo draugijos Lietuvoje*. Vilnius, 1979, p. 32–65.
- Tyla, Antanas. *1905 m. revoliucija Lietuvos kaime*. Vilnius, 1968.
- Tyla, Antanas. *Garšvių knygnešių draugija*. Vilnius: Mintis, 1991.
- Tyszkiewicz Antoni (1866–1919). *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz, 2002, p. 412.
- Tyszkiewicz, Józef. *Tyszkiewicziana. Militaria. Bibliografia. Numizmatyka. Ryciny. Zbiory. Rezydencje*, zebrał Józef Tyszkiewicz, t.1, Poznań 1903, p. 84–85.
- Tyszkiewicz, Władysław. *Memoriał złożony ministrowi spraw wewnętrznych w Petersburgu*. Kraków, 1905.
- Tripplin, Teodor. *Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi odbytej w 1856 roku przez Dr-a T. Trypplina*, t. 1: *Litwa*. Wilno, 1858.
- Trutniew Iwan (ur. 1827 w Lichwinie lub Przemysłu w guberni kałuskiej, zm. 18.02.1912 w Wilnie) rosyjski malarz. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka, malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2005, p. 215.
- Trzebiński, Stanisław. Ś p. Dr Ludwik Czarkowski 1855–1928. *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1928, R. 4, z. 5, p. I–IV.
- Uroczyste posiedzenie dla uczczenia zasług ś. p. D-ra Ludwika Czarkowskiego. *Ateneum Wileńskie*, 1929, t. 5, z. 15, p. 190–200.
- Uspenskij, Boris. Nikolajus I ir lenkų kalba (Rusijos imperijos kalbinė politika Lenkijos Karalystėje: grafikos ir rašybos klausimai). *Raidžių draudimo metai: straipsnių rinkinys*. Sudarytojas Darius Staliūnas. Vilnius, 2004, p. 27–44.
- Uziębło, Lucjan. 30-lecie polskiego badacza Litwy [Wandalina Szukiewicza]. *Wiadomości Ilustrowane*, Wilno, 1913, R. 1, nr 18, 29 grudnia (11 stycznia 1914).
- Uziębło, Lucjan. Bolesław Rusiecki. *Kurier Litewski*, 1913, nr 52.
- Uziębło, Lucjan. Bułharowski Stanisław (1872–1935) prawnik i działacz społeczny. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, p. 130.
- Uziębło, Lucjan. Gdzie była cela Konrada? *Kurier Litewski*, 1906, nr 268.
- Uziębło, Lucjan. Inicjator budowy pomnika A. Mickiewicza w Wilnie (Adam Karpowicz). *Dziennik Wileński*, 1926, nr 295, 24 grudnia.
- Uziębło, Lucjan. Kartki luźne: pomniki wileńskie (A. E. Odyńca, L. Borowskiego, misyjny św. Jacka).

- Tygodnik Polski*, 1901, nr 33 (46), p. 262, 3 (16) listopada.
- Uziębło, Lucjan. Kółko miłośników starożytnictwa i ludoznawstwa. *Kurier Wileński*, 1907, nr 68, 24 marca (6 kwietnia).
- Uziębło, Lucjan. Kościół św. Michała w Wilnie (po przerwie 25-letniej), *Świat*, 1912, R. 7, nr 49, p. 11–12.
- Uziębło, Lucjan. Kościół św. Michała. *Kurier Litewski*, 1906, nr 254 (355), 9 (22) listopada, p. 1–2.
- Uziębło, Lucjan. Mickiewicz w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1905, nr 71, 1 grudnia.
- Uziębło, Lucjan. Mogiła Syrokomli. *Kurier Litewski*, 1912, nr 201.
- Uziębło, Lucjan. Muzeum Nauki i Sztuki (Ustawa – Ofiarodawcy, – Kto ma kierować zbiorami naukowymi?). *Kurier Litewski*, 1907, nr 40, 20 lutego (5 marca).
- Uziębło, Lucjan. Muzeum w Wilnie, *Kurier Litewski*, 1906, nr 223 (324), 3 (16) października.
- Uziębło, Lucjan. Nowe muzeum w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1906, nr 192 (293), 26 sierpnia (8 września).
- Uziębło, Lucjan. Nowy pomnik kościelny Adama Mickiewicza. *Tygodnik Ilustrowany*, 1899, nr 44, p. 863–864, nr 45, p. 884.
- Uziębło, Lucjan. O najpierwszej z dochowanych po polsku drukowanych książek. *Ziemia*, 1912, nr 7.
- Uziębło, Lucjan. O rzeźbie dawnej i nowej w Wilnie [m. in. o twórczości Bolesława Bałzukiewicza]. *Świat*, 1910, R. 5, nr 32, p. 10–12.
- Uziębło, Lucjan. Orzeszkowa w Wilnie. *Kurier Litewski*, 1910, nr 104, 9/22 maja.
- Uziębło, Lucjan. Perła naszego Antokola [kościół św. św. Piotra i Pawła]. *Życie Ilustrowane*, 1908, R. 2, nr 44, p. 356–358.
- Uziębło, Lucjan. Pomnik Antoniego Edwarda Odyńca w Wilnie. *Biesiada Literacka*, 1901, t. 52, nr 50, 13 grudnia (30 listopada).
- Uziębło, Lucjan. Pomnik ś. p. Antoniego Edwarda Odyńca. *Tygodnik Ilustrowany*, 1901, nr 49, p. 956.
- Uziębło, Lucjan. Ś. p. Kazimierz Podernia. *Kwartalnik Litewski*, 1910, t. 4, p. 131–133.
- Uziębło, Lucjan. Syrokomlana (o pomniku i pamiątkach). *Tygodnik Polski*, 1898, R. 1, nr 6, p. 110–112.
- Uziębło, Lucjan. Śp. Lucjan Moraczewski. *Goniec Wileński*, 1909, nr 50.
- Uziębło, Lucjan. W sprawie restauracji kościoła św. Anny. *Kurier Litewski*, 1905, R. 1, nr 17, 21 września.
- Uziębło, Lucjan. Z działalności numizmatyków wileńskich, *Słowo*, 1930, nr 170 (2380), 27 lipca.
- Uziębło, Lucjan. Z muzeum Wileńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk [Galeria sztuki]. *Słowo*, 1931, nr 16, 25.
- Uziębło, Lucjan. Z Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki. *Kurier Litewski*, Wilno, 1907, 20 maja.
- Vėbra, Rimantas. *Lietuvių visuomenė XIX a. antroje pusėje*. Vilnius, 1990.
- Venclova, Tomas. *Vilniaus vardai*. Vilnius, 2006.
- Vercinkevičius, Juozas, Mikulionis, Stanislovas. Bronislovas Malevskis. *Statyba ir architektūra*, 1986, nr 8, p. 31.
- Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010, sudarytoja Vida Girininkienė*. Vilnius: Versus aureus, 2010.
- Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1900–1904*. Vilnius, 1998.
- Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1939–1945*. Vilnius, 1999.
- Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*. Vilnius, 2001.
- Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900–1945*. Vilnius, 2008.

- Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Dvasininkų vaidmuo 1900–1945.* Vilnius, 2006.
- Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Moterų indėlis 1900–1945.* Vilnius, 2005.
- Vilniaus periodiniai leidiniai 1760–19180: Bibliografinė rodyklė.* Sudarė Jadvyga Kazlauskaitė. Vilnius, 1988.
- Vilniaus universiteto istorija 1579–1994.* Vilnius, 1994.
- Visockis, Albinas. *Jonas Basanavičius.* Kaunas, 1991.
- Voicik, Halina. Беларуская культура Вільні на чатку XX ст. (1900–1920). *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis.* Vilnius, 2001, p. 88–93.
- Walerian Dobużyński (1842–1921), generał-porucznik armii rosyjskiej, bibliotekarz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*, p. 67.
- Wardzyńska, Maria. Grabież mienia kulturalnego Wilna i okręgu wileńskiego w latach II wojny światowej. *Wilno i kresy północno-wschodnie*, t. 1: *Historia i ludzkie losy.* Białystok, 1996, p. 200.
- Ważniewicz, Tadeusz. Przyjaciele o Tadeuszu Wróblewskim. *Kurier Wileński*, 1996, nr 13, 19 stycznia.
- Weeks, Theodore R. Jidiš ir lietuvių kalbos Rusijos imperijoje: politika dviejų „uždraustų kalbų“ atžvilgiu 1863–1913 m. *Raidžių draudimo metai: Straipsnių rinkinys.* Sudarytojas Darius Staliūnas. Vilnius, 2004, p. 175–190.
- Wielhorski, Władysław. *Polska a Litwa: Stosunki wzajemne w biegu dziejów.* London, 1947.
- Wiwulski Antoni (1877–1919), rzeźbiarz, architekt. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 4: *Architektura. Dzieła i twórcy od XVI w. do 1945 r.* Opracował Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2006, p. 215–216, 218.
- X.Y. [Obst, Jan]. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. *Litwa i Ruś*, Wilno, s. a., t. 1, z. 1.
- Zahorski, Władysław. *Kaplica św. Kazimierza w Katedrze Wileńskiej*, Warszawa, 1901.
- Zahorski, Władysław. *Katedra wileńska.* Wilno, 1904.
- Zahorski, Władysław. *Kościół św. Anny w Wilnie.* Wilno, 1905.
- Zahorski, Władysław. *Kościół św. Michała i klasztory panien Bernardynek w Wilnie.* Petersburg, 1911.
- Zahorski, Władysław. *Moje wspomnienia*, t. 1, opracowanie, wstęp i przypisy Jolanta Sikorska-Kulesza. Warszawa, 2018.
- Zahorski, Władysław. *Podania i legendy wileńskie.* Wilno, 1925.
- Zahorski, Władysław. *Przewodnik po Wilnie.* Wilno, 1910, XVI, 293 p.; wyd. 2, Wilno, 1921, VI, 180 p.; wyd. 3, uzupełnione, Wilno, 1923, X, 180 p.; wyd. 4, Wilno, 1927, XVI, 186 p.; wyd. 5, Wilno, 1935, VII, 200 p.
- Zahorski, Władysław. *Troki i Zamek trocki.* Wilno, 1902.
- Zahorski, Władysław. W sprawie litewskiej. *Kurier Litewski*, 1905, nr 29, 5 (18) października.
- Zahorski, Władysław. *Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie 1805–1897.* Warszawa, 1898.
- Zarys stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1907–1932.* Wilno, 1932, p. 11–17.
- Zasztowt, Leszek. Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1993, R. 38, nr 4, p. 115.
- Zasztowt, Leszek. Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 35, nr 2–3, p. 259–283.
- Żytkowicz, Leonid. Kościółkowski Stanisław (1881–1960). *Polski Słownik Biograficzny*, t.14/3, z. 62, 1969, p. 394.

Żytkowicz, Leonid. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940. *Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa TNT 1875–1975*. Warszawa, 1975, p. 49–75.

Żywczyński, Mieczysław. Kurczewski Jan, krypt. XX (1854–1917), ksiądz, historyk. *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław i in., 1971, t. 16/1, z. 68, p. 231–232.

Агафангел (Преображенский Александр Лаврентьевич), митрополит. За Христа пострадавшие: Гонения на Русскую Православную Церковь. 1917–1956: *Биографический справочник*. Кн. 1. Москва, 1997, p. 32–37.

Агафангел (Преображенский Александр Лаврентьевич), священномученик, митрополит Ярославский и Ростовский. *Православная Энциклопедия*. Т. 1. Москва, 2000, p. 235–237.

Белецкий, Алексей. Вероисповедание и родной язык коренного населения Виленской, Ковенской и Гродненской губернии по данным переписи 1897 года. *Виленский календарь на 1906 год*, Вильна, 1905, p. 29–36.

Белецкий, Алексей. Открытие Музея графа М. И. Муравьева. Вильна, 1901.

Берг, Лев. Всесоюзное Географическое общество за сто лет. Москва – Ленинград, 1946.

Библиографический указатель трудов Е. Р. Романова 1876–1901. Могилев, 1901.

Бондарчик, Василий. Северо-Западный отдел Русского географического общества и его деятельность по изучению быта и культуры белорусов. 1867–1914. Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии, вып. 7. Ленинград, 1977.

Виноградов, Александр. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям, Вильна, 1908.

Виноградов, Александр. Генерал-адъютант Виталий Николаевич Троцкий. *Виленский календарь на 1902 год*, 1901, p. 159–213.

Виноградов, Александр. Генерал-адъютант Виталий Николаевич Троцкий. Вильна, 1901, 58 p. (Оттиск из «Виленского календаря»).

Виноградов, Александр. Значение царствования императрицы Екатерины II для Северо-Западного края. Краткий исторический очерк. Изд. 1-е. Вильна, 1900, Изд. 2-е. Вильна, 1904.

Виноградов, Александр. Императрица Екатерина II и Западный край. Значение царствования императрицы для края и памятник ей в Вильне. Исторический очерк. Вильна, 1904.

Виноградов, Александр. Как создавался в г. Вильне памятник графу М. Н. Муравьеву. Издание Высочайше учрежденного Комитета по сооружению памятника. Вильна, 1898.

Виноградов, Александр. Князь Петр Дмитриевич Святополк-Мирский, Виленский, Ковенский и Гродненский генерал-губернатор. *Виленский календарь на 1904 г.*, Вильна, 1903, p. 167–176.

Виноградов, Александр. Памятник Императрице Екатерине Великой в г. Вильне. Тамбов, 1902.

Виноградов, Александр. Православная Вильна. Описание виленских храмов. Вильна, 1904.

Виноградов, Александр. Православные святые г. Вильны. Вильна, 1906.

Виноградов, Александр. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям. Ч. 1. Вильна, 1904; 2 изд. Вильна, 1911.

Вольтер, Эдуард. Развалины Трокского замка. Памятная книжка Виленской губернии на 1889 год. Вильна, 1888, Ч. 2, p. 181–195.

Глебов, Иван. Виленские замки верхний и нижний. Исторический очерк. *Виленский календарь на 1904 год*, 1903, p. 292–336.

Голуб, В. К. Юлиан Фомич Крачковский. *Виленский календарь на 1904 год*, 1903, p. 337–532.

Добрянский, Флавиан. Вильна и окрестности. Путеводитель и справочная книжка. С планом гор. Вильны, 9 рис. и картою Виленской губ. Вильна, 1883, 2-е изд. 1890, 3-е изд. 1904.

- Добрянский, Флавиан. Путеводитель по Виленской публичной библиотеке. Вильна, 1879.
- Довгялло, Дмитрий И. Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году (Доклад в собрании С.-З. Отдела 16 января 1911 г.). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1911, т. 2, р. 3.
- Довгялло, Дмитрий. 16 января 1910 года: Восстановительное собрание 16 января 1910 г. Сношение с И. Р. Г. Обществом. Отзвуки 16 января в прессе. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 3–9.
- Довгялло, Дмитрий. К истории Северо-Западного Отдела (Материалы и заметки). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 10–32; 1911, т. 2, р. 17–46.
- Жиркевич, Александр. Потревоженные тени. Симбирский дневник: К 150-летию со дня рождения. Сост., предисл. и прим. Н. Г. Жиркевич-Подлеских. Москва, 2007.
- Жиркевич, Александр. Сонное царство великих начинаний (К столетнему юбилею дня рождения Ивана Петровича Корнилова). Вильна, 1911.
- Жиркевич-Подлеских, Н. Г.; Хмелевская Н. А. Жиркевич Александр Впдимирович. Русские писатели. 1800–1917: *Биографический словарь* / Гл. ред. П. А. Николаев. Т. 2: Г–К. Москва, 1992, р. 269–271.
- Загорский, Владислав. Императорское Виленское Медицинское Общество 1805–1895. Вильна, 1896.
- Коссаковский, Максимилиан. Педагогический музей при Виленском учебном округе. *Виленский календарь на 1905 год*, 1904, р. 142–145.
- Лавринец, Павел. Русская литература Литвы (XIX–первая половина XX века). Вильнюс, 1999.
- Левицкий Григорий Васильевич [15 (27).10.1852–1918], отечественный астроном. Украинская Советская Энциклопедия, т. 6. Киев, 1981, р. 13.
- Левицкий Григорий Васильевич [27.10.1852–1918], русский астроном. Большая Советская Энциклопедия, т. 14. Москва, 1973, р. 240.
- Левицкий, Григорий. О возобновлении деятельности Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества (Речь на собрании 16 января 1910 г.). *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1910, т. 1, р. 1–2.
- Миловидов, Александр. Виленский храм-памятник в ознаменовании 300-летия царствования Дома Романовых и в память князя К. К. Острожского (ко дню освещения храма 9-ого мая 1913 г.). Вильна, 1913.
- Миловидов, Александр. Виленский центральный архив (1852–1902). *Журнал Министерства Народного Просвещения*, С. Петербург, 1902 март, р. 53–68.
- Миловидов, Александр. Восстановление деятельности Северо-Западного Отдела Императорского русского географического общества. *Виленский Вестник*, № 1976, 19 января 1910, р. 2.
- Миловидов, Александр. Из истории Виленской публичной библиотеки. Вильна, 1911
- Миловидов, Александр. Меры, принятые графом М. Н. Муравьевым к ограждению православного населения от латинско-польской пропаганды в Северо-Западном крае. Вильна, 1900.
- Миловидов, Александр. Распоряжения и переписка графа М. Н. Муравьева относительно римско-католического духовенства в Северо-западном крае. Вильна, 1910.

- Миловидов, Александр. Торжество закладки исторического храма-памятника в Вильне и значение этого памятника. Вильна, 1911.
- Миловидов, Александр. Церковно-строительное дело при графе М. Н. Муравьеве. Вильна, 1913.
- Муравьевский музей в г. Вильне. *Виленский календарь на 1902 год*, 1901, р. 131–157.
- Очерк возникновения и деятельности Виленского Отделения Императорского Русского Технического Общества 1898–1900 гг. Записки Виленского Отделения Императорского Русского Технического Общества, 1900, Вып. 1, р. 1–15.
- Памяти В. С. Монтвила, Отчет Виленского отдела Императорского русского общества плодоводства за 1903 год. Вильна, 1904, р. 11–13.
- Памяти графа Михаила Николаевича Муравьева, искоренителя латинско-польской крамолы в 1863 году и восстановителя русской народности и православной церкви в Северо-западном крае России (Ко дню открытия в г. Вильне памятника М. Н. Муравьеву). Издание Свято-Духовского Братства. Вильна, 1898.
- Памяти Е. Ф. Орловского. *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества*, 1914, т. 4, р. 228–232.
- Подвиг Муравьева-настоляная книга правителям и правительствам. С. Петербург, 1898.
- Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 17 IV 1864–17 IV 1914. *Юбилейная записка*. Вильна, 1914.
- Пятидесятилетие службы Ивана Яковлевича Спрогиса. Вильна, 1914.
- Раману Еудоким Раманович (11.9.1855 – 20.1.1922). *Мысліцелі і асветнікі Беларусі Х – ХІХ стагодзі: Энциклапедычны даведнік*. Мінск, 1995, р. 533.
- Романов, Евдоким. Вильна [О возобновлении Северо-Западного Отдела Русского Географического Общества]. Витебск, 1910, 25 р. (Оттиск из Витебские Губернские Ведомости, 1910, № 16, 17).
- Рыков Павел Сергеевич (7/19.10.1884, Москва – 26.3.1942), советский археолог. *Большая Советская Энциклопедия*, Москва, 1975. т. 22, р. 449.
- Семенов, Петр. История полувековой деятельности Императорского русского географического общества 1845–1895. ч. 2. С. Петербург, 1896.
- Синицин, И. В., Степанов П. Д. Памяти Павла Сергеевича Рыкова. *Советская археология*, Москва, 1964, № 1, р. 126–129.
- Смольский, Климент. Слово на освящение Знаменской церкви в местности «Зверинец-Александрия». Литовские епархиальные ведомости, 1903. № 28, р. 180–182.
- Сослуживец. Прощальное чествование бывшего преподавателя Литовской духовной семинарии А. И. Миловидова. Вильна, 1912.
- Список печатных работ П. С. Рыкова. *Советская археология*, Москва, 1964, № 1, р. 129–130.
- Турцевич, Арсений. Краткий исторический очерк Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1906. Вильна, 1906.
- Турцевич, Арсений. Краткий очерк жизни и деятельности графа М. Н. Муравьева. Вильна, 1898.
- Турцевич, Арсений. Краткий очерк жизни и деятельности Екатерины II. Вильна, 1901.
- Турцевич, Арсений. Трокский замок: исторический очерк. Вильна, 1901.
- Улащик, Николай. Очерки по археографии и источниковедению истории Белоруссии феодального периода. Москва, 1973.
- Хмелевский, Чеслав. Биологическая Станция Виленского Отдела Императорского Российского

Общества Рыбоводства и Рыболовства в г. Поневеже Ковенской губ. Отчет о деятельности Виленского Отдела Императорского Российского Общества Рыбоводства и Рыболовства за 1907 год. Вильна, 1909, р. 60–70.

Чуркин Николай Николаевич [9(21).5.1869, село Джалал-Оглы, ныне Степанаван Армянской ССР – 27.12.1964, Минск], советский композитор, фольклорист, народный артист Белорусской ССР. Большая Советская Энциклопедия, т. 29. Москва, 1979. р. 261.

Шлевис, Герман. Православные храмы Литвы. Вильнюс, 2006.

Щавинская, Лариса. Народная православная книжность в собрании и исследованиях протоиерея Иоанна Котовича. *Imperinīs Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius, 2009, р. 191–203.

Яковер, М. Б. Северо-Западный отдел Русского географического общества и его роль в изучении Литвы и Белоруссии в конце XIX и в начале XX вв. *Известия Всесоюзного географического общества*, 1971, № 1, р. 63–68.

LOVERS OF VILNIUS ANTIQUITY AND SCIENCE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

The monograph is devoted to several scientific societies of Vilnius or those that supported science and were established at the turn of the 19th and the 20th century. They were as follows: the Society of Lovers of Antiquity and Ethnography (Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa), the Vilnius Department of the Society of Promoters of Russian Historical Education dedicated to the memory of Emperor Alexander III (Виленский Отдел Общества Ревнителей Русского Исторического Просвещения в память Императора Александра III), the Society of Science and Art Museum (Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki), the Society of Friends of Science in Wilno (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie) and the North-West branch of the Imperial Russian Geographical Society (Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества). All of them contributed to a lesser or greater extent to the investigations of the history and culture of the former Grand Duchy of Lithuania, the preservation of its cultural heritage and to the formation and strengthening of the national identity of the nations that lived on these lands.

The aim of the present work is to show when and how these societies came into being, who their founders were, what goals they had, what difficulties they had to overcome seeking to obtain a permit from the Tsar administration for their activities. Another important task was to show the internal structure of the societies under discussion, the main fields of their activities, sources of financing and achievements in the spheres of the preservation and investigation of cultural heritage. Publications issued by these societies are also examined, their authors, contents, a circle of readers and means of their dissemination are indicated.

Special attention is devoted to the personal composition of these societies trying to determine, as far as the sources available allow, the number of their members and workers, their names and surnames, their class origin, education, profession, religion they followed and their nationality. The relationships between these societies, as well as their members, and the society, their attempts to form the world view of the society (through the press, libraries, reading-rooms, public events) are addressed. Also, the relationships between the above-mentioned societies and other establishments of culture and science in the Russian Empire and abroad, the nature and significance of these relationships are studied.

Chronologically, the study, in essence, encompasses the first quarter of the 20th century. This comparatively short period of time can be divided into two periods: the first one including the last years of the 19th century and the beginning of the 20th century when the regime established after the 1863–1864 uprising was in power, and the second period that lasted from 1905 to the beginning of the First World War when as a result of

the revolutionary events the Tsar's authority was forced to make a number of essential concessions in the domestic policy. During the first period, the Russian authorities, in pursuing political aims, encouraged the creation of Russian societies, including the Vilnius Department of the Society of Promoters of Russian Historical Education dedicated to the memory of Emperor Alexander III under discussion in the book, provided financial support to them; however, at the same time they watched their activities and exerted ideological pressure on them. Simultaneously they prohibited the creation of Lithuanian and Polish societies devoted to studying the history of these nations and did not allow them to engage in the activities related to protecting cultural heritage. Unable to act legally, in 1899, Polish intellectuals founded the secret Society of Lovers of Antiquity and Ethnography.

After 1905, after the occupation regime had become less strict, political and cultural life that had been suppressed prior that was restored to life in the so-called north-western region, many educational, art and scientific societies were created, including the Science and Art Museum Society and the Society of Friends of Science in Wilno under discussion in the present work. In 1910, North-West branch of the Imperial Russian Geographical Society that functioned between 1967 and 1875 was restored.

The Society of Lovers of Antiquity and Ethnography functioned for seven years and in 1907 it merged with the Society of Friends of Science in Wilno. In 1914, the Society of Science and Art did the same. The Society of Friends of Science in Wilno lived through the First World War and difficult years of fights with Bolshevik Russia and continued its activities successfully until the autumn of 1939; however, the present work deals with the first period of its activities only (1907–1914). The Vilnius Department of the Society of Promoters of Russian Historical Education and the North-West branch of the Imperial Russian Geographical Society went out of existence in the summer of 1915 after Russian institutions had been evacuated from Vilnius.

The monograph consists of the Introduction, six Chapters and the Final Conclusions. In their turn, the Chapters are divided into sections. The subject of the investigation and the aim of the work are defined, the main reference material and sources are surveyed in the Introduction. Chapter One gives a brief outline of the conditions under which Vilnius scientific societies pursued their activities at the end of the 19th – the beginning of the 20th century. Other five Chapters are devoted to separate societies, such as the Society of Lovers of Antiquity and Ethnography (1899–1907), the Vilnius Department of the Society of Promoters of Russian Historical Education dedicated to the memory of Emperor Alexander III (1899–1915), the Society of Science and Art Museum (1907–1914), the Society of Friends of Science in Wilno (1907–1914), the North-West branch of the Imperial Russian Geographical Society (1910–1915). On the basis of literature and sources studied the significance of each society discussed and its contribution to the development of cultural life of Vilnius in the first half of the 20th century are highlighted in the Final Conclusions.

Translated by Aldona Matulytė

Иллюстрациjų sąrašas

1. Vilnius. Senamiesčio vaizdas. Fot. Vytautas Balčytis.
2. Vilnius. Aukštutinė pilis. Dabartinis vaizdas. Fot. Vytautas Balčytis.
3. Vilnius. Pilies bokštas. Fot. Janas Bułhakas [iš knygos *Wilno i Ziemia Wileńska: Zarys monograficzny*, t. 1. Wilno, 1931].
4. Vilnius. Pilies bokštas. Dabartinis vaizdas. Fot. Vytautas Balčytis.
5. Vilnius. Generalgubernatoriaus rūmai ir Michailo Muravjovo paminklas. Atvirukas. A. Fijalko [iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fondų].
6. Carienės Jekaterinos II paminklo statyba Vilniuje. Fot. [iš knygos *Виноградов, Александр. Императрица Екатерина II и Западный край. Значение царствования императрицы для края и памятник ей в Вильне. Исторический очерк. Вильна, 1904*].
7. Skulptorius Markas Antokolskis ir komiteto nariai apžiūri Jekaterinos II paminklo pamatus Katedros aikštėje. Fot. [iš knygos *Виноградов, Александр. Императрица Екатерина II и Западный край. Значение царствования императрицы для края и памятник ей в Вильне. Исторический очерк. Вильна, 1904*].
8. Jekaterinos II paminklo Vilniuje atidengimas 1904 m. Fot. Leonas Butkovskis [iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fondų].
9. Jekaterinos II paminklas Vilniuje. Fot. L. Butkovskis [iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fondų].
10. Vilnius. Mykolo Arkangelo cerkvė. Fot. V. Balčytis.
11. Vilnius. Aleksandro Nevskio cerkvė. Fot. V. Balčytis.
12. Vilnius. Dievo Motinos ženklų iš dangaus (Znamenskaja) cerkvė Žvėryne. Fot. V. Balčytis.
13. Vilnius. Šv. Konstantino ir Šv. Mykolo (Romanovų) cerkvė. Fot. V. Balčytis.
14. Varšuva. Adamo Mickiewicziaus paminklas (skulptorius – Cyprianas Godebskis). Fot. Tomasz Dzięgielewski.
15. Vilnius. Šv. Jonų bažnyčia. Fot. V. Balčytis.
16. Vilnius. A. Mickiewicziaus paminklas Šv. Jonų bažnyčioje (skulptorius – Marcelis Guyskis, architektas – Tadeusz Stryjeński). Fot. V. Balčytis.
17. Vilnius. A. Mickiewicziaus paminklo Šv. Jonų bažnyčioje fragmentas. Bronzinis poeto biustas (skulptorius – Marcelis Guyskis). Fot. V. Balčytis.
18. Vilnius. Antonio Edwardo Odyneco paminklas Šv. Jonų bažnyčioje (skulptorius – Hipolitas Marczewskis). Fot. V. Balčytis.
19. Vilnius. Ludwiko Kondratowicziaus (Vladislovo Sirokomiš) paminklas Šv. Jonų bažnyčioje (skulptorius – Pius Weloński).
20. Ludwiko Kondratowicziaus (Vladislovo Sirokomiš) antkapis Rusų kapinėse. Fot. V. Balčytis.
21. Vilnius. Tadeuszo Kościuszkos paminklinė lenta Šv. Jonų bažnyčioje (skulptorius – A. Wiwulskis). Fot. V. Balčytis.
22. Vilnius. *Trijų kryžių* paminklas (skulptorius – A. Wiwulskis). Fot. V. Balčytis.
23. Lietuvių mokslo draugijos nariai. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].

24. Vitalijus Trockis, Vilniaus generalgubernatorius, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Fot. [iš „Виленский календарь на 1902 год“. Вильна, 1901].
25. Piotras Sviatopolkas-Mirskis, Vilniaus generalgubernatorius, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Fot. [iš „Виленский календарь на 1904 год“. Вильна, 1903].
26. Nikandras, Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Fot. [iš „Виленский календарь на 1911 год“. Вильна, 1910].
27. Agafangelas, Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas, Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas. Fot. [iš „Виленский календарь на 1911 год“. Вильна, 1910].
28. Imperatoriaus Aleksandro III atminimui skirtos Rusijos istorinio švietimo puoselėtojų draugijos Vilniaus skyriaus 1906 m. išleisto dokumentų rinkinio Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева titulinis puslapis.
29. Nočia. Wandalino Szukiewicziaus, archeologo, Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos pirmininko dvarelis. Fot. [iš knygos Bułhak, Jan. *Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie*, t. 6: *Człowiek twórcą krajobrazu*. Wilno, 1936].
30. Trakai. Pusiasalio pilies griuvėsiai. Fot. iš knygos Bułhak, Jan. *Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie*, t. 3: *Przez Ponary do Trok*. Wilno, 1933].
31. Trakai. Pilies saloje griuvėsiai. Fot. [iš knygos Bułhak, Jan. *Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie*, t. 3: *Przez Ponary do Trok*. Wilno, 1933].
32. Trakai. Pilis saloje. Dabartinis vaizdas. Fot. V. Balčytis.
33. Trakai. Pusiasalio pilies liekanos. Dabartinis vaizdas. Fot. V. Balčytis.
34. Vilnius. Šv. Jackaus koplytėlė. Fot. V. Balčytis.
35. Vilnius. Šv. Jackaus koplytėlės fragmentas. Bronzinė Šv. Jackaus figūra (skulptorius – Bolesławas Bałzukiewiczius). Fot. V. Balčytis.
36. Vilnius. Šv. Onos bažnyčia. Fot. V. Balčytis.
37. Vilnius. Šv. Mykolo bažnyčia. Fot. V. Balčytis.
38. Vilnius. Šv. Mykolo bažnyčia. Matosi bažnyčią juosianti siena, dėl kurios ginčijosi vilniečiai ir bažnyčios restauracijos komisijos nariai. Fot. V. Balčytis.
39. Wandalino Szukiewicziaus knygos *Szkice z archeologii przedhistorycznej Litwy Cz. 1: Epoka kamienian w gub. wileńskiej*, išleistos 1901 m. Senovės ir etnografijos mylėtojų draugijos lešomis titulinis puslapis.
40. Vilnius. Tiškevičių rūmai prie Neries, kuriuose 1907–1914 m. buvo Mokslo ir meno muziejus, dabar yra Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. Fot. V. Balčytis.
41. Lucjanas Uziębło, Mokslo ir meno muziejaus fondų saugotojas. Fot. [iš Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos fondų].
42. Vilnius. Józefo Montwiłło, filantropo, mecenato, Vilniaus Mokslo ir meno, Vilniaus mokslo bičiulių draugijų nario paminklas Vilniuje (skulptorius – Bolesławas Bałzukiewiczius). Fot. V. Balčytis.

43. Józefo Montwiłło antkapis Rasų kapinėse. Fot. V. Balčytis.
44. Tadeusz Stanisławas Wróblewski, advokatas, Naujųjų nenaudėlių draugijos, Emilijos ir Eustachijaus Vrublevskių vardo bibliotekos draugijos, Mokslo ir meno muziejaus, Vilniaus mokslo bičiulių draugijų narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].
45. Tadeuszo Stanisława Wróblewskiego antkapis Rasų kapinėse. Fot. V. Balčytis.
46. Marianas Bröel-Plateris, Mokslo ir meno muziejaus draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].
47. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai: Aleksandras Jelskis, Wandalinus Szukiewiczzius, Czesławas Jankowskis, Tadeusz Stanisławas Wróblewski, Janas Kurczewskis, Bolesławas Rusieckis, Władysławas Tyszkiewiczzius, Michałas Brensztejnus, Lucjanas Uziębło, Władysławas Zahorskis. Fot. [iš savaitraščio „Tygodnik Ilustrowany“, 1907, nr 6].
48. Ludwikas Abramowiczzius, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].
49. Michałas Brensztejnus, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].
50. Ludwikas Czarkowskis, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].
51. Emma Jeleńska-Dmochowska, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narė. Fot. [iš savaitraščio „Tygodnik Ilustrowany“, 1907, nr 10].
52. Hilary Łęskis, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].
53. Michałas Węsławskis, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš savaitraščio „Tygodnik Ilustrowany“, 1907, nr 6].
54. Witoldas Węsławskis, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų].
55. Alfonsas Parczewskis, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys. Fot. [iš žurnalo „Ate-neum Wileńskie“, 1930, t. 7].
56. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininko kunigo Jano Kurczewskio antkapis Rasų kapinėse. Fot. V. Balčytis.
57. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nario ir antrojo pirmininko Władysławo Zahorskio antkapis Bernardinų kapinėse. Fot. Czesławas Malewskis.
58. Buvusi Vilniaus mokslo bičiulių draugijos buveinė. Dabartinis vaizdas. Fot. V. Balčytis.
59. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmosios draugijos buveinės vidus. Fot. [iš žurnalo „Świat“, 1909, R. 4, nr 14, p. 9].
60. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejus. Fot. [iš knygos *Wilno i Ziemia Wileńska: Zarys monograficzny*, t. 1. Wilno, 1931].
61. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos žurnalo „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ titulinis puslapis.
62. K. Szafnagelio knygos, išleistos 1908 m. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos mokslinių leidinių serijoje „Wydawnictwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie“ titulinis puslapis.

63. Ivanas Kornilovas, Vilniaus švietimo apygardos globėjas, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus pirmasis pirmininkas. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].
64. Aleksejus Ostroumovas, Vilniaus švietimo apygardos globėjas, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus pirmininkas. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].
65. Ivanas (Janis) Sprogis, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие службы Ивана Яковлевича Спрогиса*. Вильна, 1914].
66. Flavijanas Dobrianskis, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].
67. Dmitrijus Dovgialo, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].
68. Aleksandras Vrucevičius ir Arsenijus Turcevičius, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus nariai. Fot. [iš knygos *Пятидесятилетие Виленской комиссии для разбора и издания древних актов 1864–1914*. Вильна, 1914].
69. Pavelas Rykovas, Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus narys. Fot. [iš žurnalo „Советская археология“, 1964, № 1].
70. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus leidinio *Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества* titulinis puslapis.

Asmenvardžių rodyklė

A

Ablamowicz Józef Edward 263
Abramowicz, Ludwik 30, 104, 131, 133, 138, 147,
149, 150, 161, 263, 282, 300, 302, 308, 324
Achralovič, Arkadij 283
Adamonis, Tadas 81 92, 302
Adamovič, Boris 284
Adamowicz, Adam Ferdynand 1 56
Aframowicz, Kazimierz 263
Aftanazy, Roman 123, 302
Agafangel (Preobraženskij, Aleksandr) 48, 49, 53,
55, 67–69, 78, 205–207, 255, 260, 284, 301, 323
Aivazovskij, Ivan 252
Akimov, Nikolaj 284
Alančykov, rusų pulkininkas 62
Alchimowicz, Kazimierz 212
Aleksandras II, Rusijos imperatorius 50, 55, 61
Aleksandras III, Rusijos imperatorius 7, 8, 17, 29,
46–51, 53–55, 66, 67, 201, 205, 222, 240
Aleksandravičius, Egidijus 15, 302
Aleksandrov, Aleksandr 32
Aleksej, Slucko stačiatikių vyskupas 255
Alexsandrowicz, Stanisław 218, 302
Alpernienė, Esfir 302
Alseika, Danielius 43
Ambraziejus, Juozas 30, 34, 39
Andre, Eduard Fransua 238
Andriolli, Michał Elwiro 92, 115, 144
Andriulis, Vytautas 302
Andruszkiewicz, Józef 263
Andrychiewicz, Zygmunt 212
Antokolskij, Mark 25, 251
Antoniewicz, Robert 263
Antonij, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos
rektorius 255
Antonowicz, Aleksander 238, 239, 264
Antonowicz, Walery 264
Antonowicz–Januszewska, Józefa 264
Antoszewski, dr 264
Archangelskij, Boris 284
Armon, Witold 86, 127, 228, 302
Arndt, Vladimir 255
Askenazy, Szymon 264
Atamukas, Solomonas 19, 36, 302

Augustiewicz, Sławomir 20, 302
Augustowski, Witold 264

B

Bagieński, Piotr 134, 143, 247, 264
Bąkowski, Alfred 264
Balčytis, Vytautas 70, 72–76, 158, 159, 163,
322–324
Baliński, Ignacy 264
Baliulis, Algirdas 302
Bałzukiewicz, Bolesław 119, 202, 225, 242, 323
Banevičius, Algirdas 302
Bańkowski, Czesław 264
Bańkowski, Witold 264
Baranauskaitė, Liucija 18
Baranowicz, Tadeusz 264
Baranowski, Henryk 10, 302
Baranowski, Ignacy 135, 264
Bardach, Juliusz 38, 302
Barščeuskij, Aleksandr 44, 284
Bartkevičienė, Felicija 40
Baryšev, Andrej 284
Basanavičius, Jonas 39, 43, 191, 192, 197, 198, 310,
312, 315
Batiuškov, Pompėj 179, 180
Baublys, Petras 177, 284
Bazarewski, Stefan 264
Bazyłow, Ludwik 34, 50, 302
Bądzkiewicz, Julian 264
Beleckij, Aleksej 29, 48, 49, 53, 55, 58, 61, 64, 65,
67, 68, 207, 251, 255, 301
Beleckij, Stepan 60, 255
Belevič, Aleksandr 284
Belgovskij, Aleksej 284
Belgovskij, Ivan 284
Belinovič, Nikolaj 284
Beliustina, Marija 284
Belocerkovec, Nikolaj 284
Bełza, Władysław 264
Berenis, Vytautas 18, 302
Berg, Lev 170, 316
Bernatowicz, Henryk 243, 254
Berretini de Cortona, Pietro 115

- Berzin, Ivan (Janis) 284
 Beuckelaer, Joachim 114, 118
 Bezverchova, Marija 284
 Bębnowski, Marian 264
 Bielawski, Stefan 264
 Bielecki, Andrzej 20, 38
 Bieliński, Józef 30, 91, 135, 241, 264, 302
 Bieliński, Michał 264
 Bieliukas, Kazimieras 170, 302
 Bielskytė, Elena 18
 Bienaime, Luigi 115
 Biernacka, Róża 232, 302
 Bileckij, Aleksandr 68, 69, 255
 Birilko, Ivan 284
 Biriuk, Vasilij 284
 Birulia, Konstantin 284
 Biszewskiai, giminė 232
 Bitner, Ryszard 264
 Blagoveščenskij, Sergej 256
 Blomborgowa, Maria Magdalena 86, 93, 104, 235, 236, 302, 303
 Błaszczuk, Grzegorz 306
 Błażewicz, Stanisław 264
 Boas, Viktor 51, 54, 55, 256
 Bochan, Sergej 284
 Bochwic, Stanisław 264
 Bociarski, Dominik 264
 Bociarski, Witold 264
 Bočkov, Dmitrij 191, 284
 Boczkowski, Józef 264
 Bogdanovič, Jakov 2 84
 Bogojavlenskij, Vsevolod 32, 256
 Bogolubov, Vladimir 284
 Boguszewska, Jadwiga 264
 Boguszewski, Jan 264
 Bohdanowicz, Karol 264
 Bohuszewicz, Franciszek 95, 96, 303
 Bohusz-Sięstrzeńcewicz, Stanisław 212
 Boito, Arrigio 239
 Boito, Camillo 239
 Bojasiński, Józef 264
 Bondarčik, Vasilij 9, 10, 171
 Bongio, Orsino 239
 Bonik, Oskar 284
 Borkowski, Władysław 264
 Borowski, Jan 152
 Borowski, Leon 2 4, 96, 97, 220, 313
 Borsuk, Franciszek 264
 Bortkiewicz, Edmund 264
 Bortkiewicz, Maria 264
 Bortkiewicz, Marta 264
 Bortkiewicz, Zygmunt 264
 Borzymińska, Zofia 19, 45
 Bożerjanov, Aleksandr 49, 256, 301
 Branicki, Władysław 265
 Brensztejn, Michał 9, 29, 42, 44, 90, 96, 102, 106, 117, 120, 121, 126, 127, 129, 131, 139–142, 144–147, 150, 152, 153, 155, 160, 161, 207–210, 224, 265, 281, 283, 297, 302–305, 307, 324
 Brensztejnowa, Jadwiga 265
 Briedis, Laimonas 15, 303
 Briulov, Karl 252
 Bröel-Plater, Adam 20, 25, 210, 227
 Bröel-Plater, Feliks 265
 Bröel-Plater, Genowefa 141
 Bröel-Plater, Gustaw 265
 Bröel-Plater, Jerzy 210
 Bröel-Plater, Józef 264
 Bröel-Plater, Marian 210, 211, 265, 300, 324
 Bröel-Plater, Michał 265
 Bröel-Plater, Stefan 210
 Bröel-Plater, Wiktor 265
 Bröel-Plater, Władysław 265
 Bröel-Platerowa, Aleksandra 265
 Bröel-Platerowa, Elżbieta 265
 Bröel-Platerowa, Gabriela 265
 Bronisz, Lucjan 265
 Brückner, Aleksander 135, 265
 Brzeska (Brzeska-Żarnowska), Zofia 134, 265
 Brzeski, Mikołaj 265
 Brzeziński, Mieczysław 226
 Brzozowska, Maria 265
 Buchowski, Krzysztof 37, 39, 303
 Budrewicz, Hipolit 261
 Budryk, Bazyli 265
 Bujakowski, Zygmunt 154
 Bujalski, Władysław 254, 265
 Bujnicki, Tadeusz 265
 Bułhak, Emanuel 107, 109, 111, 112, 118, 120, 121, 134, 145, 261, 262, 263, 265, 261, 265
 Bułhak, Jan 70, 79–84, 265, 322, 323
 Bułharowski, Stanisław 86, 89, 211, 212, 243, 254, 313
 Bunakova, Vera 284
 Burhardt, Aleksander 265
 Burhardt, Jan 265

Burhardt, Michał 17
Burhardt, Mieczysław 265
Burhardt, Stefan 243, 303
Burhardt, Wiktor 265
Burokaitė, Jūratė 42, 303
Buš, Ivan 284
Butrym Nikodem 254, 265
Buyko (Bujko), Jan 265
Buyko (Bujko,) Stanisław 2 65
Buykova (Bujkova), Zofia 265
Bykowski, Ludwik 266
Byvalkevič, Polikarp 51, 55–57, 60, 256

C

Caban, Wiesław 305, 306
Caregorodskij, Jevgenij 284
Chalecki, Lucjan 177, 284
Charkevič, Vladimir 256
Charkiewicz, Walerian 106, 224, 303
Charuzin, Aleksej 63
Chelchowski, Kazimierz 266
Chelmoński, Józef 212
Chelmowski, Marian 266
Chmielevszaja, N. A. 48, 253
Chmielewski, Czesław 21, 22, 33, 303
Chmielewski, Piotr 207
Chodakowski, Gustaw 266
Chodkin, Vladimir 284
Cholewiński, Witold 266
Chomiński, Aleksander 266
Chominskiai, giminė 232
Chrapowicki, Antoni 266
Chrościelewski, Franciszek 266
Chudzyński, Antoni 266
Chwalewik, Edward 87, 123, 211, 238, 244, 303
Cybulski, Ludwik 266
Cybulski, Napoleon 135, 266
Ciechanowicz, Jan 222, 225, 303
Ciechanowicz, Michał 282
Ciechanowiecki, Stanisław 261
Ciechanowski, Michał, 266
Cigler, Olga 284
Cylov, Nikolaj 15, 55
Cypkin, Feivel 177, 284
Cywiński, Dominik 266
Cywiński, Hieronim 266
Cywiński, Stanisław 147, 154, 266
Curie-Skłodowska, Maria 135

Czapski, Jerzy 266
Czarkowski, Ludwik 17, 39, 127, 133, 138, 139, 146,
154, 161, 212, 213, 219, 247, 248, 249, 254, 266,
282, 301, 303, 305, 307, 311, 313, 324
Czarnocki, Napoleon 266
Czarnocki, Zdzisław 266
Czechowicz, Józef 266
Czechowicz, Szymon 143, 144
Czechowicz, Zygmunt 266
Czerniawska-Narkowicz, Liliana 303
Czerniawski, Adolf 266
Czerniawski, Antoni 266
Czerwińska-Rusiecka, Antonina 232
Czetwertyński-Światopełk, Konstanty 266
Čarneckij, Ivan 284
Čechov, Anton 251
Čepėnas, Pranas 15, 18, 34, 36, 42, 44, 303
Čerkasov, Leonid 256
Černcov, Konstantin 54
Čiačkovskij, Sergej 284
Čiužauskaitė, Ilona 43, 303
Čižov, Matvej 25
Čulkevič, Piotr 284
Čumikov, Vladimir 256
Čurajev, Michail 284
Čurin, Aleksej 256
Čurkin, Nikolaj 190, 198, 205, 213, 214, 284
Čuvarinskij, Ivan 285

D

Dalevskiai, šeima 250
Dalkiewicz, Tadeusz 266
Damel, Jan 88, 115
Danilov, Ivan 285
Daniłowicz, Ignacy 132
Davainis-Silvestraitis, Mečislovas (Dowojna-
Sylwestrowicz, Mieczysław) 303
Dawidowski, Aleksander 266
Dawidowski, Eustachy 266
Dawlewicz Mirosław 303
Dąbkowski, Przemysław 135, 266
Dąbrowska, Zofia 266
Dąbrowski, Kazimierz, 266
Dąbrowski, Stanisław 266
Deloff, Karol 266
Dembowski (Dębowski), Tadeusz 266
Demetrykiewicz, Włodzimierz 235
Demidovskij, Vasilij 285

- Demjanov, Grigorij 285
 Dianina, Natalija 285
 Dieckhoff, Alain 18
 Diveky, Adorian 135, 266
 Djačenko, Vladimir 285
 Djakonov, Aleksandr 200
 Dmitrijev, August 285
 Dmitrijev, Michail 256
 Dmochowska, Justyna 267
 Dmochowska-Jeleńska, Emma 216, 267, 324
 Dmochowski, Franciszek 267
 Dmochowski, Kazimierz 30, 267
 Dmochowski, Tadeusz, 97 303
 Dmowski, Roman 18
 Dobrianskij, Flavijan 28, 58, 64, 68, 166, 176, 181,
 183, 194, 195, 214, 256, 285, 295, 316, 317, 325
 Dobrianskij, Sergej 196, 285
 Dobroserdov, Vasilij 285
 Dobrovolskij, Kalistrat 285
 Dobrovolskij, Vladimir 285
 Dobużyński, Walerian 219, 267
 Doenhoff, Kasper (Kasper von Dönhoff, Kacper
 Denhoff) 210
 Dolgopol, Fedor 285
 Dolgovo-Saburov, Aleksandr 256
 Domaševičius, Andrius 18, 30, 267
 Domejko, Aleksander 177
 Dorofejev, G. 285
 Dorożyński, Franciszek 267
 Dovgialo, Dmitrij 9, 64, 68, 167, 170, 173, 175–178,
 180, 181–183, 185, 186, 193–195, 198–200, 205,
 214, 215, 256, 285, 317, 325
 Dowgiało, Dominik 267
 Dowgird, Tadeusz 267
 Downarowicz, Ignacy 267
 Drège, Helena 106, 304, 310
 Drėma, Vladas 24, 27, 97–102, 303, 304
 Drucka–Lubecka, Maria 267
 Drucki–Lubecki, Hieronim 267
 Drucki–Lubecki, Włodzimierz 133
 Družinin, P. 68, 256
 Družyno (Družynówna), Anna 267
 Dublianskij, Pavel 54, 256
 Dubovoj, Pavel 285
 Dubowik, Henryk 304
 Dubrovskij, Georgij 285
 Dunin-Kozicki, Zygmunt 147, 150
 Dürer, Albrecht 140
 Durnovo, Aleksandr 256
 Dworzaczek Włodzimierz 254
 Dybowski, Benedykt 135, 267
 Dybowski, Władysław 267
 Dziekoński, Józef Pius 98
 Dziewulski, Marian 113
 Dzięgielewski, Tomasz 74, 322
 Dzikowski, Mikołaj 207–209, 304
- E**
 Eberhardt, Piotr 14, 304
 Ejnarowicz, Stanisław 267
 Ejnarowiczówna, Stanisława 267
 Ellert, Jan 267
 Entson, Joan 285
 Erdeli, Jakov 285
 Estreicher, Karol 138, 267
 Ettinger, Pavel 118
- F**
 Falewicz, Karol 97, 99
 Falkowski, Czesław 246
 Fedorowicz (Fedorovič), Irena 42, 303, 304
 Fedorowski, Michał 91
 Fet, Afanasij 251
 Fibich, Friedrich 177, 285
 Fidanza, Felicja 96
 Fijałkowska, Maria 267
 Filipowicz-Dubowik, Antoni 267
 Fiorentini, Władysław 254
 Flerin, Pavel 285
 Flerov, Vsevolod 256
 Folejewski, Józef 267
 Foss, Aleksandr 285
 Frąckiewicz-Radzymiński, Wiktor 227
 Francuzowicz, Jan 267
 Francuzowiczowa, Antonina 267
 Frank, Joseph (Józef, Jozefas) 28
 Freze, Aleksandr 60, 256
 Frycz Modrzewski, Andrzej (Andreas Fricius
 Modrevius, 1503–1572) 116
 Fuks, Jevdokija 285
 Fusche, A. 285
- G**
 Gagarin, Piotr 20, 256
 Gaigalaitė, Aldona 36, 37, 304
 Gajevskij, Aleksandr 285

Galeckij, Vladimir 285
Galiun, Fedor 285
Gałkowski, Adam 222, 304
Ganeckij, Jevstachij 285
Gaspar, Henri 211
Gavrilova, Jelizaveta 285
Gawroński, Stanisław 261
Gejsler, seserys 212
Giecewicz, Zenon 267
Gilarovskij, Vasilij 256
Ginalska, Antonina 267
Gintowt-Dziewałowski, Nikazy 267
Gira, Liudas 43, 304
Girgas, Viktor 286
Girininkienė, Vida 104, 105, 210, 211, 225, 226,
228, 249, 304, 314
Giżycki, Jan Marek, 267
Glebov, Ivan 58, 64, 65, 68, 286, 316
Gloger, Zygmunt 91, 139, 267
Głębocki, Henryk 16
Gobiato, Wanda 267
Gobżyła, A. 286
Godebski, Cyprian 26, 74, 322
Godyckij-Cvirko, Ivan 256, 286
Goeldner, Oskar 268
Gojlewicz, Józef 268
Golosuj, S. 69
Golub, Vladimir 49, 58, 59, 256, 316
Golubenko, Nikolaj 286
Gołębiowska, Teresa 127, 304
Gorachov, Nikolaj 286
Gordevič, Lubov' 286
Gorski, Stanisław 237
Gorski, Tomasz 268
Gorzuchowski, Ksawery 268
Goyski, Marian 268
Gozdawa, Marek 154
Górko, Józef 177, 286
Griaznov, Vasilij 93
Grigorjev, Jevgenij 256
Grinius, Kazys 40
Grippenber, Oskar 256
Gruff, Erazm 268
Gruša Ivan 286
Grużewska, Gabriela 268
Grużewski, Jan 268
Grużewski, Kazimierz 268
Grużewski, Ludwik 268

Grygorjev, Jevgenij 255
Gulbin, Jan 268
Gumilevskij, Nikolaj 286
Gusev, Viktor 286
Guyski, Marceli 27, 75, 322
Gżymalovskij, Josif 286

H

Handke, Kwirina 135, 304
Hanusowicz, Bolesław 268
Hanusowicz, Jan 268
Hartingh, Kazimierz 268
Hartung, January 268
Hartung, Stanisław 268
Hass, Ludwik 86, 226, 304
Hauser, Przemysław 18
Hendel, Zygmunt 304
Herburtt-Hejbowicz, Ludwika 244
Hermanowicz, Stanisław 224
Hermonius, Karl 178, 286
Herschau-Flotov, Bernard 286
Herzli, Theodor 18
Hilferding, Aleksandr 16
Hinc, Alina 132
Hłasko, Bernard 268
Hłasko, Józef 30, 268
Holińska-Plater, Irena 211
Hołownia, Władysław 268
Hołub, Waclaw 268
Hoppen, Jerzy 239
Horwatt, Zofia 238
Horwattai, giminė 232, 238
Houwalt, Seweryn 40
Hreniewski, Waclaw 268
Hryniewicz, Zygmunt 268
Huszczka, Tadeusz 268
Huszczowa, Ludwika 268
Hutorowicz, Jan 268

I

Ihnatowicz, Bolesław 268
Ilgiewicz, Henryka 29, 174, 178, 236, 298, 304–306
Ilinskaja, Marija 286
Iskrzycki, Piotr 286
Ispolatovskaja, Aleksandra 286
Itomlenskij, Aleksandr 286
Ivanov, Aleksandr 286
Ivanov, Aleksej 286

- Ivanov, Fedor 50, 54, 58, 256
 Ivanov, Fedot 256
 Ivanov, Piotr 286
 Ivanova, Jelizaveta 286
 Ivanovskij, Michail 286
 Ivaškevič, Pavel 181, 186
 Ivickij, Nikolaj 286
 Ivinskis, Laurynas 177
 Iwanowski, Stanisław 268
 Iwaszkiewicz, Janusz 268
 Izenflam, Piotr 257
- J**
- Jablonskis, Jonas 39, 177, 268, 286
 Jabłonowski, Aleksander 268
 Jabłonowski, Władysław 268
 Jabłoński, Józef 268
 Jachontov, Pavel 49, 64, 257, 286
 Jackiewicz, Mieczysław 25, 27, 40, 42, 44, 115, 210, 211, 217, 221, 304, 306, 313, 315
 Jacuński, Aleksander 268
 Jaczynowski, Adam 268
 Jagmin, Edward 269
 Jahilnicki, Eustachy 133, 269
 Jakimowicz, Roman 269
 Jakobson, Leonid 286
 Jakover, M. B. 170
 Jakowski, Marian 269
 Jakštas-Dambrauskas, Adomas 39, 306
 Jakubovič, Ivan 286
 Jakubovič, Večeslav 286
 Jakubovskij, Bogdan 286
 Jakubowski, Jan 269
 Jakubowski, Michał 269
 Jakuševič, Pavel 286
 Jałowiecki, Bolesław 269
 Jałowiecki, Mieczysław 269
 Jamontowa, Jadwiga 269
 Janczewski, Edward 135, 269
 Janczewski, Kazimierz 269
 Janczewski, Kazimierz junior 269
 Janiszewski, Romuald 269
 Jankevičienė, Algė 97, 306
 Jankowski, Czesław 21, 22, 40, 106, 131–133, 160, 220, 224, 269, 300, 303, 304, 306, 324
 Jankowski, Jerzy 269
 Janonienė, Rūta 100, 102, 306
 Janowicz, Kazimierz 269
 Janowicz, Sokrat 306
 Janowski, Ludomir 115, 117
 Janowski, Ludwik 154, 269
 Januszewski, Albert 269
 Januszewski, Julian 97, 138, 147
 Januszewski, Marian 269
 Januszewski, Wincenty 138, 269
 Jarocki, Stanisław 17, 89, 90, 96, 97, 101, 140, 143, 145, 212, 216, 220, 254, 269, 282, 306
 Jaroševič, Afanasij 287
 Jaroslavcev, Sergej 185, 287
 Jaroszewicz, Józef 91
 Jaščinskaja, S. 287
 Jaščinskij, Josif 287
 Jasińska, Bronisława 269
 Jasiński, Stanisław 269
 Jasiński, Władysław 269
 Jasiewicz, Krzysztof 306
 Jasiński, Edward 269
 Jasiński, Władysław 269
 Jasiński, Zbigniew 269
 Jastrzębski, Stanisław 269
 Jaškiewicz, Leszek 19, 306
 Jaworowski, Kazimierz 145
 Jekaterina II, Rusijos imperatorė 25, 26, 50, 65, 207, 246, 301, 316, 322
 Jekatov, Jevgenij 287
 Jelec, Ludwik 269
 Jeleńska, Maria 134, 269
 Jeleńska-Dmochowska, Emma 17, 40, 161, 216, 219, 267, 306
 Jeleński, Józef, 269
 Jelski, Aleksander 137, 139, 160, 269, 324
 Jelski, Kazimierz 115
 Jelski, Wilhelm 269
 Jemljancev, Andrej 287
 Jermolov, Aleksej 21
 Jerofejev, P. 287
 Jevlev, Nikolaj 287
 Jeżowski, Józef 221
 Jocher, Adam Benedykt 137
 Jodkowski, Józef 118, 154
 Jodziewicz, Aleksander 269
 Jonas III Sobieskis, Lenkijos karalius 211, 237
 Juchnevič, Timofej 287
 Juchniewicz, Cezary 270
 Judenič, Vladimir 287
 Jundziłł, Zygmunt 270

- Juraha, Julian 270
 Juraha, Stefania, 270
 Jurgenson, Reingold 178, 287
 Jurginis, Juozas 43, 306
 Jurjewicz, Franciszek 17, 88, 89, 90, 102, 106, 108, 134, 145, 212, 216, 217, 254, 270, 306
 Jurjewiczowa, Maria 270
 Jurkiewicz, Jan 14, 38, 305, 306
 Jurkowski, Roman 9, 10, 12, 20, 21, 23, 36, 37, 86, 87, 91, 95, 104, 109, 126, 223, 245, 255, 306, 307
 Juvenalijus, stačiatikių arkivyskupas 23, 301
 Juzefovičius, Romas, 43, 128, 307
- K**
- Kachanov, Ivan 246
 Kader, Bronisław 270
 Kadygrobov, Vsevolod 257
 Kalenkiewicz, Jan 270
 Kamińska, Bronisława 270
 Kamiński, Józef 270
 Karaś, Kazimierz 270
 Karejev, Nikolaj 270
 Karłowicz, Irena 134, 138, 139, 1423, 270
 Karłowicz, Jan 138, 139, 142
 Karpiński, Franciszek 155
 Karpovič, Michail 287
 Karpowicz, Adam 17, 40, 89, 90, 102, 147, 243, 254, 270, 313
 Karpowicz, Karol 145, 146, 270
 Karpowicz, Stefania 232
 Karpowicz, Zygmunt, 134, 270, 282
 Karpowiczówna, Agata 270
 Karska, Teresa 270
 Karski, Erazm 270
 Karskij, Jefimij 32, 63
 Karwowski, Kazimierz 270
 Katilius, Algimantas 16, 297
 Kazakin, Nikolaj 287
 Kazarinov, L. I. 288
 Kazarinov, L. N. 182
 Kazlauskaitė, Jadvyga 40, 41, 315
 Ke, Moric 287
 Keršytė, Nastazija 28, 104, 127, 150, 151, 307
 Kętrzyński, Stanisław 270
 Kętrzyński, Wojciech 135, 154, 270
 Kieniewicz, Hieronim 261, 270, 307
 Kieniewicz, Stefan 23, 37, 307
 Kierbedziowa, Gabriela 270
 Kiermażickij, K. I. 215
 Kiersnowski, Kazimierz 270
 Kieszkowski, Witold 152
 Kiewlicz, Marian 30, 270
 Kiewlicz, Stanisław 270
 Kiewlicz, Władysław 270
 Kijas, Artur 9, 126, 307, 310
 Kiliński, Józef 154
 Kiprenskij, Orest 140
 Kirkor, Adam Honory 209
 Kiselnikov, Aleksandr 287
 Kitkauskas, Napoleonas 149, 151, 307
 Kiun, R. 287
 Kizewetter, Ivan 257, 287
 Klein, Eduard 178, 185, 287
 Kleszczyński, Aleksander 269
 Klimka, Libertas 44, 307
 Klimontovič, Nikolaj 287
 Kliński, Józef 269
 Klodecki, Józef 270
 Klott, Jan 254, 270
 Klukowski, Kazimierz 270
 Klykov, Mitrofan 257
 Kniazev, Aleksej 287
 Kochanovič, Michail 287
 Koczan, Julian 270
 Kojalłowicz, Lucjan 271
 Kokošinskij, Josif 287
 Kołb (Kołb-Sielecki), Antoni 134, 144, 271
 Kolendo, Jan 210
 Kolendo, Władysław 271
 Koluškevičius, Benjaminas 16, 307
 Komar, Władysław 271
 Komiakov, Nikolaj 287
 Komorowski, Antoni 271
 Komorowski, Czesław 271
 Kon, A. 287
 Konarski, Stanisław 127, 307
 Konarski, Szymon 96, 222, 243, 249, 250
 Kończka, Maciej 287
 Kończka, Paweł 177, 271, 287
 Konczynna, Ludwika 271
 Kondratowicz, Ludwik (Syrokomla, Władysław) 26, 27, 75, 76, 93, 119, 242, 244, 322
 Konokotin, Sergej 287
 Konrad, Ivan 287
 Kopeć, Witold 271

- Kopernik, Mikołaj 218
 Kordzikowski, Józef 271
 Korń, Bolesław 271
 Kornilov, Ivan 15, 166, 173, 177, 179, 194, 204, 252, 325
 Kornilova, Aleksandra 194, 287
 Korolec, Józef 271
 Korotkevič, Viačesław 287
 Korovkevič, Vladimir 287
 Korwin-Krukowska, Julia 271
 Korwin-Milewski, Hipolit 21, 23, 26, 30, 37, 39, 40, 307
 Korzeniewski, Stanisław 143
 Korzon, Tadeusz 135, 154, 271
 Kościalkowski, Józef 217
 Kościalkowski, Stanisław 9, 102, 117, 125, 127, 129, 132, 134, 138, 139, 145, 147, 148, 153, 207, 209, 217–219, 225, 248, 271, 282, 297, 307, 315
 Kościalkowski, Waclaw 271
 Kościewicz, Janusz 235
 Kościuszek, Tadeusz 27, 76, 139, 144, 155, 322
 Kosiakiewicz, Wincenty 224, 307
 Kosiłowski, Władysław 271
 Kosman, Bogumiła 225, 303
 Kosman, Marcei 225, 303, 304
 Kossak, Juliusz 115
 Kossakovskij Nikolaj 257, 288
 Kossakovskij, Maksimilijan 32, 64, 288, 317
 Kossovič, Olga 288
 Kostiukevič, Ilja 288
 Kostrowicki, Stanisław 271
 Kotarbiński, Miłosz 143
 Kotovič, Joann 257, 288
 Kotwicka, Wanda 19, 308
 Kovalevskij, Josif 288
 Kovalov, Viktor 288
 Kowalska, Gabriela 271
 Kowalski, Edmund 271
 Kozłowska, Mirosława 42, 308
 Kozłowski, Eligiusz 223, 224, 308
 Kozłowski, Marian 271
 Kozłowski, Stanisław 271
 Kračkovskij, Julijan 51, 257
 Krajewska-Tartakowska, Barbara 17, 42, 44, 86, 126, 217, 246, 304, 308
 Krajewski, W. 271
 Kramkowski, Piotr 271
 Krasieński, Adam Stanisław 144, 242
 Krasieński, Teodor 154
 Kraskovskij, Ivan 182, 288
 Krasnianskij, Vladimir 185, 195, 257, 288
 Krasnik, S. 118
 Kraszewski, Piotr 306
 Kriauciūnas, Jonas 39
 Krikščiūnas, Povilas 43
 Kropotov, Dmitrij 288
 Krukovskij, Adrijan 182, 257, 288
 Krupenikova, Sofija 288
 Krzemiński, Stanisław 271
 Krzywicki, Ludwik 135, 154, 271
 Krzyżanowski, Bronisław 30
 Kucuruba, Vladimir 288
 Kuderskij, Akim 288
 Kudirka, Vincas 17
 Kudrewicz, Edward 271
 Kudrinskij, Fadej 64, 200, 257, 288
 Kukta, Juozapas 34
 Kukuškin, Ivan 257, 288
 Kulakauskas, Antanas 15, 50, 302, 308
 Kulakov, Platon 288
 Kuleszo, Marian 115
 Kulwieć, Kazimierz 135, 271
 Kuncewicz, Adam 271
 Kunkel, Robert M. 104, 127, 232, 308
 Kurczewski, Dominik 271
 Kurczewski, Jan 27, 96, 100, 117, 127, 129, 132, 134, 137–139, 145, 153, 160, 163, 219, 220, 221, 271, 282, 306, 308, 316, 324
 Kuriata, Joanna 126, 304
 Kurnatowska, Aldona 271
 Kurnatowski, Konstanty 271
 Kuškov, Piotr 200, 288
 Kusonskaja, Ana 288
 Kuzmaitė, Jūratė 42, 308
 Kuzmiuk, Dmitrij 288
 Kvasneckij, Sergej 288
 Kwieciński, Apolinary 271
 Kwintowa, Maria 134
- L**
- Łabok, Jan Józef 97, 99
 Lachowicz, Jan 272
 Landsbergis, Gabrielius 30, 34, 39
 Lapinskienė, Alma 40, 307, 308
 Łappa, Dominik 272
 Lappo, Pavel 289
 Laptev, Ivan 62

- Laptova, Jekaterina 289
 Łaski, Jan 116
 Lasocki, Kazimierz 143
 Łastowski, Waclaw 272
 Latyšenkov, O. A. 182, 289
 Latyšev, Vasilij 135, 272
 Latyškevič, Pavel 289
 Latko, Eladij 289
 Laučkaitė, Laima 104, 128, 216, 224, 225, 308
 Laus, Bronisław 272
 Lavrentij, Vilniaus stačiatikių dvasinės seminarijos rektorius 289
 Lavrinec, Pavel 48, 250, 251, 253
 Lavrov, Fedor 289
 Lavrov, Ivan 289
 Lavrova, Olga 289
 Legus, Wincenty 272
 Lelewel, Joachim 242
 Lenkiewicz, Antoni 272
 Leonas, Petras 302
 Leontjev, Ivan 50, 257
 Łęska, Maria 272
 Łęski, Hilary 136, 162, 272, 282, 324
 Łęski, Włodzimierz 272
 Lesseuro, Vincenzo de 144
 Levickij, Grigorij 43, 44, 170, 173, 175, 176, 178, 180, 181, 193, 194, 195, 199, 204, 221, 229, 288, 317
 Levickij, Vladimir 288
 Levin, Dov 18
 Levščic, Michail 288
 Liachnickij, Andrej 288
 Liders, Vladimir 288
 Linda, Stepan 272
 Lipińska, Anna 272
 Lipnicki, Augustyn 272
 Lisov, Alexander 309
 Liubimov, Dmitrij 175, 176, 181, 194, 288
 Liubimov, Ivan 289
 Liulevič, N. 289
 Liust, A. 186, 289
 Livčak, Ivan 288
 Löffler, Leopold 216
 Lokot', Aleksandr 289
 Łopaciński, Euzebiusz 272
 Łopaciński, Henryk 272
 Łopaciński, Sergiusz 272
 Łopaciński, Stanisław 272
 Lorenz, Stanisław 152, 309
 Losev, Aleksandr 289
 Łossowski, Piotr 37, 222, 309
 Łowmiański, Henryk 127, 310
 Lubański, Aleksander 261, 272
 Lubianiec, Karol 17
 Łubieński, Wincenty 272
 Lubkin, Piotr 289
 Lubomirska, Maria Krystyna 238
 Luckevič, Anton 41
 Luckevič, Jan (Ivan) 41, 272
 Ludkiewicz, Seweryn 272
 Ludkiewicz, Zdzisław 272
 Łukaszewicz, Wiktor 254
 Lukaševič, Fedor 289
 Łukowski, Ludwik 272
 Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė 25, 27, 150, 309
 Lutosławski, Wincenty 147
 Luźny, Ryszard 15
- M**
- Maciański, Leon 272
 Maciejewicz, Stanisław 134, 272, 312
 Mackiewicz, Stanisław 272
 Mackiewicz, Zygmunt 272
 Maczewski, Maksymilian 272
 Madejski, Antoni 115
 Majewski, Edward 272
 Majewski, Erazm 235, 272
 Majewski, Feliks 272
 Majewski, Marcin 272
 Majstrenko, Grigorij 257
 Makariūnienė, Eglė 43
 Makowski, Czesław 115
 Makowski, Waclaw 17, 88, 90, 99, 102, 254, 272
 Maksymiuk, Małgorzata 239, 309
 Malama, Vladimir 256
 Malecki, Jan 272
 Malewski, Albin 222
 Malewski, Antoni 221
 Malewski, Bronisław 94, 95, 221, 222, 254, 272
 Malewski, Czesław 163
 Malewski, Franciszek 221
 Malewski, Mieczysław Kazimierz 222
 Malinauskaitė, Filomena 30
 Malinauskas, Donatas 30, 39
 Malinowski, Edward 273
 Malinowski, Hipolit 273
 Malinowski, Leszek Jan 134, 304

Malinowski, Władysław 273
 Maliński, Stefan 273
 Maliszewski, Edward 273
 Małachowicz, Edmund 226, 228, 233, 309
 Mamajev, Aleksandr 289
 Mancivoda, Konstantin 285
 Mankus, Romualdas 309
 Manteuffel, Gustav 135, 147, 273
 Mańkowski, Tadeusz 154
 Maraczewska, Monika 207
 Marcinowski, Klemens 273
 Marczewski, Hipolit 27, 75, 322
 Marenicz, Stanisław 273
 Markowski, Kazimierz 273
 Markowski, Stanisław 273
 Marszewski, Józef 115, 143
 Martinkėnas, Vincas 104, 309
 Masalskaja-Surin, Jevgenija 289
 Masalski, Ignacy 139
 Masalskij-Surin, Viktor 289
 Maslakovec, Nikolaj 289
 Masłowski, Stanisław 115
 Massalski, Ksawery 273
 Matejko, Jan 216
 Matulaitis, Stasys 43
 Matulionis, Povilas 30, 34, 43, 309
 Matušakaitė, Marija 92, 309
 Mavros, Dmitrij 289
 Mazikov, Aleksandr 289
 Mazin, K.I. 289
 Mączkowski, Waclaw 118
 Mączyński, Józef 143
 Medeksza, Stefan 273
 Medvedev, Sergej 289
 Mehoffer, Józef 115
 Mejer, Aleksandr 257, 289
 Mejer, Vera 289
 Mereżkovskij, V. S. 23
 Merkys, Vytautas 16, 17, 30, 34, 39, 309
 Mernyj, Fedor 289
 Meyet, Leopold 273
 Meysztowicz, Aleksander 20, 26, 38, 273, 309
 Meysztowicz, Edward 273
 Meysztowicz, Oskar 273
 Michailas I Romanovas, Rusijos caras 196
 Michalevskij, Nikolaj 289
 Michalkiewicz, Kazimierz 239, 273
 Michalska-Bracha, Lidia 306
 Michałowski, Stanisław 273
 Michniewicz, Jan 273
 Michniewicz, Waclaw 24, 273
 Michniewiczówna, Maria, 273
 Mickiewicz, Adam 26, 27, 74, 75, 123, 128, 145,
 209, 219, 221, 233, 241–243, 300, 304, 312–314,
 322
 Mienicki, Ryszard 28, 56, 157, 251, 309
 Mierzyński, Antoni 91
 Mieszkis, Feliks 273
 Miguj-Malinowski, Marian 226
 Mikłaszewski, Sławomir 273
 Miknys, Rimantas 37–39, 43, 309
 Mikulionis, Stanislavas 92–94, 151, 152, 222, 302,
 314
 Milewicz, Florian 261
 Milius, Vacys 43, 171, 191, 309
 Miller, Aleksej 16, 309
 Milovidov, Aleksandr 15, 24, 28, 48, 53, 54, 55, 56,
 57, 58, 59, 62, 64–69, 170, 177, 196, 222, 257, 260,
 289, 297, 317, 318
 Miłkowski, Edward 26
 Miłkowski, Stanisław 273
 Minczeles, Henri 18
 Minejko, Bronisław 232
 Mineyko, Józef 273
 Mineyko, Władysław 273
 Minkevičius, Jonas, 100, 308
 Minkiewicz, Michał 30, 273
 Mirecki, Kazimierz 115
 Mirski, Wincenty 282
 Misius, Kazys 16, 307
 Miškinis, Algimantas 92–94, 151, 152, 302
 Missuna, Wojciech 273, 282
 Miśkiewicz, Kazimierz 273
 Mitrošenko, Ivan 289
 Młodziejowska-Szczurkiewiczowa, Nuna 42
 Mochnač, Onufrij 289
 Modestov, Dmitrij 59, 68, 257, 289
 Mojsejev, Aleksej 289
 Mokrzecki, Jan 273
 Molijn, Pieter van 144
 Molik, Witold 132
 Mołochowiec, Aleksander 273
 Mongird, Michał 254, 273
 Mongird, Waclaw 273
 Monkiewicz, Józef 273
 Montwid-Białozor, Aleksander 273

- Montwiłł, Józef 104, 127, 158, 223–225, 261, 273, 308, 323, 324
- Montwiłł, Stanisław 224, 273
- Montwiłł, Stanisław junior 274
- Moraczewski, Julian 274
- Moraczewski, Lucjan 225
- Morawski, Bronisław 254
- Morelowski, Marian 127, 310
- Morkus, Jonas 18
- Morovskij, Aleksandr 44
- Mościcki, Henryk 109, 118, 135, 139, 148, 154, 274, 310
- Motieka, Egidijus 35, 37, 38, 310
- Mślaneckij, Antonij 290
- Mulevičius, Leonas 10, 171, 186, 187, 310
- Murašov, Nikolaj 290
- Muravjov, Michail 15, 16, 25, 26, 29, 30, 48, 55, 56, 58–66, 71, 122, 194, 201, 206, 223, 250, 251, 257, 289, 297, 316–318, 322
- Mustafin, rusų generolas-majoras 62
- Myjno, Dmitrij 290
- N**
- Nagrodzki, Zygmunt 86, 89, 225, 226, 254, 304
- Narbutt, Teodor 91
- Narevič, Aleksand 286
- Narębski, Stefan 239
- Narkiewicz-Jodko, Ludwik 274
- Narkiewicz-Jodko, Zygmunt 274
- Narutowicz, Stanisław 274
- Natanson, Władysław 274
- Nazarin, Michail 290
- Nedelskij, Vladimir 257
- Nieciecki, Ludwik 274
- Niederle, Lubor 135, 274
- Niedziałkowski, Konrad 30, 150, 274
- Niedźwiedzki, Albin 274
- Nieławicki, Rudolf 274
- Niementowiczówna, Helena 274
- Niewiarowicz, Mikołaj 58, 257, 290
- Niezabitauskis, Adolfas 43, 310
- Niezabytowska, Alina 274
- Niezabytowski, Edmund 274
- Niezabytowski, Jan 274
- Niezabytowski, Karol 274
- Nikandr (Molčanov, Nikolaj) 49, 53, 55, 60, 67, 68, 78, 226, 227, 257, 260, 301, 323
- Nikiforov, Aleksandr, 290
- Nikiforovskij, Nikolaj 63, 290
- Nikitin, Aleksandr 180
- Nikolajus II, Rusijos imperatorius 17, 31, 33, 35, 36, 55, 180
- Nikolskij, Vsevolod 257
- Nikonov, Sergej 176, 290
- Nitsch, Kazimierz 274
- Nogajskij, Vladimir 290
- Noiszewski, Kazimierz 134, 274
- Nonevičius, Elijas 30
- Norwid, Cyprian 155
- Nosititz-Jackowski, Mieczysław 274
- Noskowski, Tadeusz 118
- Novickij, Fedor 290
- Novickij-Urbanovič, Piotr 290
- Novikov, Nikolaj 290
- Novočadov, Vasilij 290
- Nowicki, Władysław 274
- Nowodvorski, Franciszek 21, 23, 237, 239, 310, 315
- O**
- O'Rourke, Józef 274
- Obrębska, Maria 274
- Obrębski, Maksymilian 274
- Obst, Jan 39, 274, 310
- Ochmański, Jerzy 18, 174, 310
- Ochremenko, Vladimir 181, 290
- Očkin, Dmitrij 290
- Odrzywolski, Sławomir 98
- Odyniec, Antoni Edward 26, 27, 75, 241, 322
- Odyniec-Malewska, Konstancja 222
- Ogevič, Ignatij 290
- Ogińska, Maria 141
- Ogloblin, Antonij 290
- Oko, Jan 274
- Okulicz, Kazimierz 274
- Okulicz, Konstanty 274
- Okulicz, Stefan junior 274
- Okulicz, Stefan 138, 274
- Olderogge, Aleksej 257
- Oleszkiewicz, Mieczysław 274
- Olferov, Vasilij 50, 257
- Olszański, Ignacy 274
- Olszański, Paweł 152, 154, 155
- Onoško, Jurij 58, 257
- Oppman, Artur 118
- Orda (Ordzina), Anna 275
- Orda, Iwon 274
- Orda, Napoleon 92, 310

Orda, Stanisław 275
Organov, Nikolaj 290
Orlov, Piotr 290
Orlovskij, Ivan 250
Orlovskij, Jevstachij 290
Orlovskij, Vladimir 182, 290
Orłowski, Aleksander 115, 143
Orman-Michta, Elżbieta 303
Orzeszkowa, Eliza 119, 131, 135, 145, 242, 250, 275,
304, 314
Osiński, Cyprian 275
Osorgin, Michail 257
Ostachiewicz, Kazimierz 275
Ostrejko (Ostreyko) Ludwik 275
Ostroróg-Sadowski, Józef 40
Ostroumov, Aleksej 166, 180, 181, 194, 198, 200,
290, 295, 325
Ostroumov, Ivan 290
Ostrowskij, Piotr 290
Ostrowska, Wanda 138
Osuchowski, Antoni 275
Otrębskiai, šeima 141

P

Pacewicz, Franciszek 275
Paczykowski, Konstanty 290
Palionytė-Banevičienė, Dana 42, 309
Paliušytė, Aistė 100, 306
Palivoda, Grigorij 290
Pancer, Walter 178, 290
Paprocki, Wiktor 275
Parczewski, Alfons 127, 129, 131, 132, 134, 157, 163,
275, 307, 324
Parijskij, Fedor 290
Paskevič, Irina 178
Paškevič, Michail 176, 181
Paškevič-Ciotka, Aloiza 41
Paszkievicz, Antoni 275
Paszkievicz, Bohdan 222
Paszkowski, Jan 275
Paulauskas, Algirdas 104, 210, 211, 225, 226, 249,
304
Pavlinskij, Fedor 290
Pavliukevič, Vsevolod 290
Pavlovič, Sergej 291
Pavlovskij, Michail 44, 184, 185, 291
Penkevič, Vasilij 291
Perkowska, Wanda 275
Perkowski, Leon 275
Perzanowski, Alojzy 275
Peškov, Aleksej 291
Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė 39
Petkus, Viktoras 30, 34, 310
Petrauskienė, Irena 9, 10, 104, 115, 116, 127, 310
Petrov, Kapiton 257
Piatnickij, Aleksandr 286
Piekarski, Florian 118, 143
Piekosiński, Franciszek 207
Pienkiewiczówna, Maria 275
Pietkiewicz, Krzysztof 310
Pietraszkiewicz, Jan 261
Pietrzkievicz, Dorota 305
Pigulevskij, Aleksandr 291
Pigulevskij, Danil 291
Pilar von Pilchau, Marija 291
Pilecki, Wacław 143
Pilinkevič, Stepan 291
Piłatowicz, Józef 310
Piłsudski, Józef 18, 226
Piłsudski, Józef Wincenty 226
Pimenov, Aristarch 257
Piotrowski, Antoni 212
Piotrowski, Gustaw 275
Pirogov, Illarion 291
Piwocki, Ksawery 152
Pizani, Antoni 275
Plasseraud, Yves 18
Pleiryte, Ona 39
Plėvė, Viačeslav 31, 34
Pobóg-Malinowski, Władysław 15, 34, 310
Podbielski, Jan 90, 95, 254
Podernia, Kazimierz 86–90, 97, 99, 102, 130, 124,
148, 227, 228, 254, 300, 302, 310, 314
Podjkonov, Aleksandr 257, 291
Pogoreckij, V. T. 291
Poklewska-Koziełł, Marcelina 275
Poklewski, Józef 25, 27, 216, 220
Poklewski-Koziełł, Józef, 275
Pokrovskij, Aleksej 258
Pokryškin, P. 149
Polikarpovič, Ivan 291
Poliński (Pelka-Poliński), Michał 237
Poltanov, Aleksandr 291
Połubińska, Salomea 275
Połubiński, Mieczysław 275
Ponarski, Zenowiusz 104, 310

- Poniatowski, Kazimierz 275
 Popov, Aleksandr 291
 Popov, Vasilij 32, 49, 53, 57, 59, 60, 66, 174, 193,
 228, 229, 254, 258, 260, 291, 301
 Popriaduchina, Jekaterina 291
 Poray-Biernacka, Aniela 261, 262, 263
 Portalski, Stanisław 218
 Poška, Dionizas 209
 Possevino, Antonio 116
 Potocki, Henryk 275
 Potulov, Ipolit 291
 Povolockij, Ivan 258
 Powąłko, Bronisław 275
 Powstański, Ludomir 275
 Praga, Hipolit 275
 Prapuolenis, Kazimieras 39, 310
 Pravosudovič, Jemelijan 291
 Predtečevskij, Ivan 258
 Predtečevskij, Nikolaj 257
 Preferansov, Michail 291
 Preobraženskij, Leonid 291
 Prozorov, Michail 23, 258
 Prószyński, Konrad 226
 Prus, Bolesław 303
 Pruszyński, Bronisław 275
 Przedziecki, Jan 261, 262
 Przedziecki, Józef 121, 126, 134, 137, 139, 140, 275
 Przybysławska, Stefania 275
 Przyłuski, Józef 275
 Ptaszycka-Uziębłowa, Maria 244
 Ptaszycki, Jan 275
 Ptaszycki, Stanisław 275
 Puchalski, Jacek 305
 Puida, Kazys 39
 Pukienė, Vida 42, 310
 Pure, Emilija 178, 291
 Putimcev, Nikolaj 291
 Puttkamer, Wawrzyniec 23, 37
 Puttkamerai, giminė 232
- R**
- Rachmanov, M. 186, 291
 Raciborski, Marian 135, 143, 276
 Raczkowski, Feliks 276
 Raczyński, Karol 92
 Rados-Zenkovič, Apollon 258
 Radziejewicz, Gabriel 254
 Rafałowicz, Karol, 115
 Rajkiewicz, dailininkas 240
 Rajkiewicz, Józef 276
 Rapacki, Józef 115
 Razumovskij, Porfirij 291
 Rembowski, Teodor 276
 Reniger (Renigier), Szymon 276
 Rennenkampf, Pavel (Paul) 291
 Repin, Ilja 251, 252
 Rodkevič, Pavel 291
 Rogowski, Kazimierz 276
 Rolbiecki, Waldemar 126, 311
 Romanov, Jevdokim 170, 172–178, 181–183, 194,
 199, 230, 231, 291, 301, 318
 Romanovai, Rusijos carų dinastija 23, 196, 204
 Romanovskij, Ivan 291
 Romanowski, Andrzej 16, 17, 20, 21, 26, 30, 40,
 42, 86, 94, 104, 223, 237, 314
 Romanowski, Stefan 33
 Romańska, Helena 276
 Romenskij, Vasilij 292
 Römer (Romer), Eugeniusz 128, 276, 311
 Römer, Bronisław 276
 Römer, Edward 115
 Römer, Kazimierz 101, 233, 276, 311
 Römer, Michał 30, 38, 39, 147, 154, 155, 276, 311,
 312
 Römeriai, giminė 128, 216, 311
 Romer-Ochenkowska, Helena 91, 107, 212, 276,
 311
 Römerowa, Maria 276
 Rosen, Jan Henryk 212
 Rosenbaum, Oskar 292
 Rosenberg, Aleksandr 292
 Roslavskij, Nikolaj 291
 Rostworowski, Tadeusz 97, 104, 107, 109–112, 121,
 127, 134, 145, 146, 231, 232, 238, 242, 261–263,
 276, 308
 Roszkowski, Bartosz 276
 Rouba, Napoleon 40, 100, 101, 221, 233, 235, 276,
 304, 311
 Rožanovič, Nikolaj 292
 Rozanovskij, P. 292
 Rozenblum, Aleksander 276
 Rozwadowski (Rozwodowski), Piotr 276
 Rubažewicz, Cezary 276
 Rubcov, Aleksandr 292
 Rudynskij, Pavel 292
 Rudziejewicz, Kazimierz 276

- Rudziewicz, Leon 276
 Rudzki, Wiktor 276
 Rudzkij, Nikolaj 258
 Rukuiža, Antanas 311
 Rumiancev, Fedor 292
 Rusiecki, Bolesław 86, 90, 97, 99, 101, 102, 104, 107,
 109, 112, 118–120, 127, 129, 130, 143, 144, 160, 232,
 233, 242, 254, 261, 262, 276, 297, 302, 313, 324
 Rusiecki, Kanut 232
 Rustem, Jan 88, 115, 143, 241
 Ruszcycówna, Janina 104, 311
 Ruszczyc, Edward 104 311
 Ruszczyc, Ferdynand 30, 91, 98, 104, 115, 118, 127,
 145, 146, 212, 242, 261, 276, 310, 311
 Rutkowski, Jan 102
 Rutkowski, Michał 276
 Rybcinskij, Konstantin 292
 Rygiel, Stefan 310
 Rygiel, Teodor 26
 Rykov, Pavel 168, 182, 188, 198, 205, 229, 230, 292,
 318, 325
 Rymaszewski, Bohdan 152, 310
 Rymkiewicz, Leonard 276
 Rymsza, Adam 276
 Rzewuski, Józef 261
- S**
- Sacharov, Michail 292
 Sadowskij, Sergej 292
 Sadowski, Eustachy 276
 Sadowski, Jan 276
 Safarewicz, Aleksander 276
 Sakiel, Jan 276
 Salmonowicz, Karol 276
 Saltykov, Lev 258
 Saltykov, Piotr 292
 Sapięha, Eustachy, 101
 Sapięha, Jan Stanisław 100
 Sapięha, Kazimierz Leon 100
 Sapięha, Krzysztof 100
 Sapięha, Leon 99, 100
 Sapięha, Paweł Jan 100
 Sapięhos, giminė 99
 Sarafim, Polocko ir Vitebsko stačiatikių vyskupas
 292
 Sarosiek, Bronisław 276
 Sartorius, Wilhelm 277
 Savčenko, Aleksandr 292
 Savinskij, Leonid 44
 Savon, Aleksandr 292
 Sawicki, Adam 277
 Sawicki, Jan 39, 311
 Schalken, Gotfried van 144
 Schulman, Rudolf 292
 Sciepurow, Dmitrij 292
 Sčastlivcev, Nikolaj 292
 Selianin, Nikolaj 181, 185–187, 292, 295
 Semaškaitė, Ingrida 123, 221, 238, 311
 Semionov (Semionov-Tianšanskij), Piotr 170
 Serbov, Isaak 182, 185, 198, 205, 233, 292
 Sergej (Petrov, Stepan), Kauno stačiatikių
 vyskupas 258
 Sergejev, Aleksandr 292
 Sergijevskij, Nikolaj 173, 179
 Seselskytė, Adelė 43, 311
 Sevastjanov, Vladimir 292
 Sycianko, Czesław 277
 Sidorowicz, Władysław 277
 Siedlecki, Marian 157
 Siemaszko, Józef 277
 Siemiradzka, Stanisława 277
 Sieniuc, Stefan 137
 Sienkiewicz, Czesław 277
 Sienkiewicz, Henryk 234
 Sikorska-Kulesza, Jolanta 249, 315
 Siniakov, Ivan 292
 Sinicin, I. V. 318
 Sirijos-Gira, Vytautas 244
 Syrokomla, Władysław (Kondratowicz, Ludwik)
 26, 27, 75, 76, 93, 119, 242, 322
 Syrwid, Stefan 87, 88, 89, 92, 107, 120, 234, 254,
 261, 262, 312
 Siuzor, Jurij 257
 Skibińska, Władysława 86, 88, 104, 241, 311
 Skirius, Juozas 311
 Skirmunt, Konstancja 312
 Skirmunt, Konstanty 277
 Skłodowska-Curie, Maria 277
 Skugarevskij, Arkadij 51, 53–57, 258, 260
 Skvorcov, Nikolaj 292
 Ślodziński, Wincenty 115, 241
 Sliozkin, Lev 58, 258
 Śliwowska Wiktoria 306
 Ślizień, Tadeusz 261
 Ślizień, Waldemar 107, 109, 111, 112, 262
 Słomski, Michał 277

Słowacki, Juliusz 242
 Smetona, Antanas 40, 43
 Smykowski, Janusz 19, 311
 Smokowski, Wincenty 92, 93, 143
 Smoktunov, Luka 258
 Smolenskij, Klement 24
 Smoliński, Józef 118
 Smolka, Stanisław 277
 Smuglewicz, Franciszek 88, 119, 144, 242, 249
 Śniadecki, Henryk 278
 Śnieżko, Aleksander 88, 225, 312
 Śnitkuvienė, Aldona 87, 124, 312
 Sobczak, Jan 26
 Sobolev, D. N. 184
 Sobolev, Nikolaj 44, 176, 181, 183, 184, 292
 Sokolov, Adrian 292
 Sokolov, Aleksandr 258
 Sokolov, Polikarp 292
 Sokolov, Vladimir 292
 Sokolova, Marija 292
 Sokołowski, Władysław 277
 Solak, Zbigniew 38, 312
 Solimani, Francesco 144
 Solimani, Władysław 277
 Sologub, Sergej 56, 57, 69
 Solomko, Josif 44
 Solonevič, Lukijan 292
 Solovjov, Danil 258
 Solovjov, Nikolaj 293
 Solovjov, Vsevolod 293
 Sołtan, Adam 277
 Sołtan, Stanisław 277
 Songin, Józef 277
 Sopočko, Michał 102, 312
 Sordyłowa, Barbara 132, 310
 Sozonov, Michail 93
 Spasskij, Georgij 293
 Spasskij, Vasilij 32, 258, 293
 Sperling, Joan 293
 Spranger, Bartholomeo 107
 Sprogis, Ivan 175, 258, 293, 325
 Srebrakowski, Aleksander 27
 Stabrowski, Feliks 277
 Stadziejewicz, Bolesław 277
 Staliūnas, Darius 15, 16, 22, 128, 309, 310, 312, 313, 315
 Stalmaševskij, Aleksandr 293
 Staniewicz, Cezary 133, 134, 277, 282, 303
 Staniewicz, Wiktor 157
 Staniewicz, Witold 147, 277
 Stankevič, Andrej 181, 258, 293
 Stankevičius, Mečislovas 30
 Stankiewicz, Jan 277
 Stecki, Jan 277
 Stefanowski, Kazimierz 27, 89, 90, 102, 233, 254, 277, 312
 Stepanov, Aleksandr 293
 Stepanov, P. D. 329
 Steponas Batoras, Lenkijos karalius 203, 205, 212, 217–219, 239, 244
 Stypułkowski, Władysław 137
 Stojanov, Boris 293
 Stołyha, Kazimierz 147
 Strašūnas, Mathijas 45
 Stryjeński, Tadeusz 27, 75, 322
 Strutyńska, Maria 132
 Strzemiński, Ignacy 277
 Studnicki-Gizbert, Waclaw 277
 Stukalič, Vladimir 180, 181, 293
 Subačius, Giedrius 16, 312
 Sučko, Mikołaj 258
 Sumorok, Juliusz 277
 Sumorok, Restytut 29, 134, 277
 Surwiło, Jerzy 211, 246, 312
 Suščinskij, Ivan 293
 Suzor, Jurij 258
 Sviatopolk-Mirskij, Piotr 26, 31–33, 49, 53, 55, 57, 60, 64, 78, 199, 234, 258, 260, 316
 Svirelin, Ivan 293
 Świętecki, Kazimierz 278
 Świętkowski, Józef 278
 Światopełk-Mirski, Wiktor 278
 Światopełk-Mirski, Wincenty 278
 Świda, Florian 278
 Świdzińska, Antonina 278
 Świdzińska, Stanisława 278
 Świdziński, Hilary 261
 Święcicki, Henryk 278
 Swierzyński, Feliks 254
 Świętochowski, Tomasz 278
 Świętorzecka, Stanisława 278
 Świeżyński, Florian Feliks 278
 Swirtun, Józef 277
 Swolkień, Konstancy 277
 Swolkieniowa, Felicja 277
 Szachno, Marian 277

Szafnagel, Kazimierz 132, 134, 140, 143, 146, 152,
165, 277, 324
Szalewicz, Władysław 277
Szaulis, Jerzy 277
Szenfeld, Eduard 150, 312
Szychowski, Józef 278
Szymański, Walery 278
Szymkiewicz, Marian 143
Szkleniak, Aleksander 277
Szopa, Teofil 277
Szpiganowicz, Kazimierz 277
Szopper, Dariusz 20, 37, 38, 39, 312, 313
Sztolcman, Gustaw 278
Szukiewicz, Wandalin 29, 79, 84, 87–91, 93–95,
97, 102, 106–114, 117, 121, 130, 138, 140–142,
146–148, 151–153, 160, 202, 226, 235–237, 254,
261, 262, 278, 298, 305, 312, 313, 323, 324
Szukszta, Adolf 278
Szuszkiewicz, Bronisław 278
Szutinas, Antoni (Šutinas, Antanas) 88, 254, 301
Szwanski, Jan 254
Szwarc, Andrzej 21
Šachovcov, Fedor 293
Šafranovskij, Jevgenij 293
Šalikov, Michail 258
Šanty, Aleksandr 293
Šatrijos Ragana (Pečkauskaitė, Marija) 39
Šatrovskij, Vladimir 60, 69
Ščavinskaja, Larisa 319
Ščerbakov, V. K. 215
Ščerbickij, Josif 293
Šelep, Ivan 293
Šemetos, giminė 211
Šeremetjev, Sergej 50, 51
Šervašidze, Dmitrij 258
Šešukov, Maksim 293
Šimanovskij, Fedor 293
Šimanovskij, Vladimir 293
Širkaitė, Jolanta 9, 86, 104, 115, 127, 128, 131, 144,
212, 217, 240, 311, 313
Šiškin, Ivan 144
Škot, Pavel 258
Šlevis, German 24, 319
Šmidt, Aleksej 293
Šokalskij, Julijan 194
Šolokov, Michail 258
Šoppo, Georgij 293
Špakovskij, Konstantin 293

Šumejko, Anton 293
Švedov, Aleksandr 293
Šverubovič, A. 93

T

Talko-Hryncewicz, Julian 135, 138, 154, 235, 278, 313
Tamulevičienė, Eglė 10, 171, 173–175, 178, 179, 183,
185, 186, 296, 313
Tarnowska-Sapieżyna, Teodora Krystyna 100
Tarnowski, Stanisław 135, 278
Tatarenčik, Sergej 293
Tatiščev, Jurij 181, 196, 258, 293
Tatiščev, Sergej 50, 258
Teniers, David 115
Tepa, Franciszek 143
Terajewiczówna, Ludwika 278
Terech, Stanisław 278
Terlecki, Alfred 143
Termin, Alfred de 117, 148
Tiasco, Fedor 293
Titlinov, Boris 60
Tiziano, Vecelli 144
Tolstoj, Lev 251
Tomaszewski, Dionizy 278
Tomko, Dmitrij 60
Tovarov, Aleksandr 294
Treskin, Michail 58
Tretiak, Józef 278
Trippin, Teodor 92, 313
Trockij, Vitalij 29, 31, 49–51, 53, 55, 56, 62, 64, 77,
174, 229, 240, 259, 260, 301, 316, 323
Trojan, Jan 278
Trojan, Marian 278
Trojepolskij, Anton 294
Trojnickij, N. A. 14
Trutnev, Ivan 224
Trzebiński, Józef 143
Trzebiński, Stanisław 127, 143, 212–313
Tukerkis, Jan 41
Tulparov, Aleksandr 294
Tumas-Vaižgantas, Juozas 39, 40, 43
Tur, Jan 278
Turcevič, Arsenij 28, 58, 64, 65, 167, 259, 294, 318, 325
Turski, Ignacy 278
Tyczkowski, Franciszek 278
Tyła, Antanas 16, 34, 298, 313
Tyszkiewicz, Antoni 96, 107, 109, 112, 116, 117, 120,
121, 129, 143, 237, 261–263, 278, 282, 313

- Tyszkiewicz, Benedykt Henryk 115, 118, 123, 278
Tyszkiewicz, Benedykt Jan 123
Tyszkiewicz, Eustachy 107, 225, 242, 308
Tyszkiewicz, Feliks 141, 144, 278
Tyszkiewicz, Jan 20, 96
Tyszkiewicz, Józef 87, 88, 94, 107, 111, 113, 177, 225, 237, 238, 261, 313
Tyszkiewicz, Konstanty 88
Tyszkiewicz, Michał 261
Tyszkiewicz, Oskar 88
Tyszkiewicz, Władysław 20, 23, 107, 109, 111, 112, 113, 115, 119, 121, 131, 134, 145, 146, 160, 238–240, 261–263, 278, 282, 310, 313, 324
Tyszkiewiczowa, Klementyna 113, 120, 121, 134, 278
Tyszkiewiczowa, Maria Krystyna 119, 238, 261, 263
Tyszkiewiczowa, Zofia 113, 238
Tyzenhauz, Antoni 146, 218, 219
Tyzenhauz, Konstanty 143
Tyzenhauzai, giminė 136, 211
- U**
Uden, Lucas van 115
Ulaščik, Nikolaj 214, 216, 318
Uljanov, F. U. 294
Umiaſtowski, Franciszek 41
Uniechowski, Janusz 261, 279
Urbonavičius, Valentinas 30, 34
Ursyn, Jan 40
Userdov, Aleksandr 294
Uspenskij, Boris 15
Uspenskij, Pavel 258
Uziębło, Gerard 244
Uziębło, Lucjan 11, 24, 27, 29, 40, 86–92, 96–99, 101, 104–110, 112–119, 121, 129, 130, 134, 145, 149, 150, 158, 160, 211, 213, 220, 225, 227, 228, 233, 234, 235, 240–244, 255, 261–263, 279, 297, 301, 305, 308, 311–314, 323, 324
Uziębło, Stanisław Zachariusz 244
- V**
Valaitis, Antanas 43
Valujev, Piotr 15
Vasilevskij, Vladimir 56, 68
Vasiljev, Andrej 59
Vėbra, Rimantas 15, 16, 31, 298, 314
Venclova, Tomas 96, 115, 232, 314
Venedikt, Vilniaus Šv. Dvasios stačiatikių vienuolino vyresnysis 255
Vercinkevičius, Juozas 94, 222, 314
Veres (Vares), Denis 259
Vereščagin, Vasilij 251
Veriovin, Piotr 181, 200, 259, 294, 295
Vernet, Claude Joseph 144
Vigiliov, Sergej 294
Vileišiai, broliai 30, 42, 43
Vileišis, Jonas 40
Vileišis, Petras 10, 30, 34, 39–42
Vinogradov, Aleksandr 21, 24, 25, 29, 31, 48, 49, 51, 58, 62, 64, 65, 71, 234, 240, 259, 316, 322
Vinogradov, Ivan 51, 62, 259
Virion (Wirjon), Adam 279
Višinskis, Povilas 39
Visockis, Albinas 43
Vladimir, Balstogės stačiatikių vyskupas 294
Vladimir, Kauno stačiatikių vyskupas 294
Vladimirov, Fedor 176, 181, 294
Voicik, Halina 41, 315
Vojnič, Aleksandr 247
Volodko, A. E. 294
Volonsevič, Stepan 294
Voloskovič, Stepan 294
Volter, Eduard 9, 316
Volyneć, A. 49
Vorobjov, Sokrat 92, 115, 118
Voskresenskij, Andrej 294
Voznesienskij, A. N. 294
Vrucevič, Aleksandr 68, 167, 176, 180, 181, 186, 246, 294, 295, 325
Vysockij, S. A. 294
- W**
Waegh de, belgų architektas 238
Wagner, Helena 279
Wagner, Karol 279
Wagner, Marek 15
Wahl, Viktor 53
Walicki, Franciszek 279
Wallas, Tadeusz 305
Wańkowicz, Hipolit 279
Wańkowicz, Leon 279
Wańkowicz, Walenty 88, 115, 144, 241, 279
Wańkowicziai, giminė 232
Wańkowiczowa, Stefania 279
Wardzyńska, Maria 218, 315

- Wasilewski, Adam 279
 Wasilewski, Aleksander 89, 255
 Wasilewski, Hipolit 279
 Wasilewski, Tadeusz 127
 Wawrzyniak, Marian 235
 Wawrzynowicz, J. 279
 Ważniewicz, Tadeusz 107, 315
 Węclawowicz, Aleksander 279
 Węclawowicz, Eryk 279
 Węclawowicz, Władysław 279
 Węclawowicz, Zygmunt 279
 Weeks, Theodore R. 315
 Wejtko (Weytko), Waclaw 279
 Welman, Franc 178, 294
 Weloński, Pius 27, 75, 115, 322
 Wels, Leon 294
 Wereda, Dorota 15
 Węslawska, Emilia 279
 Węslawski, Antoni 245
 Węslawski, Michał 17, 29, 35, 89, 101, 109, 117, 150, 162, 245, 246, 255, 279, 300, 324
 Węslawski, Witold 17, 30, 89, 134, 141, 162, 245, 255, 279, 324
 Weysenhof, Henryk 91
 Weysenhoff, Waldemar 279
 Weysenhoff, Wandalin 279
 Weysenhoffowa 279
 Wiech, Stanisław 298, 305
 Wiczorkiewicz, Paweł 21
 Wielhorski, Władysław 18, 315
 Wierzbicka, Franciszka 102
 Wierzyński, Józef 223, 225, 279
 Wilczyński, Jan 143
 Wilkostowski, Stefan 211
 Wiszniewski, Wilhelm 279
 Witanowski-Rawita, Michał 279
 Witkiewicz, Stanisław 207
 Witkowski, Karol 91
 Wiwulski, Antoni 24, 25, 27, 76, 322
 Władyczko, Stanisław 157
 Wojde, Aleksander 279
 Wojewodzki, Władysław 279
 Wojnicki (Woynicki), Henryk, 279
 Wojnicz, Aleksander 279
 Wojnowski, Jan 279
 Wojtasik, Janusz 15
 Wolański, Adam 279
 Wolff, Józef 279
 Wołkanowski, Waldemar 35, 245
 Wołodźko, Franciszek 280
 Wolski, Jan 280
 Wolski, Józef 280
 Wolski, Kazimierz 280
 Wolski, Ksawery 280
 Woyniłłowicz, Edward 19, 20, 302, 308
 Wróblewski, Bronisław 280
 Wróblewski, Tadeusz Stanisław 29, 103, 104, 107, 109, 111, 112, 159, 160, 243, 255, 261, 262, 302, 303, 304, 310, 311, 315, 324
 Wrzosek, Adam 246
 Wujek, Jokub 116
 Wyczółkowski, Leon 115
 Wypiański, Stanisław 115, 117, 244
 Wywiórski (Gorstkin-Wywiórski), Michał 212
 Wyzgo, Jan 280
- Z**
- Zabavskaja, Marija 294
 Żabinskij, Anton 32, 294
 Zaborski, Antoni 208
 Zacharevič, Genadij 294
 Zacharov, Dmitrij 294
 Zacharov, Viktor 294
 Zagrebin, Vladimir 44, 294
 Zagreckij, Michail 294
 Zahorski, Bronisław 247
 Zahorski, Mikołaj 280
 Zahorski, Władysław 17, 28, 30, 89–91, 93, 94, 98, 100–102, 109, 117, 122, 129, 131, 132, 134, 138–140, 143, 146–150, 152, 154, 155, 160, 163, 219, 234, 236, 237, 246–250, 255, 280, 282, 297, 298, 300, 303, 307, 315, 324
 Zajączek, Paweł 280
 Zajceva, Aleksandra 44, 308
 Zajkowski, Dominik 280
 Zakrzewski, Wincenty 135, 280
 Zalecki, Marcin 144
 Zaleski, Bronisław 280
 Zaleski, Czesław 280
 Zan, Tomasz 221
 Zankevič, Aleksandr 294
 Zarewicz, Stanisław 118
 Zasztowt, Albert Ludwik 91
 Zasztowt, Aleksander, 280
 Zasztowt, Leszek 9, 10, 86, 87, 102, 104, 126, 132, 217, 255, 315

Zawadzki, Adam 280
Zawadzki, Feliks 40, 280
Zawadzki, Józef 115, 209
Zawadzki, Tadeusz 134, 280
Zawadzki, Władysław 280
Zawadzki, Zygmunt 280
Zawisza, Celina 280
Zawisza, Kazimierz 280
Ždanov, Ivan 294
Zdanowicz, Aleksander 153, 219
Zdrojevskij, Anton 44, 255, 294
Zdziechowski, Kazimierz 280
Zdziechowski, Marian 26, 280, 309
Zeletenkevič, Ilarion 258
Žemaitė (Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė) 39
Žemčužnikov, Aleksej 251
Zenkovič, Artemij 182, 193, 194
Ziemacki, Józef 157, 248
Zienkiewicz, Jan 115
Zinovjev, Nikolaj 173
Žirkevič, Aleksandr 48, 51, 53–57, 176, 181, 192,
195, 205, 250–253, 259, 260, 294, 295, 317
Žirkevič-Podleskich, Natalija 48, 252, 253, 294, 317
Zmaczyński, Adolf 29
Zmitrowicz, Józef 280
Znamenskij, Tichon 294
Znamienskij, Vasilij 294
Zograf, Jurij 22, 33
Zograf, Nikolaj 22, 33
Zubowicz, Ksawery 149, 280
Žudro, Fedor 185, 295
Žunin, Aleksandr 295
Žaba, Adam 280
Žabko-Potapowicz, Bolesław 280
Žarnowski, Jan 280
Žebrowski, Leon 280
Žebrowski, Rafał 19, 45
Žerka, Stanisław 18
Žmurko, Franciszek 212
Žongołowicz, Bronisław 157
Žukowska, Józefa 280
Žukowski, Antoni 280
Žukowski, Józef 280
Žytkowicz, Leonid 9, 126, 127, 135, 140, 217, 218,
281, 283, 302, 315, 316
Żywczyński, Mieczysław 127, 219, 316